

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**NÜKLEER KRİZ BAĞLAMINDA İRAN – ABD İLİŞKİLERİNİN ÖZ İMAJ VE
ALGILANAN İMAJ AÇISINDAN BİR ANALİZİ**

Doktora Tezi

ERSİN İÇÖZ

İstanbul, 2021

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**NÜKLEER KRİZ BAĞLAMINDA İRAN – ABD İLİŞKİLERİNİN ÖZ İMAJ VE
ALGILANAN İMAJ AÇISINDAN BİR ANALİZİ**

Doktora Tezi

ERSİN İÇÖZ

Danışman: PROF. DR. S. GÜLDEN AYMAN

İstanbul, 2021

GENEL BİLGİLER

Ad ve Soyadı: Ersin İçöz

Anabilim Dalı: Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

Programı: Uluslararası İlişkiler

Tez Danışmanı: Prof. Dr. S. Gülden Ayman

Tez Türü ve Tarihi: Doktora – Ağustos 2021

Anahtar Kelimeler: İran, ABD, İmaj Teorisi, Öz İmaj, Algılanan İmaj, George W. Bush, Ali Hamenei

ÖZET

NÜKLEER KRİZ BAĞLAMINDA İRAN – ABD İLİŞKİLERİNİN ÖZ İMAJ VE ALGILANAN İMAJ AÇISINDAN BİR ANALİZİ

İmaj bireyin içerisinde bulunduğu çevreye ve o çevre içerisindeki her şeye dair taşıdığı zihni inşalardır. Temel fonksiyonu bireyin her daim maruz kaldığı çevreden gelen malumatın basitleştirilerek bilgi formunda zihinde depolanmasını sağlamasıdır. Uluslararası ilişkiler açısından imaj, toplumun bireyleri tarafından duygudaşlık temelinde taşınan bireylerarası paylaşılan anlamın kendisidir. İmaj kavramının içindeki öz imaj birey açısından öncelikli olarak “ben” bilişini daha sonra bireylerarası paylaşılan anlam açısından “biz” bilişini ifade etmektedir. Algılanan imaj ise çevremize dair “öteki” bilişini yaratan ve gerçekte “ötekinin” ne olduğundan ziyade, zihinde “ötekinin” gerçekliğinin temsilini yaratan bir kavramdır. Bu çalışma da 2001 ile 2005 yılları arasında İran – ABD ilişkilerini nükleer kriz bağlamında öz imaj ve algılanan imaj kavramları açısından incelemeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede analiz edilen ABD Başkanı George W. Bush’un ve İran’ın Dini Lideri Ali Hamenei’nin konuşmaları üzerinden dört temel araştırma sorusuna cevap aranmaktadır: 1) Çalışmanın zamansal sınırları içerisinde ABD İran’ı ve İran da ABD’yi hangi kalıp yargılar üzerinden algılamaktadır? 2) ABD söz konusu İran olduğu zaman ve İran da ABD söz konusu olduğu zaman nasıl bir öz imaj taşımaktadır? 3) Bu imajların etkileşimi sonucunda ABD ve İran arasındaki ilişkiler uzun dönemli olarak nasıl daha istikrarlı olabilir? 4)

Resmi ilişkilerin yoksunluğunda birbirlerini “*şer eksen*” ve “*büyük şeytan*” metaforları üzerinden tanımlayan bu iki ülke Afganistan ve Irak örneklerinde nasıl iş birliği yapabilmiştir? Bu soruları cevaplandırabilmek için 20 Ocak 2001 ve 20 Ocak 2005 tarihleri arasında ABD Başkanı George W. Bush ve İran’ın Dini Lideri Ali Hamenei tarafından yapılmış konuşmalar, öncelikli olarak içerik analizi yöntemi ile daraltılmış ve sonrasında konuşmalardaki temsilleri gösterebilmek için söylem analizi yöntemi ile incelenmiştir. Böylece ABD’nin İran söz konusu iken taşıdığı pozitif öz imajın ve İran’ın ABD söz konusu iken taşıdığı negatif imajın içeriği analiz edilmiştir. Buna ek olarak algılanan imaj açısından ABD’nin İran’a dair taşıdığı haydut ve düşmanın bağımlı müttefik imajları ile İran’ın ABD’ye dair taşıdığı emperyalist ve hegemon imajlarının etkileşimi değerlendirilmiştir.

GENERAL INFORMATION

Name and Surname: Ersin İçöz

Major: Political Science and International Relations

Programme: International Relations

Supervisor: Prof. Dr. S. Gülden Ayman

Degree Awarded and Date: PhD – August 2021

Keywords: Iran, USA, Image Theory, Self-Image, Perceived Image, George W. Bush, Ali Hamenei

ABSTRACT

AN ANALYSIS OF USA – IRAN RELATIONS FROM THE PERSPECTIVE OF SELF IMAGE AND PERCEIVED IMAGE IN THE CONTEXT OF NUCLEAR CRISIS

Image is the mental construction about the environment in where the individual exists and anything in the environment. Its main function is to simplify the information coming from the environment that the individual is always exposed to and to store it in the mind in the form of knowledge. In terms of international relations, image is the interpersonal shared meaning that is understood by the members of the society on the basis of empathy. Self-image as a part of the concept of image primarily refers to the cognition of “I” in terms of the individual and secondarily refers to the cognition of “we” in terms of the interpersonal shared meaning. Perceived image, on the other hand, is a concept that creates the cognition of the “other” in relation to our environment and creates a representation of the reality of the “other” in the mind, rather than what the “other” is in reality. This dissertation aims to examine USA – Iran relations between 2001 and 2005 from the perspective of self-image and perceived image in the context of nuclear crisis. Within this framework, answers are sought to four basic questions based on the speeches of US President George W. Bush and Iran’s Supreme Leader Ali Khamenei: 1) Within the temporal limits of the dissertation, through which stereotypes does the US perceive Iran and through which stereotypes does Iran perceive the US? 2)

What kind of self-image does the US have when it comes to Iran and what kind of self-image does Iran have when it comes to the US? 3) How can relations between the US and Iran be more stable in the long run as a result of the interaction of these images? 4) In the absence of official relations, how could these two countries, which define each other through the metaphors of "axis of evil" and "great satan", cooperate in the examples of Afghanistan and Iraq? In order to answer these questions, the speeches made by the US President George W. Bush and Iran's Supreme Leader Ali Khamenei between January 20, 2001, and January 20, 2005, were firstly narrowed down by the methodology of content analysis and then analyzed with the discourse analysis to show the representations in the speeches. Thus, the content of the positive self-image of the US when it comes to Iran and the negative self-image of Iran when it comes to the US were analyzed. In addition, the interaction of the US images of rogue and dependent ally of the enemy with respect to Iran and Iranian images of imperialist and hegemon with respect to the US were evaluated in terms of perceived image.

Ece'ye...

ÖNSÖZ

Sözün güzelliğine eşlik eden kelimelerin güzelliğidir. Okuyucu çalışmanın kapağını açtığında belki de ilk bu satırları okuyacak ancak tüm samimiyetimle bilmesini isterim ki bunlar uzunca süren bir emeğin sonunda nihayete erdirilmiş bir çalışmanın en son kaleme alınmış satırlarıdır. Bu çalışmanın her bir satırı yazılırken kalemime arkadan çalan bir müzik gibi eşlik eden endişe, mutluluk, hüznün, sevinç ve sanırım biraz daha endişe gibi duygular yerini şimdi tek bir şeye bıraktı; o da huzur... Nazım'ın "büyük bir ciddiyetle" yaşamının "şakaya gelmediğini" söylediği mısraları, yaşadığım tüm bu farklı duyguları anımsayarak kucaklıyorum. Hayatımda mütevazı bir sayfayı kapatırken şu anda bana eşlik eden huzur duygusunun birçok kişiye duyduğum minnetten kaynaklandığını da çok iyi biliyorum.

Öncelikle, bu tez çalışmasının konusunun belirlenmesinde yardımcı olan, beni "imajların" dünyasına sokan ve burada kendimi rahat bir şekilde ifade edebilmem için sözüme özgür bir alan açan saygıdeğer danışmanım Gülden Ayman'a teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tez izleme komitelerimde yer alan ve yorumlarıyla her daim bana yol gösteren İbrahim Mazlum ve Zuhal Mert Uzuner'e çok teşekkür ederim. İlk tez izleme komitelerinde bana yol gösteren ve sonrasında tez savunmasında da yaptığı yorumlarla çalışmamı güçlendirmemi sağlayan Ayşegül Sever'e ve aynı şekilde yine tez savunmasında İran ile ilgili derin bilgisiyle yaptığı yorumlarla bana ilham kaynağı olan Hakan Güneş'e minnetlerimi sunarım. Çalışmanın özgünlüğüne belki de en büyük katkıyı bana yeni bir dil öğreterek yapan Farsça hocam Rıza Halili'ye, derste yoldaşlık yaptığımız dostum Hande Orhon Özdağ'a ve dili öğrenmenin ötesine geçmemi sağlayan İstanbul Üniversitesi Fars Dili ve Edebiyatı bölümünün tüm değerli hocalarına en içten şekilde teşekkür ederim.

Değerli dostum Eyüp Alpaslan'a ve sevgili kuzenim Sinem Bölükbaşı'na en ihtiyaç duyduğum anda yanımda oldukları için teşekkür borçluyum. Her zaman yanımda olan ve dostluğun ne demek olduğunu onlardan öğrendiğim kadim dostlarım Tuncer Beyribey, Okan Gülbak ve Nur Çetinoğlu Harunoğlu'na verdikleri destekten dolayı

minnettarım. Neredeyse altı buçuk yıl çalışma fırsatı bulduğum ve bugün olduğum kişi olmamı sağlayan Marmara Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümündeki tüm hocalarıma ve iş arkadaşlarıma kalpten teşekkür ederim.

Ve ailem... Varlıklarından huzur duyduğum annem, babam ve kardeşim... Sizleri çok seviyorum ve hep yanımda olduğunuz için size teşekkür ediyorum. Teşekkürlerin sonuncusu ama en güzeli eşim ve biricik yoldaşım Ece'ye... Yaşadığımız son bir sene hayatımızdaki en zor seneydi belki de. Sevgi anne ile birlikte Oktay babanın sağlığı için vermiş olduğumuz mücadele ve sonrasında gözyaşlarımızı silip bu teze beraberce son noktayı koymamız bana her zaman ve her şartta ailenin ne demek olduğunu hatırlatacak. Başta dediğim gibi sözün güzelliğine eşlik eden kelimelerin güzelliğidir ve ben en güzel kelimeleri hep senin için yazmak istiyorum.

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
Bk.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
BP	<i>British Petroleum</i> (İngiliz Petrol Şirketi)
CIA	<i>Central Intelligence Agency</i> (Merkezi İstihbarat Ajansı)
CNN	<i>Cable News Network</i> (Kablolu Haber Ağı Şirketi)
CSIS	<i>Center for Strategic and International Studies</i> (Stratejik ve Uluslararası Çalışmalar Merkezi)
DMO	Devrim Muhafızları Ordusu
Hız.	Hazreti
KİS	Kitlesel İmha Silahları
NATO	<i>North Atlantic Treaty Organization</i> (Kuzey Atlantik İş birliği Örgütü)
NPT	<i>Nuclear Non-Proliferation Treaty</i> (Nükleer Silahsızlanma Antlaşması)
OPEC	<i>Organization of Petroleum Exporting Countries</i> (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü)
RAND	<i>Research and Development</i> (Araştırma ve Geliştirme Şirketi)
SAVAK	<i>Sazéman-é Éttéla'at u Emniyet-é Kéşver</i> (Ülke Güvenlik ve İstihbarat Teşkilatı)
UAEA	Uluslararası Atom Enerji Ajansı

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: İRAN – ABD İLİŞKİLERİNDE İMAJLAR	20
I. İran – ABD ilişkilerinde İmajların Kökenleri	20
II. Nükleer Kriz Bağlamında İran – ABD ilişkilerinde İmajlar	41
BÖLÜM 2: İMAJLAR VE İMAJ TEORİSİ	46
I. Literatür İçinde Konumlandırma	46
II. Biliş ve Bilişsel Yaklaşım	49
III. İmajın Tanımı	51
III.A. İmajın Davranış ile Olan ilişkisi	55
III.B. İmajın Dışardan Gelen Mesajlarla Olan ilişkisi	56
III.C. İmajın Değer Yüklü İnanışlarla Olan ilişkisi	58
III.D. İmajın Bireylerarası Paylaşılabilir Anlam ile Olan ilişkisi	59
III.E. İmajın “Biz” ve “Öteki” ile Olan ilişkisi	60
IV. İmajların Oluşumundaki Dört Süreç	61
IV.A. Malumatı İşleme ve Öznel Bilginin Oluşturulması	61
IV.A.1. Yükleme Teorisi	63
IV.A.2. Tutarlılık Kuramları	66
IV.B. Kategorileştirme	68
IV.B.1. Kategorileştirme Sürecinin Özellikleri	70
IV.B.2. Kategorilerin Dikey ve Yatay Boyutları	71
IV.B.3. Kategorilerde Temel Düzeyde Soyutlaştırma	72
IV.B.4. Uluslararası ilişkilerde Kategorileştirme	72
IV.C. Yargılama Süreci	76
IV.C.1. Nominal ve Ordinal Yargılar	76
IV.D. Bağlamın Etkileri	78
V. İmaj Teorisinin Gelişimi	82
V.A. Kenneth Boulding’in İmaj Yaklaşımı ve Düşman İmajının Doğuşu	82
V.B. Düşman İmajının Ötesi ve Yeni Tipolojilerin Gerekliliği	83
V.C. İmaj Teorileri	85
V.C.1. Richard Cottam’ın İmaj Teorisi	86
V.C.2. Richard Herrmann’ın İmaj Teorisi	91
V.C.3. Martha Cottam’ın İmaj Teorisi	97
VI. İmaj Göstergeleri	100
VI.A. Kategorilerin Özellikleri	101
VI.A.1. Kapasite	101
VI.A.2. Kültür	103
VI.A.3. Niyet	104
VI.B. Olay Senaryoları	105
VI.C. Tepki Alternatifleri	105
VII. İmajlar	106
VII.A. Öz İmaj	109
VII.B. Algılanan İmaj	114
VII.B.1. Düşman İmajı	115

VII.B.2.	Müttefik İmajı	117
VII.B.3.	Barbar İmajı	118
VII.B.4.	Emperyalist İmajı	120
VII.B.5.	Sömürülen İmajı	122
VII.B.6.	Yozlaşmış İmajı	123
VII.B.7.	Haydut İmajı	124
VIII.	İmaj Teorisinin Sınırları ve Ötesi	130
BÖLÜM 3:	ABD – İRAN İLİŞKİLERİNDE İMAJ GÖSTERGELERİ	133
I.	İran’ın ABD Siyasetinde Kategorileştirilmesi	133
I.A.	ABD Siyasetinde İran’ın Kapasitesine Dair Söylemler	133
I.A.1.	ABD Siyasetinde İran’ın Elle Tutulan Gücüne Dair Söylemler	133
I.A.2.	ABD Siyasetinde İran’ın Elle Tutulamayan Gücüne Dair Söylemler	138
I.A.3.	George W. Bush’un İran’ın Elle Tutulan Gücüne Dair Söylemleri	142
I.A.4.	George W. Bush’un İran’ın Elle Tutulamayan Gücüne Dair Söylemleri	145
I.B.	ABD Siyasetinde İran’ın Kültürüne Dair Söylemler	151
I.B.1.	George W. Bush’un İran’ın Kültürüne Dair Söylemleri	153
I.B.1.a.	Ortak Kültürel Kodlar ve Farklı “Biz” Tanımlamaları	153
I.B.1.b.	Kültürel Olarak “Onlar” ve İran’ın Konumlandırılması	157
I.C.	ABD Siyasetinde İran’ın Niyetine Dair Söylemler	161
I.C.1.	George W. Bush’un İran’ın Niyetine Dair Söylemleri	162
I.C.1.a.	İran’ın Uluslararası Terörizme Verdiği İddia Edilen Desteği	163
I.C.1.b.	İran’ın Orta Doğu Barışına Zarar Verdiği İddiaları	165
I.C.1.c.	İran ve Kitle İmha Silahları İddiaları	165
II.	ABD’nin İran Siyasetinde Kategorileştirilmesi	167
II.A.	İran Siyasetinde ABD’nin Kapasitesine Dair Söylemler	167
II.A.1.	İran Siyasetinde ABD’nin Elle Tutulan Gücüne Dair Söylemler	168
II.A.2.	İran Siyasetinde ABD’nin Elle Tutulamayan Gücüne Dair Söylemler	171
II.A.3.	Ali Hamenei’nin ABD’nin Elle Tutulan Gücüne Dair Söylemleri	174
II.A.4.	Ali Hamenei’nin ABD’nin Elle Tutulamayan Gücüne Dair Söylemleri	177
II.B.	İran Siyasetinde ABD’nin Kültürüne Dair Söylemler	179
II.B.1.	Ali Hamenei’nin ABD’nin Kültürüne Dair Söylemleri	183
II.B.1.a.	“Batı Liberalizmi ve Demokrasisi” Söylemi	184
II.B.1.b.	“Küresel Kibir” Söylemi	186
II.B.1.c.	“İslam Düşmanlığı” ve “Kültürel Yozlaşma” Söylemi	188
II.B.1.d.	“Sömürgecilik” Söylemi	189
II.B.1.e.	Kültürel Karşı Konumlandırma	190
II.C.	İran Siyasetinde ABD’nin Niyetine Dair Söylemler	192
II.C.1.	Reformcu Kanat İçindeki Tartışmalar	194
II.C.2.	Geleneksel Muhafazakâr Kanat İçindeki Tartışmalar	198
II.C.3.	Pragmatik Muhafazakâr Kanat İçindeki Tartışmalar	200
II.C.4.	Devrim Muhafızları Ordusu İçindeki Tartışmalar	201
II.C.5.	Halk İçindeki Tartışmalar	203
II.C.6.	Ali Hamenei’nin ABD’nin Niyetine Dair Söylemleri	204
II.C.6.a.	“Düşman” Söylemi	205
II.C.6.a.i.	“Dış Düşman” Söylemi	205
II.C.6.a.ii.	“İç Düşman” Söylemi	210
BÖLÜM 4:	ABD – İRAN İLİŞKİLERİNDEKİ OLAY SENARYOLARI VE TEPKİ ALTERNATİFLERİ	214
I.	ABD – İran ilişkilerindeki Olay Senaryoları	214
I.A.	George W. Bush’un Öne Çıkardığı Olay Senaryoları	214

I.A.1.	11 Eylül ve Teröre Karşı Savaş	215
I.A.2.	Paylaşılabilir Korkular ve Yönetilebilir Kırılganlık	218
I.A.3.	Tarihsel Analogiler	221
I.B.	Ali Hamenei'nin Öne Çıkardığı Olay Senaryoları	225
I.B.1.	Zalim ve Mazlum Dikotomisi	225
I.B.2.	Tarihsel Analogiler	229
I.B.3.	"Dayatılan Savaş" Söylemi ve İran'ın Yalnızlığı	231
I.B.3.a.	Ulusal Birliğin Sağlanması ve "Ne Doğu Ne de Batı"	232
I.B.3.b.	Halkın Direnişi ve Nükleer Mücadele	234
II.	ABD – İran İlişkilerindeki Tepki Alternatifleri	236
II.A.	George W. Bush'un Tepki Alternatifleri	236
II.A.1.	Ulusal Kapasiteye Göre Tepki Alternatifleri	237
II.A.2.	Uluslararası Kanallar Üzerinden Belirlenen Tepki Alternatifleri	239
II.B.	Ali Hamenei'nin Tepki Alternatifleri	242
II.B.1.	Dış Mücadele Alanındaki Tepki Alternatifleri	243
II.B.2.	ABD ile Müzakerelere Bakış	245
II.B.3.	İç Mücadele Alanındaki Tepki Alternatifleri	249
BÖLÜM 5: ÖZ İMAJ VE ALGILANAN İMAJ AÇISINDAN BİR ANALİZ		253
I.	Öz İmajlar	253
II.	ABD – İran İlişkilerinin Öz İmaj Açısından Bir Analizi	255
II.A.	George W. Bush'un ABD Öz İmajı	256
II.A.1.	George W. Bush'un Liderliğinde ABD	260
II.A.2.	11 Eylül'ün Öz İmaj Üzerindeki Travmatik Etkisi	262
II.B.	George W. Bush'un Pozitif Öz İmajının Bileşenleri	263
II.C.	George W. Bush'un Kontrol İllüzyonu ve Temel Yükleme Hatası	267
II.D.	Ali Hamenei'nin İran Öz İmajı	272
II.E.	Ali Hamenei'nin Negatif Öz İmajının Bileşenleri	277
II.E.1.	"Kaybeden Bir Ülkenin" Geçmiş Travmaları	278
II.E.2.	Başkalarının Acılarından Beslenme	279
II.E.3.	Fedakarlığın Sıradanlaşması	281
II.E.4.	İmam Hüseyin ve Sorun Çözücü Davranış Önündeki Sınırlar	285
III.	Algılanan İmajlar	290
IV.	ABD – İran İlişkilerinin Algılanan İmaj Açısından Bir Analizi	292
IV.A.	George W. Bush'un Algıladığı İmaj	297
IV.B.	Ali Hamenei'nin Algıladığı İmaj	303
SONUÇ		308
KAYNAKÇA		327

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: ABD Başkanları ve İran Cumhurbaşkanlarının Görev Dönemleri

Tablo 2: Denge Teorisi ve Dış Politika İmajları

Tablo 3: Dış Politika Demeçlerinde Bulunan Ortak Betimleyici Metaforlar Tarafından Gösterilen Diğer Uluslara Dair Algılar

Tablo 4: Literatürdeki İmajlar

Tablo 5: İmaj Özellikleri

Tablo 6: İmaj Tablosu

Tablo 7: Öz İmajlar

Tablo 8: Öz İmajlar ve Algılanan İmajın Bileşenleri

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: İnanış Sistemi ve Karar Verme Arasındaki İkili İlişki

Şekil 2: İnanış Sistemi ve Eylem Arasındaki Dolaylı İlişki

Şekil 3: İdeal Tip Kalıplar

Şekil 4: Yakınlık Yasası

Şekil 5: Benzerlik Yasası

Şekil 6: Kapatma Yasası

Şekil 7: Simetri Yasası

Şekil 8: Ortak Kader Yasası

Şekil 9: Süreklilik Yasası

RESİM LİSTESİ

Resim 1: Devrim Posterı

Resim 2: Devrim Posterı

Resim 3: Devrim Posterı

Resim 4: Devrim Posterı

Resim 5: Devrim Posterı

Resim 6: Devrim Posterı

Resim 7: 30 – 31 Mart 1979 Referandumundaki Evet ve Hayır Oyları

Resim 8: Rıza Şah'ın Çizmelerini Gösteren Yarım Kalmış Heykel

GİRİŞ

*Tevana buved her ke dana buved / Bilgili olan güçlü olur
Zé danéş dél-é pir berna buved / Kocamışların gönlünü bile ancak bilgi
dinçleştirir.¹*

Firdevsi

*Konuşmakta olduğum şey bilgi. Belki de bilgi bunun için iyi bir kelime değil.
Muhtemelen daha iyisi dünyaya dair benim imajım olacaktır. Bilgide geçerliliğin,
doğrunun bir çıkarımı vardır. Anlatmak istediğim inandığım şeyin doğru olması; benim
özel bilgim. İşte bu, davranışımı büyük bir ölçüde etkileyen imaj.²*

Kenneth Boulding

ABD (Amerika Birleşik Devletleri) tarafından 1997 yılında terörist gruplar listesine dahil edilip, 2012 yılında bu listeden çıkartılacak olan Halkın Mücahitleri Örgütü'nün ABD temsilcisi Ali Rıza Caferzade, 14 Ağustos 2002 tarihinde Washington'da İran ve ABD arasındaki karmaşık ilişkileri daha da karmaşıklatacak bir sunum yapacaktır. Bu sunumda Caferzade, İran'ın Natanz ve Erak şehirlerinde iki gizli nükleer tesisin bulunduğunu dünya kamuoyuyla paylaşacaktır.³ Halkın Mücahitleri Örgütü tarafından nasıl ele geçirildiği bilinmeyen bu istihbaratın, üçüncü bir ülke tarafından örgüte bilinçli bir şekilde sızdırıldığı tahmin ediliyordu.⁴ 9 Şubat 2003 tarihinde Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi'nin, Rusya ile Buşehr'de yapmış oldukları iş birliğinden bağımsız bir şekilde bazı nükleer çalışmalar içinde olduklarını teyit etmesi⁵ ve 6 Haziran 2003 tarihinde bu çalışmaların Uluslararası Atom Enerji Ajansı (IAEA) tarafından raporlanması⁶ ile yeni bir nükleer kriz doğacaktır. Aslında bu, yeni doğan bir krizden öte, bir taraftan Şah'ın 1970'lerdeki nükleer arzularına duyulan güvensizliğin bir uzantısı ve diğer taraftan devrim ile süreklilik gösteren nefret ve iş birliği arzularının yarattığı krizin nükleer bir boyutudur.

¹ Firdevsi, **Şahname**, Cilt 1, Necati Lugal (çev.), İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2014, s. 49.

² Kenneth E. Boulding, **The Image: Knowledge in Life and Society**, Michigan: The University of Michigan Press, 1997, ss. 5 – 6.

³ Jay Solomon, **The Iran Wars: Spy Games, Bank Battles, and the Secret Deals that Reshaped the Middle East**, New York: Random House, 2016, ss. 114 – 117.

⁴ Ali M. Ansari, **Confronting Iran: The Failure of American Foreign Policy and the Next Great Crisis in the Middle East**, New York: Basic Books, 2006, s. 197.

⁵ "Iranian Uranium Extraction is Nothing New", Radio Free Europe/Radio Liberty, **Iran Report: February 17, 2003** içinde, Vol. 6, No. 6, 2003, s. 7.

⁶ International Atomic Energy Agency, **Implementation of the NPT Safeguards Agreement in the Islamic Republic of Iran**, Viyana, 2003, ss. 1 – 9.

Bu çalışmanın başlığında yer alan “nükleer kriz bağlamında” ifadesinin işaret ettiği ve çalışmanın konu – zaman sınırlamasının ilk ayağını oluşturan 2002’deki bu olay, uzun soluklu ve inişli – çıkışlı diplomatik bir serüvenin başlangıcıdır. Metodolojik olarak söylem analizinin vermiş olduğu esneklik ile bu başlangıç noktası, çalışma içinde, George W. Bush’un göreve başladığı 20 Ocak 2001 tarihine çekilmiştir. Böylece Clinton yönetiminden Bush yönetimine geçişte ve 11 Eylül’ün yarattığı atmosfer ile İran’a dair bakışın ne olduğu ve değişiklik söz konusu ise ne gibi değişiklikleri içerdiği görülecektir. Çalışmanın zamansal olarak sınırları George W. Bush’un 20 Ocak 2005 tarihinde ABD Başkanlığı için ikinci kez yemin ettiği ana kadar gidecektir. Her ne kadar bu çalışmanın zamansal kapsamına girmese de Hatemi dönemi sonrası Mahmud Ahmedinecad döneminde ilişkilerin gerilmesi, 14 Temmuz 2015 tarihinde Viyana’da oluşturulan Kapsamlı Ortak Eylem Planı ya da diğer bilinen ismi ile İran Nükleer Anlaşması ve 8 Mayıs 2017’de ABD Başkanı Donald J. Trump’ın ülkesini tek taraflı olarak bu anlaşmadan çekmiş olması gibi olaylar çalışmada kullanılan metodoloji sayesinde daha anlaşılabilir hale gelecektir.

Akademik açıdan bu çalışmanın, George W. Bush yönetiminin 20 Ocak 2001 ve 20 Ocak 2005 tarihleri arasındaki birinci dönemini kapsamasının belirli nedenleri vardır. Öncelikli olarak dönemsel açıdan yeni seçilmiş ya da tekrar seçilen ABD Başkanı ile İran Cumhurbaşkanı’nın aynı yıl içinde göreve başlamaları iki yönetim arasındaki etkileşimin uzun dönemli olmasına neden olmaktadır. Bu benzerlik 1981 yılından beri devam etmektedir ve göreve başlayan yeni yönetimlerin iktidarda oldukları ortak gün sayısı dikkat çekmektedir (Bk. Tablo 1). Her ne kadar İran’da birçok konuda olduğu gibi dış politikada da geleneksel muhafazakarlardan olan Dini Lider’in etkinliği söz konusu olsa da Cumhurbaşkanı’nın dış politikadaki etkinliği göz ardı edilemez. Dolayısıyla bu çalışmanın zamansal kapsamı içerisinde ABD’de cumhuriyetçi bir yönetim varken, İran’da ise reformcu bir Cumhurbaşkanı vardır. Ancak bu ikili ilişkilerde hâkim olan sadece cumhuriyetçiler ve reformcular arasındaki etkileşim değildir. Bu ilişkinin ötesinde daha da önemli bir şekilde ABD’deki cumhuriyetçi yönetim ile İran’daki Dini Lider’in önderliğindeki geleneksel muhafazakârlar arasındaki ilişki söz konusudur. Bu sebeple çalışma içerisinde sadece ABD ve İran arasındaki farklı yapıların ilişkisi incelenmeyecektir. Aynı zamanda ABD

içinde İran’a dair demokratlar ve cumhuriyetçiler arasındaki farklılıklar ve İran özelinde ABD’ye dair yaklaşımda geleneksel muhafazakârlar ile reformcular arasındaki farklılıklar incelenecektir.

Tablo 1
ABD Başkanları ve İran Cumhurbaşkanlarının Görev Dönemleri

Dönemler	ABD Başkanı	Görev Süresi	İran Cumhurbaşkanı	Görev Süresi	Ortak Gün Sayısı
1981 - 1985	Ronald Reagan	20.01.1981 - 20.01.1985	Ali Hamenei	13.10.1981 - 16.08.1985	2656 Gün
1985 - 1989	Ronald Reagan	20.01.1985 - 20.01.1989	Ali Hamenei	16.08.1985 - 16.08.1989	
1989 - 1993	George H. W. Bush	20.01.1989 - 20.01.1993	Haşimi Rafsancani	16.08.1989 - 16.08.1993	1253 Gün
1993 - 1997	Bill Clinton	20.01.1993 - 20.01.1997	Haşimi Rafsancani	16.08.1993 - 03.08.1997	1253 Gün
1997 - 2001	Bill Clinton	20.01.1997 - 20.01.2001	Muhammed Hatemi	03.08.1997 - 08.08.2001	1266 Gün
2001 - 2005	George W. Bush	20.01.2001 - 20.01.2005	Muhammed Hatemi	08.08.2001 - 03.08.2005	1261 Gün
2005 - 2009	George W. Bush	20.01.2005 - 20.01.2009	Mahmud Ahmedinejad	03.08.2005 - 05.08.2009	1266 Gün
2009 - 2013	Barack Obama	20.01.2009 - 20.01.2013	Mahmud Ahmedinejad	05.08.2009 - 03.08.2013	1264 Gün
2013 - 2017	Barack Obama	20.01.2013 - 20.01.2017	Hasan Ruhani	03.08.2013 - 05.08.2017	1266 Gün

Örneğin Clinton yönetiminin sonlarına doğru iki taraftan da gelen olumlu adımların ışığında kendisini gösteren yumuşama emareleri, 2001 yılında ABD’deki yönetim değişikliğine ve 11 Eylül olaylarına rağmen kısmen devam etmiş ve hatta 11 Eylül’den sonra Afganistan özelinde yapılan iş birliği ile de bir adım öteye götürülmüştür. Ancak 3 Ocak 2002 tarihinde Filistin’e İran tarafından gönderildiği iddia edilen silahların taşındığı Karine A gemisinin şüpheli bir şekilde İsrail tarafından ele geçirilmesi ve 29 Ocak 2002’de ABD Başkanı George W. Bush’un yapmış olduğu Birliğin Durumu konuşmasında İran’ın, Irak ve Kuzey Kore ile birlikte “şer eksen” ülkeleri arasına dahil edilmesi ilişkileri derinden sarsacak ve bu sarsıntı Ağustos ayındaki istihbaratının nereden geldiği bilinmeyen İran’daki gizli nükleer faaliyetlerin sunumu ile de iyice gerilecektir. Tüm bu gelişmeler sırasında İran’daki reformcu Hatemi hükümetinin “*medeniyetler arası diyalog*” söyleminden de güç alarak, hayal kırıklığı ile sonuçlanan ilk dönemden sonra kendi seçmenleri tarafından arzulanan reformu dış politikadan ivmelenerek Dini Lider’e karşı iç politikada getirebilme planı ile 11 Eylül’ü ABD ile olası iş birlikleri açısından fırsat olarak görmesi, Afganistan özelinde İran ve ABD’nin İran – Kontra skandalından beri ilk defa en üst düzey temasları kurup iş birliği yapabilmesi ve bu iş birliğinin daha örtülü ve sınırlı bir şekilde 2003’de Irak’ın işgalinden sonra da devam etmesi tüm bu kriz sürecinde iki ülkenin nasıl bir araya gelebildiklerini merak ettirmektedir. Çünkü bu iki ülke arasındaki krizin

doğası ile uyumlu olarak, İran'ın “şer eksenli” ülkeleri arasına dahil edildiği bu dönemde George W. Bush yönetiminin rejim değişikliği politikasını özellikle müttefik olarak görmediği Orta Doğu ülkeleri için dile getirmesi ve bunun yarattığı güvensizlik içerisinde İran'ın bölgede güç ve itibar arayışı içinde olması bu iki ülkeyi çok sayıdaki örnekte karşı karşıya getirecektir.⁷ Tüm bunların cevabını imajlarda bulmamız mümkündür.

İmaj kavramı ilk kez Kenneth Boulding tarafından 1956 yılında yazılan *The Image: Knowledge in Life and Society* kitabında kullanılmıştır. Boulding bu kitabında öz imajımızın ve başkalarına dair imajlarımızın her saniye dışardan gelen malumatı toplama ve organize etme yapısına sahip olan insan için ne anlama geldiğini ve davranışın belirleyicisi olan bu imajların nasıl oluştuğunu veya değiştiğini anlatmaktadır.⁸ 1959 yılında yayımlanan *National Images and International Systems* makalesinde ise aynı kavramı tamamen uluslararası ilişkiler kapsamında inceleyen Boulding, savaş ve barış gibi hayati kararları veren dış politikadan sorumlu küçük bir grubun taşıdığı imajlar ile bu kararlardan etkilenen milyonlarca sıradan insandan oluşan halkların imajları arasındaki ilişkiyi analiz etmektedir. Boulding, uluslararası ilişkilere uyarladığı imajları ya da makalesinde bahsettiği gibi “ulusal imajları” yeri geldiğinde acımasızlığı meşrulaştıran ve gerçeği bilinçli bir şekilde çarpıtan yalanlar olarak tanımlar.⁹

Boulding'in çalışmalarından sonra imaj kavramının, oluşmakta olan literatür içerisinde ABD ve Sovyetler Birliği ilişkileri üzerinden incelendiğini görmekteyiz. Bu doğrultuda ilk olarak karşımıza Urie Bronfenbrenner'in yansıyan imaj (mirror image) yaklaşımı çıkar. Bronfenbrenner'e göre ABD ve Sovyetler Birliği toplumları, adeta aynadan birebir kendisini yansıtan negatif görüşlere sahiptir. Karşılıklı güvensizlik Soğuk Savaş döneminde ikili ilişkilere o kadar hâkim olmuştur ki, incelendiği zaman

⁷ Gülriz Şen, *Devrimden Günümüze İran'ın ABD Politikası: Tarihsel Sosyolojik Bir Analiz*, Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2016, s. 273.

⁸ Boulding, *The Image: Knowledge in Life and Society*, ss. 3 – 81.

⁹ Kenneth E. Boulding, “National Images and International Systems”, *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 3, No. 2, (Haziran 1959), ss. 120 – 131.

paralellikler gösteren imajlar ortaya çıkmaktadır.¹⁰ Bu yaklaşım daha sonra özellikle Soğuk Savaş dönemi çalışmalarında düşman imajına evirilecek ve David J. Finley, Ole R. Holsti, Richard R. Fagen, Ralph K. White, Richard K. Herrmann ve Keith L. Shimko gibi araştırmacılar tarafından geliştirilecektir.¹¹ İmajlar ile ilgili yapılan çalışmaların daha kapsamlı bir teori haline gelmesi ise Richard Cottam tarafından 1977 yılında yayımlanan *Foreign Policy Motivation: A General Theory and A Case Study* isimli eser ile başlayacaktır.¹² Bu eserin literatüre en büyük katkısı Hans J. Morgenthau'nun doğası itibari ile bilinmez olarak kabul ettiği motivasyon kavramını¹³ merkeze alması olmuştur. Bu da her saniye dışardan kendisine gelen malumatı, sorunları çözmek adına basitleştirme yolunu seçen karar vericilerin sahip olduğu tehdit ve fırsat algılarının incelenmesi ile yapılmıştır. Richard Herrmann ise 1985 yılında yayımlanan *Perceptions and Behavior in Soviet Foreign Policy* isimli kitabında Richard Cottam'ın tehdit ve fırsat algıları üzerinden incelediği imajlara yeni iki boyut eklemiştir. Bunlar algılanan kültür ve algılanan güç ve kapasite boyutlarıdır.¹⁴ Bu boyutların eklenmesi ile imaj teorisinin çerçevesi netleşmiş ve düşman, barbar, yozlaşmış, müttefik, müttefiğe bağımlı, çocuk ve uydu gibi imajlar belirginlik kazanmıştır. Literatür içinde etkili olmuş bir diğer eser Martha Cottam tarafından 1986 yılında kaleme alınan *Foreign Policy Decision Making: The Influence of Cognition* kitabıdır. Literatürdeki diğer çalışmalardan farklı olarak Martha Cottam bireyin iç motivasyonundan öte, bireyin dış dünyayı nasıl kategorileştirdiğini incelemek ister. Psikoloji disiplininin ön plana

¹⁰ Urie Bronfenbrenner, "The Mirror – Image in Soviet – American Relations: A Social Psychologist's Report", *Journal of Social Issues*, Vol. 17, No. 3, (Yaz 1961), ss. 45 – 56.

¹¹ David J. Finlay, Ole R. Holsti ve Richard R. Fagen, *Enemies in Politics*, Chicago: Rand McNally & Company, 1967; Ralph K. White, "Images in the Context of International Conflict: Soviet Perceptions of the U.S. and the U.S.S.R.", Herbert C. Kelman (Ed.), *International Behavior: A Social – Psychological Analysis* içinde (236 – 276), New York: Holt, Rinehart and Winston, 1965; Richard K. Herrmann, "Analyzing Soviet Images of the United States: A Psychological Theory and Empirica Study", *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 29, No. 4, (Aralık 1985), ss. 665 – 697; Keith L. Shimko, *Images and Arms Control: Perceptions of the Soviet Union in the Reagan Administration*, Michigan: The University of Michigan Press, 1991.

¹² Richard W. Cottam, *Foreign Policy Motivation: A General Theory and a Case Study*, Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1977.

¹³ Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, New York: Alfred A. Knopf, 1985, ss. 5 – 6.

¹⁴ Richard K. Herrmann, *Perceptions and Behavior in Soviet Foreign Policy*, Pittsbutgh: University of Pittsburgh Press, 1985.

çıkması ve disiplinler arası etkileşimin artması ile kategorilerin nasıl inşa edildiği özellikle bilişsellik açısından bu eserde incelenmiştir.¹⁵

Soğuk Savaş dönemi sona erene kadar düşman imajı ile ilgili çalışmalar o kadar yoğunluk kazanmıştı ki bir noktadan sonra düşman imajı husumetin hâkim olduğu her ilişkiyi anlatmak için kullanılır olmuştu.¹⁶ Bu sebeple literatür açısından “düşman imajının her şeyi açıkladığı, dolayısıyla da aslında çok az açıklayabildiği”¹⁷ çalışmaların yoğunluğu artmıştı. Özellikle Soğuk Savaş’ın sona ermesi düşman imajının ötesine geçme ihtiyacını göstermiştir. Bu ihtiyacı özellikle yazılan doktora tezlerinde görmemiz mümkündür. Kendi çalışmalarında da artık ABD gibi bir süper gücün üçüncü dünya ülkeleri ile olan ilişkisini incelemek için Latin Amerika ülkelerine yönelen Martha Cottam’ın¹⁸ danışmanlığında, Dorcas Eva McCoy tarafından yazılan *Collective Political Decision Making: Impacts of Images on Agenda Setting and Post-Cold War U.S. Foreign Policies Toward Third World Conflicts* isimli doktora tezi buna örnektir. ABD’nin Soğuk Savaş dönemi sonrası üçüncü dünya ülkelerine dair yaptığı müdahaleleri Somali ve Haiti örnekleri üzerinden inceleyen McCoy bağımlı ülke imajının Soğuk Savaş dönemi ve sonrasındaki seyrini izlemiştir.¹⁹ Guy F. Shroyer tarafından yazılan doktora tezinde ise ABD’nin Reagan yönetimi sırasında 1981 ve 1987 yılları arasında Nikaragua’daki Kontra Savaşı’nda izlediği politika imaj teorisi kapsamında incelenmiştir. Daha çok Richard Cottam’ın *Foreign Policy Motivation: A General Theory and A Case Study* kitabında kullandığı teoriden yola çıkan bu çalışma

¹⁵ Martha L. Cottam, **Foreign Policy Decision Making: The Influence of Cognition**, Boulder: Westview Press, 1986.

¹⁶ Kapasite, kültür ve niyet gibi referans noktaları açısından birbirinden çok farklı olan ülkeler için bile düşman imajı kavramı açıklayıcı bir model olarak kullanılmıştır. Norveç ve Sovyetler Birliği arasındaki ilişkinin bu model özelinde nasıl incelendiğini görmek için bk. Rune Ottosen, “Enemy Images and the Journalistic Process”, **Journal of Peace Research**, Vol. 32, No. 1, (Şubat 1995), ss. 97 – 112; Finlandiya ve Sovyetler Birliği arasındaki ilişkinin düşman imajı üzerinden nasıl incelendiğini görmek için bk. Heikki Luostarinen, “Finnish Russophobia: The Story of an Enemy”, **Journal of Peace Research**, Vol. 26, No. 2, (1989), ss. 123 – 137.

¹⁷ Richard K. Herrmann ve Michael P. Fischerkeller, “Beyond the Enemy Image and Spiral Model: Cognitive – Strategic Research After the Cold War”, **International Organization**, Vol. 49, No. 3, (Yaz 1995), s. 416.

¹⁸ Martha L. Cottam, **Images and Intervention: U.S. Policies in Latin America**, Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1994.

¹⁹ Dorcas Eva McCoy, “Collective Political Decision Making: Impacts of Images on Agenda Setting and Post-Cold War U.S. Foreign Policies Toward Third World Conflicts”, (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Washington State University Department of Political Science, 1996).

Reagan yönetimindeki karar vericilerin dış politika pozisyonlarını içerik analiz yöntemiyle çıkarmaya çalışmıştır.²⁰

Soğuk Savaş döneminden sonra bir tarafta düşman imajına olan ilgi hala devam ederken, diğer tarafta da imaj teorisi lisans ve lisansüstü seviyesindeki öğrencilere hazırlanmış siyaset psikolojisi kitaplarına girecektir. Richard K. Herrmann “Image Theory and Strategic Interaction in International Relations” isimli bölümü ile *Oxford Handbook of Political Psychology* kitabında yer alacaktır.²¹ Aynı şekilde Martha Cottam ve diğerleri tarafından yazılan *Introduction to Political Psychology* kitabında imaj teorisi detaylı bir şekilde anlatılacaktır.²² Türkiye’de de imaj teorisinin ayrı bir başlık altında incelendiği yayın örneklerini görmemiz mümkündür. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi’ne ait *Dış Politika Analizi* kitabı²³ ve Hayrettin Özer tarafından yazılan *Siyaset Psikolojisi* kitabı²⁴ buna örnek olarak verilebilir. Ayrıca Türkiye’de akademik olarak imaj teorisinin ilk örneklerinden birisini Herkül Milas tarafından yazılan ve karşılaştırmalı olarak Türk edebiyatında Yunan imajının ve Yunan edebiyatında Türk imajının incelendiği doktora tezinde görmemiz mümkündür.²⁵ Bir diğer örneği, Rezarta Bilali tarafından yazılan *International Image Theory, Emotions, and Social Identifications: Turks’ Images and Action Tendencies Toward the U.S.* isimli yüksek lisans tezinde görebiliriz. Bilali bu çalışmasında Türkiye’deki bir özel üniversitede okuyan öğrenciler üzerinde yaptığı anket çalışması ile Türk öğrencilerinin ABD’ye dair taşıdıkları imajı incelemiştir.²⁶

İmaj literatürü içinde İran – ABD ilişkilerinin nasıl incelendiğine baktığımızda karşımıza 1970’li ve 1980’li yıllarda yazılmış doktora tezleri çıkmaktadır. Bu

²⁰ Guy F. Shroyer, “US Policy Toward Nicaragua Under the Reagan Administration: An Image Theoretical Analysis”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Pittsburgh Faculty of Arts and Sciences, 1998).

²¹ Richard K. Herrmann, “Image Theory and Strategic Interaction in International Relations”, David O. Sears, Leonie Huddy ve Robert Jervis (Ed.), *Oxford Handbook of Political Psychology* içinde (285 – 314), Oxford: Oxford University Press, 2003.

²² Martha L. Cottam ve Diğerleri, *Introduction to Political Psychology*, 2. Basım, New York: Psychology Press, 2010.

²³ Cengiz Erişen, “Liderlerin Dış Politika Üretimindeki Rolü: Bireysel Unsurlar”, Cengiz Erişen, Barış Kesgin ve Ertan Efeğil (Ed.), *Dış Politika Analizi* içinde (24 – 45), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını, 2019, ss. 30 – 31.

²⁴ Hayrettin Özer, *Siyaset Psikolojisi*, Bursa: Ekin Yayınevi, 2014, ss. 77 – 86.

²⁵ Herkül Milas, “Türk Edebiyatında Yunanlının İmajı, Karşılaştırmalı Bir Yöntemle Ulusçuluk ve Kimlik Sorunları”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998).

²⁶ Rezarta Bilali, “International Image Theory, Emotions, and Social Identifications: Turks’ Images and Action Tendencies Toward the U.S.”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sabancı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004).

çalışmalar Richard Cottam, Richard Herrmann ve Martha Cottam tarafından kapsamı ve içeriği net bir şekilde belirtilen imaj teorisi çalışmalarından ziyade genel olarak imajlarla ilgilidir. Tahran’da doğan ve İran’daki siyasi gerilimler sebebi ile ABD’ye gelip İran diasporasının bir parçası olan Djamchid Darvich-Kodjouri tarafından 1976 yılında yazılan *Image and Perception in International Relations: A Case Study of Relationship Between Iran and the Great Powers, 1919 – 1953* isimli doktora tezinde özellikle bilişsel devrimin getirmiş olduğu yeni bakış açısı ve Boulding’in imaj yaklaşımı ön plana çıkarılmıştır. 1919 ve 1953 yılları arasında İran ile Büyük Britanya, ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilerin incelendiği bu çalışmada ABD’nin İran’a dair taşıdığı imaj üç kısım halinde incelenmiştir: İran halkına dair taşıdığı imaj, İran hükümetine dair taşıdığı imaj ve Batı’nın savunmasında İran’ın stratejik önemine dair taşıdığı imaj. Kodjouri’ye göre ABD’nin 1919 ve 1953 yılları arasında İran halkına ve hükümetine dair taşıdığı imaj İran’a gelen ilk Amerikalılar olan misyonerlerin anılarında yazdıkları olumsuz imaj ile paralellikler taşımaktadır. ABD’nin imajındaki tek değişiklik, 1921 ve 1941 yılları arasındaki İran’a dair ilgisizliğin 1941 ve 1953 yılları arasında yüksek bir ilgiye dönüşerek İran’ın stratejik öneminde yarattığı değişikliktir.²⁷ Bu dönemde yazılmış olan diğer üç doktora tezi de İran’ın ABD basınında özellikle 1970’lerde nasıl yer aldığını incelemiştir. 1973’teki petrol krizinin ve Şah ile ABD yönetimi arasındaki gerginliklerin arka planı oluşturduğu bu ortamda New York Times gazetesi ve Times dergisi gibi ABD basının önde gelen yayınlarında İran imajının nasıl olduğu sorusunun peşinden gidilmiştir.²⁸

İmaj literatürünün evrimi içinde imaj kavramının ortaya çıkışından hemen sonra Bronfenbrenner tarafından geliştirilen yansıyan imaj kavramı İran – ABD ilişkilerinin incelenmesinde de karşımıza çıkmaktadır. “Mirror Images in Americans’ Perceptions of Nations and Leaders during the Iranian Hostage Crisis” makalesinde

²⁷ Djamchid Darvich – Kodjouri, “Image and Perception in International Relations: A Case Study of Relationship Between Iran and the Great Powers, 1919 – 1953”, (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Miami University Department of Political Science, 1976).

²⁸ Mohamad Tadayon, “The Image of Iran in the New York Times: A Content Analysis”, (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Columbia University Teachers College, 1979); Fleurin Eshghi, “The New York Times’ Image of Iran in Crisis: A Content Analysis”, (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Columbia University Teachers College, 1983); Pirouz Shoar – Ghaffari, “Iran in the New York Times and the Times, 1968 – 78: A Comparative Study of the Relations of Press and National Interest”, (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Syracuse University Mass Communication in the Graduate School, 1985).

1979 devriminden sonra gelişen rehine krizi özelinde Amerikan kamuoyunun algıları incelenmiştir. Makaleye göre yansıyan imaj rehine krizinin ortaya çıkışından hemen bir ay sonra devreye girmiş, algılayanlar imaj bağlantısını ABD Başkanı Carter ve İran'ın Dini Lideri Humeyni üzerinden değil İran ulusu ve ABD ulusu üzerinden kurmuş, imajlar betimleyici olmaktan ziyade dost ve düşman temelinde değer biçici içeriğe sahip olmuş ve genelde bu yansıyan imaja sahip olanlar daha yüksek eğitime sahip olan insanlar olmuştur.²⁹

“*Düşman imajından daha fazlasına ihtiyacımız var*” alt başlığı ile “Beyond the Enemy Image and Spiral Model: Cognitive-Strategic Research After the Cold War” isimli makalelerinde düşman imajının ötesine geçerek ABD, Sovyetler Birliği, İran ve Irak devletlerinin 1977 ve 1980 yılları arasında birbirlerini hangi imajlar üzerinden algıladıklarını inceleyen Richard Herrmann ve Michael Fischerkeller, ABD'nin İran'ı 1977 yılında ılımlı müttefik/sömürülen (koloni), 1980 yılında sömürülen, 1985 yılında ılımlı düşman-sömürülen ve 1990 yılında ılımlı düşman-sömürülen imajları üzerinden algıladığını, diğer yandan İran'ın ABD'yi 1977 yılında ılımlı müttefik – ılımlı emperyalist, 1980 yılında emperyalist, 1985 yılında emperyalist ve 1990 yılında ılımlı emperyalist imajları üzerinden algıladığını tespit etmiştir. Literatürdeki diğer çalışmalardan farklı olarak Herrmann ve Fischerkeller imajları stratejik davranışlarla ilişkilendirmiştir. Bunun sonucu olarak 1978 – 1979 yılları arasında ılımlı bir kurumsallık üzerinden iş birliği davranışının geliştiğini, 1981 – 1982 yılları arasındaki sömürülen – emperyalist imajlarının etkileşimi ile bağımsızlık savaşı senaryosunun geliştiğini, 1986 – 1987 yılları arasındaki imajlar ile askeri olmayan müdahale/hükümeti devirme etkileşiminin geliştiğini ve 1991 – 1992 yılları arasındaki etkileşim ile de ABD'nin çevreleme politikası ile agresifleşme politikasının çatışması sonucu anlaşmazlıkların geliştiğini ileri sürmüşlerdir.³⁰

2000'li yıllar ile ABD siyasi literatüründe İran'a dair kullanımı sıklık kazanan haydut devlet söyleminin incelenmeye başladığını görmekteyiz. Bu çalışmalar özellikle

²⁹ Pamela Johnston Conover, Karen A. Mingst ve Lee Sigelman, “Mirror Images in Americans' Perceptions of Nations and Leaders During the Iranian Hostage Crisis”, **Journal of Peace Research**, Vol. 17, No. 4, (1980), ss. 325 – 337.

³⁰ Herrmann ve Fischerkeller, ss. 415 – 450.

George W. Bush'un şer eksenini tanımlaması ile artış göstermiş ve sadece İran üzerine değil, Irak ve Kuzey Kore gibi ülkeleri de kapsayacak şekilde yapılmıştır.³¹ Paul D. Hoyt tarafından yazılan "The 'Rogue State' Image in American Foreign Policy" makalesinde özellikle haydut ya da haydut devlet ifadelerinin ABD'nin siyasi kurumları içerisinde kullanımının 1997 yılı itibarıyla zirve yaptığı söylenmekte ve bu tanımlamanın Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD dış politikasında nasıl kullanışlı bir imaja dönüştüğü incelenmektedir.³² Daniel Heradstveit ve Matthew Bonham'ın yazdığı "What the Axis of Evil Metaphor did to Iran" isimli makalede ise şer eksenini söyleminin İran'ın iç siyasetinde yarattığı etki analiz edilmektedir. Bu analize göre şer eksenini söylemi İran'ın iç siyasetinde ulusal birlik anlayışını güçlendirmiş ancak reformcuları muhafazakârlar karşısında zor bir pozisyona sokmuştur. Metaforun ağırlığı altında liderlerden ziyade bütün bir ülke kaldığı için reformcuların iç siyasetteki mücadelesi göz ardı edilmiş ve tüm siyasi gruplar hedefteki muhafazakârlar ile aynı söylem ile cezalandırılmıştır.³³ Benzer şekilde K. P. O'Reilly "Perceiving Rogue States: The Use of the 'Rogue State' Concept by U.S. Foreign Policy Elites" isimli makalesi ve Anna Geis ile Carmen Wunderlich de "The Good, the Bad, and the Ugly: Comparing the Notions of 'Rogue' and 'Evil' in International Politics" isimli makaleleri ile haydut devlet ve haydut imajlarını incelemişlerdir.³⁴

Son dönemde İran'da da imaj teorisi ile ilgili çalışmaların yapıldığını görmekteyiz. Örneğin Tahran Üniversitesi'nden Farhad Ataei ve Seyed Ali Monavari tarafından yazılan "Continuity and Change in the Construction of Enemy Image in Pre-

³¹ Jocelyn Mary Parkhurst, "The Continuity of Images from the Dependent of the Enemy to the Rogue State: Iraq and North Korea's Acquisition of Deterrence Capabilities", (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Washington State University Department of Political Science, 2004); Alexander T. J. Lennon ve Camille Eiss (Ed.), **Reshaping Rogue States: Preemption, Regime Change, and U.S. Policy Toward Iran, Iraq, and North Korea**, Cambridge: The MIT Press, 2004; Akan Malici ve Allison L. Buckner, "Empathizing with Rogue Leaders: Mahmoud Ahmadinejad and Bashar al-Asad", **Journal of Peace Research**, Vol. 45, No. 6, (2008), ss. 783 – 800; Akan Malici, "Rogue States: Enemies of Our Making", **Psicologia Politica**, No. 39, (2009), ss. 39 – 54; Thomas H. Henriksen, **America and the Rogue States**, New York: Palgrave Macmillan, 2012; Wolfgang Wagner, Wouter Werner ve Michal Onderco, **Deviance in International Relations: 'Rogue States' and International Security**, New York: Palgrave Macmillan, 2014.

³² Paul D. Hoyt, "The 'Rogue State' Image in American Foreign Policy", **Global Society**, Vol. 14, No. 2, (2000), ss. 297 – 310.

³³ Daniel Heradstveit ve G. Matthew Bonham, "What the Axis of Evil Metaphor did to Iran", **Middle East Journal**, Vol. 61, No. 3, (Yaz 2007), ss. 421 – 440.

³⁴ K. P. O'Reilly, "Perceiving Rogue States: The Use of the 'Rogue State' Concept by U.S. Foreign Policy Elites", **Foreign Policy Analysis**, Vol. 3, No. 4, (2007), ss. 295 – 315; Anna Geis ve Carmen Wunderlich, "The Good, the Bad, and the Ugly: Comparing the Notions of 'Rogue' and 'Evil' in International Politics", **International Politics**, Vol. 51, No. 4, (2014), ss. 458 – 474.

Revolutionary Iran” isimli makalede Pehlevi iktidarına giden yol üzerinde 1798 ve 1921 yılları arasında düşman imajının nasıl inşa edildiği incelenmiştir. Araştırmacılara göre İran’ın özellikle Kaçar Hanedanlığı altında Rusya ve Büyük Britanya özelinde Batı ile girdiği ilişkilerin 1979 yılında gerçekleşecek devrime kadar İranlı siyasetçiler arasında düşman imajını güçlendirdiği ileri sürülmektedir.³⁵ Ancak bu noktada Richard Herrmann’ın aslında düşman imajının çok az şeyi açıkladığı vurgusunu hatırlayarak, tehdit, kapasite ve kültür algıları açısından birbirlerini farklı düzeylerde algıladıkları açık olan süper güçler ve bölgesel siyasette söz sahibi olmak isteyen ülkelerin arasındaki ilişkilerin ne derece düşman imajı üzerinden incelenebileceği tartışmalıdır. Bir başka örnek olarak Terbiyet-i Müderris Üniversitesi’nden araştırmacılar ile Dışişleri Bakanlığı’ndan Seyid Muhammed Kazım Secadpur’un yazmış olduğu “Tesvir-é Barak Obama ez İran ber Esas-é Nezeriye-yé Tesvir der Revabet-é Beynolmelel” isimli makalede ABD Başkanı Barack Obama’nın başkanlığı döneminde nasıl bir İran imajına sahip olduğu incelenmiştir. İmajların belirleyicisi olarak tehdit ve fırsat algılarının, kapasite algılarının ve siyasi değerlerin incelendiği bu çalışmada ABD Başkanı Obama’nın yönetimi boyunca İran’ı tehdit olarak gördüğü, kapasite açısından İran’ı ABD ile eşit görmediği ancak kolaylıkla saldırı düzenlenebilecek ya da işgal edilebilecek kadar da zayıf görmediği, siyasi sistem, insan hakları ve uluslararası davranışlar gibi siyasi değerleri oluşturan faktörler açısından da İran’ı ABD’den farklı bir şekilde algıladığı sonucuna varılmış ve bu veriler ışığında yazarlar ABD Başkanı Obama’nın İran’a göreceli düşman imajı üzerinden yaklaştığını belirtmişlerdir.³⁶

İmaj literatürünü ve içerisinde İran – ABD ilişkilerinin nasıl incelendiğini gördükten sonra bu çalışmanın literatürde nerede durduğunu belirtebiliriz. Bu çalışma Boulding’in imaj kavramından yola çıkarak özellikle Richard Cottam, Richard Herrmann ve Martha Cottam tarafından yapılan çalışmaların izinden gitmekte ve İran – ABD ilişkilerini nükleer kriz bağlamında imaj teorisi üzerinden incelemeyi

³⁵ Farhad Ataei ve Seyed Ali Monavari, “Continuity and Change in the Construction of Enemy Image in Pre-Revolutionary Iran”, *Iranian Review of Foreign Affairs*, Vol. 4, No. 3, (Sonbahar 2013), ss. 119 – 140.

³⁶ Celil Beyat ve Diğerleri, “Tesvir-é Barak Obama ez İran ber Esas-é Nezeriye-yé Tesvir der Revabet-é Beynolmelel”, *Feslname-yé Motale’at-é Revabet-é Beynolmelel*, Vol.13, No. 50, (Yaz 1399/2020), ss. 43 – 70.

amaçlamaktadır.³⁷ Özellikle düşman imajının ötesine geçmeyi savunan eserlerin katkısı ile bu çalışma da İran – ABD ilişkilerini nükleer kriz bağlamında incelerken “*büyük şeytan*” ve “*şer eksen*i” gibi kalıp yargıların arkasındaki düşünceleri analiz etmeye çalışacaktır. Dolayısıyla Boulding ve Cottam – Herrmann – Cottam modellerinin yanı sıra Soğuk Savaş sonrası dönemde düşman imajına ilaveten özellikle süper güçler ve bölgesel güçler arasındaki imajların incelendiği eserler de bu çalışmanın beslendiği üçüncü bir boyut olarak karşımıza çıkacaktır. Çalışmanın özgünlüğünü ve İran – ABD ilişkilerinin imajlar açısından çalışılmasının önemini daha iyi kavrayabilmek için sorulan temel sorulara ve kullanılan metodolojiye bakmamız gerekir.

Öncelikle belirtmekte fayda var ki İran’ın nükleer programı yoğun bir şekilde çalışılan bir konudur. Ancak bu konunun eserlerde nasıl ele alındığına baktığımızda karşımıza tek boyutlu çalışmalar çıkacaktır. Tek boyutluluğun ne olduğunu görmek adına birkaç örneği sadece başlıkları üzerinden bile değerlendirebiliriz. Örneğin Herman Kahn ve arkadaşlarının ABD yönetiminin fonladığı RAND (Research and Development) şirketinde nükleer stratejiler üzerinde çalışırken, buradan ayrılıp 1961 yılında kurdukları Hudson Enstitüsü’nde uzman olarak görevli Patrick M. Cronin tarafından derlemesi yapılan *Double Trouble: Iran and North Korea as Challenges to International Security* kitabında İran, Kuzey Kore ile uluslararası güvenlik açısından “*çifte bela*” olarak tanımlanmaktadır.³⁸ Bir başka örneğe göre geçmişte Fransız hükümetinin fonladığı Fransa Atom Enerjisi Komisyonu’nun stratejik çalışmalar biriminin başında olan ve nükleer strateji ile ilgili olan son eseri ABD’deki RAND şirketi tarafından basılmış olan³⁹ Therese Delpech, *Iran and the Bomb: The Abdication of International Responsibility* isimli kitabında İran ve bomba kelimelerini doğrudan ilişkilendirmiştir.⁴⁰ 2003 yılındaki ABD’nin Irak’ı işgalini de destekleyen Delpech, İran’a uygulanan yaptırımların da en büyük destekçilerinden olmuştur. Diğer bir örnek

³⁷ Bu çalışmanın teorik çerçevesi oluşturulurken en çok faydalanan eserler şunlardır: Boulding, **The Image: Knowledge in Life and Society**, ss. 3 – 31; Richard W. Cottam, **Foreign Policy Motivation: A General Theory and a Case Study**, ss. 3 – 92; Herrmann, **Perceptions and Behavior in Soviet Foreign Policy**, ss. 3 – 49; Martha L. Cottam, **Foreign Policy Decision Making: The Influence of Cognition**, ss. 5 – 141.

³⁸ Patrick M. Cronin, **Double Trouble: Iran and North Korea as Challenges to International Security**, Westport: Praeger Security International, 2008.

³⁹ Therese Delpech, **Nuclear Deterrence in the 21st Century: Lessons from the Cold War for a New Era of Strategic Piracy**, Pittsburgh: RAND Corporation, 2012.

⁴⁰ Therese Delpech, **Iran and the Bomb: The Abdication of International Responsibility**, New York: Columbia University Press, 2006.

de ABD'deki İsrail lobisinin en etkin üyelerinden biri olan Harvard Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin eski üyesi Alan Dershowitz tarafından yazılan *The Case Against the Iran Deal: How Can We Now Stop Iran from Getting Nukes?* kitabıdır. İlk cümlesi, “21. yüzyılda dünyanın karşı karşıya olduğu en büyük tehlike İran'ın nükleer silah deposudur” olan bu kitabın başlığında 2015 yılındaki İran Nükleer Anlaşması'na karşı çıkıldığı ve “biz” öznesi üzerinden İran'ın nükleer silahlara erişimini engellemek için nasıl ortak bir çaba gösterilmesi gerektiği incelenmektedir.⁴¹ Bu çalışmalara benzer birçok örnek verebiliriz. Tek boyutluluk ile ifade edilmek istenen aslında bu eserlerin İran'ın nükleer programı ve özellikle İran – ABD ilişkileri ile ilgili konuları entelektüel derinlikten yoksun bir şekilde kötü bir A tarafı ile iyi bir B tarafının mücadelesine indirgemeleridir.

Entelektüel açıdan farklı boyutların göz ardı edilmesi önemli akademisyenler arasında da kendisini göstermiş ve 2012 yılının ilk yarısında İran'ın nükleer programına dair yoğun bir tartışma başlamıştır. Bu tartışmanın temel iki konusu İran'a saldırıp saldırmamak ve İran'ın nükleer silahları elde edip etmemesi olmuştur. Pentagon'da strateji uzmanı olarak da çalışmış olan ünlü siyaset bilimcilerden Matthew Kroenig tarafından yazılan “Time to Attack Iran: Why a Strike is the Least Bad Option” isimli makalede dikkatli bir şekilde gerçekleştirildiğinde İran'ın nükleer programını yok edecek bir saldırının ABD'nin uzun dönemli ulusal güvenliğine hizmet edeceği söylenmektedir.⁴² 2014 ve 2017 yılları arasında ABD Başkan Yardımcısı Joe Biden'in Ulusal Güvenlik Danışmanlığını yapan Colin Kahl, Kroenig'in makalesine cevap olarak yazdığı “Not Time to Attack Iran: Why War Should Be a Last Resort” isimli makalede Irak Savaşı'ndan çıkarılması gereken ders ile önleyici bir savaş girişiminin başka seçenekler mümkünken tercih edilmemesi gerektiğini savunmaktadır.⁴³ Bu tartışmadan birkaç ay sonra ise bu sefer ünlü siyaset bilimci Kenneth Waltz'un “Why Iran Should Get the Bomb: Nuclear Balancing Would Mean Stability” makalesi yeni bir tartışmayı başlatacaktır: İran nükleer silaha sahip olmalı mıdır, olmamalı mıdır? Kenneth Waltz'a

⁴¹ Alan Dershowitz, *The Case Against the Iran Deal: How Can We Now Stop Iran from Getting Nukes?*, New York: Rosetta Books, 2015, s. 1.

⁴² Matthew Kroenig, “Time to Attack Iran: Why a Strike is the Least Bad Option”, *Foreign Affairs*, Vol. 91, No. 1, (Ocak/Şubat 2012), ss. 76 – 80, ss. 82 – 86.

⁴³ Colin H. Kahl, “Not Time to Attack Iran: Why War Should Be a Last Resort”, *Foreign Affairs*, Vol. 91, No. 2, (Mart/Nisan 2012), ss. 166 – 173.

göre konvansiyonel silahların hâkim olduğu bir dünyada caydırıcılık ancak nükleer silahlarla sağlanabilir. Özellikle İsrail'in nükleer tekelinin altında kriz içinde olan Orta Doğu coğrafyası için İran'ın nükleer silahlara sahip olması, Waltz'a göre Hindistan ve Pakistan'ın nükleer silaha sahip olduktan sonraki güç dengesine benzer bir etki yaratabilir. Çünkü Waltz için nükleer güçlerin birbirlerini dengelemekten başka yapacakları bir şey yoktur.⁴⁴ Bu makaleye karşılık Kenneth Waltz'u uluslararası ilişkiler teorilerini iyi bilip bölgeyi tanınamamakla eleştiren Atlantic Council'dan Robert A. Manning, İran'ın nükleer silaha erişimi ile bölgedeki nükleer silahlanma yarışının durmayacağını aksine hızlı bir şekilde artabileceğini söylemektedir.⁴⁵ Tartışmaya katılan diğer bir ünlü siyaset bilimci olan Stephen Walt da Waltz'un nükleer silahların yatıştırıcı etkisini fazla umut dolu anlattığını ifade etmektedir. Bu sebeple de Walt için en doğrusu İran'ın bu silahları elde etmemesidir. Hatta Waltz'un başlattığı bu tartışmanın İran'daki kimi grupları silah programının “*tekrar başlatılmasına*” dair ikna edebileceği endişesini okurlarıyla paylaşmaktadır.⁴⁶

Bu çalışma özellikle bu örnekleri verilen yazıların sorduğu sorular ile arasına bir mesafe koymaktadır. İran'ın nükleer silaha sahip olup olmaması, İran'a ABD'nin saldırı düzenleyip düzenlememesi ya da İran'ın nükleer silahlara erişiminin nasıl engellenebileceği bu çalışmanın sorularından değildir. Bu tür sorular öznelere ardındaki düşünüş tarzlarını görmeyi engellemektedir. Bu sebeptir ki nükleer kriz bağlamında İran – ABD ilişkilerinin imaj teorisi açısından incelenmesi bu tek boyutlu analizlerin ötesine geçme imkânı tanımaktadır. Bu çok boyutlu analizde ihtiyacımız olan batının yanına ekleyeceğimiz doğu, oryantalizmin yanına ekleyebileceğimiz oksidentalizm veya “*şer ekseninin*” yanına ekleyebileceğimiz “*büyük şeytandır*”.⁴⁷

Dolayısıyla belki de sorulması gereken ilk soru İran'ın nükleer silaha sahip olup olmamasından ziyade Rafsancani döneminde ABD Başkanı Bill Clinton ile

⁴⁴ Kenneth N. Waltz, “Why Iran Should Get the Bomb: Nuclear Balancing Would Mean Stability”, **Foreign Affairs**, Vol. 91, No. 4 (Temmuz/Ağustos 2012), ss. 2 – 5.

⁴⁵ Robert A. Manning, “A Response to Waltz: Why Iran Shouldn't Get the Bomb”, *The Diplomat*, 20 Temmuz 2012, <https://thediplomat.com/2012/07/a-response-to-waltz-why-iran-shouldnt-get-the-bomb> (20 Kasım 2020).

⁴⁶ Stephen M. Walt, “Should We Give Iran the Bomb?”, *Foreign Policy*, 26 Haziran 2012, <https://foreignpolicy.com/2012/06/26/should-we-give-iran-the-bomb> (20 Kasım 2020).

⁴⁷ Tek boyutluluğun ötesine geçmeye çalışan örnek bir çalışma için bk. William O. Beeman, **The “Great Satan” vs. the “Mad Mullahs”: How the United States and Iran Demonize Each Other**, Westport: Greenwood Publishing Group, 2005.

yapılabilecek bir anlaşma sonrası doğal gaz santraline dönüştürülmesi umut edilen Buşehr'deki nükleer santral özelinde nükleer programın İran için taşıdığı anlamın, 2002 yılındaki gizli nükleer faaliyetlerin ortaya çıkmasından sonra nasıl bir dönüşüm geçirdiğidir.⁴⁸ Bu sorunun cevabı iki ülkenin birbirlerine dair taşıdıkları imajlarda saklıdır. Bu sebeple çalışmanın bir başka sorusu ABD'nin İran'ı ve aynı şekilde İran'ın ABD'yi hangi kalıp yargılar üzerinden anlattığıdır. Yukarıda temel bakış açılarını eleştirdiğimiz eserlerin çoğu aslında İran'a dair kalıp yargıları görmek için güzel örneklerdendir. Bundan dolayı “şer eksenî” ve “büyük şeytan” gibi kalıp yargılar bu çalışmanın temel konularındandır. Bu kalıp yargılar üzerinden milyonlarca kişi ile etkileşime geçen liderlerin kendi çevrelerini ve çevrelerinden ona gelen malumatı nasıl basitleştirdikleri ve bunu nasıl halkın tutunabileceği bilgiye dönüştürdükleri de bu çalışmanın bir başka sorusudur. İran – ABD ilişkilerini düşman imajının ötesine geçerek incelemeyi amaçlayan, hatta İran ve ABD'nin imaj teorisi perspektifinden düşman olmadıklarını iddia eden bu çalışmanın bir başka temel sorusu bu iki devletin ya da liderlerinin en çok kullandığı ifade ile “şer ekseninin” parçası olduğu iddia edilen İran ile “büyük şeytan” ABD'nin Afganistan ve Irak gibi konularda nasıl iş birliği yapabildiğidir. Yaptırım siyasetinin işe yarayıp yaramadığı, ABD'nin Soğuk Savaş döneminden sonra İran'a dair izlediği politikada Rusya'ya nasıl baktığı, İran'ın iç siyasetinde dini liderlik makamı ile hükümet arasındaki ilişkinin İran – ABD ilişkileri açısından nasıl etkilendiği ve İsrail lobisinin ABD'nin İran'a olan bakışında ne derece etkili olduğu gibi yan sorular da bu çalışmanın akışında sorulacaktır. Bu sorular ışığında bu çalışma imaj teorisini kullanarak 2001 ve 2005 yılları arasındaki İran – ABD ilişkilerini nükleer kriz bağlamında incelemeyi amaçlamakta ve bu iki ülkenin arasındaki ilişkinin uzun dönemli olarak nasıl daha istikrarlı olabileceğinin cevabını aramaktadır.

Bu sorulara dair cevaplar 20 Ocak 2001 ve 20 Ocak 2005 tarihleri arasında ABD ve İran'ın liderlerinin yapmış oldukları konuşmaların içerik ve söylem analizi yöntemiyle incelenmesi sonucu bulunacaktır. Dolayısıyla çalışmanın ana verisi ABD için Beyaz Saray Başkanlık Arşivleri'nden seçilmiş olan konuşmalardan ve İran için de

⁴⁸ Ansari, *Confronting Iran: The Failure of American Foreign Policy and the Next Great Crisis in the Middle East*, s. 200.

Dini Liderlik makamının resmi sayfasından seçilmiş olan konuşmalardan elde edilmiştir. Bu noktada özellikle söylemi daha verimli inceleyebilmek için birincil kaynaklar iki ülkenin kendi dilleri olan İngilizce ve Farsça kullanılarak incelenecektir. Çalışmanın içerisinde ve dipnotlarda verilen Farsça ifadelerin okunuşu ile ilgili birkaç hatırlatma yapmamız gerekir. Örneğin *xane-yé bozorg* (büyük ev) tamlaması Türkiye'deki Farsça ile ilgili genel çalışmalarda *hane-yi bozorg* olarak geçmektedir. Farsçadaki tamlama eki Türkçedeki birçok kaynakta “i” harfi ile ifade edilmektedir. Ancak Farsçada halihazırda bir “i” harfi olduğu için bu yanlış bir ifade biçimine neden olmaktadır. Ayrıca Farsçadaki tamlama ekinin okunuşu Türkçedeki “i” harfi yerine kapalı “e” harfine karşılık gelmektedir (Açık “e” örneği: egemen, kapalı “e” örneği: mendil). Dolayısıyla bu çalışmada tüm tamlama ekleri “é” ile gösterilmiştir. İkinci olarak Farsçadaki خ harfinin Türkçedeki karşılığı “h” harfi değildir. Zaten halihazırda Farsçada “h” harfinin karşılığı bir harf vardır. خ harfinin karşılığı olarak bu çalışmada “x” harfi kullanılmıştır. Ancak bu kural bazı özel isimler konusunda esnetilmiştir. Örneğin İran'ın Dini Lideri Hamenei'nin ismi aslında Xamenei olarak yazılmalıdır ancak Türkçe literatürde Hamenei ifadesinin çok fazla kullanılmasından dolayı bu ve benzeri örneklerde kural üzerinde ısrar edilmemiştir. Türkçede doğrudan karşılığı olmayan ve Fars alfabesinde yer alan Arapça ع harfinin yerine ’ ifadesi kullanılmıştır. Örneğin جمعه kelimesi bu çalışmada *com'e* olarak geçmektedir. Fars alfabesinde yer alan Arapça ق harfinin yerine de “q” harfi kullanılmıştır. Örneğin استقلال kelimesinin karşılığı olarak bu çalışmada *éstéqlal* ifadesi kullanılmıştır. Bu birincil kaynakların yanı sıra ikincil kaynak olarak da çok sayıda akademik çalışma, dergi makalesi, gazete yazısı, farklı kurumların raporları, resmi makamların kararları ve çıkarılan farklı yasalar çalışmanın faydalanacağı kaynaklardandır.

Tüm bu verilerin çalışmamızda nasıl incelendiğine baktığımızda karşımıza metodolojimiz çıkacaktır. Richard Herrmann *Perceptions and Behavior in Foreign Policy* isimli kitabında şu cümleleri kurar:

Liderlerin halklarına metaforik ya da figüratif bir dille sunduğu yabancı ülke imajlarını çalışmak, bu liderlerin kendilerine, diğer uluslara ve uluslararası duruma ilişkin baskın algılarını ortaya çıkaran değerli bir teşebbüs olabilir... Bir konuşmanın veya belgenin içeriğinin analizi, çeşitli sözcüklerle betimlemelerin ve metaforların

*ne anlama geldiğini tanımlayan bir teori ile desteklenmelidir...
İmajlar bir liderin dil aracılığıyla sunduğu bilinçli resimler ve
yabancı ülkelerin tasvirleridir. İmajlar dilsel gerçekliklerdir ve
tanımlanabilirler.⁴⁹*

Richard Herrmann'a göre bu tanımlama dikkatli bir şekilde yapılacak bir analiz ile mümkündür. Dolayısıyla bu çalışmada imajları çıkaracağımız konuşmaların analizi iki aşamalı bir metodoloji ile yapılmıştır. İlk aşamada Beyaz Saray Başkanlık Arşivi'ndeki ve Dini Liderlik makamının resmi sayfasındaki 20 Ocak 2001 – 20 Ocak 2005 tarihi arasında liderlerin yaptığı konuşmalar tespit edilmiştir. Bu konuşmaları daha küçük bir küme haline getirebilmek için içerik analizi yöntemi uygulanmıştır.

İçerik analizi sayesinde George W. Bush'un ya da Ali Hamenei'nin yardımına ihtiyaç duymadan onlar hakkında daha detaylı bir bilgi edinmemiz mümkündür. Buradaki amacımız kaynak olarak kullanılan konuşmalardan çalışmamız için gerekli anlamı çıkarmaktır. Bunun için de liderlerin yaptığı konuşmalar incelenmiştir. Ancak burada bizi bekleyen bir tehlike vardır. Özellikle siyasi figürlerde görebileceğimiz şekliyle konuşmalar çoğunlukla konuşma yazarları ya da görevli kişiler tarafından yazılabilir. Bu bir risk olmasına rağmen bu çalışmada yine de konuşmaların analizi yapılmıştır. Bunun sebebi konuşmaların, liderler ya da yazarlar tarafından yazılmış olsun, liderlerin ağzından çıktıktan sonra liderlerden bağımsız bir şekilde bireylerarası paylaşılabılır bir anlam yaratmasıdır. Bu çalışmada da bu anlamın peşinden gidilmektedir. Ancak şunu belirtmekte fayda var ki ABD Başkanı George W. Bush'un konuşmaları basın toplantıları, röportajlar ve halka hitap gibi farklı konuşma çeşitlerinden oluşurken, İran'ın Dini Lideri Ali Hamenei'nin konuşmaları ise dış müdahaleye kapalı halka yapılan hitaplardan oluşmaktadır. Bu konuşmaları ilk aşamada içerik analizi yöntemi ile incelerken daha çok nicel bir yaklaşım benimsenmiştir. Burada belli kelimelerin kullanım sıklığına bakılmıştır. George W. Bush'un konuşmaları incelenirken “İran”, “rejim”, “Ortadoğu”, “nükleer” ve “yaptırım” kelimelerinin kullanımına bakılırken, Ali Hamenei'nin konuşmaları incelenirken

⁴⁹ Herrmann, *Perceptions and Behavior in Soviet Foreign Policy*, ss. 30 – 31.

“Amerika”, “kibir”, “batı”, “nükleer” ve “yaptırım” kelimelerinin kullanımına bakılmıştır.⁵⁰

İlk aşamada uygulanan içerik analizi yöntemi sonucu 20 Ocak 2001 – 20 Ocak 2005 yılları arasında her bir yıl için iki lider tarafından yapılmış on adet konuşma seçilmiştir. ABD Başkanı George W. Bush tarafından yapılan ve içerik analizi sonucu dört yılı kapsayacak şekilde belirlenen konuşma sayısı toplamda kırktır. Aynı şekilde İran’ın Dini Lideri Ali Hamenei için de aynı sayıdaki kırk konuşma belirlenmiştir. Toplamda seksen konuşma bu çalışmanın veri kümesini oluşturmaktadır. İkinci aşamada bu seksen konuşma için söylem analizi yöntemi kullanılmıştır.

Söylem analizi yönteminde genel olarak dış politika kurgularının kimlikleri nasıl belirlediği incelenmektedir. Ancak bu çalışmada söylem analizi yöntemi imajların nasıl belirlendiğini tespit etmek için kullanılacaktır. Dolayısıyla kimliklerde olduğu gibi imajlarda da temsiller çok önemlidir. Bu temsiller toplumsal açıdan sürekli bir şekilde üretilmektedir. ABD’deki “*medeni dünya*” söylemi sadece bir medeniyetin parçası olan ve demokrasi ile yönetilen ülkelere değil aynı zamanda bu dünyaya ait olmayan ülkelere de işaret etmektedir. Diğer yandan İran’daki “*İmam Hüseyin*” söylemi sadece adaletsizliği ve çekilen acıları değil aynı zamanda bu adaletsizliği ve acıları yaşatan “*Yezid’i*” de içermektedir. Dolayısıyla söylem analizi ile “*biz*” ve “*öteki*” temsillerinin söylemde nasıl kullanıldığı incelenecektir. Bunlar imajlarda olduğu gibi gerçeğin bir temsildir ve toplum içindeki kullanımına ve geçerliliğine göre baskın temsiller haline gelmiştir.⁵¹

Bu noktada söylemin imajdan farklı bir kavram olduğunu bilmemiz gerekir. Söylem dilin kullanımı aracılığıyla tespit edebileceğimiz bir veriyken, imaj ise liderlerin özellikle halkı ile iletişimde yaratmaya ve oluşturmaya çalıştıkları bir çeşit iletişim

⁵⁰ Margaret G. Hermann, “Content Analysis”, Audie Klotz ve Deepa Prakash (Ed.), **Qualitative Methods in International Relations: A Pluralist Guide** içinde (151 – 167), New York: Palgrave Macmillan, 2008, ss. 151 – 167.

⁵¹ Iver B. Neumann, “Discourse Analysis”, Audie Klotz ve Deepa Prakash (Ed.), **Qualitative Methods in International Relations: A Pluralist Guide** içinde (61 – 77), New York: Palgrave Macmillan, 2008, ss. 61 – 77; Lene Hansen, “Discourse Analysis, Post-Structuralism, and Foreign Policy”, Steve Smith, Amelia Hadfield ve Tim Dunne (Ed.), **Foreign Policy: Theories, Actors, Cases** içinde (94 – 109), Oxford: Oxford University Press, 2012, ss. 94 – 109.

aracıdır. Dolayısıyla liderlerin söylemlerini ve imajlarını çalışmak herhangi bir bireyin söylemini ve imajını çalışmaktan farklılaşır. Bu farklılaşmanın temelinde liderlerin bir elit olarak siyaseten söylemi kontrol etme, yönlendirme ve değiştirme arzularına sahip olması vardır.

Bu tez çalışması beş ana bölümden oluşmaktadır. “İran – ABD İlişkilerinde İmajlar” başlıklı ilk bölümde ikili ilişkilerdeki imajların kökenlerine inilmiştir. ABD ve İran arasında misyonerler aracılığı 1830 yılında kurulan ilk temasın nasıl bir etkileşim sağladığı incelenmiştir. Bugünküne benzer şekilde ilişkilerin kökeninde de tespit edebildiğimiz krizlerin ve iş birliklerinin bir arada olma hali ilişkinin kendisine has bir özelliğine işaret etmektedir. “İmajlar ve İmaj Teorisi” başlıklı ikinci bölümde ise imajların ne olduğuna, imaj teorisinin nasıl geliştiğine ve bu çalışmada hangi imaj bileşenlerinin kullanıldığına yer verilmiştir. “ABD – İran İlişkilerinde İmaj Göstergeleri” başlıklı üçüncü bölümde ise öncelikli olarak İran’ın ABD siyasetinde nasıl kategorileştirildiğine ve benzer şekilde ABD’nin İran siyasetinde nasıl kategorileştirildiğine bakılmıştır. Üçüncü bölümde yapılan analiz, imajın üç bileşeni olarak kabul ettiğimiz kapasite, kültür ve niyet boyutlarına göre yapılmıştır. “ABD – İran İlişkilerindeki Olay Senaryoları ve Tepki Alternatifleri” isimdeki dördüncü bölümde ise liderlerin, taşıdıkları imajlar ile tarihteki hangi olaylar arasında bağlantı kurduklarına, bu olaylardan nasıl dersler çıkardıklarına ve bu olaylar sonucunda karşı tarafın davranışına dair nasıl bir düşünüş geliştirdiklerine bakılmıştır. Aynı zamanda imaj ile ilişkilendirilen hangi davranış çıktılarının, ABD Başkanı George W. Bush ve İran’ın Dini Lideri Ali Hamenei tarafından tepki alternatifi olarak ön plana çıkarıldığı bu kısımda incelenmiştir. “Öz İmaj ve Algılanan İmaj Açısından Bir Analiz” isimli beşinci bölümde ise İran söz konusu iken George W. Bush’un nasıl bir ABD öz imajına sahip olduğuna ve ABD söz konusu iken Ali Hamenei’nin nasıl bir İran öz imajına sahip olduğuna bakılmıştır. Öz imaj boyutuna ek olarak, kapasite, kültür ve niyet bileşenlerinin değerlendirilmesi sonucu ikili ilişkilerde hangi algılanan imajların geçerli olduğu sorusuna bu kısımda cevap aranmıştır.

BÖLÜM 1: İRAN – ABD İLİŞKİLERİNDE İMAJLAR

I. İran – ABD İlişkilerinde İmajların Kökenleri

İmajlar en basit tanımıyla zihnimizdeki resimlerdir.⁵² Zihnimizdeki herhangi bir şeye ait imaj, o şeyin doğal halinden, gerçekliğinden ya da olduğu gibi görünmesinden ziyade, zihnimizdeki temsili ile kendisini gösterir. Bu temsili kurgulayan da zihnimizin kendisidir. Yazar Anais Nin'in Talmud'a atıfta bulunarak yazdığı gibi “Biz her şeyi olduğu gibi değil, olduğumuz gibi görürüz”⁵³. Bu görme süreci sırasında zihnimizdeki resimleri güçlendiren veya zayıflatan etmen, duyguların, tecrübelerin, görsellerin, anlatıların veya aksettirilerin kendisidir.

17. yüzyıla kadar Batı'daki İran anlatısına yüzyıllar boyunca kaynaklık eden iki eser, Antik Yunan dönemindeki şehir devletleri ile Pers diyarındaki Ahameniş İmparatorluğu arasındaki savaşları anlatan milattan önce 5. yüzyıldan kalma Herodot'un *Pers – Yunan Savaşları*⁵⁴ kitabı ve Venedikli bir tüccar ve kâşif olan Marco Polo'nun 1271 ve 1295 yılları arasında Asya'ya yapmış olduğu seyahatin anlatıldığı 13. yüzyılın başlarından kalma *Marco Polo'nun Gezileri*⁵⁵ kitabıdır.⁵⁶ 17. yüzyıl ile İran coğrafyasını ziyaret eden seyyahların ve araştırmacıların artması sonucu Batı'daki İran anlatısına kaynaklık eden eserler artmıştır.⁵⁷ Ancak 19. yüzyılın başlarında dahi İran ve ABD birbirlerinden habersizlerdir. Amerikalılar için Pers'in⁵⁸ anlamı yüzyıllar önce

⁵² Walter Lippmann, **Public Opinion**, New York: The Macmillan Company, 1929, ss. 3 – 32.

⁵³ Anais Nin, **Seduction of the Minotaur**, Chicago: The Swallow Press, 1973, s. 124.

⁵⁴ Charles William Stocker, **The History of the Persian Wars from Herodotus Vol. I**, London: A. J. Valpy, 1831; Charles William Stocker, **The History of the Persian Wars from Herodotus Vol. II**, London: A. J. Valpy, 1831.

⁵⁵ Manuel Komroff (Ed.), **The Travels of Marco Polo**, New York: W. W. Norton & Company, 1953.

⁵⁶ Ali Banuazizi, “Iranian ‘National Character’: A Critique of Some Western Perspectives”, L. Carl Brown ve Norman Itzkowitz (Ed.), **Psychological Dimensions of Near Eastern Studies** içinde (210 – 240), New Jersey: The Darwin Press, 1977, ss. 212 – 213.

⁵⁷ Bu eserler, Jean-Baptiste Tavernier, Jean de Thévenot ve Jean Chardin isimli üç Fransız seyyah tarafından kaleme alınmıştır. Bunlar arasında Jean Chardin'in 1686 yılında yayımlanan *Journal du voyage du Chevalier Chardin en Perse* isimli kitabı diğerlerinden daha büyük bir etki yaratmış ve Safevi dönemi üzerine çalışan araştırmacılara kaynaklık etmiştir. İran ve İranlıların tarih boyunca Batı tarafından nasıl algılandığı daha detaylı bir şekilde görebilmemiz için lütfen bk. Laurence Lockhart, “Persia as seen by the West”, A. J. Arberry (Ed.), **The Legacy of Persia** içinde (318 – 358), Bombay: Oxford University Press, 1953, ss. 318 – 358.

⁵⁸ 1935 yılına kadar İran'ın ismi batıda Pers olarak bilinmektedir. Tarihi açıdan M.Ö. 6. yüzyılda kurulan Ahameniş İmparatorluğu'ndan Pehlevi Hanedanlığı'nın iktidara geldiği M.S. 1925 yılına kadar Batılılar İran için Pers İmparatorluğu ismini kullanmışlardır. ABD'nin diplomatik kaynaklarında da Pers ismi tercih edilmiştir. Bir örneği için bk. U.S. Department of State, **Papers Relating to the Foreign Relations of the United States**, Washington, 1885, s. 399. Batılıların kullandıkları Pers isminin kökeni Antik Yunan döneminden kalma Persis'den gelmektedir. Bk. **Encyclopaedia Britannica**, “Persia”, <https://www.britannica.com/place/Persia> (4 Kasım 2020). 1935 yılında Şah Rıza'nın onayıyla hükümet Pers ismini İran ismi ile değiştirmiştir. İranlı tarihçi ve dilbilimci İhsan Yarşater'e göre

Büyük İskender'in fethettiği kadim bir imparatorluktan ibaretken, İranlılar için ise Birleşik Devletler'in Akdeniz'den daha büyük denizlerin aşılarak gidildiği Yeni Dünya'da olması çok da tahayyül edilebilen bir şey değildir.⁵⁹ Fakat her şeyden öte, İranlıların çok yakından tanıdığı Büyük Britanya'ya karşı Amerikalıların vermiş oldukları bağımsızlık mücadelesi onların İran'da pozitif bir imaja sahip olmalarını sağlamıştır.⁶⁰

İran ve ABD arasındaki ilk temas 1830 yılında, Amerikan Yabancı Misyoner Komisyonu Kurulu tarafından olası faaliyetlerin altyapısını araştırmak için İran'a gönderilmiş olan iki misyoner tarafından gerçekleştirilmiştir.⁶¹ Bu ön araştırmadan sonra 1835 yılında beş Protestan misyoner İran'a, İncil'i yayma, yerel Müslüman nüfusun inancını değiştirme ve bu bölgedeki Protestan olmayan Hristiyanları Protestanlığa dahil etme amacıyla yerleşmişlerdir.⁶² Bu misyonerlerden olan Justin Perkins, her ne kadar İranlıları ırksal ve fiziksel özellikleri açısından övse de içten gerçek karakterlerinin "hainlik ve yalancılık" üzerine kurulu olduğunu ve "barbar Müslümanlar" olarak adlandırdığı İranlıların dininin "mağrur, dışlayıcı, yozlaşmış, kindar ve kanlı" olup "Hristiyanlığın ve medeniyetin sıcaklığı karşısında... eriyip... düşmeye hazır olduğunu" yazmıştır.⁶³ Misyonerlerin üstten bakışlarına rağmen çalışkan olmaları ve yerel nüfusun hayatına tıbbi ve günlük ihtiyaçlar üzerinden dokunabiliyor olmaları onların halk tarafından kabul görmesini sağlamıştır.⁶⁴ Bu misyonerlerden birisi de aynı zamanda öğretmen olan Howard Baskerville isimli Amerikalıdır. Baskerville,

isim değişikliği fikrinin Almanya'dan geldiği iddia edilir. Hitler iktidarında Aryan topluluklarına olan ilgi İran'a böyle bir teklifin yapılmasını sağlamıştır. Farsçada kelime anlamı olarak Aryan diyarı anlamına gelen İran isminin kabulü ile İngilizlerin ve Rusların etkisinden çıkıp yeni bir sayfa açılması planlanmıştır. Bk. Ehsan Yarshater, "Communication", *Iranian Studies*, Cilt 22, Sayı 1 (1989), ss. 62 – 63. Belki de bir anlamda Şah Rıza'nın başarılı olamadığı reform konusunda ülkenin ismi değiştirilerek aslında en somut reformun gerçekleştirilmesi planlanmış olabilir. Bu isimler haricinde batıda kullanılan *Farsi* ifadesi ise yanlış bir kullanımdır. *Farsi* kelime anlamı olarak Farsça demektir. Dolayısıyla bir ulusa değil bir dile karşılık gelmektedir.

⁵⁹ İran'a giden ilk misyonerlerden olan Justin Perkins, anılarını anlattığı kitabında Karadeniz'de yol alırken, kendisinin ABD'den geldiğini duyan bazı Türk yolcular ile ilginç bir diyaloga girmiştir. Perkins'in Yeni Dünya'nın nerede olduğu sorusuna karşılık Türk yolcular parmakları ile yukarıyı işaret etmişlerdir. Buna benzer olarak gemi kaptanının Perkins'e verdiği bilgiye göre, bazı İranlı yolcular da Yeni Dünya'nın gökyüzünde yer aldığına inanmakta ve hatta söz konusu yerin İngilizler tarafından büyük bir teleskopla keşfedildiğini düşünmektedir. Bk. Justin Perkins, *A Residence of Eight Years in Persia*, New York: Alleni Morrill & Wardwell, 1843, ss. 84 – 85.

⁶⁰ Kamyar Ghaneabassiri, "U.S. Foreign Policy and Persia, 1856 – 1921", *Iranian Studies*, Vol. 35, No. 1/3, (2002), ss. 148 – 149.

⁶¹ David H. Finnie, *Pioneers East: The Early American Experience in the Middle East*, Massachusetts: Harvard University Press, 1967, ss. 203 – 204.

⁶² Bu misyonerler Justin Perkins, Charlotte Perkins, Asahel Grant, Judith Grant ve James Lyman Merrick'tir.

⁶³ Perkins, ss. 149 – 150; s. 500.

⁶⁴ Ghaneabassiri, ss. 149 – 150.

Anayasa Devrimi sırasında Tebriz’de monarşi yanlısı güçlere karşı anayasal yönetimi savunmuş ve İranlıların zihinlerindeki Amerikan imajının ilk örneklerini derinden etkilemiştir. Hatta o kadar etkili olmuştur ki gösterdiği kahramanlıktan ötürü İranlılar tarafından “İran’ın şehidi” olarak anılmış ve bu anı Tebriz’deki Anayasa Evi’nde bir büst ile somutlaştırılmıştır. Büstün altında şu ifadeler yazılıdır: “Vatansever ve Tarih Yazan”.⁶⁵

İran ve ABD arasındaki ilk resmi temas ise 1856 yılında imzalanan Ticaret ve Dostluk Anlaşması aracılığıyla kurulmuştur.⁶⁶ ABD açısından bu anlaşmanın imzalanmasındaki temel motivasyon, ticari fırsatların yanı sıra İran’daki misyonerlerin güvenliğini sağlayabilmektir. İran açısından ise Kaçar Şahı, Büyük Britanya ve Rusya gibi iki kolonyal güce karşı ABD’yi dengeleyici bir unsur olarak görmüştür.⁶⁷ Her ne kadar İran Şahı, ABD’ye çok daha fazla davetkar bir şekilde yaklaşmış olsa da İran ve ABD arasında 1883 yılına kadar hiçbir diplomatik ilişki gelişmemiştir. 1883 yılında Samuel G. W. Benjamin’in ilk resmi diplomatik temsilci olarak ABD yönetimi tarafından Tahran’a atanması ile Amerikalıların zihnindeki İran imajının örneklerini görebileceğimiz eserlerin sayısı da artmıştır.⁶⁸

Bu eserlerden birisi, ABD tarafından resmi olarak kendi diplomatik görevlisi olarak atanmadıysa da resmi organlar tarafından İran’a iktisadi konularda danışmanlık yapmak üzere tavsiye edilmiş olan Morgan Shuster tarafından yazılmıştır. *The Strangling of Persia* isimli kitabında bahsettiği gibi Shuster, 1911 yılında üç yıllığına Pers İmparatorluğu’nda mali işlerden sorumlu genel müdür olarak İran’a gelmiş ve devletin gelirlerini toplayıp organize etme konularında tam yetki ile

⁶⁵ Edward G. Browne, **The Persian Revolution of 1905 – 1909**, Cambridge: Cambridge University Press, 1910, ss. 440 – 441; Stephen Kinzer, **Reset: Iran, Turkey and America’s Future**, New York: Times Books, 2010, ss. 1 – 11. Eski bir Princeton Üniversitesi öğrencisi olan Baskerville’in ABD’deki anılma şekli ile İran’daki anılma şekli birbirleriyle çok benzerlik göstermektedir. Tarihte her iki ülke insanının da yüreğine dokunmuş sayılı kişilerdendir. Baskerville’in anıldığı iki yazı örneği için bk. Mark F. Bernstein, “An American Hero in Iran”, *Princeton Alumni Weekly*, 9 Mayıs 2007, <https://paw.princeton.edu/article/american-hero-iran> (4 Kasım 2020); Xebergozari-yé Danéşcuyan-é İran, Dastan-é Yek Amrikayi ké Tebriziha Dusteş Darend, 19 Şubat 2019 (30 Behmen 1397), <https://www.isna.ir/news/97113015672/> (4 Kasım 2020).

⁶⁶ Abraham Yeselson, **United States – Persian Diplomatic Relations**, New Jersey: Rutgers University Press, 1956, s. 20.

⁶⁷ Ghaneabassiri, s. 152.

⁶⁸ Yeselson, ss. 25 – 31.

görevlendirilmişti.⁶⁹ Göreve başladıktan sonra 1907 yılında İngilizler ve Ruslar arasında imzalanmış olan ve İran'ı üç nüfuz bölgesine ayırıp kuzeyinde Rusların, güneyinde de İngilizlerin hakimiyet kurmasını sağlayan anlaşmanın maddelerinin, İran coğrafyasının ortasına hapsedilen Pers İmparatorluğu'nun çıkarlarına ters olduğunu düşünen Shuster, görev süresince bu iki imparatorluğun politikalarına karşı çıkmış ve bunların İranlıların ilerlemesini engellediğini ve adaletsiz olduğunu dile getirmiştir. ABD yönetimi ise özellikle İngilizleri ve Rusları kışkırtmaktan çekindiği için, Shuster'in görevine her zaman mesafe ile yaklaşmış ve hatta bazen karşı çıkışlarda bulunmuştur. Her ne kadar ülkenin iktisadi alt yapısının kurulabilmesi için çaba göstermiş olsa da Shuster, siyasi yalnızlığı içinde, Rusların da anayasa devrimini sonlandırma girişimleri sonucunda 1912 yılının başında görevinden alınacaktır. Shuster'in özellikle İngilizlere ve Ruslara karşı göstermiş olduğu mücadele İranlıların zihninde pozitif etkiler bırakmıştır. Bu pozitif etkiler sadece İranlılar ile sınırlı kalmamış, Amerikan kamuoyunda da bu bölgeye dair bir ilgi başlatmıştır. İran'ın ABD'yi dengeleyici unsur olarak görmeyi arzuladığı bir ortamda, ABD yönetiminin İngilizlere ve Ruslara karşı herhangi bir tepkide bulunmaması ve hatta Shuster ile arasına mesafe koyması İranlılarda hayal kırıklığına da neden olmuştur.⁷⁰

⁶⁹ Morgan Shuster'in hangi şartlar altında İran'a geldiğini ve ülkedeki genel durumu nasıl yorumladığını görmek için bk. W. Morgan Shuster, **The Strangling of Persia: A Personal Narrative**, New York: The Century Co., 1912, ss. 3 – 34.

⁷⁰ Ghaneabassiri, ss. 155 – 161; Yaselson, ss. 105 – 129. Ticari anlamda petrolün Güney İran'da 1907 yılında keşfedilmesi İran ve ABD'nin birbirlerini nasıl farklı gördüklerini gösteren önemli bir örnektir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD geri kalan uluslardan iki kat daha fazla petrol tüketmesine rağmen, dünya petrol arzının sadece yedide birini kontrol ediyordu. Bu nedenle 1919 yılı itibarıyla Büyük Britanya ve ABD arasında petrol rekabeti başlamıştır. Bu dönemde Amerikalı girişimciler özellikle Başkan Woodrow Wilson tarafından ve sonraki Başkan Warren G. Harding'in yönetiminde Dışişleri Bakanı olarak görev yapmış olan Charles Evans Hughes tarafından desteklenmişlerdir. Ancak Amerikalı özel sektör mensupları İran'daki petrol endüstrisinin içerisine girmekte gecikmişlerdir ya da başka bir anlamda İngiliz ve Rusların İran özelindeki rekabetine dahil olmak istememişlerdir. Bu rekabet içerisinde Britanya İmparatorluğu, kendi vatandaşı olan Avustralyalı William D'Arcy'ye 21 Mayıs 1901 tarihinde verilen 60 yıllık petrol çıkarım hakları ile özellikle güneyde etkili olmuştur. Rusya İmparatorluğu'nun kontrolündeki kuzeydeki beş eyalet bu imtiyazların dışında bırakılmıştır. 12 Mart 1916 tarihinde ise Rusya İmparatorluğu'nun bir vatandaşı olan Gürcü girişimci Akaki Hoştarya'ya benzer petrol imtiyazları tanınacaktır. Ancak Ruslara verilen bu imtiyaz Anayasa Devrimi'nden sonra zorunlu hale gelen meclis onayından geçememiştir. Bk. Yaselson, ss. 196 – 197. İngiliz ve Rusların aldıkları bu imtiyazları ABD yönetimi yakından takip etmektedir. 1914 ve 1921 yılları arasında İran'da ABD'nin büyükelçisi olarak görev yapan John Lawrence Caldwell hem kuzeydeki hem de güneydeki imtiyazları dikkatli bir şekilde inceleyip Dışişleri Bakanlığı'na rapor etmiştir. 1914 yılında güneydeki imtiyazların %51'ini devralan İngiliz hükümetinin, 1908 yılında kurmuş olduğu İngiliz – Pers Petrol Şirketi üzerinden yarattığı etkinliğe karşılık buradaki olası girişimlerden tepki alabileceğini düşünen ABD yönetimi daha çok kuzeye odaklanmıştır. (İngiliz – Pers Petrol Şirketi 1935 yılında Pers isminin değiştirilmesi ile İngiliz-İran Petrol Şirketi ismini alacaktır. 1954 yılında yapılan son değişiklik ile de İngiliz Petrol Şirketi (BP) olacaktır.) Bk. U.S. Department of State, **Papers Relating to the Foreign Relations of the United States**, 1920, Persia, Volume III, Washington: Government Printing Office, 2018, ss. 401 – 407. Kuzey bölgesindeki imtiyazların

İranlıların özellikle Amerikalıları ülkelerinde görme arzusunun sonucu olarak, Shuster'in görevine benzer şekilde 1922 – 1927 ve 1943 – 1945 yılları arasında iki farklı dönemde mali işlerden sorumlu genel müdür olarak İran'da görev yapan Arthur C. Millspaugh, *The American Task in Persia* isimli kitabında kendisinin göreve “ölüm döşeğindeki hasta için çağrılan son doktor” olarak başladığını yazmıştır.⁷¹ ABD yönetiminden bağımsız bir şekilde İran'da görev yapan Millspaugh, kitabının bir bölümünde özellikle doğu ve batı arasındaki farklılıklar üzerinden İranlıların psikolojisine değinmiş ve İranlılara dair üstten bakan kalıp yargılara karşı çıkarak onların “şartlar el verdiğiğinde... sadece zeki olmadıklarını aynı zamanda çabuk, enerjik

sahibi olan Hoştarya'nın da herhangi bir girişimde bulunmaması bu ilgiyi arttırmıştır. New Jersey merkezli Standard Oil firmasının İran'daki petrol piyasasına girmek istemesi Washington'daki İran Büyükelçisi tarafından büyük bir memnuniyet ile karşılanmıştır. Ancak ABD yönetimi bu tarz bir yatırımın hükümet tarafından değil özel sektör tarafından fonlanacağını özellikle İranlılara hatırlatmıştır. Bk. Yaselson, ss. 200 – 201. Bu hatırlatmanın arkasında iki ülke arasındaki siyasi ve iktisadi yapılara yüklenen anlamlardaki farklılıkları görmemiz mümkündür. ABD yönetimi özellikle atadığı büyükelçiler üzerinden kendi özel sektörü için fırsatlar yaratmaya çalışırken, İran yönetimi ise ABD'nin Ruslara ve İngilizlere karşı yeni bir siyasi alternatif olabileceği ümidini taşımaktaydı. Ancak ABD'nin bu ilgisine karşılık 23 Mart 1920 tarihinde Hoştarya'nın kuzeydeki imtiyazları İngiliz-Pers Petrol Şirketi tarafından satın alınmıştır. Kuzeydeki imtiyazların üçüncü bir tarafa devredilemeyeceğine dair itirazlara rağmen, İngiliz-Pers Petrol Şirketi diplomatik baskılar ile bu anlaşmanın geçerli olabilmesi için çalışmıştır. Buna karşılık İran hükümeti ABD alternatifini devreye sokarak 1921 yılında Meclis aracılığıyla Standard Petrol Şirketi'ne kuzeydeki beş eyalette petrol arama imtiyazını 50 yıllığına vermiştir. Amerikalı şirkete verilen bu imtiyaz özellikle basında İran'ın Rusya ve Birleşik Krallıktan bağımsızlığını kazanması olarak yorumlanmıştır. İngilizler ise İngiliz – Pers Petrol Şirketi aracılığıyla yapmış olduğu diplomatik baskılar sonucu kuzeydeki bu imtiyazların Amerikalılarla yarı yarıya paylaşılmasını sağlamıştır. Bunu anlaşmanın ihlali olarak gören İran hükümeti Meclis'in onayıyla başka bir Amerikalı şirket olan Sinclair ile görüşmeye başlamıştır. 1924 yılında 50 yıllık imtiyazın verildiği Sinclair şirketinin ABD'de Teapot Dome Skandalına adının karışması ve Tahran'da görevli ABD'li Yardımcı Konsolos Robert Imbrie'nin yine 1924 yılında dini bir çete tarafından öldürülmesi bu anlaşmayı zora sokmuştur. Hatta İngiliz – Pers Petrol Şirketi ABD'li diplomata düzenlenen suikast özelinde Amerikalı petrol şirketlerini İran'dan uzak tutmakla suçlanmıştır. Bu etkenlere ek olarak Sinclair Şirketi'nin İran hükümetine vadettiği ödemeyi yapamaması ile bu imtiyaz da iptal olmuştur. Bk. **Encyclopaedia Iranica**, “Anglo – Persia Oil Company”, <https://iranicaonline.org/articles/anglo-persian-oil-company> (10 Kasım 2020); Yaselson, s. 215. İran'daki petrol imtiyazları ile ilgili tartışma 1953 yılındaki darbeye kadar devam etmiştir. Darbeden sonra BP şirketi İran'daki imtiyazlı pozisyonunu tekrar elde etmek istediye de ABD'nin darbeye başat bir rol oynaması ve İngilizlere karşı oluşan kamuoyu tepkisi buna imkân vermemiştir. Darbeden sonra İran petrolü ile ilgili olarak uluslararası bir konsorsiyum kurulmuştur. Bu konsorsiyum içindeki paylaşımlara göre BP şirketinin payı %40, beş Amerikan şirketinin payı %40 (Gulf Oil - %8, Standard Oil of California - %8, Standard Oil of New Jersey - %8, Standard Oil Co. of New York - %8, Texaco - %8) olmuştur. Geri kalan %20'lik kısım Royal Dutch/Shell (%14) ve Compagnie Française de Pétroles (%6) firmaları arasında paylaşılmıştır. Stephen Kinzer, **All the Shah's Men: An American Coup and the Roots of Middle East Terror**, 2. Basım, New Jersey: John Wiley and Sons, Inc., 2008, ss. 195 – 196.

⁷¹ Millspaugh kitabına şu cümlelerle başlar: “Amerikan Mali Heyeti İran'a 1922 yılının sonbaharında vardığı zaman Tahran'ın bir gazetesi tarafından şöyle karşılandı: ‘Siz, ölüm döşeğindeki bir hasta için çağrılan son doktorsunuz. Başarısız olursanız, hasta yaşamını yitirecek. Gelişinizi alkışlamıyorum. Başarılı olursanız alkışlayacağım.’”. Millspaugh için yapılan bu doktor tanımlaması kendisi tarafından o kadar benimsenmiştir ki kitabın tamamında adeta hastasına şefkatle yaklaşan bir doktorun dili hâkim olmuştur. Bu dil de ister istemez kitabın özelinde iki ülkeyi hiyerarşik bir düzene tabi tutmaktadır. Zaten kitabın adından anlaşılabilceği gibi Millspaugh her ne kadar ABD yönetimi tarafından resmi bir şekilde görevlendirilmediyse de kendi görevini “Amerikan görevi” olarak tanımlayarak misyonuna uluslararası bir çerçeve eklemiştir. Bu çerçeve içinde Millspaugh ve Şah özneleri kolaylıkla İran ve ABD öznelerini kapsayacak şekilde bir genişleme göstermektedir. Bu hikâyenin içindeki doktor ya da ölmek üzere olan hastayı kurtaracak olan kahraman da ABD'dir. Arthur C. Millspaugh, **The American Task in Persia**, London: T. Werner Laurie, 1924, s. 3.

ve *çalışkan*” olduklarını söylemiştir.⁷² 1921 darbesinden sonra göreve gelen Millspaugh, ilk döneminde başarılı olmuş ancak Rıza Han’ın 1926’da tahta geçmesinden sonra yaşanan gerginliklerden dolayı misyonunu tamamlamıştır. İran Meclisi tarafından 15 yıl sonra ikinci dönem için göreve çağrılan Millspaugh, bu dönemi büyük bir hayal kırıklığı ile bitirecektir.⁷³ Özellikle İngilizlerin ve Rusların 1941 yılında İran’ı işgal etmelerinden sonra babasının yerine tahta çıkarılan Şah Muhammed Rıza Pehlevi’nin askeri harcamaları ile ilgili sorun yaşayacak olan Millspaugh, bu dönemi anlattığı *Americans in Persia* kitabında, öncekine kıyasla negatif bir İran imajı aktaracaktır. Millspaugh’a göre, “İranlı... mantıklı değildir. Entelektüel olgunluktan uzaktır. Daha gelişmiş insanların, sorunları çözmek ve ilerlemeyi sağlamak için geliştirdikleri aygıtlardan genel olarak ve büyük ölçüde yoksundur” ve aynı zamanda “İranlı, bir yetişkinin hayatını erken yaşamaya zorlanmış bir çocuktur”⁷⁴. Millspaugh’un değişen görüşlerinin temelinde İranlıların modernleşmeye ve batı medeniyetinin kurumlarına uyum sağlayamadığı çıkarımı vardır. “Beyaz adamın yükünden” bahsetmese de yazdığı satırlarda bunu omuzladığını belli eden ifadeler kullanan Millspaugh, İranlıların sabırlı bir şekilde eğitilmeleri gerektiğini de söyler. Demokrasinin gelişimi konusunda yolun başında olduğu iddia edilen İran, Millspaugh’a göre 11. ve 12. yüzyıldaki İngiltere gibidir ve demokrasi konusundaki emeklemelerini 20. yüzyılda yaşamak zorunda kalmıştır.⁷⁵ Bu da İran’ı Millspaugh’un ifadesiyle “başkalarının hayatlarını” yaşamaya mahkûm etmektedir.

Millspaugh’ın göreve başladığı ikinci dönemde İkinci Dünya Savaşı kapsamında İran’da bulunan Amerikan askerleri için ordu tarafından hazırlanmış olan cep kitabı da Amerikalıların zihnindeki İran imajına dair önemli bilgiler sunmaktadır. Özellikle Amerikan askerlerinin bölgedeki olası başarısının İranlıların onları sevmesinden geçtiğinin altını çizen bu kitapçıkta, askerlere İranlıların siyaseti ve dini ile ilgili herhangi bir tartışmaya kesinlikle girmemeleri söylenmiştir. Modernleşme politikaları ile etkinliklerinin azaldığı iddia edilen mollalara karşı da Amerikan askerleri uyarılmıştır. Yemek yeme, selamlaşma ve giyim gibi günlük ritüelin parçası olan

⁷² A.g.e., s. 98.

⁷³ Banuazizi, s. 219.

⁷⁴ Arthur C. Millspaugh, *Americans in Persia*, Washington: The Brookings Institution, 1946, s. 74, s. 91

⁷⁵ A.g.e., ss. 72 – 91.

eylemler ile ilgili yapılması ve yapılmaması gereken şeylerin sıralandığı kısımda verilen şu uyarı ilginçtir: “İranlılara her şeyin ABD’de ne kadar daha iyi olduğunu anlatmaya çalışmayın. Onlara göre çoğu şey İran’da daha iyidir”.⁷⁶ İkinci Dünya Savaşı sırasında hayati bir öneme sahip olan ve İngiliz – Amerikan yardımlarının Sovyetler Birliği’ne ulaşmasını sağlayan “Pers Koridoru” içinde görev yapan yaklaşık 30.000 Amerikan askeri için hazırlanan bu kılavuz bir yandan İranlılara karşı nasıl davranılması gerektiğini gösterirken, bir yandan da Amerikan askerlerinin İran’da işlemiş oldukları ihlaller konusunda bizi bilgilendirmektedir.⁷⁷ Her ne kadar birçok negatif atıf da olsa

⁷⁶ United States Army, **Pocket Guide to Iran**, Washington, 1943, ss. 1 – 19. ABD ordusu tarafından İran’daki askerlere rehberlik etmesi için hazırlanan bu kitapçıktaki yapılması ve yapılmaması gerekenler listesi ABD ordusunun sahip olduğu İran imajı konusunda bize önemli bilgiler sunmaktadır. Liste şöyledir: “İranlılara erkek ve asker olarak saygı gösterin; sizin için kendi yaşam tarzınız nasılsa onlar için de kendi yaşam tarzlarının doğru ve normal olduğunu kabul edin. Bir şey satın alırken pazarlık yapmaya hazır olun ve herhangi bir malı ya da hizmeti kabul etmeden önce daima bir fiyat üzerinde anlaşın. Yemekten önce mutlaka ellerinizi yıkayın ve Müslümanların yanındaysanız ‘Bismillah’ deyin. Müslümanlara ibadetlerini yaparken saygı gösterin. Köpeklerinizi camilerden ve Müslümanların evlerinden uzak tutun. Suyu sadece sıcak çay olarak veya kaynattıktan sonra için. Genel olarak İranlılardan nasıl davranacağınıza dair ipuçlarını alın ve onları düşman edinirseniz görevinizin başarısız olabileceğini unutmayın. Din konularını tartışmayın. Siyaseti tartışmayın. Bir Müslüman size eşlik etmiyorsa ya da davet edilmediyseniz camilere girmeyin. Bir İranlıya likör ikram etmeyin ya da onun önünde içmeyin. Bir İranlıya domuzu hiçbir şekilde (pastırma, sosis ya da domuz yağında pişmiş yemek) ikram etmeyin. İranlı erkeklerle dokunmayın veya onları tiip kakmayın; çok iyi tanıdıklarınız bile buna güceneceklerdir. Saygın bir İranlı kadına dokunmayın, hatta gereksiz yere bakmayın. Bir İranlıya vurmayın. İranlıları tehdit etmeyin; işlerinizi halletmek için ikna, izah ve ödülleri kullanın. Vücudunuzu bir İranlının önünde teşhir etmeyin. Nezaketi arkadaşlıkla karıştırmayın; bir İranlı her zaman kibardır ancak özünde yabancılardan şüphe duyar. Geleceğe dair kesin taahhütler beklemeyin; bir İranlı “şimdi” dediği zaman, “içinde bulunduğu saati” kastetmektedir; FER-DA (yarın) dediği zaman ise, kastettiği “gelecekte bir zamandır”. Mesafelerle ilgili olarak taşralı erkeklerden net bir bilgi beklemeyin; onlar çok az seyahat ederler ve sayıları (çok küçük sayılar haricinde) net bir şekilde kullanmayı öğrenmemişlerdir. Halka açık yerlerde İngilizce dilinde İranlılarla alay etmeyin veya onları eleştirmeyin. Bazıları İngilizceyi sizin kadar iyi bilmektedir. Her şeyden öte her durumda sağduyunuzla hareket edin ve her Amerikan askerinin gayri resmi bir iyi niyet elçisi olduğunu unutmayın.” Bk. United States Army, ss. 1 – 19, ss. 34 – 35.

⁷⁷ 30.000 Amerikan askerin hızla bir şekilde İran’da konuşlandırılması iki ülke arasındaki etkileşimin negatif ve pozitif örneklerinin birden ortaya çıkmasına neden olmuştur. ABD Dışişleri Bakanlığı ve Tahran’daki ABD temsilciliği arasındaki yazışmalar Amerikalı askerlerin birçok olumsuz olaya karıştığını göstermektedir. Amerikalı diplomat Louis G. Dreyfus Jr.’ın 10 Haziran 1943 tarihinde ABD Dışişleri Bakanı’na gönderdiği telgrafta 24 Mayıs 1942 ve 22 Mart 1943 tarihleri arasında Amerikan askerlerinin dahil olduğu 49 olaydan bahsedilmektedir. Bu olaylar arasında Amerikan askerlerinin çocuklar da dahil olmak üzere birçok İranlıya fiziksel şiddet uygulamaları, İranlı kadınlara karşı işledikleri cinsel taciz suçları, alkollü bir şekilde İranlıların kapılarına vurup toplum düzenini bozmaları, restoranlarda faturayı ödememeleri, camları kırmaları ve hırsızlık vardır. Ancak tüm bu olaylar arasında en çarpıcı olanları trafik kazalarıdır. Louis Dreyfus trafik kazaları başta olmak üzere tüm bu olayların ABD’nin İran’daki imajını negatif bir şekilde etkileyeceğini düşünse de Sovyetler Birliği’ne Pers Koridoru üzerinden yardımı hızlı bir şekilde ulaştırmanın çok önemli olduğunu düşünmektedir. Hatta çoğu trafik kazasında suçu İranlılarda bulmaktadır. Yaptığı yorum ise Batı’nın Doğu’ya dair kalıp yargısını net bir şekilde ortaya koymaktadır: “Kazaların büyük çoğunluğu yayalarla ilgilidir. Pek çok durumda, Basra Körfezi Hizmet Komutanlığının ilgili yetkilileri tarafından yürütülen soruşturmalar, olaya karışan Amerikalı sürücülere herhangi bir hatanın yüklenemeyeceğini göstermektedir. Amerikan standartlarına göre bu kuşkusuz doğrudur ve sürücüler ABD’deki herhangi bir trafik mahkemesinde hiç şüphesiz ki tüm suçlardan temize çıkacaklardır. Bununla birlikte, doğulu İran yayasının, yaklaşan bir otomobil karşısında telaşlandığında Amerika Birleşik Devletleri’ndeki benzer bir kişinin yapacağı şekilde davranmasını beklemek imkansızdır.” Bk. U.S. Department of State, “Despatch No. 579, The Minister in Iran (Dreyfus) to the Secretary of State (10 Haziran 1943)”, **Papers Relating to the Foreign Relations of the United States** içinde, Washington: Government Printing Office, 1964, ss. 490 – 495; U.S. Department of State, “Despatch No. 591, The Minister in Iran (Dreyfus) to the Secretary of State (24 Haziran 1943)”, **Papers Relating to the Foreign Relations of the United States** içinde, Washington: Government Printing Office, 1964, ss. 497 – 499; Kenneth M.

karşılıklı bu ilk etkileşim örnekleri zihinlerde pozitif izler bırakmıştır ancak bu pozitif izlenim 1953 yılında Amerikalıların ve İngilizlerin yapmış oldukları darbe ile kırılma yaşamaya başlayacaktır.

1953 yılındaki darbeden sonra, özellikle ABD Başkanı John F. Kennedy'nin baskıları ile Şah'ın yeni bir toprak reformuna karar vermesi İranlı din insanlarında huzursuzluğa neden olacak ve Şah'ın Amerikalılarla olan yakın ilişkisi din insanlarının hedefine girecektir.⁷⁸ Ancak toplumun diğer kesimlerinde eskiden beri devam etmekte olan Amerikalılara dair bir beklenti hali vardır. Hatta devrime giden yolda halkın farklı kesimleri, İran Şahı'na karşı seslerini yükseltmişken, 1977 yılının son gününde İran'ı ziyaret eden ve insan hakları konusunda hassasiyetini farklı konularda dile getirmiş olan ABD Başkanı Jimmy Carter'dan destek görmeyi ummuşlardı. Bu umut Carter'ın İran için dile getirmiş olduğu "*istikrar adası*" tanımlaması ile yerini büyük bir hayal kırıklığına bırakacaktır.⁷⁹ Bir açıdan bu hayal kırıklığı, Kaçar Hanedanlığı döneminin

Pollack, **The Persian Puzzle: The Conflict Between Iran and America**, New York: Random House, 2004, ss. 40 – 43; James A. Bill, **The Eagle and the Lion: The Tragedy of American – Iranian Relations**, New Haven: Yale University Press, 1988, ss. 46 – 50. Özellikle bu dönem ile Amerikalı askerlerin karıştıkları birçok olaya rağmen İran hukukundan muaf tutulmaları, 1960'lı yıllarda ABD'ye karşı yükselen eleştirilerin temel referans noktası olacaktır. Bu eleştirilerden en önemlisi de 1979 yılındaki devrimin lideri olacak olan Ruhullah Humeyni tarafından 1964 yılında yapılmıştır: "*Eğer Amerikalı bir hizmetli, bir aşçı, çarşının ortasında mercinize (fetvasına başvurulmuş din insanı) suikast yapsa ya da ona çarpıp üstünden geçse, İran polisinin onu tutuklama yetkisi yoktur! İran mahkemelerinin onu yargılama yetkisi yoktur! Dosyalar Amerika'ya gönderilmelidir ki, oradaki efendilerimiz ne yapılacağına karar versinler!... İran halkını Amerikan köpeğinden daha aşağı düzeye indirdiler. Eğer biri Amerikalılara ait bir köpeğe çarparsa, hakkında dava açılacaktır. Amerikalılara ait köpeğe çarpan Şah'ın kendisi bile olsa, dava açılacaktır. Ancak Amerikalı bir aşçı Şah'a yani devletin başına çarparsa, kimsenin ona müdahale etme hakkı olmayacaktır.*" Bk. Baqer Moin, **Khomeini: Life of the Ayatollah**, New York: Thomas Dunne Books, 2000, ss. 122 – 123. 1940'lı yılların sonunda İran milliyetçiliğinin arkasındaki itici faktörlerden birisi olan ABD'ye tanınan bu imtiyazlar dönem içinde bazı entelektüeller tarafından "kurt ve kuzu" sembolleri ile anlatılmıştır. Bk. Mehdi Davudi, **Kavam el-Saltana**, Cilt 1, Tahran, 1326/1948, s. 204. Günümüzde de özellikle "kurt" sembolü Dini Lider Ali Hamenei tarafından ABD'yi tanımlamada sıklıkla kullanılmaktadır. Hamenei ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgalini kurttan kaçan yaralı bir geyik hikayesiyle anlatır. Hikâyeye göre bir kasap ortaya çıkar ve kurdu korkutup geyiği ayaklarından bağlayıp arabasına atar. Hikâyenin sonunda kasap, geyiğin boğazına bıçağı dayayınca, geyik "gerçek kurt aslında senmişsin" der. Bu hikâyede yaralı geyik, Irak halkını, kurt ise Saddam Hüseyin'i simgeler. Kasap ise ABD'dir. Bk. Ali Hamenei, "Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Cevanan-é Ehvaz", 30 Temmuz 2003 (8 Mordad 1382), <https://www.leader.ir/fa/speech/2454> (10 Mayıs 2021).

⁷⁸ Bu din insanları arasında söylemleri ile halk üzerinde en büyük etkiyi yaratan isim Ruhullah Humeyni'ydı. Humeyni'nin söylemleri genel olarak "biz" ve "onlar" dikotomileri üzerine kuruluydu ve o kadar etkiliydi ki devrime giden yolda artan bir şekilde sokaklarda yankılanıyordu. Bu söylemlerin örnekleri şöyledir: "*İslam ezilenlerin dinidir, ezenlerin değil / İslam kenar mahalle sakinlerini temsil eder, saray sakinlerini değil / Yoksullar devrim uğruna ölür, zenginler devrime karşı fesat kurma uğruna / Ne Doğu ne Batı, ama İslam / İslam kitlelerden doğar, zenginlerden değil / İslam'da topraksız köylü kalmayacaktır.*" Bk. Ervand Abrahamian, **A History of Modern Iran**, Cambridge: Cambridge University Press, 2008, ss. 143 – 149. Şah'ın Beyaz Devrimi'nin din insanları arasında yarattığı endişe Şiiliğin siyasi olarak dinginci kanadının da eleştirilmesine neden olmuştur. Humeyni'nin çıkış noktası da bu geleneğe karşı gelerek siyasi olarak eylemci ve reaksiyoner bir tavır geliştirmesidir. Bk. Moin, ss. 67 – 73.

⁷⁹ 1977 yılının son gününü ve 1978 yılının ilk gününü Şah Rıza Pehlevi'nin davetine iştirak ederek geçiren Jimmy Carter, yılbaşı akşamı onuruna verilen yemekte Şah'a ve eşi Şahbanu Farah'a ithafen dile getirdiği övgü dolu sözlerinin arasında sokaklarda devrim ateşini yakmış olan ve bir yıl gibi kısa süre içinde de hedeflerine ulaşacak olan

sonlarına doğru tüm arzulara rağmen ABD'nin Ruslara ve İngilizlere karşı dengeleyici bir unsur olarak denkleme dahil olmamasından kaynaklı hayal kırıklığı ile benzerlikler taşımaktadır. Bu tarihi örneklerin artması ile İranlıların ABD tarafından anlaşılabilmesi beklentisi sık sık karşımıza çıkacak bir davranış çıktısı olacaktır.

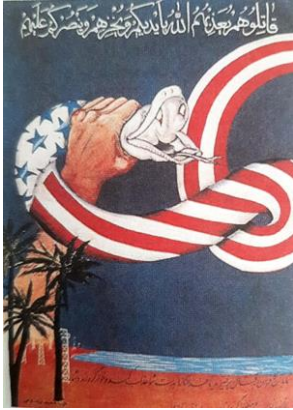
Yukarıda bahsedildiği gibi İran ve ABD arasındaki resmi ilişkilerin başladığı 1856 yılı ile Musaddık hükümetine karşı düzenlenen 1953 darbesi, iki ülke arasındaki imajların kökenlerini besleyen en önemli dönüm noktalarıdır. Hatemi hükümetinin görevde olduğu dönemde nükleer müzakere ekibinde yer alan Seyid Hüseyin Musaviyan da bu iki önemli tarihi referans olarak İran'ın ABD'yi 1856 – 1953 yılları arasında *“iyicil bir uluslararası güç”* olarak gördüğünü ve ABD'nin *“niyetinin, emperyalist güçler tarafından tehdit edilen daha zayıf bir ulusun bağımsızlığının ve egemenliğinin desteklenmesi”* olarak değerlendirildiğini söylemiştir. Musaviyan'a göre 1953 yılından devrimin gerçekleştiği 1979 yılına kadar geçen süre içinde ise ABD ve İran arasında patronaj ilişkisi hâkim olmuş ve ABD İran'ın iç işlerine müdahaleci bir şekilde karışmıştır.⁸⁰ 1979 yılındaki devrimden sonra ise İranlıların ABD'ye dair taşıdıkları imajın yönetim tarafından sistematik bir şekilde hedef alındığını görmekteyiz.

Bu sistematik saldırının en etkili örneklerini devrim ve sonrasındaki propaganda materyallerinde görmemiz mümkündür. Özellikle ABD bayrağının hedef

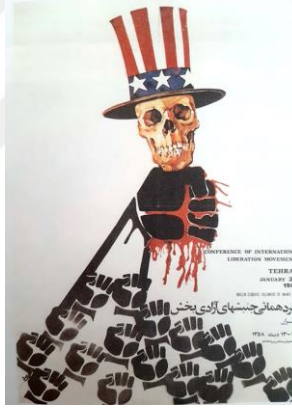
kalabalıkları iyice öfkeliendirecek şu ifadeleri kullanmıştır: *“Şah'ın büyük liderliği sayesinde İran, dünyanın en sorunlu bölgelerinden birinde bir istikrar adasıdır. Bu, siz Majesteleri'ne, liderliğinize ve halkınızın size duyduğu saygı, hayranlık ve sevgiye dair bir övgüdür. Sizin önderliğinizde bu ulusta gerçekleşen dönüşüm gerçekten dikkate değerdir... Müsterek askeri güvenliğimizi planlarken bize daha yakın olan başka bir ulus yoktur. İki tarafı da ilgilendiren bölgesel sorunlar hakkında daha yakın istişarelerde bulunduğumuz başka bir ulus yoktur ve bu kadar derin bir kişisel minnettarlık ve dostluk hissettiğim başka bir lider yoktur.”* Bk. Jimmy Carter, “Tehran, Iran Toasts of the President and the Shah at a State Dinner”, 31 Aralık 1977, <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/tehran-iran-toasts-the-president-and-the-shah-state-dinner> (6 Kasım 2020). Jimmy Carter ABD Başkanı olarak seçildiğinde yeni bir Amerikan dış politikasına ihtiyaç olduğunu ve bu politikanın temel ilkesinin de insan hakları olduğunu sıklıkla vurgulamıştır. Bk. Jimmy Carter, “Address at Commencement Exercises at the University of Notre Dame”, 22 Mayıs 1977, <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/address-commencement-exercises-the-university-notre-dame> (6 Kasım 2020). ABD Başkanı tarafından insan hakları ile ilgili yapılan bu atıflar, İran'da Şah'ın *“gözü ve kulağı, gerektiğinde de demir yumruğu”* olan Ülke Güvenlik ve İstihbarat Teşkilatı'nın (SAVAK) yapmış olduğu sayısız insan hakları ihlalleri ile ciddi bir tezat oluşturmuştur. Bk. Robert Graham, **Iran: The Illusion of Power**, New York: St. Martin's Press, 1979, s. 14. Başkan Carter'ın insan hakları eksenindeki idealleri Soğuk Savaş'ın gerçekleri ile yüzleşmiş ve bu yüzleşme İran Şahı'nın işlemiş olduğu çok sayıda insan hakları ihlallerinin görmezden gelinmesine sebep olmuştur. Bk. John Lewis Gaddis, **Strategies of Containment: A Critical Appraisal of American National Security Policy During the Cold War**, New York: Oxford University Press, 2005, ss. 343 – 344.

⁸⁰ Seyed Hossein Mousavian, **Iran and the United States: An Insider's View on the Failed Past and the Road to Peace**, New York: Bloomsbury Academic, 2014, s. 15.

alınması ve hatta çeşitli protestolarda bu nefretin dışavurum pratiği olarak yakılması bugün bile protestoların dönemsel artışına göre İran'daki ABD bayrağını üreten fabrikalarda üretim patlamasına neden olmaktadır.⁸¹ Dolayısıyla devrime giden yolda ve sonrasında ABD bayrağı her daim İran'daki protestoların tam merkezinde yer almıştır. Bu protestolarda ABD bayrağını bazen petrole susamış vahşi bir yılanın derisine işlenmiş olarak, bazen bir kuru kafanın başına taktığı “Sam Amca şapkası” olarak bilinen silindir bir şapkanın üzerinde, bazen de 1 Mayıs İşçi Bayramı için hazırlanmış bir posterde ABD'yi temsilen resmedilmiş bir erkeğin giydiği cekette görmemiz mümkündür. Ancak tüm bu posterlerin ortak noktası bir eldir; halkı temsilen yılanın boğazına sarılmış olan bir el (Bk. Resim 1), Uluslararası Özgürlük Hareketleri Konferansı'na katılanlar adına kuru kafanın boğazına sarılmış bir el (Bk. Resim 2) ve 1 Mayıs'ı kutlayan işçiler adına ABD bayraklı ceket giymiş erkeğin boğazına sarılmış bir el (Bk. Resim 3).

Resim 1: Devrim Posteri⁸²

Resim 2: Devrim Posteri⁸³

Resim 3: Devrim Posteri⁸⁴

⁸¹ “Iranian Factory Makes U.S. and Israeli Flags to Burn,” *Reuters*, 30 Ocak 2020, <https://www.reuters.com/article/us-iran-flags-idUSKBN1ZT065> (10 Kasım 2020).

⁸² Anti-emperyalist propaganda örneklerinden birisi olan bu posterde Kur'an'dan Tevbe Suresi 14. ayete yer verilmiştir: “Onlarla savaşın ki, Allah onları sizin elinizle cezalandırsın, onları rezil rüsva etsin, sizi onlara karşı başarılı kılsın”. Bk. **Kur'an**, Tevbe Suresi, Ayet 14. (Çeviri Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Kur'an tefsirinden alınmıştır.) Posterdeki yılanın derisi ABD ve İsrail bayrakları ile kaplı iken mücadele alanı olarak da petrol sahaları seçilmiştir. Her ne kadar İran ve Arap toplumları arasında net bir rekabet söz konusu olsa da devrim sürecinde liderlik yapan kadronun İslamcı ideolojisinden dolayı propaganda posterlerinde sıklıkla Arapça ifadeler yer verilmiştir.

⁸³ Bu poster 3 – 9 Ocak 1980 tarihleri arasında Tahran'da düzenlenen Uluslararası Özgürlük Hareketleri Konferansı için hazırlanmıştır. Konferans 4 Kasım 1979 ve 20 Ocak 1981 tarihleri arasında 444 gün boyunca Tahran'daki ABD Büyükelçiliği'ni işgal altında tutan İmam'ın (Humeyni) Yolunu Takip Eden Müslüman Öğrenciler tarafından düzenlenmiştir. Rusya ve Latin Amerika'daki devrim posterlerinde karşımıza çıkan yumruk simgesi burada da kullanılmıştır. Propagandası yapılan anti-emperyalist mücadelede yumruk sadece İran halkını değil, emperyalizm tarafından ezilen diğer ulusları da simgelemektedir.

Kaynak: Peter Chelkowski ve Hamid Dabashi, **Bir Devrimi Sahnelemek: İran İslam Cumhuriyeti'nde Propaganda Sanatı**, İstanbul: The Kitap Yayınları, 2018, s. 90, s. 99, s. 167.

Devrim posterlerinin genelinde ABD bayrağı aşılması gereken bir engel ve hatta ülke genelinde sahip olduğu tüm siyasi, iktisadi ve kültürel etkileri ile kovulması gereken bir semboldür (Bk. Resim 4). İran Şahı da bu minvalde posterlerde resmedilmekte ve bazen ABD bayraklı ceketin altına saklanan bir figür olarak karşımıza çıkmaktadır (Bk. Resim 5). Posterlerde ABD ve İran Şahı'nın karşısında yer alan ve devrimi gerçekleştirenler ise halk yığınlarıdır. Halkın ölüme karşı korkusuz olması ve hatta ölümü kucaklaması gerektiği alt mesaj olarak sürekli verilir. Halkın “ölümüne” veya başka bir anlamda “zaferine” eşlik eden ise devrimin en önemli sloganlarından birisi olan “*éstéqlal, azadi, cumhuri-yé éslamî*” (bağımsızlık, özgürlük, İslam Cumhuriyeti) sloganıdır. Her ne kadar İran Devrimi gerçekleşirken Şah'a karşı protestolarda çok farklı siyasi kesimlerden gelen insanlar bir arada yer almış olsalar da özellikle devrimden sonra İran İslam Cumhuriyeti'nin kurucu Dini Lideri Humeyni'nin 1989 yılındaki vefatına kadar geçen süre içinde iktidarın konsolidasyonu adına kaçınılmaz bir şekilde devrim İslamleştirilmiştir. Bunda Dini Lider Humeyni'nin rolü çok büyüktür. Posterlerde Humeyni halk yığına önderlik eder ve parçalanarak aşılın ABD bayrağı engelini ardındaki resim daima ona aittir (Bk. Resim 6).

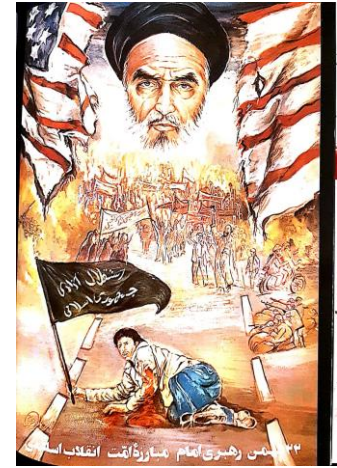
⁸⁴ Halkın Mücahitleri Örgütü tarafından hazırlanan “11 Ordibeheşt/1 Mayıs Dünya İşçileri Günü” posterinde Kur'an'dan yine Tevbe Suresine yer verilmiştir. 12. ayetten yapılan kısa alıntı şöyledir: “*Siz de küfrün elebaşlarıyla vuruşun*”. Bk. **Kur'an**, Tevbe Suresi, Ayet 12. (Çeviri Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Kur'an tefsirinden alınmıştır.) Buradaki tasvire göre küfrün elebaşı ABD olarak resmedilmektedir. Halkın Mücahitleri Örgütü Şah'ın devrilmesi için vermiş olduğu mücadeleden sonra yeni kurulan iktidar ile ters düşmüş ve hatta ilerleyen yıllarda düzen tarafından terörist olarak ilan edilmiştir. Aynı kararı 1997 yılında ABD de almıştır ancak 2012 yılında Halkın Mücahitleri Örgütü teröristler listesinden çıkarılmıştır. İran'ın nükleer programı ile ilgili sızdırılan bilgilere kaynaklık eden bu grup 2020 yılı itibarıyla ABD'yi kendisi için merkez olarak kullanmaktadır. Halkın Mücahitleri Örgütü'nün bugün geldiği noktayı düşündüğümüzde poster daha da ilginçleşmektedir.

Resim 4: Devrim Posterleri⁸⁵

Resim 5: Devrim Posterleri⁸⁶

Resim 6: Devrim Posterleri⁸⁷

Kaynak: Peter Chelkowski ve Hamid Dabashi, **Bir Devrimi Sahnelemek: İran İslam Cumhuriyeti'nde Propaganda Sanatı**, İstanbul: The Kitap Yayınları, 2018, s. 11, s. 90, s. 91.

Bugünkü İran yönetiminin gözüyle bakıldığında İran Devrimi din insanları ve halk arasında kurulan bağ ile başarıya ulaşmıştır. Protestolarda yer alan komünistlerin, liberallerin ya da milliyetçilerin adları bilinçli bir şekilde silinmiştir. Mücadeleyi veren Dini Lider Humeyni'dir. Bu mücadele Kur'an'da geçtiği şekliyle “*mofsed-é fil arz*” yani “dünyadaki yozlaşmaya” karşı verilmektedir. İran yönetimi özellikle devrimden sonra

⁸⁵ Bu poster devrimden hemen sonra Humeyni'nin isteğiyle Muhammed Beheştî liderliğinde kurulan İslam Cumhuriyeti Partisi tarafından hazırlanmıştır. ABD'nin halk yığınları tarafından İran'dan kovulması gerektiği mesajı net bir şekilde verilen posterde şunlar yazmaktadır: “*Devrimin devamı... Yağmacılığın sonuna kadar*”. ABD yağmacı olarak görüldüğü için, ABD'nin ülke içindeki tüm etkilerinden kurtulmak devrimin en önemli pratiği olmuştur. Bu pratik günümüzde de tüm canlılığıyla devam etmektedir.

⁸⁶ Bu poster birçok detaydan oluşmaktadır. Dini Lider Humeyni elindeki Kur'an ile alevleri dağıtarak gelmektedir. Ondan korkan Şah Muhammed Rıza Pehlevî'nin tacı başından düşmüş ve kılıcı ile kırılmıştır. Korkudan sığındığı yer bir kişinin ABD bayraklı ceketinin altıdır. Aynı kişinin içinde Birleşik Krallık bayraklı bir giysi ve kafasında da İsrail bayraklı bir şapka vardır. Ceketin altında Şah'a eşlik eden ise Firdevsi'nin Şahname'si gibi eski metinlerde sıklıkla atıfta bulunulan ve İran minyatürlerinde de kendisine simgelediği kötülük ile yer bulan ejderha figürüdür. Humeyni'nin yürüyüşüne şahitlik eden figürler ise devrime ideolojileri ile büyük katkıda bulunmuş olan Ali Şeriatî ve Mahmud Talegani'dir. Posterde Farsça olarak şu ifadeler yazılmıştır: “*Her Firavun'un kesinlikle bir Musa'sı vardır*”. Posterde Firavun, Şah'a ve hatta ABD, Birleşik Krallık ve İsrail'e karşılık gelirken, Musa Peygamber'e karşılık gelen Humeyni'dir.

⁸⁷ Bu poster 22 Behmen tarihine karşılık gelen ve devrimin zaferle sonuçlandığı 11 Şubat tarihini betimlemektedir. Bu zafer posterde de belirtildiği gibi üç aşamada gerçekleşmiştir: “*İmam'ın (Humeyni'nin) liderliği*”, “*ümmetin mücadelesi*” ve “*İslam Devrimi'dir*”. Bu aşamalar boyunca birçok insan hayatını kaybetmiştir ancak halk canını kaybetse dahi elindeki bayrağı indirmemiştir. Halkı temsilen yaralı bir şekilde yerde yatan kişinin tuttuğu bayrakta devrimin en meşhur sloganı yazılıdır: “*İstiklal (bağımsızlık), azadi (özgürlük), İslam Cumhuriyeti*”. Arkadaki kalabalığın içinde bir grup insanın tuttuğu pankart da dikkati çekmektedir. Pankarttaki ifadede “*Hareketimiz Hüseyini, liderimiz Humeyni*” yazmaktadır. Dolayısıyla Humeyni aslında İmam Hüseyin'in Kerbela Katliamı ile yarım kalan hedefini tamamlayan bir lider olarak betimlenmektedir. Bk. Me'aref, “*Nehzet-é Hüseyini u Êngelab-é Humeyni*”, No. 53, Behmen 1386/Ocak 2008, <https://hawzah.net/fa/Magazine/View/5211/6083/63823> (15 Kasım 2020).

bu yozlaşmanın kaynağını ABD olarak görür. Ancak bu çok rahat bir şekilde anlam genişlemesine uğrayabilen bir tanımlamadır.⁸⁸ Dünyadaki yozlaşmanın dünkü kaynakları Musa Peygamber'in karşısındaki Firavun; İmam Hüseyin karşısındaki Yezid; Ayetullah Mirza Hasan Şirazi'nin karşısındaki Kaçar Şahı Nasıreddin ile Birleşik Krallık; ve Humeyni karşısındaki Şah Muhammed Rıza Pehlevi'dir.⁸⁹ Yozlaşmanın tüm bu kaynaklarına karşılık bin yıldır İran topraklarında yankılanan bir beddua ABD özelinde tekrar tekrar dile getirilir: “*merg ber Amrika*” yani Amerika'ya ölüm.⁹⁰

Muharrem ayını yas içinde geçirip, sinezeni yani göğüse vurma ile bir nebze de olsa İmam Hüseyin'in çektiği acıyı paylaşmak isteyen son derece duygusal İran insanı

⁸⁸ Chelkowski ve Dabashi, s. 157. “Mofsed-é fil erz” kavramı Kur'an'da Maide Suresi'nin 33. ve 34. ayetinde geçmektedir: “Allah'a ve peygamberine karşı savaşanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası ancak ya öldürülmeleri veya asılmaları yahut el ve ayaklarının çapraz olarak kesilmesi ya da bulundukları yerden sürgün edilmeleridir. Bu, onların dünyada uğradıkları aşağılayıcı cezadır. Ahirette ise onlar için büyük bir azap vardır. Ancak onları yenip ele geçirmenizden önce tövbe edenler müstesna! Biliniz ki Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.” Bk. **Kur'an**, Maide Suresi, Ayet 33 ve 34. (Çeviri Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Kur'an tefsirinden alınmıştır.) Humeyni de doğrudan Kur'an'a atıfta bulunarak bu kavramdan sıklıkla faydalanmıştır. Bir İslam devletinin nasıl olması gerektiğine dair ilk kapsamlı görüşlerini yazdığı Keşfü'l Esrar isimli eserinde Humeyni “mofsed-é fil erz” hakkında şu net ifadeleri kullanır: “İslam hükümetinden dini düzenlemeleri ile hukuka ve dine aykırı yayınların önüne geçmesini ve bu saçmalıkları dile getiren şahısların dindarların önünde idam edilmesini bekliyoruz. Fitne peşinde olanlar, dünyada yozlaşmayı yayanlar (mofsed-é fil erz) yeryüzünden silinmelidir”. Bk. Ruhullah Humeyni, **Keşf-é Esrar**, Tahran: 1943, s. 105. Devrimden sonra Şah rejiminin destekçilerinin ve SAVAK üyelerinin yargılanmasında ve bu yargıların idam ile sonuçlanmasında “dünyadaki yozlaşmayı arttırma” ve “Allah'a karşı savaş ilan etme (moharabe)” suçlamaları, Hüccetül İslam Sadık Halhali gibi yargıçlar tarafından sıklıkla kullanılmıştır. Halhali'ye göre bu mahkemeler ve kararlar İran halkının nefretinden doğmuştur. Bk. Michael Axworthy, **Revolutionary Iran: A History of the Islamic Republic**, New York: Penguin Books, 2014, ss. 147 – 149. Günümüzde de “dünyada yozlaşmayı yayma” ve “Allah'a karşı savaş ilan etme” suçlamaları İran'da geçerliliğini korumaktadır. Devrimin inşasında ve konsolidasyonunda önemli bir yeri olan bu iki suçlama ABD özelinde de sıklıkla dile getirilmektedir. Bk. Pegah Benihaşemi, “Moharebe u Efsad-é Fil erz Der Nézam-é Hogugi-yé İran”, *BBC News*, 3 Nisan 2019, <https://www.bbc.com/persian/blog-viewpoints-48109841> (15 Kasım 2020).

⁸⁹ Buradaki tarihi şahsiyetler üzerinden tarih tamamen ezilenler ve ezenler dikotomisi üzerinden okunmaktadır. Firavun'un karşısında Musa Peygamber ezilen İsrailoğullarına liderlik etmiştir. Yezid'in binlerce kişilik ordusu karşısında İmam Hüseyin ve 72 refakatçisi Kербela'da katledilmiştir. Kaçar hükümdarı Nasıreddin Şah'ın bütün satışı ve ihracatı konusundaki tekeli İngilizlere vermesine karşılık Ayetullah Mirza Hasan Şirazi bütün ürünlerinin tüketimini yasaklayan bir fetva yayınlamış ve Batı emperyalizmine karşılık İran'daki öncül mücadelelerden birisini başlatmıştır. İran'ın dini lideri Hamenei'ye göre bütün fetvasının yayınlandığı zaman dönemin siyasetçileri ve elitleri Şirazi'ye destek vermiş olsalardı İran için başka bir tarih yazılabilirdi. Belki de bu tarih ile kastedilen İslam Devrimi'nin çok önceden gerçekleştirilmesidir. Bk. Ali Hamenei, “Beyanat Der Didar-é Mermom-é Ostan-é Fars”, 3 Ordibeheşt 1390/23 Nisan 2011. Tütün konusundaki mücadele sembolik olarak kendisini 1979 Devrimi'ne giden yolda da göstermiştir. Tütün İşçileri Birliği Marlboro ve Winston gibi sigara markalarını Amerikan ve İngiliz kapitalizminin simgeleri olarak görmüş ve halka tüketimi durdurma çağrılarını yapmıştır. Bu davranışa kaynaklık eden en büyük faktör Şirazi'nin tarihi bütün fetvasıdır. Bk. Esfandiyar Batmanghelidj, “From Tobacco Revolt to Youth Rebellion: A Social History of the Cigarette in Iran”, *Iranian Studies*, Vol. 49, No. 1, (2016), s. 111.

⁹⁰ Düşmanlar hakkında beddua edilmesi Buveyhiler Hanedanlığı (934 – 1055) döneminde yaygın bir gelenektir. Özellikle ozanlar ilk üç halifeyi (Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman) beddualarına konu eder ve halkın önünde bu bedduaları dile getirirlerdi. Şiiliğin kurumsallaştığı Safevi Hanedanlığı döneminde bu gelenek daha da güçlenmiş ve beddualarda özellikle İmam Hüseyin'i katleden Emevi Halifesi Yezid hedef alınmıştır. Bu ritüelin adı Teberri'dir. Sünnilik ve Şilik arasındaki gerilimden beslenen bu ritüeli Humeyni, Şah'a, ABD'ye, Sovyetler Birliği'ne ve Birleşik Krallığa karşı kullanmış ve İslam'ın farklı mezhepleri arasında İran'ın ortaya koyduğu mücadele üzerinden bir köprü kurmayı başarmıştır. Bk. Chelkowski ve Dabashi, ss. 112 – 113.

için bir fırsat sunulmuş olur. Humeyni'nin yanında durmak ve onunla “dünyadaki yozlaşmaya” yani ABD’ye karşı savaşmak, İmam Hüseyin ile Yezid’e karşı savaş vermeye dönüşür. Bunu gerçekleştirebilmenin yolu da çok basittir. 30 – 31 Mart 1979 tarihinde gerçekleştirilen ve ülkenin isminin İran İslam Cumhuriyeti olarak değiştirilmesi teklif edilen referandumda İmam Hüseyin’i öldüren Şemr ile özdeşleştirilmiş kırmızı rengindeki “*hayır*” pusulasının yerine İmam Hüseyin ile özdeşleştirilmiş yeşil rengindeki “*evet*” pusulasının seçilmesidir (Bk. Resim 7). Böylece İran’ın en ücra köyünde yaşayan sıradan birisi bile bu kutsallaştırılmış davanın bir parçası olabilecektir.⁹¹

Resim 7: 30 – 31 Mart 1979 Referandumundaki Evet ve Hayır Oyları⁹²

Kaynak: Iran History Pics. Twitter Gönderisi. 31 Mart 2016. ÖÖ 11:35. <https://twitter.com/IranHistoryPics/status/715457430595964928>.

⁹¹ Chelkowski ve Dabashi, ss. 75 – 77.

⁹² Kerbela Savaşı'nın yıl dönümüne denk gelen Muharrem ayı içinde İranlılar İmam Hüseyin ve 72 refakatçisinin yasını tutar. Yas törenleri adeta bir festival gibidir. Bu festival kapsamında sokaklarda *te'ziye* (taziye) isimli tiyatro oyunları 18. yüzyılın ortalarından itibaren sergilenmeye devam etmektedir. Bu oyunlarda Kerbela Savaşı tekrar ve tekrar canlandırılır. Sonu belli olan bu oyunda İmam Hüseyin ve refakatçilerini temsil eden kahramanlar İslam'ın renkleri olan yeşil ve siyahı giyinirler. İmam Hüseyin'i öldüren Şemr ve Emevi Halifesi Yezid'i temsil eden “kötü kahramanlar” ise kanın ve tutkunun rengi olan kırmızıyı giyinirler. Zaman mefhumu bilinçli bir şekilde yitirilir ve izleyici geçmiş ile bugünün sınırlarının birbiri içine geçtiği bu yeni zaman diliminde tekrar ve tekrar “gerçekliğe” tanık olur. *Te'ziye* dışında geçmişe dair “gerçekliklerin” anlatıldığı bir başka gelenek de *ruzexani*'dir. Anlatıcı *ruze* adı verilen Kerbela ile ilgili trajedileri anlatır. Anlatıcı dinleyenleri etrafına topladıktan sonra hikayesini anlatmaya başlar. Anlatım sırasında duygusal olarak iniş ve çıkışlar ilahilerle, mimiklerle ve yakarışlarla süslenir. Diğer bir ritüel ise *sinezeni*'dir. Büyük kalabalıklar halinde düzenlenen bu etkinlikte katılımcılar göğüslerine ya da kafalarına elleri ile vururlar. Bu vuruşlara eşlik eden ve kalabalığın enerjisini yükselten *mersiye* adı verilen şarkılardır. Bazı *sinezenilerde* vücuda elle vurmak yerine kılıç, sopa ya da zincirle vurulmaktadır. Tüm bunların amacı İmam Hüseyin ve refakatçilerinin çektikleri acıyı tecrübe edebilmektir. Zaman mefhumunun yitirildiği tüm bu gösterilerde zamanın Yezid'i ya da Şemr'i olarak kabul edilen şahsiyetlere de beddualar okunur. En çok beddua edilenlerden birisi de ABD'dir. Bk. Chelkowski ve Dabashi, ss. 46 – 65, ss. 70 – 85; Janet Afary ve Kevin B. Anderson, **Foucault and the Iranian Revolution: Gender and the Seductions of Islamism**, Chicago: The University of Chicago Press, 2005, ss. 43 – 49.

Davanın kutsallığı konusunda halkı ikna etme amaçlı eylemlerin tümünde “gerçeğin temsili” artık “gerçektir”. Bu “gerçeği” en etkili şekilde dile getiren Dini Lider Humeyni’dir ve ona göre din insanlarının “siyasi konularda fikrinin olmadığını söylemesi kabul edilemezdir”.⁹³ Dolayısıyla devrim öncesinden başlayarak İranlıların zihnindeki ABD imajına en sistemik saldırılar Humeyni tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu saldırılar sayesinde tarihi olarak aslında İngilizlere atfedilen “büyük şeytan” söylemi⁹⁴ özellikle Humeyni’nin çabaları ile ABD’yi işaret etmeye başlamıştır:

*Zayıf bir ulus olduğumuz için mi Amerika’nın çizmelerinin altında çiğneneceğiz? Dolarımız olmadığı için mi? Amerika Britanya’dan kötüdür, Britanya Amerika’dan kötüdür, Sovyetler Birliği ise her ikisinden de beterdir. Hepsi birbirinden kötü ve birbirinden pistir. Fakat bugün bizi ilgilendiren bu ahlaksızlardır, Amerika’dır. Amerikan Başkanı bilsin ki, o milletimizin önünde dünyanın en nefret edilen kişisidir. İslam hükümetine öyle bir zalimlik yaptı ki bugün Kur’an ona düşman olmuştur; İran halkı ona düşman olmuştur. Amerikan hükümeti şunu bilsin ki, İran’da kaybetmişler ve İran’da mahvolmuşlardır.*⁹⁵

Devrime giden yolda sokaklardan çıkıp devrim sonrasında Dışişleri Bakanlığı binasının duvarına işlenen “ne şerqi ne gerbi cumhuri-yé éslami” (ne Doğu, ne Batı, İslam Cumhuriyeti) sloganı dillere pelesenk olmuş olsa da Humeyni’nin söylemlerindeki batı karşıtlığı ve hatta batının ötesinde Amerikan karşıtlığı o kadar yoğundur ki, bir açıdan ABD’ye dair üretilen söylemin İran İslam Cumhuriyeti’nin kuruluş temellerinden birisini oluşturduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu sebeple rehine krizi gibi söz konusu iki ülkeyi doğrudan karşı karşıya getiren bir olay doğrudan imajların kökenlerini ciddi bir şekilde etkileyebilmiştir. “Lane-yé Casusî” (Casusluk Yuvası) olarak adlandırılan Tahran’daki ABD Büyükelçiliği’nde kendilerine İmam’ın (Humeyni) Yolunu Takip Eden Müslüman Öğrenciler ismini veren bir grup öğrenci tarafından rehin tutulan Amerikalılardan öncelikle iki siyahinin serbest bırakılması ve bununla Amerikalı siyasetçilerin aşılması, Amerikan toplumun baskı altındaki kesimleri

⁹³ Moin, s. 247. “Gerçeğin” anlatısına dair din insanlarının elinde ne gibi bir güç olduğunu Humeyni Keşf-é Esrar isimli kitabında şu cümle ile anlatmaktadır: “Bizim bir silahımız var ve bu silah hakikattir”. Bk. Humeyni, **Keşf-é Esrar**, s. 198.

⁹⁴ Stephen Kinzer, “Iran’s First Great Satan was England”, *The New York Times*, 3 Aralık 2001, <https://www.nytimes.com/2011/12/04/opinion/sunday/irans-first-great-satan-was-england.html> (16 Kasım 2020).

⁹⁵ Ruhullah Humeyni, *Sehife-yé Émam*, Cilt 1, Tehran: Mu’essese-yé Tenzim u Neşr-é Asar-é Émam Humeyni, 2010, s. 419.

ile doğrudan bir iletişim kurulabileceği düşüncesi İranlıların zihnindeki ABD imajı konusunda şaşırtıcı bir örnek sunmaktadır.⁹⁶ Bu imajın özgül ağırlığı o kadar büyüktür ki, ülkenin kurucu lideri olarak kabul edilen Humeyni kendi vasiyetnamesinde ABD'nin ismini defalarca anmış ve içinde bulunduğumuz çağı ABD'nin Müslüman dünyasına uyguladığı bir zulüm çağı olarak adlandırmıştır.⁹⁷

Devrim sonrası dönemde iki ülke arasındaki imajlar sadece propaganda materyalleri ya da liderlerin söylemleri üzerinden beslenmeye devam etmemiştir. Özellikle unutma ve hatırlama pratikleri günlük hayattaki değişimler üzerinden kendisini göstermektedir. İlginç bir şekilde İran özelinde bu pratikler tarihi olarak iç içe geçmiştir. Unutulmak istenenlerin sürekli hatırlandığı ve aynı acıları tekrar tekrar yaşayabilmek için hatırlananların sürekli unutulmak istendiği bir yerde atılan her bir adıma eşlik eden unutma ve hatırlama eylemleridir. Tahran'ın simgesi olan ve Şah Muhammed Rıza anısına inşa edilmiş Şahyad Anıtı'na giden yolda eşlik ettiği gibi.

Şahyad Anıtı'na gitmek İran tarihinin tozlu sayfalarında yürümek gibidir. Yeni Tahran'ı simgeleyen *Tehranno* Caddesi boyunca gidilir. Bir dönem ismini Kaçar Şahı Muzaferreddin Şah'tan alan Şahabad ya da Pehlevi dönemindeki ismi ile Derabad'a giden otoyol ile olan kesişim geçilir ve Şehnaz Meydanı'na varılır. Şehnaz, Şah Muhammed Rıza Pehlevi ile ilk eşi Mısır Prensesi Fevziye Fuad'ın kızının ismidir. Bu meydan geçildikten sonra Rıza Şah Caddesi boyunca devam edilir. Bu uzun cadde üzerinde başka önemli caddeler ile yolumuz kesişir: Pehlevi ailesini simgeleyen Pehlevi Caddesi, İsrail'in büyükelçilik binasının yer aldığı ve ismini Rıza Şah'ın inşa ettirdiği Mermer Saray'dan alan *Kax* (Saray) Caddesi ve Şah Muhammed Rıza Pehlevi'nin Beyaz Devrimi gerçekleştirebilmek için yaptığı referandumdaki zaferini simgeleyen 6 *Behmen* (26 Ocak 1963) Caddesi... Tarihin tozlu sayfalarından gelen tüm bu isimlere ait caddeler geride bırakıldıktan sonra Şahyad Anıtı'na varabilmek için geçilmesi

⁹⁶ William O. Beeman, "Living with Iran", *Ethics & International Affairs*, Vol. 1, No. 1 (Mart 1987), s. 94. 19 Kasım 1979'da serbest bırakılan ilk rehineler Ladell Maples ve William Quarles isimli siyahi büyükelçilik muhafızlarıydı. Üçüncü olarak da Kathy Gross isimli sekreter serbest bırakılmıştır. Dolayısıyla İranlıların zihninde siyahilerin yanı sıra ABD topraklarında yaşayan bir başka "ezilenin" de kadınlar olduğu söylenebilir.

⁹⁷ Ruhullah Humeyni, "Metn-é Kamel-é Vasiyetname-yé Elahi-yé Siyasi-yé Hezret-é Êmam Humeyni Rahim Allah", *Khamenei.Ir*, 4 Haziran 1989, <https://farsi.khamenei.ir/imam-content?id=9447> (16 Kasım 2020).

gereken son meydan, ismini Rıza Şah'ın doğum tarihinden alan 24 Ésfend Meydanı'dır (15 Mart 1878).

Ancak bugün Tahran'daki hiçbir cadde ya da otoyolun Şah'ın adıyla anılan bir anıta çıkması mümkün değildir. Şahyad Anıtı'nın adı artık Özgürlük Anıtı'dır. "Özgürlüğe" giden yol yeni bir Tahran caddesi yerine ismi sıklıkla Firdevsi'nin Şahnamesi'nde geçen Demavend ile başlar.⁹⁸ Yolumuz Derabad Otoyolu ile değil de İranlıların birinci İmam olarak kabul ettikleri İmam Ali'nin ismini verdikleri otoyol ile kesişir. Vardığımız meydan ise Şehnaz Meydanı değil, ismi İranlıların üçüncü İmam olarak kabul ettikleri ve Kerbela Katliamı ile andıkları İmam Hüseyin'den gelen meydandır. Bu meydan geçildikten sonra Rıza Şah Caddesi yerine Devrim Caddesi ile devam edilir. Yani "Özgürlüğe" giden yol "İmam Hüseyin" ve "Devrim'den" geçer. "Devrim" uzun bir caddedir ve isim değişiklikleri ile genel bir "anlatıyı" besleyen başka caddelerle kesişir: Pehlevi Caddesi yerine ismini on ikinci İmam'dan alan *Veli-yé Esr* Caddesi⁹⁹, Kax (Saray) Caddesi yerine ismini İsrail Büyükelçiliği'nin binasına taşınan Filistin Kurtuluş Örgütü'nden alan Filistin Caddesi ve 6 Behmen Caddesi yerine ismini devrim sırasında önemli bir rol oynayan işçilerden alan Kargar (İşçi) Caddesi¹⁰⁰... "Özgürlüğe" varabilmek için geçilmesi gereken son meydan ise 24 Ésfend değil, ismini İran İslam Devrimi'nden alan Devrim Meydanı'dır.

"Özgürlüğe" giden yolun "Devrim'den" geçmek zorunda olduğu bir yerde doğrudan ABD ile ilgili değişikliklerin yapılması da kaçınılmazdır. Şah döneminde üç ABD Başkanı'nın isminin verildiği Tahran'daki caddeler gibi... 34. ABD Başkanı Dwight D. Eisenhower'ın isminin verildiği cadde artık ismini anıtın kendisinden alarak Özgürlük Caddesi olmuştur. ABD Başkanı Eisenhower'ın kendisinden önceki ABD

⁹⁸ Demavend Mazenderan Eyaleti'ndeki şehrin ve dağın ismidir. Bu dağ İran ve Orta Doğu'daki en yüksek noktadır. Şahname'de Feridun'un üç başlı ejderha olan Dahhak'ı burada zindana attığı anlatılır. Firdevsi, *Şahname*, Cilt 1, Necati Lugal (çev.), İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2014, s. 1045.

⁹⁹ Pehlevi Caddesi'nin ismi devrimden sonra değiştirildiğinde ilk olarak 1953 Darbesi'nde Başbakan olan Muhammed Musaddık'ın ismi verilmiştir. Ancak devrimin gerçekleşmesinden sonra başlayan ve Humeyni'nin vefatına kadar devam eden konsolidasyon sürecinde başka kesimler gibi ötekileştirilen milliyetçi kesim de bundan payını almış ve Musaddık Caddesi'nin ismi *Veli-yé Esr* olarak değiştirilmiştir. Musaddık'ın isminin Tahran'da bir caddeye verilmesi tartışmaları Tahran Şehir Konseyi'nde defalarca yapılmış bu tartışmalar ancak 2018 yılında olumlu bir şekilde sonuçlanabilmiştir. Bk. IRNA, Street Named for Ex-PM Mosaddeq in Tehran, 13 Mart 2018, <https://en.irna.ir/news/82861246/Street-named-for-ex-PM-Mosaddeq-in-Tehran> (16 Kasım 2020).

¹⁰⁰ Chelkowski ve Dabashi'ye göre *kargar* (işçi) ismi bu caddeye devrimin ardından göreve gelen belediye solcular tarafından verilmiştir. Devrimin konsolidasyonu sürecinde tasfiye edilen kadrolara rağmen bu isim değiştirilmemiştir. Bk. Chelkowski ve Dabashi, s. 122.

Başkanı Harry S. Truman’a kıyasla, hükümetlerin CIA’den destek alınarak devrilmesi yönündeki girişimlere daha açık olması sebebiyle İran’da 1953 yılında gerçekleştirilen darbeye oynadığı rolü düşünersek¹⁰¹, bu caddenin isminin neden “Özgürlük” ismi ile değiştirildiğini daha net anlayabiliriz. Benzer şekilde “Özgürlüğün” kesiştiği bir başka cadde, ismini 35. ABD Başkanı John F. Kennedy’den almıştır. Ancak devrimden sonra bu caddenin ismi İslam inancının mihenk taşı olan tevhid inancına referans ile Tевhid Caddesi olarak değiştirilmiştir.

Yapılan bu değişiklikler arasında en çarpıcı olanı ise 32. ABD Başkanı Franklin D. Roosevelt’in isminin verildiği cadde için yapılan değişikliktir. Tahran’daki ABD Büyükelçiliği iki caddenin köşesinde yer almaktadır. Bu caddeler Roosevelt Caddesi ve Şah Muhammed Rıza Pehlevi’nin iktidarını daha ihtişamlı yapabilmek adına sıklıkla atıfta bulunduğu kadim Pers imparatorluklarının ilki olan Ahameniş İmparatorluğu’nun başkentini simgeleyen *Text-é Cemşid* yani Persepolis Caddesi’dir. Roosevelt Caddesi’nin ismi devrimden sonra suikast sonucu öldürülen din insanı Muhammed Mufatteh’in adı ile değiştirilerek Şehit Mufatteh Caddesi olmuştur.¹⁰² Persepolis Caddesi’nin yeni ismi ise devrimin önde gelen isimlerinden olan ve devrim sonrası İran’ın en prestijli konumlarından Tahran Cuma İmamlığı’nın ilk sahibi Ayetullah Mahmud Talegani’ye atıfta bulunularak Talegani Caddesi olarak değiştirilmiştir. Bu son değişiklik göz önünde bulundurulduğunda devrimden sonra iktidara gelen dini otoritenin sadece İranlıların zihnindeki ABD imajını hedefine koymadığını, aynı zamanda laik politikaları sebebiyle başından beri eleştirilen Şah iktidarının Pers milliyetçiliğini güçlendirmek amacıyla İslam öncesi Pers medeniyetine yaptığı atıfları da hedefine koyduğunu söyleyebiliriz.¹⁰³

¹⁰¹ Kinzer, *All the Shah’s Men: An American Coup and the Roots of Middle East Terror*, ss. 3 – 4.

¹⁰² Tahran Üniversitesi’nde akademisyen olması sebebi ile Mufatteh, din insanlarının yetiştiği Havza ve yeni kurulan rejimin sıklıkla bilim üzerinden atıfta bulunduğu üniversiteler arasındaki köprüyü kuran sembolik bir isim olarak görülmüştür. Mufatteh’in öldürüldüğü gün Humeyni tarafından Havza ve Üniversitenin Birlik Günü olarak ilan edilmiştir.

¹⁰³ Devrimden sonra yapılan cadde ismi değişiklikleri ABD ile sınırlı kalmamıştır. İngiliz Büyükelçiliği’nin olduğu Winston Churchill Caddesi’nin ismi İrlanda Cumhuriyeti Ordusu (IRA) üyesi olan ve 1981 yılında İngiliz hapisanesinde açlık grevindeyken hayatını kaybeden Bobby Sands’in ismi ile değiştirilmiştir. Bk. ISNA, Êngelab Nam-é Kodam Xıyabanha ra ‘evez Kerd?, 16 Behmen 1392/5 Şubat 2014, <https://www.isna.ir/news/92111612148> (16 Kasım 2020); Sepehr Gasemi, “Ez Tupxane u Êmam Humeyni ta Niyayêş u Haşemi Refsencani; Teğyir-ê Namha u Mogavemet-ê Merdum”, *BBC News*, 8 Tir 1398/29 Haziran 2019, <https://www.bbc.com/persian/blog-viewpoints-48811066> (16 Kasım 2020).

Tahran'daki ABD Büyükelçiliği ya da yeni ismiyle ABD Casusluk Yuvası Müzesi'ne giderken tüm bu unutmama ve hatırlama pratikleri birbiri içine girer. Caddelerin eski isimleri çoktan unutulmuştur belki ama müzenin içi o kadar titizlikle korunmuştur ki sanki büyükelçilik hala aktif gibidir. İşte tam olarak bu noktada unutulmak istenen detayların sürekli bir şekilde hatırlandığı bir döngüye gireriz. Bu, önceden bahsedilen “gerçeğin anlatısının” “gerçeğin kendisine” dönüşmeye başladığı andır. Buna benzer başka bir “gerçek anlatısı” tüm ihtişamıyla korunmuş olan Gülistan Sarayı'nda İranlıların ziyaretini bekler. Saray tüm canlılığıyla ayaktadır ve korunmaktadır. Bunun nedeni devrim sonrası kurulan yeni iktidarın Kaçar Şahları üzerinden kurgulamak istediği anlatıdır. Gülistan Sarayı o kadar özenle korunmuştur ki üstünden neredeyse yüz yıl geçmiş olmasına rağmen yeni anlatı içerisinde ülkeye İngilizleri ve Rusları davet etmekle suçlanan Kaçar Şahları adeta sarayda yaşıyor gibidir. Şah Muhammed Rıza Pehlevi ile özdeşleşen Niyaveran Sarayı Kompleksi'nde de durum farksızdır. Her şey o kadar parlak ve o kadar göz alıcıdır ki devrim sonrası iktidar, Pehlevi ailesinin “halktan kopuk olduğu” anlatısını somutlaştırmak için burayı müzeye çevirmiştir. Unutulan cadde isimleri ve müzelerde hatırlanan şatafatlı sofralar o kadar iç içe geçmiştir ki tüm bunlar bize Sadabad Sarayı'nın bahçesinde yarım kalan bir Rıza Şah heykelini hatırlatır. Gördüğümüz sadece bir çift çizmedir. Şah'ın yüzü yoktur, vücudu yoktur. Heykelde tamamlanmış olan tek yer Rıza Şah'ın çizimleridir. Ama o çizme, heykelin kime ait olduğunu hatırlatmak için özellikle korunmaktadır¹⁰⁴ (Bk. Resim 8).

¹⁰⁴ Şah Rıza'nın çizimleri modern İran tarihinin önemli simgelerindendir. 1928 yılında Kum'daki bir türbeye Nevruz töreni için giden Kraliçe (Encyclopedia Iranica'ya göre bir grup kadın) burada başını açar ve bu hareket türbede ibadeti yöneten Ayetullah Muhammed-Tegi Bafgi'yi kızdırır. Rıza Şah'ın modernleşme adına getirdiği kıyafet düzenlemesi nedeniyle, dini kıyafetlerini giyebilmek için Eğitim Bakanlığı'ndan izin almak zorunda olan mollalar halihazırda kendilerini aşağılanmış hissediyorlardı. Türbede yapılan bu harekete karşılık Ayetullah Bafgi'nin tepkisi çok sert oldu ve Kraliçe'nin Müslümanlığını sorgulayan bir açıklama yaptı. Hatta eleştirilerini bir adım daha öteye götürerek Şah'ı hedefine koydu ve halkı tepki koyması için teşvik etti. Bu olayı duyan Şah Rıza bir müfreze ile hızlıca Kum'a geldi. Ayağındaki çizmelerle türbeye giren Şah Rıza, Bafgi'yi kamçısıyla döverek tutukladı. Sonrasında araya giren din insanları sayesinde Bafgi, Tahran yakınlarında bir yere sürgüne gitmeyi kabul etti. Bu sürgün sırasında onu ziyaret edenlerden birisi de Humeyni'ydı. Benzer olarak Şah Muhammed Rıza Pehlevi'nin Beyaz Devrimi'ne karşılık Şah'ı sert bir şekilde eleştiren Humeyni de 1964'te sürgüne gönderilecektir. Sürgüne gönderilmeden önce gerilimin zirveye tırmandığı 1963 yılı içerisinde Şah'ın, eleştirilerin devam etmesi halinde babasının çizmelerini giyip Kum'a geleceği ve Humeyni'ye babasının Bafgi'ye davrandığı gibi davranacağı mesajını yolladığı iddia edilir. Bu iddialara karşılık Humeyni'nin cevabı nettir: “*Babanın çizimleri senin ayakların için çok büyük!*”. Bk. Moin, s. 28, s. 96; **Encyclopaedia Iranica**, “Bafgi, Mohammad-Taqi”, <https://www.iranicaonline.org/articles/bafgi-ayatollah-mohammad-taqi> (16 Kasım 2020).

Resim 8: Rıza Şah'ın Çizmelerini Gösteren Yarım Kalmış Heykel

Kaynak: Ansari, Ali. Twitter Gönderisi. 26 Haziran 2018. ÖS 16:18. https://twitter.com/aa51_ansari/status/1011599467957628928/photo/1.

Günümüzde İran ve ABD arasındaki imajlar özellikle görsel medyadan beslenir. Sinema filmleri bu açıdan her iki ülkeye kendi hikayesini anlatma açısından büyük bir fırsat sunar. Kurgu üzerinden aksettirilen imaj artık binlerce insanın izleyip paylaşma imkânı bulduğu bir duygudaşlık yaratır. Hollywood yapımı filmlerin büyük bir çoğunluğunda bu duygu, iyi ve kötünün arasındaki mücadeleden beslenir. Bir tarafta net bir iyi varken, diğer tarafta net bir kötü vardır. Termopylae Savaşı'nda Pers İmparatorluğu'na karşı Yunan şehir devletlerine komutanlık eden Spartalı Leonidas¹⁰⁵; 1979 Devrimi'nden sonra İranlı eşinin ricası üzerine kısa bir süreliğine İran'a gidip burada kızıyla birlikte esir tutulan Amerikalı Betty Mahmudi¹⁰⁶; rehine krizi sırasında İran'a film çekme bahanesiyle yönetmen kılığında giriş yapan CIA ajanı Tony Mendez¹⁰⁷... Bu ve benzeri karakterlerin tek amacı şaşmaz ahlak pusulaları ile kötülüğe karşı iyilik için mücadele etmektir. Spartalı Leonidas Sparta'yı korumak ister, tüm barbarlığı ve heybeti ile insan dışı bir şekilde tasvir edilen Ahameniş İmparatoru Serhas'a karşı; Amerikalı Betty Mahmudi kızı olmadan İran'ı terk edemez, Humeyni posterinin altında eşinden şiddet görse dahi; Tony Mendez ise devrim sonrasında ABD büyükelçiliğinde rehin tutulan diplomatları kurtarmak ister, İran halkının ve

¹⁰⁵ Frank Miller ve Diğerleri (Yapımcı), Zack Snyder (Yönetmen), *300* [Film], United States: Warner Bros., 2006.

¹⁰⁶ Harry J. Ufland ve Diğerleri (Yapımcı), Brian Gilbert (Yönetmen), *Not Without My Daughter* [Film], United States: Metro-Goldwyn-Mayer, 1991.

¹⁰⁷ Ben Affleck ve Diğerleri (Yapımcı), Ben Affleck (Yönetmen), *Argo* [Film], United States: Warner Bros., 2012.

yönetiminin resmedilen fanatikliği ve radikallüğinden. Ancak filmler sinemaların dört duvarı ile sınırlı değildir. Yusuf Atılgan'ın tabiriyle “*sinemadan çıkmış insan*” her yerdedir ve “*gördüğü film ona bir şeyler yapmıştır*”.¹⁰⁸ İşte bu “bir şey” denilen şey duygudaşlığın kendisidir. Sıra dışı bir şekilde Oscar ödül töreninde en iyi film ödülünü takdim eden, ABD Başkanı Barack Obama'nın eşi Michelle Obama'nın ve takdim sırasında arkasında yer alan ABD askerlerinin, hiçbir sürprize yer bırakmadan Tony Mendez'in kötülere karşı mücadelesinin anlatıldığı Argo filmini taçlandırırken paylaştıkları duygular gibi.¹⁰⁹

Diğer taraftan İran sinemasındaki karakterler iyi – kötü dikotomisinin biraz dışına çıkar. Yine bir iyi ve kötü mücadelesine tanık oluruz ancak iyinin başından geçen travmalar vardır. Bu travmaların sebebi kötünün elindeki güçtür ve iyi olan kötünün baskısının sonucu ezilmiştir. Fakat bu ezilme sonucu *simurg*¹¹⁰ misali küllerinden doğar ve acısından beslenir hale gelir. Dışardaki kötülüğe karşı hep içindeki doğruyu arayan travmatik kahramanlar vardır.¹¹¹ Gerçek hayattan esinlenerek kaleme alınan, Kaçarlar döneminde 1889 yılında ABD'ye atanmış ilk büyükelçi olan Hacı Vaşington¹¹²; modern bir Don Kişot hikayesinin kahramanı olan ve İran – Irak Savaşı'nda savaşmış olan Emekli Deniz Kuvvetleri Komutanı Murtaza Raşid¹¹³; üst düzey siyasi yetkilileri korumakla sorumlu idealist bir karakter olan ve yaşadıklarından dolayı uyuma güçlüğü yaşayan Muhafız Haydar¹¹⁴... Hepsinin ortak özelliği travmalarıdır. Hacı Vaşington ABD'de çektiği memleket hasreti içinde aklını yitirirken kendisine dost olarak oradaki toprağın “ezileni” olan ve elçiliğine sığınmış bir Amerikan yerlisini bulur. Emekli bir asker olan Murtaza Raşid İran – Irak Savaşı'nda aktif olarak Basra Körfezi'nde görev

¹⁰⁸ Yusuf Atılgan, *Aylak Adam*, İstanbul: YKY, 2003, s. 18.

¹⁰⁹ Oscars, “Argo Winning Best Picture,” 5 Mart 2013, video, 7:55, <https://www.youtube.com/watch?v=FtLKn5Y1ulc> (16 Kasım 2020).

¹¹⁰ Simurg'un diğer ismi Anka'dır. İran mitolojisi ve edebiyatında sıklıkla kullanılır. İran'ın en önemli festivali olan Uluslararası Fecr Film Festivali'nde kazanan yarışmacılara “Kristal Simurg” ödülü verilir.

¹¹¹ İran özelinde zahir (iç) ve batın (dış) arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmalar için bk. William O. Beeman, “Images of the Great Satan: Representations of the United States in the Iranian Revolution”, Nikki R. Keddie (Ed.), **Religion and Politics in Iran: Shi'ism from Quietism to Revolution** içinde (191 – 217), New Haven: Yale University Press, 1983, ss. 193 – 194; M. C. Bateson ve Diğerleri, “Safa-yi Batin. A Study of the Interrelations of a Set of Iranian Ideal Character Types”, L. Carl Brown ve Norman Itzkowitz (Ed.), **Psychological Dimensions of Near Eastern Studies** içinde (257 – 273), New Jersey: The Darwin Press, 1977, ss. 257 – 273; Nikki R. Keddie, “Symbol and Sincerity in Islam”, **Studia Islamica**, No. 19 (1963), ss. 52 – 55.

¹¹² Ali Hatemi (Yapımcı), Ali Hatemi (Yönetmen), *Hacı Vaşington* [Film], İran: IRIB, 1998.

¹¹³ Ebrahim Hatemi Kiya (Yönetmen), *Movc-é Morde* [Film], İran: Revayet-é Feth, 2001.

¹¹⁴ Ehsan Muhammed Hasani (Yapımcı), Ebrahim Hatemi Kiya (Yönetmen), *Badigard* [Film], İran: Filmiran, 2016.

yapan ve İran'a ait 655 numaralı sivil uçağın düşürülmesinden sorumlu olan ABD'ye ait USS Vincennes gemisinden intikam almak ister. Muhafız olarak görev yapan Haydar ise artık önemli siyasileri değil, ülkenin geleceğini temsil eden ve suikaste uğrama ihtimali yüksek genç nükleer bilimcileri korur.

Leonidas, Betty Mahmudi, Tony Mendez... Hacı Vaşington, Murtaza Raşid, Haydar... Hepsi ABD ve İran arasındaki imajların birer temsili ve hepsi bu imajların ne kadar dinamik olduğunun birer kanıtı. Anais Nin'in dediği gibi *"biz her şeyi olduğu gibi değil, olduğumuz gibi görürüz"*¹¹⁵ ve bu çalışma da karşısındaki tarafı kendi olduğu gibi gören iki ülkeyi incelemeyi amaçlamaktadır.

II. Nükleer Kriz Bağlamında İran – ABD İlişkilerinde İmajlar

1945 yılında Japonya'nın Hiroşima ve Nagazaki şehirlerine düzenlenen atom bombası saldırılarından sonra, birçok Amerikalının aklındaki soru, böylesine büyük bir silah gücünün başkalarından saklanıp saklanamayacağıydı. Bu soru, ABD'nin ilk atom bombasını ürettiği Manhattan Projesi'nin başındaki isme, yani J. Robert Oppenheimer'a sorulduğunda, Oppenheimer, bir gecede ABD'nin en büyük yirmi şehirde kırk milyon insanın öldürülebileceğini ve bu teknolojik bilginin saklanamayacağını söyleyecektir.¹¹⁶ 1949 yılında Sovyetler Birliği'nin, 1952 yılında Birleşik Krallığın, 1960 yılında Fransa'nın ve 1964 yılında Çin'in bu silah teknolojisine erişmesi ile nükleer silahlanma yarışı başlamış olacaktır. Artık Pandora'nın nükleer kutusu açılmıştır.

8 Aralık 1953 tarihinde ABD Başkanı Dwight Eisenhower'ın Birleşmiş Milletler (BM) Genel Meclisi'nde yapmış olduğu konuşmada değindiği gibi *"şimdilik birkaç ulusun elde ettiği bilgi, sonunda başkaları arasında, muhtemelen geri kalan herkesle paylaşılacaktır"*¹¹⁷. Bu sebeple hem nükleer silahların yayılımını engellemek hem de nükleer enerjinin barışçıl ve ticari amaçlarla kullanımını dünyada yönlendirebilmek için ABD Başkanı, "Barış için Atom" programını tüm dünyaya

¹¹⁵ Nin, s. 124.

¹¹⁶ David Grubin (Yapımcı ve Yönetmen), *The Trials of J. Robert Oppenheimer* [Belgesel], ABD: WGBH, 2009.

¹¹⁷ Dwight D. Eisenhower, "Address by Dwight D. Eisenhower, President of the United States of America, to the 470th Plenary Meeting of the United Nations General Assembly", 8 Aralık 1953, <https://www.iaea.org/about/history/atoms-for-peace-speech> (10 Ağustos 2020).

duyurdu. İran'ın nükleer enerji serüveni de 1953 yılında Başbakan Musaddık'ın Birleşik Krallık ve ABD'nin ortak operasyonu sonucu devrilmesinden sonra iktidarını güçlendiren Şah Muhammed Rıza Pehlevi'nin ABD ile 1957 yılında imzaladığı nükleer iş birliği anlaşması ile başlamıştır. 1959 yılında İran Şahı'nın emri ile Tahran Üniversitesi Nükleer Araştırma Merkezi açılmış ve 1967 yılında bu merkez ABD'nin sağlamış olduğu 5 megavatlık nükleer araştırma reaktörü ile aktif hale gelmiştir. 1974 yılında ise Şah, yirmi yıllık süre içerisinde 23.000 megavat toplam güce sahip 23 reaktörün yapılacağını duyurmuş ve bu amaç doğrultusunda İran Atom Enerjisi Kurumu'nu kurmuştur.¹¹⁸

1957 yılında başlayan İran'ın nükleer serüveni içinde, ABD ve İran arasında krize neden olan farklı tarihsel noktalar bulmamız mümkündür. Örneğin her ne kadar devrimden önce İran Şahı ve ABD Başkanı arasındaki ilişkiler¹¹⁹ yakın görülüyor olsa da ilk nükleer kriz ABD Başkanı Gerald Ford tarafından 1976 yılında imzalanan bir başkanlık yönergesi sonucu meydana gelmiştir.¹²⁰ 1970'li yıllarda Westinghouse ve General Electric gibi Amerikan firmaları İran ile imzalanabilecek ikili nükleer anlaşmaların peşindeydi. Şah'ın ABD'den ithal ettiği yüklü miktardaki silahları da düşünürsek, ABD ancak bu yollarla İran'dan ihraç ettiği petrolü dengeleyebilirdi. Bu

¹¹⁸ Mustafa Kibaroglu, "Iran's Nuclear Ambitions from a Historical Perspective and the Attitude of the West," *Middle Eastern Studies* Cilt 43, Sayı 2 (Mart 2007), ss. 225 – 229.

¹¹⁹ Richard Cottam'a göre 2. Dünya Savaşı'nda Amerikan askerleri İran'da bulunmuş olmasına rağmen, ABD'nin çıkarları açısından İran'a yönelmesi yeni bir rol olarak anti-komünist blok içindeki lider güç olmayı 1946 yılında benimsemesiyle başlamıştır. Cottam, bunun arkasında Sovyetler Birliği'ne karşı bir savunma motivasyonunun olduğunu söyler ve ona göre bu motivasyon bazen o kadar güçlenmiştir ki Amerikalı liderler 1953 darbesinde olduğu gibi "siyasi mühendislik" yapma ihtiyacı hissetmişlerdir. ABD açısından buradaki temel amaç istikrarlı ve komünist olmayan bir rejimin devamlılığıdır. Bk. Richard W. Cottam, "The United States, Iran and the Cold War," *Iranian Studies* Cilt 3, Sayı 1 (Kış 1970), ss. 2 – 22. Özellikle Johnson ve Nixon yönetimlerinde izlenen politika, Henry Kissinger'ın ifadesi ile "tam mutabakat" üzerine kuruluydu. Hatta bu sebeple Şah'ın karşısında yer alan muhalefet ile ilişkiler 1967 yılı sonrasında tamamen kesilmişti. Bk. Richard W. Cottam, "American Policy and the Iranian Crisis," *Iranian Studies* Cilt 13, Sayı 1/4 (1980), s. 289. 2003 ve 2005 yılları arasında İran'ın nükleer müzakere ekibinde yer alan Seyid Hüseyin Musaviyan'a göre ise 1953 darbesinden 1979 devrimine kadar geçen süre içindeki İran – ABD ilişkileri bağımlı ve hamisi arasındaki ilişkiye benzemektedir. Bk. Seyed Hossein Mousavian, *Iran and the United States: An Insider's View on the Failed Past and the Road to Peace*, New York: Bloomsbury Academic, 2014, s. 15. Dolayısıyla devrimden sonra iktidara gelen yeni siyasi jenerasyon tarafından bu ilişki halklar arasında kurulan bir ilişkiden çok ABD yönetimi ve Şah arasında kurulan bir ilişki olarak tanımlanmaktadır. Çünkü 1953 darbesinden sonra, 1960'lı yıllar ile İran dış politikası tamamen Şah'ın kontrolüne girmiştir. Bk. Şen, ss. 95 – 99.

¹²⁰ 1973 ve 1977 yılları arasında ABD'nin Dışişleri Bakanlığı görevini yürüten Henry Kissenger, 2005 yılında İran ve ABD arasındaki sorunları yorumlarken, 1970'lerdeki nükleer enerji ile ilgili görüşmelerde silahsızlanmanın bir konu olarak gündeme gelmediğini ve bunun bir "ticari işlem" olarak görüldüğünü söyleyecektir. Ancak Carter ve Ford Başkanlık Kütüphaneleri tarafından yayınlanan belgeler ABD'nin İran'a dair bugünküne benzer endişelere sahip olduğunu göstermiştir. Bk. William Burr, "U.S. – Iran Nuclear Negotiations in 1970s Featured Shah's Nationalism and U.S. Weapons Worries," *National Security Archive Electronic Briefing Book No. 268*, <https://nsarchive2.gwu.edu/nukevault/ebb268/> (11 Ağustos 2020).

sebeple Ford yönetimi, Şah'ın yirmi yıla yayılan nükleer arzularını karşılayabilmek ve ticaret dengesini koruyabilmek adına İran'a ABD yapımı nükleer yakıtı yeniden işleme tesisi önermiştir. Bu anlaşma gereğince İran, uranyumun aksine doğada hazır halde bulunmayan plütonyumu, işlenmiş nükleer reaktör yakıtından ayırabilecek ve bunu tekrar yakıtı dönüştürebilecektir. Böylece tam bir nükleer yakıt döngüsüne sahip olabilecektir. Ancak başka bir açıdan plütonyuma erişim, nükleer bombaya kısa yoldan erişmek demektir. Nükleer bomba yapımı için bir tarafta yüksek oranda zenginleştirilmiş uranyum ve ciddi bir teknoloji altyapısı gerekirken, diğer tarafta işlenmiş yakıttan ayrılan plütonyum doğrudan bomba yapımında yeterli olabilmektedir.¹²¹ Bu riskten ötürü dönemin Amerikan medyası İran'ı potansiyel olarak nükleer silah üretecek bir ülke olarak betimlemiş ve bu eleştirilere katılan dönemin Başkan adayı Jimmy Carter olası nükleer silahlanma risklerini kampanyasının merkezine almıştır.¹²²

İki ülke arasındaki bu ilk nükleer kriz Şah'ın nükleer vizyonu için Avrupa'ya yönelmesine neden olacaktır. Avrupa'da atılan adımların sonuçsuz kalması ile özellikle devrimden sonra İran'ın nükleer serüvenine Rusya dahil olmuştur. 1990'lı yılların başında imzalanan anlaşmalar Rusya ve İran'daki finansal problemler nedeni ile sonuç vermemiş ve 1995 yılında imzalanan anlaşma iki ülkenin ortak attığı en somut adım olmuştur. Bu ortaklıktan yana duyulan endişelerin sonucu olarak ABD Kongresi tarafından 20 Ekim 1998 tarihinde kabul edilen İran'ın Nükleer Silahlanmasını Engelleme Yasası bir başka nükleer krize neden olacaktır. İran'dan *“dünyanın önde gelen uluslararası terörizm destekçisi”* ve *“devamlı bir şekilde İsrail'in yıkımını isteyen ve İsrail'e karşı düzenlenen terör saldırılarından sorumlu Hizbullah, Hamas ve Filistin*

¹²¹ Nükleer yakıtı yeniden işleme tesisi aracılığıyla İsrail'in 1960'lı yıllarda nükleer silah ürettiği iddia edilmektedir. Her ne kadar günümüzde İsrail nükleer enerji üretmiyorsa da 1950'li yılların sonunda inşa edilen Dimona Nükleer Santrali'nde işlenmiş nükleer yakıtı ayrıştırarak plütonyum elde etmiş ve bundan nükleer silah yapmıştır. Ancak İsraili yetkililer böylesine bir silahın varlığını resmi olarak hiçbir zaman kabul etmemektedirler. Buna nükleer belirsizlik stratejisi denmektedir.

¹²² Ford yönetimi içinde Şah ile nükleer iş birliğinin geliştirilmesi yönünde özellikle çaba gösteren isimler arasında Beyaz Saray Genel Sekreteri Donald Rumsfeld, bu görevi ondan devralan Dick Cheney ve dönemin Silahların Kontrolü ve Silahsızlanma Dairesi'nde silahsızlanma konularından sorumlu olan Paul Wolfowitz vardır. Bu üç isim de George W. Bush'un başkanlık döneminde yönetimin önde gelen isimlerinden olacaklar ve özellikle İran'ın nükleer programına dair sert çıkışlar yapacaklardır. Bk. Dafna Linzer, “Past Arguments Don't Square with Current Iran Policy,” *Washington Post*, 27 Mart 2005, <https://www.washingtonpost.com/wp-dyn/articles/A3983-2005Mar26.html> (11 Ağustos 2020); Abbas Milani, “The Shah's Atomic Dreams”, *Foreign Policy*, 29 Aralık 2010, <https://foreignpolicy.com/2010/12/29/the-shahs-atomic-dreams/> (11 Ağustos 2020).

İslami Cihat gibi örgütleri destekleyen” ülke olarak bahsedilen metinde açık bir şekilde Rusya’nın vereceği sivil nükleer destek ile tamamlanacak olan Buşehr Nükleer Santrali’nin yapımına karşı çıkmıştır. Çünkü kabul edilen bu yasaya göre sivil nükleer teknolojinin transferi, İran’ın nükleer silah programını güçlendirmek anlamına gelmekteydi. Hatta daha da ileri gidilerek İran’ın geniş petrol ve doğal gaz kaynakları sebebiyle nükleer enerjiye olan ilgisinin anlamsız olduğu ileri sürülmekteydi.¹²³

Bu iki kriz örneğinde de görülebileceği gibi, İran ve ABD arasındaki ilişkiler aslında görüldüğünden çok daha fazlasıdır ve ilişkilere yön veren ülkelerin birbirlerine dair taşıdıkları imajlardır. İlk kriz örneğinde de değinildiği gibi, devrimden önce İran ve ABD arasındaki ilişkiler her ne kadar Henry Kissinger tarafından “*tam mutabakat*”¹²⁴ olarak tanımlanıyor olsa da birçok noktada karşılıklı güvensizliği de barındırmaktadır. Tüm bu karşılıklı güvensizliklere rağmen, özellikle devrimden sonra İran ve ABD’nin resmi ilişkilerin yoksunluğunda bazı konularda yan yana gelebilmeleri bu ilişkinin kendisine has bir özelliğine işaret eder. Hem karşılıklı nefretin hem de beklemedik iş birliklerinin yaşandığı bu ilişkide bir taraftan ABD’nin “beyaz adamın yükünü” omuzlayıp İran’a “medeniyetleştirme misyonu” üzerinden yaklaştığı¹²⁵ ve diğer taraftan rehine krizi gibi bir olaydan sonra, Nikaragua’da anti-komünist Kontraları fonlayabilmek adına, İran’a Irak ile olan savaşında kullanabilmesi için kendi silah ambargosunu delip silah satmaya çalıştığı örnekler mevcuttur.¹²⁶ Aynı şekilde ana okul çocuklarına “Amerika’ya ölüm” sloganı ile resim yarışması düzenledikleri¹²⁷ ve üniversite öğrencilerine kampüse girerken Amerikan bayrağı üzerine basmalarını şart koştukları¹²⁸ İran’da, siyasilere arasında devrimin ilkelerinden sapmadan “Amerika’yı

¹²³ U.S. Congress, H.R. 4851 – Iran Nuclear Proliferation Prevention Act of 1998, 20 Ekim 1998, <https://www.congress.gov/bill/105th-congress/house-bill/4851/text?r=24&s=1> (11 Ağustos 2020).

¹²⁴ Richard W. Cottam, *American Policy and the Iranian Crisis*, s. 289.

¹²⁵ Richard W. Cottam, *Iran and the United States: A Cold War Case Study*, Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1988, s. 4.

¹²⁶ Trita Parsi, *Treacherous Alliance: The Secret Dealings of Israel, Iran and the US*, New Haven: Yale University Press, 2007, ss. 110 – 126.

¹²⁷ Aftab-é Bafg, “Merg ber Amrika, be Zeban-é Kudekan”, 13 Aban 1396 (4 Kasım 2017), <http://aftabbafgh.ir/38297> (8 Kasım 2020). 2013 yılında İranlı çocuklar arasında yapılan “Amerika’ya ölüm” temalı bir diğer yarışmadaki posterleri görmek için bk. Cehan Nivz, “Posterhayi beraye Goften-é Merg ber Amrika be Zeban-é Kudekan”, 8 Aban 1392 (30 Ekim 2013), <http://www.jahannews.com/gallery/322606/1> (8 Kasım 2020).

¹²⁸ Özellikle Dini Lider’e ve hükümete karşı öğrenci protestolarının yükseldiği zamanlarda, öğrencilerin yere çizilmiş olan İsrail ve ABD bayraklarına basmamak için özen göstermesi bir açıdan “sivil itaatsizlik” örneği olarak görülebilir. Bk. BBC News, “Iran Students Refuse to Walk Over US and Israeli Flags”, 12 Ocak 2020, <https://www.bbc.com/news/av/world-middle-east-51084619> (8 Kasım 2020).

kim kazanacak?” mücadelesi yaşanmaktadır. Tüm bu nefret ve arzuların bir araya geldiği ve yine başka bir nükleer krizin merkezde olduğu 2001 – 2005 arasındaki dönem bu çalışmanın zamansal olarak sınırlarını belirleyecektir.

BÖLÜM 2: İMAJLAR VE İMAJ TEORİSİ

I. Literatür İçinde Konumlandırma

İmajlar ve imaj teorisi ile ilgili çalışmalar literatürde iki ana damardan beslenmektedir: siyaset psikolojisi ve dış politikada karar verme modelleri. Bu kesişim iki farklı alan içinde konumlandırmayı gerektirmektedir. Martha Cottam ve diğerlerinin izinden giderek siyaset psikolojisindeki çalışmaları dört döneme ayırabiliriz¹²⁹:

- 1920’li yıllar ile karşımıza çıkan, evrim ve insan doğası çalışmalarından etkilenmiş, kişiliği temel alarak birey üzerinden toplumsal psikolojik süreçleri anlamayı amaçlayan birinci dönem çalışmaları¹³⁰
- 1940’lı yıllar ile karşımıza çıkan, teknolojik gelişmelerden etkilenerek anket çalışmalarının kullanıldığı, toplumsal gruplar ve aidiyetlikler üzerinden ortalama bir vatandaşın oy verme davranışını anlamayı amaçlayan ikinci dönem çalışmaları¹³¹

¹²⁹ Cottam ve Diğerleri, s. 6.

¹³⁰ İlk dönem çalışmalarının temeli İngiliz psikolog Graham Wallas tarafından atılmıştır. Wallas özellikle Charles Darwin ve Herbert Spencer’in insan evrimine dair çalışmalarından etkilenerek kendi araştırmalarının seyrini de doğal seleksiyon yaklaşımı üzerinden belirlemiştir. Londra Ekonomi Okulu’nun da kurucularından olan Wallas tarafından kaleme alınan ve siyaset psikolojisinin temelini oluşturan eser için bk. Graham Wallas, **Human Nature in Politics**, 2. Basım, New York: Houghton Mifflin Company, 1916. Siyaset psikolojisinin Avrupa’daki gelişiminde, ABD’ye kıyasla, siyaset ile olan etkileşim daha ön plandadır. Avrupa’daki örneklerin siyaset ile daha fazla iç içe olmasının nedeni, her ne kadar çalışmalarında psikolojiyi ön plana çıkarmasa da Karl Marx ve dönemsel bir kesişme ile bu çalışmaların psikanaliz yöntemi ile psikolojik bir boyut kazanmasını sağlayan Sigmund Freud gibi isimlerdir. Freud’un psikanaliz yöntemi için bk. Sigmund Freud, **The Future of an Illusion**, 1. Basım, New York: W. W. Norton Company, 1961. Frankfurt Okulu’nun temellerini de oluşturan bu düşünsel akım özellikle faşizmin ve nazizmin güçlenmesinin arkasındaki psikolojik nedenleri kişiliği merkeze alarak incelemiştir. Avrupa’dan örnek çalışmalar için bk. Wilhelm Reich, **The Mass Psychology of Fascism**, 1. Basım, New York: Oregon Institute Press, 1946; Erich Fromm, **Escape From Freedom**, 1. Basım, Pennsylvania: Farrar & Rinehart, 1941; Theodor W. Adorno ve diğerleri, **The Authoritarian Personality**, 1. Basım, New York: Harper & Brothers, 1950. Siyaset psikolojisinin ABD’deki tohumlarını atan Charles Merriam’ın çalışmaları davranışçılığın da temellerini oluşturmuştur. Bu eser için bk. Charles Edward Merriam, **New Aspects of Politics**, 2. Basım, Chicago: The University of Chicago Press, 1931. ABD’deki siyaset psikolojisi disiplininin kurucularından olan Harold Lasswell, hocası Merriam’ın işaret ettiği gibi siyasi davranışın analizinde psikolojiyi ön planda tutarak bilimsel bir siyaset bilimi yaklaşımını benimsemiştir. Lasswell’in örnek çalışmaları için bk. Harold D. Lasswell, **Psychopathology and Politics**, 1. Basım, Chicago: The University of Chicago Press, 1930; Harold Lasswell, **Power and Personality**, 1. Basım, New York: W. W. Norton & Company, 1948. Tüm bu kişilik üzerine yapılan çalışmalar ileriki dönemlerde psikopatolojik çalışmalar ve psikobiyografiler ile de zenginleşecektir.

¹³¹ Bu çalışmalara öncülük yapan ve ilk baskısı 1944 yılında yayımlanan eser için bk. Paul F. Lazarsfeld, Bernard Berelson ve Hazel Gaudet, **The People’s Choice: How the Voter Makes Up His Mind in a Presidential Campaign**, 2. Basım, New York: Columbia University Press, 1960. 1955 yılında yayımlanan bir başka kitapta Paul Lazarsfeld ve Elihu Katz kişilerin kararlarında ve davranışlarında, kitlesel medyadan daha çok bireylerarası etkileşimin başrol oynadığını ve aynı zamanda kişilerin aidiyetlik bağı kurdukları ailesel, dinsel ya da sınıfsal temelli toplumsal grupların etkili olduğunu iddia eder: Paul F. Lazarsfeld ve Elihu Katz, **Personal Influence: The Part**

- 1960'lı yıllar ile karşımıza çıkan, psikoloji ve uluslararası ilişkiler arasındaki bağın psikologlardan ziyade uluslararası ilişkiler araştırmacıları tarafından kurulduğu, savaşın arkasındaki nedenleri, düşman algılarını ve yanlış algıları anlamayı amaçlayan üçüncü dönem çalışmaları¹³²
- 1990'lı yıllar ile karşımıza çıkan, duygu yoğunluklarına neden olan ölümler ile duygusal çağırışlar yapan siyasi sembollerin terörizm,

Played by People in the Flow of Mass Communication, 1. Basım, New York: Free Press, 1955. 1950'li yıllardaki teknolojik gelişmelerin siyaset psikolojisi üzerindeki etkisini özellikle Michigan Üniversitesi'ndeki anket araştırma merkezinde yapılan çalışmalarda görmekteyiz. Daha sonra Amerikan Ulusal Seçim Çalışmaları adını alacak olan bu merkez tarafından 1960 yılında yayımlanmış olan *The American Voter* kitabı ikinci dönem siyaset psikoloji çalışmalarının bir dönüm noktasıdır. Disiplin içinde Michigan Okulu olarak da bilinen bu merkezin yapmış olduğu çalışmanın temel amacı, Amerikalıların liberal ve muhafazakâr değerlere ne kadar hâkim olduklarını ölçmek ve bu değerler ile parti kimlikleri ve bağlılıkları arasında bir ilişkinin olup olmadığını tespit etmektir. Söz konusu eser için bk. Angus Campbell ve Diğerleri, **The American Voter**, Chicago: The University of Chicago Press, 1980. Bu eserin etkisini Britanya'da da görürüz. David Butler ve Donald Stokes 1950'li ve 1960'lı yıllarda İngilizlerin Muhafazakâr Parti ve İşçi Parti'sine olan yüksek aidiyetliklerini inceler. Bu aidiyetin arkasındaki iki temel unsur ailelerin parti eğilimi ve sınıftır. ABD örneğine göre Britanya'da sınıfsal farkların çok daha fazla ön planda olduğu görülmektedir. Bu eser için bk. David Butler ve Donald Stokes, **Political Change in Britain: The Evolution of Electoral Choice**, 2. Basım, London: The Macmillan Press, 1974.

¹³² Psikoloji ve uluslararası ilişkiler arasında, uluslararası ilişkiler temelli bir disiplinler arası yaklaşımın gerekliliğini vurgulayan Herbert C. Kelman'a göre 1960'lı yıllara kadar yapılmış olan çalışmalar, psikoloji ekseninde kişilik ve toplumsal tutumlar ön planda tutularak yapılmıştır ve bunlar uluslararası ilişkiler disiplininin ürünleri olarak kabul edilemez. Bu sebeple 1965 yılında kendisi tarafından derlenen eser aslında uluslararası ilişkilerin sosyal psikolojisine dair bir çalışmadır: Herbert C. Kelman (Ed.), **International Behavior: A Social-Psychological Analysis**, New York: Holt, Rinehart and Winston, 1965. Dönemin ön plana çıkan konusu, karşılıklı algılamalar üzerinden incelenen ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki düşman algısıdır. David J. Finlay, Ole R. Holsti ve Richard R. Fagen, düşman algısının fonksiyonelliğini tartıştıkları eserlerinde bu imgenin toplumsal, psikolojik ve siyasi bir rol üstlendiğini ileri sürerler. Hatta daha da ileriye giderek bu algının karar vericiler açısından bir hazza dönüştüğünü iddia ederler. Düşmanın belirginliğinin artması ile içerdeki ve dışardaki düşmanlar arasındaki sınırlar belirsizleşir ve her ikisi de kompto teorilerinin bir parçası olmaya başlar. 1967 yılında kaleme alınan *Enemies in Politics* adlı eserlerinde Finlay, Holsti ve Fagen, dönemin önemli karar vericilerinden olan ABD Dış İşleri Bakanı John Foster Dulles üzerinden Sovyetler Birliği'ne dair düşman kavramsallaştırılmasının nasıl ortaya konulduğunu incelemektedir. Bu çerçeveyi daha netleştirebilmek adına verdikleri çarpıcı bir örnek vardır. Bu örneğe göre, ABD açısından, bir Komünist ya da Vietkong üyesi, iki çocuklu bir babaya göre daha kolay öldürülebilir. Dolayısıyla algılananın belirli özelliklerini görmezden gelir, atıfta bulunulan özelliklerini ön plana çıkarırız. Aslına bakılırsa bunun özünde bir çıkmaz vardır: *"Hali hazırdaki düşmanların kimler olabileceğinin belirlenmesinde, karar vericiler belirli bir noktaya kadar kendi inanış sistemlerinin ve beklentilerinin esirleridir"*. Bk. Finlay, Holsti ve Fagen ss. 2 – 15. Yanlış algılar ile ilgili çalışmalarıyla öne çıkan bir isim olan Rober Jervis, Kelman'a benzer şekilde algılar konusunun psikologlar tarafından belirli sınırlar içinde incelenebileceğini söyler ve algı çalışmalarında çokça kullanılan kültürel farklılıkları ve ego psikolojisini bilinçli bir şekilde göz ardı eder. Bunun yerine *"paylaşılan bir kültür içinde meydana gelen ve kişilik özelliklerinden yoğun bir şekilde etkilenmeyen yanlış algı modellerine"* odaklanır. Bunun örneği olarak da oyun teorilerinin uzantıları olarak kabul edebileceğimiz caydırıcılık ve sarmal modellere karşı bir argüman geliştirir ve psikolojik belirleyicilerin yanlış anlamaları güçlendirebileceğini ve karar vericilerin rasyonalitelerini sınırlandırabileceğini iddia eder. Bk. Robert Jervis, **Perception and Misperception in International Politics**, New Jersey: Princeton University Press, 1976. Bu dönem çalışmaları günümüze kadar etkinliğini sürdürmüş ve bugün de nükleer caydırıcılık, uluslararası krizlerde karar alma süreçleri, milliyetçilik, etnik çatışma ve terörizm gibi konuları kavrayabilmemize yardımcı olmaktadır.

intihar saldırıları ve soykırım gibi konular üzerinden incelendiği dördüncü dönem çalışmaları¹³³

İmaj teorisi ile ilgili çalışmalar siyaset psikolojisindeki üçüncü dönem çalışmalarından beslenmektedir. Diğer yandan imaj teorisinin dış politikadaki karar verme modelleri içerisinde nerede durduğuna baktığımızda, karşımıza karar verme literatürünün ilk örneklerine¹³⁴ dair getirilen psikolojiden beslenen eleştiriler¹³⁵

¹³³ Bu dönem çalışmaları David O. Sears tarafından “ölüm ve dehşet” alanı olarak tanımlanır. Bk. David O. Sears, “Political Psychology”, Neil J. Kressel (Ed.), **Political Psychology: Classic and Contemporary Readings** içinde (12 – 38), New York: Paragon House, 1993, s. 13. Sears’ın işaret ettiği nokta, ölümleri takiben ortaya çıkan duygu yoğunlukları ve yoğun duygusal çağrışımlara neden olan sembollerdir. Bk. David O. Sears, “Long-Term Psychological Consequences of Political Events”, Kristen Renwick Monroe (Ed.), **Political Psychology: An Overview** içinde (249 – 270), New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 2002, ss. 261 – 264. Bu semboller tarihsel örnekler olarak karşımıza çıkacağı gibi bazen bir fotoğraf karesinde de görülebilir. Fotoğrafların yanı sıra insanlar da sembol olabilir. Dünyevi esaretlerden kurtulmak isteyenlere zincirleri kıran düşünürler, uhrevi kurtuluşu arayana peygamberler, zaferlere koşmak isteyenlere liderler gönderilmiştir. Musa Peygamber ve George Washington ne kadar sembol ise Hitler ve Romalı Sezar da o kadar semboldür. Bk. David O. Sears, “Symbolic Politics: A Socio-Psychological Theory”, Shanto Iyengar ve William J. McGuire (Ed.), **Explorations in Political Psychology** içinde (113 – 149), Durham: Duke University Press, 1993, ss. 113 – 149. Bu dönem çalışmalarında öne çıkan konu simgesel siyaset kavramı ve kitlelerin manipülasyonudur. Bu konuya dair yapılan öncül çalışmalar için bk. Murray Edelman, **The Symbolic Uses of Politics**, Chicago: University of Illinois Press, 1964; Murray Edelman, **Politics as Symbolic Action: Mass Arousal and Quiescence**, New York: Academic Press Inc., 1971. Mitler, gelenekler, metaforlar ve dilin kendisi bu manipülasyonun önemli araçlarıdır. Günümüzde bu yaklaşım üzerinden sembollerden de faydalanarak ırkçılık, intihar saldırıları, toplu katliamlar, etnik temizlik ve soykırım gibi konular çalışılmaktadır.

¹³⁴ Dış politikadaki karar verme modellerinin öncülü olan *Foreign Policy Decision-Making* isimli eserlerinde, Richard C. Snyder, H. W. Bruck ve Burton Sapin motivasyon kavramına dair psikolojik bir yaklaşım ile bireysel güdüleri karar verme mekanizmalarını inceledikleri çalışmalarına dahil ederler. Snyder ve diğerleri devlet eylemini, devletin resmi karar vericilerinin davranışı olarak kabul eder. Bk. Richard C. Snyder, H. W. Bruck ve Burton Sapin, **Foreign Policy Decision-Making (Revisited)**, New York: Palgrave Macmillan, 2002. Karar verme modellerine dair diğer öncül örnekler için bk. Harold Sprout ve Margaret Sprout, **The Ecological Perspective on Human Affairs**, New Jersey: Princeton University Press, 1965; James N. Rosenau, “Pre-theories and Theories of Foreign Policy”, R. Barry Farrell (Ed.), **Approaches to Comparative and International Politics** içinde (27 – 92), Illinois: Northwestern University Press, 1966. Bu öncül eserlerde psikolojinin etkisi görülebilirken, sonrasında gelen rasyonel aktör modeli ve caydırıcılık teorisinin ilk örneklerinde bu psikolojik boyut ihmal edilmiştir. Klasik realizm kökenli olan rasyonel aktör modeli içinde karar verici, üniter bir yapıda olduğu düşünülen ve rasyonel olarak kabul edilen devlettir. Rasyonel aktör olan devlet, modelin öngördüğü gibi kendisine maksimum faydayı en düşük zararla getiren tercihin peşindedir. Bu tercih ulusal çıkarlara göre belirlenir ve ulusal güvenlik gündemin en tepesinde yer alır. Bk. Marijke Breuning, **Foreign Policy Analysis: A Comparative Introduction**, New York: Palgrave Macmillan, 2007, ss. 95 – 97; John D. Steinbruner, **The Cybernetic Theory of Decision: New Dimensions of Political Analysis**, New Jersey: Princeton University Press, 1974, ss. 25 – 46. Diğer yandan caydırıcılık teorilerinin ilk örnekleri nükleer bombanın keşfi ile başlar ve 1950’li yılların sonuna kadar devam eder. Arka planı entelektüel açıdan fazla zengin olmayan bu ilk dönem çalışmalarının temelinde, İkinci Dünya Savaşı sonrası dünyada, Sovyetler Birliği’ne karşı, ABD’nin, tek nükleer güç olma durumundan nasıl bir fayda sağlayacağıyla ilgili teorik bir arayış vardır. Bk. Bernard Brodie, **The Absolute Weapon: Atomic Power and World Order**, New York: Harcourt, Brace, 1946; Bernard Brodie, **Strategy in the Missile Age**, New Jersey: Princeton University Press, 1959; Arnold Wolfers, **Discord and Collaboration: Essays on International Politics**, Baltimore: The Johns Hopkins Press, 1962; Arthur Lee Burns, “From Balance to Deterrence: A Theoretical Analysis”, **World Politics**, No. 9 (1957), ss. 494 – 529; Basil Henry Liddell Hart, **Deterrent or Defense: A Fresh Look at the West’s Military Position**, New York: Frederick A. Praeger, 1960. Nükleer monopolün sona ermesi ile başlayıp 1970’li yıllara uzanan ikinci dönem caydırıcılık çalışmalarında kamu politikaları üzerinden akademik kanat ile askeri kanat arasında sıkı bir bağ kurulur. Bu bağ askeri ve nükleer strateji ile dış politikanın yüksek oranda etkileşimini sağlar. Bu etkileşime aracılık eden 1948 yılında kurulmuş olan RAND şirkettir. Örnek eserler için bk. Bernard Brodie, **Escalation and the Nuclear Option**, New Jersey: Princeton University Press, 1966; Thomas Schelling, **The Strategy of Conflict**, London: Harvard University Press, 1980; William W. Kaufmann, **Military Policy and National Security**, New Jersey: Princeton University Press, 1956.

çıkacaktır. Bu eleştiriler sayesinde karar verme literatürü, kişiliğin ve bilişin temel alındığı yeni çalışmalar ile zenginleşmiş ve imaj teorisinin beslendiği bir diğer kaynağı ortaya çıkarmıştır. Bu iki damarın imaj teorisi özelinde etkileşimine imkân tanıyan ise bilişsel yaklaşımdır.

II. Biliş ve Bilişsel Yaklaşım

Algılama, düşünme, dil ve hafızaya dair zihni süreçler, psikolojinin bir alt kolu olan bilişsel psikoloji tarafından davranışlar temel alınarak incelenmektedir. Kökeni 1940'lı ve 1950'li yıllara dayanan bu dal, özü itibari ile davranışçılığa karşı getirmiş olduğu eleştiriler ile ilk olarak kendisini göstermiştir. Bir taraftan doğrudan gözlemlenebilir olan davranışlardan ziyade görünemeyen bilgi süreçlerine odaklanılmış,

¹³⁵ Siyaset psikolojisinin başından beri analiz seviyelerinde çok boyutluluğu dikkate alması, dış politikada karar verme modellerinin öncelikli olarak analiz seviyesi açısından eleştirilmesine neden olmuştur. Bu eleştiriler neticesinde karşımıza Graham Allison'ın katkısıyla örgütsel davranış modeli ve bürokratik siyaset modeli çıkmaktadır. Allison, davranışın, katmanlarından bahsedilmeyen monolitik bir yapının seçiminden ziyade ulus içi örgütlerin süreçlere dayalı ortak bir ürünü olduğunu söyler. Bu modelde karar verme süreci örgütlere ve onların standart operasyon uygulamalarına dayalıdır. Her hükümet örgütsel kümelerden oluşmakta ve bu kümelerin de kendilerine ait standart operasyon uygulamaları vardır. Bk. Graham T. Allison, **The Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis**, Boston: Little, Brown and Company, 1971, ss. 1 – 7. Bürokratik siyaset modelinde ise kararlar hükümet içindeki farklı oyuncuların pazarlıklarına dayalı bir rekabet alanı şeklinde karşımıza çıkar. Buradaki oyuncular farklı birimlerin temsilcileridir. Hem kendileri farklı kişilik özelliklerine sahiptirler, hem de bağlı oldukları kurumların farklı çıkarları, çıkar grupları ve hitap ettikleri seçmenleri vardır. Bk. Graham Allison, "The Cuban Missile Crisis", Steve Smith, Amelia Hadfield ve Tim Dunne (Ed.), **Foreign Policy: Theories, Actors, Cases** içinde (207 – 228), New York: Oxford University Press, 2008, s. 224. Psikoloji temelli eleştirilerin asıl etkisi ise rasyonaliteye dair eleştirilerle kendisini gösterir. Bu aynı zamanda bilişsel devrimin de temellerini oluşturmaktadır. Buna göre aktörler yine amaçlarını belirleyip bu amaçların peşinde koşar ancak bu model içinde rasyonel aktör modelinin öngördüğü gibi maksimum fayda getirecek olan opsiyonun peşinden koşmalarını engelleyecek bilişsel kısıtlamalar vardır. Herbert Simon bunu "sınırlı rasyonellik" olarak ifade etmiştir. Bk. Herbert A. Simon, **Administrative Behavior: A Study of Decision-Making Processes in Administrative Organizations**, New York: The Free Press, 1997; Herbert A. Simon, **Models of My Life**, London: The MIT Press, 1996. Rasyonaliteye dair eleştirilerle birlikte empatinin, inanışların ve korkuların çalışılarak ötekinin farklı gerçekliklerinin incelendiği bir ortam oluşmuştur. Propaganda çalışmaları ve caydırıcılık teorilerinin üçüncü dönem örnekleri bunun en önemli örneklerindendir: Alexander L. George, **Propaganda Analysis: A Study of Inferences Made From Nazi Propaganda in World War II**, Evanston: Row, Peterson and Company, 1959; Alexander L. George, "Prediction of Political Action by Means of Propaganda Analysis", **Public Opinion Quarterly**, No. 20 (1956), ss. 335 – 336; Jervis, **Perception and Misperception in International Politics**; Steinbruner, **The Cybernetic Theory of Decision: New Dimensions of Political Analysis**; Alexander L. George ve Richard Smoke, **Deterrence in American Foreign Policy: Theory and Practice**, New York: Columbia University Press, 1974; Bertram I. Spector, "Negotiation as a Psychological Process", **Journal of Conflict Resolution** No. 4 (1977), ss. 607 – 618; Jack L. Snyder, "Rationality at the Brink: The Role of Cognitive Processes in Failures of Deterrence", **World Politics**, No. 30 (1978), ss. 345 – 365. Psikoloji temelli en büyük katkı ise Ole Holsti ve inanış sistemleri yaklaşımı ile sağlanmıştır. İnanış sistemleri algılar ve karar verme kararsındaki ilişkiden doğar. Buna göre karar vericiler nesnel gerçeklikler ile değil, duruma dair taşıdıkları imajlar üzerinden harekete geçerler. Holsti'ye göre karar vericiler imajları üzerinden hareket ettiği için uluslararası anlaşmazlıklar da devletlerarası bir sorun olmaktan ziyade imajlar arası bir sorundur. Bk. Ole R. Holsti, "The Belief System and National Images: A Case Study", **The Journal of Conflict Resolution**, No. 6 (1962), s. 244; Ole R. Holsti, "Measuring Affect and Action in International Reaction Models: Empirical Materials from the 1962 Cuban Crisis", **Journal of Peace Research**, No. 1 (1964), ss. 174 – 175.

diğer taraftan da etki ve tepki arasındaki etkileşimin basit ve doğrudan değil karmaşık olduğu ileri sürülmüştür.¹³⁶

Bilişsel devrim olarak adlandırılan bu yaklaşımın temel amacı da davranış ve psikoloji arasındaki ilişkiyi kurarak bir “*ortak malumatı işleme*”¹³⁷ çerçevesi sunmaktır. Bu çerçevenin merkezinde de bilişsellik vardır. Buna göre biliş:

*Bilginin edinilmesinde, tertibinde ve kullanımında dâhil edilen psikolojik süreçlerin genel bir ifadesidir... Zihni yaşamın dürtüsel tarafıdır... Günümüz terminolojisinde bilişsellik, algı, hafıza, dikkat, sorun çözme, dil, düşünme ve imgelem gibi olay ve süreçleri içerir.*¹³⁸

Diğer yandan bilişsel psikoloji ise:

*Kısmen konusu, başka bir deyişle bakış açısı üzerinden tanımlanan bir psikoloji dalıdır. Bakış açısına ilişkin temel olarak varsayılan şey, bir organizma ve onun çevresi arasındaki herhangi bir etkileşimin, yalnızca o organizmanın dışardan kolaylıkla gözlemlenebilir davranışını veya psikolojik durumunu değil, aynı zamanda çevreye dair bilgisini ya da çevre hakkındaki malumatı da değiştirdiğidir. Bu sonuncu değişim yalnızca hali hazırdaki tepkiyi değil, aynı zamanda çevreye dair gelecek yönelimi de etkiler.*¹³⁹

Davranışçıların basit bir şekilde açıkladığı uyaran – tepki – sonuç ilişkisine karşın bilişsel yaklaşımın savunucuları zihnin karmaşık dünyasına girerler.¹⁴⁰ Bu dünyanın içinde organizma ve çevre arasındaki ilişki sonsuz bir etkileşim sürecini göz önüne serer. Değişim sadece organizmaya mahsus değildir. Çevre, malumat, bilgi, davranış ve hatta kalıplaşmış yargılarımız bile değişime tabidir. Bu karmaşık yapı içinde bilişsel yaklaşım, malumatın zihin tarafından nasıl işlendiği ile ilgilenir. Buna göre “*dünyaya dair malumata nasıl dikkat ettiğimiz ve bu malumatı nasıl elde ettiğimiz,*

¹³⁶ Gary R. VandenBos (Ed.), “Cognitive Psychology”, **American Psychological Association (APA) Dictionary of Psychology**, Washington: American Psychological Association, 2015, s. 206.

¹³⁷ Bu tez çalışmasında malumat ve bilgi iki ayrı kavram olarak ele alınmaktadır. Her ne kadar malumat kelimesi Arapça kökenli olsa da bilgi kavramından ayrışması açısından son derece önemlidir. İngilizcede *information* ve *knowledge* ayrımında gördüğümüz gibi bu çalışmada da malumat ve bilgi ayrımı vardır. Malumat kişinin dikkatini çeken ya da kişinin göz ardı edebileceği ham bir veri iken, bilgi ise malumatların içinde yer aldığı mesajlar aracılığı ile değişikliğe uğrayabilecek bilişler bütünüdür.

¹³⁸ Martha L. Cottam, **Foreign Policy Decision Making: The Influence of Cognition**, s. 6.

¹³⁹ A.g.e., s. 7.

¹⁴⁰ Edward E. Smith ve Stephen M. Kosslyn, **Bilişsel Psikoloji: Zihin ve Beyin**, 1. Basım, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2017, s. 8.

bu malumatın beyin tarafından nasıl işlendiği ve depolandığı, problemleri nasıl çözdüğümüz, nasıl düşündüğümüz ve dili nasıl ifade ettiğimiz”¹⁴¹ bilişsel psikolojinin ilgilendiği temel konulardır. “Bilişsel psikoloji” terimini 1967 yılında ilk defa kullanan Ulric Neisser’e göre biliş, duygusal girdilerin dönüştürüldüğü, indirgendiği, yorumlandığı, depolandığı, düzeltilindiği ve kullanıldığı tüm süreçlere işaret eder. Bu yüzden Neisser insanlığın söz konusu olduğu her yerde bilişselliğin olacağını söyler ve ona göre her bir psikolojik fenomen aslında bilişsel bir fenomendir.¹⁴² Bilişsel psikolojinin bu fenomenleri inceleyen temel araştırma alanlarından olan imajlar ve dil bu tez çalışmasının odak noktası olacaktır.

III. İmajın Tanımı

Dış politikada karar verme modellerinin ilk örneklerinde ve sonrasında bunlara dair eleştiriler ile ortaya çıkan yeni yaklaşımlardaki ortak amaç, karar vericinin bir sürecin sonunda ortaya koyduğu davranışın yorumlanmasıdır. Mercek altına alınan bazen sadece davranışken, bazen de sürecin kendisi olmuştur. Bilişsel devrim ile süreçler üzerindeki ilginin arttığını görürüz. Operasyonel kod¹⁴³, liderlik özelliği

¹⁴¹ Robert L. Solso, M. Kimberly MacLin ve Otto H. MacLin, **Cognitive Psychology**, 8. Basım, Essex: Pearson Education Limited, 2014, s. 26.

¹⁴² Ulric Neisser, **Cognitive Psychology**, 1. Basım, New York: Psychology Press, 2014, s. 4.

¹⁴³ Operasyonel kod analizinin temeli, Rus kökenli Amerikalı olan Nathan Leites’in 1951 yılında yapmış olduğu bir çalışmaya dayanmaktadır. Davranışçı ekolden beslenen bu eserde, Leites, Vladimir Lenin ve Josef Stalin’in yazdıklarından faydalanan Sovyet Bolşeviklerinin ideoloji ve inanç yapılarını keşfetmeye çalışır. Leites’in yapmak istediği, partinin iç siyasetteki yerinden öte, dış dünya ile olan ilişkisi ile temel siyasi ve tarihi konular hakkındaki genel inanışlarını incelemektir. Bk. Nathan Leites, **The Operational Code of the Politburo**, New York: McGraw-Hill Book Company, 1951; Nathan Leites, **A Study of Bolshevism**, Michigan: Free Press, 1953. Bu çalışmayı kendi analizine konu eden Alexander L. George ise 1969 yılında bu çerçevede içinde yeni bir kavramsallaştırmaya gider ve Leites’in gözlemlerini iki temel kategoriye ayırarak felsefi inanışlar ve araçsal inanışlar olmak üzere iki başlık altında temel sorular belirler. Bk. Alexander L. George, “The ‘Operational Code’: A Neglected Approach to the Study of Political Leaders and Decision-Making”, **International Studies Quarterly**, No. 13 (1969), ss. 201 – 216. Felsefi inanışlar bireyin siyasi yaşamının doğası ile ilgilendir ve sorulan sorular bu doğanın genel felsefesi ile alakalıdır. Diğer yandan araçsal inanışlar ise daha pragmatik bir şekilde siyasi yaşam içinde belirlenen hedeflere ulaşmada bireyin nasıl bir yol izleyeceği ile ilgili sorular sorar. Bu soruların cevapları kodları oluşturmaktadır. Kodlar da liderlerin dünya hakkındaki genel inanış sistemlerini temsil eden kurgulardır. Bu temsili kurgular sayesinde dış politikada liderlerin karar verme tarzları incelenir ve siyasi davranışlarına dair bir kavrayış ortaya konur. Bk. Stephen G. Walker, “The Motivational Foundations of Political Belief Systems: A Re-Analysis of the Operational Code Construct”, **International Studies Quarterly**, No. 27 (1983), s. 180; Stephen G. Walker, “The Evolution of Operational Code Analysis”, **Political Psychology**, No. 11 (1990), ss. 403 – 418. Felsefi ve araçsal inanışlar üzerine kurulu olan yeni kavramsallaştırma Alexander George tarafından yapılsa da operasyonel kod analizini asıl devam ettiren, onun bu sorularına cevap arayan araştırmacılar olmuştur. Ancak George’un ve özellikle de Ole Holsti’nin operasyonel kod analizini bilişsel psikoloji ile uyumlu hale getirebilmeleri için koymuş oldukları çaba çok önemlidir. Geçmişte kodlar çıkarılırken ortaya konan nitel analizler daha fazlayken, günümüzde yazılım programlarının da gelişmesi ile ampirik verilerle zenginlik kazanan nicel analizler ön plana çıkmıştır. Bk. Mark Schafer ve Stephen G. Walker, “Operational Code Analysis at a Distance: The Verbs in Context System of Content Analysis,” Mark Schafer

analizi¹⁴⁴ ve bilişsel haritalama¹⁴⁵ gibi teorilerde karar vericinin kararlarını nasıl verdiği süreçler üzerinden incelenir. Buradaki süreç aslında zihni bir süreçtir. İmajlar da bu kişilik ve biliş temelli yaklaşımlara benzer. İmajlar ile amaçlanan bazı temel “nasıl” sorularına cevap bulabilmektir. Bu soruları Martha Cottam ve diğerleri şöyle sıralamaktadır:

*Bireyler diğerlerini ve kendilerini siyasi olaylar, tercihler ve anlaşmazlıklar bağlamında nasıl anlamlandırmaktadır? İnsanlar siyasi dünyayı nasıl anlamaktadırlar? Malumatı nasıl yorumlar ve kararları nasıl verirler? Düşünceleri ne derece düzenlidir? Duygular siyasette düşünceleri ve eylemleri nasıl etkiler?*¹⁴⁶

ve Stephen G. Walker (Ed.), **Beliefs and World Leadership in World Politics: Methods and Applications of Operational Code Analysis** içinde (25 – 51), New York: Palgrave Macmillan, 2006), ss. 25 – 51.

¹⁴⁴ Operasyonel kod analizinin bilişsel psikoloji ile olan artan etkileşimi araştırmacıları felsefi ve araçsal inanışların ötesine gitme konusunda teşvik etmiştir. Özellikle liderler ve kişilik özellikleri üzerine yapılan çalışmalar kişiliğin farklı boyutlarının görülebilmesini sağlamıştır. Bu noktada kişilik özelliği olarak kastedilen kavram, siyaset psikolojisinde kişilik alanındaki çalışmalarda çok önemli bir yer tutan *traits* yani “ayırt edici özelliklerdir”. Teorik katkısından daha çok bu analizin kullandığı içerik analizi metodolojisi ön plana çıkmıştır. Temel olarak liderlerin özellikle röportajlarında vermiş oldukları anlık demeçleri üzerinden, içerik analizi yöntemi ile kodlandırılarak ortaya çıkan kişilik özelliklerine odaklanılmaktadır. Bu özellikler ekseninde liderlerin dış politikayı nasıl şekillendirdikleri ve etkiledikleri incelenir. Operasyonel kod analizinde olduğu gibi bu analiz türünde de yazılım teknolojisindeki gelişimle, özellikle Margaret G. Hermann ve Michael Young’ın katkıları sonucu, Profiler – Plus adlı program sayesinde içerik analizleri daha kolay yapılabile hale gelmiştir. Bk. Margaret G. Hermann, **Assessing Leadership Style: A Trait Analysis**, Ohio: Social Science Automation, 1999. Margaret G. Hermann’ın öncülük ettiği liderlik özelliği analizinin temelinde kişilik özelliklerini temsilen dört geniş ayırt edici özellik kullanılmaktadır. Bunlar inanışlar, güdüler, karar tarzı ve kişilerarası tarzıdır. İnanışlar liderlerin dünya hakkındaki temel varsayımlarına karşılık gelir. Güdüler ise davranışlardan çıkarılır, ya da davranışların arkasındaki temellendirmelerde saklıdır. Karar tarzında ise liderlerin kararları nasıl aldıklarına odaklanılır. Son olarak kişilerarası tarzda liderin diğer karar vericilerle nasıl bir ilişki kurduğuna bakılır. Bk. Margaret G. Hermann, “Explaining Foreign Policy Behavior Using the Personal Characteristics of Political Leaders”, **International Studies Quarterly**, No. 24 (1980), ss. 8 – 14; Margaret G. Hermann, “Personality and Foreign Policy Decision Making: A Study of 53 Heads of Government”, Donald A. Sylvan and Steve Chan (Ed.), **Foreign Policy Decision Making: Perception, Cognition, and Artificial Intelligence**, içinde (53 – 80), New York: Praeger Publishers, 1984, ss. 53 – 59.

¹⁴⁵ Bilişsel haritalar özellikle Ole Holsti’nin üzerinde çalıştığı inanış sistemlerinin bir çeşit matematiksel modellemesidir. Bireyin düşünce dünyasından pratiğe dönüşme aşaması inanışların sav halini alması ile başlar. Bilişsel haritalar belirli bir siyasi soruna dair insanların savlarını gösteren bir çeşit yol gibidir. Böyle bir analizin yapılmasındaki amaç savların nedenselliklerini göstermek ve bunu takip eden sonuçları ortaya koyabilmektir. Bilişsel harita, kararı ortaya çıkaran düşünce süreçlerinin simüle edilmesine imkân tanıyan bir yoldur. Bilişsel haritalar aracılığı ile siyaset yapıcılarının dünyayı nasıl gördüğü ve bireyin düşünce süreçlerinin karar vermeyi nasıl etkilediği incelenir. Bu yöntemi kullananların en önemli varsayımı, bireyin bilişsel haritasının yine bireyin inanış sistemini doğru bir şekilde yansıttığıdır. Çünkü bilişsel yaklaşımda akıl dediğimiz aygıtın peşinde olduğu şey gerçekler değil inanışlardır. Bu sebeple bilişsel haritalar analiz birimi olarak bireye ve geçmiş dönem dış politika analizlerinde göz ardı edilmiş düşünce süreçlerine odaklanarak, yaşama dair genelleştirmelerin veya psikoloji terimiyle şemaların peşindedir. Bk. Robert Axelrod, “The Analysis of Cognitive Maps”, Robert Axelrod (Ed.), **Structure of Decision: The Cognitive Maps of Political Elites** içinde (55 – 74), New Jersey: Princeton University Press, 1976, s. 56; Daniel Heradstveit ve Ove Narvesen, “Psychological Constraints on Decision-Making. A Discussion of Cognitive Approaches: Operational Code and Cognitive Map”, **Cooperation and Conflict**, No. 13 (1978), ss. 77 – 79; Ole R. Holsti, “Foreign Policy Formation Viewed Cognitively”, Robert Axelrod (Ed.), **Structure of Decision: The Cognitive Maps of Political Elites** içinde (18 – 54), New Jersey: Princeton University Press, 1976, s. 20.

¹⁴⁶ Cottam ve Diğerleri, s. 37.

İmaj çalışmaları birbirinden çok farklı yaklaşımlar, konular ve metodolojiler üzerinden yapılmakta olsa da tüm bu farklılıklar içinde imaj kavramına dair çok benzer tanımlar görmemiz mümkündür. Örnek olarak imaj çalışmalarında çok farklı yerlerde duran iki çalışmaya bakabiliriz. Bunlardan biri Herkül Milas tarafından yazılmış olan *Türk ve Yunan Romanlarında ‘Öteki’ ve Kimlik* isimli çalışma, diğeri de Keith L. Shimko’nun kaleme almış olduğu *Images and Arms Control: Perceptions of the Soviet Union in the Reagan Administration* kitabıdır. Milas ve Shimko sadece konu ve yöntem açısından değil, zaman yönünden de farklılık gösteren iki eser ortaya koymuşlardır. Milas iki yakanın romanları içinde ulusal kimlik ve “öteki” kavramına karşılık gelen karakterlerin izlerini söylem analizi yöntemi ile ararken, Shimko ise Reagan yönetimindeki dış politikada etkin olan beş isim üzerinden içerik analizi yöntemini kullanarak ABD’nin Sovyetlere dair taşıdığı düşman imajını boyutlandırmaya çalışır. Fakat bu iki araştırmacının benzer imaj tanımları, anlamlandırmaya çalıştıkları şey konusunda okuyucuya çarpıcı bir örnek sunar.

Milas’ın ifadesiyle:

İmaj içimizde taşıdıklarımızdır. Düşünme sınırlarımızı ilan eder. Ötekinin imajı kimliğimizle ilgilidir; nasıl olmak istediğimizi gösterir ve bu, ne olmak istemediğimizi göstererek yapılır: ötekini göstererek... İmaj çalışmalarının temelinde, dilin (ve sözcüklerin) gerçekleri ‘yansıtan’ bir araç olmadığı ama kendi başına politik ve ideolojik bir araç olabileceği anlayışı yatmaktadır.¹⁴⁷

Shimko’ya göre ise:

İmajlar, çevremize dair inanış ve tutumlara karşılık gelen birikmiş bilgimizden oluşan zihni resimler olarak kavramsallaştırılabilir. Dünyamıza düzen getiren entelektüel inşalardır. Her şeyin imajına sahibizdir – cansız nesneler, kendimiz, diğer bireyler, toplumsal gruplar ve hatta durumlar.¹⁴⁸

Literatürdeki imaj tanımlamaları birbirine benzemesine rağmen, çalışmalar içinde daha derine indikçe önemli farklılıklar olduğunu da görürüz. Örneğin algı ve yanlış algı ile ilgili araştırmalarıyla bilinen Robert Jervis imajı şu şekilde tanımlamıştır: “Bir karar vericinin başka bir aktöre dair imajı, farklı durumlar karşısında diğerinin

¹⁴⁷ Herkül Milas, *Türk ve Yunan Romanlarında “Öteki” ve Kimlik*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, s. 11, s. 18.

¹⁴⁸ Shimko, s. 11.

nasıl davranacağı ile ilgili tahminlerini etkileyen öteki hakkındaki inanışları ile tanımlanabilir".¹⁴⁹ Jervis de yukarıda bahsettiğimiz gibi bazı "nasıl" sorularının ardından gider. Ancak bu sorular biraz farklılık göstermektedir. Jervis sorularını şöyle sıralamaktadır:

*Aktörler diğerlerinin davranışlarından çıkarımları nasıl yapar? Aktörler diğerlerinin yaptığı çıkarımları nasıl etkileyebilir? Arzulanan bir imaj, bu imajla çelişen bir şekilde hareket etmek isteyen aktör tarafından nasıl sürdürülebilir? Kısacası bir aktör kendisi hakkındaki inanışları nasıl etkileyebilir ve amaçlarına ulaşmada katkı sağlayacak davranışı hakkında diğerlerinin tahminlerde bulunmasını nasıl sağlayabilir? Bu tahminler doğru olsa da olmasa da bunu nasıl gerçekleştirebilir? (Aktör ister dürüst olsun ister yanıltıcı).*¹⁵⁰

Jervis bu sorular ile teorik olarak imajlara nasıl baktığını gösterirken, küçük bir dipnot ile de Kenneth Boulding'in imaj kavramından farklı bir noktada durduğunu özellikle dile getirmiştir.¹⁵¹ Okumakta olduğunuz tez çalışmasında bu ayrım son derece önemlidir. Teorik olarak bu çalışma içinde kullanılan imaj kavramı, Boulding'in daha sonradan inceleyeceğimiz ve yukarıda Milas ve Shimko tarafından örnekleri verilen imaj kavramından ilham alınarak kullanılmıştır.

Jervis çalışmasında davranışı iki kategoriye ayırmaktadır. Bu ayrımın temelini, aktörün niyetinin görülebileceği eylemler üzerine kurmuştur. Bu kategoriler işaretler ve kanıtlardır. İşaretler ifade veya eylemler olarak karşımıza çıkabilir. Önemli olan tüm bu ifadelerin veya eylemlerin aktörler arasındaki örtük veya açık anlayışlar üzerinden anlam kazanmasıdır. İşaretler ile amaçlanan gönderenin, alıcının gönderene dair taşıdığı imajı etkileyebilmesidir. Jervis işaretlere örnek olarak diplomatik notaları, askeri manevraları, diplomatik ilişkilerin iyileştirilmesi ve kesilmesini, müzakere zemini konusundaki tercihleri verir. Kanıtlar ise işaretlerden farklı olarak öngörülen imajın doğru olduğuna dair net kanıtları bünyesinde barındıran ifade ya da eylemlerdir. Kanıtların doğruluğunun arkasındaki neden, bu ifade ve eylemlerin doğrudan aktörün kapasite ve niyeti ile bağıntılı olduğuna dair taşınan inanışlardır. Bu sebeple Jervis

¹⁴⁹ Robert Jervis, **The Logic of Images in International Relations**, New York: Columbia University Press, 1989, s. 5.

¹⁵⁰ A.g.e., s. 3.

¹⁵¹ A.g.e., s. 3, Dipnot 2.

burada istihbaratı ön plana çıkarır ve algılayanın ele geçirdiği özel mesajları, bilinmeyen ve önemli bir malumatı açığa çıkaran davranış kalıplarını ve yüksek maliyetli büyük eylemleri örnek olarak verir.¹⁵²

Jervis ifade ve eylemlerin her ikisinin de muğlak olabileceğini iddia eder. Bu açıdan Thomas Schelling'in kelimelerin karşıdan geldiğinde güvenilemez olacağı ve eylemlerin içerdiği riskler itibarıyla daha güvenilir olacağı ifadesini eleştirir.¹⁵³ Ancak burada Jervis ve Schelling'in ifade ve eylemlerin doğruluğu üzerinden girmiş olduğu tartışmada göz ardı edilen önemli bir detay vardır. O da aslında anlamın kendisidir. Anlam ulus devletlerin aktörleri arasında sınırlı değildir. İmajlar sadece liderler arası iletişimi sağlamak amaçlı kullanılmamaktadır. İmajların asıl önemi toplumsal açıdan paylaşılabılır olmasıdır. Bu sebeple karar verici ve toplum arasındaki en önemli iletişim kaynaklarından olan imajlar, ister karşı taraf ile dürüstlük temelinde ilişki kurmak için ister karşı tarafı kandırmak için kullanılabilir, tüm bunlardan bağımsız bir şekilde toplumsal paylaşım temelinde bireyler arası bir anlam yaratır.

Bu tez çalışmasında Jervis'in kullandığı imajlardan ziyade Boulding'in imaj tanımının kullanılması, imajın beş farklı ilişkisi ile anlatılabilir: İmajın davranış ile olan ilişkisi, imajın dışardan gelen mesajlarla olan ilişkisi, imajın değer yüklü inanışlarla olan ilişkisi, imajın bireylerarası paylaşılabılır anlam ile olan ilişkisi ve imajın "biz" ve "öteki" ile olan ilişkisi.

III.A. İmajın Davranış ile Olan İlişkisi

İmajın davranış ile olan ilişkisinde, Jervis'in işaretler ve kanıtlar olarak ikiye ayırdığı davranış bu çalışmada farklı bir şekilde ele alınacaktır. Davranış, Jervis'in çalışmasında ulus devletler ve karar vericileri arasında sınırlandırılmaktadır. Yani bunun ötesinde ürettiği anlamlara değinilmez. Ancak imaj çalışmalarına boyut kazandırabilecek yaklaşım tam olarak davranışın bu ürettiği anlamda gizlidir.

¹⁵² A.g.e., ss. 18 – 40.

¹⁵³ A.g.e., s. 19.

Mekân ve zamana göre çok fazla farklılık gösteren “doğruların” ve “yanlışların” dünyasında kendi öznel bilgimize göre hareket ederiz. Öznel bilgi olarak adlandırılan şey nesnel bir gerçeklik ya da doğruluk değildir. Fakat doğru olduğuna inanılan tüm şeylerdir. İmajlar da bu inanılan şeylerden oluşan ve davranışımızı şekillendiren öznel bilgimizdir. İmajlar bu açıdan davranışın belirleyicisidir.¹⁵⁴

Uluslararası ilişkiler açısından bu davranış kendisini izlenen politikalar ya da hayata geçirilen eylemler üzerinden gösterir. Karar vericilerin vermekte olduğu kararlar durumun nesnel bir gerçekliğe dayalı yansıması değildir. Bunun tam aksine duruma dair taşınan imaja karşılık verilen kararlardır. Herbert Blumer’a göre: “*Bir bireyin davranışı çevresel baskı, uyarıcı, güdü, tutum ve fikir gibi şeylerin sonucu değil, bunun yerine onun inşa ettiği hareket halindeki bu şeylerin yorumlanma ve başa çıkılma şekillerine göre ortaya çıkar*”.¹⁵⁵ Yani dünyanın “gerçekte” ne olduğundan ziyade, “düşüncemizde” ne olduğu burada belirleyicidir. Bu taşınan imaj, değişen durumlara göre bize tatmin edici sonuçlar sunabileceği gibi hayal kırıklıkları da yaşatabilir. Bazen bu imajları güçlendirir, bazen de terk ederiz. Ama daimî olan şey davranışımızın belirleyicisinin “gerçeklikten” ziyade “gerçekliğe dair taşınan imajın” olduğudur.¹⁵⁶

III.B. İmajın Dışardan Gelen Mesajlarla Olan İlişkisi

İkinci olarak imajların dışardan gelen mesajlar ile olan ilişkisine bakabiliriz. İnsanların, etrafında gelişen olayları anlayabilmeleri, beklentilerini de oluşturabilmeleri için öncelikli olarak kendi çevresini ve özellikle bu çevrede yer alan insanları anlayabilmesi gerekmektedir. Bunun öncelikli şartı çevreden gelen malumatı işleyebilmesi ve yorumlayabilmesidir. Bu malumatı işleme süreci ile de birey sosyalleşir, tecrübe kazanır ve bu süreçler sonucunda da zihni inşalar olan imajları üretir.

İmajlar sabit değildir ve hatta sürekli bir şekilde yeni yorumlamalara tabidir. Çevreden gelen mesajların hepsi bir malumat içerir. Mesajın anlamı imajda yarattığı

¹⁵⁴ Boulding, **The Image: Knowledge in Life and Society**, ss. 5 – 6.

¹⁵⁵ Herbert Blumer, “Society as Symbolic Interaction”, Arnold Rose (Ed.), **Human Behavior and Social Processes** içinde (179 – 192), Boston: Houghton Mifflin, 1962, s. 183.

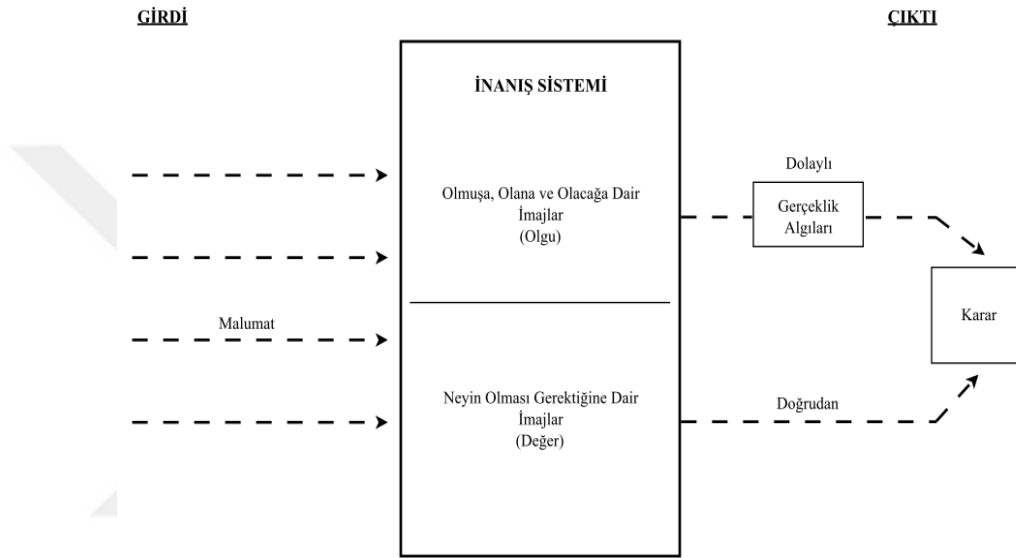
¹⁵⁶ Boulding, “National Images and International Systems,” s. 120.

değişimdir. Bu değişim sadece imajın değişeceği anlamına gelmemektedir. Var olan imaj gelen mesajla değişebilir, güçlenebilir ya da zayıflayabilir. Boulding, mesajın imaja çarptığında yarattığı etkiyi dört farklı şekilde anlatmaktadır. Birinci durumda mesaj imaja çarptığında hiçbir etki yaratmayabilir. Mesajların çoğu bu şekildedir ve biz bu tür mesajları göz ardı eder, umursamayız. Örneğin gürültülü bir devlet dairesinde çalışan bir memur, çalışma saatleri içindeki her gün kendini tekrar eden sesleri umursamaz ve çalışmaya devam eder. İkinci durumda ise mesaj imaja çarpar ve imaj bir düzen içinde akışına göre değişebilir. Örneğin aynı devlet dairesinde çalışan memur öğlen saatlerinde tüm bu gürültünün bitip, çalışma arkadaşlarının ofisi boşaltmasıyla öğle molasının geldiği sonucuna varabilir. Az önce umursamadığı gürültünün aksine bu sessizlik o anki imajında bir değişiklik yaratabilir. Üçüncü durumda mesajlar imajlara çarptığında, imajlar devrimsel bir şekilde değişebilir. Burada mesajın çarptığı nokta imajların dayanak noktası olan çekirdekleridir. Bu tarz radikal bir dönüşümün örneğini dini inancını değiştiren kişilerde görmemiz mümkündür. Bu değişim bir günde gerçekleşmez. İmajlar değişime karşı direnç gösterirler. Hali hazırdaki imajlarla uyumlu olmayan mesajlarla karşılaştığımızda öncelikli olarak umursamamayı tercih ederiz. Daha sonrasında gelen mesajların devam etmesi üzerine ilk şüphe tohumları atılır. İmajın işlerliği sorgulanır ve bir gün bu imaj tamamen değişebilir. Dördüncü durumda da imajlara çarpan mesajlar imajları belirsizlikten netliğe ve diğer taraftan netlikten belirsizliğe itebilir. Daha fazla şüphe doğurup, imajları daha fazla belirsiz hale getirebilir. Bireyler bu dört durumda da dışardan gelen malumatları işleme, yorumlama ve depolama konusunda çok iyi olduklarını düşünürler, ancak unutulmamalıdır ki insanlar malumatı işleme konusunda mükemmel değildirler. Önceki imajla uyumlu olacak, hayatını kolaylaştıracak ve beklentisi içinde olduğu şeyi görme eğilimini koruyan bir şekilde malumatı işlemeye çalışırlar. Bazen dışardan gelen ve önceki imajla uyumlu olmayan malumatı içeren mesajları “yanlış” öte “yanlış olması gereken” olarak tanımlayabilirler.¹⁵⁷

¹⁵⁷ Boulding, *The Image: Knowledge in Life and Society*, ss. 6 – 10; Cottam ve Diğerleri, s. 38; Shimko, ss. 11 – 12.

III.C. İmajın Değer Yüklü İnanışlarla Olan İlişkisi

Üçüncü olarak öznel bilgilerimiz içinde sadece olmuş, olan ve olacağı dair yani olgulara dair imajlar yoktur. Aynı zamanda “neyin olması gerektiğini” de gösteren değerlere dair imajlar da vardır. Ole Holsti’nin inanış sistemlerinde de görülebileceği gibi gerçekliğe dair inanışlarımıza ek olarak değer yüklü ve hatta kıyas yüklü inanışlarımız vardır (Bk. Şekil 1).

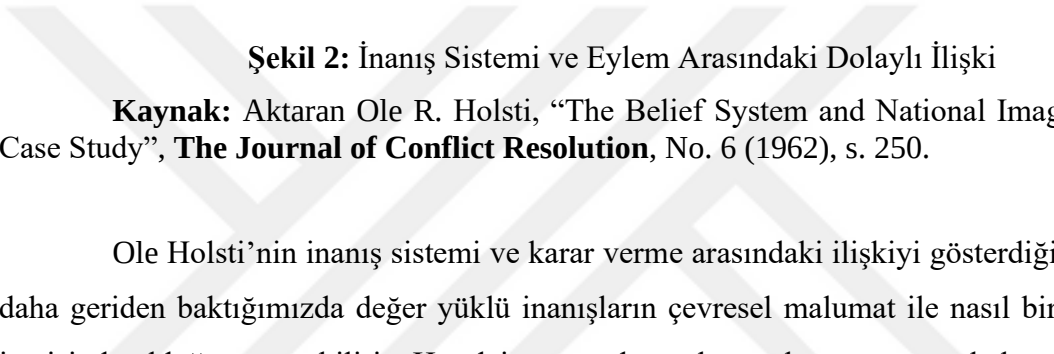

Şekil 1: İnanış Sistemi ve Karar Verme Arasındaki İkili İlişki

Kaynak: Ole R. Holsti, “The Belief System and National Images: A Case Study”, **The Journal of Conflict Resolution**, No. 6 (1962), s. 245.

Doğrudan ilişki kendisini “neyin olması gerektiğine dair imajlar” üzerinden gösterir ve karara doğrudan etki eder. Dolaylı ilişki ise kişinin yukarıda da bahsettiğimiz gibi geçmişe, şu ana ve geleceğe dair imajları üzerinden ortaya çıkar. Bu inanışlar bireyin kendi zamanı ve mekânı içinde kim olduğundan çok farklıdır. Bireyin nasıl birisi olduğunu ve çevresindeki insanlara kıyasla nasıl bir değer taşıdığını gösterir.¹⁵⁸

¹⁵⁸ Boulding, **The Image: Knowledge in Life and Society**, ss. 11 – 12.

Kaynak: Aktaran Ole R. Holsti, “The Belief System and National Image: A Case Study”, **The Journal of Conflict Resolution**, No. 6 (1962), s. 250.

III.D. İmajın Bireylerarası Paylaşılabilir Anlam ile Olan İlişki

59

“*bildiğini bilmesi*” dilin, paylaşımın en önemli aracı olmasını sağlamıştır. Dil sayesinde paylaşılan bu imajlar ile de farklı bireyler arasında iletişimler kurulur.¹⁵⁹

İnsanın iletişim kurabilen sosyal bir varlık olması farklı düzeylerde etkileşimleri doğurmuştur. Bireyin herhangi bir şeye yüklediği anlam kendisi ile sınırlı değildir. Anlamın ya da imajın içinde birey her daim bunun başka bireylerle de paylaşılabileceği inancını taşır. Dolayısıyla imajlar kolaylıkla bireylerarası paylaşılabılır anlamlara dönüşebilir. Belki de bireylerarası demek yeterli olmayacaktır. Paylaşılabılır imaj farklı gruplar arasında grup kimliğinin inşasında rol oynayabilir; toplumlar arasında paylaşarak “ulus” dediğimiz kavramın somutlaşmasına yardımcı olabilir ve hatta uluslararası düzeyde egemenlik, anarşi ve küresel gibi alt anlamlar üretebilir.

III.E. İmajın “Biz” ve “Öteki” ile Olan İlişkisi

Son olarak imajlar ile öteki arasındaki ilişkiye baktığımızda, ötekine dair imajların kolaylıkla görünemediğini fark ederiz. Çünkü öteki kavramı normalin dışı ile o kadar özdeşleştirilmiştir ki bunu çıkarabilmemiz için “doğal” olarak kodlanmış belli kalıp yargıları incelememiz gerekir. Bu sebeple Herkül Milas’ın çalışmasında söylediği gibi, bu tez çalışması da Jervis’in işaretler ve kanıtlar ayrımında değindiği tarihsel gerçekliklerin peşinde değil, doğruluğu veya yanlışlığı önemli olmayan öznel zihni inşaların peşindedir. Böylelikle araştırma kendi amacını imajların doğruluğunun tespiti olarak değil, imajların mantığını bulup göstermek olarak belirlemiştir. Bu noktada “biz” kavramı ile “öteki” kavramı arasındaki ilişki çok önemlidir. “Biz” bir açıdan “öteki” olmamaktır. “Ötekisi” de “bizin” sınırlarının bittiği yerde kendisini göstermeye başlar.¹⁶⁰ Bu sebeple “ötekisinden” yoksun bir “biz” çalışması ve “bizden” yoksun bir “öteki” çalışması her anlamıyla eksik kalacaktır. Bu tez çalışması bunu göz önünde bulundurarak İran ve ABD arasındaki imajları sadece “öteki” kavramı üzerinden değil “biz” kavramı üzerinden de incelemeyi amaçlamaktadır.

İmajların oluşumunu, dış dünyayı anlamlandırmada nasıl kolaylık sağladıklarını, kalıp yargıların neden üretildiklerini anlayabilmek için bazı psikolojik

¹⁵⁹ A.g.e., ss. 14 – 18, s. 25.

¹⁶⁰ Milas, *Türk ve Yunan Romanlarında “Öteki” ve Kimlik*, ss. 16 – 22.

mekanizmaların değerlendirilmesi çok önemlidir. Bundan dolayı imajları şu dört sayaç üzerine kurabiliriz: malumatı işleme, bilişsel kategorileştirme, yargılama süreci ve bağlamın etkileri.

IV. İmajların Oluşumundaki Dört Süreç

İmajlar dört farklı sürecin sonunda oluşmaktadır. Birinci aşamada her saniye dışardan gelmekte olan malumat işlenir ve bu malumat öznel bir bilgiye dönüştürülür. İkinci aşamada bu öznel bilgi daha önceki tecrübelerle beraber kategorileştirilir ve belirli bir kategorinin altında o kategori hakkında bilgi sağlayacak şekilde depolanır. Üçüncü aşamada dış dünyaya dair bir yargılama sürecinden geçer ve belli başlı tahminlerde bulunuruz. Dördüncü aşamada ise kararlarımızı vermeden önce ciddi bir şekilde içinde yer aldığımız bağlamın kendisinden etkilenecek imajlarımızı oluştururuz. Takip eden bölümde bu dört farklı süreç detaylı bir şekilde incelenecektir.

IV.A. Malumatı İşleme ve Öznel Bilginin Oluşturulması

Psikoloji sözlüklerine baktığımızda malumatı işlemenin karşısında malumata dair bilişsel psikolojideki tüm süreçlerin kapsamı yazılıdır. Malumatın alınmasıyla başlayan süreç, onun yorumlanması, saklanması ve daha sonradan hatırlanması ve hatta unutulması ile devam eder. Tabii ki malumatın işlenmesi sonucu oluşan bilginin kullanılması ve davranış olarak kendisini göstermesi ise en önemli kısımdır.¹⁶¹ Peki, neden tüm bu zihni süreçleri her saniye yaşıyoruz? Çünkü istediğimiz şey aslında karmaşıklıklarla başa çıkmak. Her saniye rasyonel tercihler yapabilecek bir zihne sahip değiliz. Hatta bazen herhangi bir durumdaki rasyonel tercihi bilinçli bir şekilde reddettiğimiz bile oluyor. Kendi zihinlerimizin esiri olarak, etrafımızın Herbert Simon'ın bahsetmiş olduğu “sınırlandırılmış rasyonalite” ile çevrildiğini görüyoruz. Zihni olarak sahip olduğumuz tüm bu sınırlandırmalara rağmen, yine de çevremizden bize gelen uyarımlarla başa çıkmaya çalışıyoruz. Zihnimizin bir köşesinde insanlığın noksan bir malumatı işleme kapasitesine sahip olduğunu tutarak, malumatlarla başa

¹⁶¹ Selçuk Budak, “Bilgi İşlem”, **Psikoloji Sözlüğü**, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2017, s. 125. Selçuk Budak bu çalışmada yapılan malumat ve bilgi ayırımına gitmediği için *information* ifadesini bilgi olarak çevirmiştir. Gary R. VandenBos (Ed.), “Information Processing (IP)”, **American Psychological Association (APA) Dictionary of Psychology**, Washington: American Psychological Association, 2015, s. 539.

çıkamamızı sağlayacak bilişsel yöntemlerimizle bilinç dışı bir şekilde her saniye yeni gelen zihni mesajları okuyoruz.¹⁶²

Yaacov Vertzberger'e göre malumatı işleme şöyle tanımlanmaktadır:

*Bireysel ve kitlesel olarak uygulanan ve aracılığıyla karar vericilerin, yüzleştikleri olaylar ve olası yanıt yelpazesindeki çevresel kısıtlamalar bakımından, sosyal, siyasi ve fiziksel çevrelerinin doğru ve çok yönlü bir anlayışı için gayret gösterdikleri, çok sayıdaki faaliyettir.*¹⁶³

Vertzberger'e göre malumatı işleme sürecinde ilk olarak malumatın varlığı fark edilir. Yani süreç zihnimizin malumatı dikkate almasıyla başlar. Sonrasında malumat incelenir, yorumlanır ve hali hazırdaki sorunlara dair ne gibi bir ilgisinin olduğu belirlenir. Daha önceden zihnimize gelmiş olan malumat grupları içindeki önemine dair bir yorum geliştirildikten sonra çeşitli yollar aracılığıyla bilgimize dâhil edilir. Örneğin gelen yeni malumatlarla bilgimizi sentezleyebilir, güncelleyebilir, büyütebilir, soyutlayabilir ya da tamamen dönüştürebiliriz. Malumatın bilgiye dönüşmesi ile artık çıkarım yapabilir hale geliriz. Tüm bu zihni aşamalar sebebi ile Vertzberger malumatı işlemeyi uyarana karşı verilen pasif bir tepkinin ötesinde, gerçekliğin inşasındaki aktif bir süreç olarak değerlendirir. Zihnimizdeki bilgi, gerçekliğin temsilidir ve malumatı işleme sürecinin çıktısıdır. Bilgi, davranışlarımızın yapı taşıdır ve gelecek malumatın işlenmesine de doğrudan etkide bulunur. Herhangi bir bilginin kullanılıyor olması demek, aracılığıyla hayattaki karmaşıklıkları basitleştirdiğimiz anlamına gelmektedir. Bundan dolayı bilginin iki boyutu olan içeriği ve geçerliliği çok önemlidir. Malumata dair getirilen farklı yorumlar farklı geçerliliklere sahiptir. Tercih edilen yorum, geçerliliği en yüksek olanıdır. Yeni malumatlar ya da eski malumatların yeniden yorumlanması bu geçerlilikleri değiştirebilir ve farklı bir geçerlilik değerine sahip farklı bir yorumu ön plana çıkarabilir. Ancak çoğu durumda radikal değişiklikler tercih edilmez. Bu nedenle yeni malumatların sebep olacağı yeni yorumlardan ziyade, eski malumatların geçerliliklerinin güncellenmesi ile ulaşılabilecek tekrar yorumlar daha kolay

¹⁶² Richard R. Lau, "Models of Decision – Making", David O. Sears, Leonie Huddy ve Robert Jervis (Ed.), **Oxford Handbook of Political Psychology** içinde (19 – 59), Oxford: Oxford University Press, 2003, s. 30.

¹⁶³ Yaacov Y. I. Vertzberger, **The World in Their Minds: Information Processing, Cognition, and Perception in Foreign Policy Decisionmaking**, California: Stanford University Press, 1990, s. 8.

bilgiye dâhil edilebilir. Çünkü zihinsel olarak tercih edilen sürekli yeni bilginin üretilmesi değil, hali hazırdaki bilgi için üretilmiş olan ve daha düşük geçerliliğe sahip bir malumat yorumunun kullanılmasıdır.¹⁶⁴ Bilginin sürekli değiştiği bir zihni ortamda birey tutarlı ve dengeli olamaz ve psikolojik olarak acı çeker.

Davranışçılığın ortaya koyduğu uyaran ve tepki arasındaki doğrudan ilişkinin malumatı işleme bakış açısıyla tamamen reddedildiğini görmekteyiz. Uyaran ve tepki arasındaki devasa boşluğu dolduran zihnimiz ve zihni süreçlerimiz vardır. Walter Lippmann'ın “*kafamızdaki resimler*” olarak tanımladığı bu zihnimizdeki gerçeklik kurguları, çevremizdeki her şeyin yine zihnimizdeki inşasına göre oluşturulmaktadır.¹⁶⁵ Herhangi bir davranışı anlayabilmenin yolu da tam olarak buradan geçer, yani insanın dünyayı nasıl kavradığını anlamaktan.¹⁶⁶ Lippmann gerçekliğin dış dünyada yer aldığı haliyle insan zihninde yer bulamayacağını söyleyip, bundan dolayı kalıp yargıları incelediği çalışmasını 1922 yılında yayınlamıştır. Yani malumat ve bilgiye dair yapılan yorumlar yeni değildir. Yeni olan şey ise bilişsel devrim ile düşünme eyleminin çok boyutlu hale getirilmesi ve malumatı işlemenin arkasındaki belirli zihni süreçlerin incelenmeye başlanmasıdır. Bu zihni süreçler sayesinde çevremizden bize gelen malumatı ayrıştırabiliyor ve işleyebiliyoruz. Bunu yaparken zihnimizin bir bilgisayar gibi çalıştığını söylemek yanlış olacaktır. Çünkü bizi biz yapan tüm bu zihni işlemleri yaparken, hatalar da yapabilmemizdir.

IV.A.1. Yüklem Teorisi

Zihnimizin çevremizdeki karmaşıklıklarla başa çıkmak için geliştirdiği bilişsel yollara bakarsak, ilk olarak Fritz Heider'in yüklem teorisi ile karşılaşırız. Yüklem teorisinde Heider, insanları “*naif bilim insanı*” metaforu ile özdeşleştirir. Nasıl bir bilim insanı karşılaştığı soruna yönelik çözümün peşinden gidiyorsa, aynı şekilde Heider de

¹⁶⁴ A.g.e., ss. 8 – 9.

¹⁶⁵ Lippmann “kafamızdaki resimler” ifadesinin yerine “sözde çevre” anlamına gelen *pseudo-environment* kavramını da kullanır. İnsanlar bu “sözde çevre” içerisinde her şeye dair taşıdıkları zihni temsillerle yaşarlar. “Sözde çevre” ile kastedilen çevrenin zihinlerdeki öznel karşılıklarıdır. Bk. Lippmann, ss. 3 – 32.

¹⁶⁶ Milton Lodge ve Patrick Stroh, “Inside the Mental Voting Booth: An Impression – Driven Process Model of Candidate Evaluation”, Shanto Iyengar ve William J. McGuire (Ed.), **Explorations in Political Psychology** içinde (225 – 263), Durham: Duke University Press, 1993, s. 230. Charles S. Taber, “Information Processing and Public Opinion”, David O. Sears, Leonie Huddy ve Robert Jervis (Ed.), **Oxford Handbook of Political Psychology** içinde (433 – 476), Oxford: Oxford University Press, 2003, ss. 439 – 440, s. 451.

insanların naif bir şekilde başkalarının davranışının arkasındaki nedenin peşinden gittiğini söyler. Fakat bu gidilen yolda matematiksel hesaplar bir işe yaramadığından, zihin sürekli bir hata yapma eğilimi gösterir.¹⁶⁷ İnsanların kendilerinin veya başkalarının davranışlarına yüklemek istedikleri nedensellikleri merkeze alan bu teoride davranışların nedenleri iki farklı şekilde temellendirilir. Örneğin insanlar bir açıdan davranışların nedenselliğini içsel yatkınlıklar ve kişilik özelliklerine göre kurgulayabilirken, diğer açıdan dış koşullara ve durumlara göre de kurgulayabilir.¹⁶⁸

Yüklem teorisinin düşünürleri insanların özellikle zihinsel kestirme yollardan faydalandığını söyler. Bu kestirme yollar, bilinçsizce faydalandığımız ve otomatik olarak devreye giren, malumatın işlenmesinde bilişsel sınırların çizilip, bu sınırlar içinde kararların verilmesini sağlayan sorun çözücü stratejilerdir.¹⁶⁹ Örneğin bulunabilirlik kısa yoluna göre bir olgunun olabilme ihtimali, zihinde hatırlanabilme kolaylığına göre belirleniyorsa, örneklerini zihnimizde tuttuğumuz olaylar bizim için sıradan olarak görünebilir.¹⁷⁰ Mesela haberlerde sürekli uçak kazalarının veriliyor olması, zihinlerde uçakların en güvensiz ulaşım aracı olarak kodlanmasına neden olabilir.

Bir diğer örneğe göre temsil kısa yolunda bir parçanın bir gruba ait olup olmadığını, o parça ve grup arasındaki benzerlikler üzerinden değerlendirebiliriz.

¹⁶⁷ Fritz Heider, **The Psychology of Interpersonal Relations**, New York: John Wiley & Sons, Inc., 1964, ss. 79 – 124; Cottam ve Diğerleri, s. 1.

¹⁶⁸ Davranışlara dair bir neden aramızın temel sebebi merakımız değildir. Burada amaç öngörülebilir ve kontrol edilebilir bir çevrede yaşama arzusudur. Bu sebeple nedenleri içsel ve dışsal olarak bir şeylere yükleme yolunu seçeriz. İçsel yükleme göre bir olayın nedenini eylemi yapan kişinin kişilik özelliklerine, tutumunu veya duygu haline yükleriz. Bk. Selçuk Budak, “İçsel Yükleme”, **Psikoloji Sözlüğü**, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2017, s. 369; Gary R. VandenBos (Ed.), “Dispositional Attribution”, **American Psychological Association (APA) Dictionary of Psychology**, Washington: American Psychological Association, 2015, s. 324. Dışsal yükleme göre ise olayın nedenini şans, başka insanlar ve dış etmenler gibi kişi haricindeki etkenlere yükleriz. Bk. Selçuk Budak, “Dışsal Yükleme”, **Psikoloji Sözlüğü**, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2017, s. 202; Gary R. VandenBos (Ed.), “Situational Attribution”, **American Psychological Association (APA) Dictionary of Psychology**, Washington: American Psychological Association, 2015, s. 984.

¹⁶⁹ Lau, s. 31.

¹⁷⁰ Amos Tversky ve Daniel Kahneman, “Judgement Under Uncertainty: Heuristics and Biases”, Daniel Kahneman, Paul Slovic ve Amos Tversky (Ed.), **Judgement Under Uncertainty: Heuristics and Biases** içinde (3 – 20), Cambridge: Cambridge University Press, 1982, s. 11; Gary R. VandenBos (Ed.), “Availability Heuristic”, **American Psychological Association (APA) Dictionary of Psychology**, Washington: American Psychological Association, 2015, s. 100; Selçuk Budak, “Bulunabilirlik Kısa Yolu”, **Psikoloji Sözlüğü**, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2017, s. 153.

Dolayısıyla bu yargının içinde olasılık vardır.¹⁷¹ Mesela iki farklı kategori olarak oduncuları ve avukatları düşündüğümüzde, elinde balta olan birisinin oduncuların olduğu gruba, üzerinde cübbe olan birisinin avukatların olduğu gruba dâhil edilmesi beklenir. Böylece bir kategoriye ait olduğu düşünülen örneğin ilgili kategori içindeki tipik bir örnek ile benzerliklerine bakılır.

Üçüncü bir kısa yol da referans noktalı ayarlamalı kısa yoldur. Buna göre diğer örneklerde olduğu gibi belirsizliğin azaltılabilmesi için birey kendisine bir ilk değer olarak referans noktası oluşturur. Bu başlangıç noktasına göre ortaya çıkan nihai değerlendirme tahminlerde bulunmamızı sağlar. Burada önemli olan nokta, yeni başlangıç noktalarının yeni sonuçlar çıkaracağıdır.¹⁷² Mesela farklı referans noktaları olarak bir sınıftaki başarılı ve başarısız iki öğrencinin alınması, sınıfın genel başarısına dair iki farklı çıkarıma sebebiyet verecektir.

Ancak bazı durumlarda ciddi hatalar da yapılabilir. Örneğin bunlardan birisi olan imgelebilirlikte bireyler gerçek olasılıkları dikkate almadan makul olan malumatı alma eğilimine sahiptir. Buna göre bireyler olayların seyrini imgeleyerek görmeye çalışır. Burada imgelemede yapılacak ufak bir hata ya da bir tehlikenin öncesinde imgelememesi trajik sonuçlar doğurabilir.¹⁷³ Örneğin bir dağa tırmanacak olan sporcu zihninde defalarca bu tırmanışı gerçekleştirir. Zihni olarak bir imgeleme gerçekleştirilmez ve bazı şeyler hafife alınırsa sonuçlar ölümcül olabilir. Ayrıca önyargılar olarak yanlışlıklar da hata yapmamıza sebep olabilir. Örnekleri zihnimizde kolayca erişilebilir olan temsillerden ötürü küçük bir grup üzerinden tümevarım yöntemiyle hatalı bir sonuca ulaşmamız mümkündür.¹⁷⁴ Tüm bu hataların arasında en sıklıkla görüleni temel yükleme hatasıdır. Daha önceden yüklem teorisinde bahsetmiş olduğumuz nedenselliklerin kişisel özellikler ve dış koşullar üzerinden açıklanmasında,

¹⁷¹ Tversky ve Kahneman, s. 4; Gary R. VandenBos (Ed.), “Representativeness Heuristic”, **American Psychological Association (APA) Dictionary of Psychology**, Washington: American Psychological Association, 2015, s. 907; Selçuk Budak, “Temsil Kısa Yolu”, **Psikoloji Sözlüğü**, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2017, s. 715; Cottam ve Diğerleri, s. 40.

¹⁷² Tversky ve Kahneman, s. 14; Gary R. VandenBos (Ed.), “Anchoring Bias”, **American Psychological Association (APA) Dictionary of Psychology**, Washington: American Psychological Association, 2015, s. 54; Selçuk Budak, “Referans Noktalı Ayarlamalı Kısa Yol”, **Psikoloji Sözlüğü**, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2017, s. 608; Cottam ve Diğerleri, ss. 40 – 41.

¹⁷³ Cottam ve Diğerleri, ss. 39 – 40; Tversky ve Kahneman, ss. 12 – 13.

¹⁷⁴ Cottam ve Diğerleri, s. 41.

bireyler başkalarının davranışlarını açıklarken kişisel özelliklerin, tutumların ve inanışların etkisini abartıp, dış etkenlerin, toplumsal baskıların ve çevresel koşulların tesirini küçük görürse temel yükleme hatasına düşerler. Genel olarak insanlar başkalarının davranışlarını değerlendirirken bu hatayı yapma eğilimine sahiptirler.¹⁷⁵

IV.A.2. Tutarlılık Kuramları

Yüklem teorisine ek olarak bir diğer bilişsel yol tutarlılık kuramlarıdır. Tutarlılık kuramları denge teorisi ve bilişsel uyumsuzluğu içermektedir. Denge teorisinde, Heider, insanların bilişsel sistemlerinin unsurlarını başka insanlar ve olaylar karşısında dengede tutmaya çalıştığını söyler. Heider'e göre denge, durumun içindeki unsurlar ve bu unsurlara dair bireyin düşünce ve duygularının herhangi bir baskı olmaksızın uyumlu olması halidir.¹⁷⁶ Örneğin yalandan hoşlanmayan bir kişinin çok sevdiği birisinin yalan söylediğine tanık olması bir dengesizlik yaratır. Diğer yandan liberal görüşlere sahip bir seçmenin, liberal politikaları izleyen bir lideri takip etmesi o kişinin içinde bilişsel bir denge yaratacaktır.

Bu dengenin kurulamadığı anlarda karşımıza bilişsel uyumsuzluk çıkar. Bu uyumsuzluğun sebebi bir nesne, insan, grup, konu ya da kavrama dair genel bir yorumumuz olan tutumlarımız ile davranışlarımız arasındaki uyumsuzluktur. Bu yaklaşımı detaylı bir şekilde inceleyen Leon Festinger uyumsuzluğun psikolojik bir gerginlik yarattığını söyler ve bunu ortadan kaldırmak için insanların malumata seçici bir şekilde yaklaştığını ifade eder. Çünkü uyumsuzluk ilk gerçekleştiği andan itibaren insanlar bunu ortadan kaldırmak için güdülenirler. Örneğin rüşvete dair negatif bir tutum izleyen bir devlet memuru, rüşvet aldığı anda bu bilişsel bir uyumsuzluk yaratır. Bu durumda izlenebilecek üç yol vardır. İlk olarak tutumla uyumlu olacak şekilde davranış değiştirilebilir. Ancak bazı durumlarda bunun için geç kalınmış

¹⁷⁵ Cottam ve Diğerleri, ss. 40 – 41; Gary R. VandenBos (Ed.), “Fundamental Attribution Error”, **American Psychological Association (APA) Dictionary of Psychology**, Washington: American Psychological Association, 2015, s. 443; Selçuk Budak, “Temel Yükleme Hatası”, **Psikoloji Sözlüğü**, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2017, s. 713.

¹⁷⁶ Fritz Heider, “Attitudes and Cognitive Organization”, **The Journal of Psychology: Interdisciplinary and Applied**, Vol. 21, No. 1 (1946), ss. 107 – 112; Heider, **The Psychology of Interpersonal Relations**, ss. 202 – 205; Cottam ve Diğerleri, s. 41; Gary R. VandenBos (Ed.), “Balance Theory”, **American Psychological Association (APA) Dictionary of Psychology**, Washington: American Psychological Association, 2015, s. 105; Selçuk Budak, “Denge Teorisi”, **Psikoloji Sözlüğü**, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2017, s. 196.

olunabilir. Dolayısıyla ikinci olarak bazı bilişsel stratejiler devreye girer. Mesela önemsizleştirmeye başvurularak, rüşvet almanın çok da önemli olmadığı malumatı bilgiye dâhil edilebilir. Ayrıca malumat üzerinde bir tahrif işlemi uygulanarak, rüşvet almanın kişiye fayda sağlayabileceği malumatı kabul edilebilir. Üçüncü olarak ise tutumlar değiştirilebilir. Örneğimizin başına dönersek, kişi rüşvet almaya dair pozitif bir tutuma sahip olursa, rüşvet alma davranışı herhangi bir uyuşmazlık yaratmayacaktır. Bu yüzden uyuşmazlıkların ortadan kaldırılmasında malumatın işlenmesi süreci çok önemli bir rol oynamaktadır.¹⁷⁷

Vertzberger'e göre tutarlılığın üst düzeyde ortaya çıktığı üç durum vardır. İlkinde tutarlılık tutumlar içinde, paralel düşünce ve hislerle ortaya çıkar. İkinci olarak Festinger'in bahsettiği gibi uyuşmazlıktan kaçınma amacıyla tutumlar arasında bir tutarlılık yakalanır. Son olarak da tutarlılığın zirvede olduğu nokta tutumların, inanışların ve değerlerin tamamında bilişsel bir bütünlüğün yakalandığı yerdir.¹⁷⁸ Bu üç durumun dışında var olan tüm tutarsızlıklarda malumatı işleme süreci de doğrudan etkilenir. Örneğin malumatı işlerken seçici bir algı üretilir. Buna göre tutarlılığı sağlayacak olan malumat aranır. Dolayısıyla malumatlar arasında tutarlılığı sağlayacak olana karşı seçici bir dikkat geliştirilir. Ayrıca yorum yöntemi ile muğlak olan bir malumat tutarlılığa hizmet edilecek şekilde netleştirilebilir. Malumata karşı geliştirilen bu seçicilik sebebi ile insanlar başka önemli malumatları gözden kaçırabilir ve umursamayabilir ya da malumatın çarpıtılmasıyla bir değer uğruna bir başka değerden ödün verebilir. Değer ödünlerinden kaçınma olarak adlandırılan bu uyuşmazlıkta, bir insan bir değere hizmet eden siyaset izlediğinde, bu siyasetin diğer değerlere de hizmet edeceği yanılgısına düşebilir.¹⁷⁹

¹⁷⁷ Cottam ve Diğerleri, ss. 41 – 42; Leon Festinger, **A Theory of Cognitive Dissonance**, Stanford: Stanford University Press, 1957, ss. 1 – 29; Gary R. VandenBos (Ed.), “Cognitive Dissonance Theory”, **American Psychological Association (APA) Dictionary of Psychology**, Washington: American Psychological Association, 2015, ss. 203 – 204; Selçuk Budak, “Bilişsel Uyumsuzluk Teorisi”, **Psikoloji Sözlüğü**, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2017, ss. 133 – 134.

¹⁷⁸ Vertzberger, s. 137.

¹⁷⁹ Jervis, **Perception and Misperception in International Politics**, ss. 128 – 129; Cottam ve Diğerleri, ss. 42 – 43;

IV.B. Kategorileştirme

Çevremizden her saniye bize gelen binlerce malumatı işleyebilmek için kullandığımız en önemli bilişsel yöntemlerden birisi kategorileştirmedir. İnsanlar etrafındaki karmaşık dünyayı basitleştirebilmek için çevreyi bilişsel kategorilerle düzenleme yoluna gider. Kategorileştirme için yapılan tanımlara baktığımızda genelde birbirine benzer açıklamalar görürüz. Örneğin R. B. Zajonc kategorileri “*olaylar, nesneler, fikirler ya da herhangi bir şey kümesi*” olarak tanımlar ve “*söz konusu kategorinin, kümenin her bir üyesinin teşhisi için zorunlu olan ve kategorinin de işaret ettiği özellikleri çağrıştırdığını*” söyler.¹⁸⁰ E. Rosch da benzer şekilde kategorileri “*eşdeğer görülen birtakım nesneler*” olarak tanımlar.¹⁸¹ G. Allport ise işleve vurgu yaparak, kategorileri genelleştirmeler ile eş anlamlı olarak kullanır. Ona göre kategoriler “*bütün olarak gündelik uyum sağlayışlarımıza rehberlik etme özelliği olan ulaşılabilir ilişkili fikirler kümesidir*”.¹⁸² Toplumsal anlamda ise kategoriler sosyal çevremizi, kendimizi ve taşıdığımız değerleri ırk, yaş, meslek, cinsiyet vb. gibi belirli gruplandırmalar üzerinden düzenlememizi sağlar. Bu gruplandırmaları genel olarak iki faktör üzerinden kurgularız. Dış faktörler olarak fiziksel özelliklerin yanı sıra yapılan faaliyetleri ve meslek aidiyetliklerini kullanırız. İç faktörler ise kişinin dini, siyasi görüşü ya da ideolojisi gibi içsel düşünceleri üzerinden toplumsal aidiyetlikler kümelerini yapmamıza yardımcı olur.¹⁸³

Çevremizde gerçekleşen, yaşayan ve bulunan tüm şeyleri kategorileştirirken sadece kendi iç tutarlılığımızı düşünmeyiz. Aynı zamanda çevrenin de tutarlılık göstermesini bekler ve çevredeki herhangi bir şeye dair bilginizin geçerliliği için çevrede bulunan şeylerin belirli bir tekrar içinde yer almasını isteriz. Bu sebeple çevre ve birey arasındaki ilişki, bireyin mevcut bilgisi ile ona gelen malumat arasında sürekli bir kontrolü gerektirir. Bilgimize uyan malumatları doğru olarak kabul eder,

¹⁸⁰ R. B. Zajonc, “Cognitive Theories in Social Psychology”, Gardner Lindzey ve Elliot Aronson (Ed.), **The Handbook of Social Psychology** içinde (320 – 411), Massachusetts: Addison-Wesley, 1968, s. 332.

¹⁸¹ Eleanor Rosch, “Principles of Categorization”, E. Rosch ve B. Lloyd (Ed.), **Cognition and Categorization** içinde (27 – 48), New Jersey: Lawrence Erlbaum, 1978, s. 30.

¹⁸² Gordon W. Allport, **The Nature of Prejudice**, Massachusetts: Addison-Wesley Publishing Company, 1966, s. 20; s. 171.

¹⁸³ Rose McDermott, **Political Psychology in International Relations**, Michigan: The University of Michigan Press, 2004, ss. 102 – 103.

uymayanları yanlış olarak kodlar ya da umursamayız. Bu anlamda kategoriler ve bilişsel sistemler çok fazla düşünme eylemini gerçekleştirmeden bireyin hareket edip çevresini etkin bir şekilde düzenlemesini sağlar.¹⁸⁴ Böylelikle birey dışardan gelen malumatı bilgisine dâhil ederek malumatın ötesine geçme fırsatını yakalar.¹⁸⁵

Kategoriler doğuştan zihnimizde yer almazlar. İnsan zihni onları tecrübeleriyle her gün ve her saniye inşa eder. İnsan zihni çevreden gelen bütün malumatlarla başa çıkamayacağı için, kategorilerin yardımıyla düşünmemiz bir zorunluluktur. Kategorilerin olmadığı bir dünyadan ya da bir zihinden bahsedemeyiz. Belli bir zihinsel düzende yaşamamanın birinci şartı kategorilerdir. Rosch’a göre kategorilerin oluşumunda iki önemli ilke vardır. İlkine göre, bilişsel sistemimizin çalışma tarzına da paralel olarak, kategoriler mümkün olabildiği kadar az zihinsel gayretle, çevre hakkında olabildiğince çok malumatı sağlamalıdır. Çünkü kategoriler sadece dışardan gelen uyarıcılar arasındaki farklılıkları belirleyip, çevrenin tahmin edilebilir hale gelmesini sağlamaz. Aynı zamanda bu farklılıkların bilişsel anlamda işlenip, kategoriler üzerinden davranış olarak kendisini göstermesine imkân tanır. İkinci ilke ise kategorilerin yapısı ile ilgilidir. Kategoriler bireyin fiziksel ve sosyal gerçekliği ile uyumlu olmak zorundadır. Kişilerin bulundukları coğrafya, tecrübe ettikleri siyasi düzen ve yaşadıkları toplumsal gerçeklikler hangi kategorilere ihtiyaç duyduğumuzu belirler. Söz gelimi kırsal bir coğrafyada yaşayan bir insanın yaşantısını düzenlemek amacıyla kullandığı kategoriler, şehrin merkezinde yaşayan bir insanın kategorilerine göre farklılık gösterecektir.¹⁸⁶

Günlük hayatımızda kategorilerden farkında olmadan birçok kez faydalanırız. Okula gidildiğinde öğretmen – öğrenci ilişkisi, bir mağazaya girildiğinde satıcı – müşteri diyalogu, bir rahatsızlık nedeniyle doktorla konuşulduğunda doktor – hasta görüşmesi hep bu kategoriler yardımıyla gerçekleştirilir. İsimleri ile oluşturduğumuz binlerce canlı kategorisi de bu şekildedir. Örneğin kuşlar kategorisinde kuşların ne olduğu ve nasıl davrandığı ile ilgili bilgilerimiz mevcuttur. Ancak penguen gibi bazı

¹⁸⁴ Cottam ve Diğerleri, s. 43.

¹⁸⁵ Vertzberger, s. 70.

¹⁸⁶ Martha L. Cottam, **Foreign Policy Decision Making: The Influence of Cognition**, ss. 23 – 24; Rosch, “Principles of Categorization”, ss. 28 – 29; Allport, s. 20.

uçamayan kuşların varlığı bu kategorinin penguenler için geçerli olmadığını bize gösterir. Aynı şekilde insanları da ırksal, dinsel, milliyet temellerinde ayırabilir, kategorileştirebiliriz. Oluşturulan tüm bu kategoriler bilişsel bir şema görevi görür. Bu şemalar, ait olduğu grubun genel bilgisini, ortak özelliklerini ve bu özellikler arasındaki korelasyonları kapsar. Örneğin kuşlara dair özelliklerden olan kanatlar ve kuş tüyü arasındaki korelasyon bu kategoriye oluştururken malumatı kolaylıkla yapılandırabilmemizi sağlar. Kategorilerin yer aldığı dünya, yorumlayanı olan ve algılanabilir olan dünyadır. Varlığa göre bu algılama düzeyleri farklılık gösterir. Bir insan dış dünyayı öncelikli olarak görsel temelde algılarken, bir köpek algısını tamamen koku üzerine temellendirebilir. İnsanların algısı kategorilerin toplumsal şekilde organize olmasını sağlamıştır. İçinde her daim hata yapma payını da barındıran bu kategorileri bazen doğru zamanda yanlış bir şekilde kullanabilir, bazen de yanlış bir zamanda doğru bir şekilde kullanabiliriz. Fakat daimî olan şey kategorilerin oluşturulmasıdır. Rosch'un ilkeleri ile de uyumlu olarak her bir tecrübe yeni bir kategorinin oluşturulmasını zorunlu kılmaz. Eski kategoriler altında sınıflandırılarak yeni malumatlar işlenir. Bu açıdan Allport'un açık fikirliliğe dair getirmiş olduğu eleştiri çarpıcıdır. Açık fikirlilik teorik olarak imkânsızdır aslında. Çünkü çevreden gelen her bir fikir için kategorilerin oluşturulması çok zordur ve bilişsel anlamda gereksizdir. Bertrand Russell bu yüzden *"her daim açık olan bir zihnin, her daim boş bir zihin olacağını"* söylemiştir.¹⁸⁷

IV.B.1. Kategorileştirme Sürecinin Özellikleri

Allport'a göre kategorileştirme sürecinin beş önemli özelliği vardır. İlk olarak kategoriler günlük yaşantımızdaki çevresel uyum girişimlerimize katkıda bulunur. Örneğin hava karardığında, rüzgâr esmeye başladığında ve sıcaklık düştüğünde yağmurun yağacağına dair bir tahmin yaparız. Buradaki tahmin yüksek bir ihtimale dayandırılır. Gerçekleşmemesi durumunda yanlış bir kategori kullanmışızdır. Bu sebeple kullandığımız kategori terkedilebilir ve başka bir kategori kullanılabilir. İkinci olarak yapabildiğimiz kadar tecrübeleri kategoriler altında sınıflandırmaya çalışırız. Mesela bir sorun ile karşılaştığımızda, o soruna dair bulduğumuz çözümü ilgili kategori

¹⁸⁷ Cottam ve Diğerleri, s. 44; Allport, s. 20; Rosch, "Principles of Categorization", ss. 29; Martha L. Cottam, **Foreign Policy Decision Making: The Influence of Cognition**, s. 24.

altına yerleştirir ve benzer bir sorun ile karşılaştığımızda kolayca çözüme kavuşmayı bekleriz. Üçüncü olarak kategoriler çevremizdeki şeylerin kolayca tanımlanabilir olmasını da sağlar. Örneğin arabasını dikkatsizce kullanıp, etrafa çarparak giden bir sürücü için “sarhoş” kategorisi tüm bu olanları anlamamızı ve ona göre de bu sürücüden kaçınılması gereken davranış şeklini üretmemizi sağlar. Dördüncü olarak kategoriler benzer düşünsel ve duygusal atıfları bir araya toplar. Bir ağacın düşünsel olarak bir kavrama işaret etmesinin yanı sıra, ağaçlara dair bu anlama, hislerimiz de eşlik edebilir. Ağaçları seviyor olmamız, zihnimizdeki ağacın düşünsel boyutuna ek olarak bir de his açısından yeni bir boyut kazanmasını sağlar. Son olarak Allport kategorilerin en nihayetinde rasyonel olduğunu söyler. Ancak burada objektif olarak rasyonel olduklarını söylemek doğru olmayacaktır. Bu sebeple rasyonel olduğunun düşünüldüğünü söylemek daha doğru bir ifade olacaktır. Çünkü irrasyonel bir kategori de herhangi bir insanın tecrübe ettiği gerçekliği içerisinde rasyonel anlamlar taşıyabilir. Bir Afro-Amerikalının siyah bir tene sahip olacağı ve bir Fransız’ın Fransızca’yı bir Alman’a göre daha iyi konuşacağı kategorilerin rasyonelliğine örnek olarak verilirken, kendi gerçekliğinde ırkçı kategorilerden faydalanırken ırkçı olmadığını düşünen bir insan da kendi kategorilerinin rasyonel olduğunu iddia edebilecektir.¹⁸⁸

IV.B.2. Kategorilerin Dikey ve Yatay Boyutları

Rosch kategori sistemlerinin iki boyutlu olduğunu söyler. Bunlar dikey ve yatay boyutlardır. Dikey boyut kategorinin kapsamı ile ilgilidir. Örneğin kategoriler olarak çoban köpeklerinin, köpeklerin, memelilerin ve canlıların farklı kapsayıcılıkları vardır. Yatay boyut ise aynı kapsam düzeyindeki farklı kategorileri gösterir. Örneğin kapsam düzeyi olarak köpeklerin farklı türleri bu yatay boyutun derinliğini gösterir. Dikey boyutta bazı kapsamlar kategorileri işlevsiz hale getirebilir. Bu sebeple Rosch temel düzeyde bir kategorileştirmeden bahseder. Bu temel düzey, kategorinin içindeki üyelerin ortak özelliklerini en işe yarar kapsamda yansıttıkları düzeydir. Yatay boyuttaki kategoriler de sadece gruba ait prototiplerin en fazla ortak özelliğe sahip olduğu düzey değildir. Aynı zamanda söz konusu kategorinin dışında kalanlarla da en az ortak özelliğe sahip olduğu düzeydir. Kategori bu prototip üzerinden temsil edilir ve

¹⁸⁸ Allport, ss. 20 – 23.

bu prototip algısal anlamda bir referans noktası oluşturarak kategorinin ideal tip uyarıcısı olarak kendisini gösterir.¹⁸⁹

IV.B.3. Kategorilerde Temel Düzeyde Soyutlaştırma

Kategorilerin kapsamı soyutlama derecelerine göre değişiklik gösterir. Rosch üç farklı soyutlama düzeyinden bahseder. En yüksek düzey soyutlamadaki bir kategori içinde yer alan üyelerin arasındaki ortak özellikler çok azdır. En düşük düzey soyutlamada da kategori üyeleri arasındaki ortak özellikler o kadar fazladır ki farklı kategorilerle örtüşen özellikleri de görmemiz mümkündür. Dolayısıyla üçüncü boyut olarak Rosch'un bahsetmiş olduğu temel düzeydeki soyutlaştırma, bilişsel açıdan en faydalı şekilde malumatın işlenmesini sağlar. Örneğin mobilya kategorisi soyutlama açısından en üst düzeyi temsil eder. Mobilyalar özelinde ortak özellikler az sayıdadır. Diğer yandan mutfak sandalyesi ve salon sandalyesi ya da mutfak masası ve yemek masası gibi soyutlamanın en alt seviyesini gösteren örnekler de birbirleri arasında çok fazla ortak özelliğe sahiptir. Dolayısıyla temel düzeydeki soyutlamanın bir örneği olarak sandalye ya da masa, bize en az zihinsel çaba ile en faydalı bilgiyi sağlayan kategorilerdir. Bu nedenle Rosch temel düzeydeki bir soyutlamanın belirlenebilmesi için dört temel referans noktası olduğunu söyler. Bunlar kategorinin içinde yer alan prototipler arasındaki ortak özellikler, ortak motor hareketler, şekil olarak benzerlikler ve ortalama şekillerin tanımlanabilirliğidir.¹⁹⁰

IV.B.4. Uluslararası İlişkilerde Kategorileştirme

Rosch'un kategorilerin oluşumunda kullandığı ortak özellikler siyaset bilimi ile alakasız görünmektedir. Özellikle motor hareketler ve şeklen benzerliklerin uluslararası ilişkilerde hiçbir karşılığı yoktur. Ancak Rosch'un kategorilerin oluşumunda bahsettiği ilkelerin arkasındaki felsefe bunu siyaset bilimine uyarlamamıza imkân sağlar. Bu sebeple kategorilerin en önemli özelliği birbirleriyle ilişkili olan tanımlanabilir ortak özelliklere sahip olmasıdır. Çünkü kategorileri kullanışlı hale getiren de bu özelliklerin

¹⁸⁹ Rosch, "Principles of Categorization", s. 30.

¹⁹⁰ A.g.e., ss. 30 – 34; Eleanor Rosch, "Cognitive Reference Points," *Cognitive Psychology* 7 (1975): 544.

arasındaki korelasyondur.¹⁹¹ Uluslararası ilişkilerde kategorileştirmenin yansıması devlet tipolojisinde görülmektedir. Karar vericiler devletlere dair kullandıkları kategorilerle çevreden kendilerine gelen davranış çıktılarını yorumlar ve aynı şekilde tepkilerini ortaya koymak için yine bu kategorilerden faydalanırlar. Literatürün en önemli çalışmalarından birisi olan *Foreign Policy Motivation: A General Theory and A Case Study* kitabında Richard W. Cottam karar vericilerin “dünya görüşü” inşalarını nasıl gerçekleştirdiklerine bakarken, ideal tip olarak adlandırdığımız kategorilerin beş özellik temelinde kurulduklarını söyler. Bu özellikler, aktörün motivasyonuna dair algıları gösteren güdüler ya da niyetler; askeri, sanayi, nüfus ve moral gibi elle tutulan (*tangible*) ve elle tutulamayan (*intangible*) faktörlere dair algıları gösteren kapasite; aktörlerin yapısına dair algıları taşıyan karar verme odağı; aktörlerin nasıl karar verdiğine dair algılara karşılık gelen karar verme tarzı; son olarak karar vermenin içe dair boyutunu gösteren ve baskın kategorilere sahip olanların içerdeki farklı görüşlere dair algılarını ortaya koyan iç güçlerin etkileşimidir.¹⁹²

Richard Cottam’ın bu yaklaşımında algısal ilişkinin özellikle iç grup ve dış grup dinamiği üzerinden kurulduğunu görüyoruz. Bu dinamiklerin başlangıç noktası aidiyetliklerdir ve bu aidiyetlikler değerler üzerinden kendisini gösterir. Malumatın işlenmesinde bahsedildiği gibi burada ön yargılar önemli bir rol oynamaktadır. Buradaki temel ön yargı bireyin ait olduğu iç grubun herhangi bir dış gruba göre daha iyi olması durumudur. Ön yargıların oluşabilmesi için iç grup ve dış grup arasında herhangi bir çatışmanın olmasına da gerek yoktur. Daha üstün olma hissiyatı “biz” ve “öteki” kavramlarının olduğu her yerde mevcuttur ve aidiyetlik duygusu da bu dinamik üzerinden artış gösterir. İç gruba ait öznelere dışa ait olmayan ve herhangi bir dış grup gibi olmayan öznelere olarak tanımlanmasıyla, içerde üretilen, zayıf bir içeriğe sahip ve içerdeki bireye yönelik herhangi bir mesajın ikna ediciliği, dış gruptan gelecek güçlü içeriğe sahip bir mesajın ikna ediciliğine kıyasla çok daha fazla olacaktır. İşte iç ve dış arasındaki sınırların belirginleşmesiyle, kalıp yargıların etkinliği de bu paralelde

¹⁹¹ Martha L. Cottam, *Foreign Policy Decision Making: The Influence of Cognition*, s. 39.

¹⁹² Richard W. Cottam, *Foreign Policy Motivation: A General Theory and a Case Study*, s. 33; s. 64.

artmakta ve karşılıklı kullanılan imajlar da buna bağlı olarak kullanışlı hale gelmektedir.¹⁹³

Bazı araştırmacılar kategorileştirmenin uluslararası ilişkilerdeki en çarpıcı örneği olarak ABD'nin Soğuk Savaş döneminde izlemiş olduğu çevreleme politikasını incelemiştir. Sovyetler Birliği ile girilen mücadelede kullanılan düşman, müttefik ve bağımlı imajları çevreleme politikasının temelini oluşturmuştur. Bu anlamda imajlar beklentiler, tercihler ve stratejiler konusunda belirleyici bir görev üstlenmiştir. Çünkü kategoriler olarak imajların asıl amacı, karar vericilerin çevrelerini düzenlemelerine yardımcı olup, davranışlarını belirlemede onlara kolaylık sağlamaktır. Örneğin ABD dış politikasındaki Sovyetler Birliği'ne dair taşınan düşman imajı, doğru veya yanlış olsun bir kalıp yargı olarak zihni bir kısa yol görevi görmüş ve düşman imajının içinde yer alan Sovyetler Birliği prototipi hakkında ABD'li karar vericilere bilgi sağlamıştır.¹⁹⁴

Ayrıca Vertzberger de Amerikalıların Vietnam'a dair yaklaşımını Soğuk Savaş dinamikleri içinde inceler ve Vietnam'daki savaşın Amerikalı karar vericiler tarafından tamamen komünist bloğun saldırganlığı olarak görüldüğünü söyler. Vertzberger'e göre Amerikalılar dış politikada Güney Vietnam'ın yerini "özgür dünya" olarak belirlemişlerdir. Onlara göre aslında gerçekleşen, Kuzey Vietnam üzerinden planlanan ve sonrasında Güney Doğu Asya'ya da yayılacak olan devrim ihracıdır. Yani Amerikan

¹⁹³ McDermott, ss. 103 – 104. İç ve dış gruplar arasındaki ilişkinin anlatıldığı bu noktada imaj ve kimliğin birbirinden farklı kavramlar olduğunu hatırlatmakta fayda var. İmajlar algılayana algılanan hakkında geniş bir bilgi kümesi sunar. Bu bilgi genelleştirmenin bir örneği olarak, o imaj kategorisine dâhil edilen üyeye uygulanabilir. Kimlik ise aidiyetlik üzerinden, değer ve duygu temelli atıflar ile belirli bir grubun parçası olma bilgisidir. Kimlik toplumun içindeki özneleri yaratır ve onların kim olduğunu belirler. İmaj ve kimliğin arasındaki büyük fark, imajların işlevliğini yitirmesinden sonra değiştirilebilmesinin mümkün ve hatta zorunlu olmasıdır. Kimliklerin ise bu açıdan pragmatik olmaması ve daha uzun soluklu olması beklenir. Ayrıca imajlar algılanana göre değişir ve ortak özellikler temelinde kurulan imajların çeşitliliği çevreyi algılamada bireye kolaylık sağlar. İmajlar ve kimlik arasındaki en büyük bağı öz imajlarda görmemiz mümkündür. Öz imajlar grup aidiyetliğine atfedilen pozitif değerlerden dolayı kimliğin oluşumuna ve gelişimine doğrudan katkıda bulunur. İmaj ve kimlik arasındaki ilişkiye dair daha detaylı çalışmalar için bk. Martha L. Cottam ve Richard W. Cottam, **Nationalism and Politics: The Political Behavior of Nation States** London: Lynne Rienner Publishers, 2001, ss. 87 – 122; Henri Tajfel, **Human Groups and Social Categories**, Cambridge: Cambridge University Press, 1982, ss. 254 – 259; Henri Tajfel, "Social Psychology of Intergroup Relations", **Annual Review of Psychology**, No. 33 (1982), ss. 1 – 39; Marilyn B. Brewer, "In-Group Bias in the Minimal Inter-Group Situation: A Cognitive Motivational Analysis" **Psychological Bulletin**, No. 86 (1979), ss. 307 – 324.

¹⁹⁴ Martha L. Cottam, "The Carter Administration's Policy Toward Nicaragua: Images, Goals, and Tactics," **Political Science Quarterly**, No. 107 (1992), ss. 123 – 146; Martha L. Cottam, "Contending Dramas in American Foreign Policy", Martha L. Cottam ve Chih-yu Shih (Ed.), **Contending Dramas: A Cognitive Approach to International Organizations** içinde (75 – 100), New York: Praeger, 1992, ss. 57 – 74; Albert Eldridge, **Images of Conflict**, New York: St. Martin's Press, 1979; Brett Silverstein, "Enemy Images: The Psychology of U.S. Attitudes and Cognitions Regarding the Soviet Union", **American Psychologist**, No. 44 (1989), ss. 903 – 913.

algısında Vietnam aslında başka bir mücadelenin simgesidir. Bu da dönemin uluslararası siyasetinin her bir noktasına sirayet etmiş olan Doğu – Batı mücadelesidir. Bu sebeple Vertzberger Vietnam sorununun aslında Berlin ve Kore’den hiçbir farkının olmadığını söyler. Dolayısıyla Amerikan dış politikasını, Vietnam’a dair empati yapamaması ya da Vietnam’ı tanıyamaması gibi sebeplerle eleştirmek yersiz olacaktır. Çünkü dönemin Amerikalı karar vericileri tarafından kullanılan kategorileştirmeler Vietnam uzmanlığını tamamen gereksiz kılmakta ve sorunun tamamen dünya çapında komünizmle mücadele perspektifinden algılandığını bize göstermektedir.¹⁹⁵

Daha önceden bahsedildiği gibi, bireyin çevre ile olan ilişkisinde bir tutarlılık arayışı vardır. Bu tutarlılığın merkezinde de olayların tahmin edilebilirliği yer alır. Bir öğrenci okula gittiğinde öğretmenin ders anlatmasını, onu sınava almasını ve dönemin sonunda da ona not vermesini bekler. Aynı şekilde bir hasta doktora gittiğinde doktorun onu muayene etmesini, ona ilaç vermesini ve sonrasında tekrar onu kontrol etmesini bekler. Tüm bu beklentiler uluslararası ilişkilerdeki imajlarda da geçerlidir. Dolayısıyla imajların aslında “psikolojik senaryolar” olarak adlandırabileceğimiz ve hafızamızdaki olaylara dair kayıtlar olarak tanımlanabilecek bir tarafı da mevcuttur. Bu senaryolar ile kategorinin içinde yer alan prototipler arasında doğrudan bir ilişki vardır. Bu ilişkilendirme de bireyin olaylar karşısında tahmin edebilme yetisini kullanmasını sağlar.¹⁹⁶ Bu senaryoları kategoriler altında depolarken yapmış olduğumuz genelleştirme tam olarak bize temel düzey kategorileştirmenin ne olduğunu göstermektedir. Bunun en güzel örneğini Rosch’un çalışmasında görmekteyiz. Bir grup deneğe hatırladığı kadarıyla her gün neler yaptığı sorulduğunda, deneklerin vermiş oldukları cevaplardaki kullandıkları genelleştirmeler tam olarak bu psikolojik senaryoların nasıl temel düzeyde zihnimize kodlandıklarını göstermektedir. Denekler günlerini anlatırken uyanma, kahve yapma, duş alma ve derse gitme gibi genelleştirmeler kullanmıştır. Bunların yerine uyandıktan sonra üstünden örtüyü kaldırma, evden çıkarken ayakkabının bağlarını bağlama ya da okula gidip dersin olduğu amfide sıraya oturma gibi daha detaylı genelleştirmeler kullanmamışlardır.¹⁹⁷

¹⁹⁵ Vertzberger, ss. 75 – 76.

¹⁹⁶ Marta L. Cottam, **Foreign Policy Decision Making: The Influence of Cognition**, s. 39.

¹⁹⁷ Rosch, “Principles of Categorization”, s. 44.

Bundan dolayı denebilir ki kategorilerin temel olarak üç önemli içeriği vardır. Bunlar daha önceden de değinilen kategorinin üyeleri arasındaki ortak özellikler, olaylara dair senaryo içeriği ve davranış çıktısını görebileceğimiz tepki alternatifleridir.

IV.C. Yargılama Süreci

Yargı ve kararlar arasında önemli farklılıklar vardır. Bu iki kavramın birbirinin yerine kullanılması doğru değildir. Yargılar her zaman kararlardan önce gelir ve yargılanan şeye dair bir hesaplama içermektedir. Kararlar ise bu hesaplamalar sonucu oluşan yargılara bağlı olarak yapılan tercihlerdir. Bu açıdan yargılar, kararların temeli ve karar vericiler için tercihlerin şekillendirilmesinde referans oluştururlar.¹⁹⁸

Dışardan gelen uyarıcılara dair belirsizliklerin ortadan kaldırılıp algı sistemimize dâhil olması yargılar sayesinde gerçekleşir. Yargılara ihtiyaç duyulan ortamda kesinlikle bir belirsizlik söz konusudur. Bu belirsizlik de dış dünyaya daırdır. Malumatın nasıl işlendiğini anlatırken, özellikle bu belirsizliğin giderilebilmesi için hangi zihni kısa yolların kullanıldığını bahsetmiştik. Bu belirsizliği ortadan kaldırmanın yolu, belirsizliğin kaynağına dair getirdiğimiz yorumdur. Bazen bir nesnenin dış görünüşüne dair bazı fiziksel tahminlerde bulunuruz. Örneğin bir nesnenin ne kadar ağır ya da hafif olduğuna dair yaptığımız tahminler psikofizik yargılardır. Bazen bir insanın ne kadar akıllı ve çekici olduğuna dair tahminler yürütürüz. Bu tarz tahminler de kişi yargılarıdır. Tüm bunlardan öte en fazla kullandığımız yargılar ihtimal yargılarıdır. Bunlar aracılığıyla olayların gerçekleşme olasılıkları tahmin edilir.¹⁹⁹

IV.C.1. Nominal ve Ordinal Yargılar

Martha Cottam'a göre yargılama sürecinde yargılar iki eksen üzerinde gerçekleşir. Bunlar nominal yargılar ve ordinal yargılardır. Dışardan gelen malumatı yorumlarken, hangi kategorinin bu malumatın yorumlanmasında kullanılması gerektiğine dair verilen yanıtlar nominal yargılardır. Ordinal yargılar ise malumatın yorumlanmasında kullanılan kategorinin kesinleşmesinden sonra, bu kategori içindeki

¹⁹⁸ McDermott, ss. 57 – 59.

¹⁹⁹ Lau, s. 20.

diğer üyelere göre malumatın nasıl konumlandırılacağına dair yanıtları gösteren yargılardır. Örneğin gökyüzünde toplanan bulutların, kötü bir havaya neden olacağına dair yapılan ilk tahmin nominal bir yargı iken, bu kara bulutların yağmura sebebiyet verecek derecede kötü olup olmadığına dair yapılan tahmin ise ordinal bir yargıdır. Uluslararası ilişkiler açısından düşünürsek, 1979 İran Devrimi'nden ve özellikle rehine krizinden sonra İran'ın ABD dış politikasında “düşman” olarak belirmesi (nominal yargı) ve bu yargının Soğuk Savaş dönemi düşman kategorisinin tipik bir örneği olan Sovyetler Birliği'ne kıyasla nerede durduğu (ordinal yargı) bize bu iki yargı hakkında net bir bilgi vermektedir. Daha önceden kategorilerin özellikler, senaryolar ve tepki alternatiflerinden oluştuğunu söylemiştik. Buna paralel olarak denebilir ki, dışardan gelen bir malumat bu özellikler, senaryolar ve tepki alternatiflerinin ne kadar çoğunu karşılıyorsa nominal yargılar da o derece kolay gerçekleşir. Unutulmamalıdır ki kategorilerin de sınırları vardır. Kategorilere ait sınırların genişleyebildiği veya daraltılabildiği bu ortamda, dışarıdan gelen bazı uyarıcıların belirli kategorilere aitliği de tartışmalıdır. Önceki örnekte gördüğümüz gibi İran'ın ABD dış politikasında Sovyetler Birliği'ne göre belirlenen ordinal yeri aslında nominal yerini tartışmalı hale getirmektedir. Bunun sebebi ABD'nin iki ülkeye dair ortaya koyduğu farklı davranışlardır. Dolayısıyla Sovyetler Birliği ve İran, ABD açısından aynı kategoriye ait iki örnek gibi görünmemektedir.²⁰⁰

Cottam'ın kategorilerin arasındaki bu belirsizliklere ve yargı farklılıklarına dair verdiği diğer bir çarpıcı örnek İkinci Dünya Savaşı ve Vietnam Savaşı ile ilgilidir. Cottam, İkinci Dünya Savaşı'nın Vietnam Savaşı'na kıyasla daha “tipik” bir savaş olduğunu söyler.²⁰¹ Bu değerlendirmeyi savaşı tecrübe eden Vietnamlı birisi yapsa, tamamen farklı bir yorum alabilmemiz mümkündür. Ancak hâkim Soğuk Savaş değerlendirmeleri kapsamında özellikle Kore Savaşı, Çinhindi Savaşı ve Vietnam Savaşı gibi vekâlet savaşları “gerçek” bir savaş olarak kabul görmemektedir. Hatta daha da ileriye gidersek bu savaşların gerçekleştiği Soğuk Savaş dönemi John Lewis Gaddis

²⁰⁰ Martha L. Cottam, **Foreign Policy Decision Making: The Influence of Cognition**, ss. 25 – 26.

²⁰¹ A.g.e., s. 26.

tarafından “uzun barış” dönemi olarak adlandırılmıştır.²⁰² Aslında bu görüşün temelini uluslararası ilişkilerdeki başat teorilerden biri olan neorealizmden kaynaklandığını söylememiz yanlış olmayacaktır. Mearsheimer bu “uzun barış” dönemi ifadesini özellikle Avrupa üzerinden değerlendirip, 1945 öncesi Avrupa’daki güç dağılımının dünya savaşlarına sebep olduğunu söyler. 1945 sonrası bu “uzun barışın” arkasındaki üç temel neden, kıtada çift kutupluluk üzerine kurulmuş olan güç dağılımı, kutuplar arası özellikle askeri güç açısından gerçekleşen güç dengesi ve nükleer silahların ortaya çıkması ile beliren nükleer caydırıcılıktır.²⁰³ Görüldüğü gibi kategorilerin belirlenmesinde sadece isimlendirmeler değil, onlara dair yüklenen bireyler arası paylaşılan anlamların da etkisi çok büyüktür. Bazen bir savaşın “savaş” olabilmesi için kaç kişinin yaşamını yitirdiği değil, kimler arasında yapıldığı ve bunun nasıl yorumlandığı önemli olabilir.

IV.D. Bağlamın Etkileri

Siyaset psikolojisi alanını bir roman olarak düşünürsek, bu romanın daimî kahramanı insandır ve romanın hikâye örgüsü de bu insanın belirli bir durum ve zamanda başından geçen olaylar üzerine kurulur.²⁰⁴ Ancak romanın taşlı yollarını adım adım işlerken, yazarı bekleyen büyük tuzaklar vardır. Herbert Kelman bu tuzaklardan en dikkati çekenin “*kurbanı suçlama fenomeni*” olduğunu söyler. Bazı araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalar sorun ve çözüm odaklarına o kadar ileri derecede bağlıdır ki, sorunun tespitine dair aşırı güdümlü yaklaşımlar kendisini çözümün içinde de göstermektedir. Bu nedenle Kelman, bir sorunun belli bir gruba dair psikolojik bir sorun olarak tanımlandığında, çözümün de yine bu grubun bireylerinin değiştirilmesi amaçlı siyasetin üretilmesinde bulunduğunu söyler. Fakat göz ardı edilen şey, bu bireylerin tabi

²⁰² John Lewis Gaddis, “The Long Peace: Elements of Stability in the Postwar International System”, **International Security**, No. 10 (1986), ss. 99 – 142.

²⁰³ John J. Mearsheimer, “Back to the Future: Instability in Europe After the Cold War”, **International Security**, No. 15 (1990), ss. 10 – 11.

²⁰⁴ Margaret G. Hermann, “Political Psychology as a Perspective in the Study of Politics”, Kristen Renwick Monroe (Ed.), **Political Psychology: An Overview** içinde (43 – 60), New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 2002, s. 53.

oldukları toplumsal yapılar, yaşadıkları ortam ve içinde yaşadıkları kültürdür, yani bağlamın kendisi.²⁰⁵

Bağlamın etkisi bireyin dış dünyaya dair algısı ile içerisinde yargılara vardığımız çevrenin etkileşimidir.²⁰⁶ Dolayısıyla bağlamın kendisi insanların siyaseten ne kadar etkili olduklarının görülmesine imkân tanır. Bireyin içinde bulunduğu durumun zorluğu, belirsizliği veya tam tersine kolaylığı veya netliği, aynı zamanda içinde yaşadığı siyasi rejimin farklılığı veya paylaşılan kültürün özelliklerinin hepsi bireyin çıktı olarak ortaya koyduğu davranışın üretimindeki zihni sürecin her aşamasında etkilidir.²⁰⁷ Buradaki zihni süreç vurgusuyla işaret edilen bilişsel bakış açısına göre, çevreden gelen malumatlar doğrudan yargıları oluşturmazlar. Yargılar, önceki bölümlerde anlattığımız kategorilerin özelliklerinden, kategorilere ait senaryolardan ve tüm bunların etkileşimi ile bağlamın kendisinden etkilenecek oluşurlar. Örneğin dağ yürüyüşü esnasında kötü hava koşulları nedeniyle rastlanılan bir mağara, birey tarafından bir sığınak olarak görülebilir. Kötü hava şartları altında burada konaklamak, buranın ev olduğu anlamına gelmemektedir. Ev ve sığınak kategorileri birbirinden farklı özelliklere sahiptir ve bu kategoriler altında farklı senaryolar kodlanmıştır. Dolayısıyla bağlam, kategori ve senaryonun yargılarımız üzerindeki etkisi sadece zaman ve durum ile kısıtlı değildir.²⁰⁸

Yargılar üzerindeki etkileşim o kadar dinamiktir ki, bu etkileşim içindeki faktörleri birbirinden bağımsız bir şekilde değerlendirmek yanlış olacaktır. Burada bütüncül bir bakış açısı söz konusudur. Örneğin Solomon Asch'e göre algılayanlar algılananları farklı ayırt edici özelliklerinin her biri üzerinden birim birim değerlendirmezler. Bunun yerine bir bütün olarak görme eğilimi vardır. Bu yüzden Asch bu özelliklerin, bir bütün içindeki parçanın niteliğini gösterdiğini söyler. Tabii ki bu özelliklerdeki herhangi bir değişim, bütünde de zaman içerisinde bir değişim yaratabilir. Ama bu özelliklerin tekil olarak değerlendirilip soyutlaşmalarına neden olmaktan ziyade, bütün içindeki yerini görüp, bütünün aslında parçaların toplamından

²⁰⁵ Herbert C. Kelman, "Ethical Imperatives and Social Responsibility in the Practice of Political Psychology", **Political Psychology**, No. 1 (1979), ss. 101 – 102.

²⁰⁶ Martha L. Cottam, **Foreign Policy Decision Making: The Influence of Cognition**, s. 26.

²⁰⁷ Hermann, "Political Psychology as a Perspective in the Study of Politics", ss. 53 – 54.

²⁰⁸ Martha L. Cottam, **Foreign Policy Decision Making: The Influence of Cognition**, s. 120.

başka bir şey olduğunu düşünmek daha ufuk açıcı olacaktır.²⁰⁹ Bu yüzden bağlamın kendisi gelen malumatın anlamını değiştirebilme özelliğine sahiptir. Bahsi geçen özellikler de bağlama bağlı olarak değişebilir. Örneğin bir algılayan bir algılanana dair zekilik özelliği üzerinden bir yargı oluşturmuş olsa ve başka bir algılayanın aynı kişiye dair acımasızlık özelliği üzerinden oluşturmuş olduğu bir yargı, acımasız birinin zeki olması durumunda tehdit oluşturabileceği yargısına dönüşebilir. Bu sebeple yargılar sadece malumatın içeriğiyle, kişinin özellikleri ile ya da algılananın özellikleri ile değil hem bu tüm özelliklere hem bunlar arasındaki birlikteliklere hem de çevresel faktörlere göre belirlenir. İmajlar konusunda ise bağlam, etkisini özellikle algılanan tehdit ve fırsat algıları üzerinden gösterecek ve böylelikle malumatın anlamında meydana gelecek değişim ile hem nominal hem de ordinal yargılar etkilenecektir. Operasyonel kod ve bilişsel haritalama yöntemlerinin aksine imaj teorisinde sınırları çizilebilecek bir inanışlar kümesi olmadığı için, kişi ve çevre arasındaki ilişki bu dinamik anlama sürecini kaçınılmaz hale getirmektedir.²¹⁰

Bağlamın etkisini Martha Cottam üç örnek üzerinden inceler: kategorilerin erişilebilirliği, çevrenin olumsuzluğu ve algılayan ile algılanan arasındaki etkileşimin yoğunluğu. Belirli bir kategori altında konumlandırılan örneklerin belirli bir bağlamda sürekli gerçekleşiyor olması, bu kategoriyi diğer kategorilere göre daha erişilebilir hale getirmektedir.²¹¹ Bu kategorik örneklerin, içinde gerçekleştiği bağlamların sıklığı, işlevsel olarak olayların kategorileştirilmesinde çok daha az uyarıcıya ihtiyaç duyulacağını göstermektedir.²¹² Kategorinin daha erişilebilir hale gelmesi çıkarımların daha kolay yapılmasını sağlar. Örneğin futbolcu kategorisi düşünüldüğünde, cinsiyetçi bir yaklaşımı benimsememiş olan birisinin bile ilk olarak aklına erkeklerin oynadığı bir spor dalı gelecektir. Aynı şekilde hemşirelik kategorisinde de kadınların daha çok bu kategoriye ait olarak düşünülmesi, bu kategoriyi kadınların içinde yer aldığı bağlam açısından erişilebilir hale getirmektedir. Siyasi açıdan da bu yargılar geçerlidir. Örneğin ABD'nin dış politikasında bazı Latin Amerika ülkelerine ve hatta "üçüncü dünya

²⁰⁹ Solomon E. Asch, "Forming Impressions of Personality", *Journal of Abnormal and Social Psychology*, No. 4 (1946), s. 284; Kurt Koffka, *Principles of Gestalt Psychology*, New York: Harcourt, Brace and Company, 1936, s. 176.

²¹⁰ Martha L. Cottam, *Foreign Policy Decision Making: The Influence of Cognition*, ss. 26 – 27, s. 122.

²¹¹ A.g.e., s. 121.

²¹² Jerome S. Bruner, "On Perceptual Readiness," *Psychological Review*, No. 64 (1957), s. 132.

lkelerine” dair izlerini görebileceğimiz bağımlı devlet imajı, kendisini özellikle ekonomi ile ilgili konularda göstermektedir. Bundan dolayı bahsi geçen ülkeler nezdinde bağlam, bu ülkelerin borçları ya da ekonomik durumları üzerine şekillenmektedir.²¹³

Cottam’a göre ikinci olarak bağlamın etkisi, içinde yargılara varılan durumun olumsuzluğunda görülmektedir. Çevrenin düşmanlıkla dolu olduğu yaklaşımın sonucu olarak özne, barış ekseninde tanımlanmış bir çevreye kıyasla çok daha fazla bağlamın etkisi altında kalmakta ve yargılar da bu ekseninde düşmanlık erevesi içinde netleşmektedir. Özellikle bireyler üzerinde yapılan araştırmalar göstermektedir ki çevrelerini her iki duruma göre değerlendirmesi istenen deneklerin vermiş oldukları cevaplar bağlamın olumsuzluğundan doğrudan etkilenmektedir. Bağlamın bu etkisi kendisini özellikle tehdit ve düşmanlık algıları üzerinden tanımlanan siyasi ortamlarda göstermektedir. Buna göre olumsuz bir evre içinde algılanan ülkenin oluşturduğu tehdit, olduğundan çok daha fazla algılanır.²¹⁴ Bunun örneğini özellikle Soğuk Savaş döneminde ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilerde görmemiz mümkündür. Bu tehdit algıları bazen o kadar ileriye gitmiştir ki, bağlamı değiştirme amaçlı imzalanan nükleer silah deneme anlaşmalarına karşı ABD’li yetkililer Sovyetler Birliği’nin hile yaparak bu testleri ayın karanlık yüzünde yapabileceğini dahi iddia etmiştir.²¹⁵

Son olarak Cottam, bağlamın etkisini algılayan ve algılanan arasındaki etkileşimin yoğunluğu üzerinden anlatmaktadır. Özellikle uluslararası ilişkiler açısından düşündüğümüzde belli bir seviyede tutulan ve geçmişten beri süregelen bir anlaşmazlığın hâkim olduğu ilişkilerde, tarafların zihinlerinde bu sorunlara dair zihni temsillerin olduğunu ve ilişkilerin bu zihni temsillere mahkûm edildiğini görmekteyiz. Bütünü oluşturacak bu parçaların yoğunluğu o kadar fazladır ki, tekillikleri bütünün oluşumuna da engel olmaktadır.²¹⁶ özellikle ABD ve İran arasındaki ilişkilerde bu bağlamın etkisini görmemiz mümkündür. 1979 Devrimi sonrası ilişkilerde rehine krizi,

²¹³ Martha L. Cottam, **Foreign Policy Decision Making: The Influence of Cognition**, s. 121.

²¹⁴ A.g.e., s. 121; Thomas K. Srull ve Robert S. Wyer Jr., “The Role of Category Accessibility in the Interpretation of Information About Persons: Some Determinants and Implications,” *Journal of Personality and Social Psychology* 37 (1979): 1660 – 1672.

²¹⁵ Errol Morris (Yapımcı ve Yönetmen), *The Fog of War: Eleven Lessons from the Life of Robert S. McNamara* [Belgesel], New York: Sony Pictures Classics, 2003.

²¹⁶ Martha L. Cottam, **Foreign Policy Decision Making: The Influence of Cognition**, s. 122.

İran – Irak savaşı sırasında İran’ın yalnızlığı, Lübnan rehine krizi ve İran – Kontra skandalı, ABD donanmasına ait bir geminin sivil bir İran uçağını vurması gibi olayların zihni temsilleri resmi ilişkilerin yoksunluğunda o kadar ağır basmaktadır ki, bazen birisinin “Büyük Şeytan” ve bazen de diğerinin “Haydut Devlet” olması taraflarca tercih edilir. Hatta o kadar ki, ilişkilerin olası normalleşmesine karşın bir düşmanı kaybedecek olmanın korkusu bile yaşanabilir.²¹⁷

V. İmaj Teorisinin Gelişimi

Bu kısımda öncelikli olarak imaj kavramının ilk kez nasıl kullanıldığına bakılacaktır. Daha sonra düşman imajının doğuşu incelenecek ve düşman imajının ötesine geçme çalışmaları değerlendirilecektir. Ardından bu tez çalışmasının da çıkış noktasını oluşturan imaj teorileri özellikle Richard Cottam, Richard Herrmann ve Martha Cottam gibi isimlerin çalışmalarına odaklanılarak analiz edilecektir.

V.A. Kenneth Boulding’in İmaj Yaklaşımı ve Düşman İmajının Doğuşu

Teorik olarak imajların uluslararası ilişkilerde kullanımı Kenneth Boulding’in çalışmaları ile başlamıştır. Boulding’e göre imajlar “*davranış biriminin toplam bilişsel, duygusal ve değerlendirici yapısı ya da kendisine ve evrenine dair iç görünüşüdür*”²¹⁸. Boulding’in ilk olarak 1956 yılında yayınlanan *The Image: Knowledge in Life and Society* kitabı ve 1959 yılında yayınlanan “National Images and International Systems” makalesi imaj teorisi çalışmalarının temelini oluşturmaktadır. Boulding, ulusal imajlar teorisini okuyucularıyla paylaştığı makalesinde, uluslararası sistemlerde önemli olan imajların, bir ulusun, uluslararası çevresini oluşturan sistem içindeki kendisine ve diğer birimlere dair taşıdığı imajlar olduğunu söyler.²¹⁹ Önceki bölümlerde detaylı bir şekilde incelenen kategoriler düşünüldüğünde, imajların da aslında birer kategori olduğunu görmekteyiz. Boulding her kategorinin oluşumunda gerekli olan referans noktalarını, temel düzeydeki soyutlaştırmayı ya da kategori özelliklerini iki temel üzerine inşa etmiştir. Boulding imajı kavramsallaştırırken, birimin düşmanlık ya da dostluk algısına

²¹⁷ Trita Parsi, *Losing an Enemy: Obama, Iran, and the Triumph of Diplomacy*, New Haven: Yale University Press, 2017.

²¹⁸ Boulding, “National Images and International Systems,” ss. 120 – 121.

²¹⁹ A.g.e., s. 121.

ve güçlülük ile zayıflık algısına bakmaktadır. Boulding'in sunmuş olduğu bu iki boyut imajı, stratejik kararları ve aktörün inanışlarını şekillendirmektedir.

Boulding'in bu çerçevesi özellikle Soğuk Savaş döneminde büyük bir ilgi görmüş ve araştırmacılar özellikle düşman imajı üzerinden 1960'lı yılların sonunda önemli eserler kaleme almıştır.²²⁰ Bu araştırmacılardan birisi olan Urie Bronfenbrenner'in, ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki ilişkiyi incelerken kullanmış olduğu yansıyan imaj (mirror image) kavramı ilgi çekicidir. Yazar Rusça bilmenin avantajıyla Sovyetler Birliği içinde adeta bir saha çalışması yapmış ve topladığı Sovyet görüşlerini Amerikalıların görüşleri ile kıyaslamıştır. Çıkan tabloda ABD ve Sovyetler Birliği'nde yaşayan bireyler adeta birbirlerine bir aynadan bakmaktadır. Bu imaja kaynaklık eden beş temel görüş vardır. İlk olarak iki taraf da birbirini saldırgan olmakla suçlamaktadır. İkinci olarak iki taraf da karşı hükümetlerin kendi insanlarını sömürdüğünü ve yanılttığını iddia eder. Üçüncü olarak iki tarafa göre de karşı kitleler gerçekte rejimlerine olumlu bakmamaktadır. Dördüncü olarak iki taraf da karşı tarafı güvenilmez olarak görür. Son olarak iki taraf için de karşı tarafın politikaları deliliğin eşiğindedir. Her ne kadar Bronfenbrenner makalesini iyi bir dilekle bitirip, birbirimizi olduğumuz gibi görmemize engel olan psikolojik bariyerlerin yıkılması gerektiğini söylese de bu tez çalışması "olduğu gibi görünmenin" imkânsız olduğunu savunmakta ve kendi bilişimizin esiri olma durumu ile barışık olunması gerektiğini ileri sürmektedir.²²¹

V.B. Düşman İmajının Ötesi ve Yeni Tipolojilerin Gerekliliği

Düşman imajı üzerine gelişen literatürde, genel olarak devletlere dair bir tipolojinin gerekliliğini gösteren önemli çalışmalar mevcuttur. Özellikle Martha Cottam'ın literatürden bu devlet türlerine dair vermiş olduğu öncül örnekler, böylesine bir gerekliliğin kanıtı mahiyetindedir.²²² Örneğin imaj teorisiyle doğrudan ilişkili

²²⁰ White, "Images in the Context of International Conflict: Soviet Perceptions of the U.S. and the U.S.S.R.", ss. 236 – 276; Ralph K. White, **Nobody Wanted War: Misperception in Vietnam and Other Wars**, New York: Doubleday & Company, Inc., 1968; Ole R. Holsti, "Cognitive Dynamics and Images of the Enemy", **Journal of International Affairs**, No. 21 (1967), ss. 16 – 39; Finlay, Holsti ve Fagen, **Enemies in Politics**.

²²¹ Bronfenbrenner, ss. 45 – 56.

²²² Martha L. Cottam, **Foreign Policy Decision Making: The Influence of Cognition**, s. 43.

olmamasına rağmen R. B. Bayers ve David Leyton-Brown'ın yapmış olduğu çalışma kategorilere olan ihtiyacı göstermektedir. Bu makalede Kanadalı dış politika elitlerinin uluslararası sistem hakkındaki yorumlarını inceleyen araştırmacılar, elitlere üç farklı açıdan sorular sormaktadır. Şu anki uluslararası sistemin yapısının nasıl olduğu, sistem içindeki etkileşim modellerinin nasıl olduğu ve sistemdeki değişimin ve dengesizliğin nasıl olduğu soruları ile elitlerin imajları analiz edilir. Sonuç olarak elitlerin çoğu, uluslararası sistemi iki ya da daha fazla bloğun varlığı üzerinden tanımlamış ve sadece katılımcıların %5,6'sı uluslararası sistemin herhangi bir modelle eşleştiremeyecek kadar karmaşık olduğunu söylemiştir. Her ne kadar araştırmacılar, katılımcıları devlet tipleri açısından özgür bırakmamış ve güç blokları ile sınırlandırmış olsa da çalışma genel anlamıyla kategorilere duyulan ihtiyacı ve kategorilerin kullanışlılığını göstermektedir.²²³

Benzer şekilde elitleri analiz eden Gerald Hopple ise katılımcıları kendi kategorileri ile sınırlandırmış ve dört farklı devlet kategorisini katılımcılara sunmuştur. Dolayısıyla Hopple, aslında imaj teorisinin en temel noktası olan kişilerin dış dünyayı nasıl düzenledikleri sorusunu önemsememiş ve biraz da sorunlu olan “batılı, kapalı, dengesiz ve üçüncü dünya” kategorilerini öne çıkarmıştır. Kategorileştirmenin en önemli noktası olan temel düzey soyutlaştırmanın burada tam olarak gerçekleşmediği görülmektedir. Örneğin dengesiz kategorisindeki bir devlet üçüncü dünya kategorisine de kolaylıkla dâhil olabilir. Ancak Hopple'ın bu kategorilerin oluşumunda kullandığı özellikler genel anlamıyla imaj teorisinde kullanılan kategori özellikleri ile büyük bir paralellik göstermektedir. Bunlar ekonomik yapı, kapasite ve hükümet yapısıdır.²²⁴

Özellikle inanış sistemleri üzerine çalışmalarıyla bilinen Ole Holsti de bilişsellik üzerinden düşman imajı üzerine önemli çalışmalar yapmıştır. Ole Holsti'ye göre inanış sistemi, geçmişe, şu ana ve geleceğe dair birçok imajdan oluşmaktadır ve bu imajlar, malumatı filtreleme görevini üstlenmiş olan lensler gibidir. Malumatın işlenmesi bölümünde de anlatıldığı gibi bu lensler bireye hem yardımcı olur hem de

²²³ R. B. Byers ve David Leyton-Brown, “Canadian Elite Images of the International System”, **International Journal: Canada's Journal of Global Policy Analysis**, No. 32 (1977), s. 608, ss. 612 – 614.

²²⁴ Gerald Hopple, “Elite Values and Foreign Policy Analysis”, L. S. Falkowski (Ed.), **Psychological Models in International Politics** içinde (211 – 249), Colorado: Westview Press, 1979, ss. 211 – 249.

engel olurlar. Bir yandan imajlar gerçekliği basitleştirerek ve onun zihni bir temsilini yaratarak, önemsiz malumatı ortadan kaldırır. Diğer yandan ise beklenti dâhilindeki imajın desteklenebilmesi için dışardan gelen malumatı tahrif ederek var olan bilgiyle uyumlu hale getirebilir. Özellikle ABD Dışişleri Bakanı Dulles'ın Sovyetler Birliği'ne dair nasıl bir düşman imajına sahip olduğunu inceleyen Ole Holsti, bireylerin bilişsel süreçler sonucunda böylesine devlet tiplerine, özellikle çevrelerini düzenleyebilmek için ihtiyaç duyduklarını söylemektedir.²²⁵

Devletlere dair kategorilerin gerekliliğini gösteren bir diğer çalışma Thomas O'Donnell tarafından yapılmıştır. 1973 yılında, hepsi Ortadoğu uzmanı olan 100 Amerikalı dış servis çalışanı ile yapılan mülakatlarda, katılımcılardan Ortadoğu'daki sorunlar içinde yer alan 21 ülkenin etkinlik, esneklik, girişkenlik ve destekleyicilik gibi dört farklı özellik açısından değerlendirilmesi istenmiştir. Çıkan sonuca göre katılımcılar bu 21 ülkeyi 7 ila 9 grup altında kategorileştirerek değerlendirmiştir. Örneğin ayrı ayrı değerlendirildiğinde Çin ve Sovyetler Birliği'ne dair yapılan farklı yorumlar, gruplar halinde değerlendirildiğinde benzerlikler göstermiştir. Aynı tarz benzerlikler Fransa, Büyük Britanya ve Batı Almanya için de geçerlidir. Dolayısıyla bu çalışma doğrudan bilişsel kategoriler üzerine yapılmasa da bireylerin böylesine bir bilişsel eğilime sahip olduğunun göstergesidir. Ayrıca Çin'in Sovyetler Birliği'nin yer aldığı kategoriye dâhil edilmesi, kategori içindeki prototipin yeni örneklerle dair yorum getirirken nasıl bir kolaylık sağladığını göstermektedir.²²⁶

V.C. İmaj Teorileri

Uluslararası ilişkiler araştırmacıları Boulding'in ulusal imajlarının bileşenlerini oluşturan düşmanlık/dostluk ve güçlülük/zayıflık boyutlarına ek olarak, imaj teorisinin içinde çok önemli bir yer tutacak olan kültür boyutunu da çalışmalarına ekleyerek devlet kategorilerinin özelliklerine dair yeni bir bilişsel eklenti yapmışlardır. Kültür algıları olarak kastedilen, algılananın kültürünün daha fazla ya da daha az sofistike olması, demokratik ya da anti-demokratik olması veya daha fazla gelişmiş ya da geri

²²⁵ Ole R. Holsti, "Cognitive Dynamics and Images of the Enemy," ss. 17 – 19.

²²⁶ Aktaran Martha L. Cottam, **Foreign Policy Decision Making: The Influence of Cognition**, ss. 44 – 45.

kalmış olması gibi algılardır.²²⁷ Özellikle kültür boyutunu teorik çerçevelerine dâhil ederek imaj teorisinin netlik kazanmasını sağlayan üç önemli çalışma bu tez çalışmasının çıkış noktasını oluşturmaktadır. Bu çalışmalar, 1977 yılında Richard Cottam tarafından kaleme alınan *Foreign Policy Motivation: A General Theory and A Case Study*, 1985 yılında Richard Herrmann tarafından yazılmış olan *Perceptions and Behavior in Soviet Foreign Policy*, ve Martha Cottam tarafından 1986 yılında yayınlanmış olan *Foreign Policy Decision Making: The Influence of Cognition* kitaplarıdır.²²⁸

V.C.1. Richard Cottam'ın İmaj Teorisi

Richard Cottam *Foreign Policy Motivation: A General Theory and A Case Study* isimli çalışmasını devletlerarası anlaşmazlıkların algısal temelini üzerine inşa eder. Hans Morgenthau'nun aksine, Richard Cottam'ın dış politikada hükümetlerin motivasyonlarının anlaşılmasına dair iyimser bir görüşü vardır. Bu optimizm dört farklı faktörle açıklanır:

(1) Devletlerarası düzeydeki anlaşmazlıklarla ilgilenirken, anlaşmazlığın çok katmanlılığından dolayı bireyler sorunlarla başa çıkabilmek için gerçekliği basitleştirme eğilimindedirler; (2) Bu basitleştirmeler, özellikle ulus gibi değeri yüksek olan bir şeye dair algılanan tehditlere veya fırsatlara verilen tepkilerden kaynaklanmaktadır; (3) Bu basitleştirmeler, sistematikleştirilebilecek ve tespit edilebilecek kalıplara dönüşme eğilimindedir; (4) Bu sistematikleştirme motivasyonun içerik analizi yöntemi ile çıkarılmasına imkân tanır.²²⁹

Richard Cottam'ın teorisinin temelinde insanların algısal olarak kalıplar içinde davranışlarını ortaya koyduğu varsayımı vardır ve bu algısal kalıplar Cottam'a göre belirlenebilir. Richard Cottam için bu algısal kalıplar ideal tip imajları oluşturur ve karşılıklı ilişkiler bu imajlar üzerinden şekillenir. İmajlar, bilişsel kısa yollar gibi görev

²²⁷ Herrmann, "Image Theory and Strategic Interaction in International Relations", s. 288.

²²⁸ Bu üç çalışmanın imajlar çerçevesinde tartışıldığı genel bir imaj teorisi çalışması için bk. Mark Schafer, "Images and Policy Preferences", *Political Psychology*, No. 18 (1997), ss. 813 – 829.

²²⁹ Richard W. Cottam, *Foreign Policy Motivation: A General Theory and a Case Study*, s. 12.

yaparak çevreyi basitleştirmeye ve düzenlemeye yarar.²³⁰ Teoriyi daha netleştirmek adına algısal kalıpların neler olduğuna bakmamız gerekir.

Devletlere dair bir tipolojinin en somut örneğini Richard Cottam'ın çalışmasında görürüz. Richard Cottam'ın yapmak istediği, kategorileştirme bölümünde incelendiği gibi temel düzeyde bir genelleştirme ile kalıp yargıları oluşturan parçalardan yola çıkarak o parçaların birleşimi olan imajları incelemektir. Cottam'a göre bireyler çevrelerini üç algısal kalıp üzerinden yorumlar. İlk boyut durumun doğasından kaynaklanır ve ulusun kendisi gibi çok değer verilen bir şeye dair algılanan tehdit ya da fırsat algılarına verilen tepkilerde ortaya çıkar. Tehdit ya da fırsat algılarına verilen yanıtlar ikinci ve üçüncü boyutlar olan algılanan kapasite ve algılanan kültür düzeyi ile etkileşime girer. Algılanan kapasite, algılayana kıyasla algılananın göreceli gücüdür. Aynı şekilde algılanan kültür de algılanan kültürün algılayanın kültürüne ne derece benzediğini gösterir.²³¹

Ancak Richard Cottam bu üç boyuta ek olarak teorisini sistematikleştirebilmek adına ideal tip kalıpların yani imajların göstergesi olarak görev yapan belirli standartlaştırılmış özellikler de belirlemiştir. Bunları Cottam beş başlık altında toplar: (1) Motivasyon; (2) Kapasite; (3) Karar Verme Tarzı; (4) Karar Verme Odağı; (5) İç Güçlerin Etkileşimi. Cottam'ın üç farklı algısal kalıbının ve bu beş bileşenin sonucu olarak beş farklı ideal tip imaj ortaya çıkar. Bunlar düşman imajı, karmaşık imaj, müttefik imajı, emperyalist imajı ve sömürülen imajıdır.²³²

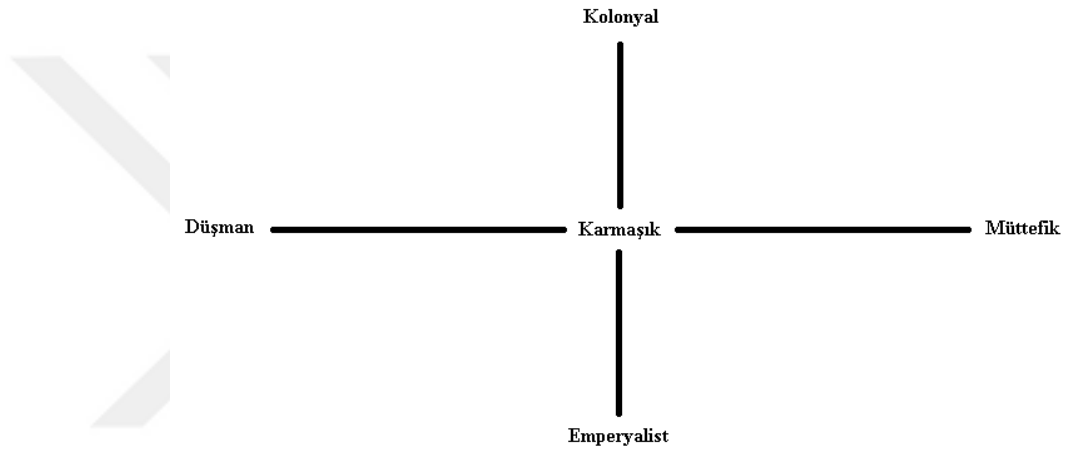
Algısal kalıplar açısından düşündüğümüz zaman algılanan bir tehdit söz konusuysa ve buna, benzer bir kültür algısı ile benzer bir kapasite algısı eşlik ediyorsa söz konusu olan düşman imajıdır. Bazen algılayanın algıları düşman imajındaki gibi keskin olmayabilir ve içerisinde belirsizlikler barındırabilir. Dolayısıyla bu belirsizliğin ortaya çıktığı imajları Cottam karmaşık imaj ile isimlendirmiştir. Müttefik imajı algısının olduğu yerde üçüncü bir devletten algılanan tehdit söz konusudur. Bir açıdan

²³⁰ Herrmann, "Image Theory and Strategic Interaction in International Relations", s. 289; Michael D. Young ve Mark Schafer, "Is There Method in Our Madness? Ways of Assessing Cognition in International Relations", **Mershon International Studies Review**, No. 42 (1998), s. 79.

²³¹ Richard W. Cottam, **Foreign Policy Motivation: A General Theory and a Case Study**, s. 63.

²³² A.g.e., s. 64.

düşman imajından ortaya çıkan müttefik imajında, kapasite ve kültür açısından benzerlik algıları mevcuttur. Bu noktada söz konusu çalışmaların soğuk savaş döneminde yapıldığı için müttefiklik ile özellikle ABD ve Avrupa Birliği arasındaki ilişkileri ifade ettiğini bilmek önemlidir. Emperyalist imajında ise algılayan devlet için bir fırsat algısı varken, algılanan devlet için bu algı tehdit yönündedir. Kültürel olarak ve kapasite olarak karşı devlet daha üstün olarak algılanmaktadır. Son olarak sömürülen imajı, kapasite ve kültür olarak daha üstün olan bir devletin tehdit ya da fırsat algıları sonucu kendisini gösterir.²³³ (Bk. Şekil 3)

Şekil 3: İdeal Tip Kalıplar

Kaynak: Richard W. Cottam, **Foreign Policy Motivation: A General Theory and A Case Study**, 1. Basım, Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1977, s. 64.

Cottam'ın ideal tip imajlarını oluşturan algısal kalıplarının arkasında bir mantık vardır. Richard Cottam'ın eserinin isminden de anlaşılacağı üzere, bu çalışma öncelikle dış politikadaki motivasyon ile ilgilidir. Cottam eserinde motivasyonu, dış ilişkilerde bir hükümeti ya da insanları bir karar yönüne yatkın hale getiren etkenlerin birleşimi olarak tanımlar.²³⁴ Bu motivasyonu sağlayan özellikle tehdit kavramıdır. Algılanan tehdidi sadece bu bağlamda görmeyiz. Özellikle uluslararası ilişkiler teorileri açısından, realizm

²³³ A.g.e., s. 63.

²³⁴ Herrmann, "Image Theory and Strategic Interaction in International Relations", s. 289; Richard W. Cottam, **Foreign Policy Motivation: A General Theory and a Case Study**, ss. 14 – 15.

ve neorealizmde de önemli bir yer tutmaktadır.²³⁵ Her ne kadar Morgenthau motivasyonların incelenmesini gereksiz görse de “statükocu, emperyalist ve prestij” gibi bazı kalıplar kullanmıştır ve dış politika güdülerini bu kalıplar üzerinden sınıflandırmıştır. Bu ayrıma benzer olarak Frederick Schuman “doymuş ve doymamış güçler”, Henry Kissinger “devrimci ve statükocu devletler”, E. H. Carr “tatmin olmuş ve tatmin olmamış güçler”, Arnold Wolfers “statükocu ve revizyonist devletler” ayrımını yapmıştır. Randall L. Schweller ise bu dikotomilerin ötesine geçebilmek için “aslanlar, kuzular, çakallar ve kurtlar” metaforlarını kullanmıştır. Tüm bunlar aslında uluslararası ilişkiler içindeki kategorilere duyulan ihtiyacı göstermektedir.²³⁶ Aslında realist teorinin içinde motivasyonun önemsenmediğini söylemek haksızlık olabilir. Bunun yerine Richard Cottam’ın dediği gibi çok basit varsayımlarla motivasyon konusu kapatılır. Örneğin her şeyin güç odaklı olduğunu söylemek böylesine bir varsayımdır.²³⁷

Tehdit algısıyla birlikte aynı boyut içinde yer alan algılanan fırsat, literatürde daha az görünmesine rağmen, statükocu, emperyalist, saldırgan ve savunmacı ayrımlarının yapıldığı çoğu çalışmada önemli bir yer tutmaktadır. İkinci bir boyut olan kapasite ise hem Boulding’in ulusal imajlar teorisinin hem de realist teorinin merkezinde yer almaktadır. Kültür boyutu ise imajlara antropolojik bir derinlik kazandırmaktadır ve doğrudan doğruya diğer iki boyutla etkileşim halindedir. Söz gelimi geri kalmış bir kültüre sahip olduğu düşünülen bir devletin, görece gücü de bu minvalde yorumlanacaktır.²³⁸

Richard Cottam’ın literatüre en büyük katkısı düşman imajının kalıp yargı olarak çok sayıda çalışmada kullanılması olmuştur. Özellikle bilişsellik boyutunun da eklenmesi ile 1970’li yılların sonundan itibaren ve 1980’li yılların başında düşman

²³⁵ Morgenthau, ss. 86 – 114; Kenneth N. Waltz, **Theory of International Politics**, Reading: Addison – Wesley Publishing Company, 1979, ss. 102 – 128.

²³⁶ Frederick L. Schuman, **International Politics: The Destiny of the Western State System**, New York: McGraw-Hill, 1948; Henry A. Kissinger, **A World Restored: Castlereagh, Metternich, and the Problem of Peace, 1812 – 22**, Boston: Houghton Mifflin, 1957; E. H. Carr, **The Twenty Years’ Crisis: 1919 – 1939: An Introduction to the Study of International Relations**, New York: Harper & Row, 1946; Arnold Wolfers, **Discord and Collaboration: Essays on International Politics**, Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1962, ss. 117 - 131; Randall L. Schweller, “Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In”, **International Security**, No. 19 (1994), ss. 72 – 107.

²³⁷ Richard W. Cottam, **Foreign Policy Motivation: A General Theory and a Case Study**, s. 15.

²³⁸ Richard K. Herrmann ve Diğerleri, “Images in International Relations: An Experimental Test of Cognitive Schemata”, **International Studies Quarterly**, No. 41 (1997), s. 408.

imajı malumatın filtrelendiği ve hatta çarpıtıldığı bir malumat ekranı olarak kullanılmıştır.²³⁹ Her ne kadar Richard Cottam kendi imaj teorisi çerçevesi içinde bahsetmiş olduğu beş ideal tip imaja ek olarak yeni imajlar eklenebileceğini söylese de literatürde Soğuk Savaş'ın da etkisiyle entelektüel açıdan bir kısırlık yaşanmıştır. Buna benzer bir entelektüel kısırlığı realist literatürdeki kategorilerde de görmekteydik. Dolayısıyla “*düşman imajı her şeyi açıklıyorsa, o halde çok az açıklamaktadır*”²⁴⁰. Özellikle devletleri statükocu ya da emperyalist olarak tahmin etmekten ziyade, bunların algılayan için ne ifade ettiğini anlama çabası imaj teorisinin getirmiş olduğu entelektüel zenginliktir.²⁴¹ Bu sebeple Richard Cottam'ın imaj tipolojisinin ötesine geçmek amacıyla belirli eleştirilerde bulunabiliriz.

Özellikle Martha Cottam tarafından Richard Cottam'a yöneltilen eleştiriler imaj teorisinin seyrini değiştirmiştir. İlk olarak Richard Cottam'ın düşman imajı, teoriye eklenebilecek ve hatta Martha Cottam'ın çalışması ile de farklı kategorik özellikleriyle eklenmesi gereken “düşmanın müttefikleri” ya da “tarafsızlar” gibi imaj kategorilerini kendi bünyesinde bulundurmaktadır. Dolayısıyla kategorik olarak düşman imajının ötesine geçmek, imajları çeşitlendirmek değil aynı zamanda boyutlandırmaktır da. Richard Cottam'a getirilen daha önemli bir eleştiri tehdit ve fırsat algılarını durumun doğasından çıkararak, imaj teorisinin merkezine koymasından kaynaklanmaktadır. Bilişsel psikoloji bağlam ile sınırlı tutulamaz. Zaten çıkış noktası davranışçılığın reddettiği etki ve tepki arasındaki zihni süreçlerin işlenmesidir. Dolayısıyla daha önceden sahip olduğumuz imajlar ile bağlam, algı üzerinde hem ayrı ayrı etkide bulunur hem de girdikleri etkileşim ile algıyı etkilerler. Davranışın ortaya çıkması bu bağlamda gerçekleşen kategorik yorumun sonucudur. Örneğin Küba Krizi'nden önce de ABD'li yetkililerin Sovyetler Birliği'ne dair bir imajı mevcuttur. Küba Krizi Sovyetler Birliği'ne dair düşman imajını çağırıştırır ve bağlamın tanımlanmasına yardımcı olur. Tabii ki farklı bir şekilde gerçekleşmiş olsa, Küba Krizi'nin bu imajı değiştirme

²³⁹ Martha L. Cottam, “Recent Developments in Political Psychology”, Martha L. Cottam ve Chih-yu Shih (Ed.), **Contending Dramas: A Cognitive Approach to International Organizations** içinde (1 – 18), New York: Praeger, 1992, s. 3; Jervis, **Perception and Misperception in International Politics**; Richard Lebow, **Between Peace and War: The Nature of International Crisis**, Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1981.

²⁴⁰ Herrmann ve Fischkeller, s. 416.

²⁴¹ Michele G. Alexander, Shana Levin ve P. J. Henry, “Image Theory, Social Identity, and Social Dominance: Structural Characteristics and Individual Motives Underlying International Images”, **Political Psychology**, No. 26 (2005), s. 29.

potansiyeli de vardı. Ancak önemli olan bağlam ve kategorinin iç içe geçtiği bu teorik düzlemde bu iki farklı bileşeni karıştırmadan incelemektir.²⁴²

V.C.2. Richard Herrmann'ın İmaj Teorisi

Richard Cottam'ın tehdit ya da fırsat algılarını, kapasiteye ve kültüre dair algıları durumsal olarak düşünmesi ve buna ek olarak kategorilerin özellikleri olarak beş farklı özellikten bahsetmesi bir karışıklığa neden olmaktadır. Bağlamın, kategorileri tanımlaması mümkün olmadığı için burada yapılması gereken kategorilerin özelliklerinin net bir şekilde belirlenmesi ile bu özelliklerin analiz edilerek bir bütünü nasıl oluşturduğunun incelenmesidir. İşte bu bütünün kendisi *geştalt*tır ve *geştalt*ın etkisini de özellikle Richard Herrmann'ın çalışmasında görmekteyiz.

Richard Cottam'ın imaj teorisindeki bağlam ve kategoriler arasındaki karmaşıklığı gidermek için Richard Herrmann psikolojiden faydalanarak imajları *geştalt* psikolojisine bağlar. Bağlamın etkisinden bahsederken bu çalışmada değinildiği gibi Herrmann da Solomon Asch'in fikirlerine referans vererek şöyle der: “*Geştalt psikolojisi, algıların, basitçe bağımsız parçaların birleşiminden ziyade bir araya gelmiş bütünler olan kalıpları oluşturduğunu varsayar*”²⁴³. *Geştalt* ise kelime anlamı olarak Almancadan gelmesine rağmen tek bir kelime ile çevrilemeyecek bir ifadedir. *Geştalt* kelimesini şekil ya da form olarak çevirmek büyük bir yanlış olacaktır. Bir kelime yerine cümle ile açıklamaya çalışırsak, *geştalt*, bütünün, kendisini oluşturan parçalardan başka bir şey olması manasına gelir.²⁴⁴ Temelleri Almanya’da Max Wertheimer, Kurt Koffka, Wolfgang Köhler ve Kurt Lewin gibi isimler tarafından atılan *geştalt* psikolojisi 1910’lu yıllardan itibaren yapısalcılığa ve davranışçılığa dair önemli eleştiriler getirmiştir.²⁴⁵ *Geştalt*ın temelinde *prägnanz* yasası vardır. Bu yasaya göre dışardan

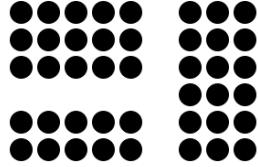
²⁴² Martha L. Cottam, **Foreign Policy Decision Making: The Influence of Cognition**, s. 47.

²⁴³ Richard K. Herrmann, “Perceptions and Foreign Policy Analysis”, Donald A. Sylvan ve Steve Chan (Ed.), **Foreign Policy Decision Making: Perception, Cognition, and Artificial Intelligence** içinde (25 – 52), New York: Praeger, 1984, s. 31.

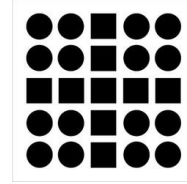
²⁴⁴ Gary R. VandenBos (Ed.), “Gestalt”, **American Psychological Association (APA) Dictionary of Psychology**, Washington: American Psychological Association, 2015, s. 459; Selçuk Budak, “Gestalt”, **Psikoloji Sözlüğü**, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2017, s. 320.

²⁴⁵ Gary R. VandenBos (Ed.), “Gestalt Psychology”, **American Psychological Association (APA) Dictionary of Psychology**, Washington: American Psychological Association, 2015, s. 459; Selçuk Budak, “Gestalt Psikolojisi”, **Psikoloji Sözlüğü**, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2017, s. 321. Ayrıca temel *geştalt* kaynakları için bk. Wolfgang Köhler, **Gestalt Psychology: An Introduction to New Concepts in Modern Psychology**, New York:

gelen malumat biliş sisteminde değerlendirilirken, insanlar bu malumatı daha basit, istikrarlı, simetrik ve bütünsel olarak algılama eğilimine sahiptir.²⁴⁶ Bu temelde gelişen gestalt prensiplerini şu şekillerde görmemiz mümkündür:

Şekil 4: Yakınlık Yasası²⁴⁷

Şekil 5: Benzerlik Yasası²⁴⁸

Şekil 6: Kapatma Yasası²⁴⁹

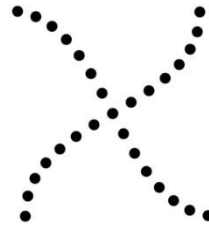
Şekil 7: Simetri Yasası²⁵⁰

Liveright, 1992; Kurt Koffka, **Principles of Gestalt Psychology**, London: Kegan Paul, Trench, Trubner, 1936. Gestalt psikolojisinin Avrupa entegrasyon sürecine uyarlandığı bir çalışma için bk. Armağan Emre Çakır, “Gestalt Ontology in International Relations: The Case of European Integration”, **International Studies Perspectives**, No. 10 (2009), ss. 321 – 340.

²⁴⁶ Gary R. VandenBos (Ed.), “Prägnanz”, **American Psychological Association (APA) Dictionary of Psychology**, Washington: American Psychological Association, 2015, s. 818; Selçuk Budak, “Prägnanz”, **Psikoloji Sözlüğü**, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2017, s. 591.

²⁴⁷ Yakınlık yasasına göre insanlar birbirine yakın olan nesneleri algısal olarak gruplama eğilimindedirler ve bunları tek bir yapı olarak yorumlarlar. Şekilde de görüldüğü gibi noktaları birbirinden bağımsız değerlendirip 40 adet nokta olduğu sonucuna varmayız. Bunun yerine gördüğümüz 15 noktadan oluşmuş bir yatay noktalar grubu, 15 noktadan oluşmuş bir dikey noktalar grubu ve 10 noktadan oluşmuş yatay noktalar grubudur. Bütün olarak toplamda 3 grup gözümüze çarpar. Bk. Gary R. VandenBos (Ed.), “Proximity”, **American Psychological Association (APA) Dictionary of Psychology**, Washington: American Psychological Association, 2015, s. 849; Selçuk Budak, “Yakınlık Yasası”, **Psikoloji Sözlüğü**, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2017, s. 789.

²⁴⁸ Benzerlik yasasına göre insanlar birbirine benzeyen nesneleri bir bütün olarak algılama eğilimine sahiptir. Şekilde görüldüğü gibi kareler üstten aşağı ve sağdan sola bir artı şeklini oluşturacak şekilde bütünlük oluşturmaktadır. Aynı şekilde 4 adet daireden oluşan gruplar, artı şeklinin her köşesinde bir bütün içinde yer almaktadır. Bk. Gary R. VandenBos (Ed.), “Similarity”, **American Psychological Association (APA) Dictionary of Psychology**, Washington: American Psychological Association, 2015, s. 981; Selçuk Budak, “Benzerlik Yasası”, **Psikoloji Sözlüğü**, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2017, s. 120.

Herrmann'a göre imajlar algılarla aynı şey değildir. İmajlar, liderin dil aracılığıyla sunduğu yabancı ülkelere dair tanımlamalar ya da bilinçli resimlerdir. Dilsel boyutu sebebi ile tanımlanabilirler. Algılar ise karar vermenin temelini oluştururken, dil açısından gözlemlenebilir değildirler. Dolayısıyla algılar imajlardan çıkarılır. Bu yüzden Herrmann imajları, algıların dolaylı göstergeleri olarak değerlendirir. Algıları teorik inşalar olarak düşünürsek, takibinde Herrmann algı kalıplarından hangilerinin belirli bir zaman ve durumda en kullanışlı olduğu sorusunun sorulması gerektiğini söyler. Herrmann için gestaltı yani imajları oluşturan parçalar Richard Cottam'ın kullanmış olduğu gibi tehdit ve fırsat algıları, kültür farklılıkları ve kapasite farklılıklarıdır. İmaj

²⁴⁹ Kapatma yasasına göre insanlar tamamlanmamış şekilleri zihni olarak tamamlayarak bütünü görme eğilimindedirler. Örnek şeklin içinde belli kısımları eksik olan daireler görmek yerine, bir adet küp görürüz. Bu küpün taslak olarak eksik yanlarını zihnimiz tamamlayarak bize bir bütün gösterir. Bk. Gary R. VandenBos (Ed.), “Closure”, **American Psychological Association (APA) Dictionary of Psychology**, Washington: American Psychological Association, 2015, s. 196; Selçuk Budak, “Kapatma Yasası”, **Psikoloji Sözlüğü**, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2017, s. 411.

²⁵⁰ Simetri yasasına göre insanlar bir merkeze göre konumlanmış olan simetrik sınır çizgilerini bir bütün olarak görme eğilimine sahiptir. Özellikle algısal anlamda simetrik olarak gruplandırılan nesneler kişiye bütünü oluşturarak kendisini zihinsel olarak tatmin etme imkânını sağlar. Bk. Gary R. VandenBos (Ed.), “Symmetry”, **American Psychological Association (APA) Dictionary of Psychology**, Washington: American Psychological Association, 2015, s. 1057.

²⁵¹ Ortak kader yasasına göre aynı yönde hareket ettiği düşünülen nesneler bütünsel bir grup olarak algılanırlar. Hatta şekillerden öte hareketli görüntülerde bu yasa sıklıkla karşımıza çıkar. Şekildekine benzer bir şekilde her gün dışarda karşılaşılabileceğimiz kuş sürüleri aynı yönde ve aynı hızda hareket ettikleri için zihnimizde bir bütün olarak algılanırlar. Bk. Gary R. VandenBos (Ed.), “Common Fate”, **American Psychological Association (APA) Dictionary of Psychology**, Washington: American Psychological Association, 2015, s. 215; Selçuk Budak, “Ortak Kader Yasası”, **Psikoloji Sözlüğü**, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2017, s. 537.

²⁵² Süreklilik yasasına göre insanlar nesneleri bir düzene göre, bir akışın içinde algılamaya eğilimine sahiptir. Dolayısıyla kesintisiz bir şekil oluştururcasına konan noktalar akışa yani bir akış düzene göre algılanır. Örnek şekilde de görüldüğü gibi yukardan başlayıp aşağı doğru ilerleyen noktalar zihninizde bir bütünlük oluşturur. Bk. Gary R. VandenBos (Ed.), “Good Continuation”, **American Psychological Association (APA) Dictionary of Psychology**, Washington: American Psychological Association, 2015, s. 465; Selçuk Budak, “Süreklilik Yasası”, **Psikoloji Sözlüğü**, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2017, s. 684.

kategorilerini oluşturan bu özelliklere dair algıların kombinasyonları gestalt yasalarındaki şekiller gibi bir sistem içindeymişçesine parçadan farklı bir bütün yaratırlar. Bu bütün de zihinlerde, gerçekliğin bir temsilini oluşturur.²⁵³ Herrmann'a göre:

*(1) Eğer liderler diğer bir devletin, öncelikli siyasi değerlere karşı bir tehdit oluşturduğuna inanıyorlarsa, bu ulusu bir tehdit olarak algırlar; (2) Eğer liderler ya doğrudan sömürü yoluyla ya da işbirliği ittifakları aracılığıyla öncelikli siyasi değerlerini güçlendirmek için bir şans gözlemliyorlarsa, durumu fırsat sunan bir durum olarak algırlar; (3) Eğer liderler kendi ülkelerine ait kültürün diğer bir ülkeye kıyasla daha üstün, benzer ya da daha yetersiz olduğuna inanıyorlarsa, kültürel farklılıkların üzerinde dururlar; (4) Eğer liderler kendi ülkelerine ait kapasitenin diğer bir ülkeye kıyasla daha üstün, benzer ya da daha yetersiz olduğuna inanıyorlarsa, kapasitedeki farklılıkların üzerinde dururlar.*²⁵⁴

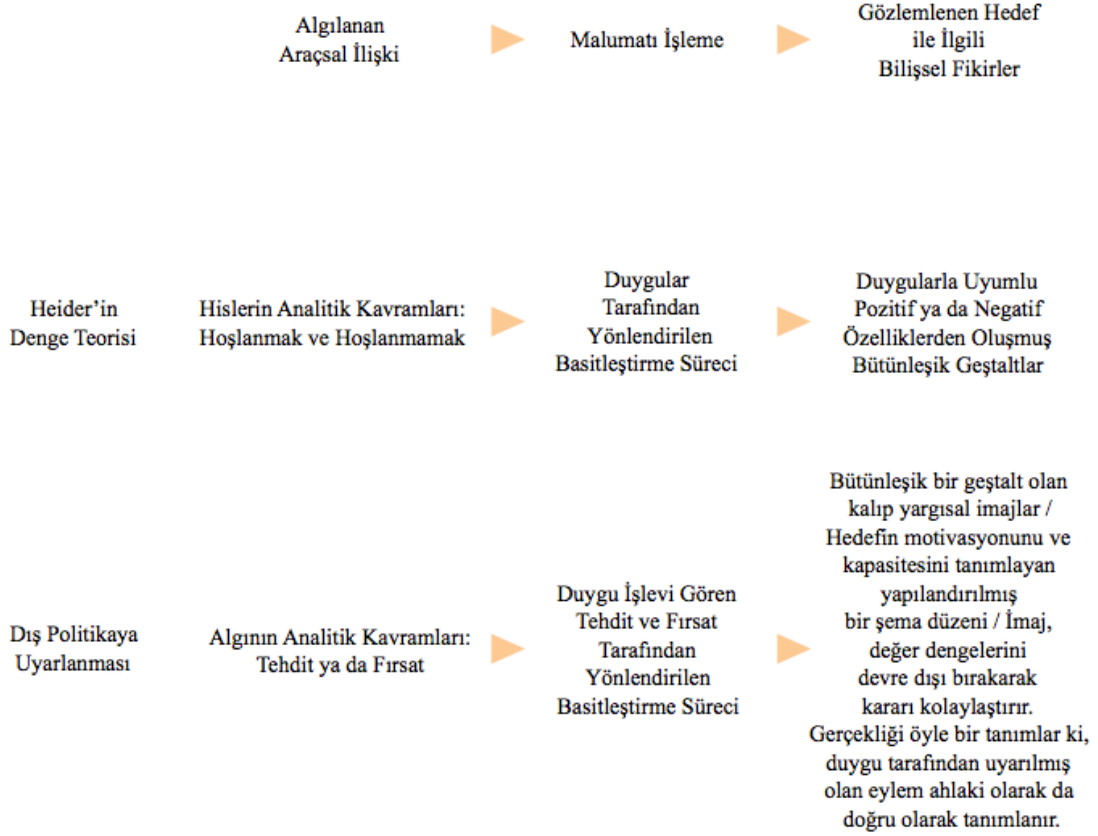
Richard Herrmann'ın imaj teorisinde psikolojiden yararlanması sadece gestalt psikolojisi ile sınırlı değildir. Herrmann'ın malumatı işleme sürecinde çevreden gelen sayısız malumatla ve karmaşıklıklarla başa çıkmamızı sağlayan yüklem teorisi, denge teorisi gibi bilişsel yöntemlerden de faydalandığını görmekteyiz. Herrmann özellikle Fritz Heider'in denge teorisine atıfta bulunarak, insanların kendi güdülerini ile diğerlerine dair imajları arasında daimî olarak bir denge aradığını söyler. Örneğin aşırı bir tehdit karşısında ya da kaçırılmaması gereken bir fırsat karşısında siyasi liderler verilecek kararı kolaylaştıracak imajı kabul etme eğilimindedirler. Burada önemli olan, kararı veren öznelerin değerleriyle ters düşecek bir adım atmamalarıdır. Bu yüzden çevreyi düzenlerken ve basitleştirirken öz çıkarlarımız ve değerler arasında sürekli bir denge gözetiriz (Bk. Tablo 2).²⁵⁵

²⁵³ Herrmann, **Perceptions and Behavior in Soviet Foreign Policy**, ss. 30 – 31.

²⁵⁴ A.g.e., s. 31.

²⁵⁵ A.g.e., s. 34.

Tablo 2
Denge Teorisi ve Dış Politika İmajları

Kaynak: Richard K. Herrmann, “The Empirical Challenge of the Cognitive Revolution: A Strategy for Drawing Inferences about Perceptions”, **International Studies Quarterly**, Vol. 32, No. 2 (1988), s. 185.

Richard Cottam, örnek olarak verdiği Fidel Castro’nun dünya görüşlerinde, Castro’nun 1972 yılında Sovyetler Birliği ile olan ittifakından dolayı ABD’ye dair algısının düşman imajına daha yakın olduğunu söyler. Aynı şekil içerisinde Dominik Cumhuriyeti emperyalist imajına ve Sovyetler Birliği de müttefik imajına daha yakındır. Bu tabloda sadece Castro’nun dünya görüşleri için kullanılan düşman ve müttefik imajları karmaşa yaratmaz. Ek olarak Cottam diğerlerini algımlarken bireylerin kendilerini nasıl konumlandıklarını net bir şekilde açıklayamaz.²⁵⁶ Dolayısıyla

²⁵⁶ Richard W. Cottam, **Foreign Policy Motivation: A General Theory and a Case Study**, s. 75.

Herrmann kendi çalışmasında bireyin kendi pozisyonunu nasıl konumlandığına da değinmiştir. Hatta bunu daha da ileriye götürerek, ötekisi için kullanılan imajların bireyin kendi pozisyonuna dair algısına verdiği yanıt olduğunu söyler. Liderlerin kendilerine dair taşıdıkları pozitif öz imajları genelde evrensel olarak kabul görecektir. Örneğin her bireyin kendi hayatındaki ahlaki çizgilerden biri olması gereken öldürme eylemi, uluslararası ilişkilerde de ahlak dışı olarak görülür ya da başka bir ülke üzerinde kurulan hâkimiyet ve peşi sıra gelen sömürü de meşru olarak görülmez. Ancak uluslararası ilişkilerde bireylerin gururla öldürme emrini verebildiği ve kaçırılmayacak bir şans olarak gördüğü sömürü fırsatlarını hiçbir çekince yaşamadan değerlendirdiği sayısız anlar vardır. İşte bunu sağlayan bilişsel dengemizin kendisidir ve Herrmann bu öz ile öteki arasındaki ilişkiyi Cottam'ın imajlarına ek olarak sunduğu emperyalist/çocuk imajları üzerinden anlatır.²⁵⁷

Herrmann'a göre eğer bir devlet algılayana göre fırsat algısı yaratıyorsa ve bu algıya ek olarak algılayan ötekini kültürel olarak daha yetersiz ve kapasite olarak daha aşağıda görüyorsa algılayan kendisini emperyalist imajı üzerinden algılayacak ve diğerini de çocuk imajı üzerinden algılayacaktır. Bu iki imaj arasındaki bilişsel denge algılanan fırsat ile ahlaki doğruluk üzerinden kurulur. Emperyalist imajı belki de tek başına negatif bir öz imaj olarak değerlendirilebilecekken, karşı tarafın çocuk imajı üzerinden algılanması ile meşruiyetini kazanır. Hatta bunun da ötesinde medeniyeti yayma ve geri kalmış yerleri modernleştirme misyonları üzerinden beslenen ahlaki pozisyonlarla emperyalist olanın yaptığı aslında fedakârlıktır.²⁵⁸

Herrmann somut olarak imaj tipolojisinin gelişime sadece çocuk imajı ile değil, başka imajlarla da katkıda bulunmuştur. Örneğin bir diğer ülkeye dair yozlaşmış imajını taşıyan lider bir fırsat algılamaktadır. Bu fırsata eşlik eden diğer ülkenin benzer ancak düşüşte olan kapasite ve kültür seviyelerine dair algılardır. Herrmann bu imaja örnek olarak Adolf Hitler'in Almanya'sını ve özellikle Fransa ile Britanya'ya dair izlenen politikayı vermektedir. Nasıl çocuk imajına eşlik eden bir emperyalist tepkisi varsa, burada da yozlaşmış imajına eşlik eden yayılmacı tepkidir. Herrmann'ın imajlar ile

²⁵⁷ Young ve Schafer, s. 80; Herrmann, "The Empirical Challenge of the Cognitive Revolution: A Strategy for Drawing Inferences about Perceptions," s. 183.

²⁵⁸ Herrmann, "Perceptions and Foreign Policy Analysis", ss. 37 – 38.

tepkileri birleştirmesi bu anlamda Cottam’a yapılmış bir ek olarak da düşünülebilir. Bu minvalde Herrmann düşman imajını da savunmacı bir tepki ile eşleştirmiştir. Herrmann’ın eklediği bir diğer imaj barbar imajıdır. Barbar imajında da ulusa dair bir tehdit algısı vardır. Bu tehdit algısına ek olarak barbar imajı üzerinden algılanan öteki, kapasite olarak daha güçlü ve kültürel olarak daha alt seviyededir. Son olarak bağımlı müttefik ve düşmanın uydusu imajlarını da Herrmann tablosuna ekler. Bağımlı müttefikteki fırsat algısı sömürüden ya da hâkimiyetten kaynaklanmaz. Buradaki fırsat algısının temelinde iş birliği vardır. Buna ek olarak bağımlı müttefik kapasite olarak daha aşağıda ve kültürel olarak benzerdir. Düşmanın uydusu ise tehdit algısından ortaya çıkar ve kapasite olarak daha aşağıdayken kültürel olarak benzerlik gösterir.²⁵⁹ (Bk. Tablo 3)

Tablo 3
Dış Politika Demeçlerinde Bulunan Ortak Betimleyici Metaforlar
Tarafından Gösterilen Diğer Uluslara Dair Algılar

Metafor	Diğer Ulusa Dair Algı		
	Kendi Ulusuna Karşı Diğerinin Dış Politika Niteliği	Kendisine Kıyasla Kapasitesi	Kendisine Kıyasla Kültürel Seviyesi
Düşman	Tehdit Edici	Benzer	Benzer
Barbar	Tehdit Edici	Üstün	Düşük
Yozlaşmış	Fırsat Sunan	Benzer ama Düşüşte	Benzer ama Düşüşte
Müttefik	İşbirliği Temelli Fırsat Sunan	Benzer	Benzer
Bağımlı Müttefik	İşbirliği Temelli Fırsat Sunan	Düşük	Benzer
Çocuk	Fırsat Sunan	Düşük	Düşük
Düşmanın Uydusu	Tehdit Edici	Düşük	Benzer

Kaynak: Richard K. Herrmann, **Perceptions and Behavior in Soviet Foreign Policy**, Pittsburgh: The University of Pittsburgh Press, 1985, s. 32.

V.C.3. Martha Cottam’ın İmaj Teorisi

Bu tez çalışmasının teorik çerçevesinde en etkili olan eser ve ayrıca imaj teorisinde de Richard Cottam ve Richard Herrmann’ı takiben literatüre en çok katkıda

²⁵⁹ Herrmann, **Perceptions and Behavior in Soviet Foreign Policy**, ss. 32 – 42.

bulunan çalışma Martha Cottam tarafından yazılan *Foreign Policy Decision Making: The Influence of Cognition* kitabıdır. Martha Cottam bu eserinde Richard Cottam ve Richard Herrmann'dan farklı bir yola girerek, teorinin odak noktasını daha çok bilişsellik ve kategorilerin bilişsel olarak nasıl inşa edildiği üzerine alır. Dolayısıyla bireyin iç motivasyonlarından ziyade dış birimlerin nasıl kategorize edildiğine odaklanılır.²⁶⁰ İmajlar ve imaj teorisi adlı bölümün sonunda imajları üzerine inşa ettiğimiz dört temel olan malumatın işlenmesi, kategorileştirme, yargı süreci ve bağlamın etkisi Martha Cottam'ın çalışmasından esinlenerek kurgulanmıştır. Kategorileştirme bölümünde gördüğümüz gibi Martha Cottam'ın yapmak istediği şey kategorileri belirlemeden önce, kategorilerin özelliklerini belirleyebilmektir. Dolayısıyla öncelikle kategorilerin oluşmasını sağlayan temel düzeyde bir soyutlaştırmaya imkân sağlayabilecek özellikler belirlenmelidir. Martha Cottam'a göre:

*Eğer birisi en verimli ve en temel ayrım için siyasi dünyayı araştırırsa, bunun devlet çeşitleri arasındaki bir ayrım olacağı görülecektir. Kategorinin özellikleri algılayan her bir devlet türü ile ilişkilendirilen olay ve tepki çeşitlerinin en önemli siyasi özellikleri konusunda bilgilendirecektir. Böylece sınırlı miktardaki malumat ile söz konusu devlet belirli bir tür olarak sınıflandırılabilir ya da kategorileştirilebilir ve algılayana kategorileştirmenin sonucu olarak bu devlete yönelik büyük miktardaki malumat temin edilmiş olacaktır.*²⁶¹

Martha Cottam'ın temel düzeyde genelleştirme ile anlatmak istediği kategorinin içindeki üyelerin farklı bir kategorideki üyelerden ayrı bir şekilde tutarlı bir bütün oluşturabilmesidir. Mesela devletlerin ideolojilerine göre gruplandırılması fazla soyut bir genelleştirme olacaktır. Söz gelimi İran ve Suudi Arabistan'ın her ikisi için de önemli olan şeriat yönetimi ABD dış politikası açısından bu iki devletin ortak bir kategori içerisinde algılanmasına imkân tanımaz. Hatta bundan da öte bu iki devletin şeriat yönetimleri mezhepsel açıdan bile çok farklılıklar göstermektedir. Temel düzeydeki genelleştirmeye ek olarak kategorilerin dikey ve yatay boyutları da mevcuttur. Buna göre karar vericinin siyasi çevresi kendi dünyası içinde oluşur ve bunun içinde de siyasi kategoriler kapasite, iç siyaset yapısı gibi benzer bileşenler

²⁶⁰ Young ve Schafer, s. 80.

²⁶¹ Martha L. Cottam, *Foreign Policy Decision Making: The Influence of Cognition*, s. 41.

üzerinden ortaya çıkar. Dikey boyutta ise bu kategori özellikleri farklı kombinasyonlar üzerinden imajları üretecektir. Bu yüzden Martha Cottam'a göre siyasi kategoriler, özelliklerinin yanı sıra, bünyesinde olay senaryolarını, tepki alternatiflerini ve prototip üyelerini barındırır. Buna paralel olarak imajların karar vericiyi önemli tarihsel analogiler, temel sorunlar, olası davranışlar, tepki alternatifleri ve prototip üyeler konusunda bilgilendirmesi beklenir.²⁶²

Martha Cottam kategori olarak toplamda yedi adet imaj kullanır. Bunlar düşman, barbar, emperyalist, sömürülen, yozlaşmış, haydut, müttefik imajlarıdır. Bu imajlar genel olarak her konuya uyarlanabilmektedir. Fakat nasıl düşman imajı her şeyi açıkladığı zaman çok az şey açıklamış oluyorsa, aynı durum müttefik imajı için de geçerlidir. Örneğin ABD'nin Latin Amerika ülkeleri ile olan müttefikliği Büyük Britanya ya da Fransa ile olan müttefikliği ile aynı anlama gelmez. Farklı bir örnek olarak Hitler'e karşı ABD, Sovyetler Birliği ve Büyük Britanya arasında kurulan ittifakın içindeki ABD Başkanı Franklin D. Roosevelt'in Sovyetler Birliği ile olan ittifaka bakış açısı farklıyken Büyük Britanya ile kurulmuş olan ittifaka da bakış açısı farklıdır.

Martha Cottam'ın imaj teorisine olan en önemli iki katkısı imajları duygular ile birleştirmesi ve imajlara ek olarak öz imaj kategorisini oluşturmalarıdır. Cottam'a göre imajlar hislerden yoksun bilişsel kategoriler değildir. Aksine duygusal içerikleri vardır. Karar vericiler imajlara dair pozitif veya negatif duygular taşıyabilirler ve bu bahsi geçen imajlar geçerlilik kazandığında karar vericiler duygusal tepkiler verebilirler. Aynı şekilde öz imajların algılanan imajlar ile görevleri aynıdır. Onların görevi de dış dünyayı basitleştirip düzenlemektir. Ancak algılanan imajdan bağımsız olarak öz imajlar daha çok pozitif değerleri taşır. İyi gelişen olaylar karşısında yüklem teorisinden de faydalanarak kişi başarıyı kendi kişilik özellikleri üzerinden üstlenir, başarısızlık karşısında ise suç başkasına atılır.²⁶³

²⁶² A.g.e., ss. 40 – 41.

²⁶³ Martha L. Cottam, "Recent Developments in Political Psychology", s. 7; Martha L. Cottam, **Images and Intervention: U.S. Policies in Latin America**, ss. 23 – 25.

Martha Cottam özellikle karar vericilerin ne düşündüğü ile değil, nasıl düşündükleri ile ilgilenir. Çünkü düşünülen şeyin doğru ya da yanlış olması önemli değildir. Önemli olan gerçeklik algılarının karar vericinin zihninde gerçekliğin bizzat kendisine nasıl dönüştüğünü görebilmektir. Örneğin 11 Eylül saldırıları gibi sadece uluslararası ilişkilere değil günlük hayatın en uç noktasına kadar her yere sirayet etmiş olan böylesine bir travmatik olayın arkasında kim olduğunun sorulması kadar normal bir soru yoktur. Ancak 12 Eylül'den itibaren bu sorunun adli cevabından ziyade ABD'nin dış politikasına yön veren 11 Eylül'ün zihinlerdeki gerçeklik algısıdır. Dolayısıyla Usame bin Ladin liderliğindeki El-Kaide'nin saldırının suçlusu olması çok bir şeyi değiştirmemektedir. Çünkü 12 Eylül'den itibaren her gün 11 Eylül saldırısı olmaktadır aslında. Bunun failleri de bazen Saddam Hüseyin'in Irak devleti, bazen Sovyetler Birliği'nin işgaline karşı desteklenmiş olan dönün "mazlum" mücahitlerinin yaşadığı bugünkü "zalim" Afganistan ve hatta yasa dışı yollarla ABD'ye girmeye çalışan kaçak Meksikalıların ana vatanı Meksika olmuştur... Bazı zamanlar gerçeği öğrenmek bir yana, o gerçeği kabul etmek istemeyiz. İsraili büyükelçiye düzenlenen 1982 yılındaki suikast sebebi ile İsrail Başbakanı Menahem Begin, Lübnan'da faaliyetlerine devam eden Yaser Arafat'ın Filistin Kurtuluş Örgütü'nü suçlar ve Lübnan'a savaş açar. Fakat suikastın arkasındaki ismin aslında Arafat'ın örgütünden atılan ve onun rakibi olan Ebu Nidal'ın olması hiçbir şeyi değiştirmeyecektir. Begin'in imajı öylesine kuvvetlidir ki gerçeğe ihtiyaç duymaz. Günün sonunda imajlar insanlara görmek istediklerini gösterir.²⁶⁴ Takip eden bölümde bu imajları oluşturan özellikleri ve bu imajları daha detaylı bir şekilde inceleyeceğiz.

VI. İmaj Göstergeleri

Bu çalışma içinde kullanılacak olan kategorilerin özellikleri Martha Cottam'ın *Foreign Policy Decision Making: The Influence of Cognition* ve *Images and Intervention: U.S. Policies in Latin America* kitaplarından çıkarılmıştır.²⁶⁵ Bu kategori özellikleri aynı zamanda imaj göstergeleri olarak hizmet eder. Bu göstergelerin içinde

²⁶⁴ Young ve Schafer, s. 79.

²⁶⁵ Martha L. Cottam, **Images and Intervention: U.S. Policies in Latin America**, ss. 188 – 189; Martha L. Cottam, **Foreign Policy Decision Making: The Influence of Cognition**, ss. 51 – 55.

sadece kategorinin özellikleri değil, bunlara ek olarak olay senaryoları ve tepki alternatifleri de mevcuttur.

VI.A. Kategorilerin Özellikleri

Bu tez çalışmasında kategorilerin özellikleri açısından imajın üç bileşeni belirlenmiştir. Bunlar kapasite, kültür ve niyettir.

VI.A.1. Kapasite

Martha Cottam'a göre kapasiteye dair atıflar şunlarla ilgili demeçlerden çıkarılmaktadır:

1. Askeri güç ve kapasite
 - a. Ülkenin askeri hücum ve savunma potansiyeli
 - b. Hükümetin asker üzerindeki kontrolü
 - c. Ülkenin, hedeflerini gerçekleştirmek için askeri güce başvurma ihtimali
 - d. Ülkenin askeri gücünün algılayana kıyasla üstün, benzer ya da düşük olması
 - e. Ülkenin askeri gücü kullanma ve kullanma isteği kapasitesi
2. İç politika
 - a. Ülkenin hükümet yapısı (açık ya da kapalı)
 - b. Hükümetin siyaseti uygulamadaki etkinliği ve verimliliği
 - c. Hükümetin karşısındaki muhalefetin teşkili, büyüklüğü ve gücü
 - d. Hükümetin bir politikayı uygulama, bir hedefi gerçekleştirme ya da bir anlaşmaya sadık kalma kabiliyeti
 - e. Karar yapısının çok aşamalı ya da monolitik olması (monolitik ülkeler, halklarını, çıkar gruplarını ya da bürokratik çıkarlarını memnun etmek zorunda olmadıklarından daha becerikli varsayılır)
3. Ekonomik özellikler
 - a. Ülkenin ekonomisinin kapasitesi ve dengesi (sanayi potansiyeli, tarımsal öz yeterliliği, büyüme oranı, büyüme ve gelişme potansiyeli)
 - b. Algılayanın ekonomisi ile diğer ülkenin ekonomisi arasındaki etkileşim (diğer ekonominin geçirgenliği; algılayan için tehdit ya da fırsat olması)

c. Ülkenin uluslararası yardımı alan veya sağlayan olması²⁶⁶

Martha Cottam'a göre kapasite üç bileşenden oluşmaktadır. Bunlar askeri güç ve kapasite, iç politika ve ekonomik özelliklerdir. Bu çalışmada ise kapasiteye yani güce dair algılar iki temel bileşen üzerinden incelenecektir. Bunlar elle tutulan ve elle tutulamayan güç bileşenleridir. Elle tutulan güç ile ilgili olan algı, gücün klasik bileşenleri olan askeri ve ekonomik kaynaklar gibi devletin istekleri ve çıkarları doğrultusunda kullanılabileceği fiziksel imkanlarına göre bir durum içerisinde hareket edebilme kapasitesine dair algıdır. Bu noktada algılayanın karşı tarafın defansif ve ofansif askeri potansiyelini, asker üzerindeki kontrolünü, askeri güce başvurma ihtimalini ve ekonomik yapısı ve kapasitesini nasıl algıladığına bakılacaktır. Elle tutulamayan güç kısmında ise gücün farklı iki boyutu karşımıza çıkmaktadır. Bunlar sosyal bütünleşme gücü ve ilişkisel güçtür. Sosyal bütünleşme gücü algılananın iç toplumsal yapısındaki kutuplaşmalarla ilgilidir. Bu toplumsal kutuplaşma hem iktidar içindeki farklı odaklar arasında olabilirken hem de iç siyasette iktidar ve halk arasında olabilir. Dolayısıyla algılayanın karşı devletin iç siyasetini nasıl algıladığı burada önem kazanır. Hükümetin yapısı ve benzerliği, siyasetini izleme etkinliği, halk ile kurduğu ilişki ve muhalefetin varlığı iki ülke arasındaki etkileşimin nasıl olacağının belirleyicileridir. Sosyal bütünleşme gücü açısından iç siyasetinde halkı ve iktidarı ya da sadece halkı arasında derin farklılıkların olduğu ülkeler, başka ülkelerin müdahalelerine açık hale gelebilmektedir. İlişkisel güç ise ülkelerin üçüncü taraflarla kurdukları ilişkilerin güç dengesinde yarattığı farklılıkları bize gösterir. Bu ilişki kapasite açısından çok daha güçlü bir ülke ile kurulabilecek ilişki olabilir. Başka bir açıdan bu ilişki devlet olmayan bir aktör ile kurulan ve karşı tarafa asimetric bir durum yaratan ilişki de olabilir.²⁶⁷ Kapasite başlığı altındaki tüm bu algılar basit bir şekilde algılayan tarafından daha güçlü, eşit veya daha az güçlü olarak yorumlanabilecek şekilde indirgenebilir.

Dolayısıyla elle tutulan ve elle tutulamayan güce dair algılar şunlarla ilgili demeçlerden çıkarılacaktır:

²⁶⁶ Martha L. Cottam, **Images and Intervention: U.S. Policies in Latin America**, s. 188.

²⁶⁷ S. Gülden Ayman, "Negotiations and Deterrence in Asymmetrical Power Situations: The Turkish – Greek Case", Mustafa Aydın ve Kostas Ifantis (Ed.), **Turkish – Greek Relations: The Security Dilemma in the Aegean** içinde (213 – 243), London: Routledge, 2004, ss. 215 – 220.

1. Algılananın askeri kapasitesi
2. Algılananın iktisadi yapısı, kapasitesi ve benzerliği
3. Algılananın toplumsal yapısı
4. Algılananın hükümet yapısı
5. Algılananın üçüncü taraflarla olan ilişkisi

VI.A.2. Kültür

Martha Cottam'a göre kültüre dair atıflar şunlarla ilgili demeçlerden çıkarılmaktadır:

1. Algılayanın kültürüyle karşılaştırma (benzerlik algısı düşük ya da tehdidin olmadığı pozitif bir hisse işaret eder)
2. Kültürel çok yönlülük (toplumsal normları, okuma yazma oranını, dini, yaşam standardını, bilimsel ve teknolojik yetenekleri, ırksal kompozisyonu, vatandaşların milliyetçiliğini ve yurt severliğini içermektedir)²⁶⁸

Martha Cottam'a göre kültürel atıflar algılayanın kendi kültürü ile algılananın kültürü arasındaki benzerlikler ya da farklılıklar üzerinden yapılır. Bu algılar genel olarak karşı devletin normları, yaşam standardı, dini ve kültürel değerlerinin algılanması üzerinden kendisini gösterir. Algılayanlar kapasitedekine benzer olarak bu algıları kültürel üstünlük, kültürel eşitlik ve kültürel düşüklük gibi göreceli yorumlar ile basitleştirebilirler.

Dolayısıyla kültüre dair algılar şunlarla ilgili demeçlerden çıkarılacaktır:

1. Algılayanın kurduğu kültürel özdeşlikler ve ötekisinin inşası
2. Algılananın kültürel değerleri (özellikle algılayanın kendi medeniyet anlayışı açısından)
3. Algılananın siyasi değerleri
4. Algılananın dahil edildiği kültürel kategorilerin genel özellikleri

²⁶⁸ Martha L. Cottam, **Images and Intervention: U.S. Policies in Latin America**, s. 189.

VI.A.3. Niyet

Martha Cottam'a göre niyete dair atıflar şunlarla ilgili demeçlerden çıkarılmaktadır:

1. Hedefler ve güdüler
 - a. Liderlerin hedeflerini takibi
 - b. Liderlerin ve vatandaşların güdüler
 - c. Algılayanın hedefleri ile diğer ülkenin hedeflerinin uyumluluğu
2. Esneklik
 - a. Algılayanın girişimlerine karşılık liderin pazarlık etme, taktikleri değiştirme, siyasetin yönünü değiştirme isteği
 - b. Ülkenin esnekliği
 - c. Esnekliğin amaç ile ilişkilendirilmesi (milliyetçilik, emperyalizm, vb.)
3. Algılayanın hedefleri ve politikalarına yönelik destekleyicilik
4. Karar yapısının çok aşamalı ya da monolitik olması (çok aşamalı olarak görülenler daha az tehdit edici bulunur)²⁶⁹

Niyet bir ülkenin uluslararası ilişkilerdeki amaçları ile ilgilidir. Algılayana göre karşı devletin ne derece hedeflerinin peşinden gittiği ve bu hedeflerin kendi hedefleri ile olan uyumluluğu ya da uyumsuzluğu niyete dair algıların içeriğini belirlemektedir. Dolayısıyla algılayan tarafından niyetlere dair pozitif ve negatif atıflar yapılır. Bu pozitif ve negatif atıfları özellikle karar vericilerin fırsat ve tehdit algılarında görmemiz mümkündür.

Bu sebeple niyete dair algılar şunlarla ilgili demeçlerden çıkarılacaktır:

1. Algılananın amaçları ve bunlara dair motivasyonu
2. Algılananın amaçlarına yönelik ne derece etkin olduğu
3. Algılananın amaçlarına dair destek ve iç siyasetteki farklı yapılar
4. Algılananın amaçlarına karşılık esnekliği
5. Algılananın amaçlarının algılayanınkiler ile olan uyumluluğu

²⁶⁹ A.g.e., s. 189.

VI.B. Olay Senaryoları

Martha Cottam'a göre olay senaryolarına dair atıflar şunlarla ilgili demeçlerden çıkarılmaktadır:

1. Tarihten dersler
 - a. Hâlihazırdaki anlaşmazlığı açıklamak için analogi olarak kullanılan tarihsel olay
 - b. Anlaşmazlıkla ya da gündemdeki sorunla ilgilenirken faydalanılan tekniklerin uygunluğuna ilişkin ders olarak kullanılan tarihsel olay
2. Ülkenin davranışı ya da anlaşmazlıkların sonucu hakkındaki tahminler²⁷⁰

Bu çalışma da olay senaryoları ile ilgili olarak Martha Cottam ile aynı iki boyutu kullanacaktır. Algılayan ve algılanan arasındaki ilişkinin hangi tarihsel örnekler üzerinden kurulduğu, hali hazırdaki anlaşmazlıkların çözümünde ya da gerginliklerin artırılmasında hangi tarihsel atıfların rol oynadığı ve bu anlaşmazlıkların sonucuna ve karşı ülkenin davranışına dair karar vericilerin nasıl tahminlerde bulunduğu bu kısımda öne çıkan sorulardır. Askeri saldırganlıklar, hükümete yapılan müdahaleler ve darbeler, güvenliğe ve ekonomiye dair temel konular ve geçmişten çıkarılan dersler örnek olay senaryoları olarak imajlar içinde kendilerini gösterir.

VI.C. Tepki Alternatifleri

Martha Cottam'a göre tepki alternatiflerine dair atıflar şunlarla ilgili demeçlerden çıkarılmaktadır:

1. Ülke ile olan bir anlaşmazlıkta kullanılması için uygun görülen araçlar (askeri tehdidi ya da gerçek gücü, ekonomik önlemleri ve ekonomik yaptırımları, diplomatik protestoları, ikili ya da çoklu görüşmeleri ya da basit bir şekilde hiçbir şey yapmamayı içermektedir; daha zayıf olarak algılananlar daha zorlayıcı bir tarzla ilgilenilirler)

²⁷⁰ A.g.e., s. 189.

2. Pazarlık (eşit olarak görülenlerle eşit gibi ilgilenilir, düşük görülenlerle pazarlık edilmez)²⁷¹

Tepki alternatifleri aslında algılayanın karşı ülkeye dair taşıdığı imaj ile bilişsel manada ilişkilendirilmiş davranışlardır. Bu davranış çıktılarına göre algılayan karşı ülke ile diplomatik ilişkiler kurabilir. Bu diplomatik ilişkiler iki devlet arasında doğrudan kurulabilir ya da sivil toplum örgütleri, uluslararası örgütler veya üçüncü taraf devletlerin girişimi ile sağlanabilir. Başka bir açıdan askeri güç de bir alternatif olarak tercih edilebilir. Burada önemli olan algılayanın askeri gücü kullanmanın fayda getirip getirmeyeceğine dair taşıdığı algıdır. İktisadi güç kullanılarak da yaptırımlar, boykotlar ve vergi artışları üzerinden tepki alternatiflerini görmemiz mümkündür. Bazı durumlarda seçilen tepki alternatifi ikili ilişkiler açısından uzun vadede çok daha tehlikeli sonuçlar doğurabileceği için konunun uluslararası arenaya taşınması da bir seçenek olarak karşımıza çıkmaktadır. Son olarak algılayan için bir eylemde bulunma zorunluluğu yoktur. Dolayısıyla karşılaşılan olay karşısında hiçbir şey yapmamak da bir tepki alternatifi olarak bu kısımda yerini alır. Bu noktada özellikle algılayan açısından hiçbir şey yapılmadığı takdirde iki ülke arasındaki sorunların kendiliğinden ortadan kalkacağına dair bir algı söz konusudur.

VII. İmajlar

Stratejik tercihlere ve davranışlara kaynaklık eden kategoriler ya da imajlar kapasite, kültür ve niyet ile ilgili yargılardan ortaya çıkar. En basit haliyle bu yargıların alabileceği değerler düşünüldüğünde karşımıza 27 farklı imaj çıkmaktadır. Kapasite ve kültür açısından daha üstün, benzer ve daha düşük değerlerinin olduğu bu tabloda niyet açısından tehdit, karşılıklı kazanım ve sömürü fırsatı değerleri vardır (Bk. Tablo 4).

²⁷¹ A.g.e., s. 189.

Tablo 4
Literatürdeki İmajlar

TEHDİT				
KÜLTÜR				
Daha Üstün Benzer Daha Düşük				
KAPASİTE	Daha Üstün	(1) Emperyalist	(2)	(3) Barbar
	Benzer	(4)	(5) Düşman	(6)
	Daha Düşük	(7)	(8)	(9)
KARŞILIKLI KAZANIM				
KÜLTÜR				
Daha Üstün Benzer Daha Düşük				
KAPASİTE	Daha Üstün	(10)	(11)	(12)
	Benzer	(13)	(14) Müttefik	(15)
	Daha Düşük	(16)	(17)	(18)
SÖMÜRÜ FIRSATI				
KÜLTÜR				
Daha Üstün Benzer Daha Düşük				
KAPASİTE	Daha Üstün	(19)	(20)	(21)
	Benzer	(22)	(23) Yozlaşmış	(24)
	Daha Düşük	(25)	(26)	(27) Sömürülen

Kaynak: Richard K. Hermann ve Diğerleri, “Images in International Relations: An Experimental Test of Cognitive Schemata”, **International Studies Quarterly**, Vol. 41, No. 3 (Eylül 1997), s. 409.

Kapasite, kültür ve niyet değerlerine göre değişiklik gösteren 27 imajın hepsi literatür içinde çalışılmamıştır. Dolayısıyla bazı imajların ismi dahi yoktur. Ön plana çıkan yedi imaj vardır. Bunlar literatürde en sık çalışılan imajlardır: düşman, barbar, emperyalist, sömürülen, yozlaşmış, haydut, müttefik (Bk. Tablo 5).

Tablo 5
İmaj Özellikleri

İmaj Özellikleri	Kapasite	Kültür	Niyetler	Karar Vericiler	Tehdit / Fırsat
Düşman	Eşit	Eşit	Zararlı	Küçük Elit	Tehdit
Barbar	Daha Üstün	Daha Düşük	Zararlı	Küçük Elit	Tehdit
Emperyalist	Daha Üstün	Daha Üstün	Zararlı	Birkaç Grup	Tehdit
Sömürülen	Daha Düşük	Daha Düşük	İyicil	Küçük Elit	Fırsat
Yozlaşmış	Daha Düşük ya da Eşit	İradesiz	Zararlı	Karmaşık, Farklılaşmış	Fırsat
Haydut	Daha Düşük	Daha Düşük	Zararlı	Küçük Elit	Tehdit
Müttefik	Eşit	Eşit	İyi	Birçok Grup	Tehdit

Kaynak: Martha L. Cottam ve Richard W. Cottam, **Nationalism and Politics: The Political Behavior of Nation States**, London: Lynne Rienner Publishers, 2001, s. 98.

Bu imajlara bir de kişinin kendisini nasıl gördüğünü gösteren öz imajı da ekleyebiliriz. Takip eden bölümde öncelikle öz imaj kavramı incelenecek ve daha sonra algılanan imaj başlığı altında literatürde en çok çalışılan yedi imaj hakkında bilgi verilecektir.

VII.A. Öz İmaj

Kenneth Boulding imaj kavramını anlatırken özellikle öz bilinç ve öz farkındalığın altını çizer. Boulding’e göre insanı diğer canlılardan ayıran da bu kendini bilme halidir. Ona göre “*sadece bilmeyiz, bildiğimizi de biliriz*”²⁷². Boulding’in bu ifadesinden yola çıkılarak öz imajlar ve algılanan imajlar arasındaki ilişki şöyle ifade edilebilir: Bildiğimizi bilmemize ek olarak, “*kendimizi, diğerini bildiğimizden daha iyi biliriz*”²⁷³. Algılanan imajlarla öz imajlar arasındaki bağ o kadar kuvvetlidir ki, öz imajların dâhil edilmediği bir çalışma daima eksik kalacaktır. Örneğin batıcılıktan yoksun bir şarkiyatçılık, “biz”siz bir “öteki” çalışmasından öteye geçemez. Hatta o kadar ki, bazen biz, öteki olmayan olur ve öz, kendisini ne olduğundan ziyade ne olmadığı üzerinden tanımlar. Dolayısıyla algılanan imajlara ek olarak öz imajlar da bu çalışmanın merkezinde yer almaktadır.

Öz imajlar ve algılanan imajlar birbirlerinden çok farklı değillerdir. Nasıl algılanan imajları incelerken bazı kategorik özelliklerin olduğunu ve bireylerin bu kategorik özelliklere atıfta bulunduklarını ifade ettiysek, tüm bu kategorik özellikler öz imajlar için de geçerlidir. Algılanan imajlara kıyasla öz imajlar kolay erişilebilir olmasına rağmen, içeriği itibari ile daha fazla duygu yüklü oldukları için algılanan imajlara göre daha karmaşıklardır. Bu duygu içeriği sayesinde ulus devletler için kolektif bir özün varlığından ve bu kolektif özün oluşturduğu ulusal bir iç gruptan bahsedebiliyoruz.²⁷⁴ Ancak bu noktada, bir yanda kolektif özün işaret ettiği kimliğin ve diğer yanda öz imajın aynı şeyler olmadığını hatırlamakta fayda var. Örneğin sosyal kimlik teorisi öz imajın kişisel ve sosyal kimliğin bir ürünü olduğunu söyler. Buna paralel olarak ayrımcılık ve ön yargı aracılığıyla pozitif bir sosyal kimlik için pozitif bir öz kavramının üretilme çabalarından bahseder.²⁷⁵ Aynı şekilde Kale Holsti “National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy” isimli makalesinde kimlikten hiç bahsetmemesine rağmen, öne sürmüştüğü rol kavramı üzerinden üretilen rol

²⁷² Boulding, **The Image: Knowledge in Life and Society**, s. 25.

²⁷³ Martha L. Cottam, “Recent Developments in Political Psychology”, s. 8.

²⁷⁴ Martha L. Cottam, **Images and Intervention: U.S. Policies in Latin America**, s. 24.

²⁷⁵ Martha L. Cottam, “Recent Developments in Political Psychology”, s. 7. Taifel ve Turner’a göre sosyal kimlikler “öze atıfta bulunan bir uyum sistemi sağlar” ve “toplumda bireyin yerini yaratır, tanımlar”. Sosyal kimlik teorisi için bk. Henri Taifel ve John C. Turner, “The Social Identity Theory of Intergroup Behavior”, John T. Tost ve Jim Sidanius (Ed.), **Political Psychology: Key Readings** içinde (367 – 390), New York: Psychology Press, 2004, s. 376.

teorisinin kimlik ile bağdaştırılan ilişkisi, rollerin kimlikler ile paralel kullanılmasına sebebiyet vermiştir.²⁷⁶ Bu sebeple öz imaj ve kimlik arasındaki farklılıklara değinmek gerekir.

Öncelikle öz imajlara kıyasla kimlikler daha kapsayıcıdır ve içerikleri itibari ile daha istikrarlıdır. En basit haliyle imajlar çevremizdeki karmaşıklığı basitleştiren zihinsel resimlerdir ve dolayısıyla öz imajlar da aynı fonksiyonu görür. Çevreyi basitleştirme fonksiyonunu kaybettiğinde nasıl algılanan imajlar değişebiliyorsa, öz imajlar da aynı şekilde değişebilir. Ancak bu değişim algılanan imajlara kıyasla daha zor gerçekleşir. Ulus devlet özelinde rekabet halinde olan kimliklerin varlığının yanında, hegemon bir kimlikten de bahsedebiliriz. Bu rekabet durumu öz imajlarda da olmasına rağmen, duruma ve özellikle algılanan ülkelere göre öz imajlar farklılık gösterir ve aynı anda farklı öz imajlar bir arada bulunabilir. Örneğin Afganistan söz konusu olduğunda ABD Başkanı George W. Bush'un öz imajı, Almanya söz konusu olduğundaki öz imajından farklıdır. Bu farklılığı görmek adına George W. Bush'un Almanya'da Şansölye Gerhard Schröder ile 2002 yılında yapmış olduğu basın toplantısındaki açıklamalarına bakabiliriz:

Almanya, ABD için son derece önemli bir müttefikdir. Alman halkına saygı duyuyoruz. Bu topraklardaki demokrasiyi takdir ediyoruz. Almanya'nın yaşadığı zorlukları takdir ediyoruz. Ve ilerleyen dostluğumuza değer veriyoruz... Bugün net bir şekilde bunun hakkında, iş birliğimize devam etme ihtiyacı ve medeniyetin kendisini tehdit etmekte olan ve özgürlükten nefret eden terör insanlarına karşı savaşma hakkında konuşacağım. Afganistan'a dair taahhütleri için Alman halkına ve Alman hükümetine tekrar teşekkür etmek istiyorum.

²⁷⁶ Kale Holsti'ye göre: "Ulusal rol kavramı, karar vericilerin kendi devletlerinin niteliğine ve varsa devletlerinin uluslararası sistemde ya da alt bölgesel sistemlerde devamlı bir şekilde göstermesi gerektiği işlevlerine uygun kararların, taahhütlerin, kuralların ve eylemlerin tanımını içermektedir. Bu, onların devletlerinin dış çevreye yönelik ya da dış çevre içindeki uygun oryantasyonlarının ya da işlevlerinin 'imajıdır'". Holsti burada rol ve imaj kavramlarını eş anlamlı olarak kullanmıştır. Bk. Kale J. Holsti, "National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy", *International Studies Quarterly*, Vol. 14, No. 3 (Eylül 1970), ss. 245 – 246. Rol ve kimlik arasındaki ilişki ilerleyen yıllarda birçok çalışmada incelenmiştir. Örneğin S. Gülden Ayman da Holsti'nin rol kavramıyla kimliği ilişkilendirmediğinin ve bundan ziyade rollerin algıları nasıl yapılandırıldığını incelediğinin altını çizmiştir. Sonrasında da rollerin kimlik oluşturuçu yönlerinin olduğundan bahsetmiştir. Bk. S. Gülden Ayman, "Türk Dış Politika Seçkinlerinin Ortadoğu Algılamaları ve Irak Savaşı", *Akademik Ortadoğu*, Vol. 1, No. 1 (2006), s. 9. Diğer yandan Jacques Hymans'ın ulusal kimlik kavramı içinde, Hymans, kendi kullanmış olduğu kimlik kavramının imajlardan ziyade Holsti'nin rol kavramına paralel olduğunu söylemiştir. Bk. Jacques E. C. Hymans, *The Psychology of Nuclear Proliferation: Identity, Emotions, and Foreign Policy*, 1. Basım, Cambridge: Cambridge University Press, 2006, ss. 12 – 13, ss. 20 – 21. Bu tez çalışmasında ise öz imaj, rol kavramına daha yakın olmak ile, kimlikle eş anlamlı olarak kullanılmayacaktır.

*Şansölye Afganistan'a asker göndererek çok zor fakat bence doğru bir karar vermiştir ve bu askerler çok başarılı bir şekilde görevlerini yerine getirmişlerdir. Bizim gibi sizin de canları yitirdiğinizi biliyorum. Ve kalplerimiz hayatlarını kaybeden askerlerin aileleriyle birlikte. Ancak kanımca fedakârlık şarttır çünkü biz özgürlüğü savunuyoruz ve özgürlük çok değerli.*²⁷⁷

11 Eylül saldırılarını takiben Afganistan'a düzenlenen harekât kapsamında Almanya ile olan iş birliğinin altını çizen George W. Bush için Almanya, demokrasi üzerinden birçok değer paylaşıldığı ve karşılıklı anlayış bağlarının kurulabildiği müttefik bir ülkedir. Almanya söz konusu olduğu zaman Bush'un öz imajı demokratik bir ABD'ye, birçok değer paylaşıldığı müttefikler ile iş birliği yapabilen bir ABD'ye, Almanya gibi medeniyetin karşılığı olan ABD'ye ve değerler için göz kırpmadan fedakârlık yapan ABD'ye işaret etmektedir. Söz konusu Afganistan olunca ABD'nin öz imajı medeniyeti tehdit edenler karşısında yılmaz bir savunucu haline dönüşen ABD'ye, askeri müdahalenin gerekliliğine inanan bir ABD'ye, özgürleştirici olan bir ABD'ye ve teröre karşı özgürlük cephesinde yer alan bir ABD'ye işaret etmektedir. En çarpıcı haliyle Almanya özelinde saygı duyulan self determinasyon hakkı, Afganistan özelinde bu hakkı elde edebilmesi için öncelikle özgürleştirilmesi gerektiği inancına dönüşüyor. Bu çalışma içerisinde söz konusu ülke İran olunca ABD'nin farklı bir öz imaja ve aynı şekilde ABD söz konusu olduğunda da İran'ın farklı bir öz imaja sahip olduğunu göreceğiz.

Öz imajı oluşturan bileşenlere baktığımızda bireylerin negatif özelliklerden ziyade pozitif özellikleri tutma eğilimine sahip olduğunu görürüz. Özellikle pozitif bir sosyal kimlik tehdit altında ise, bireyler malumatı işlerken pozitif bir öze atıfta bulunmak amacıyla iç grup bağlarını pekiştirici ön yargıları kullanırlar ya da bu ön yargıları sağlayabilmek için çevreden gelen malumatı pozitif bir şekilde yorumlarlar. Bunun tersi olarak negatif özelliklerin ağırlıkta olduğu öz imajlar da vardır. Bu sebeple öz imajları pozitif ve negatif olmak üzere davranışsal farklılıkları üzerinden ikiye ayırabilmemiz mümkündür.

²⁷⁷ George W. Bush, "President Bush Meets with German Chancellor Schroeder", 23 Mayıs 2002, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/05/20020523-1.html> (5 Aralık 2018).

Martha Cottam negatif ve pozitif öz imajlar arasındaki farklılıkları gösterebilmek için Carol S. Dweck ve Ellen L. Leggett tarafından çocuklar üzerinde yapılmış olan bir çalışmaya atıfta bulunur.²⁷⁸ Bu çalışmaya göre:

*Negatif öz imajlar çaresizlik, negatif duygular, düşük görev performansı ve insanların yeterliliklerini göstermesine imkân tanıyan hedeflerin seçilimi ile ilişkilendirilmektedir. Pozitif öz imajlar ise sorun çözme görevlerindeki ustalaşma çabaları, pozitif duygular, öz eğitim ve öz izleme, görev performansı için kaynakları bir araya toplama çabaları ve yetileri arttıracak olan hedefleri öğrenme ile ilişkilendirilmektedir.*²⁷⁹

Davranış çıktıları olarak baktığımızda, pozitif bir öz imaja sahip olan birey, negatif öz imajlı bir bireye göre sorun çözümü konusunda daha başarılı olduğu için sorunun çözümüne dair daha fazla alternatif görme ve böylece daha fazla fırsattan yararlanma eğilimine sahiptir. Böylelikle pozitif bir öz imaj kendisini güçlendirmeye devam ederken, negatif öz imaj da bireylerin riske girmesini engelleyerek yetilerini kanıtlama kaygısına düşmesine neden olur. Özellikle öz imaj söz konusu olduğunda bireyler çevreden gelen malumatı inkâr etme yoluna gitmeden, basit bir şekilde pozitif yönde yorumlama eğilimine sahiptirler. Örneğin malumat, taşınılan pozitif öz imajı desteklemediği zaman, bu malumat göz ardı edilebilir ya da belirsiz ise pozitif bir öz imajı destekleyecek şekilde yorumlanabilir. Ancak burada hata yapma riski de her daim duracaktır. Öz imaj pozitif olduğu zaman bireyler kendi davranışlarını durumsal şartların bir sonucu olarak görürken, aynı çevre içinde bulunan ötekilerin davranışlarını karakter özellikleri üzerinden açıklar. Temel yükleme hatasında da gördüğümüz gibi ötekinin davranışı özellikle negatif ise bu tarz bir açıklama eğilimi çok güçlüdür.²⁸⁰

İmajların genelinde görebileceğimiz ve negatif olarak düşünülmemesi gereken istikrarsızlık öz imajlara da büyük bir dinamizm sağlamaktadır. Bu dinamizmin kaynağı öz imajın, söz konusu ötekisine kıyasla sürekli bir şekilde değerlendirilmesidir. Bu değerlendirme yapılırken imaj teorisinde gücün nasıl incelendiği çok önemlidir. Siyaset

²⁷⁸ Carol S. Dweck ve Ellen L. Leggett, "A Social – Cognitive Approach to Motivation and Personality", **Psychological Review**, Vol. 95, No. 2 (1988), ss. 256 – 273.

²⁷⁹ Martha L. Cottam, "Recent Developments in Political Psychology", s. 8.

²⁸⁰ Martha L. Cottam, **U.S. Policies in Latin America**, s. 24; Martha L. Cottam, "Recent Developments in Political Psychology", s. 8.

psikolojisinin de yardımıyla bu algıları, güç algıları ve kontrol algıları olarak ikiye ayırabilmemiz mümkündür. Klaus Scherer'e göre güç, *“bireyin potansiyel olarak kontrol edilebilir bir olayı fiilen (ya kendi araçlarıyla ya da diğerlerinin yardımıyla) etkileyebilme olasılığıdır; kontrol ise “bir olayın engellenebilme, gerçekleştirilebilme ya da sonuçlarının bireyin bilgisi dâhilindeki asli faktörler tarafından değiştirilebilme olasılığıdır”*.²⁸¹

Bu ayrımlara göre bireyin güç algısı, güç unsurlarının çok boyutlu ve karmaşık bir analizinin aksine, kaynakların ve enstrümanların mobilize edilebilme yetisi hakkındaki varsayımlar üzerine temellendirilir. Bu sebeple kontrol algıları, güç algılarının ayrılamaz bir parçasıdır.²⁸² Liderlik özelliği analizindekine paralel olarak Jerry Burger'in de tanımladığı gibi kontrol algıları, olayları önemli bir ölçüde değiştirebilme algısıdır.²⁸³ Bu kontrol algısı Shelley Taylor ve Jonathan Brown'ın çalışmalarında incelendiği gibi pozitif illüzyonlara neden olur. Bu illüzyonlar doğrudan öz imajlarla ilgilidir ve yapılan çalışmalarla bunların sadece mental anlamda değil, fiziksel anlamda da bireye iyi geldiği ortaya konmuştur.²⁸⁴

Ancak öz imajın sürekli değerlendirildiği bir ortamda pozitif illüzyonların tersi yönde kontrol illüzyonuna kapılma riski de vardır. Bu sebeple eğer birey güçlü olduğuna inanıyorsa, öncelikli olarak yapması gereken güç enstrümanlarının tanımlanmasıdır. Aynı şekilde bireyin kontrole sahip olma düşüncesi öncelikli olarak bu enstrümanları kullanabiliyor olma inancını gerektirir. Bu kontrol peşi sıra daha iyi bir performansı, daha pozitif bir bakış açısını ve sorunlara dair yaratıcı çözümleri getirir.

²⁸¹ Klaus R. Scherer, “Criteria for Emotion – Antecedent Appraisal: A Review”, Vernon Hamilton, Gordon H. Bower ve Nico H. Frijda (Ed.), **Cognitive Perspectives on Emotion and Motivation** içinde (89 – 126), Boston: Kluwer Academic Publishers, 1988, s. 103.

²⁸² Martha L. Cottam, **Images and Intervention: U.S. Policies in Latin America**, s. 24.

²⁸³ Jerry M. Burger, “Negative Reactions to Increases in Perceived Personal Control”, **Journal of Personality and Social Psychology**, Vol. 56, No. 2 (1989), s. 246.

²⁸⁴ Shelley E. Taylor ve Jonathan D. Brown, “Illusion and Well-Being: A Social Psychological Perspective on Mental Health”, **Psychological Bulletin**, Vol. 103, No. 2 (1988), ss. 193 – 210; Shelley E. Taylor ve Jonathan D. Brown, “Positive Illusions and Well-Being Revisited: Separating Fact from Fiction”, **Psychological Bulletin**, Vol. 116, No. 1 (1994), ss. 21 – 27.

Böylelikle sorunlar ile karşılaşıldığında stresi baskılamaktan ziyade, yüzleşici bir tavır takınılır.²⁸⁵

Kontrolün kaybı durumunda bireylerin tekrar kontrolü ele geçirme eğilimleri vardır. Bu kayıp durumuna özellikle öfke duygusu da eşlik eder. Ancak bireyler her koşulda kontrole sahip olmayı tercih etmeyebilirler. Özellikle başarısızlığın bedeli çok yüksek olduğu zamanlar, bireyler kontrol elinde olsun istemeyebilirler. Hatta bireyin artan kontrolü onda negatif bir duygu olarak endişeyi yaratabilir. Diğer yandan kontrol kaybına karşı bir tepki gösteremeyip çaresizce duruma razı da olabilirler.²⁸⁶

Öz imajlar algılanan imajlara göre daha zor değişim gösterirler. Çünkü öz imajın değişmesi demek, bireyin devletin uluslararası çevredeki rolüne dair algıda bir değişiklik olacağı anlamına gelmektedir. Ayrıca çevreden gelen malumata göre öncelikli olarak bireyin kendisine dair bilgisinden ziyade ötekisine dair bilgisini değiştirmesi bilişsel olarak da daha pratiktir. Öz imajın değişimi de özellikle oynanan role dair beklentilerin aksine davranışların gösterilmesi ve bunların kendisini tekrar edip bireyin tecrübelerine dâhil olması ile gerçekleşir.²⁸⁷ Bu çalışma içinde de ABD'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde kontrol illüzyonuna kapılıp öz imajını değişen çevre şartlarına göre netleştirememesi, öz imaj değişimi sırasında yaşanabilecek sıkıntılara verilebilecek en önemli örneklerdendir.

VII.B. Algılanan İmaj

Algılanan imaj başlığı altında kapasite, kültür ve niyet bileşenleri açısından ne gibi farklı imajlar olduğuna değinilecektir. Literatürde genel olarak yedi farklı imajın üzerinde durulmaktadır. Bu imajlar düşman, müttefik, barbar, emperyalist, sömürülen, yozlaşmış ve haydut imajlarıdır. Bu kısımda bu yedi farklı imaj detayları ile birlikte incelenecektir.

²⁸⁵ Martha L. Cottam, **Images and Intervention: U.S. Policies in Latin America**, s. 25; Martha L. Cottam, "Recent Developments in Political Psychology", ss. 9 – 10.

²⁸⁶ Martha L. Cottam, "Recent Developments in Political Psychology", s. 10.

²⁸⁷ A.g.e., ss. 11 – 12.

VII.B.1. Düşman İmajı

Düşman imajı üzerinden algılanan bir ülke, algılayan için bir tehdit oluşturmaktadır. Bu tehdit algısına eşlik eden eşit seviyede algılanan kapasite ve kültür algılarıdır. Niyetleri açısından zararlı olarak görülen düşman, karar verme açısından da küçük elit bir sınıfın elindedir (Bk. Tablo 5). Agresifliğinin en önemli göstergesi askeri kapasitesini kullanma istekliliğidir. Algılayan ülke için algılananın iç politikası kendisinden oldukça farklıdır. Bu farklılığın sebebi karar yapısı açısından düşmanın monolitik olması ve küçük bir elit sınıfın görüşleri haricinde rekabet içindeki görüşlerin olmayışıdır. Algılayana göre düşman imajıyla algılanan ülke bir noktaya kadar oldukça rasyonel olarak görülür, ancak o noktadan sonra düşman karmaşık komplolar üretebilir ve sinsice planlar yapabilecek kapasitededir. Ekonomisi eşit kapasitede görülen düşman, kültürel çok yönlülüğü açısından da benzerdir. Algılanan ülke niyeti açısından algılayanın hedef ve siyasetine karşı hiçbir şekilde destekleyici değildir. Esnekliğine bakıldığında algılanan ülke siyasetin oluşturulmasında ve bu siyasetin uygulanmasında algılayana göre esnek değildir. Ancak kendi hedeflerine ulaşma konusunda oldukça agresiftir.²⁸⁸

Düşman imajının özünde bir iç grup – dış grup gerilimi vardır ve bu gerilimin toplumsal kimliğe olan etkisini sürekli bir şekilde yapılan negatif dış grup atıflarında görürüz. Buradaki dış grup atfı sadece ülke sınırlarının ötesi ile sınırlı değildir. Algılayanın ülkesinde de düşman imajını paylaşmayan insanlar olabilir. Algılanan tarafından bu insanlar düşmana aldanmışlar olarak görülür. Hatta daha da ileriye giderek bu kişiler vatan haini olarak bile suçlanabilirler. Dolayısıyla iç grup ve dış grup arasındaki sınırların belirleyicisi zaman ve mekânın aşılmasıyla zihinsel resimlerin paylaşımı olur. Bu paylaşılan zihinsel resim de iç ve dış arasındaki farklılıklar üzerinden pozitif bir öz imajı tetiklemektedir. Buna ek olarak düşman imajıyla ilişkilendirilen, “kızgınlık, hayal kırıklığı, çekememezlik, kıskançlık, korku, güvensizlik ve gönülsüzce bir saygı” gibi negatif duygular da iç ve dış arasındaki gerilimin sonucudur. Bu duygulara eşlik eden haksızlık hissiyatı, arzu edilmeyen olaylar

²⁸⁸ Cottam ve Cottam, s. 106; Martha L. Cottam, **Foreign Policy Decision Making: The Influence of Cognition**, s. 74.

karşısında özün değil de öteki olan düşmanın hemen suçlanması, rekabet ve çıkar yarışlarının sebep olduğu düşmanca eylemlere olan eğilimin artması gibi etmenler de duyguların yoğunluğunu arttırmaktadır. Bu duygu yoğunluğunu görebileceğimiz en iyi örnek düşman imajının en radikal formu olan şeytani düşman imajıdır. Düşman imajının temelinde yer alan anlaşmazlık şiddete evirildiğinde, kızgınlığın yerini artık öfke ve nefret alır. Hatta öfke ve nefretin beslediği duygu yoğunlukları düşmanın özellikle kültürel açıdan artık eşit olarak görülmemesi sonucunu doğurabilir. Düşmana verilen kayıpların öz imajda yaratacağı bir etki sonucu, kapasite algılarında da değişiklikler meydana gelebilir. Kapasite ve kültür algılarındaki değişimler de düşmanın insandışılaştırılmasına neden olarak imajın düşmandan barbara dönüşmesine neden olabilir.²⁸⁹

Olay senaryoları olarak düşman imajı üzerinden algılanan ülkenin davranışına ya da bu ülke ile olan anlaşmazlığın sonucuna dair tahminlere baktığımızda genel olarak agresif davranışların örneklerini görürüz. Özellikle karşılıklı güvensizlik üzerine kurulu güvenlik konuları bu senaryoların çerçevesini oluşturur. Tarihsel analogiler özellikle geçmiş ile yapılan kıyaslar üzerinden kendisini gösterir. Örneğin düşman imajıyla algılanan herhangi bir ülkenin halihazırdaki davranışları, Hitler ve diğer tarihi düşmanlarla yapılan kıyaslar üzerinden yorumlanır. Tepki alternatifleri olarak ise düşmanın davranışında radikal bir dönüşüm yaratacağına inanılmayan diplomatik görüşmeler, askeri gücün kullanımı, yaptırımlar üzerinden ekonomik gücün kullanımı ve düşman ile yaşanan sorunun uluslararası çevrenin gündemine getirilmesi gibi farklı yollar vardır. Ancak herhangi bir şey yapmamak burada alternatif olarak yer almaz. Düşman imajı üzerinden algılanan bir ülkenin davranışına karşı tepki göstermek kaçınılmazdır. Bu alternatiflerden olan ve tepkinin siyaseten vücut bulmuş en önemli örneği ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki Soğuk Savaş döneminde ABD'nin izlediği çevreleme politikasıdır.²⁹⁰

²⁸⁹ Cottam ve Cottam, ss. 106 – 108.

²⁹⁰ Martha L. Cottam, **Foreign Policy Decision Making: The Influence of Cognition**, s. 74.

VII.B.2. Müttefik İmajı

Kategorik özellikleri açısından müttefik imajı üzerinden algılanan bir ülke algılayanın ülkesine göre kapasite ve kültür açısından benzerdir. Niyetleri açısından iyi olmakla birlikte karar verme sürecine de birçok grup dâhil olmaktadır. Müttefiklik ilişkisinin doğuşunu sağlayan üçüncü bir ülkenin neden olduğu tehdit sebebiyle, müttefik imajının temelinde hem bir tehdit hem de bu tehditten kaynaklı bir iş birliği fırsatı vardır (Bk. Tablo 5). Ancak imaj teorisinin genelinde tartışılan benzer kapasite ve kültür algılarının müttefik imajını doğurduğu iddiası bazı örneklerde tartışılabilir hale gelmektedir. Bu açıdan kültür ve niyet boyutları açısından büyük bir benzerliğin bulunabileceği Türkiye – Azerbaycan ilişkileri kapasite açısından bize çok farklı bir durum sunmaktadır. Daha düşük kapasiteye sahip bir Azerbaycan ile daha üstün kapasiteye sahip Türkiye'nin kurmuş olduğu müttefiklik ilişkisi teorik açıdan bir eleştiriye de beraberinde getirmektedir.

Müttefik olarak görülen ülke ile algılayanın ülkesi arasında değerler açısından büyük benzerlikler mevcuttur. Bu benzerlikler sebebi ile bu imaj özellikle iç grup dinamiği üzerinden toplumsal kimliğe katkıda bulunur. Bu benzerliği askeri güç açısından, askerin gücün kullanımındaki isteklilikte, iç siyasi yapıda ve ekonomik güçte görmemiz mümkündür. Müttefik imajına göre algılanan ülke algılayanın hedeflerini destekler ve siyasetin oluşturulması ile yönlendirilmesinde esnektir. Dolayısıyla algılanan ülkenin motivasyonu karşılıklı fayda ve barışçıl ortak çabalarla yürütülen iş birlikleri üzerinden tanımlanır. Olay senaryoları açısından özellikle bir tehdit karşısında müttefikin algılayanın yardımına geldiği örnekler söz konusudur. Tehdit ve fırsatın iç içe geçtiği bu olay senaryolarının genel çerçevesi öncelikli olarak güvenlik konuları ve sonrasında da ekonomik konulardır. Tepki alternatifleri açısından, müttefik ile kurulan ilişki diplomatik ilişkiler üzerinden yürütülür. Bu diplomatik ilişkilerin meydana getirdiği stratejik ilişki ise kurumsal iş birliğidir. Bunun dışında askeri zorlamalar ya da ekonomik zorlamalar bir alternatif olarak bu imaj kategorisinin altında yer alamaz. Aynı şekilde hiçbir şey yapmamak da bir alternatif değildir. Çünkü algılayan ve algılanan

arasındaki iyi ilişkilerin sürdürülebilmesinin tek şartı sürekli bir görüşme halidir.²⁹¹ Müttefik imajının kategorik özelliklerini, olay senaryolarını ve tepki alternatiflerini görebileceğimiz en iyi örnek 2003 yılında başlayan Irak Savaşı'ndaki ABD ve Birleşik Krallık arasında kurulmuş olan ilişkidir.

VII.B.3. Barbar İmajı

Kategorik özellikler açısından barbar imajının temelinde bir tehdit algısı vardır. Bu tehdit ekseninde algılananın kapasitesi daha üstündür. Diğer yandan algılayana göre algılananın kültürü daha düşük bir seviyededir. Niyetleri açısından algılayan için zararlı olan barbar imajı içinde karar vericiler olarak küçük bir elit sınıf yer almaktadır (Bk. Tablo 5).

Barbar kelimesi Oxford sözlüğünde oldukça şarkiyatçı bir şekilde, antik dönemlerdeki Yunan, Roma ve Hristiyan medeniyetleri gibi büyük medeniyetlere ait olmayan insanlar olarak tanımlanmıştır.²⁹² Özellikle Romalıların kuzeydeki Alman kabilelerini betimleme şekli tam olarak bu tanıma uygun bir örnektir.²⁹³ Barbar imajının çok ötesine geçen ve adeta bir tarih okumasına dönüşen bu basmakalıp bakış açısını, akademi dışında özellikle sinema sanatı içinde de kolaylıkla görebilmemiz mümkündür.²⁹⁴

Algılayana göre barbar imajı üzerinden algılanan devlet, motivasyon olarak agresif, karar yapısı açısından monolitik, karar tarzı açısından son derece kurnaz, ahlaki olarak sınırları olmayıp soykırım gibi vahşice yöntemlere başvurabilecek ve algılayana kıyasla sahip olduğu üstünlüklerin yarattığı fırsatlardan yararlanma konusunda da oldukça azimli bir yapıdadır. Kültürel olarak algılayanın kendisini daha üstün ve barbarı

²⁹¹ Cottam ve Cottam, s. 97; Martha L. Cottam, **Foreign Policy Decision Making: The Influence of Cognition**, ss. 82 – 83; Herrmann ve Fischkeller, ss. 428 – 431.

²⁹² **Oxford Dictionary**, “Barbarian”, <https://www.lexico.com/en/definition/barbarian>.

²⁹³ Cottam ve Cottam, s. 108.

²⁹⁴ Ridley Scott ve Diğerleri (Producer), Ridley Scott (Director), *Gladiator* [Motion Picture], United States: Universal Pictures, 2000; Frank Miller ve Diğerleri (Producer), Zack Snyder (Director), *300* [Motion Picture], United States: Warner Bros., 2006; Frank Miller ve Diğerleri (Producer), Noam Murro (Director), *300: Rise of an Empire* [Motion Picture], United States: Warner Bros., 2014. Bu filmler sadece Romalıların kuzey kabilelerini ya da Antik Yunan'ın Persleri nasıl gördüğünün örnekleri değildir. Buna ek olarak bugünkü ABD sinema endüstrisinin devasa bütçeleriyle sinema sanatı içindeki tarih okumalarının ve bunun da ötesinde bir imaj yaratımının nasıl gerçekleştiğini tüm çarpıcı haliyle gözler önüne serer.

daha düşük görüyor olması duygu olarak bir küçümsemeye neden olmaz. Kapasite olarak barbarın daha üstün algılanmasından dolayı iğrenme, kızgınlık ve öfke duyguları hâkimdir. Algılayanın bu barbar imajını paylaşmayan vatandaşlar, korkaklık ve ihanetle suçlanır.²⁹⁵

Olay senaryoları açısından askerî harekâtlar baskın olmasına rağmen, kapasite olarak eşit olmayan durum sebebi ile algılayan ülke doğrudan bir çatışmadan kaçınmaya çabalar. Tarihsel analogiler üzerinden algılayanın kültür açısından üstün olduğu algısı algılayan için algılanana karşı ahlaki bir meşruiyet zemini hazırlar. Tepki alternatifleri açısından kapasitedeki bu asimetri karşımıza iş birliklerini getirir. Bu iş birliği özellikle algılayanın, algılananın kendisine de tehdit oluşturabileceğine ikna ettiği müttefikler ile yapılır. Kapasite açısından yapılan bir karşılaştırmanın sonucu olan bu asimetrinin temeli, kıyas noktasının değiştirilmesi ile sarsılmaya çalışılır. Kıyas noktası algılayanın kendisinden, kurduğu ittifakın toplam kapasitesine kaydırılır. Bu sebeple barbar olanı çevrelemek adına koalisyonlar kurulmalıdır. Düşman imajında olduğunun aksine burada diplomasi hiçbir şekilde seçenek olmadığı için sorunları çözebilmenin yolu iş birlikleri yaparak kapasiteyi arttırabilmektir.²⁹⁶

Barbar imajı özellikle komşularına kıyasla azınlıkta olan toplulukların, çevresinden daha başarılı bir performans gösterdiği ortamlarda söz konusudur. İsrail'in çevresindeki farklı Arap ülkelerine dair algısı barbar imajının özellikleriyle uyum içindedir. Burada önemli olan nokta, İsrail'in Araplara gösterdiği davranışın sebebinin ciddi bir analizden ziyade tamamen algılardan kaynaklanmasıdır. İsrail'in Arapların nüfuslarına, kaynaklarına ve konvansiyonel üstünlüklerinin kaçınılmaz olduğuna dair algısı ve buna ek olarak kendisine kıyasla Arapların kültürel olarak daha düşük bir seviyede olduğuna dair algısı barbar imajını kuvvetlendirmektedir. Bu sebeple tepki alternatifini olarak İsrail'in özellikle ABD ve Avrupa Birliği ile güvenlik temelli iş birliklerine giderek kapasitesini arttırmaya çalıştığı görülür. Bu iş birliklerinin kurulmasında Yahudi lobisi çok önemli bir rol oynar. Ayrıca başka bir tepki alternatifi olarak kapasitedeki asimetriyi giderecek şekilde, İsrail'in konvansiyonelden öte kitlesel

²⁹⁵ Cottam ve Cottam, ss. 108 – 109.

²⁹⁶ A.g.e., s. 109; Cottam ve Diğerleri, s. 55.

imha silahlarına yöneldiğini görüyoruz.²⁹⁷ 1970 yılından itibaren de İsrail'in tamamıyla nükleer silah üretme amacıyla kurulmuş olan Dimona nükleer santralindeki çalışmalar sayesinde nükleer silaha sahip olduğu ve 1973 Arap – İsrail Savaşı sonrasında da kabul ve ret arasındaki bilinmezlik üzerine kurulu nükleer belirsizlik politikasının gayri resmi güvenlik stratejisi olarak kabul gördüğü söylenebilir. Nükleer silahlar bu çerçevede kapasite eşitleyici olarak görev yapar. Ancak bu durumun İsrail açısından en büyük riski Arapların da nükleer silahlanma yarışına dâhil olup İsrail'in asimetrik kapasitesini ortadan kaldırmalarıdır. Dolayısıyla bu avantajın korunumu, İsrail'in parçası olmadığı nükleer silahsızlanma rejiminin enstrümanlarının bir şekilde Araplara doğru yönlendirilmesini gerektirmektedir.²⁹⁸

VII.B.4. Emperyalist İmajı

Emperyalist imajını özellikle tarihin 19. yüzyılı gösteren sayfalarında görürüz. Sömürgecilik hareketleri ve koloniciliğin tetiklediği bu imaj içindeki kategorik özelliklere bakıldığında, algılayanın, kapasite ve kültür açısından algılananı daha üstün olarak algıladığı görülmekte ve bu asimetriye yoğun bir tehdit algısı eşlik etmektedir. Algılananın kapasitedeki üstünlüğü askeri ve ekonomik alanların ikisi için de geçerlidir. Kapasitedeki bu üstünlüğü kullanma konusunda algılanan devlet isteklidir. Belirlenen siyasetin uygulanmasında algılanan devlet son derece etkili görülür ve karar yapısı açısından da algılayana göre çok farklıdır. Kapasite ve kültüre dair asimetriden dolayı hiçbir şekilde emperyalist, algılayan devletin hedeflerine dair bir destek sunmaz. Aynı şekilde ikili ilişkilerde ve pazarlıklarda esnek değildir. Algılanan için önemli olan kendi hedefleridir ve bunlara ulaşma konusunda son derece agresiftir²⁹⁹ (Bk Tablo 5).

Klasik anlamdaki emperyalist imajı özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan sonraki dekolonizasyon süreci ile değişime uğramıştır. Siyasi farkındalığın artması ve kapasite ile kültüre dair asimetrik algıların yavaş da olsa değişiyor olması yeni sömürgecilik olarak tanımlanabilecek neokolonyalizm formunun geliştirilmesine neden olmuştur.

²⁹⁷ Cottam ve Cottam, ss. 109 – 111.

²⁹⁸ Avner Cohen, "Continuity and Change in Israeli Strategic Thinking: Reflections in the Wake of Operation Iraqi Freedom", James A. Russel (Ed.), **Proliferation of Weapons of Mass Destruction in the Middle East: Directions and Policy Options in the New Century** içinde (33 – 50), New York: Palgrave Macmillan, 2006, ss. 34 – 38.

²⁹⁹ Martha L. Cottam, **Foreign Policy Decision Making: The Influence of Cognition**, s. 76.

Bugünkü emperyalist imajını da neokolonyalizm perspektifinden düşünmek gerekir. Artık kolonyal kurumlardan ziyade, bağımsızlık sonrası dönemde emperyalist gücün işbirlikçisi yerel güçler vardır. Emperyalist imajının içindeki motivasyonun temel kaynağı kaynakların sömürülebilmesidir. Bunu gerçekleştirebilmenin şartı da karşılıklı ilişkinin itaat temelleri üzerine inşa edilebilmesidir. Emperyalist imajında karar yapısı, yine yoğun bir tehdidin algılandığı düşman ve barbar imajlarına kıyasla daha az monolitiklidir. Bunun nedeni de emperyalist imajının içinde her daim bulunan anti-emperyalist unsurlardır. Bu sebeple kararlar daha ayrıntılı bir inceleme sonucu alınır ve kurumlar ile bireylerden oluşan girift ağılar söz konusudur. Bu açıdan emperyalist güç, karmaşık ağıları yönetebilecek kapasitede görülür.³⁰⁰

İşbirlikçi yerel güçler, emperyalist ile olan ilişkiden sağladıkları kazanımlardan dolayı toplumun bir kesimi tarafından ihanet ile suçlanır. Dolayısıyla algılayanın içinde parçalı bir duygu yapısı vardır ve bu ilişkinin adil ve meşru olarak algılanıp algılanmadığına göre değişiklik gösterir. Emperyalist ile iş birliği içinde olan yerel güçler kendilerinin kapasite ve kültür açısından daha düşük olduklarını kabul ederlerse, duygular daha çok bu grubun yaşadığı korkuları kapsar ve bundan kaynaklı olarak kendini koruma ve çatışmadan kaçınma davranışları geliştirilir. Buna paralel olarak da emperyalist gücün yaklaşımı adeta çocuğuna yaklaşan bir baba gibi olacak ve algılayan bu gücün bahsettiği tavizler içinde yaşayacaktır. Ancak bu ilişki adaletsiz ve gayrimeşru görüldüğünde yeni duygular devreye girecektir. Algılayan özellikle asimetriden kaynaklı farklılıkları giderebilmek için talepte bulunacak ve bu taleplere kıskançlık, öfke ve utanç duygusu eşlik edecektir. Bu duyguların tetikleyeceği davranışlar da isyan gibi düşmanca eylemler olacaktır. Kısacası olay senaryoları açısından emperyalist imajı aleni veya gizli bu gücün algılayana uyguladığı baskı olaylarıyla ilişkilendirilir. Tepki alternatifleri açısından ise diplomatik ilişkilerin veya sivil toplum örgütlerinin emperyalist güç ile olan pazarlıklardaki etkisi çok sınırlıdır. Askeri gücün kullanılması ise tamamen bir felaketle sonuçlanabilir. Dolayısıyla bir dereceye kadar olayların uluslararası çevreye taşınması tercih edilebilir davranışlardandır. Aynı şekilde

³⁰⁰ Cottam ve Cottam, ss. 112 – 113.

asimetrinin yaratmış olduğu baskı, hiçbir şey yapmama tercihinin de masada durmasına neden olmaktadır.³⁰¹

Emperyalist imajını görebileceğimiz en iyi örneklerden bir tanesi, İran'da Muhammed Musaddık liderliğindeki Milliyetçi Cephe'nin İngilizlere ve özellikle onun yerel işbirlikçisi olarak algılanan Şah Rıza Pehlevi'ye karşı verdiği siyasi mücadeledir. Bir yanda İngilizlerin baskısına direnemeyip, petrol konusundaki agresif tutumlara boyun eğerek ciddi tavizler veren ve siyaseten emperyalist güce karşı hiçbir şey yapmamayı tercih eden Şah Rıza Pehlevi ve diğer yanda petrolün millileştirilebilmesi için ciddi taleplerde bulunan ve millileştirme sonrası meşruiyetini göstermek adına konuyu uluslararası çevrelere taşıyan Muhammed Musaddık vardır.³⁰² 1979 yılında gerçekleşen ve anti-emperyalist bir zafer olarak adlandırılan İran Devrimi de İngilizlerin ve Amerikalıların işbirliği sonucu devrilen Başbakan Musaddık'ın 1949 – 1953 yılları arasındaki mücadelesinden bağımsız düşünülemez.

VII.B.5. Sömürülen İmajı

Sömürülen imajı ve emperyalist imajı adeta bir madeni paranın iki yüzü gibidir. Emperyalist imajının tam zıttı olarak, algılayan için algılananın kapasitesi ve kültürü daha düşük bir seviyededir. Niyetleri açısından da zararsız olan sömürülen ülke algılayan için bir fırsat yaratır. Bu da sömürü fırsattır. Bu fırsatı algılayan ülke kapasite olarak daha aşağıda olan sömürülen üzerinde kontrol sağlamaya çalışır. Sömürülen üzerinde kurulmaya çalışan bu hâkimiyeti meşrulaştıran, algılayanın ulusal değerleri, ekonomik çıkarlarının tatmini veya dini ve ideolojik çıkarlarının gerçekleştirilmesi olabilir.³⁰³ (Bk. Tablo 5)

Richard Herrmann'ın bahsettiği gibi sömürülene bakış açısı sanki bir babanın çocuğuna bakışına benzer. Bu sebeple de algılanan aşağıda konumlandırılır. Fakat emperyalist güce göre kolonide iki farklı yapı söz konusu olabilir. Siyasal elitlerin bir kanadında, emperyalist güç ile iş birliği yapan ve algılayana göre sorumluluklarına

³⁰¹ A.g.e., s. 113.

³⁰² Kinzer, *All the Shah's Men: An American Coup and the Roots of Middle East Terror*, ss. 62 – 82, ss. 102 – 133.

³⁰³ Cottam ve Cottam, s. 119.

sahip çıkan bir grup vardır. Diğer kanadında ise emperyalist gücün hedeflerine karşı çıkan ve hatta daha da ileriye giderek emperyalist gücün düşmanları ile iş birliği yapan sorumsuzca davranan diğer bir grup vardır. Bu dikotomi içinde ılımlı olarak görülen ilk kesim karar yapısı içinde emperyalist gücün medeniyetleştirici misyonu ile barışıktır ve hatta bu misyona destek verme açısından güdülenmişlerdir. Diğer kesim ise karar yapısı açısından daha monolitik ve emperyalist güç ile ilişkileri yıkma eğilimindedir. Emperyalist gücün kendi içinde bu imajı paylaşmayanlar ise vizyonlarını yitirmekle suçlanırlar.³⁰⁴

Emperyalist gücün sömürülen ve içindeki insanlarla özdeşleştirilen duygularına baktığımızda, özellikle kültürel farklılık çerçevesinden bir yorum getirildiği görülmektedir. Emperyalistin sömürülenin insanlarından tiksinişi, onları hor görmesi ve tüm bunlara rağmen onlara acıyarak bakması, onun sömürü ve medeniyet misyonu arasında kalmışlığını yansıtmaktadır. Bu sebeple olay senaryoları açısından güçlü olanın gücünü gösterip diğerinin itaat ettiği örnek olaylardan başlayarak, içerdeki farklı yapıların isyanına kadar değişiklik gösterebilecek olaylar yelpazesi vardır. Tepki alternatifleri açısından emperyalist gücün her adımını meşrulaştıran medeniyet getirme iddiası en başta gelen davranış şeklidir. Diğer yandan bir isyan ile karşılaştığı vakit duygulara eklemlenen kızgınlık ile emperyalist gücün kötü davranışı cezalandırıcı güç kullanımları da olası davranışlar dâhilindedir. Özellikle bu davranış şeklini Soğuk Savaş döneminde ABD'nin arzu etmediği yönde hareket eden hükümetler üzerinde görmemiz mümkündür. Komünizmin adeta bir salgın gibi kendisine ideolojik olarak yakın bir ülkeye bulaşmasından ve sonra da kontrolsüz bir şekilde yayılımından korkan ABD hükümetinin İran'da (1953), Guatemala'da (1954) ve Şili'de (1973) yapmış olduğu darbeler bu cezalandırıcı davranış biçimine verilebilecek en iyi örneklerdir.³⁰⁵

VII.B.6. Yozlaşmış İmajı

Yozlaşmış imajının kategorik özelliklerinin temelinde kapasite ve kültür algıları açısından görece eşit veya daha üstün ve niyetleri itibariyle zararlı olan bir

³⁰⁴ Cottam ve Diğerleri, s. 58.

³⁰⁵ A.g.e., ss. 58 – 59.

devletten kaynaklanan fırsat algıları vardır. Algılayan devlet algılanana kıyasla kapasite olarak daha üstün olsa da algılayana göre algılananın motivasyonu belirsizdir (Bk. Tablo 5). Bu da algılananın liderliğinde bir hedef sıkıntısının oluşmasına neden olur. Yani kapasiteye rağmen kültür açısından iradesiz bir yapıya sahip olması sebebi ile algılanan devlet bu kapasitesini kullanamaz. Karar yapısında oluşan bu belirsizlikten dolayı yol haritası belirlenemez ve etkili bir strateji oluşturulamaz. Karar vericilerin bu farklılaşmış ve karmaşıklaşmış hali sebebiyle güç enstrümanlarının kararlı bir şekilde kullanımı konusunda da sıkıntılar çıkar ve bu kabiliyetsizlikler kamuoyu desteğinin sağlanmasını da negatif bir şekilde etkiler. Yozlaşmış imajının ilişkilendirildiği duygular ise tikslenme, hor görme, aşağılama ve öfkedir. Duygu yoğunlukları tüm bunların nefrete dönüşmesine neden olabilir. Böylelikle yozlaşmış imajına karşı tepki alternatifleri olarak karşımıza yok etme arzusu çıkabilir. Nefretin hâkim olduğu bu duruma aşağılama duygusunun eşlik etmesi ile insandışılaştırma ve hatta soykırıma gidebilecek süreç başlayabilir. Diğer yandan yozlaşmış imajında karşı tarafın yeteneklerinin yanlış hesaplanması algılayan için felaket ile de sonuçlanabilir.³⁰⁶

Yozlaşmış imajı için örnek olarak 1979 İran Devrimi sonrası çıkan İran – Irak Savaşı’nı verebiliriz. 1980 yılında Irak’ın İran’ı işgal etmesinin nedenleri arasında özellikle Irak’ın devrimden sonra İran’ın yozlaşmış hale geldiğine dair algıları vardır. Sekiz yıllık savaşın ilerleyen safhalarında İran’ın Irak’a dair benzer algıları oluşmuş ve bu sefer İran, Irak’ın üzerine gitmeye başlamıştır. Ancak sonunda her iki taraf da ateşkes anlaşması imzalama durumunda kalmıştır.³⁰⁷ Buna benzer şekilde Irak’ın Kuveyt’i işgali sırasındaki imajı da örnek olarak verilebilir. Irak’ın hesaplayamadığı şey ABD ve müttefiklerinin işgal eylemine karşı bir irade göstermiş olmalarıdır. Uzun vadede bu Saddam Hüseyin yönetimi için felaketle sonuçlanmıştır.³⁰⁸

VII.B.7. Haydut İmajı

Haydut imajının bağlamına baktığımızda, bu imajın özellikle ABD’li karar vericiler tarafından Soğuk Savaş sonrası dönemin tanımlanmasında kullanıldığını

³⁰⁶ A.g.e., ss. 57 – 58.

³⁰⁷ Herrmann ve Fischkeller, s. 445.

³⁰⁸ Cottam ve Cottam, s. 118.

görmekteyiz. Soğuk Savaş sırasında kullanılan ve bu imaja benzer özellikler gösteren düşmana bağlı müttefik imajı Soğuk Savaş'ın bitimi ile geçerliliğini yitirmiş ve bu dönemin mirasçıları olan, yıkılmış Sovyetler Birliği'nin müttefikleri ile diğer bazı ülkeler haydut imajı üzerinden algılanmaya başlanmışlardır. Bu devletler kapasite ve kültür açısından algılayana göre daha düşük olmakla birlikte, niyetleri açısından zararlı ve küçük bir elit sınıfın elinde algılayana tehdit oluşturmaktadır.³⁰⁹ (Bk. Tablo 5)

Haydut imajını daha iyi anlayabilmek için geçirdiği evrime bakmamız faydalı olacaktır. Öncelikli olarak bu imaj tarihsel açıdan terörizm ile ilişkilendirilmiştir. Özellikle 1960'lardaki uçak kaçırma olaylarının artması ile terörizm uluslararası bir boyut kazanmıştır. Bu sebeple ABD'nin üç önemli yasasının içinde terörizm ile ilişkilendirilen devletler ile olan münasebetlerdeki kısıtlamalar ve hatta yasaklar yıllar içerisinde daha da önem kazanmıştır. Bu yasalar 1961 Dış Yardım Yasası³¹⁰, 1976 Silah İhracatını Kontrol Yasası³¹¹ ve 1979 İhracat İdaresi Yasası'dır³¹². Bu üç yasa kapsamında ve hatta günümüzde de "Terörizmi Destekleyen Devletler" listesinin varlığı bir zorunluluktur.³¹³ Yönetimlerin kararlarına göre değişiklik gösteren bu liste ilk defa 1979 yılında yayınlanmış ve ilk halinin içinde Libya, Irak, Güney Yemen ve Suriye devletleri yer almıştır. 2019 yılı itibari ile Trump yönetiminin listesindeki devletler Kuzey Kore, İran, Sudan ve Suriye'den oluşmaktadır.³¹⁴

Haydut imajının ilk somut halini görebileceğimiz bu listenin dışında, ABD dış politikasında benzer atıfların yapıldığı ve farklı isimlerin kullanıldığı devlet grupları

³⁰⁹ A.g.e., 116.

³¹⁰ Foreign Assistance Act, Paragraf 620A (1961).

³¹¹ Arms Export Control Act, Paragraf 40 (1976).

³¹² Export Administration Act, Paragraf 6J (1979).

³¹³ Terörizmi Destekleyen Devletler listesi 1979 yılında ilk kez açıklandıktan sonra önemli değişikliklere uğramıştır. 1979 yılını takiben öncelikli olarak 1982 yılında Irak listeden çıkarılmıştır. Aynı yıl içinde Küba listeye eklenmiştir. İran listeye 1984 yılında eklenirken, Kuzey Kore de listeye 1988 yılında eklenmiştir. 1990 yılında Irak yeniden bu listeye dahil edilirken, Güney Yemen listeden çıkarılmıştır. Sudan 1993 yılında listeye eklendikten sonra uzun bir dönem listede değişiklik yapılmamıştır. 2006 yılında Libya listeden çıkarıldıktan sonra, 2008 yılında da Irak ve Kuzey Kore listeden çıkarılmıştır. 2015 yılında Küba da listeden çıkarılmış ve son eklenti olarak yeniden Kuzey Kore 2017 yılında listeye eklenmiştir. Bu değişikliklere göre George W. Bush dönemi (2001 – 2009) Terörizmi Destekleyen Devletler listesinde Küba, İran, Sudan ve Suriye bulunmaktadır. Barack Obama'nın başkanlığında (2009 – 2017) bu listede yer alan devletler ise İran, Sudan ve Suriye'dir. Bu iki dönemi kapsayan resmi listeyi görmek için bk. U.S. Department of State Archive, State Sponsors of Terrorism, 2001 – 2009, <https://2001-2009.state.gov/s/ct/c14151.htm> (23 Temmuz 2019); U.S. Department of State Archive, States Sponsors of Terrorism, 2009 – 2017, <https://2009-2017.state.gov/j/ct/list/c14151.htm> (23 Temmuz 2019).

³¹⁴ Güncel liste için bk. U.S. Department of State, State Sponsors of Terrorism, (t.y.), <https://www.state.gov/state-sponsors-of-terrorism/> (23 Temmuz 2019).

vardır. Eski ABD Başkanı Ronald Reagan'ın kullandığı “yasadışı devletler”, yine bir eski ABD Başkanı Bill Clinton tarafından dile getirilen “haydut devletler”, Clinton döneminde dışişleri bakanlığı görevini yapmış olan Madeleine Albright'ın söylediği “endişe verici ülkeler”, George W. Bush'un bu devletlerin bir araya gelmesinden oluştuğunu iddia ettiği “şer eksen”, George W. Bush'un uluslararası güvenlik ekibinde yer alan ve 2019 yılı itibari ile ABD Başkanı Donald Trump'a ulusal güvenlik danışmanlığı yapan John Bolton'ın “şer eksen” kategorisini bir adım daha ileriye götürerek kullandığı “şer ekseninin ötesi” ve son olarak George W. Bush döneminde dışişleri bakanı olarak yönetimde yer almış Condoleezza Rice'ın “zorbalığın ileri karakolları” kategorileri bu isimlendirmelere örnek olarak verilebilir. Tüm bu farklı isimlendirmelere rağmen, kategori içerisine dâhil edilen ülkelerin ABD dış politikasında nasıl algılandıklarına baktığımızda ortak bir haydut imajının özelliklerini tespit edebiliriz.

Kapasite algıları açısından ve özellikle askeri anlamda, ABD'li karar vericilere göre haydut imajı üzerinden algılanan devletler çok daha düşük bir seviyededir (Bk. Tablo 5). Algılayana göre, kapasitedeki bu asimetriyi gidermek amacıyla algılanan devletler “uluslararası sisteme başkaldırarak” füze kapasitelerini arttırmaya, kitle imha silahlarını ele geçirmeye ve terörizme destek vermeye çalışırlar. Haydut devlet tanımını ilk kez kullanan ABD Başkanı olan Bill Clinton bu devletlerin oluşturduğu tehdidi 1994 yılında şöyle açıklar:

*Tehlike tüm çıplaklığıyla karşımızdadır. Artmakta olan füze kapasiteleri, Avrupa'nın daha fazla bölümünü İran ve Libya gibi haydut devletlerin radarına sokuyor. Doğu Avrupa'ya ve bu bölgenin dışına nükleer malzeme kaçırma çabalarına dair rahatsız edici raporlar var.*³¹⁵

Haydut imajında tehdit söylemi ön plandadır. Fakat bu tehdit Soğuk Savaş boyunca Sovyetler Birliği'nden algılanan tehdide hiç benzemez. Bu farkı Clinton döneminde dışişleri başkanlığı görevini üstlenmiş olan Madeleine Albright şöyle ifade eder:

³¹⁵ Bill Clinton, “Remarks to Multinational Audience of Future Leaders of Europe”, 9 Ocak 1994, <https://usa.usembassy.de/etexts/ga6-940109.htm> (23 Temmuz 2019).

*Bence ABD hükümetinde hepimizin geldiği nokta, ABD ve Sovyetler Birliği'nin birbirlerine tehdit oldukları Soğuk Savaş boyunca var olan tehditlerden daha farklı tehdit çeşitleri mevcut şu anda. Şimdi, önceden sahip olmadıkları kapasitelere sahip olan haydut devletlerden gelen farklı tehditler var. Bununla nasıl başa çıkacağımızla ilgili düşünmemiz gerektiğine inanıyoruz.*³¹⁶

Kapasiteye dair atıflar sadece askeri güç ve potansiyel tehditlerle sınırlı değildir. İç politika ve ekonomik özellikleri açısından da algılar daha düşük seviyedeki bir devletler grubuna işaret eder. Örneğin Clinton döneminde Ulusal Güvenlik Danışmanı olarak görev yapmış olan Anthony Lake'e göre bu devletler “*baskı ile gücü kontrol eden hizipler tarafından yönetilmektedir*”³¹⁷ ve hem dış dünya ile yapıcı bir ilişki kuramaz hem de ittifaklarda işlevsiz kalmaktadır. Lake'e göre bu devletlerin paylaştıkları dünya görüşü “*kuşatma zihniyetidir*”. Dolayısıyla ekonomik açıdan zor durumda olsalar dahi iddialı ve maliyetli askeri programları büyük bir hırsla takip ederler.³¹⁸ George W. Bush ise doğrudan isim vererek bu devletlerin yönetim sistemi ve ekonomisine atıfta bulunur:

*Kuzey Kore kendi vatandaşlarını açlığa mahkûm etmişken, füzelerle ve kitle imha silahlarıyla silahlanan bir rejimdir. İran saldırgan bir şekilde bu silahların peşinden gidiyor ve seçilmemiş birkaç kişi İran halkının özgürlük umutlarını baskılarken, terörü ihraç ediyor. Irak Amerika'ya olan düşmanlığını sergilemeye ve terörü desteklemeye devam ediyor... Bunun gibi devletler ve onların terörist müttefikleri dünya barışını tehdit etmek için silahlanan şer eksenini oluşturuyorlar.*³¹⁹

ABD dış politikasında haydut imajı üzerinden algılanan devletler aslında uluslararası toplumun bir parçası olan “devletlerden” öte anomali yaratan “rejimler” olarak ifade edilir. Dolayısıyla bu vurgu özellikle kültürel açıdan önemli bir yol ayrımına işaret eder. Lake'e göre:

Siyasetimiz, sadece aile dışında kalmayı seçmeyip aynı zamanda onun temel değerlerine saldıran dik kafalı ve haydut

³¹⁶ Madeleine K. Albright, “Press Briefing En Route Moscow, Russia”, 25 Ocak 1999, <https://1997-2001.state.gov/www/statements/1999/990125.html> (23 Temmuz 2019).

³¹⁷ Anthony Lake, “Confronting Backlash States”, *Foreign Affairs*, Vol. 73, No. 2 (Mart – Nisan 1994), s. 46.

³¹⁸ A.g.e.

³¹⁹ George W. Bush, “President Delivers State of the Union Address”, 29 Ocak 2002, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/01/20020129-11.html> (23 Temmuz 2019).

*devletler gerçeğiyle yüzleşmek zorundadır. Birkaç ‘laçka’ devlet bulunmaktadır: Küba, Kuzey Kore, İran, Irak ve Libya.*³²⁰

Albright da Lake’in aile vurgusuna benzer şekilde dünyadaki ulusları dört farklı gruba ayırdığını söyler. Bu ayrımın temelinde George H. W. Bush’un 1990 yılındaki konuşmasında yapmış olduğu “*terör tehdidinden daha fazla arınmış, daha güçlü bir şekilde adaletin peşinde ve barış mücadelesinde daha güvenli... yeni bir dünya düzeni*”³²¹ talebinin bir yansıması vardır. Albright’a göre:

*İlk grup uluslararası sistemin kurallarını anlayan ve bunları takip eden ülkelerden oluşan en geniş gruptur... İkinci grup, geçiş sürecindeki ülkeler olarak adlandırdığım, ilk grubun parçası olabilmek için yapıların hepsine sahip olmayan imparatorlukların parçası olmuş ancak ilk grup içinde yer almak isteyen ülkelerdir. Üçüncü grup ise sadece uluslararası sistemde yerleri olmayan değil, aynı zamanda varlıkları onun dışında olmasını gerektiren ve onu yok etmek için tam anlamıyla bombalarla saldıran haydut devletlerdir. Son olarak, hiçbir şekilde katılımını sağlayamayacak, yapı benzeri bir şeye sahip olmayan yardıma muhtaç ülkeler vardır.*³²²

Lake ve Albright’ın ulusları aile içinde veya dışında konumlandırımları, iç grup ve dış grup arasında büyük bir gerilim yaratmaktadır. Bu gerilimden beslenen kimlik oluşturun ve hatta kimlikleri sınırlandırıp disipline edici etkinin ne olduğunu tüm çıplaklığıyla görürüz. Bu yüzden George W. Bush bu “rejimleri” 11 Eylül’den sonra sessiz kalmakla suçlar. Çünkü aile içinde olmak veya bir iç grup kimliğine sahip olmak demek sessiz olmamayı gerektirir. Fakat Bush’a göre sessiz kalanlara dair ortada net bir yargı vardır: “*Biz onların gerçek yüzünü biliyoruz*”. Buradan güç alarak yine “biz” öznesi ile Irak’ı Birleşmiş Milletler’in silah denetimine direndiği için suçlar. Irak bu çerçevede Bush’un ifadesiyle “*medeni dünyadan bir şeyler saklayan bir rejimdir*” sadece.³²³ Benzer şekilde George W. Bush döneminde dışişleri bakanlığı görevini yapmış olan Condoleezza Rice bu kültürü özgür düşünceden yoksun bir “korku kültürü” olarak tanımlar:

³²⁰ Lake, s. 45.

³²¹ George H. W. Bush, “Address Before a Joint Session of the Congress on the Persian Gulf Crisis and the Federal Budget Deficit”, 11 Eylül 1990, <https://bush41library.tamu.edu/archives/public-papers/2217> (23 Temmuz 2019).

³²² Madeleine K. Albright, “Remarks at Tennessee State University”, 19 Şubat 1998, <https://1997-2001.state.gov/statements/1998/980219b.html> (23 Temmuz 2019).

³²³ George W. Bush, “President Delivers State of the Union Address”, 29 Ocak 2002.

Şüphesiz dünyamızda zorbalığın ileri karakolları Küba'da, Burma'da, Kuzey Kore'de, İran'da, Belarus'da, Zimbabwe'de duruyor ve Amerika her kıtadaki mazlum insanlarla omuz omuzadır. Tüm dünya Natan Sharansky'nin 'kent meydanı testi' olarak adlandırdığı testi uygulamalıdır. Eğer bir insan kent meydanına yürüyemiyor ve kendi görüşlerini tutuklama, esir edilme ya da fiziksel şiddet korkusu olmadan açıklayamıyorsa, o halde bu insan bir korku toplumunda yaşıyordur, özgür bir toplumda değil. 'Korku toplumunda' yaşayan her bir insan sonunda özgürlüğünü kazanıncaya kadar biz rahat edemeyiz.³²⁴

Bu imaj kapsamında kategorileştirilen devletlerin amaç ve niyetlerini eski ABD Başkanı Ronald Reagan net bir şekilde ifade eder. Bu devletlerin “stratejik amaçlarını” ABD’nin dış politikasını bozmak, müttefikleri arasında sorunlar çıkartmak, bölgesel sorunların barışçıl çözümünü engellemek ve istikrar ile demokrasinin getirilmeye çalışıldığı bölgelerde Amerikan etkisini ortadan kaldırmak olarak tanımlayan Reagan’a göre bu “yasa dışı devletlerin” isteği Amerika’nın Amerika kalesinden ibaret olmasını sağlamaktır.³²⁵ Bu niyetlere paralel olarak da haydut imajı ile ilişkilendirilen senaryolar füze kapasitelerini arttırma, kitle imha silahlarına sahip olma, uluslararası sistemi bozma, teröre ve terörizme destek verme çabalarını içeren olaylardır. Bu senaryolar da tarihsel analogilerle beslenirler. Örneğin Reagan’a göre bu devletlerin tarihselliği Nazi Almanyası’nın ortaya çıkışıyla ilişkilendirilir³²⁶, ya da Albright’ın yukarıda verilen demecindeki gibi tehdit açısından Soğuk Savaş dönemi ile bir kıyas yapıp tehdidin yeni olduğu vurgusu verilir. Haydut imajı içindeki tepki alternatifleri ise müzakeresiz buyurma, cezalandırma tehditleri, izole etme ve sonrasında reformize etmek gibi seçeneklerdir.

Algılayanın tepki alternatiflerinin kaynağı algılanana dair hissettiği üstünlük duygusudur. Bu üstünlük duygusu, ilişkinin, cezalandırılması gereken kötü bir çocuk ile ders vermesi gereken güçlü bir cezalandırıcı arasında gerçekleşmesini sağlamaktadır. Kötü bir çocuk ile konuşulmaması ve onun sadece cezalandırılması gerekmektedir. Bu ilişkinin örneklerini 11 Eylül öncesinde Saddam’ın Irak’ı ve ABD, Miloseviç’in

³²⁴ Condoleezza Rice, “Opening Remarks by Secretary of State-Designate Dr. Condoleezza Rice”, 18 Ocak 2005, <https://2001-2009.state.gov/secretary/rm/2005/40991.htm> (23 Temmuz 2019).

³²⁵ Ronald Reagan, “Remarks at the Annual Convention of the American Bar Association”, 8 Temmuz 1985, <https://www.reaganlibrary.gov/research/speeches/70885a> (23 Temmuz 2019).

³²⁶ Age.

Yugoslavya'sı ve NATO, Noriega'nın Panama'sı ve ABD arasında görmemiz mümkünken, özellikle 11 Eylül sonrasında tepki alternatiflerinin rejim değişikliği yönünde değiştiğini ve askeri saldırıların arttığını görürüz. Bu açıdan Afganistan, Irak, Libya, Kuzey Kore ve İran örnekleri çok önemlidir. Haydut kategorisinin bir özelliği olarak, tüm bu ülkelerin davranışlarından sorumlu olarak görülen sadece bir kişi vardır. Yukarıdaki örneklere ek olarak bu kişiler Muammer Kaddafi, Ali Hamenei ya da Kim Jong-un olabilir. Bu imajın bir gereksinimi olarak algılayana göre önemli olan bu kişiyi ortadan kaldırmaktır.³²⁷

VIII. İmaj Teorisinin Sınırları ve Ötesi

Herrmann ve diğerlerinin çalışmasında verilen tabloda kapasite, kültür ve niyet değerlerine göre toplamda 27 farklı imaj yer almaktadır (Bk. Tablo 4). Tabloda kapasite ve kültür ile ilgili üstünlük, benzerlik ve düşüklük değerlerinin yanı sıra, niyet ile ilgili tehdit, karşılıklı kazanım ve sömürü fırsatı değerleri vardır. Bu üç boyuttaki farklı değerlerin bir araya gelmesi ile oluşan imaj tablosundaki 27 farklı imaj mevcut literatürdeki sınırları da göstermektedir. Açıklamaları yapılan emperyalist, barbar, düşman, haydut, müttefik, yozlaşmış ve sömürülen imajları literatürde en çok karşılaşılan imajlardır. Herrmann ve diğerlerinin hazırlamış olduğu tabloya Biwu Zhang'ın yapmış olduğu eklenti ile patronaj ilişkisini gösteren patron imajını ekleyebiliriz.³²⁸ Ayrıca Martha Cottam'ın katkıları ile müttefiğe bağımlı olan bağımlı müttefik imajına da tabloda yer verebiliriz.³²⁹ Ancak tabloda asıl imaj teorisinin sınırlarını genişletecek olan hali hazırdaki 27 imajdan isimleri henüz bilinmeyenlerin ismini bulmak değildir. Yapılabilecek en önemli katkı bu tabloda yeni bir boyutun olup olmadığını tespit etmektir.

³²⁷ Cottam ve Cottam, ss. 117 – 118.

³²⁸ Biwu Zhang, *Chinese Perceptions of the U.S.: An Exploration of China's Foreign Policy Motivations*, New York: Lexington Books, 2012, s. 14.

³²⁹ Martha L. Cottam, *Foreign Policy Decision Making: The Influence of Cognition*, ss. 83 – 84.

Tablo 6
İmaj Tablosu

TEHDİT				
KÜLTÜR				
Daha Üstün Benzer Daha Düşük				
KAPASİTE	Daha Üstün	(1) Emperyalist	(2)	(3) Barbar
	Benzer	(4)	(5) Düşman	(6)
	Daha Düşük	(7)	(8)	(9) Haydut
KARŞILIKLI KAZANIM				
KÜLTÜR				
Daha Üstün Benzer Daha Düşük				
KAPASİTE	Daha Üstün	(10) Patron	(11)	(12)
	Benzer	(13)	(14) Müttefik	(15)
	Daha Düşük	(16)	(17)	(18) Bağımlı Müttefik
SÖMÜRÜ FIRSATI				
KÜLTÜR				
Daha Üstün Benzer Daha Düşük				
KAPASİTE	Daha Üstün	(19)	(20)	(21)
	Benzer	(22)	(23) Yozlaşmış	(24)
	Daha Düşük	(25)	(26)	(27) Sömürülen
HEM TEHDİT HEM DE FIRSAT				

KÜLTÜR				
Daha Üstün Benzer Daha Düşük				
KAPASİTE	Daha Üstün	(28) Hegemon	(29)	(30)
	Benzer	(31)	(32) Tarafsız (Karmaşık)	(33)
	Daha Düşük	(34)	(35)	(36) Düşmanın Bağımlı Müttefiki

Kaynak: Richard K. Herrmann ve Diğerleri, “Images in International Relations: An Experimental Test of Cognitive Schemata”, **International Studies Quarterly**, Vol. 41, No. 3 (Eylül 1997), s. 409; Martha L. Cottam, **Foreign Policy Decision Making: The Influence of Cognition**, London: Westview Press, 1986, ss. 61 – 109; Biwu Zhang, **Chinese Perceptions of the U.S.: An Exploration of China’s Foreign Policy Motivations**, New York: Lexington Books, 2012, s. 14.

Tabloya ekleyebileceğimiz bu yeni boyut niyet ile ilgilidir. Genel literatüre göre niyet ile ilgili değerler tehdit ve fırsat üzerinden şekillenmiştir. Algılananın algılayan için tehdit oluşturması, fırsat sunması ya da karşılıklı bir kazanım sağlaması bizi Hermann ve diğerleri tarafından hazırlanan tabloya götürmektedir. Ancak bazı durumlarda tehdit ve fırsat algıları aynı anda beraber bulunabilir. Bu çalışmanın da konusu olan ABD – İran ilişkilerinde görebileceğimiz gibi özellikle 11 Eylül sonrasında ABD’nin terörle savaş kapsamında Afganistan’ı işgal edip Taliban’a karşı mücadeleye girişmesi ve Irak’ı işgal edip Saddam Hüseyin’i devirmesi İran için tehdit ve fırsat algılarının aynı anda beraber bulunmasına neden olmuştur. Bu sebeple tehdit ve fırsat algılarının beraber bir arada olduğu yeni değer eklenmesi ile imaj sayısı 36’ya çıkacaktır. Yeni oluşan grubun içerisinde yer alan hegemon, karmaşık tarafsızlık ve düşmanın bağımlı müttefiki gibi imajlar da bazı çalışmalarda niyet içerisindeki bu yeni boyutun altı çizilmeden çalışılmıştır³³⁰ (Bk. Tablo 6). Bu çalışma içerisinde özellikle İran’ı incelerken yeni grup imajlar kullanılacaktır.

³³⁰ A.g.e., ss. 76 – 78, ss. 78 – 80; Zhang, s. 14.

BÖLÜM 3: ABD – İRAN İLİŞKİLERİNDE İMAJ GÖSTERGELERİ

I. İran'ın ABD Siyasetinde Kategorileştirilmesi

Üçüncü bölümde İran'ın ABD siyasetinde ve ABD'nin İran siyasetinde nasıl kategorileştirildiği incelenecektir. Öncelikli olarak İran'ın ABD siyasetinde nasıl kategorileştirildiğinin inceleneceği bu kısımda değerlendirmeler imajın üç bileşeni olarak bahsedilen kapasite, kültür ve niyet boyutları üzerinden yapılacaktır.

I.A. ABD Siyasetinde İran'ın Kapasitesine Dair Söylemler

İkinci bölümde de bahsedildiği gibi kapasite, elle tutulan ve elle tutulamayan güç boyutları üzerinden değerlendirilecektir. Elle tutulan güce dair söylemler ABD Başkanı George W. Bush'un İran'ın askeri kapasitesi ile potansiyeline ve iktisadi yapısı ile kapasitesine dair yaptığı atıflardan çıkarılmıştır. Elle tutulamayan güce dair söylemler ise ABD Başkanı'nın İran'ın toplumsal yapısı, hükümet yapısı ve üçüncü taraflarla olan ilişkisi ile ilgili sözleri üzerinden incelenmiştir. Ancak ABD Başkanı'nın algılarından önce ABD siyasetinde İran'ın elle tutulan ve elle tutulamayan gücüne dair söylemlerin nasıl verildiğine bakabiliriz.

I.A.1. ABD Siyasetinde İran'ın Elle Tutulan Gücüne Dair Söylemler

George W. Bush'un İran'ın elle tutulan gücüne dair nasıl bir algı taşıdığını incelemeyi önce ABD siyasetinde özellikle karar vericilerin ötesinde daha geniş bir kapsamda akademisyenlerin, gazetecilerin ve bürokratların arasında İran'ın askeri gücünün nasıl tartışıldığına bakmamız iyi olacaktır. 1989 ve 1997 yılları arasında görev yapmış olan İran Cumhurbaşkanı Haşimi Rafsancani'nin izlemiş olduğu yeniden inşa politikası³³¹ içerisinde İran – Irak Savaşı'ndan kalan uluslararası arenadaki yalnızlığa dair travmanın etkisini özellikle İran'ın savunma sanayisinde görmemiz mümkündür³³². Dolayısıyla özellikle 1990'lı yıllardan itibaren İran'ın askeri kapasitesini geliştirme

³³¹ Suzanne Maloney, *Iran's Political Economy Since the Revolution*, New York: Cambridge University Press, 2015, ss. 192 – 257.

³³² A.g.e., ss. 141 – 191.

adına attığı adımlar ABD siyasetinde İran'a bakışın temel kaynağı olmuştur. İran'ın askeri kapasitesinin nasıl değerlendirildiğine baktığımızda karşımıza balistik füze programı ve kitle imha silahları ile olan ilişki çıkmaktadır.

Her ne kadar Bill Clinton'ın başkanlığının son döneminde İran ile yumuşama emareleri görölse de ve bu yumuşama emareleri özellikle George W. Bush'un başkanlığının ilk döneminde 11 Eylül saldırılarından sonra Afganistan'da bir iş birliğine dönüşse de önceki bazı gelişmeler Bush yönetimi altında İran ile olan ilişkilerin daha da fazla gerginleşeceğini habercisiydi. 1996 yılında Suudi Arabistan'daki Amerikan askerlerinin hedef alındığı El-Huber Kulesi saldırılarından dolayı suçlanan 14 kişinin İranlı olmamasına rağmen İran tarafından yönlendirdiğine dair iddialar ve 1996 yılında çıkarılan İran – Libya Yaptırımları Yasası'nın uzatılıp uzatılmayacağı tartışmaları arasında 3 Ağustos 2001 tarihinde George W. Bush tarafından 2006'ya kadar uzatılması İran – ABD ilişkilerinin yeni dönemde nasıl olacağını bize gösteriyordu. 11 Eylül'den sonra ABD, Taliban'a karşı Afganistan'da İran ile iş birliği yapmış olsa da Filistin'e İran'dan gönderildiği iddia edilen silahların Karine-A isimli gemide İsraililer tarafından bulunması ve hemen sonrasında İran'ın George W. Bush tarafından “şer eksenine” dahil edilmesi İran'ın ABD siyasetinde 1990'lı yıllarda da rahatsız edici görülen balistik füze programının, kitle imha silahları ile olan ilişkisinin ve terörizme verdiği iddia edilen desteğinin daha yüksek bir ses ile eleştirilmesine neden olacaktır.

George W. Bush'un İran'ı “şer eksenine” dahil ettiği konuşmasından hemen sonra Washington'da bulunan ve dünya genelinde en etkin düşünce kuruluşlarından olan Center for Strategic and International Studies (CSIS) ile The Washington Institute kurumlarının peşi sıra çıkarmış oldukları yazılar İran'ın balistik füze programını ve kitle imha silahları ile olan ilişkisini hedef alıyordu. Amerikalı siyasetçilere ve ABD ordusuna da danışmanlık yapmış olan Anthony Cordesman'ın CSIS için yazmış olduğu raporda İran'ın kimyasal, biyolojik ve nükleer silah durumu, bu silahlarla uyumlu olarak kullanılabilecek füze teknolojisi ve füze savunma sistemi detaylı bir şekilde inceleniyordu. Aynı şekilde The Washington Institute'den 2002 ve 2004 yılları arasında Savunma Bakanlığı'na İran konusunda danışmanlık yapacak olan Michael Rubin de “İran'ın Gelişmekte Olan KİS Programları” isimli bir yazı kaleme alacaktı. Bu iki

yazının da ortak noktaları İran'ın kimyasal ve biyolojik silahlar açısından belli bir kapasiteye sahip olduğu, nükleer silah açısından ise bomba yapımına çok yakın olduğu ve füze teknolojisindeki konumunu Rusya, Çin ve Kuzey Kore'nin yardımlarıyla günden güne geliştirdiği idi.³³³ Bu raporlarda İran'ın konvansiyonel olarak kapasitesinin sınırlı olduğu fakat özellikle asimetrik saldırılarla Körfez bölgesinde ABD'ye ve müttefiklerine karşı bir tehdit oluşturabileceğinden bahsediliyordu. Bu olası saldırıların kaynağında İran'ın vekil güçleri olarak bahsedilen Hizbullah ile Irak ve Afganistan'daki Şii hareketler görülüyordu. Buna benzer şekilde Bahreyn ve Suudi Arabistan gibi yerlerde de İran'ın Şii hareketlerine destek verdiği ve bunları fonladığı iddia ediliyordu. Konvansiyonel güç açısından ordusunu modernleştiremediği iddia edilen İran'ın coğrafi konumu ile Hürmüz Boğazı'ndan geçen petrol tankerlerine yaratabileceği tehdit sayesinde stratejik bir pozisyona sahip olduğu söyleniyordu. Burada ön plana çıkarılan da Devrim Muhafızları'nın deniz gücü kapsamında konuşlandırılmış olan yaklaşık 20.000 kişilik personeliydi.³³⁴

Bu dönemde çıkan raporlarda özellikle ABD'nin konvansiyonel açıdan dünyadaki en iyi ordusuna sahip olduğu, bu üstünlüğün nükleer silahlara sahip olabilecek bir İran ile bölgesel açıdan tehlikeye girebileceği ve ABD'nin bu konvansiyonel üstünlüğüne karşılık asimetrik savaş teknikleri ile karşılık verilebileceği yazıyordu.³³⁵ George W. Bush'un “şer eksen” konuşması sonrasında yapılan bu çalışmalarda artık İran'ın nükleer silah üretip üretmeyeceği değil İran'ın neden nükleer silah üreteceği tartışılıyordu.³³⁶ Hatta The Atlantic dergisi tarafından düzenlenen bir savaş simülasyonunda İran'ın nükleer bir güç olmasını engellemek amacıyla ABD

³³³ Michael Rubin, “Iran’s Burgeoning WMD Programs”, *The Washington Institute for Near East Policy*, 1 Mart 2002, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/irans-burgeoning-wmd-programs> (10 Eylül 2020); Anthony H. Cordesman, “Proliferation in the “Axis of Evil: North Korea, Iran, and Iraq”, *Center for Strategic and International Studies*, 30 Ocak 2002, http://www.bits.de/public/documents/iraq/reports-docs/proliferation_axis02.pdf (10 Eylül 2020).

³³⁴ Anthony H. Cordesman, “Iranian Security Threats and US Policy: Finding the Proper Response”, *Center for Strategic and International Studies*, 28 Ekim 2003, <https://www.iranwatch.org/sites/default/files/us-sfrc-cordesman-102803.pdf> (10 Eylül 2020); Anthony H. Cordesman, “Iran’s Developing Military Capabilities”, 8 Aralık 2004, <http://www.mafhoum.com/press7/219P6.pdf> (10 Eylül 2020).

³³⁵ Kori N. Schake ve Judith S. Yaphe, *The Strategic Implications of a Nuclear – Armed Iran*, Washington: Institute for National Strategic Studies, 2001, ss. 48 – 49.

³³⁶ Charles C. Mayer, “National Security to Nationalist Myth: Why Iran Wants Nuclear Weapons”, (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Naval Postgraduate School Security Studies, 2004).

ordusunun askeri açıdan ne gibi seçeneklere sahip olduğu detaylı bir şekilde inceleniyordu.³³⁷

Senato ve Temsilciler Meclisi'ndeki tartışmalarda da İran'ın Ortadoğu'daki en etkin balistik füze programına sahip olduğu ve bu kapasitesini Rusya, Çin ve Kuzey Kore'den aldığı desteklerle arttırdığı konuşuluyordu.³³⁸ Özellikle Silahların Kontrolü ve Uluslararası Güvenlik biriminde müsteşar olarak görevli olan John Bolton'ın yapmış olduğu tanıklıklarda İran'ın agresif bir şekilde nükleer silahların peşinden gittiği, gelişmiş kimyasal ve biyolojik silah programlarına sahip olduğu ve Rusya, Çin ve Kuzey Kore gibi ülkelerden balistik füze programı ile ilgili olarak ekipman, teknoloji ve uzmanlık desteği aldığı belirtiliyordu.³³⁹ Bu tanıklıklar ışığında ABD Kongresi tarafından 6 Mayıs 2004 tarihinde yayımlanan ve İran'ın nükleer silah geliştirme amacına yönelik endişelerin dile getirildiği yazıda da paralel görüşler mevcuttu.³⁴⁰

İran'ın konvansiyonel açıdan ABD'ye kıyasla sahip olduğu düşük kapasite yerine agresif olduğu iddia edilen balistik füze programı ve potansiyel nükleer silahları ile gündeme gelmesi özellikle yönetimdeki belirli kişilerin İran'a dair izledikleri politikanın ve geliştirdikleri söylemin bir sonucudur. Örneğin George W. Bush'un ilk döneminde Savunma Bakanlığı Müsteşarı olarak çalışmış olan Douglas Feith³⁴¹ ve 2001 ile 2006 yılları arasında Savunma Bakanı olarak Bush yönetiminde görev alan Donald Rumsfeld³⁴² İran'ı ABD'nin kendi toprakları dışında yaşadığı en büyük travmalardan biri ile ilişkilendirerek anmaktadır. Amerikalı askerlerin 1983 yılında Lübnan'da Hizbullah tarafından hedef alınması ve 241 personelin öldürülmesi tamamen İran

³³⁷ Michele Kelemen, "Mock War Game Shows Limited U.S. Options on Iran", *NPR*, 5 Kasım 2004, <https://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=4145036> (11 Eylül 2020); James Fallows, "Will Iran Be Next?", *The Atlantic*, Aralık 2004, <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2004/12/will-iran-be-next/303599/> (11 Eylül 2020).

³³⁸ Kenneth Katzman, "Iran: Arms and Weapons of Mass Destruction Suppliers", *Report for Congress*, 3 Ocak 2003, <https://www.iranwatch.org/sites/default/files/us-crs-wmdsuppliers-010303.pdf>.

³³⁹ *Prepared Testimony by Under Secretary of State John Bolton Before the House International Relations Committee Hearing: Iranian Proliferation: Implications for Terrorists, their State – Sponsors, and U.S. Countermeasures*, 24 Haziran 2004, <https://www.iranwatch.org/library/government/united-states/congress/hearings-prepared-statements/prepared-testimony-under-secretary-state-john-bolton-house-international> (15 Eylül 2020).

³⁴⁰ *H. Con. Res. 398: Expressing the Concern of Congress Over Iran's Development of the Means to Produce Nuclear Weapons*, 6 Mayıs 2004, <https://www.iranwatch.org/library/government/united-states/congress/legislation-reports/h-con-res-398-expressing-concern-congress-over-irans-development-means-produce-nuclear> (15 Eylül 2020).

³⁴¹ Douglas J. Feith, *War and Decision: Inside the Pentagon at the Dawn of the War on Terrorism*, New York: Harper Collins, 2008, s. 506.

³⁴² Donald Rumsfeld, *Known and Unknown: A Memoir*, New York: Penguin Group, 2011, s. 638.

üzerinden okunmakta ve bu, 11 Eylül saldırılarına kadar ABD'ye karşı düzenlenen en ölümcül terörist saldırısı olarak anılmaktadır. Hatta Douglas Feith küresel terörizmin tarihsel gelişimini verdiği tablo içerisinde başlangıç olarak İran'daki 1979 devrimini almış ve modern dönemdeki terörizmin Şah'ın devrilmesi ile başladığını iddia etmiştir. Feith'in tablosunda bu başlangıç noktasını takip eden olay ise Tahran'daki ABD Büyükelçiliği'nin işgali ve büyükelçilik personelinin rehin alınmasıdır.³⁴³

İktisadi açıdan ise İran'ın zengin doğal gaz ve petrol kaynaklarına sahip olduğu ABD yönetimindeki isimler tarafından sürekli dile getirilmektedir. Ancak bu zenginliğe karşı İran halkının fakir olduğu vurgulanır. Burada yapılan aslında devrimden sonra iktidara gelen din insanlarının yolsuzluğa bulaştıklarını vurgulamaktır. Sürekli sorulan soru ise İran'ın tüm bu doğal kaynaklara rağmen neden hala nükleer enerjinin peşinden gittiğidir.³⁴⁴ Aslında böylesine bir soru ABD'nin kalıp yargılarını görmek açısından önemlidir. Mesela aynı soru dünyadaki petrol rezervi açısından İran ile üst sıralarda yer alan ve Arap ülkeleri arasında ilk defa bir nükleer santrali faaliyete geçiren Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) için sorulmamaktadır. Hatta BAE ile ABD arasında nükleer iş birliği anlaşması bile imzalanmıştır. Ortak çıkarların ve iş birliklerinin ortadan kalktığı anda aynı sorular BAE için de sorulacaktır. Ancak elindeki doğal gaz kaynakları sayesinde dört adet Buşehr nükleer santralının üretebileceği elektrik miktarını hali hazırda doğal gazla üretebilmesi İran'ın nükleer enerjiye olan ilgisinin barışçıl amaçlar taşımadığının kanıtı olarak sunulmaktadır.³⁴⁵ Dolayısıyla ABD siyasetinde, İran'daki ilk misyonerlerin halka yukarıdan bakan tarzının bir yansımasını görürüz ve bu yansıma bir süreklilik göstermektedir.

İzlenen yaptırım siyaseti ve bunun Bush yönetiminde de devam etmesi ABD'nin İran'a iktisadi açıdan nasıl yaklaştığı konusunda bizi bilgilendirir. ABD gibi bir ülkenin İran'a karşı elindeki kötü opsiyonların en iyisi olarak görülen yaptırımları

³⁴³ Feith, s. 503.

³⁴⁴ A.g.e., s. 232; Condoleezza Rice, **No Higher Honour: A Memoir of My Years in Washington**, London: Simon & Schuster, 2011, s. 165; *House International Relations Committee Hearing: U.S. Nonproliferation Policy After Iraq*, 4 Haziran 2003, <https://www.iranwatch.org/library/government/united-states/congress/hearings-prepared-statements/house-international-relations-committee-hearing-us-nonproliferation-policy> (15 Eylül 2020).

³⁴⁵ *Testimony Before the House International Relations Committee Subcommittee on the Middle East and Central Asia by John R. Bolton, Under Secretary for Arms Control and International Security*, 24 Haziran 2004, <https://2001-2009.state.gov/t/us/rm/33909.htm> (15 Eylül 2020).

kullanması bir açıdan ABD siyasetinde İran'a karşı hiçbir şey yapmamış olma durumunu sağlamakta hem de ABD'nin iktisadi kapasite olarak İran'ı daha düşük bir seviyede algıladığını göstermektedir. Bu görüş Hatemi hükümetinin İran ekonomisi üzerinde yarattığı olumlu havaya rağmen geçerliliğini korumaktadır ve ABD siyasetinde İran'ın durgunluktan çıkamadığı ve kırılgan olduğu sürekli dile getirilir.³⁴⁶

I.A.2. ABD Siyasetinde İran'ın Elle Tutulamayan Gücüne Dair Söylemler

Elle tutulamayan güç kısmında önceden de belirtildiği gibi sosyal bütünleşme açısından İran'ın iç siyasetine, toplumsal yapısına ve hükümet yapısına nasıl bakıldığına ve ilişkisel güç açısından da İran'ın üçüncü taraflarla kurduğu ilişkilerin nasıl değerlendirdiğine bakılacaktır. Genel olarak sosyal bütünleşme ve ilişkisel güç açısından bu dönemde ABD siyasetinde İran'ın nasıl ele alındığı incelenecektir.

George W. Bush yönetiminin ilk döneminde Savunma Bakanı Yardımcılığı görevini üstlenen Paul Wolfowitz ve aynı dönemde Savunma Bakanlığı Müsteşarı olarak çalışan Douglas Feith, Irak'taki Kürtler ve Afganistan'daki yerel unsurlardan oluşan Kuzey İttifakı ile yapılan iş birlikleri sonucu edindikleri tecrübelerden yola çıkarak “şer eksenine” dahil edilen ülkeler içindeki rejim karşıtı unsurlar ile iş birliği yapabilmenin öneminden bahsetmektedirler.³⁴⁷ Buradaki amaç vatandaşları tarafından nefret edildiği düşünülen İran, Irak ve Kuzey Kore gibi “rejimlerin” bu toplumsal kırılganlıklarından faydalanabilmektir. Dolayısıyla ABD siyasetinde İran toplumuna ve yönetimine farklı stratejiler geliştirilmesi gerektiğine dair tartışmalar vardır. Bu tartışmalar özellikle 2001 yılının haziran ayındaki İran – Libya Yaptırımları Yasası'nın yenilenmesi sürecinde kendisini göstermiştir. Örneğin 2013 ve 2015 yılları arasında Obama yönetiminde Savunma Bakanı olarak görev alan Senatör Chuck Hagel'e göre yaptırım siyaseti ABD'yi İran'ın içindeki değişim girişimlerinden uzaklaştırmaktadır. Senatör için bu değişimi asıl talep eden İran'ın toplam nüfusunun %60'ını oluşturan 25

³⁴⁶ *Senate Banking Committee Hearing: The Iran – Libya Sanctions Act (Panel III – Excerpts): Statement of Patrick Wilson*, 28 Haziran 2001, <https://www.iranwatch.org/library/government/united-states/congress/hearings-prepared-statements/senate-banking-committee-hearing-iran-libya-sanctions-act-panel-iii-excerpts> (15 Eylül 2020).

³⁴⁷ Feith, s. 258.

yaş altındaki gençlerdir. Bu gençlerin tek isteğinin daha iyi bir yaşam olduğunu söyleyen Hagel'e göre ABD'nin politikası 1979 yılındaki devrime dair bir hafızası olmayan bu kesimin İran'daki mufazakar din insanlarından önce etki altına alınması olmalıdır. İran – Libya Yaptırımları Yasası'nın yenilenmesi bu mantık çerçevesinde hedef alınması gereken gençlerin İranlı din insanlarının da arzuları doğrultusunda ABD'ye karşı düşmanlıklarını göstermelerinden başka bir şeye yaramayacaktır.³⁴⁸

Bu tartışmalar içerisinde Cumhurbaşkanı Hatemi'nin nasıl konumlandırıldığı da ilgi çekicidir. Reformcu kanatın temsilcisi olarak seçilen Muhammed Hatemi'nin İran'da değişimin simgesi olduğu ve özellikle muhafazakâr din insanlarına karşı mücadele içerisinde olduğu konuşulmaktadır. Her ne kadar ABD'nin dostu olarak görülmesi de İran'daki değişimin simgesi olduğu düşünülen Hatemi'nin diyalog kanallarından birisi olabileceği dile getirilmektedir. Ayrıca bu kurulacak diyalog ile nükleer silahlanma ve terörizm konularında ABD'nin daha iyi bir istihbarat toplayabileceği iddia edilir. Ancak farklı bir görüşe göre Hatemi yönetimi İran'daki değişim konusunda ülke içindeki geleneksel muhafazakarlara karşı etkinlik gösteremediği için ABD'de de bir hayal kırıklığına neden olmuştur. Bu sebeple bazı tartışmalarda artık Hatemi yönetimi de rejimin bir parçası olarak değerlendirilir ve ABD yönetiminin halk ve rejim ayrımı yaparak yaptırımlar konusunda tamamen rejimin tüm unsurları üzerine odaklanması gerektiği tavsiye edilir.³⁴⁹

İran'ın üçüncü taraflarla kurduğu ilişkilerin ABD yönetiminde nasıl tartışıldığına baktığımızda karşımıza öncelikli olarak Rusya ile yapılan nükleer enerji konusundaki iş birliği çıkmaktadır. 2003'teki Irak'ın işgali girişiminin arkasındaki önemli isimlerden birisi olan Savunma Bakanlığı Müsteşarı Douglas Feith, 3 Ocak 2002 tarihli tipik bir gün içerisinde ilgilendiği konu başlıklarını sıralarken şu başlığa yer verecektir: “*İran'ın nükleer programına verilen Rus yardımına karşı çıkmak*”³⁵⁰. John Bolton'a göre ABD yönetiminin içinde Rusların İran'a yaptığı nükleer enerji ve füze

³⁴⁸ Prepared Testimony by Senator Charles Hagel Before the Senate Banking Committee Hearing: The Iran – Libya Sanctions Act, 28 Haziran 2001, <https://www.iranwatch.org/library/government/united-states/congress/hearings-prepared-statements/prepared-testimony-senator-charles-hagel-senate-banking-committee-hearing-iran> (15 Eylül 2020).

³⁴⁹ Senate Banking Committee Hearing: The Iran – Libya Sanctions Act (Panel III – Excerpts): Statement of Patrick Wilson.

³⁵⁰ Feith, s. 147.

programı ile ilgili yardımlar konusunda en sert görüşe sahip olan isimler Başkan Yardımcısı Dick Cheney ve Savunma Bakanı Donald Rumsfeld'dir. Özellikle Dick Cheney'nin John Bolton'a verdiği destek ile ABD yönetiminin Rusya ile yapılacak bir iş birliğinden önce Rusların İran ile olan KİS ve gelişmiş konvansiyonel silah ilişkilerini bitirmeleri şartı masaya getirilmiştir. Ancak Ruslar ABD yönetiminin iddia ettiği bu ilişkileri reddetmişlerdir.³⁵¹

Donald Rumsfeld'e göre Rusların aklında kendilerini büyük güç olarak tanımlayabilmeleri için iki yol vardı. İlkine göre Batı ile düşmanca ilişkilere sahip olan Çin, Kuzey Kore, İran, Irak, Venezuela ve Küba gibi "rejimlerle" yakınlaşmak ve eski Sovyet uydusu olan yerleri baskı altına almak. İkinci yola göre ise Rusya ekonomi açısından küresel bir güç olabilir ve Batı ile iş birliğine gidebilirdi. Bu ikinci yolun zamanında Almanya ve Japonya tarafından da seçildiğini söyleyen Rumsfeld'e göre Rusların bu iki ülkeye nazaran doğal kaynaklar, nüfus, yetişmiş iş gücü ve donanımlı insan açısından avantajları vardır. Üstelik Soğuk Savaş'ın bitişi 2. Dünya Savaşı'nın sonuna benzer bir yıkım getirmemiştir. Ancak Soğuk Savaş'ın nasıl bittiği, ABD tarafından kazanılıp kazanılmadığı ve Sovyetler Birliği mirasını devralan Rusya'nın ABD dış politikasında ne gibi bir yere sahip olduğu sorularına günümüzde bile net cevaplar verilememektedir. Örneğin eski ABD Başkanı Richard Nixon 1994 yılındaki Rusya gezisinde Soğuk Savaş'ın bittiğini ama kazanılmadığını söyleyecektir.³⁵² Çünkü Soğuk Savaş'ın sona ermesi komünizmin kaybetmesine ancak yerine gelen sistem ile de demokrasinin kazanamamasına neden olmuştur.

Bu çelişkiyi George W. Bush yönetiminin İran ile ilgili konularda Rusya'ya yaklaşımında görebiliriz. Mesela 1972 tarihli Anti-Balistik Füze Anlaşması'ndan ABD'nin çekilme arzusunun Rusya tarafından anlayışla karşılanması beklenmektedir. Rumsfeld'e göre 11 Eylül sonrası yeni tehditlerin olduğu bir dünyada ABD'nin kurmayı istediği füze savunma sisteminin amacı özellikle ABD'yi ve müttefiklerini "şer eksen" devletlerinden korumaktı. Ancak bu adımın Rusya'nın büyük güç statüsüne zarar vereceğini biliyorlardı. Buna rağmen ABD yönetiminin bu konuda fikir birliği

³⁵¹ John Bolton, **Surrender is not an Option: Defending America at the United Nations and Abroad**, New York: Threshold Editions, 2007, ss. 132 – 133.

³⁵² Rumsfeld, ss. 306 – 308.

içerisinde olduğu görülebilir.³⁵³ Soğuk Savaş'ın bitimi ile ABD için Rusya, anlaşılması gerekenden ziyade, kendisini anlaması gereken ve bu yönde bir beklentinin olduğu bir ülkeye dönüşmüştür.

George W. Bush yönetiminin İran ile ilgili konulardaki Rusya'ya bakış açısı Avrupa ülkeleri ve Japonya için de geçerlidir. Condoleeza Rice özellikle ABD'yi "büyük şeytan" olarak tanımlayan İran'ın 2002 yılı itibari ile en büyük ticari partnerinin Almanya ve Japonya olduğunu söylemektedir. Aynı şekilde Rice İran'ın nükleer programı ile ilgili olarak diplomasiyi işletmek adına ön plana çıkan Avrupa Birliği ülkelerinin ABD ve İran arasında arabuluculuk yapmaya çalıştıklarını ve ABD'nin sanki sorunun bir parçasıymış gibi muamele gördüğünü iddia etmektedir. Rice ABD'yi İran'a dair çözümün bulunmasında bir taraf olarak görmektedir ancak AB ülkelerinin bu tavrı Rice'ı rahatsız etmiştir. Özellikle bu rahatsızlık ABD yönetiminde AB ülkelerinin ABD'nin Irak'ı işgal etmesinden dolayı memnun olmadıkları ve İran konusunda farklı bir çözüm bulmak istedikleri düşüncelerine neden olmuştur.³⁵⁴

ABD yönetiminde bu dönem içinde tartışılan bir başka ilişki, Irak'ın işgalinden sonra İran'ın Irak'ın Şii halkı ile kuracağı ilişkiydi. Douglas Feith bu konuda özellikle bölgedeki Sünni Arap liderlerin, Iraklı Şiilerin İran'ın çıkarına hizmet edeceğini ve anti-Amerikan bir konum benimseyeceklerini iddia ediyordu. Özellikle Irak İslam Yüksek Konseyi ve İslami Davet Partisi, İran ile olan tarihi ilişkilerinden dolayı ön plana çıkmaktaydı. Bu uyarılar Iraklı Şiilerin İran'ın doğal müttefiği olduğuna dair ABD yönetimindeki kalıp yargılar ile beslenince Ayetullah Ali Sistani gibi önemli bir Iraklı Şii figürün göz ardı edilmesine neden olacaktır.³⁵⁵ Özellikle Irak'ın işgalinden sonra ABD'ye karşı koymak ve İran'dakine benzer bir sistemi Irak'a getirebilmek amaçlarıyla kurulan Mehdi Ordusu'nun Şii lideri Mukteda es-Sadr'ın görüşleri karşısında Sistani'nin görüşleri ABD tarafından değer görmeye başlamıştır. İran'ın dini yönetim sistemi velayet-i fakih ile arasına koyduğu mesafe, din ve devlet arasındaki ayrıma dair görüşleri, Ayetullah Humeyni önderliğindeki reaksiyoner din insanlığı modelinden

³⁵³ A.g.e., ss. 334 – 335; Dick Cheney, *In My Time: A Personal and Political Memoir*, New York: Threshold Editions, 2011, ss. 325 – 326.

³⁵⁴ Rice, *No Higher Honour: A Memoir of My Years in Washington*, ss. 164 – 165, ss. 320 – 321.

³⁵⁵ Feith, s. 201.

ziyade Şii inancındaki dinginci geleneğini ön planda tutması ve işgal sonrası Irak'ta demokrasinin inşası sürecinde halka ılımlı mesajlar verip onları oy vermek için teşvik etmesi ABD yönetimi tarafından takdirle karşılanmıştır.³⁵⁶ Hatta Donald Rumsfeld'e göre onsuz bir Irak kesinlikle bugünden daha kötü olacaktı.³⁵⁷ Ancak Sistani'nin varlığı İran'ın Iraklı Şii'ler ile kurduğu ilişkiye mâni olamamıştır. Bu dönemde özellikle ABD yönetimi, İran'ı, Iraklı Şii milisleri, Devrim Muhafızları ve bunun yurtdışı operasyonlarından sorumlu Kudüs Gücü kolu vasıtasıyla kendisine karşı eğitmesi sebebiyle suçluyordu. Şii mezhebi üzerinden kurulan ilişki sadece Irak ile sınırlı değildi. Özellikle İran'ın Lübnan'daki Hizbullah ve Suriye, Bahreyn, Yemen, Afganistan gibi ülkelerdeki Şii topluluklarla kurduğu ilişkiler “Şii hilali” kavramı ile Sünni liderler tarafından tehdit olarak nitelendiriliyordu.³⁵⁸

I.A.3. George W. Bush'un İran'ın Elle Tutulan Gücüne Dair Söylemleri

George W. Bush Afganistan'da İran ile yapılan iş birliğinden konuşmalarında hiçbir şekilde bahsetmez. 11 Eylül saldırıları belki de yıllardır resmi ilişkilere sahip olmayan bu iki ülke için büyük bir fırsattı. Ancak George W. Bush yönetiminde görev almış olan Douglas Feith, Dick Cheney, Donald Rumsfeld, John Bolton ve Condoleeza Rice gibi isimler için İran karşı konulması gereken bir ülkeydi. Dolayısıyla Clinton döneminden miras kalan ilişkilerdeki yumuşamanın Başkan George W. Bush başta olmak üzere tüm bu isimler tarafından hedef alındığı bir gerçektir. ABD Başkanı George W. Bush göreve başladıktan sonra 1990'lı yıllarda örneklerini görebileceğimiz gibi İran'ı kitlesel imha silahlarına erişmek ve bunları taşıyacak olan teknolojinin elde edilmesi konularında suçlamıştır.³⁵⁹ Ancak bu suçlamalar özellikle İran'ın “şer eksenine” dahil edildiği konuşma ile agresif bir şekilde artacaktır.³⁶⁰ Bu konuşmalarda İran'ın konvansiyonel kapasitesinden neredeyse hiç bahsedilmez. ABD Başkanı'nın vurgusu İran'ın asimetrik kapasitesi, füze programı ve kitlesel imha silahları ile olan

³⁵⁶ Rice, **No Higher Honour: A Memoir of My Years in Washington**, ss 241 – 242.

³⁵⁷ Rumsfeld, s. 538.

³⁵⁸ A.g.e., s. 638; Rice, **No Higher Honour: A Memoir of My Years in Washington**, s. 164.

³⁵⁹ George W. Bush, “Notice: Continuation of Iran Emergency”, 13 Mart 2001, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/03/20010313-61> (18 Eylül 2020).

³⁶⁰ George W. Bush, “President Delivers State of the Union Address”, 29 Ocak 2002.

ilişkisinin üzerindedir. Bu vurguyu yaparken de George W. Bush birçok konuşmasında İran yerine Rusya'ya seslenir. Çünkü George W. Bush dönemindeki ABD dış politikasının en büyük sorunu İran'ın nükleer silah üretip üretmeyeceğinden ziyade Soğuk Savaş sonrasındaki Rusya'nın düşman olup olmadığı ve düşman değilse ABD için ne anlama geldiğidir. Dolayısıyla George W. Bush İran'ın elle tutulan kapasitesine dair yaptığı yorumlarda işin içerisine Rusya'yı dahil ederek, balistik füze programı ve nükleer enerji konusunda yapılan yardımların ileride onlar için de sorun olacağını hatırlatır:

*Mevzunun aslı, İran'ı silahlandırırırsanız, o silahların size doğrultulmasına maruz kalacağınız ve bu sebeple İran gibi bir ülke ile anlaşma yaparken dikkatli olmanız gerektiğidir. Bu, şeffaf ve açık olmayan bir ülkedir. Bu, terör faaliyetlerini destekleyen ve ortak dostumuz İsrail'den açıkça nefret eden bir grup aşırılıkçı tarafından yönetilen bir ülkedir. Ayrıca tahmin edilemezdir. Bu yüzden Rusya, eninde sonunda kendisini düşman olarak görebilecek olan bir ülkedeki nükleer silahlanma konusunda endişelenmelidir. Eğer İran füze ile desteklenmiş bir kitle imha silahına sahip olursa, bu bir sorun olacaktır. Rusya da dâhil olmak üzere hepimiz için bir sorun olacaktır... İyi haber şu ki, bizim ilişkilerimiz arkadaşça ve ben Devlet Başkanı Putin'i ve Rusya'yı dostum olarak görüyorum, düşman olarak değil. Bu nedenle nükleer silahlanma gibi zor konuları arkadaşlar arasında çözmek çok daha kolaydır.*³⁶¹

Putin'e göre ABD Başkanları Bill Clinton ve George W. Bush İran'ı bahane olarak göstererek 1972'de imzalanmış olan Anti-Balistik Füze Antlaşması'ndan çekilmek istiyorlardı.³⁶² Bunu gerçekleştiren de George W. Bush olacaktı. Bunun alt yapısını hazırlayan en önemli gelişme de 11 Eylül saldırılarıydı. ABD Başkanı Bush özellikle “şer eksenli” ülkelerinden gelebilecek tehditleri öne sürerek Rusya'yı anlaşmadan çekileceğine dair bilgilendirmişti.³⁶³ Fakat burada gerçekten tehdidin İran mı olduğu yoksa ABD'nin İran'ı bahane olarak öne sürerek füze savunma sisteminde Rusya'ya karşı bir hamle mi yaptığı tartışmalıdır. Bir açıdan İran'ın Afganistan'da ABD ile yaptığı iş birliğinin uzun vadeye yayılması ABD'nin Rusya'ya karşı izleyeceği

³⁶¹ George W. Bush, “President Bush Meets with German Chancellor Schroeder”, 23 Mayıs 2002.

³⁶² Korkut Akir ve Oliver Stone (Yapımcı), Oliver Stone (Yönetmen), *The Putin Interviews – Bölüm 2* [Belgesel], ABD: Ixtlan Productions, 2017.

³⁶³ George W. Bush, “President Discusses National Missile Defense”, 13 Aralık 2001, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/12/20011213-4.html> (20 Eylül 2020).

politikayı negatif etkileyecekti. Dolayısıyla İran'ın "düşman" olarak tanımlanmasının ABD dış politikasında pragmatik faydaları olduğu söylenebilir. İran'ın hali hazırdaki konvansiyonel kapasitesinden ziyade potansiyel kitle imha silahı kapasitesinin özellikle 2002 yılı itibarıyla Bush yönetimi tarafından öne çıkarılması Rusya ile olan ilişkilerde belirleyici bir unsur olarak kendisini göstermiştir.

George W. Bush'un genel olarak Orta Doğu'ya ve özelinde İran'a ağırlıklı olarak kalıp yargılar üzerinden bakmasına neden olan faktörlerden birisi, bu bölgenin ekonomisine dair bakış açısıdır. George W. Bush'a göre bu bölge zamanın iktisadi gelişimini kaçırmaktadır. Bunun en büyük nedeni de serbest pazar ve serbest ticaretin yokluğudur. Bu sebeple George W. Bush yönetimi, ABD ve Orta Doğu ülkeleri arasında imzalanacak bir serbest ticaret anlaşması önerisinde bulunmuştur. Bu anlaşma gerçekleşmemiş olsa da George W. Bush'un bu anlaşma ve neoliberal değerler arasında kurduğu ilişki önemlidir:

*Orta Doğu'ya genişleyen bir fırsatlar döngüsünü getirmek ve bölgede yaşayan insanlara umut sağlamak için önümüzdeki on yıl içinde ABD – Orta Doğu serbest ticaret bölgesinin kurulmasını öneriyorum... Yolsuzluk ve bencilliğin yerini serbest pazarın ve adil yasaların almasıyla, Orta Doğu refah ve özgürlük içinde büyüyecektir.*³⁶⁴

Kendisini liberalden çok muhafazakâr olarak tanımlayan George W. Bush'un bölgeye dair serbest ticareti, özel sektörü ve devletin düzenleyici rolünü ön plana çıkarması ABD'de Ronald Reagan ve Birleşik Krallık'ta Margaret Thatcher liderliğinde yükselişe geçen neoliberal değerlerin dönüştürücü gücüne olan inancını göstermektedir. Özellikle bu değerlerin Irak Savaşı örneğinde görebileceğimiz gibi neoliberal müdahalecilik üzerinden dayatılması, George W. Bush yönetiminin iş birliği içinde olmadığı bölge ülkelerinin dışardan ivmelendirilmiş demokrasi sayesinde dönüşebileceklerine dair inancını da arttırmıştır. Bu sebeple ABD Başkanı'na göre İran'ın ekonomisinin potansiyeline rağmen kötü durumda olmasının temel sebebi İran'ın siyasi sisteminin kendisidir. Bunu değiştirebilmenin yolu da Irak üzerinden

³⁶⁴ George W. Bush, "President Bush Presses for Peace in the Middle East", 9 Mayıs 2003, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/05/20030509-11.html> (30 Kasım 2018).

sürekli bir şekilde başarı hikayesi olarak sunulan rejim değişikliği politikasıdır. Bu politikayı daha iyi anlayabilmek için ABD Başkanı'nın İran'ın elle tutulamayan gücüne dair nasıl bir algısı olduğuna bakmamız gerekir.

I.A.4. George W. Bush'un İran'ın Elle Tutulamayan Gücüne Dair Söylemleri

ABD Başkanı George W. Bush'un konuşmalarında İran'ın iç politika yapısının nasıl dile getirildiğine baktığımızda karşımıza dikkat çekici bir ayrım çıkar. Bu ayrımın bir ucunda İran halkı varken, diğer ucunda İran yönetimi vardır. Taraflar birçok isimle nitelendirilmektedir. Örneğin halk kısmında *“İran halkı”*³⁶⁵, *“İranlı vatandaşlar”*³⁶⁶, *“İranlılar”*³⁶⁷, *“İran'daki özgürlüklere hasret olanlar”*³⁶⁸, *“yükselen nesil”*³⁶⁹, *“İran'da özgürlüğü sevenler”*³⁷⁰ ve *“özgür olmak isteyen insanlar”*³⁷¹ özneleri kullanılmaktadır. Diğer taraftan İran yönetimi için *“İran'ın gerçek yöneticisi olarak düşünülebilecek seçilmemiş kişiler”*³⁷², *“iktidardaki rejim”*³⁷³, *“iktidardaki rejimin üyeleri ve aileleri”*³⁷⁴, *“her şeyden sorumlu birisi”*³⁷⁵, *“muhtemelen çoğu konuda karar veren kişi”*³⁷⁶ ve *“yorgun ve saygınlığını yitirmiş otokratlar”*³⁷⁷ özneleri tercih edilmektedir. Dolayısıyla ABD Başkanı sosyal bütünleşme açısından İran'da farklı yapılar görmekte ve toplumsal olarak bunun hedef alınabilecek bir zayıflık olduğunu düşünmektedir. Bu parçalı yapı

³⁶⁵ George W. Bush, “Statement by the President”, 3 Ağustos 2001, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/08/20010803-11.html> (23 Kasım 2017).

³⁶⁶ George W. Bush, “President Delivers ‘State of the Union’”, 28 Ocak 2003, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/01/20030128-19.html> (25 Aralık 2017).

³⁶⁷ A.g.e.

³⁶⁸ George W. Bush, “President Bush Discusses Top Priorities for the U.S.”, 30 Temmuz 2003, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/07/20030730-1.html> (30 Aralık 2017).

³⁶⁹ George W. Bush, “President Bush Discusses Democracy, Freedom from Turkey”, *Remarks by the President*, 29 Haziran 2004, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2004/06/20040629-4.html> (1 Ocak 2018).

³⁷⁰ George W. Bush, “President’s Remarks in Ask President Bush Event”, 9 Ağustos 2004, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2004/08/20040809-3.html> (5 Ocak 2018).

³⁷¹ A.g.e.

³⁷² ABD Başkanı George W. Bush tarafından 12 Temmuz 2002’de yapılan bu konuşmada İran’daki halk protestolarının ülkenin yöneticileri tarafından duyulmadığı söylenir. Bu sese kulaklarını kapadığı iddia edilen kesim tam çevirisiyle *“İran’ın gerçek yöneticileri olan seçilmemiş insanlardır”*. Bu çevirinin yerine metinde *“İran’ın gerçek yöneticisi olarak düşünülebilecek seçilmemiş kişiler”* ifadesi kullanılmıştır. George W. Bush, “Statement by the President”, 12 Temmuz 2002, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/07/20020712-9.html> (28 Kasım 2017).

³⁷³ A.g.e.

³⁷⁴ George W. Bush, “President Outlines Path for Lasting Prosperity in Wednesday Speech”, 21 Nisan 2004, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2004/04/20040421-5.html> (3 Ocak 2018).

³⁷⁵ A.g.e.

³⁷⁶ A.g.e.

³⁷⁷ George W. Bush, “President Bush Discusses Democracy, Freedom from Turkey”, 29 Haziran 2004.

sadece halk ve rejim arasında değil, halkın içerisinde ve iktidarın içerisinde de görülmektedir. Dolayısıyla George W. Bush'un söylemlerinde kimi zaman halkın, kimi zaman iktidarın, kimi zaman bu iki yapı içerisindeki farklı kesimlerin hedef alındığını görmekteyiz.

ABD Başkanı, İran halkının iç politika yapısındaki yerini, onların korkusuz bir şekilde özgürlük, insan hakları ve demokrasi temelinde verdikleri mücadele ile anlatmaktadır. George W. Bush, konuşmalarında sıklıkla empatiye başvurarak halkın hissettiği “doğası gereği totaliter olan bir toplumda yaşamadan kaynaklı öfkeleri”³⁷⁸ anladığını iddia etmektedir. İran yönetimini aradan çıkararak halkla doğrudan bir temas kurma arzusu vardır. Bu arzu da basit önermelerle dile getirilir. Reformcu Muhammed Hatemi hükümeti ile dini liderlik makamı arasındaki gerginlikten kaynaklanan 1999 yılındaki öğrenci protestolarının 2002 yılı içerisindeki yıl dönümünde İran’da meydana gelen protestolarla ilgili olarak George W. Bush şunları söyler:

*İran halkının son zamanlarda dile getirdiği daha özgür, daha açık ve daha müreffeh bir toplum arzusunun iki ülkeye, çıkarlarımızın birleştiği ve karşılıklı fayda temelinde yapıcı bir iş birliği yapabileceğimiz alanları belirleme fırsatı vereceğini umut ediyorum.*³⁷⁹

George W. Bush'un bu arzusunun ve iş birliği ümidinin temelinde yönetim değil, özgürlüğe doğru cesur bir adım attığı iddia edilen İran halkı vardır. Ona göre İran'ın geleceğini belirleyen de bu halk olacaktır. Dolayısıyla başka bir önerme ile ABD Başkanı halkı cesaretlendirmeye çalışır. Bu önermenin içerisinde devrim öncesinde siyasi, dini ve ekonomik olarak daha özgür ve refah olduğu düşünülen bir topluma atıf da vardır:

İran halkı, bir zamanlar Müslüman, müreffeh ve özgür olan modern bir 21. Yüzyıl toplumunun nasıl inşa edileceği konusunda zor sorularla mücadele etmektedir. Amerikan halkı ile İran halkı arasında uzun bir dostluk tarihi vardır. İran halkı daha fazla özgürlük ve daha fazla hoşgörü ile tanımlanmış bir geleceğe doğru ilerledikçe,

³⁷⁸ George W. Bush, “President Bush Discusses Top Priorities for the U.S.”, 30 Temmuz 2003.

³⁷⁹ George W. Bush, “Statement by the President”, 12 Temmuz 2002.

*kendilerine Amerika Birleşik Devletleri'nden daha iyi bir dost bulamazlar.*³⁸⁰

George W. Bush, iç politikadaki İran halkı tanımlaması içerisine bazen ABD'nin özellikle Los Angeles şehrinde bulunan İran diasporasını da dâhil eder. Her ne kadar İran'daki İranlılar ve ABD'deki İran diasporası arasında önemli toplumsal farklılıklar olsa da ABD Başkanı, özgürlük arzusu ve demokrasi arayışı konusunda bu iki farklı grubu aynı potada eritir ve homojen bir yapıymışçasına konuşmalarında bu iki gruptan bahseder:

*ABD'nin İran içinde özgürlüğü sevenlerle açıkça konuşma fırsatı var ve biz de konuşuyoruz. Birleşik Devletler'de memleketlerinin kurtulup özgürleşmesini arzu eden İran kökenli Amerikalılardan oluşan önemli bir diaspora var. Onlarla, sevdiklerine ve akrabalarına farklı yöntemlerle mesaj gönderebilmeleri konusunda beraber çalışıyoruz. Açıkça söyleyebilirim ki bunun bir yöntemi radyo yayınları yapmamızdır. İran'ın içindekilere seslenip; bakın sizin sesinizi duyuyoruz, özgür olmak istediğinizi biliyoruz ve özgür olma arzunuzda sizinle beraberiz dediğimiz yeni bir radyo yayını düzeni.*³⁸¹

ABD Başkanı'nın İran'a dair izlenecek siyasetteki kafa karışıklığı net bir şekilde diasporaya olan bakış açısında kendisini göstermektedir. İran diasporasının içinde devrik Şah Muhammed Rıza Pehlevi'nin oğlu Veliaht Prens Rıza Pehlevi'nin sözcülüğünü yaptığı sürgündeki farklı muhalif grupların bir araya gelmesiyle oluşturulan İran Ulusal Konseyi ve 1965 yılında İran Şah'ını devirmek amacıyla kurulan ve devrimden sonra İran'ın Dini Lideri Humeyni tarafından siyaset dışına itilen Halkın Mücahitleri Örgütü gibi çok farklı yapılar vardır. Dolayısıyla ABD Başkanı'nın hangi yapılar üzerinden İran'ın içindekilere sesleneceği belirsizleşmektedir. Bu noktada medya ve internet kanallarının kullanımı açısından Los Angeles'taki İran diasporası ön plana çıkmaktadır. Ancak Los Angeles'taki bu diaspora, ya da İranlıların tabiriyle *Tehrangles*³⁸², devrimden önce eğitim amacı ile gelmiş birinci dalga ve devrimden sonra siyasi nedenlerden dolayı göç eden ikinci dalga ile kendisine has bir kimlik

³⁸⁰ A.g.e.

³⁸¹ George W. Bush, "President's Remarks in Ask President Bush Event", 9 Ağustos 2004.

³⁸² *Tehrangles* isim olarak Los Angeles şehrinde yaşayan İranlıları tanımlamak için kullanılır. İran'ın başkenti Tahran şehri ve California Eyaleti'nin etnik çeşitliliği ile meşhur Los Angeles şehrinin isimlerinin birleştirilmesiyle oluşturulan *Tehrangles* ifadesi İran dışındaki İranlıların en yoğun şekilde yaşadığı bir yere karşılık gelmektedir. Bk. Shoku Amirani, "Tehrangles: How Iranians Made Part of LA Their Own", *BBC News*, 29 Eylül 2012, <https://www.bbc.com/news/magazine-19751370> (1 Kasım 2019).

yaratmıştır.³⁸³ Bu kimlik iki ülke arasında kalmışlık durumu ile barışık olan yeni bir nesil yetiştirmiş ve bu nesil ekonomi, kültür ve siyasi açıdan İran'ın içindekilerden birçok açıdan farklılaşmıştır. Ağırlıklı olarak rejim karşıtı olduğu düşünülen ve hatta monarşi yanlısı olduğu iddia edilen³⁸⁴ Los Angeles'taki İran diasporası üzerinden bu iletişimin sağlanması ya da bir zamanlar ABD'nin terör örgütleri listesinde yer alan ve daha sonra bu listeden çıkarılıp John Bolton gibi bir ismin toplantılarına katılıp destek verdiği³⁸⁵ Halkın Mücahitleri Örgütü aracılığıyla İran halkı ile temasın kurulması İran'ın iç dinamikleri açısından sorunlu bir tablo sunmaktadır.

İran halkı ve diasporasının homojen yapılar olarak değerlendirilmesine benzer bir örneği ABD Başkanı'nın İran yönetimine bakış açısında da görürüz. Geneli itibarıyla George W. Bush, özgürlük isteyen İran halkının karşısına, özgürlükleri baskılayan ve iktidara seçimle gelmemiş olan elit bir kesimi koymaktadır. Bunların “uzlaşmaz ve yıkıcı”³⁸⁶ politikalar izledikleri ve “yükselen neslin demokratik iradesine engel oldukları”³⁸⁷ belirtilmektedir. Bush'un tekil konuştuğu zaman Dini Lider Ali Hamenei'yi ve çoğul konuştuğu zaman da Ali Hamenei ile İran siyasetinde önemli rolü olan Ayetullahlık ünvanına sahip isimler başta olmak üzere muhafazakâr kesimi işaret ettiği açıktır. Ancak konuşmalarda ABD'nin İran siyasetine dair çıkarımlarda bulunabileceğimiz, önemli bir karışıklık söz konusudur. İran yönetimi için yukarıda

³⁸³ **Encyclopaedia Iranica**, “Diaspora in the Postrevolutionary Period”, <https://iranicaonline.org/articles/diaspora#pt8> (1 Kasım 2019); Mehdi Bozorgmehr ve Eric Ketcham, “Adult Children of Professional and Entrepreneurial Immigrants: Second – Generation Iranians in the United States”, Mohsen Mostafavi Mobasher (Ed.), **The Iranian Diaspora: Challenges, Negotiations, and Transformations** içinde (25 – 49), Austin: University of Texas Press, 2018, ss. 25 – 49; Mehdi Bozorgmehr, “From Iranian Studies to Studies of Iranians in the United States”, **Iranian Studies**, Vol. 31, No. 1 (Kış 1998), ss. 5 – 30.

³⁸⁴ Connie Bruck, “Exiles”, *The New Yorker*, 26 Şubat 2006, <https://www.newyorker.com/magazine/2006/03/06/exiles-6> (1 Kasım 2019).

³⁸⁵ Iran Freedom, “Grand Gathering of Iranians for #FreeIran 1st July 2017/-/John Bolton U.S. AMB 2 D UN(2005 – 2006),” 1 Temmuz 2017, video, 7:39, <https://www.youtube.com/watch?v=kf7VPklv8GY> (1 Kasım 2019). John Bolton konuşmasında Tahrân'daki “rejime” ve Obama yönetiminin mimarı olduğunu söylediği nükleer anlaşmaya karşı olduğunu net bir şekilde belirtmiştir. Bolton'a göre ABD'nin İran politikası “Tahrân'daki mollalara ait rejimin yıkılması” olmalıdır. 2019 yılından önce de bunun gerçekleşeceğini ve kutlamaları Tahrân'da yapacaklarını söyleyen Bolton'ın konuşması sıklıkla Halkın Mücahitleri Örgütü'nün destekçileri tarafından alkışlarla kesilmiştir. Bu konuşmanın üzerinden bir sene geçmeden John Bolton, Trump yönetiminde Ulusal Güvenlik Danışmanı olarak çalışmaya başlayacak ve daha sonra bu görevinden de tartışmalı bir şekilde ayrılacaktır. Görevden ayrıldıktan sonra Trump yönetimindeki bir buçuk yıllık serüvenini kaleme alan Bolton, tam olarak 486 kez bu kitabında İran'dan bahsedecektir. Bk. John Bolton, **The Room Where It Happened: A White House Memoir**, New York: Simon & Schuster, 2020.

³⁸⁶ George W. Bush, “Statement by the President”, 12 Temmuz 2002.

³⁸⁷ George W. Bush, “President Bush Discusses Democracy, Freedom from Turkey”, 29 Haziran 2004.

bahsettiğimiz özneler ek olarak George W. Bush, konuşmalarında “*hükümet*”³⁸⁸, “*insanları baskılayan, kitle imha silahları peşinde koşan ve terörü destekleyen hükümet*”³⁸⁹, “*Hatemi*”³⁹⁰ ve “*reformcular*”³⁹¹ öznelerini de kullanmaktadır. George W. Bush’un İran’da 2002 yılında düzenlenen protestolara verdiği tepkide bunu görmemiz mümkündür:

*Tarih boyunca basit bir fikrin gücünü gördük: Bir seçenek verildiğinde insanlar özgürlüğü seçeceklerdir. Son birkaç gündür tanık olduğumuz gibi, İran halkı dünyadaki insanlarla aynı özgürlükleri, insan haklarını ve fırsatları istiyor. Hükümetleri onların umutlarını dinlemelidir. Son iki Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ve yaklaşık bir düzine meclis ve yerel meclis seçimlerinde İran halkının büyük bir çoğunluğu siyasi ve iktisadi reforma oylarını vermişlerdir. Ancak sesleri İran’ın gerçek yöneticisi olarak düşünülebilecek seçilmemiş insanlar tarafından duyulmamaktadır.*³⁹²

Her ne kadar burada hükümet ve rejim ayrımına gidilmiş olsa da Bush’un reform hareketinin kaynağı olan Hatemi hükümetini insanları baskılamakla, kitle imha silahlarının peşinden gitmekle ve teröre destek vermekle suçlaması bu iki yapı arasındaki çizginin kolaylıkla silinmesine yol açmaktadır. Bu konuşması ile ABD Başkanı halkın reform talebinin yanında dursa da günün sonunda iç siyasetteki reform hareketinin temsilcisi olan siyasileri muhatap almayı gereksiz görmeye başlamıştır:

*Her şeyin üstünde oturan birisi var; muhtemelen çoğu konuda karar veren kişi, ancak dünya Hatemi’ye gidiyor ve dolayısıyla mesajın yerine ulaşp ulaşmadığı konusunda emin olamıyorsunuz.*³⁹³

İran’ın iç politikasına dair yapılan “iyi halk” ve “kötü yönetici” ayrımına benzer örnekleri George W. Bush’un konuşmalarında farklı örnekler üzerinden görmemiz mümkündür. Tüm bu örnekler özellikle 11 Eylül sonrası ABD dış politikasında kendisini iyice gösteren “iyi” ve “kötü” arasındaki mücadele söyleminin göstergeleridir. Konuşmalardaki “iyi halk” Afgan halkı, Kuzey Kore halkı, Burma

³⁸⁸ George W. Bush, “Statement by the President”, 12 Temmuz 2002.

³⁸⁹ George W. Bush, “President Delivers ‘State of the Union’”, 28 Ocak 2003.

³⁹⁰ George W. Bush, “President Outlines Path for Lasting Prosperity in Wednesday Speech”, 21 Nisan 2004.

³⁹¹ George W. Bush, “President’s Remarks in Ask President Bush Event”, 9 Ağustos 2004.

³⁹² George W. Bush, “Statement by the President”, 12 Temmuz 2002.

³⁹³ George W. Bush, “President Outlines Path for Lasting Prosperity in Wednesday Speech”, 21 Nisan 2004.

halkı, Küba halkı, Zimbabve halkı, Belarus halkı ya da Soğuk Savaş denklemi içindeki Doğu Avrupa halkı olarak karşımıza çıkar. Diğer yandan bu ülkelerdeki “kötü yöneticilerin” ise Taliban rejimine destek veren El-Kaide terör örgütü, kitle imha silahları peşindeki Kuzey Kore rejimi, vatandaşların haklarını ellerinden alan acımasız Burma rejimi, Küba’daki despot yönetici, Zimbabve’deki saltanat, Belarus’taki otoriter hükümet ya da komünizmin Doğu Avrupa’daki baskıcı temsilcileri olduğu iddia edilir.³⁹⁴ George W. Bush’a göre ABD, halklara saygı gösterirken, rejimleri de kınamaktadır.³⁹⁵ Hatta bu ilişki ABD Başkanı tarafından Orta Doğu özelinde şöyle dile getirilmektedir:

*Orta Doğu’nun vatandaşları çok uzun zamandır ölüm ve korku ile kuşatılmış bir şekilde yaşamaktadır. Birkaç kişinin nefreti, birçok insanın ümitlerini rehin tutuyor. Aşırılık ve terör yanlısı güçler, masum olanı öldürerek gelişimi ve barışı öldürmeyi hedefliyor. Bu da bütün bölgeye kara bir gölge düşürüyor. Tüm insanlık uğruna, Orta Doğu’daki bu gidişat değişmelidir.*³⁹⁶

George W. Bush, uluslararası terörizme dair somut bilgilerin “*Afganistan’ın mağaralarında*” bulunduğunu iddia etmektedir. Bulunduğu yönünde iddia edilen şey, uluslararası terörizm ve İran ya da daha geniş hali ile “*haydut devletler*” arasındaki ilişkidir. Bu ilişki ağında İran’ın da içine dâhil edildiği “*haydut devletlerin*”, “*katliam yöntemleri konusunda eğitilmiş olan binlerce tehlikeli katile*” destek verdiği iddia edilir. Bu öyle bir ilişkidir ki, özellikle 11 Eylül sonrası Bush tarafından yapılan konuşmalarda kullanılan “*düşman*” ifadesi üzerinden terör örgütleri ve İran gibi teröre destek verdiği iddia edilen ülkeler arasındaki çizgiler kaybolur ve “*düşman*” öznesi her iki tarafa da işaret eder.³⁹⁷

³⁹⁴ George W. Bush, “Captive Nations Week, 2003”, 18 Temmuz 2003, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/07/20030718-11.html> (20 Ekim 2018).

³⁹⁵ George W. Bush, “Address to a Joint Session of Congress and the American People”, 20 Eylül 2001, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/09/20010920-8.html> (25 Ekim 2018).

³⁹⁶ George W. Bush, “President Bush Calls for New Palestinian Leadership”, 24 Haziran 2002, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/06/20020624-3.html> (10 Ekim 2018).

³⁹⁷ Bush, “President Delivers State of the Union Address”, 29 Ocak 2002.

I.B. ABD Siyasetinde İran'ın Kültürüne Dair Söylemler

Kültüre dair söylemler algılayan ve algılanan arasındaki farklılıkların ve benzerliklerin nasıl ifade edildiğini göstermektedir. Buna imkân veren de algılayanın yaptığı karşılaştırmadır. Bu karşılaştırma doğrultusunda kültürel özdeşlik kurulabileceği gibi algılayandan çok farklı bir ötekinin inşası da mümkündür. Dolayısıyla algılananın kültürel özellikleri, siyasi değerleri ve bu özelliklere göre hangi kültürel kategorilere dahil edildiği kültürel algıları tespit etmek açısından önemlidir. Bu bölümde öncelikli olarak ABD siyasetinde İran'ın kültürüne dair hangi algıların olduğu incelenecektir. Daha sonrasında George W. Bush'un seçilmiş konuşmaları üzerinden yapılan söylem analizi ile ABD Başkanı'nın nasıl bir kültür algısına sahip olduğu verilecektir.

Genel olarak İran'ın kültürü ABD siyasetinde tam bir öteki şeklinde anlatılmaktadır. Siyasi sistemi, değerleri, demokrasi ile ilişkisi ve insan haklarına yaklaşımı ile İran, ABD'nin öz imajı ile kıyaslandığında karşımıza iki zıt kutup çıkacaktır. İran'ın kültürüne dair yapılan olumlu atıflar genelde kadim Pers Medeniyeti ile ilgilidir. Ancak geçmişte Pehlevi Hanedanlığına gösterilen ehemmiyet ve günümüzde o döneme yapılan olumlu atıflar bu iktidarın Pers Medeniyetinin uzantısıymışçasına muamele görmesini sağlamıştır. 1979 yılındaki devrim ABD siyasetinde lineer kültür akışını bozan bir gelişme olarak anlatılmaktadır. Devrim ile gerçekleşen en büyük değişim de Pehlevi döneminden kalma laikliğin terkedilerek velayet-i fakihin kabul edildiği dini sistemin gelmesiydi. Dolayısıyla kültürel açıdan İran'ın dini değerleri 1979 devriminden sonra beliren yeni İran'ın ABD siyasetinde nasıl tartışıldığının belirleyicisi olmuştur. İran'ın Şii kimliği, Irak'ın işgali ve ABD'nin Orta Doğu'daki Sünni liderler ile olan ittifakları düşünüldüğünde George W. Bush yönetiminin ilk döneminde özellikle kendisini göstermiştir.

ABD yönetimindeki etkili isimlerden Dick Cheney ve John Bolton gibi isimlere danışmanlık yapan David Wurmser 1999 yılında kaleme aldığı *Tyranny's Ally: America's Failure to Defeat Saddam Hussein* isimli kitabında Bill Clinton'ın Irak politikasını eleştiriyordu. Wurmser İran ve Irak'a karşı izlenen çifte çevreleme politikasından ziyade Saddam Hüseyin yönetiminin devrilmesinin İran'daki "dini totaliter ideolojinin de" yıkılmasına neden olacağını savunmaktadır. İleri sürülen bu

teze göre Irak'taki Baasçılık ile İran'da Humeyni liderliğindeki Şii din insanlarının yükselişi bu iki ülke birbirlerinden nefret etse de rejimlerin devamlılıklarını sağlamaktadır. Dolayısıyla Wurmser'in önerisi Saddam Hüseyin yönetiminin devrilmesi ve dünyadaki en büyük Şii Arap nüfusuna sahip olan Irak'taki Şiiilerin İran'daki Şii yönetime meydan okuyabilmesinin sağlanmasıdır.³⁹⁸ Böylece ABD ve İsrail için bölgede tehdit olarak görülen bir liderin devrilmesi başka bir tehdidin ortadan kaldırılmasına hizmet edecektir. Irak'ın işgalinden önce karar vericilerin bu düşünce üzerine yoğunlaştıkları söylenebilir. Ayrıca bu adımın atılmasını sağlayan bir başka faktör de İran ve Irak arasındaki Arap – Pers çekişmesidir.³⁹⁹ Dolayısıyla İran'ın kültürel olarak Şii ve Pers kodları Irak'ın işgali sonucunda ortaya çıkarılmak istenen Şii ve Arap kimliklerinin öne çıkmasını sağlamıştır.

ABD kamuoyu, 11 Eylül saldırıları, Afganistan ve Irak Savaşları ve İran'ın nükleer programı sebebiyle belki de tarihte hiç olmadığı kadar İran ve temsil ettiği kültürü hakkında bilgi sahibi olması gerekirken, Dışişleri Bakanlığı'nın sırf diplomatik ilişki yok diye bağımsız bir İran masasına sahip olmaması bakanlık görevine 2005 yılında başlayacak olan Condoleezza Rice'ı bile şaşırtacaktır.⁴⁰⁰ Bu sebeple ABD'deki algılar ciddi bir şekilde geçmiş travmalardan beslenmektedir. İran Devrimi ve rehine krizi en önemli travmalardandır. Bu travmaların etkisi ile ABD kamuoyunda İran kötülük peşindeki radikal bir ülke olarak resmedilmiştir. Bu resmedilişin en önemli yansımaları da İran'ın nükleer programına dair yorumlarda görürüz. 2003 yılı itibari ile hız kazanan nükleer programla ilgili diplomatik girişimler içinde, Bolton, İran'ı Amerikalıların akli ile oynamakla suçlarken⁴⁰¹, Bush yönetiminin ilk döneminde Yakın Doğu İşleri Bakan Yardımcısı görevindeki William Burns de İran'ı fesat çıkarmak ile suçlayacaktır.⁴⁰²

Tüm bu yorumlar içinde en ilginç ise teorik çerçevede belirttiğimiz temel yükleme hatasına düşerek, İran'ın nükleer programının arkasındaki nedeni dış unsurları

³⁹⁸ David Wurmser, *Tyranny's Ally: America's Failure to Defeat Saddam Hussein*, Washington: The AEI Press, 1999, ss. 66 – 79.

³⁹⁹ Feith, s. 201.

⁴⁰⁰ Rice, *No Higher Honour: A Memoir of My Years in Washington*, ss. 313 – 314.

⁴⁰¹ Bolton, *Surrender is not an Option: Defending America at the United Nations and Abroad*, s. 135.

⁴⁰² William J. Burns, *The Back Channel: A Memoir of American Diplomacy and the Case for Its Renewal*, New York: Random House, 2019, s. 197.

devre dışı bırakarak tamamen İranlıların iç özellikleri ile açıklamaya çalışan UAEA Başkanı Muhammed El-Baradei'dir. El-Baradei'ye göre İranlı yetkililer ülkelerini korumak için Şii inancına göre haklı sebeplerden dolayı nükleer programları ile ilgili yalan söylemektedirler, yani *takiyye*⁴⁰³ yapmaktadırlar.⁴⁰⁴ Böylece sınırlı bilgi ile İran'ın davranışının arkasındaki nedene dair yapılan çok basit bir kültürel yorum basitliğindeki cazibe ile birçok kişiyi etkileyecektir.

I.B.1. George W. Bush'un İran'ın Kültürüne Dair Söylemleri

George W. Bush'un bu dönem içinde İran'a dair nasıl bir kültür algısına sahip olduğuna bakmadan önce, kişinin kendisini karşısındakinden daha iyi bildiği varsayımı üzerinden, ABD Başkanı'nın göreve başlarken kendi ülkesi için hangi kültürel kodları öne çıkardığına bakmamız iyi olacaktır. Bu kısım detaylı bir şekilde öz-imaglar bölümünde inceleneceği için kültür başlığı altında bize yardımcı olacak kültürel kodlar, İran'ın aksine ABD Başkanı'nın hangi ülkelerle kültürel özdeşlik kurduğunu ve bunların İran'a dair kullanılan kültürel kodlardan ne derece farklı olduğunu gösterecektir.

I.B.1.a. Ortak Kültürel Kodlar ve Farklı “Biz” Tanımlamaları

Göreve geldikten hemen sonra Kongre'ye yaptığı konuşmada George W. Bush, Amerikan uluslararası ilişkilerini vurgulayarak, serbest pazar, serbest ticaret ve baskıdan uzak bir özgürlük gibi liberal atıflar üzerinden Amerikan değerlerinin neler olduğunu duyurmuştur.⁴⁰⁵ Başkanlığının ilk döneminde George W. Bush'un birtakım ülkelerle kültürel özdeşlikler kurduğu görülmektedir. Burada ön plana çıkan ülkeler, özellikle 11

⁴⁰³ “Kendini korumak” anlamına gelen *takiyye* özellikle on iki imamdan beşincisi olan İmam Muhammed Bakır döneminde Emevîlere karşı uygulanmıştır. Bu ilkeye göre kötü şartlar altında kişi imamı ve taraftarlarını korumak için dini inancını ve pratiğini gizleyebilirdi. Bu da aslında Şiiilikte sıklıkla karşılaştığımız zahir (dış) ve batın (iç) arasındaki ilişkiyi çağrıştırmaktadır. Zahirde söyleneni herkes bilirken, batın da ise söylenene hâkim olan küçük bir zümredir. Abdülbaki Gölpınarlı'ya göre *takiyye*, tehlike içine düşen Müslümanın kalkanı gibidir ve bu kalkanla kendisini, dinini, malını ve ailesini koruyabilir. Ancak Gölpınarlı kalkanın savaşta kullanılan bir koruma aleti olduğunun da unutulmaması gerektiğini ekler. Bk. **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, “*Takiyye*”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/takiyye> (4 Kasım 2019); Farhad Daftary, **A History of Shi'i Islam**, London: I. B. Tauris, 2013, s. 44; Abdülbaki Gölpınarlı, **Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiiilik**, İstanbul: Der Yayınları, 1987, s. 566.

⁴⁰⁴ Mohamed ElBaradei, **The Age of Deception: Nuclear Diplomacy in Treacherous Times**, New York: Metropolitan Books, 2011, s. 118.

⁴⁰⁵ George W. Bush, “Address of the President to the Joint Session of Congress”, 27 Şubat 2001, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/02/20010228.html> (15 Eylül 2018).

Eylül saldırıları sonrası ABD Başkanı'nın ilan edeceği teröre karşı savaşta da önemli rol oynayacak olan Birleşik Krallık, Almanya ve Kanada gibi ülkelerdir. George W. Bush konuşmalarında Birleşik Krallık için “*en güçlü dostumuz*” ve “*en yakın müttefikimiz*” sıfatlarını kullanırken⁴⁰⁶, Almanya'dan “*çok önemli müttefik*”⁴⁰⁷ ve Kanada'dan da “*ticaretten daha derin bir değerler topluluğunu paylaştığımız dostumuz*”⁴⁰⁸ olarak bahsetmiştir. ABD'nin bu üç ülke ile kurduğu ilişkinin demokrasi, özgürlük, serbest ticaret, açık bir toplum, insan hakları, hukuk devleti ve milletin kendi kendisini yönetmesi değerleri üzerinden tanımlandığı görülmektedir.⁴⁰⁹ 11 Eylül saldırılarından sonra da bu çatı, ABD Başkanı tarafından “*medeniyet*” üzerinden tanımlanmıştır. Dolayısıyla acılar, kayıplar ve zaferler özellikle 11 Eylül sonrası dönemde bu medeniyet çatısı altında paylaşılabilir hale gelmiştir.⁴¹⁰ Bu paylaşımı sağlayan en büyük etken ortak kültüre yapılan atıflardır. 2003 yılında Irak'ın işgalinden sonra Birleşik Krallığa yaptığı ziyarette ABD Başkanı'nın yaptığı konuşmada bu kültürel kodları görmemiz mümkündür:

*İngiltere'ye seyahat eden Amerikalılar, her zaman farklılıklardan ziyade ülkemiz ile olan benzerlikleri fark ederler. Daha önce kısa süreliğine burada bulunmuştum ancak fark ettim ki konuşma özgürlüğü geleneği Londra'da tüm canlılığıyla durmaktadır. Bizim ülkemizde de böyle. Şimdi Bağdat'ta da bu hakka sahipler... Bazen özgürlüğün dünyayı değiştirebileceği saf inancına kanıyoruz. Eğer bu bir hata ise, çok fazla John Locke ve Adam Smith okumakla başlamıştır... Her Amerikalının içinde biraz İngiltere vardır. Ulusal karakterimizin büyük bir kısmı sizden geliyor ve bundan memnunuz... İngilizlerin ve Amerikalıların güvenlik ve ticaret ittifakından öte bir değerler ittifakı vardır... Ve bugün sınavlardan geçmiş olan bu eski ittifak çok güçlüdür... Amerika Birleşik Devletleri ve Büyük Britanya dünyada güçler dengesi ya da basit bir çıkar arayışının ötesinde bir misyon paylaşmaktadır. Özgürlüğün ilerlemesinin ve özgürlüğün getireceği barışın peşindeyiz.*⁴¹¹

⁴⁰⁶ George W. Bush, “Remarks by the President and Prime Minister Blair in Joint Press Conference”, 23 Şubat 2001, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/02/20010226-1.html> (15 Eylül 2018).

⁴⁰⁷ George W. Bush, “President Bush Meets with German Chancellor Schroeder”, 23 Mayıs 2002.

⁴⁰⁸ George W. Bush, “President Discusses Strong Relationship with Canada”, 1 Aralık 2004, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2004/12/20041201-4.html> (15 Eylül 2018).

⁴⁰⁹ A.g.e.

⁴¹⁰ George W. Bush, “President Bush Meets with German Chancellor Schroeder”, 23 Mayıs 2002.

⁴¹¹ George W. Bush, “President Bush Discusses Iraq Policy at Whitehall Palace in London”, 19 Kasım 2003, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/11/20031119-1.html> (16 Eylül 2018).

Konuşmadan yapılan bu alıntı, sadece ABD ve Birleşik Krallık arasındaki benzer kültürel kodları görmek açısından değil, artık bu kodların ABD Başkanı'nın deyimiyle Bağdat gibi yerlerde de görüleceği “müjdesiyle” sunulan bir kültürel misyonu fark etmek açısından da çok önemlidir. Teorik olarak bu misyonun temelleri de klasik liberalizmin önde gelen düşünürlerinden olan John Locke ve Adam Smith'ten ilham alınarak inşa edilmektedir. Hem teorik hem de pratik olarak gerçekleşen bu kültür özdeşliğinde halk ve yönetici öznelerinin konuşmalarda sıklıkla iç içe geçtiği ve birbirlerinin yerine kullanıldığı görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı sırasında kurulan ittifak temelinde iki ülke arasındaki etkileşimi George W. Bush şöyle anlatmaktadır:

*Her taraftan tehdit edilen bir ada, tereddüt etmeyen bir lider ve en sağlam karakteriyle bir ülke gördük. Ve bu değişmemiştir. İngiliz halkı, ciddi işler söz konusu olduğunda tam olarak isteyeceğiniz türden bir ortaktır. Bu krallığın erkekleri ve kadınları iyi, kararlı, cömert ve cesurlardır. Ve Amerika, bu ülkeyi dünyadaki en yakın dostu olarak adlandırmaktan dolayı şanslıdır.*⁴¹²

Konuşmada da görüldüğü gibi ülke, lider ve halk özneleri iç içe geçmekte ve ABD yönetimi İngiliz liderliğini överken halkı ile iş birliği yapabilmektedir. Teorik bölümde değinildiği gibi tüm bu ortak kültürel özelliklerin işaret ettiği şey, sosyal inşacılığın sıklıkla vurguladığı kimlikten farklı bir şeydir. Örneğin Kanada ile olan iş birliği özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında üç amaç üzerinden tanımlanmıştır. Bu amaçlar diğer ortak kültürel özelliklere sahip olunan ülkeler için de geçerlidir. İlk amaç, “çok uluslu ve çok taraflı etkin kurumlar inşa ederek ve çok taraflı etkin eylemlere destek vererek güvenliği sağlamak ve özgürlüğü yaymak”; ikinci amaç, “görevin gerektirdiği her eylem ve kaynakla küresel terörizme karşı savaşmak”; ve üçüncü amaç, “Büyük Orta Doğu'da özgürlüğü, umudu ve demokrasiyi teşvik ederek kendi güvenliklerini güçlendirmektir”.⁴¹³ Tüm bu ortak kültür özelliklerine ve amaçlara rağmen, mizah yoluyla da olsa ABD Başkanı eski bir metafora atıfta bulunmaktadır:

Benim ve birçok Amerikalının da bildiği gibi filin yanı başında uyumak her zaman kolay değildir. Bazen yasalarımız ve eylemlerimiz, bizi etkilediği kadar, Kanada'yı da çok etkiliyor. Bunu

⁴¹² A.g.e.

⁴¹³ George W. Bush, “President Discusses Strong Relationship with Canada”, 1 Aralık 2004.

*aklınızda tutmamız gerekir. Hayal kırıklıkları açığa çıktığında, bunu kişisel algılamamalıyız. 1960'lı yıllarda Kanada Parlamentosu'nun bir üyesinin dediği gibi 'Birleşik Devletler bizim dostumuzdur, beğensek de beğenmesek de'. Her şey söylenip bittiğinde biz dostuz ve bu hoşumuza gidiyor.*⁴¹⁴

Kanada üzerinden yapılan bu mizah, paylaşılan tüm bu kültürel ortak özelliklere rağmen Birleşik Krallık örneğinden farklı bir kategorik değerlendirmeye işaret etmektedir. Kanada örneğine benzer şekilde, yine ortak kültürel özelliklere vurgu yapılan ancak Birleşik Krallık örneğinden farklı bir kategoriye işaret eden ülke İsrail'dir. George W. Bush, İsrail ile olan ilişkileri stratejik iş birliğinin ötesinde bir bağ ile tanımlamaktadır. İsrail lobisinin Amerikan siyasetindeki etkisi düşünülürse, ABD Başkanı'nın Amerikan Yahudi Komitesi ve Amerikan – İsrail Kamu İşleri Komitesi gibi topluluklara yaptığı konuşmalarında “İsrail devletine olan dostluğunu gösterme arzusunun”⁴¹⁵ sürekli dile getirmesi daha anlaşılabilir olacaktır. Hatta daha da ileri gidersek George W. Bush'un deyimiyle Amerikan – İsrail Kamu İşleri Komitesi topluluğu, Amerikan siyasetinde İsrail'in özgürlüğünü, refahını ve güvenliğini savunarak hem Birleşik Devletler'in siyasetçilerini eğitmekte hem de ABD'nin davasına hizmet etmektedir. Aynı davanın yoldaşı olan bu iki devletin ortak özellikleri ABD Başkanı tarafından şu şekilde sıralanmaktadır: genç ulus olmaları, mücadele ve fedakârlıklardan doğmuş olmaları, başka yerlerde uğradıkları dini baskılardan kaçan göçmenler tarafından inşa edilmeleri, güçlü bir demokrasiyi meydana getirmeleri, hukuk devleti ve market ekonomisi temelleri üzerine kurulmaları ve Tanrı'nın insanları her daim izleyip onlara değer vermesi gibi temel inanışlara sahip olmalarıdır. Diğer yandan George W. Bush'a göre ABD ve İsrail arasında tek bir fark vardır. Bu fark, ABD'nin okyanuslar ve dost komşularla çevrili coğrafyasına karşılık İsrail'in etrafının “düşmanlarla” çevrili olmasıdır.⁴¹⁶ Dolayısıyla İsrail'i korumak, lobi siyasetinden, stratejik iş birliklerinden ve ticari anlaşmalardan çok öte anlamlara kavuşmakta ve bir kültürü korumaya dönüşmektedir.

⁴¹⁴ A.g.e.

⁴¹⁵ George W. Bush, “Remarks by the President to the American Jewish Committee”, 3 Mayıs 2001, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/05/20010504.html> (20 Eylül 2018).

⁴¹⁶ George W. Bush, “President Speaks to the American Israel Public Affairs Committee”, 18 Mayıs 2004, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2004/05/20040518-1.html> (20 Eylül 2018).

Almanya, Birleşik Krallık, Kanada ve İsrail örneklerinden yola çıkarak bu ortak kültür özelliklerini belirleyebiliriz. Bunu George W. Bush “*başarılı toplumların temel prensipleri*” olarak sıralamaktadır. Bu özelliklere sahip olan başarılı toplumlar, devletin ve askerin gücünü kısıtlar; hukuk devleti ile özgürlüğü korur; sivil topluma ve bağımsız medyaya alan açar; dini özgürlükleri güvence altına alır; ekonomiyi özelleştirir; yolsuzlukları ortadan kaldırıp sağlık ve eğitime yatırım yapar; kadın haklarını korur ve başkasından nefret etmek yerine halkının umutlarına inanır.⁴¹⁷

I.B.1.b. Kültürel Olarak “Onlar” ve İran’ın Konumlandırılması

Ortak kültürel değerler üzerinden yapılan “biz” tanımlamasının karşısına “onların” konumlandırılması kaçınılmaz olmaktadır. Dolayısıyla ABD Başkanı 21. Yüzyılın başlangıcı ile yeni yüzyılın yeni tehditler getirdiğini söylemektedir. Bu tehdidin merkezinde olan “onlar” da özgürlük temelli medeniyetin karşısındaki “*özgürlüğün düşmanları*” olmaktadır. George W. Bush’a göre bu yeni dönemde “*güç dengesi*” yeni yüzyılın getirdiği tehditlerin kaynağına karşı kurulmaktadır.⁴¹⁸ Bu aslında yeni bir çağ için verilen mücadeledir. Bir tarafta “*terör çağı*” varken, diğer tarafta da “*özgürlük çağı*” bulunmaktadır.⁴¹⁹

ABD Başkanı halk tarafından kolaylıkla benimsenebilecek korelasyonlar kurmaktadır. Böylelikle “onlar” ve “biz” özneleri arasındaki çizgiler rahatlıkla çizilebilir hale gelmektedir. Özellikle 11 Eylül saldırıları zihni anlamda bu kategorilerin kabul görmesini kolaylaştırmıştır. Örneğin “onlar” kendi çocuklarını intihar saldırıları ile ölüme gönderenler ve zorbalık ile ölümün tarafında olanlardır. George W. Bush’a göre “biz” ise ülkelerinin kuruluşunun temelinde olan özgürlük fikrini seçenler ve her yaşamın kutsal olduğuna inananlardır.⁴²⁰ Ancak “onlar” kategorisi sadece teröristler ile sınırlı tutulmamaktadır. 11 Eylül ile terörizm kavramında yatay bir genişlemenin yanı sıra dikey bir genişleme de ortaya çıkmaktadır. Bu dikey genişleme ile teröristler ile

⁴¹⁷ George W. Bush, “President Bush Discusses Freedom in Iraq and Middle East”, 6 Kasım 2003, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/11/20031106-2.html> (21 Eylül 2018).

⁴¹⁸ George W. Bush, “President George W. Bush’s Inaugural Address”, 20 Ocak 2001, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/inaugural-address.html> (22 Eylül 2018).

⁴¹⁹ George W. Bush, “President Bush Presses for Peace in the Middle East”, 9 Mayıs 2003.

⁴²⁰ George W. Bush, “President Delivers State of the Union Address”, 29 Ocak 2002.

onları “besleyen ve koruyan baskıcı ülkeler” de “onlar” kategorisine dahil edilir.⁴²¹ Dolayısıyla “onlar” sadece teröristler değil, aynı zamanda “kitle imha silahlarının peşinden giden” ve “zalim geçmişleri ile özgür dünyayı tehdit eden” rejimlerdir.⁴²²

George W. Bush’un rejim vurgusu özellikle Orta Doğu bölgesi için geçerlidir. Konuşmalarında bu coğrafyayı karşı kültürel konumlandırmanın merkezi haline getiren ABD Başkanı için İran da sıklıkla bu kategorinin anlatılmasında kullanılan örneklerden birisidir. Kültürel olarak “ötekisi” olarak konumlandırılan bu gruba baktığımızda, konuşmalarda özellikle dört başlık altında vurguların yapıldığını görmekteyiz. Bunlar dini özgürlükleri kısıtlama ve farklı dinlerin mensuplarına baskı yapma, kitle imha silahlarını elde etme çabaları, insan hakları, demokrasi ve özgürlüklere saygı göstermeme ve son olarak teröre karşı savaşta teröristlere destek vermektir.

Dini özgürlükler konusunda George W. Bush dünyanın birçok yerinden negatif örnekler vermektedir. Afganistan’ın işgal edilmesinden önce yaptığı bir konuşmada ABD Başkanı Burma, Küba, Afganistan, Orta Asya’da yeni kurulan ülkeler ve Çin gibi farklı coğrafyalardan negatif örnekler sunar. Ancak özellikle Orta Doğu ve çevre coğrafyaları dahil ederek verdiği örnekler çarpıcıdır. Konuşmasının bir bölümünde pozitif ve negatif örnekleri George W. Bush bir arada şu şekilde kullanır:

*Bölgedeki birçok ülkenin dini özgürlüklere dair artmakta olan kayda değer bir saygı gösterdiğini söylemekten memnuniyet duyuyorum: Fas, Tunus, Ürdün ve Bahreyn bu ülkelerdendir. Ancak, Kuzey Afrika ve Ortadoğu ile sınırlı olmamak üzere, ibadet özgürlüğüne saygı göstermemeleri ciddi bir şekilde rahatsız edici olan diğer rejimler vardır. Irak muhalif dini isimleri katletmektedir. İran sistematik olarak Yahudilere, Hristiyanlara ve Bahailik inancına bağlı olanlara eziyet etmektedir.*⁴²³

Bu alıntıda ABD Başkanları Bill Clinton, George W. Bush ve Barack Obama tarafından farklı yıllarda NATO üyesi olmayan ana müttefikler listesine dahil edilmiş olan Fas, Tunus, Ürdün ve Bahreyn gibi ülkeler dini özgürlüklere saygı gösteren pozitif “ülkeler” olarak sunulmuştur. Diğer yandan İran ve Irak ise negatif örnek olarak

⁴²¹ George W. Bush, “Presiden Bush Presses for Peace in the Middle East”, 9 Mayıs 2003.

⁴²² George W. Bush, “Remarks by the President at Scott McCallum for Governor Reception”, 11 Şubat 2002, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/02/20020211-9.html> (22 Eylül 2018).

⁴²³ George W. Bush, “Remarks by the President to the American Jewish Committee”, 3 Mayıs 2001.

sunulan “rejimlerdir”. Aynı şekilde insan hakları ve kitle imha silahları konularında da George W. Bush İran’ı, Irak ve Kuzey Kore ile aynı gruba koyarak şunları söylemektedir:

Dünyanın birçok yerinde, özgürlük ve bağımsızlık nefret, korku, etnik üstünlük fikirleri, dini hoşgörüsüzlük ve yabancı düşmanlığı ile güdülenmiş diktatörlerin kurbanıdır. Bu despotlar tüm insanların doğuştan hakkı olan özgürlük ve adaleti vatandaşlarına vermeyi inkâr ediyorlar. Kuzey Kore, Irak ve İran gibi bazı hükümetler halkını açlığa terk edip, sesleri baskılıyor, terörle iş birliğine gidip, dünyayı kitlesel imha silahları ile tehdit ediyorlar.

George W. Bush özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra daha kısa, basit, akılda kalıcı ve hatta kimi zaman 11 Eylül’den kaynaklı korkuları tetikleyen cümleler kurmaktadır. Teröre karşı ilan edilen savaş, intihar saldırıları gibi kolaylıkla ABD vatandaşlarının kavrayamayacağı bir adanmışlık kültürünü ortadan kaldırmayı amaçlayan bir savaştır aslında. Bu kültürün merkezinde bir dini inanç konumlandırılmasına rağmen, ABD Başkanı’nın söylemlerinde İslam dinini karşısına almamaya çalıştığını söyleyebiliriz. Ancak kültürel karşı konumlandırmanın merkezinde olan ve neredeyse hepsi Müslüman olan bu ülkelerin dini inançlarına mesafeli yaklaşarak, teröristler üzerinden şu basit cümleyi özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra sıklıkla dile getirmiştir: “*Teröristler İslam dinini gasp etmişlerdir*”⁴²⁴. Ancak burada mücadele edilecek olan sadece teröristler değildir. Dolayısıyla ABD Başkanı kapsamlı bir düşman tanımlaması yapmaktadır:

*ABD’nin düşmanı çok sayıdaki Müslüman dostlarımız değildir; Arap dostlarımız da değildir. Düşmanımız radikal terörist ağları ve onları destekleyen her hükümdür. Teröre karşı savaşımız El-Kaide ile başlamıştır ancak orada bitmeyecektir; küresel erişime sahip bütün terör örgütleri bulunup, durdurulup, mağlup edilene kadar bitmeyecektir.*⁴²⁵

“Terörist” öznesinin genişlemesi ile teröre destek veren ülkeler de düşman olarak tanımlanmaktadır. İran da yukarıdaki örneklerde görülebileceği gibi bu grupta adı sıklıkla geçen ülkelerdendir. Bu düşman öznesi, bazı durumlarda o kadar

⁴²⁴ George W. Bush, “President’s Remarks at York, Pennsylvania Rally”, 9 Temmuz 2004, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2004/07/20040709-14.html> (23 Eylül 2018).

⁴²⁵ George W. Bush, “Address to a Joint Session of Congress and the American People”, 20 Eylül 2001.

genişlemiştir ki, zaman mefhumunun ötesine geçilerek, söz konusu gruba dâhil edilen teröristlerin ve İran gibi teröre destek verdiği iddia edilen ülkelerin “20. Yüzyılın katil ideolojileri”, “totaliter hareketler” ve “1900’lü yılların başında yükselişe geçen saldırgan ideolojiler” ile özdeşleştirilmesine neden olmuştur.⁴²⁶

11 Eylül saldırılarından sonra George W. Bush’un sürekli tekrar ettiği bir diğer söz de şudur: “Özgürlük Amerika’nın dünyaya hediyesi değildir; özgürlük Büyük Britanya’nın dünyaya hediyesi değildir; özgürlük Yüce Tanrı’nın dünyadaki herkese hediyesidir”⁴²⁷. Bu cümleden, özgürlüğün Tanrı’nın hediyesi olması dışında, bunu getirebilme ihtimaline sahip olanların yalnızca ABD ve Büyük Britanya olabileceği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Irak ve Afganistan gibi yerlere demokrasiyi götürmek aslında dini bir misyon halini almaktadır. Bu misyonu George W. Bush çok basit ifadelerle meşrulaştırmaya çalışır. Örneğin ona göre, “özgür toplumlar terörü teşvik etmez” ya da “özgür toplumlar barışçıl toplumlardır”⁴²⁸ çünkü “özgürlük barışa eşittir”⁴²⁹. Fakat bu eylemin “medeniyetler çatışması” tezini güçlendireceğinden de endişe duyduğu için ABD Başkanı bu kültürel mücadeleyi “siyasi vizyonların çatışması” olarak tanımlamıştır.⁴³⁰ Bunu da modernleşmenin batılılaşma ile aynı şey olmadığını söyleyerek dile getirmiştir. Demokrasinin içinde olduğu herhangi bir yönetim sistemi ABD yönetiminin tercihi olarak sunulmaktadır. Her ne kadar ABD Başkanı tarafından sürekli Almanya’nın ve Japonya’nın İkinci Dünya Savaşı’ndan sonraki dönüşümleri örnek olarak verilse de burada asıl etkiyi yaratan Hindistan, Endonezya, Senegal, Arnavutluk, Nijer ve Sierra Leone gibi önemli Müslüman nüfusuna sahip olan ülke örnekleridir.⁴³¹ Özellikle ünlü Türk yazar Orhan Pamuk’un kelimelerine atıfta bulunarak, “en güzel İstanbul manzarası Avrupa kıyılarından ya da Asya kıyılarından değil, onları birleştiren köprüden izlenen manzardır” diyerek işaret ettiği Türkiye’nin, bölge ülkelerine İslam ve demokrasinin bir arada olabileceğine dair bir model olarak sunulması, bir dönem boyunca ışıkların Türkiye üzerine tutulmasına

⁴²⁶ George W. Bush, “President Bush Speaks at Air Force Academy Graduation”, 2 Haziran 2004, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2004/06/20040602.html> (23 Eylül 2018).

⁴²⁷ George W. Bush, “Interview of the President by Trevor Kavanagh of ‘The Sun’”, 14 Kasım 2003, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/11/20031117-3.html> (24 Eylül 2018).

⁴²⁸ George W. Bush, “President Outlines Path for Lasting Prosperity in Wednesday Speech”, 21 Nisan 2004.

⁴²⁹ George W. Bush, “President’s Remarks in Ask President Bush Event”, 9 Ağustos 2004.

⁴³⁰ George W. Bush, “President Bush Speaks at Air Force Academy Graduation”, 2 Haziran 2004.

⁴³¹ George W. Bush, “President Bush Discusses Freedom in Iraq and Middle East”, 6 Kasım 2003.

neden olmuştur. Irak ve Afganistan örneklerindeki doğrudan müdahaleciliği bir kenara bırakırsak, bu değişimin ilk adımı reform olarak dile getirilir. Doğru davranışı güdüleme adına, yaptıkları reformlar sebebi ile ABD Başkanı Kuveyt, Katar, Bahreyn, Yemen, Ürdün ve Fas gibi ülkeleri örnek olarak verir.⁴³² Hatta Filistin halkına barışa engel olduğunu öne sürerek Yaser Arafat'ın liderliğini değiştirmeleri gerektiği vurgusunu sürekli tekrarlamaktadır.⁴³³

Sonuç olarak bu dönem içinde yaptığı konuşmalarda George W. Bush, İran'ı kültürel olarak kalıp yargılar açısından ortak özellikler paylaşan bir gruba dahil etmektedir. Bu bütünlüğün içerisinde ABD Başkanı, her ne kadar bu kültürü “*kötü*” ve “*düşman*” gibi sıfatlarla tanımlasa da aslında sürekli işaret ettiği şey karşı kültürün üretmiş olduğu aşağı bir kültüre ait olan pratiklerdir. Bu çıkarımı özellikle karşı kültürü değiştirebileceğine dair inancından ve karşı taraf için bir misyon yüklenme arzusundan anlayabiliyoruz.

I.C. ABD Siyasetinde İran'ın Niyetine Dair Söylemler

Teorik bölümde belirtildiği gibi niyet bir ülkenin amaçları ile ilgilidir. Algılayana göre algılananın uluslararası ilişkilerdeki amaçları o ülkeye dair niyet algılarını gösterir. Bu minvalde niyete dair söylemler, algılananın amaçları, motivasyonu ve etkinliği ile doğrudan ilişkilidir. Bu kısımda öncelikli olarak ABD siyasetinde genel olarak İran'ın niyetine dair ne gibi algıların söz konusu olduğu incelenecektir. Sonrasında ABD Başkanı George W. Bush'un konuşmaları üzerinden yapılan söylem analizi ile İran'ın niyetine dair nasıl atıflar yapıldığına bakılacaktır.

ABD siyasetinde etkin rol oynayan, İsrail lobisi tarafından desteklenen veya ABD ordusuna bağlı düşünce kuruluşlarının neredeyse tümünde İran'ın nükleer silaha sahip olma amacından bahsedilmektedir. Her ne kadar İranlılar tarafından Nükleer Silahsızlanma Anlaşması çerçevesinde engellenemeyecek bir hak olarak görülen nükleer enerjinin barışçıl niyetlerle kullanımı ülkenin bir amacı olarak sunulsa da bunun ABD siyasetindeki tartışmalarda ikna edici bulunmadığı görülmektedir. Hatta net bir

⁴³² George W. Bush, “President Bush Discusses Democracy, Freedom from Turkey”, 29 Haziran 2004.

⁴³³ George W. Bush, “President Bush Calls for New Palestinian Leadership”, 24 Haziran 2002.

şekilde İran'ın nükleer silahların ve diğer kitlesel imha silahlarının peşinden gittiği iddia edilir. Burada farklı motivasyonlardan bahsedilir. İran – Irak Savaşı'nın etkisi, geçmişten günümüze kadar süreklilik gösteren İran'ın işgal edilme travmaları, İslami düzeni koruma, prestij faktörü, İsrail, Hindistan ve Pakistan'ın nükleer silahları ve bölgesel liderlik arzuları önde gelen nedenler arasında sayılır.

Bu dönemde ilginç olan gelişme İran'ın niyetini gösterdiği iddia edilen bilgilerin Halkın Mücahitleri Örgütü'nün ana parçası olduğu İran Ulusal Direniş Konseyi aracılığıyla dolaşıma sokulmasıydı. İran'ın gizli balistik füze projesi, nükleer tesisleri, nükleer silah programı ve biyolojik silahları ile ilgili içerden alındığı iddia edilen istihbarat üzerine paylaşılan bu bilgilerin nereden elde edildiği netlik kazanamamıştır. Hatta dönemin UAEA Başkanı Muhammed El-Baradei yazdığı anılarında bu organizasyonun Batılı istihbarat teşkilatları tarafından İran'ın nükleer faaliyetleri ile ilgili bilgilerin sızdırılması konusunda kullanabileceği ihtimalinden bahsetmiştir.

I.C.1. George W. Bush'un İran'ın Niyetine Dair Söylemleri

George W. Bush'un başkanlık görevine başladığı 2001 yılına kadar İran'a uygulanan yaptırımların temelini oluşturan iki önemli başkanlık kararnamesi vardır. Bunlardan ilki 1979 yılında, ABD ve İran arasında çıkan rehine krizinden hemen 10 gün sonra 14 Kasım'da ilan edilen 12170 numaralı başkanlık kararnamesidir.⁴³⁴ ABD tarihinin en uzun soluklu ulusal acil durum ilanı olan ve 42 yaşını dolduran bu kararnamede ABD'nin yetki alanında bulunan İran'ın tüm malvarlıklarına bloke konulmuştur. İkincisi ise Bill Clinton tarafından 15 Mart 1995'te ilan edilen 12957 numaralı kararnamedir.⁴³⁵ Özellikle İran'ın petrol kaynaklarının hedef alındığı bu kararnama ile ABD'nin İran ile olan tüm ticari ilişkilerine yasaklar getirilmiştir. Bu iki kararnama, ilan edildikleri tarihten itibaren her yıl Mart ve Kasım aylarında yenilenmesi amacıyla görevde olan ABD Başkanı'nın onayına sunulur. Bugüne kadar iki kararnama

⁴³⁴ Jimmy Carter, "Executive Order 12170, Blocking Iranian Government Property," 14 Kasım 1979, <https://www.archives.gov/federal-register/codification/executive-order/12170.html> (24 Eylül 2018).

⁴³⁵ William J. Clinton, "Executive Order 12957, Prohibiting Certain Transactions with Respect to the Development of Iranian Petroleum Resources," 15 Mart 1995, <https://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Documents/12957.pdf> (24 Eylül 2018).

de her Başkan tarafından onaylanıp yenilenmiştir. 1995 yılında yürürlüğe giren kararnamenin 1996 yılında başlayan yenilenme sürecinde ABD Başkanı Bill Clinton tarafından metne önemli detaylar eklenir. Bu eklentilere göre, ABD'nin ulusal güvenliğine, dış politikasına ve ekonomisine dair tehditler, “*İran hükümetinin eylemleri ve politikaları*”, “*uluslararası terörizme desteği*”, “*Orta Doğu barış sürecini baltalayacak çabaları*” ve “*kitle imha silahları ile bunları taşıyacak olan araçların elde edilmesi*” olarak sıralanmıştır.⁴³⁶ Bu metni 13 Mart 2001 tarihinde, göreve başladıktan iki ay sonra George W. Bush aynen onaylamış ve kararnamenin süresini uzatmıştır. Başkanlığının ilk döneminde yapmış olduğu konuşmalarda da İran'ın niyetlerini nasıl değerlendirdiğine baktığımızda bu üç başlığın ön plana çıktığını görmekteyiz.

I.C.1.a. İran'ın Uluslararası Terörizme Verdiği İddia Edilen Desteği

ABD'nin İran'ı uluslararası terörizme destek vermekle suçlaması 11 Eylül'den çok önce başlamıştır. Bu suçlamanın merkezinde de ABD'nin İsrail ile olan ilişkisi vardır. Özellikle İsrail'i yok etmeye çalışmakla suçlanan Lübnan'dan Hizbullah ve Filistin'den Filistin İslami Cihat ile Hamas örgütlerine verildiği iddia edilen destek sert bir şekilde George W. Bush tarafından eleştirilmiştir:

*Gerçekten kendisini barışa adanmış olan her ulus, Hamas, İslami Cihat ve Hizbullah da dahil olmak üzere, İsrail'in yok edilmesini isteyen terörist gruplara para, ekipman ve insan kaynağı akışını durduracaktır. Gerçekten kendisini barışa adanmış olan her ulus, bu gruplara İran ikmallerinin ulaşımını engellemelidir ve Irak gibi terörü teşvik eden rejimlere karşı çıkmalıdır. Ve Suriye terörist kamplarını kapatarak ve terör örgütlerini uzaklaştırarak teröre karşı savaşta doğru tarafı seçmelidir.*⁴³⁷

İran'ın bu sefer Suriye ve Irak ile aynı kategoriye yerleştirildiği bu örnekte asıl referans noktası, somut bir delil oluşturduğu düşünülen Karine A isimli bir geminin, İsrail tarafından 3 Ocak 2002 tarihinde ele geçirilmesidir. İddialara göre üzerinde Farsça yazıların bulunduğu bu gemi, Filistin Yönetimine İran ve Hizbullah tarafından

⁴³⁶ William J. Clinton, “Notice – Continuation of Iran Emergency,” Online by Gerhard Peters and John T. Woolley, The American Presidency Project, <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/notice-continuation-iran-emergency-6> (24 Eylül 2018).

⁴³⁷ George W. Bush, “President Bush Calls for New Palestinian Leadership”, 24 Haziran 2002.

gönderilmiş olan silahları taşımaktadır. Belki de bu olaydan yirmi altı gün sonra gerçekleşecek meşhur “şer eksenini” konuşmasına da ilham kaynağı olmuştur.

İran’ın uluslararası terörizm konusunda suçlanmasına neden olan bir diğer örgüt de El-Kaide’dir. Özellikle Afganistan’ın ABD tarafından işgalinden sonra güneye geçmeye çalışan El-Kaide üyeleri, İran üzerinden bu geçişlerini gerçekleştirmeye çalışmış ve bir kısmı da İran tarafından gözaltına alınmıştır. Ancak ABD’nin örgüt üyelerinin vatandaşı oldukları ülkelere iade edilmesi talebine İran’ın net olmayan cevaplar vermesi, ABD Başkanı tarafından olası bir uluslararası terörizme destek olarak yorumlanmıştır. Aslında İran’ın suçlandığı şey, ayrı ayrı bu ismi geçen terör örgütlerinden ziyade bunların bir araya gelerek oluşturdukları “küresel terör ağına” verdiği iddia edilen destektir:

21. yüzyılın bu ilk savaşında, Amerika ve bütün özgür uluslar yeni bir tehditle yüzleşmekte ve yeni bir düşman ile savaşmaktadır; haydut rejimler tarafından desteklenen küresel bir terör ağı. Ülkemize yapılan saldırılarda teröristlerin hünerlerini gördük. Teröristlerin ölümcül işlerini Bali’de, Mombasa’da, Riyad’da, Cakarta’da ve Kazablanka’da gördük.⁴³⁸

Uluslararası terörizme destek konusunda George W. Bush, terörizmi sadece terör örgütleri ile sınırlandırmamaktadır. Aynı zamanda bunun içerisine “haydut rejimleri” ya da “şer eksenini” dâhil etmektedir. Bu iki yapının iş birliği sonucunda da tüm dünyanın tehdit altında olduğu iddia edilmektedir.⁴³⁹ Önceki bölümlerde değinildiği gibi bu iki yapı arasındaki geçişler o kadar yumuşaktır ki, örnekler içindeki öznelere iç içe geçmektedir. Örneğin George W. Bush’un teröristlerin amaçlarını sıraladığı açıklamayı inceleyebiliriz. ABD Başkanı’na göre teröristler, “sürekli genişleyen bir ölçekte ölümlere neden olarak kaosu ve korkuyu yaymakta”, “masumları feda ederek davalarına hizmet etmekte”, “kadın ve çocukları katletmekten zevk almakta”, “medeni dünyanın değerlerine karşı derin bir nefret duyduğu için medeni dünyaya saldırmakta”, “özgürlükten, dini hoşgörüden, demokrasiden ve kadınlar için eşitliklerden nefret etmekte” ve “Hristiyanlardan, Yahudilerden ve kendi dar ve şiddete dayalı vizyonlarını

⁴³⁸ George W. Bush, “President Bush Discusses Top Priorities for the U.S.”, 30 Temmuz 2003.

⁴³⁹ George W. Bush, “President Delivers State of the Union Address”, 29 Ocak 2002.

*paylaşmayan her Müslümandan nefret etmektedirler”.*⁴⁴⁰ Teröristlerin amaçları olarak sunulan bu maddeler ile “*haydut rejimler*” için kullanılan ifadeler arasında medeniyet, demokrasi, din, kültür ve yaşamın kutsallığı söylemleri üzerinden benzerlikler tespit etmek mümkündür.

I.C.1.b. İran’ın Orta Doğu Barışına Zarar Verdiği İddiaları

İkinci olarak George W. Bush, konuşmalarında İran’ın niyeti ile ilgili olarak, Orta Doğu barışına zarar vermeye ve hatta engel olmaya çalıştığı iddialarında bulunur. Orta Doğu barışı olarak isimlendirilen girişimin içinde George W. Bush İsrail ve Filistin için iki ayrı devletin kurulu olduğu bir senaryoya işaret etmektedir. Ancak buradaki Filistin, özellikle Arafat liderliğinin değiştiği ve iddia edildiği üzere terörle bağlarını kopardığı bir temel üzerine inşa edilecek bir ülkedir. Dolayısıyla ABD Başkanı’na göre yeni bir Filistin, İsrail’e varoluşsal bir tehdit oluşturmaktan ziyade, kuruluşunun İsrail’in varoluşuna bağlı olduğu bir ülke olacaktır. George W. Bush’a göre Orta Doğu barışının bir diğer ayağı da bölgedeki Mısır, Suudi Arabistan ve Ürdün gibi iddia edildiği üzere teröristlerin yıkmak istedikleri yönetimlerin devrilmesine engel olmaaktır. Çünkü Orta Doğu’da sağlanacak olan güvenlik ABD Başkanı tarafından doğrudan Amerikan şehirlerinin güvenliği ile ilişkilendirilmektedir. Dolayısıyla George W. Bush’a göre New York şehrinin güvenliği Kahire, Riyad ve Amman’dan geçmektedir.⁴⁴¹

I.C.1.c. İran ve Kitle İmha Silahları İddiaları

Üçüncü ve İran’ın niyetlerine dair en tartışmalı iddia, kitle imha silahlarını ele geçirme ve bunları taşıyacak olan füze teknolojisini geliştirme çabalarıdır. Bu iddiadaki odak noktalarından birisi İran’ın nükleer programıdır. George W. Bush, İran’ın Nükleer Silahsızlanma Anlaşması’nın boşluklarından faydalanarak, sivil nükleer programını, nükleer bomba için gerekli materyalin üretiminde paravan olarak kullandığını iddia

⁴⁴⁰ George W. Bush, “President Delivers Remarks to 85th American Legion Convention”, 26 Ağustos 2003, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/08/20030826-5.html> (28 Eylül 2018).

⁴⁴¹ George W. Bush, “Presiden Bush Presses for Peace in the Middle East”, 9 Mayıs 2003.

etmektedir.⁴⁴² ABD Başkanı için bu ciddi endişenin kaynaklarından biri İran Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi'nin nükleer yakıt döngüsünün her adımı üzerinde yetkinlik kazanmak istediklerine dair yaptığı açıklamadır.⁴⁴³ George W. Bush'a göre İran, sadece bilimsel imkânları ile nükleer silahların peşinden gitmemektedir. ABD Başkanı İran'ın nükleer karaborsa aracılığıyla da bu silahları ele geçirmeye çalıştığını iddia etmektedir. Bu iddiaya kaynaklık yapan etmen de zamanında Pakistan'ın nükleer bomba üretiminde çok önemli bir rol oynayan ve daha sonrasında bu konudaki bilgilerini ve sunabileceği maddi imkanları ticarete döken Abdul Kadir Han'dır.⁴⁴⁴ ABD dış politikasının ve ulusal güvenliğinin merkezindeki caydırıcılığın kaynağı olan nükleer silahlar, İran'ın içerisine dahil edildiği ülkeler tarafından ele geçirildiği senaryolarda George W. Bush tarafından “*terörün nihai silahları*” olarak adlandırılmaktadır.⁴⁴⁵ Çünkü ABD Başkanı'na göre:

*Çağımızın en büyük tehdidi, teröristlerin ve onlara yardım eden diktatörlerin ellerindeki nükleer, kimyasal ve biyolojik silahlardır. Kötülük açıkça görülmektedir. Tehlike inkâr etme ile sadece artar. Büyük sorumluluklar bir kez daha büyük demokrasilere düşmektedir. Bu tehditlerle yüzleşecek ve onları mağlup edeceğiz.*⁴⁴⁶

Önceki örneklerde gördüğümüz gibi kitle imha silahları söz konusu olduğunda teröristler ve teröristlere destek veren ülkeler arasındaki çizgiler konuşmalarda belirsizleşmektedir. 29 Ocak 2002 tarihinde yapılan ve İran'ın “şer eksenine” dahil edildiği konuşmada ABD Başkanı iki önemli amaçtan bahseder. Bunlar, teröristlerin planlarını bozup onları adalete teslim etmek ve teröristlerin ve onlara destek veren rejimlerin kitle imha silahlara erişimini engellemektir.⁴⁴⁷ Ancak kitle imha silahlarına erişim konusunda bu yapıların iş birliği içerisinde olduğunu düşünen ABD Başkanı yine özneler arasındaki yumuşak geçişleri ile “*haydut gruplar*”, “*rejimler*”, “*düşmanlar*”, “*teröristler*” ve “*haydut rejimler*” öznelerini peşi sıra şu ifadelerle kullanmaktadır:

⁴⁴² George W. Bush, “President Announces New Measures to Counter the Threat of WMD”, 11 Şubat 2004, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2004/02/20040211-4.html> (29 Eylül 2018).

⁴⁴³ George W. Bush, Konstandinos Simitis ve Romano Prodi, “Joint Statement on Proliferation of Weapons of Mass Destruction”, 25 Haziran 2003, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/06/20030625-17.html> (30 Eylül 2018).

⁴⁴⁴ George W. Bush, “President Announces New Measures to Counter the Threat of WMD”, 11 Şubat 2004.

⁴⁴⁵ George W. Bush, “President Delivers ‘State of the Union’”, 28 Ocak 2003.

⁴⁴⁶ George W. Bush, “President Bush Discusses Iraq Policy at Whitehall Palace in London”, 19 Kasım 2003.

⁴⁴⁷ George W. Bush, “President Delivers State of the Union Address”, 29 Ocak 2002.

Her şeyden önce, ilkelerimiz ve güvenliğimize karşı, bugün, hiçbir ahlak yarasını kabul etmeyen ve şiddet içerikli hırsları konusunda sınır tanımayan haydut gruplar ve rejimler tarafından bir meydan okuma söz konusudur. Bir yıl önce Amerika'ya yapılan saldırılarda, düşmanlarımızın yıkıcı niyetlerini gördük. Bu tehdit, bizimki de dahil olmak üzere birçok ülkede gizlenmektedir. Hücrelerinde ve kamplarında, teröristler daha büyük yıkım planları yapmakta ve medeniyete karşı savaşları için yeni üsler inşa etmektedirler. Ve bizim en büyük korkumuz, bir haydut rejimin büyük çapta ölümlere neden olacak teknolojileri sağlamasıyla, teröristlerin çılgin hırslarına kısa yoldan ulaşma imkanını bulmalarıdır.⁴⁴⁸

Yukarıdaki örnek ifade de görülebileceği gibi tüm öznelerin niyetleri açısından bir örtüşme söz konusudur. Bu niyetlerin gerçeğe dönüştüğü noktada en etkileyici örnek de 11 Eylül olmaktadır. Özellikle 11 Eylül etkisiyle, George W. Bush'un söylemlerinde bir ortak fiili paylaşılan özne sayısı o kadar çoktur ki, 11 Eylül'ün ertesinde bu saldırıları gerçekten kimin yaptığı sorusunun bir önemi kalmamıştır. İran da ABD Başkanı'nın iddialarında yer alan niyetleriyle en önde gelen öznelerden birisidir.

II. ABD'nin İran Siyasetinde Kategorileştirilmesi

Üçüncü bölümün ikinci kısmında bu sefer ABD'nin İran siyasetinde nasıl kategorileştirildiği incelenecektir. Bu kısımdaki değerlendirmeler de önceki kısımda olduğu gibi imajın üç bileşeni olarak ifade ettiğimiz kapasite, kültür ve niyet boyutları üzerinden yapılacaktır.

II.A. İran Siyasetinde ABD'nin Kapasitesine Dair Söylemler

İran'ın ABD siyasetinde nasıl kategorileştirildiğini ve George W. Bush'un İran'ı elle tutulan ve elle tutulamayan güç açısından nasıl algıladığını inceledikten sonra bu bölümde ABD'nin İran siyasetinde nasıl kategorileştirildiği ve Dini Lider Ali Hamenei tarafından elle tutulan ve elle tutulamayan güç açısından nasıl algılandığı incelenecektir. Elle tutulan güce dair söylemler İran'ın Dini Lideri Ali Hamenei'nin ABD'nin askeri kapasitesi ile potansiyeline ve iktisadi yapısı ile kapasitesine dair yaptığı atıflardan çıkarılmıştır. Elle tutulamayan güce dair söylemler ise Dini Lider'in

⁴⁴⁸ George W. Bush, "President's Remarks at the United Nations General Assembly", 12 Eylül 2002, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/09/20020912-1.html> (5 Ekim 2018).

ABD'nin toplumsal yapısı, hükümet yapısı ve üçüncü taraflarla olan ilişkisi ile ilgili sözleri üzerinden incelenmiştir. Dini Lider'in söylemlerini incelemekten önce İran siyasetinde ABD'nin elle tutulan ve elle tutulamayan güç kapasitesi açısından nasıl tartışıldığına bakılacaktır.

II.A.1. İran Siyasetinde ABD'nin Elle Tutulan Gücüne Dair Söylemler

İran siyasetindeki tartışmalarda ABD'nin elle tutulan güç unsurları açısından daha üst bir seviyede olduğu farklı siyasi gruplar tarafından kabul edilmektedir. Hatta ABD, İran için teşkil ettiği elle tutulan güç açısından, uluslararası mahkemelerdeki davalarda ve medyadaki girişimlerde yıllık bütçesinden ayrılan belirli bir miktar kaynak ile mücadele edilmesi gereken bir güçtür.⁴⁴⁹ ABD'nin elle tutulan gücünün nasıl algılandığını görebilmemiz için İran siyasetinde bu konunun reformcu ve muhafazakâr kanat arasında ve ordu içinde nasıl tartışıldığına bakmamız gerekmektedir.

İran açısından 11 Eylül saldırıları sonrasında Afganistan'ın ve Irak'ın işgal edilmesi uzun yıllar husumet içerisinde olduğu Taliban ve Saddam Hüseyin yönetimlerinin devre dışı kalmasını sağlamıştır. Ancak bu durum Ray Takeyh'in ifadesi ile bir paradoks doğurmuştur.⁴⁵⁰ Her ne kadar bu iki yönetim ortadan kaldırılmış olsa da İran'ın doğusunda ve batısında bir anlamda ABD ile komşu olması belki de hiçbir zaman olmadığı kadar tehdit altında olmasına neden olacaktır. Hatta İran siyasetinin en etkin isimlerinden olan ve pragmatik muhafazakâr kanatta yer alan eski Cumhurbaşkanı Rafsancani, kitle imha silahlarına sahip olmuş bir Saddam Hüseyin yönetiminden daha kötü olan şeyin nükleer silahları ile bölge ülkelerini tehdit eden ABD olduğunu söylemiştir.⁴⁵¹ Muhafazakârlar arasında ABD sadece nükleer bir güç olarak değil aynı zamanda iktisadi bir güç olarak da kabul edilmektedir. Geleneksel muhafazakâr kanadın önde gelen isimlerinden birisi olan ve 1992 yılından beri Koruyucular Konseyi

⁴⁴⁹ "Tehran Wants Its Money from U.S.", Radio Free Europe/Radio Liberty, **Iran Report: March 4, 2002** içinde, Vol. 5, No. 8, 2002, ss. 6 – 7; *BBC Persian*, "Meclés Budce-yé Mogabele ba Amrika ra Tesvib Kerd", 10 Mart 2005, https://www.bbc.com/persian/iran/story/2005/03/050310_he-antiusbudget (1 Temmuz 2018).

⁴⁵⁰ Ray Takeyh, "Iran's Nuclear Calculations", **World Policy Journal**, Vol. 20, No. 2 (Yaz 2003), s. 23.

⁴⁵¹ "Iran's Top Officials Decry U.S. Motives", Radio Free Europe/Radio Liberty, **Iran Report: February 10, 2003** içinde, Vol. 6, No. 6, 2003, s. 5.

Sekreterliği görevini yürüten Ayetullah Ahmed Cenneti'ye göre ABD İran'a karşı Sovyetler Birliği'ne karşı izlediği siyaseti izleyecektir. Bu siyasetin içerisinde Cenneti açısından askeri eylemlerden çok iktisadi saldırılar, propaganda faaliyetleri ve siyasi eylemler vardır.⁴⁵² Bir açıdan Cenneti görüşleri konusunda haklıdır. ABD'nin tarih içerisinde dönüştürmeyi planladığı ülkelere karşı özellikle iktisadi unsurları ön plana çıkardığını görmekteyiz. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya ve Japonya için ve benzer olarak Soğuk Savaş bittikten sonra Sovyetler Birliği için ABD'nin iktisadi olarak bu ülkeleri baskı altına aldıktan sonra dönüştürmeyi amaçlaması bu görüş ile uyumluluk içerisinde.

Afganistan ve Irak'ın işgalinden sonra Devrim Muhafızları Ordusu mensuplarının İran'ın da ABD'nin uygulayacağı askeri eylemlere maruz kalabileceğini söylediklerini görüyoruz. Siyasetçilerden farklı olarak DMO üyeleri, İran ile kıyaslandığında ABD'nin elle tutulan güç kapasitesinde ciddi bir asimetri yaratan NATO faktörüne odaklanmaktadır. Örneğin DMO Genel Komutanı Yahya Rahim Safevi'ye göre ABD, NATO aracılığıyla Orta Doğu, Kafkaslar ve Orta Asya gibi bölgelere yayılmayı planlamaktadır.⁴⁵³ Burada asimetriyi yaratan ve İran için tehdit oluşturan temel faktör NATO'nun askeri kapasitesidir. Özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında uluslararası terörizme karşı iş birliği yapmak amacıyla 2002 yılında kurulan Rusya – NATO Konseyi İranlıların endişelenmesine neden olmuştur.⁴⁵⁴ İran'ın devrimden sonra dış ilişkilerinde gayri resmi bir mottoya dönüşen “ne doğu ne batı, İslam Cumhuriyeti” söylemine rağmen Rusya ve Çin ile kurduğu ilişkiler özellikle Batı'dan gelen baskıların dengelenebilmesi için çok önemlidir.⁴⁵⁵ Buna imkân tanıyan da Rusya ve Çin'in Batı ile olan inişli çıkışlı ilişkisidir. Örneğin Rusya'nın Batı ile ve özellikle ABD ile istikrarlı ilişkilere sahip olması İran'ın Rusya siyasetini ciddi bir şekilde etkileyecektir. Bu durum aslında Rusya için de geçerlidir. Rusya'nın da İran'ı ABD'ye karşı izlediği politikada ciddi bir unsur olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu

⁴⁵² “Officials’ Fear Means No Respite for the Press”, Radio Free Europe/Radio Liberty, **Iran Report: January 27, 2003** içinde, Vol. 6, No. 4, 2003, s. 6.

⁴⁵³ “Tehran’s Take on NATO Expansion”, Radio Free Europe/Radio Liberty, **Iran Report: November 25, 2002** içinde, Vol. 5, No. 43, 2002, s. 8.

⁴⁵⁴ A.g.e., s. 9.

⁴⁵⁵ “A Tehran – Moscow – Beijing Axis Against the West”, Radio Free Europe/Radio Liberty, **Iran Report: September 3, 2001** içinde, Vol. 4, No. 33, 2001, s. 1.

sebeple DMO mensupları başta olmak üzere İran siyasetindeki farklı yapıların Rusya'nın izlediği politikanın ne olduğunu bilme ihtiyaçları vardır. Ayrıca DMO, ABD'nin iktisadi kapasitesinin doğrudan etkisini silahlanma konusunda hissetmiştir. ABD'nin uyguladığı yaptırımlar nedeni ile İran'ın özellikle silah endüstrisinde yan parça sıkıntısı içerisinde girmesi kendi iç kaynaklarına yönelmesine neden olmuştur.⁴⁵⁶ Bu etkinin aynısını İran'ın sivil havacılığında da görmemiz mümkündür.⁴⁵⁷

Cumhurbaşkanı Hatemi de ABD'yi elle tutulan güç kapasitesi açısından kendi çıkarları için dünya çapında faaliyet gösteren askeri bir güç olarak tanımlamaktadır.⁴⁵⁸ Reformcu kanatta yer alan siyasetçiler özellikle ABD'ye karşı kullanılacak “kışkırtıcı sözler” konusunda dikkatli olunması gerektiğini vurgulamıştır. Bunun sebebi Yadullah İslami'nin belirttiği üzere ABD'nin “*olağanüstü iktisadi ve askeri kapasiteye sahip şeytani bir güç*” olarak algılanmasıdır.⁴⁵⁹ Dolayısıyla reformcu kanatın ABD ile olası bir askeri karşılaşmadan çekindiği görülmektedir. Aslında hükümet yetkilileri iktisadi açıdan da ABD ile karşılaşmak istememektedir. Bunu en kötü şekilde İran – Libya Yaptırımları Yasası ile tecrübe etmişlerdir. Hatemi ve Ruhani hükümetlerinin tümünde petrol bakanlığı görevini yürüten Bijen Namdar Zengene, bu yasanın etkisini anlatırken

⁴⁵⁶ “Training as Important as Equipment for Independence”, Radio Free Europe/Radio Liberty, **Iran Report: June 18, 2001** içinde, Vol. 4, No. 23, 2001, s. 10.

⁴⁵⁷ ABD yaptırımlarının etkisinin en çok hissedildiği sektör sivil havacılıktır. Yaptırımlardan dolayı Airbus ve Boeing gibi uluslararası uçak üreticileriyle yapılan yeni filo alımı anlaşmaları olumsuz etkilenmektedir. Bk. Euronews, “Iranair Could Buy Boeing Planes But Any Deal Faces Hurdles”, 7 Haziran 2016, <https://www.euronews.com/2016/06/07/iranair-could-buy-boeing-planes-but-any-deal-faces-many-hurdles> (8 Kasım 2020). Sivil bir uçağın ortalama ömrünün 30 yıl olduğu düşünülürse, İran'ın ortalama yaşı 25 olan filosu son yıllarda ciddi bir sorun teşkil etmektedir. İran'ın faal olarak kullandığı bazı uçaklar o kadar eskidir ki yedek parça üretimi dahi bulunmamaktadır. Bk. ISNA, “Tehrim-é Get'at-é Yedeki-yé Hevapeyma u Bala Buden-é Senn-é Navgan-é Hevayi Muesser Der Vogu'-é Sevaneh”, 13 Behmen 1398/2 Şubat 2020, <https://www.isna.ir/news/98111308689> (8 Kasım 2020); Tim Hether, Parisa Hafezi ve Praveen Menon, “Insight: Iran Sanctions Deal Sparks Hunt for Vintage Plane Parts”, *Reuters*, 28 Kasım 2013, <https://www.reuters.com/article/us-iran-nuclear-aircraft-insight/insight-iran-sanctions-deal-sparks-hunt-for-vintage-plane-parts-idUKBRE9AR0HW20131128> (15 Kasım 2020). Yedek parça sıkıntısından dolayı yaşanan arızalar yurtiçindeki uçuşlarda sürekli bir rötar durumuna neden olmaktadır. Uçak sayısının azlığı ve hava yolculuğuna olan talep rotalara olan tepkiyi de artırmaktadır. Bk. Entekhab, “Pošt-é Perde-yé Taxir-é Hevapeymaha Der İran Çist?”, 10 Ferverdin 1393/30 Mart 2014, <https://www.entekhab.ir/fa/news/153101> (15 Kasım 2020). Devrimden itibaren İran'da 200'ün üzerinde uçak kazası meydana gelmiştir. Bu kazalarda yaşamını yitirenlerin sayısı iki binin üzerindedir. Bk. Mustafa Bağ, “İran'da Yolcu Uçağı Alev Aldı; 100 Yolcunun Tamamı Tahliye Edildi”, *Euronews*, 19 Mart 2019, <https://tr.euronews.com/2019/03/19/iran-da-yolcu-ucagi-alev-aldi-100-yolcunun-tamami-tahliye-edildi> (15 Kasım 2020).

⁴⁵⁸ “Tehran Rejects Negotiations with Washington”, Radio Free Europe/Radio Liberty, **Iran Report: September 27, 2004** içinde, Vol. 7, No. 33, 2004, s. 11.

⁴⁵⁹ “Three Words that Shook Iran”, Radio Free Europe/Radio Liberty, **Iran Report: March 11, 2002** içinde, Vol. 5, No. 9, 2002, s. 3.

İran'ın petrol ve doğal gaz sektörü için gerekli modern teçhizatı elde edemediğini ve petrol tesislerindeki üretimin yıllara göre düşüş gösterdiğini söylemiştir.⁴⁶⁰

Reformcu kanatta yer alan siyasetçiler tarafından ABD'ye kıyasla İsrail'den gelebilecek olası saldırılar daha ön plana çıkarılmaktadır. Ancak bu olası saldırının da ABD'nin iznine tabii olduğu söylenir.⁴⁶¹ Dönem içinde İran'ın nükleer faaliyetlerini geriletme amacı taşıyabilecek böylesine bir saldırının örneğini İsrail 2007 yılında Suriye'nin El Kibar nükleer tesisine düzenlediği operasyon ile gösterecektir.⁴⁶² Her ne kadar DMO Genel Komutanı Yardımcısı Muhammed Bakır Zülkadir böyle bir saldırıya karşılık İran'ın İsrail'in Dimona nükleer tesisini vuracağını söylemesine rağmen, reformcuların ABD ile kurulabilecek olası iş birliği imkanından dolayı daha temkinli yaklaştığı söylenebilir.⁴⁶³

II.A.2. İran Siyasetinde ABD'nin Elle Tutulamayan Gücüne Dair Söylemler

ABD'nin İran'a karşı devrimden sonra izlediği dış politikada genel olarak toplum ve hükümet arasındaki ilişki hedef alınmaktadır. Özellikle ABD Başkanları sosyal bütünleşme gücü açısından İran'ın toplumsal yapısını ve yönetim sistemini hedef alınabilir bulduğu için bir tarafta “özgürlüğü arzulayan bir halk”, diğer tarafta da “halkının arzularını görmezden gelen baskılayıcı bir rejim” görmektedir. İranlı siyasetçiler açısından ise sürekli olarak ABD yönetimi hedef alınsa da göreceli kapasitenin sınırlarından dolayı bu söylemlerin ABD'nin sosyal bütünleşme gücü açısından olası zayıflıklarını hedef alabildiğini söyleyemeyiz. İranlı siyasetçilerin ABD'nin sosyal bütünleşme gücüne dair ürettikleri söylem daha çok kendilerine yöneltilen suçlamalara karşı gösterilen reaksiyonlarla sınırlı kalmaktadır. Örneğin 1977 yılından beri her yıl ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından yayımlanan “İnsan Hakları Ülke Raporları” ABD'nin söylemi yaratma ve onu dolaşıma sokma konularındaki

⁴⁶⁰ “Petroleum Ministry Admits that ILSA Hurts”, Radio Free Europe/Radio Liberty, **Iran Report: August 13, 2001** içinde, Vol. 4, No. 30, 2001, s. 4.

⁴⁶¹ “Military Officials Warn of Reprisals If Nuclear Center is Attacked”, Radio Free Europe/Radio Liberty, **Iran Report: August 23, 2004** içinde, Vol. 7, No. 28, 2004, ss. 9 – 10.

⁴⁶² *BBC News*, “Israel Admits Striking Suspected Syrian Nuclear Reactor in 2007”, 21 Mart 2018, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-43481803> (10 Nisan 2018).

⁴⁶³ “Military Officials Warn of Reprisals If Nuclear Center is Attacked”, s. 10.

etkinliğini göstermektedir.⁴⁶⁴ Bu raporda İran'ın düzenli olarak negatif bir şekilde yer almasına karşılık İranlı siyasetçiler, suçlamaları reddederek ve hatta ABD'deki ırkçılık sorununa işaret ederek kendilerini savunmaktadır.⁴⁶⁵ Her ne kadar sosyal bütünleşme gücü açısından İranlı siyasetçiler ırkçılık gibi ciddi bir sorunu dile getirseler de ABD'nin İran üzerinde etkili olduğu kadar onlar ABD üzerinde etkili bir söylem üretememektedirler. Dolayısıyla elle tutulamayan güç açısından kapasitenin sınırları İran için net bir şekilde ABD'ye karşı belirmektedir.

ABD'nin İran'a karşı kullandığı bu söylem gücü İran'daki muhafazakâr kanat tarafından kendi “büyük şeytan” ve “ezilenlerin ezenlere karşı mücadelesi” söylemlerini güçlendirmek için kullanılırken reformcu kanat içinde görev alan siyasetçiler ABD'nin bu sert söylemlerini yeri geldiğinde siyasetin pragmatik yönü olarak yorumlamıştır. Örneğin Hatemi yönetiminde Savunma Bakanlığı görevini yürüten Amiral Ali Şemhani'ye göre İran'ın nükleer programı ile ilgili suçlamaların özellikle 2004 yılında artış göstermesinin sebebi ABD Başkanlık seçiminin yaklaşmasıdır.⁴⁶⁶ Şemhani İranlı bir siyasetçi olarak ABD'li karar vericilerin kendi iç siyasetinde tüketilmek üzere daha sert bir İran söyleminin üretilmesini pragmatik açılardan açıklamaktadır. ABD'li ve İranlı siyasetçilerin kendi iç siyasetlerinde tüketilmek üzere yıllardır ürettikleri “büyük şeytan” ya da “çılgın mollalar” söylemleri o kadar normalleştirilmiştir ki iki tarafın karşılıklı olarak birbirlerinin söylemlerini pragmatik amaçlar üzerinden anlayışla karşıladığı ilginç bir noktaya gelmemize neden olmuştur.

İran siyasetindeki tartışmalarda endişelerin asıl yoğunlaştığı ve farklı görüşten siyasi grupların üzerinde hemfikir oldukları nokta ABD'nin elindeki propaganda gücüdür. 1979 yılında gerçekleştirilen devrimin aleyhine işletildiği söylenen bu güç özellikle ABD'nin üçüncü taraflarla kurduğu ilişkiler üzerinden kendisini göstermektedir. Bahsi geçen bu propaganda gücünün kolları o kadar geniş ki bazen

⁴⁶⁴ 30 Mart 2021'de yayımlanmış olan 2020 İnsan Hakları Ülke Raporlarının İran ile ilgili olan kısmı için bk. U.S. Department of State, Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor, **2020 Country Reports on Human Rights Practices: Islamic Republic of Iran**, Washington, 2021, <https://www.state.gov/reports/2020-country-reports-on-human-rights-practices/iran/> (15 Nisan 2021).

⁴⁶⁵ “Tehran Rejects U.S. Human Rights Report”, Radio Free Europe/Radio Liberty, **Iran Report: March 11, 2002** içinde, Vol. 5, No. 9, 2002, ss. 6 – 7.

⁴⁶⁶ “Tehran Vows Response in Event of “U.S. or Non-U.S. Aggression”, Radio Free Europe/Radio Liberty, **Iran Report: August 17, 2004** içinde, Vol. 7, No. 27, 2004, s. 5.

karşımıza İran diasporası, bazen “Siyonist gruplar” ve bazen de tüm bu sistem karşıtı unsurların İran içindeki işbirlikçileri olarak çıkar. Bu yüzden ülkenin önde gelen siyasetçileri sürekli olarak bir propagandaya maruz kaldıklarını ve düşmanın “bazı İranlıları” cesaretlendirip ayaklanmaya teşvik ettiğini söylemektedir.⁴⁶⁷ Örneğin eski Cumhurbaşkanı Rafsancani’ye göre, ABD, sağladığı kaynaklarla Şah döneminde etkili olan ve devrim sonrasında İran’dan ayrılan muhalif yapılarla İran aleyhine iş birliği yapmaktadır. Bu iş birliğinin amacını Rafsancani, Şah günlerinden kalma “bin aile yönetiminin” geri getirilmesi olarak açıklamaktadır.⁴⁶⁸ “Bin aile yönetimi” sembolik olarak Şah Muhammed Rıza Pehlevi tarafından Beyaz Devrim adı altında 1963 yılında yapılmaya başlanan bir dizi reformun sonucu olarak ortaya çıktığı iddia edilen ve iktisadi reformların meydana getirdiği gelir dağılımındaki büyük eşitsizliğin içinde yönetimde de söz sahibi olan bir grup insanı temsil etmektedir. Rafsancani ABD’nin bu girişimini psikolojik bir savaş olarak tanımlamaktadır.⁴⁶⁹ Bu tanım farklı kanattaki siyasetçiler tarafından da farklı konuları netleştirebilmek için kullanılmaktadır. Örneğin Savunma Bakanı Ali Şemhani, ABD’nin Buşehr nükleer tesisine ait uydu fotoğrafları üzerinden İran’ı nükleer silah üretmekle suçlamasını psikolojik bir savaş olarak adlandırmaktadır.⁴⁷⁰ Bu nedenle sürekli komplolar kurabileceği ve psikolojik bir savaş yürüttüğü iddia edilen bir yapıya karşı özellikle İranlı muhafazakârlar ve ordu tarafından gönüllü milislerden oluşan Besic gücü ileri sürülmektedir.⁴⁷¹ Çünkü ülkenin sınırları dahilinde her yerde olan ama görünmeyen bir düşmanı ancak böylesine olağan dışı görünen bir yapı bazen öğrenci protestolarında, bazen işçi eylemlerinde, bazen de bir kadının başörtüsünde yakalayabilir.⁴⁷²

ABD’nin üçüncü taraflarla kurduğu ve İran için endişe kaynağı olan bir diğer ilişki Irak’ın işgalinden sonra Halkın Mücahitleri Örgütü ile kurulan ilişkidir. Her ne kadar Irak’ın işgaline karşı İran’da ciddi bir itiraz olsa da Saddam Hüseyin yönetiminin

⁴⁶⁷ “Fighting America on the Cheap”, Radio Free Europe/Radio Liberty, **Iran Report: February 5, 2001** içinde, Vol. 4, No. 5, 2001, s. 11.

⁴⁶⁸ “When will Relations with U.S. Be Expedient?”, Radio Free Europe/Radio Liberty, **Iran Report: July 23, 2002** içinde, Vol. 5, No. 27, 2002, s. 3.

⁴⁶⁹ “When will Relations with U.S. Be Expedient?”, s. 3.

⁴⁷⁰ “...And Top Iranian Officials Issue Warnings”, Radio Free Europe/Radio Liberty, **Iran Report: August 12, 2002** içinde, Vol. 5, No. 30, 2002, s. 6.

⁴⁷¹ “When will Relations with U.S. Be Expedient?”, s. 3.

⁴⁷² Saeid Golkar, **Captive Society: The Basij Militia and Social Control in Iran**, New York: Columbia University Press, 2015, ss. 93 – 104, ss. 107 – 122.

devrilmesinden sonra belki de İran adına en büyük fırsat Irak'ta konuşlanmış olan Halkın Mücahitleri Örgütü'nün ortadan kaldırılabilme olasılığıydı. Her ne kadar işgalin başlarında ABD örgüte ait bazı kampları vurmuş olsa da sonrasında bu örgütün İran'a karşı kullanılabilme olasılığı örgüte dair ABD davranışının değişmesine yol açmıştır. Bu değişikliğin etkisini İran siyasetindeki terörizmle mücadele tartışmalarında görmemiz mümkündür. Bu tartışmalarda ABD terörizmle mücadele konusunda ciddi olmadığı için suçlanmakta ve terörizmle mücadele ederken teröristleri desteklediği iddia edilmektedir.⁴⁷³

II.A.3. Ali Hamenei'nin ABD'nin Elle Tutulan Gücüne Dair Söylemleri

İran'ın Dini Lideri Ali Hamenei'nin, ABD ya da daha geniş çerçevede Batı ile ilgili konuştuğunda, sürekli farklı özneleri kullandığını görürüz. Ali Hamenei'ye göre bu özneler ne kadar farklı olsa da belirli ortak çıkarlar üzerinden hareket ederler. Dini Lider, bazen bu yapıları, aralarındaki hiyerarşiyi gösterecek kadar somutlaştırır; bazen de bunları o kadar mistik bir şekilde halkına sunar ki, eller görünmez olur⁴⁷⁴, perde arkasındaki yüzler seçilemez⁴⁷⁵. Ali Hamenei özne olarak “büyük şeytan”, “kibirli güç” ve “süper güç” gibi kelimeleri kullandığında ABD'yi nitilemektedir. Ancak konuşmalarında bunun çok daha ötesine geçen bir hitap silsilesi ile karşılaşırız. Birden denkleme “küresel kibrin temel sütunları olan kapitalistler ve çok uluslu holdingler”⁴⁷⁶ veya ABD'nin hükümeti dâhil olmak üzere birçok hükümeti “perde arkasından yöneten petrol ve silah şirketleri”⁴⁷⁷ girer. Dini Lider'e göre bir grup vardır ki, tüm bu her şeyin içerisinde onlardan bahsetmeden bir anlam bütünlüğü yakalamak imkansızdır.

⁴⁷³ “Mujahedin Khalq Says It Has Coalition Protection in Iraq”, Radio Free Europe/Radio Liberty, **Iran Report: August 9, 2004** içinde, Vol. 7, No. 26, 2004, ss. 11 – 12; “Iranian Leaders Angry About MKO Status in Iraq”, **Iran Report: May 5, 2003** içinde, Vol. 6, No. 19, 2003, ss. 8 – 9.

⁴⁷⁴ Ali Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Cem'-é Danéşçuyan u Osatid-é Danéşgah-é Sen'eti-yé Emirkebir”, 27 Şubat 2001 (9 Ésfend 1379), <https://www.leader.ir/fa/speech/2088> (3 Ocak 2019).

⁴⁷⁵ Ali Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Mes'ulan u Kargozaran-é Nézam-é Cumhuri-yé Éslami”, 18 Mart 2002 (27 Ésfend 1380), <https://www.leader.ir/fa/speech/2244> (3 Ocak 2019).

⁴⁷⁶ Ali Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Danéşçuyan u Danéşamuzan be Munasebet-é Géramidaşt-é Salruz-é Sizdeh Aban”, 4 Kasım 2002 (13 Aban 1381), <https://www.leader.ir/fa/speech/2336> (3 Ocak 2019).

⁴⁷⁷ Ali Hamenei, “Beyanat-é Mu'azzamün Léh Der Çehardehomin Salgerd-é Rehlet-é Bunyangozar-é Cumhuri-yé Éslami-yé İran Hezret-é Émam Xumeyni”, 4 Haziran 2003 (14 Xordad 1382), <https://www.leader.ir/fa/speech/2445> (3 Ocak 2019).

Bahsedilen grup, “*son derece etkin Siyonist gruplardır*”⁴⁷⁸. Bu resmi tamamlayanlar ise düşmanın içerdeki uzantılarıdır. Ali Hamenei, “*onların*” eskiden var olduklarını, şimdi ve gelecekte de var olacaklarını söyler.⁴⁷⁹ Dini Lider’e göre, Enfal Suresi, 30. Ayet’te bahsedildiği gibi, “*onlar tuzak kuruyorlardı*” ve İslami düzen ya da tam ismiyle İran İslam Cumhuriyeti bu tuzakları bozuyordu.⁴⁸⁰ Peki, bu tuzağı kuranlar yani “*onlar*” kimlerdir? ABD iç siyasetinde ne gibi rolleri vardır? Askeri ve ekonomik açıdan Dini Lider Hamenei tarafından nasıl değerlendirilmektedir?

İran’ın Dini Lideri, ABD’nin iktisadi gücünün farkındadır. Konuşmalarında sıklıkla ABD’nin uyguladığı iktisadi ablukalardan ve küresel çaptaki ekonomik baskılardan bahseder.⁴⁸¹ Ali Hamenei’ye göre, ABD, Irak’ı işgal etmesinin üstünden bir buçuk yıl geçmiş olmasına rağmen iki yüz milyar dolar gibi bir kaynağı harcamış olan ekonomik bir güçtür.⁴⁸² Hatta bunu bir adım daha ileriye götürerek ve biraz da küçümseyerek, ABD yönetiminin her yıl İran’ı yok etme amacıyla yirmi milyon dolar hazinesinden ayırdığını söyler.⁴⁸³ Dini Lider, ABD’nin ekonomik gücünü “*dünyanın en ölümcül silahlarını*” satmasına ve silah ekonomisini elinde tutmasına bağlar. Aynı zamanda Ali Hamenei’ye göre ABD, diğer milletlerin zenginliğini ve doğal kaynaklarını yağmalamakta ve bu ulusları sömürmektedir.⁴⁸⁴

Dini Lider, kapitalizmin ardındaki ekonomik gücün yukarıda bahsedilen uluslararası şirketler olduğunu söylerken, askeri gücün ise ABD olduğunu

⁴⁷⁸ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Mes’ulan u Kargozaran-é Nézam-é Cumhuri-yé Éslami”, 18 Mart 2002 (27 Ésfend 1380).

⁴⁷⁹ Ali Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Xutbeha-yé Nemaz-é Com’e-yé Tehran”, 22 Kasım 2002 (1 Azer 1381), <https://www.leader.ir/fa/speech/2343> (3 Ocak 2019).

⁴⁸⁰ Ali Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Éctima’-yé Bozorg-é Mermom-é Ésfahan”, 30 Ekim 2001 (8 Aban 1380), <https://www.leader.ir/fa/speech/2169> (3 Ocak 2019). Ali Hamenei’nin referans verdiği Enfal Suresi’nin 30. Ayet’i tam olarak şöyledir: “*Hatırlar mısın? İnkâr edenler seni etkisiz hale getirmek veya öldürmek ya da yurdundan çıkarmak için tuzaklar kuruyorlardı; onlar tuzak kuruyorlardı Allah da bozuyordu. Tuzak bozma işini en iyi yapan Allah’tır*”. Bk. **Kur’an**, Enfal Suresi, Ayet 30 (Çeviri Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Kur’an tefsirinden alınmıştır.)

⁴⁸¹ Ali Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Mermom-é Gom”, 9 Ocak 2003 (19 Dey 1381), <https://www.leader.ir/fa/speech/2364> (3 Ocak 2019).

⁴⁸² Ali Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é E’za-yé Besic u Personel-é Édare-yé Koll-é Éttéla’at-é Ostan-é Hemendan”, 6 Temmuz 2004 (16 Tir 1383), <https://www.leader.ir/fa/speech/2605> (4 Ocak 2019).

⁴⁸³ Ali Hamenei, “Beyanat Der Didar-é Cevanan-é Sistan u Beluçéstan”, 25 Şubat 2003 (6 Ésfend 1381), <https://www.leader.ir/fa/speech/2391> (4 Ocak 2019).

⁴⁸⁴ Ali Hamenei, “Beyanat-é Mu’ezzemün Léh Der Didar-é Şérket-é Konendegan-é Hemayeş-é Beynolmeleli-yé Resaneha-yé Cehan-é Éslam Der Hémayet ez Éntefaze”, 31 Ocak 2002 (11 Behmen 1380), <https://www.leader.ir/fa/speech/2228> (4 Ocak 2019).

söylemektedir.⁴⁸⁵ Bu askeri gücü, Ali Hamenei, yıkıcı bir güç olarak tanımlar. Ona göre bu yıkıcı gücün örneği Afganistan'ın işgalinde görülmüştür. Ekonomide olduğu gibi askeri konularda da bu gücün ahlaki değerlerden yoksun olduğu iddia edilir. Bu sebeple Ali Hamenei, Afganistan'da ABD'nin, halkın evlerini, sağlık ocaklarını ve sivil merkezleri yıktığını söyler. İran'ın Dini Lideri için ABD, binlerce kilometre uzaklıktaki yerleri ve halkları işgal eden bir askeri güçtür.⁴⁸⁶ Bu, verilen tarihi örneklerle halka özellikle anlatılır. Örneğin Ali Hamenei'ye göre, ABD, son 30 – 40 yıldaki tüm halka dayalı özgürlük hareketlerine karşı sorunlar çıkarmış ve bu hareketlerin liderlerini ve destekçilerini CIA aracılığıyla öldürmüştür.⁴⁸⁷ Dolayısıyla Dini Lider, bir taraftan ABD'nin “hegemonik” askeri gücünü vurgularken, diğer taraftan onun “nüfuz edici” tarafına da değinir.⁴⁸⁸ Ali Hamenei'nin ifadeleri ile, İran bunu Irak ile yapılan “dayatılan savaş” içerisinde deneyimlemiştir. Bu savaşa sürekli atıfta bulunan Dini Lider'e göre İran'ın yalnızlığı ve Irak'ın aldığı küresel destek sürekli hatırlanmalıdır. Bu güç yalnız da değildir. Halihazırdaki askeri gücünü, “İngiliz hükümetini silindir gibi kullanarak” arttırmaktadır.⁴⁸⁹ Ali Hamenei bu gücü, Alak Suresi'nin 7. Ayet'indeki “kendi kendisini yeterli gören insanın” gururuna benzetir.⁴⁹⁰

Ali Hamenei, ABD'nin kapasitesine dair atıfta bulunduğunda, özellikle saldırıların her zaman askeri anlamda olmayacağını söyler. Dolayısıyla kapasiteye klasik tanımının ötesinde psikolojik bir form kazandırır. Dini Lider'e göre bu psikolojik savaş bir söylem savaşıdır. Bu söylem savaşının içinde, iletişim kanalları üzerinden ülkenin gerçekleri çarpıtılır ve liderlik makamı özellikle gazeteciler tarafından hedef alınır. Hedefte sadece liderlik de yoktur. İslami düzenin başarısız olduğunu dile getiren

⁴⁸⁵ Ali Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'ezzem-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Meddahan be Munasebet-é Milad-é Hezret-é Fateme”, 7 Ağustos 2004 (17 Mordad 1383), <https://www.leader.ir/fa/speech/2617> (4 Ocak 2019).

⁴⁸⁶ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Éctima'-yé Bozorg-é Mermom-é Ésfahan”, 30 Ekim 2001 (8 Aban 1380).

⁴⁸⁷ Hamenei, “Beyanat-é Mu'ezzemün Léh Der Didar-é Şérket-é Konendegan-é Hemayeş-é Beynolmeleli-yé Resaneha-yé Cehan-é Éslam Der Hémayet ez Éntefaze”, 31 Ocak 2002 (11 Behmen 1380).

⁴⁸⁸ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Éctima'-yé Bozorg-é Mermom-é Ésfahan”, 30 Ekim 2001 (8 Aban 1380).

⁴⁸⁹ Ali Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Xutbeha-yé Nemaz-é Com'e-yé Bist u Yek Remezan”, 7 Aralık 2001 (16 Azer 1380), <https://www.leader.ir/fa/speech/2207> (10 Ocak 2019).

⁴⁹⁰ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Éctima'-yé Bozorg-é Mermom-é Ésfahan”, 30 Ekim 2001 (8 Aban 1380). Hamenei'nin atıfta bulunduğu Alak Suresi'nin ilk 8 ayeti şöyledir: “Yaratan rabbinin adıyla oku! O, insanı alaktan (asılıp tutunan zigottan) yaratmıştır. Oku! Kalemle (yazmayı) öğreten, (böylece) insana bilmediğini bildiren rabbini sonsuz kerem sahibidir. Hayır! Gerçek şu ki insan, kendini yeterli gördüğü için çizgiyi aşar. Oysa (kuldaki) her şey yalnız rabbine aittir (O'na dönecektir).” Bk. **Kur'an**, Alak Suresi, Ayet 1 – 8. (Çeviri Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Kur'an tefsirinden alınmıştır.)

psikolojik savaşın tarafları olduğu iddia edilir.⁴⁹¹ Özellikle Muhammed Hatemi'nin liderliğindeki reformcu hükümeti destekleyen gazeteler ve bu iletişim kanallarına dair liderlik makamının uyguladığı sansürler ve kapatmalar düşünüldüğünde, Dini Lider'in fiziksel olarak ABD ile savaşmasa da devrimden itibaren aslında her gün İran topraklarının içinde ABD'ye karşı savaştığı söylenebilir.

II.A.4. Ali Hamenei'nin ABD'nin Elle Tutulamayan Gücüne Dair Söylemleri

İran'ın Dini Lideri, karar verici olarak bir ABD yönetiminden bahseder. Her ne kadar tüm kontrolün onların elinde olmadığını söylese de siyaseti belirlemede etkin gruplardan birisidir. Ali Hamenei'ye göre bu grup, kendi politikalarını izlerken toplumun görüşlerini umursamaz. Hatta Dini Lider, bu yönetimin, “*olaylardan habersiz halkı ve genel kamuoyunu*” kullanarak kendi siyasetini meşrulaştırdığını söyler.⁴⁹² Burada Ali Hamenei'nin asıl eleştirdiği ve kendi ülkesi ile kıyas yaptığı nokta Amerikan demokrasisidir. Ali Hamenei, bunun demokrasi olmadığını söylemektedir. Ona göre ABD'de halk ile yönetim arasında kurulan ilişki zayıftır. Bunun da en büyük göstergesi ve İran'ı demokratik açıdan farklı bir noktaya koymasını sağlayan veri, halkın seçimlere katılım oranıdır. Ali Hamenei, bu zayıf ilişkinin sonucu olarak da ABD yönetiminin demokrasiyi kendi halkına ve dışardaki uluslara karşı silah olarak kullandığını dile getirir.⁴⁹³ ABD dış politikası da Dini Lider için iç politikanın bir yansıması gibidir. Ali Hamenei'ye göre iç politikadaki halkı umursamamanın bir benzerini, ABD'nin hükümetler arası ilişkilerinde görürüz. Burada umursanmayan ise küresel toplumdur. Buna örnek olarak da Dini Lider, ABD'nin küresel ısınmaya dair politikasını, Afganistan'ın işgalini ve bu işgal sırasında kendi hava üslerinin kullanımına dair endişeler yaşayan Pakistan'ın taleplerini dikkate almamasını verir.⁴⁹⁴

⁴⁹¹ Ali Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Cevanan-é Ostan-é Ésfehan”, 3 Kasım 2001 (12 Aban 1380), <https://www.leader.ir/fa/speech/2179> (11 Ocak 2019); Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Mermom-é Gom”, 9 Ocak 2003 (19 Dey 1381).

⁴⁹² Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Éctima'-yé Bozorg-é Mermom-é Ésfehan”, 30 Ekim 2001.

⁴⁹³ Ali Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Xutbeha-yé Nemaz-é Com'e-yé Tehran”, 14 Kasım 2003 (23 Aban 1382), <https://www.leader.ir/fa/speech/2490> (4 Ocak 2019).

⁴⁹⁴ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Éctima'-yé Bozorg-é Mermom-é Ésfehan”, 30 Ekim 2001 (8 Aban 1380).

Ali Hamenei'ye göre, ABD yönetimine ek olarak, bir de bu yönetimin politikalarını belirleyen “uluslararası büyük şirketler” vardır. Bu tanımlama ile Dini Lider, liberal dünya düzenindeki büyük finans şirketlerine işaret eder ve bunları “kapitalistler” olarak genelleştirir.⁴⁹⁵ Bu grubun çıkarları ile uyumlu olarak ABD siyasetinin, yayılımcı bir strateji ile önce başka ülkeler üzerinde askeri egemenliği amaçladığı ve daha sonra siyasi ve ekonomik egemenlikleri geliştirmeyi hedeflediği iddia edilir.⁴⁹⁶ İç politikadaki bir diğer grup Dini Lider'in sıklıkla dile getirdiği “Siyonistlerdir”. Ali Hamenei, “ABD yönetiminin Siyonistlerin elinde olduğunu” söyler.⁴⁹⁷ Dini Lider, özellikle bu grubun medya ile olan ilişkisinden bahseder ve ABD'nin desteği ile uluslararası medyayı kontrol ettiğini ve kendi propagandalarını yaptıklarını söyler.⁴⁹⁸ Bu propagandanın merkezinde de İsrail – Filistin sorunu vardır. “Siyonistlerin” uluslararası medyadaki hakimiyetleri ile, “mazlum” ve “zulmün kurbanı” olan Filistin'in “saldırgan” olarak resmedildiği, aynı şekilde buna itiraz eden ulusların “anti-semitist” olarak suçlandığı ve diğer yandan “Siyonistlerin” ve İsrail'in “ezilen” olarak gösterildiği iddia edilmektedir.⁴⁹⁹ İç politikadaki tüm bu yapıları Ali Hamenei şu ifadesinde birleştirir:

Bana, Amerikan hükümetinin, 1945 yılından bugüne kadar, Amerika'ya bağımlı olmayan 40 bağımsız hükümetin devrilmesine ve yirmi küsur askeri müdahaleye dahil olduğuna dair bir istatistik sundular. İstisnasız tüm bu müdahalelere toplumsal katliamlar ve büyük felaketler eşlik etmiştir. Tabii ki bazı durumlarda gerçekleşmiş ve bazı durumlarda da başarısız olmuştur. Hafızamızda kalan ve aklımızdan çıkmayan net örnekler şunlardır: İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda Japonya'nın atom bombası ile bombalanması, ABD'nin başarısızlığı ile sona eren unutulmaz bir trajedi olarak kanlı Vietnam savaşları, Şili örneği... 28 Mordad (1953) darbesi... Tüm bunların nedeni büyük ekonomik şirketler, Amerika'nın büyük finans liderleri,

⁴⁹⁵ Ali Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Xutbeha-yé Nemaz-é Com'e-yé Tehran”, 5 Kasım 2004 (15 Aban 1383), <https://www.leader.ir/fa/speech/2648> (4 Ocak 2019).

⁴⁹⁶ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Mes'ulan u Kargozaran-é Nézam-é Cumhuri-yé Éslami”, 18 Mart 2002 (27 Ésfend 1380).

⁴⁹⁷ Ali Hamenei, “Beyanat Der Xutbeha-yé Nemaz-é Com'e-yé Tehran”, 18 Mayıs 2001 (28 Ordibeheşt 1380), <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3066> (4 Ocak 2019).

⁴⁹⁸ Hamenei, “Beyanat-é Mu'azzamün Léh Der Didar-é Şérket-é Konendegan-é Hemayeş-é Beynelmileli-yé Resaneha-yé Cehan-é Éslam Der Hémayet ez Éntefaze”, 31 Ocak 2002 (11 Behmen 1380).

⁴⁹⁹ Ali Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é E'za-yé Sétadha-yé Nemaz-é Com'e-yé Seraser-é Kéşver”, 27 Temmuz 2002 (5 Mordad 1381), <https://www.leader.ir/fa/speech/2288> (4 Ocak 2019); Hamenei, “Beyanat-é Mu'azzamün Léh Der Didar-é Şérket-é Konendegan-é Hemayeş-é Beynelmileli-yé Resaneha-yé Cehan-é Éslam Der Hémayet ez Éntefaze”, 31 Ocak 2002 (11 Behmen 1380).

*otoriter gruplar, etkin Siyonist gruplar ve fikri ve ahlaki duruştan yoksun olan kişilerden kaynaklanmaktadır.*⁵⁰⁰

Ali Hamenei, tarihin farklı noktalarında ortak bir amaçla hareket eden bu grupları “*kibir merkezleri*” olarak adlandırır.⁵⁰¹ Dini Lider, konuşmalarında tespit edebileceğimiz bazı ortak özellikleri bu “*kibirli güçlere*” atfeder.⁵⁰² Bu gruplar, “*toplumları umursamazlar*”; “*insanların, zenginliklerin, adaletin yok edilmesi*” ve “*insani felaketler*” onlar için önemli değildir. Dini Lider’e göre sıklıkla medyayı ve propaganda gücünü kullanan bu gruplar, kendilerini demokrasi ve insan hakları taraftarı olarak resmederler.⁵⁰³ Ancak “gerçek” Ali Hamenei’ye göre çok farklıdır. Bu “gerçek”, Ali Hamenei’nin iddia ettiği üzere İran’da da görülmektedir. Dini lider, bunların “*kibir merkezlerinin uysal elitleri*” olduğunu ve İngilizler ile Sovyetlerin zamanında olduğu gibi Amerikalıların da zamanında ülkede bulunduklarını söyler. “*Kibirli güçlerin*” emrinde olduğu iddia edilen elitlerin, özellikle eğitimciler ve eğitimliler arasından seçildiği iddia edilmektedir. Ali Hamenei’ye göre, bu elitlerin görevi, “*kibirli güçlerin*” sözcülüğünü yapmak ve onların tezlerini savunmaktır.⁵⁰⁴

II.B. İran Siyasetinde ABD’nin Kültürüne Dair Söylemler

Her ne kadar İran halkı genel olarak ABD halkına ve kültürüne sempati ile yaklaşıp da özellikle devrim kadrosu tarafından ABD’nin kültürüne dair üretilen söylem siyaseten o kadar büyük bir ağırlığa sahiptir ki karşısında buna alternatif oluşturacak bir söylem üretmek yine siyaseten neredeyse imkânsız hale gelir. Bunun en temel sebebi ABD’ye karşı oluşturulan söylemin geleneksel muhafazakârlar tarafından günlük hayatın içine sürekli bir şekilde enjekte edilmesi ve müesses nizamı zor durumda bırakabilecek herhangi bir toplumsal tepkinin arkasında daimî bir biçimde “öteki” arayışının olmasıdır. Bu alternatif söylemi “medeniyetler arası diyalog” tezi ile Hatemi

⁵⁰⁰ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Mes’ulan u Kargozaran-é Nézam-é Cumhuri-yé Éslami”, 18 Mart 2002 (27 Ésfend 1380).

⁵⁰¹ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Xutbeha-yé Nemaz-é Com’e-yé Tehran”, 22 Kasım 2002 (1 Azer 1381).

⁵⁰² Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Danéşcuyan u Danéşamuzan be Munasebet-é Géramidaşt-é Salruz-é Sizdeh Aban”, 4 Kasım 2002 (13 Aban 1381).

⁵⁰³ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Mes’ulan u Kargozaran-é Nézam-é Cumhuri-yé Éslami”, 18 Mart 2002 (27 Ésfend 1380).

⁵⁰⁴ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Xutbeha-yé Nemaz-é Com’e-yé Tehran”, 22 Kasım 2002 (1 Azer 1381).

yönetimi de kuramamış ve hatta ikinci döneminde Afganistan özelinde yapılan iş birliğinin nihayete ermesi ve ABD tarafından İran'a nükleer programı ile ilgili olarak yönlendirilen suçlamaların artması ile de söylemsel düzeyde reformcu çizginin dışında açıklamalar yapılmıştır. Böylece reformcular tarafından ABD'nin kültürüne dair üretilmesi amaçlanan diyalog kurulması gereken saygıdeğer bir medeniyet söyleminden, muhafazakârlar tarafından halkın günlük tüketimi ve devrimin değerlerini hatırlatmak için üretilen yıkıcı bir medeniyet söylemine kayma olmuştur. Bu kayma, ilk döneminde iç siyasette geleneksel muhafazakarlara karşı reform isteyen kesimler için büyük bir hayal kırıklığı yaşatan Hatemi yönetiminin, ikinci döneminde dış politikada ABD ile ilişkileri yoluna koyamamasından kaynaklanmıştır. Afganistan'ın ve Irak'ın işgal edilmesi ve ABD'nin İran'ın nükleer enerjiyi barışçıl amaçlar dışında kullanacağını iddia etmesi İran halkının da tepkisini çekmiş ve geleneksel muhafazakarların ABD karşıtı söylemleri gün geçtikçe Hatemi yönetiminin ikinci döneminde güç kazanmaya başlamıştır.

Geleneksel muhafazakâr kesimin görüşlerini öğrenebileceğimiz Keyhan Gazetesi ABD karşıtı kültürel algıların en net örneklerini vermektedir. Mesela 4 Kasım 1979'da patlak veren rehine krizini çözüme kavuşturmak için ABD'nin 24 Nisan 1980 tarihinde düzenlemiş olduğu başarısız Kartal Pençesi Operasyonu'nun 2001'deki yıldönümünde Keyhan Gazetesi, İran gibi motive olmuş bir ülke ile uğraşmanın hata olduğunu ve bu yüzden de ABD'nin İran'a karşı artık kültürel bir saldırı halinde olduğunu yazmıştır. Keyhan Gazetesi'ne göre bu kültürel saldırının başarıya ulaşma şartı da ABD'nin İran'ın sistemini hedef alarak siyaset ve dinin birlikteliğini bozmasıdır. Dolayısıyla gelebilecek kültürel saldırının hedefi düşünüldüğünde İran siyasetinde geleneksel muhafazakârlar arasında ABD'nin kültürü özellikle laiklik açısından düzen yıkıcı bir tehdit olarak kodlanmaktadır.⁵⁰⁵

DMO mensupları ABD'yi doğrudan saldıran bir güçten ziyade kültürel olarak sızmaya çalışan bir güç olarak tanımlar.⁵⁰⁶ DMO Genel Komutanı Yahya Rahim

⁵⁰⁵ "Tehran Commemorates Americans' Deaths", Radio Free Europe/Radio Liberty, **Iran Report: April 30, 2001** içinde, Vol. 4, No. 17, 2001, s. 1.

⁵⁰⁶ "Cultural Concerns Dominate Basij Week", Radio Free Europe/Radio Liberty, **Iran Report: December 3, 2001** içinde, Vol. 4, No. 46, 2001, s. 8.

Safevi'ye göre "sızıcı gücün" kültürel saldırılarının hedefinde İran halkının morali ve özellikle gençler vardır ve bu kültürel saldırılar her yerden gelebilir.⁵⁰⁷ Örneğin bazı DMO komutanları böylesine saldırıların bir yazıdan, filmde, aylık bir dergiden, tiyatro oyunlarından, festivallerden, tüketim kültüründen ve çeşitli propaganda faaliyetlerinden kaynaklanabileceğini söyler.⁵⁰⁸ İran siyasetindeki tartışmalarda özellikle muhafazakâr cephe içerisinde ABD'nin teşkil ettiği kültürel tehditler daha geniş bir kapsamda Batı kültürünün oluşturduğu tehditler üzerinden okunmaktadır. Batı kültürünün çıktığı toplum "inançsız" olmakla suçlanır ve bu kültürün içindeki devletlerin kendi liberal demokratik sistemlerini diğer ülkelere dayatmak istediği söylenir.⁵⁰⁹ Geleneksel muhafazakâr kesim ve DMO komutanları Batı'yı kültürel olarak tanımlarken ünlü İranlı yazar Celal Al Ahmed'in batı zehirlenmesi – *garbzedegi* – kavramına atıfta bulunur. Bu sebeple Batı'nın temel özelliği olarak zehirleyici olması ve insanları kendi kültürüne yabancılaştırması sayılır.⁵¹⁰ Özellikle 11 Eylül sonrası ABD Başkanı George W. Bush'un "ya bizimlesinizdir ya da bize karşısınız" açıklaması muhafazakâr kesim tarafından bu kültürel saldırıların örneği olarak kullanılmıştır.⁵¹¹

ABD'nin kültürel saldırılarına karşı DMO tarafından önerilen mücadele yöntemi direniştir. Bu direnişin kültürel bir direniş olması gerektiği söylenir. Buna örnek olarak da Besic kültürü verilir. Besic Direniş Gücü devrimin ilkelerini korumak amacıyla kurulmuş olan ve bünyesinde gönüllü genç milisleri barındıran bir yapı olduğu için kültürel bir misyon da yüklenmiştir. DMO Genel Komutanı Safevi de bu yapı altında toplanan her bir genci sisteme karşı gelen kültürel tehditlere karşı koyan bir kültür askeri olarak görevlendirmektedir.⁵¹² Bu kültür askerlerinden en çok beklenen ABD'ye karşı somut bir savaşın içinde mücadele etmekten çok, ABD'nin İran'ın günlük hayatına birçok noktadan sızdığı iddia edilen kültür noktalarında direniş ateşleri yakmaktır. Bu sebeple direniş noktalarının belirsizliği ve yaygınlığı sebebiyle ABD temsilcileri İran'daki günlük hayatın her yerinde karşımıza çıkar. Örneğin ABD Başkanı

⁵⁰⁷ "IRGC, Intelligence Leaders Warn Against U.S.", Radio Free Europe/Radio Liberty, **Iran Report: January 6, 2003** içinde, Vol. 6, No. 1, 2003, ss. 16 – 17.

⁵⁰⁸ "Cultural Concerns Dominate Basij Week", s. 8.

⁵⁰⁹ A.g.e.

⁵¹⁰ "Revolutionary Guards are Iran's Praetorians", Radio Free Europe/Radio Liberty, **Iran Report: July 29, 2002** içinde, Vol. 5, No. 28, 2002, s. 6.

⁵¹¹ "Cultural Concerns Dominate Basij Week", s. 8.

⁵¹² A.g.e.

George W. Bush'un 29 Ocak 2002'de yaptığı "şer eksenini" konuşmasından sonra İran'daki Keyhan, Cumhuri-yé İslami ve Resalet gibi muhafazakâr gazeteler her sene İranlıların yaptığı Hac ziyaretinin 2002 yılında özellikle ABD'ye ya da yayınlarda yer aldığı haliyle "büyük şeytana" karşı bir nefret gösterisine dönüşmesi gerektiğini duyurmuşlardır.⁵¹³ Dolayısıyla "büyük şeytan" söylemi ABD'nin kapasitesi ya da niyetlerinden öte kültürü ile alakalıdır ve İran'da bu söylem müesses nizam tarafından o kadar günlük hayatın içerisine sokulmuştur ki ABD'nin "büyük şeytan" olarak tanımlanması ABD'den öte artık İran'ın kim olduğunu tanımlar hale gelmiştir. Bu aynı zamanda siyaseten bir çıkmazı da beraberinde getirmektedir. İran siyasetindeki farklı yapılar değişik dönemlerde ABD ile ilişkileri düzeltmeyi fırsat olarak değerlendirse de herhangi bir olumsuz gelişme karşısında söylem çok çabuk bir şekilde ABD karşıtı bir yapı kazanmaktadır. Bunun örneğini Afganistan'da yapılan iş birliğinden sonra "şer eksenini" konuşmasının da etkisi ile muhafazakâr çevrenin Hac ziyareti üzerinden halkı nasıl yönlendirdiğinde görmemiz mümkündür. ABD ile ilişkileri düzeltme arzusu ve "büyük şeytana" karşı çıkış aslında İran siyasetinin devrimden sonraki kültürel kodlarının sürekli bir arada bulunan ayrılmaz parçalarıdır.

Bunu sadece muhafazakârlar arasında değil, Hatemi yönetiminde de görmemiz mümkündür. Afganistan'da yapılan iş birliğinden sonra İran'ın "şer eksenine" dahil edilmesi ve nükleer programı üzerinden suçlanması İran'daki muhafazakarların ABD karşıtı söylemlerinin halk nezdinde destek görmesini sağlamıştır. Her ne kadar "medeniyetler arası diyalog" tezini savunsa da Cumhurbaşkanı Hatemi ABD yönetimine dair taşıdığı hayal kırıklığını bu ülkeyi Taliban yönetiminin kültürüyle benzeştirerek dile getirmiştir. Bu iki tarafı Hatemi aynı bıçağın iki keskin tarafına benzetir ve bıçağın bir tarafında savaşları dayatan, nefreti, kini ve emperyalizmi tüm dünyaya yaymak isteyen ABD ve bıçağın diğer tarafında geri kalmış bir ideoloji ile İslam'ın adını kirleten Taliban'ın olduğunu söyler.⁵¹⁴ Hatemi'ye göre bu iki yapı temsil ettikleri dini inançlar üzerinden bir sömürü uygulamaktadır. Dolayısıyla İran siyasetinde yükselen ABD karşıtlığı karşısında reformcu kesim alternatif bir söylem üretememiş ve

⁵¹³ "Iranians' Pilgrimage Assumes Angry Tone", Radio Free Europe/Radio Liberty, **Iran Report: February 25, 2002** içinde, Vol. 5, No. 7, 2002, s. 12.

⁵¹⁴ "Khatami Compares America with Taliban", Radio Free Europe/Radio Liberty, **Iran Report: December 16, 2002** içinde, Vol. 5, No. 46, 2002, s. 7.

hatta söylem açısından muhafazakâr kesimin durduğu noktaya kaymak zorunda kalmıştır.

II.B.1. Ali Hamenei'nin ABD'nin Kültürüne Dair Söylemleri

25 Şubat 2003 tarihinde İran'ın Rehberi, Sistan ve Belucistan Eyaleti'ndeki gençlere yaptığı konuşmasında bir Amerikalı askeri stratejiste referans vererek şu ifadeleri kullanır:

*Geçen senenin başlarında, Afgan köyleri ve şehirleri Amerikan füzeleri ile yok edilirken ve Afganistan'ın mazlum milleti Amerikan bombardımanının altında öldürülürken, bir Amerikalı askeri stratejist şunları söylemiştir: 'Eğer bu füzelerin yerine, Afgan gençlerine kadın iç çamaşırları, şehvet içerikli eşyalar ve Amerikan – Batı tarzı kıyafetler gönderseydiniz, Afganistan'ı bu kadar masraf yapmadan ele geçirebilirdiniz. Bu silahlar için harcanan para da cebinizde kalırdı! Bomba, füze ve roketin yerine, pornografik CD'ler ve resimler ile erotik içerikli edebiyatı onların arasında yaygınlaştırsaydınız, o zaman işiniz daha kolay olurdu.'*⁵¹⁵

Yukarıdaki örnekte görülebileceği gibi, Ali Hamenei sıklıkla “bir Amerikan askeri stratejisti” ya da “gaspçı Siyonist İsrail Devleti'nin üst düzey yetkililerinden biri”⁵¹⁶ gibi kimliği belirsiz ancak söyledikleri çok çarpıcı olan kişilere atıfta bulunur. Bu atıfların bazıları doğrulanabilir olmakla birlikte, bazıları da kendi gerçekliklerini yaratmıştır. Yukarıdakine benzer bir cümle, “Amerikalı bir askeri stratejist” konuşturularak dile getirildikten sonra artık bunun doğru veya yanlış olması önemini yitirmektedir. Önemli olan Ali Hamenei'nin halkı ile “bakın, işte sizi böyle görüyorlar” anlatısı üzerinden ilişki kurmasıdır. İşte gerçek olan bu ilişkidir. Bu ilişki içinde İran'ın Rehberi, ABD'nin “Batı liberalizmi”, “Batı demokrasisi”, “Batı tarafından evrensel olduğu iddia edilen özgürlük, demokrasi ve insan haklarına benzer ilkeler” ve “küreselleşme” gibi değerleri olduğunu söyler. Ancak Ali Hamenei'ye göre bu kültür değerlerinin görünüşte nasıl olduğu, “gerçekte” nasıl olduğundan çok farklıdır. Bu “gerçekliği de” İran'ın Dini Lideri, bahsi geçen kültür değerlerinin çıktıkları olan “küresel hegemonya ve kibir”, “İslam düşmanlığı”, “kültürel yozlaşma” ve

⁵¹⁵ Hamenei, “Beyanat Der Didar-é Cevanan-é Sistan u Beluçestan”, 25 Şubat 2003 (6 Êsfend 1381).

⁵¹⁶ A.g.e.

“sömürgecilik” gibi yorumlarla anlatır. Bunun karşısında ise “küresel kibre” karşı Müslüman ve “ezilen” ülkelerden “yükselen nefreti”, şehitliğe ve cihada övgüyü ve “dini merdomsalariyi” konumlandırır.

II.B.1.a. “Batı Liberalizmi ve Demokrasisi” Söylemi

Dini Lider Ali Hamenei’nin “*Batı liberalizmi*” ve “*Batı demokrasisi*” hakkındaki görüşlerine baktığımız zaman özellikle din ve siyaset arasındaki ilişkiyi ön plana çıkardığını görürüz. Ona göre Batılıların “*Batı siyaseti*” olarak adlandırdığı ve yanlış bir şekilde kavramsallaştırdıklarını iddia ettiği “*modern siyasette*”, din ve siyaset birbirinden ayrıdır. Bu ayrılığı İran’ın Rehberi, hükümetin maneviyattan uzaklaştırılması olarak yorumlar. Batı medeniyetinin maneviyatın reddi ve dine dair düşmanlığın üzerine kurulu olduğunu söyler. Ali Hamenei’ye göre bu, Avrupa’da bilim ve sanayi devrimi hareketini başlatan insanların büyük bir hatasıdır ve Avrupalıların maneviyattan yoksun bir “*bilgi*” üretimi içinde olmaları, bu “*maneviyattan uzak olan maddi medeniyetin*” zaman geçtikçe daha “*sapkın*” hale gelmesine neden olacaktır.⁵¹⁷ Bu yüzden İran’ın Dini Lideri, “*İslam’ın düşmanları*” tarafından din ve demokrasinin uyuşmadığı propagandasının yapıldığını söyler. Ancak hemen arkasından bu tezin yanlış olduğunu kanıtlayanın da İslam Cumhuriyeti’nin kurucusu “*İmam Humeyni*” olduğunu dile getirir.⁵¹⁸

Ali Hamenei, ABD’nin, insanların ve fikirlerin özgürlüğü, insan onuru ve insan hakları gibi evrensel değerleri Amerikan ilkeleri gibi dünyaya sunduğunu iddia eder. Ancak ABD toplumunun özelliklerini bu evrensel değerlerle bağdaştıramaz. Bunu da örneklerle anlatmaya çalışır. ABD devletinin, toprağın gerçek sahipleri olduğu iddia edilen Amerikan yerlilerini katlettiğini söyler ya da aynı devletin Afrika’dan milyonlarca insanı, çocukları ile, evlerinden köleleştirmek için kaçırdığını dile getirir. Amerika’daki ırkçılık sorununa dair Ali Hamenei’nin verdiği örnek ilginçtir:

⁵¹⁷ Ali Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’ezzem-é Éngélab-é Éslami Der Merasém-é Panzdehomin Salgerd-é Értéhal-é Émam Xumeyni”, 3 Haziran 2004 (14 Xordad 1383), <https://www.leader.ir/fa/speech/2591> (10 Ocak 2019).

⁵¹⁸ Hamenei, “Beyanat-é Mu’azzamün Léh Der Çehardehomin Salgerd-é Rehlet-é Bunyangozar-é Cumhuri-yé Éslami-yé İran Hezret-é Émam Xumeyni”, 4 Haziran 2003 (14 Xordad 1382).

*Günümüzdeki en trajik sanat eserlerinden biri, belki de iki yüz yıldır hala canlılığını koruyabilen ve Amerika'daki bir köle sahibinin yaşamını anlatan Tom Amca'nın Kulübesi kitabıdır. Amerika'nın gerçekleri budur. Amerikan devleti budur. Amerikan düzeninin dünyaya gösterdiği özelliği budur. İnsan özgürlüğü değildir, ne de insan eşitliği. Hangi eşitlik? Siz hala bile siyah ve beyazlar arasındaki eşitliğe inanmıyorsunuz. Bugün dahi görüşünüze göre, Kızılderili kökenine sahip olmak idari seçimlerde bir zayıflık olarak değerlendiriliyor... Siz kimsiniz ki, kendinize insanlık için evrensel ilkeler belirleyebilecek hakkı görüyorsunuz. Sizden önce komünistler de evrensel ilkelere sahipti. Stalin'in de vardı. Tüm dünyanın ona itaat etmesini ve bu ilkelerin peşinden gelmesini söylüyordu. Tüm faşistlerin de kendilerine göre evrensel ilkeleri vardı. Bunlar bizim ilkelerimizdir demenin arkasındaki mantık nedir? Bunlar evrensel ilkelerdir; bunları dünyada kim kabul etmezse, gidip onları atom bombası ile vurmalyız. Bu mantık özgür bir ulusun mantığı mıdır?*⁵¹⁹

Ali Hamenei'ye göre ABD, kendi değerlerinin evrensel olduğu iddiasından güç alarak İran içinde çoğulculuğu, şüpheciliği, dini inanç ve ilkeleri sorgulamayı teşvik etmektedir. İran'ın dini lideri ABD yönetiminin konuşma özgürlüğü ve diyalogdan yana olmadığını iddia eder ve küreselleşme gibi bazı değerlerin ABD tarafından tartışılmaya açık olmadığını söyler. Ali Hamenei'nin başka bir ilginç görüşü, İran'daki çoğulculuğu eleştiren ABD'nin aslında çoğulcu olmadığı iddiasıdır.⁵²⁰ Burada hem ABD'nin siyasi sistemi hem de liberalizme dayalı demokrasisi eleştirilir. Ali Hamenei'ye göre batı demokrasilerinde azınlıkların çoğunluğu takip etmekten başka seçenekleri yoktur çünkü liberalizme dayalı demokrasilerde devlet ve düzenin meşruiyeti çoğunluğun oyundan güç alır. Fakat İran'ın Rehberi bunun pratikte teoriden farklı işlediğini söyler. Eğer bu meşruiyeti temel olarak kabul edersek, Hamenei'ye göre ABD yönetimi ve ABD Başkanı meşru değildir. Bunun nedeni, 2000 ABD Başkanlık seçimlerinde, Başkan adaylarından Al Gore'un halkoylarında seçilmiş Başkan George W. Bush'u geçmesidir.⁵²¹ Ali Hamenei bu bilginin yanı sıra, bazı hatalı yüzdeler⁵²² vererek Amerikan halkının seçimlere katılım yüzdesini de eleştirmektedir.

⁵¹⁹ Hamenei, "Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Mes'ulan u Kargozaran-é Nézam-é Cumhuri-yé Éslami", 18 Mart 2002 (27 Ésfend 1380).

⁵²⁰ Hamenei, "Beyanat Der Didar-é Cevanan-é Sistan u Beluçéstan", 25 Şubat 2003 (6 Ésfend 1381).

⁵²¹ Ali Hamenei, "Beyanat Der Didar-é Osatid u Danéşcuyan-é Gezvin", 17 Aralık 2003 (26 Azer 1382), <https://www.leader.ir/fa/speech/2508> (11 Ocak 2019).

⁵²² Ali Hamenei, 7 Kasım 2000 tarihinde ABD'de düzenlenen seçimlerde, oy verme hakkına sahip olan insanlardan %35, %38 veya %40'ın katılım gösterdiğini iddia etmektedir. ABD'de 2000 yılındaki seçimlerde oy verme yaşına erişmiş olan toplam seçmen sayısı 209.130.000'dir. Seçime katılmış olan insan sayısı ise 105.594.024'tür.

II.B.1.b. “Küresel Kibir” Söylemi

Ali Hamenei, ABD’nin küreselleşmeye dair görüşlerini de eleştirir. Ona göre “yeni dünya düzenine katılım” temelli küreselleşme fikri tamamen “Amerikanlaşmadır”. İran’ın Dini Lideri, “Amerikanlaşma” gerçeğinin aslında küreselleşmenin arkasındaki dönüşüm ve gelişme gibi güzel görünen kelimelerin arkasında saklı olduğunu söyler.⁵²³ Ali Hamenei’nin “Amerikanlaştırma” olarak iddia ettiği, aslında bu algılanan kültürün değerleri sonucu ortaya konan kültür çıktılarıdır.

Bu kültür çıktılarının başında ABD’nin bir “küresel hegemonyaya ve küresel kibre” dönüşmesi iddiaları vardır.⁵²⁴ İran’ın Rehberi’ne göre kibrin anlamı, ABD’nin “gayrimeşru çıkarları için”⁵²⁵ başka uluslara saldırması, onların değerlerine saygı göstermemesi ve yine onların iç işlerine karışmasıdır.⁵²⁶ Ali Hamenei, “küresel kibir” teriminin dünya siyasetine İran milleti tarafından devrimden sonra dahil edildiğini söyler. Bu kibri de sürekli olarak Amerikalılar ve İngilizler üzerinden örneklendirir.⁵²⁷ Her ne kadar ABD “büyük şeytan” olarak nitelendiriliyor olsa da bu unvan modern İran tarihinde ilk olarak İngilizler için kullanılmıştır. İngilizlerin ve Amerikalıların Ali Hamenei’nin algılarında karşılık geldikleri “küresel kibir” ulusal bir hatırlama pratiğine dönüşmüştür. Rehine krizinin patlak verdiği ve İranlı üniversite öğrencilerinin Tahran’daki ABD Büyükelçiliği’ne baskın düzenledikleri gün, yani 4 Kasım ya da İran takvimine göre Aban ayının 13. günü İranlılar tarafından “küresel kibre karşı savaşma günü” olarak kutlanır. Böylesine bir anma girişimi imajları güçlendiren bir pratik olarak karşımıza çıkar. Ali Hamenei bu tarih özelinde karşı çıkılan şeyin belli bir rejim ya da

Dolayısıyla 2000 yılındaki seçime katılım oranı %50,49’dur. Hamenei’nin bir başka iddiasına göre George W. Bush, oy verme yaşına gelmiş seçmenlerin %21’inin oyunu almıştır. George W. Bush bu seçimlerde toplam olarak 50.456.002 oy almıştır. Bu rakamın oy verme yaşına gelmiş seçmen sayısına oranı %24’tür. 2000 yılında düzenlenmiş olan ABD başkanlık seçiminin verileri için bk. The American Presidency Project, *Voter Turnout in Presidential Elections*, 22 Ocak 2021, <https://www.presidency.ucsb.edu/statistics/data/voter-turnout-in-presidential-elections> (25 Şubat 2021).

⁵²³ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Cem’-é Danéşcuyan u Osatid-é Danéşgah-é Sen’eti-yé Emirkebir”, 27 Şubat 2001 (9 Ésfend 1379).

⁵²⁴ Hamenei, “Hamenei, Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Cevanan-é Ostan-é Ésfahan”, 3 Kasım 2001 (12 Aban 1380).

⁵²⁵ Ali Hamenei, “Peyam-é Noruzi be Munasebet-é Hulul-é Sal-é Hezar u Sised u Heştad u Do”, 21 Mart 2003 (1 Ferverdin 1382), <https://www.leader.ir/fa/content/2417> (17 Ocak 2019).

⁵²⁶ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Danéşcuyan u Danéşamuzan be Munasebet-é Géramidaşt-é Salruz-é Sizdeh Aban”, 4 Kasım 2002 (13 Aban 1381).

⁵²⁷ Hamenei, “Peyam-é Noruzi be Munasebet-é Hulul-é Sal-é Hezar u Sised u Heştad u Do”, 21 Mart 2003 (1 Ferverdin 1382).

hükümet olmadığını, bunun kibir kavramı olduğunu söylemektedir.⁵²⁸ İran ve ABD'nin kanlı geçmiş üzerine çizilmiş paylaşılan sınırlara sahip komşu ülkeler olmaması ve Türkiye – Yunanistan ya da Hindistan – Pakistan örneklerinde görebileceğimiz travmatik komşuluk ilişkilerine sahip olmaması bu ilişkinin travmalardan uzak olduğu anlamına gelmemektedir. Her ne kadar bu iki ülke komşu olmamalarından kaynaklı kanlı bir geçmişe sahip olmasa da İran'ın İngilizlerle yaşadığı uzun tecrübeler basit bir "...ya ölüm" sloganında bu kötü tecrübelerin ABD'ye atfedilmesine neden olmaktadır. İran dış politikasının devrimden sonraki kurgusunda dünkü İngilizler aslında bugünün Amerikalılarıdır.

Özellikle Afganistan'ın işgali ve Irak Savaşı bu kibrin örneklerindendir. Afganistan örneğinde Ali Hamenei'ye göre "*batı liberalizminin yüzü ifşa olmuştur*". Çünkü İran'ın dini lideri için "*batı liberalizmi*" gösterdiği çiçeğin altında her daim bir sopa saklamaktadır. Bu yüzden Ali Hamenei, Amerikan ilkelerini, sadece dışardan ilkeli görünmek olarak tanımlamaktadır.⁵²⁹ Aynı şekilde "*Irak'a demokrasi için girmek*" eylemini "*halkın olmadığı bir demokrasi*" girişimi olarak betimler ve bunu demokrasiden ziyade katliama benzetir.⁵³⁰ Ali Hamenei'ye göre gerçek Amerikan demokrasisi, Ebu Gureyb ve Irak'taki diğer hapishaneler ile Guantanamo'daki kampta yaşananlardır. Tüm bu örneklerle göre, ABD'nin kültüründe pazarlık veya tavize yer olmadığı, çıkarına dair çok az bir tehdit söz konusu olduğunda Afganistan'daki gibi davrandığı ya da Irak'taki gibi Güvenlik Konseyi onayı olmadan ve kanıt sunmadan savaş çıkardığı iddia edilir.⁵³¹

⁵²⁸ Hamenei, "Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Danéşcuyan u Danéşamuzan be Munasebet-é Géramidaşt-é Salruz-é Sizdeh Aban", 4 Kasım 2002 (13 Aban 1381).

⁵²⁹ Hamenei, "Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Éctima'-yé Bozorg-é Merdom-é Ésfahan", 30 Ekim 2001 (8 Aban 1380).

⁵³⁰ Ali Hamenei, "Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Eqşar-é Muxtelef-é Merdom", 14 Nisan 2004 (26 Ferverdin 1383), <https://www.leader.ir/fa/speech/2569> (15 Ocak 2019).

⁵³¹ Hamenei, "Beyanat-é Rehber-é Mu'ezzem-é Éngelab-é Éslami Der Merasém-é Panzdehomin Salgerd-é Értéhal-é Émam Xumeyni", 3 Haziran 2004 (14 Xordad 1383).

II.B.1.c. “İslam Düşmanlığı” ve “Kültürel Yozlaşma” Söylemi

Bir diğer kültür çıktısı, “İslam düşmanlığıdır”. Ali Hamenei, tüm İslam ülkelerinin ABD’nin baskısı altında olduğunu söyler.⁵³² Bu düşmanlığın arkasındaki nedeni, Dini Lider, İslami ideolojinin Batı kaynaklı liberal demokrasiye karşı oluşunda bulur. Ali Hamenei için İslami ideoloji Müslüman ülkelere bağımsızlık konusunda ilham verdiğinden, bugün “*kibirli güçlerin*” düşmanlığına maruz kalmaktadır. Bu düşmanlığın nedenlerinin özellikle gençler tarafından bilinmesi gerektiği vurgulanır.⁵³³ “*Kibirli güçler*” ile İslam arasındaki savaşın inkâr edilemeyeceğini söyleyen Ali Hamenei, George W. Bush’un 11 Eylül saldırılarından beş gün sonraki “*bu mücadele (crusade – haçlı seferlerine de karşılık gelmektedir), bu teröre karşı savaş bir süre devam edecektir*” ifadesinin⁵³⁴ bunun Batı tarafından açıkça kabul edildiğinin bir örneği olduğunu söyler. “İslam düşmanlığının” içinde ciddi bir negatif propaganda olduğu dile getirilir. Bunun kanalı da özellikle filmleri ve bilgisayar oyunlarını içeren popüler kültürdür.⁵³⁵ Hatta Ali Hamenei, CIA’in sanat bölümünün, devrimden sonra İran’a, Şiiliğe ve İslam’a karşı birçok film yaptığını iddia eder.⁵³⁶

Dolayısıyla Dini Lider’e göre hedefte gençler ve onların yozlaşması vardır. Bu noktada devreye propaganda araçlarını elinde tutan “*Siyonistler*” girer. Ali Hamenei, “*Siyonistlerin*” ABD’deki gençleri kendilerini rahatsız etmemeleri için “*eğlendirerek*” oyalamayı amaçladıklarını iddia eder. Ali Hamenei’ye göre devrimden önce de durum İran’da farksızdır. Ancak “*Amerika’nın kibir saltanatı*”, İran’ın Rehberi’nin ifadeleri ile halk ve gençlik tarafından kaldırılmıştır.⁵³⁷ Ali Hamenei, bu yozlaşmayı ilk olarak ABD toplumunda görür ve şu şekilde ifade eder: “*Amerikan toplumunun ayırt edici özellikleri*

⁵³² Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Xutbeha-yé Nemaz-é Com’e-yé Tehran”, 22 Kasım 2002 (1 Azer 1381).

⁵³³ Hamenei, “Beyanat Der Didar-é Cevanan-é Sistan u Beluçéstan”, 25 Şubat 2003 (6 Ésfend 1381).

⁵³⁴ George W. Bush, “Remarks by the President Upon Arrival”, 16 Eylül 2001, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/09/20010916-2.html> (20 Ocak 2019). Bu konuşmada ABD Başkanı Bush “mücadele” ifadesi için İngilizcedeki *crusade* kelimesini kullanmıştır. Anlam olarak mücadele dışında haçlı seferine de denk gelen bu ifade, Bush yönetiminin terörle savaş ile İslam medeniyetini karşılarına almadıklarını anlatmaya başladıkları bir dönemde dikkatlerin yine medeniyetler arasındaki gerginliğe çekilmesine neden olmuştur. Bk. James Carroll, “The Bush Crusade: Sacred Violence, Again Unleashed in 2001, Could Prove as Destructive as in 1096”, *The Nation*, 2 Eylül 2004 <https://www.thenation.com/article/archive/bush-crusade/> (23 Ocak 2019).

⁵³⁵ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Cevanan-é Ehvaz”, 30 Temmuz 2003 (8 Mordad 1382).

⁵³⁶ Ali Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Eshab-é Ferheng u Honer”, 23 Temmuz 2001 (1 Mordad 1380), <https://www.leader.ir/fa/speech/2129> (22 Ocak 2019).

⁵³⁷ Hamenei, “Beyanat Der Didar-é Cevanan-é Sistan u Beluçéstan”, 25 Şubat 2003 (6 Ésfend 1381).

kabalık, cinsellik, açık saçıklığın yaygınlığı, insanların birbirine zorbalığı ve siyahilere olan güvensizliktir". Dini Lider, bunu da ABD'yi yakından takip ettiğini göstererek, okullarda öğrenciler tarafından gerçekleştirilen silahlı saldırılar ile örnekendirir.⁵³⁸

II.B.1.d. “Sömürgecilik” Söylemi

Tüm bu kültür çıktılarının tarihsel kökeni “sömürgecilik” ile temellendirilmektedir. Ali Hamenei'ye göre sömürgecilik, bir ulusun başka bir ulusu esir alması için uygulanan bir yöntemdir. Bu yöntemin içinde güçlü olan ulus, zayıf olanın düşüncelerini şekillendirerek kendi ihtiyaçları doğrultusunda düşünmesini sağlar. Ali Hamenei sömürgeciliği mekân veya zaman olarak sınırlandırmaz. Ona göre İran bu girişimlere her daim maruz kalmaktadır. Ancak tarihsel açıdan bunun İngilizlerle 19. Yüzyılda başladığını söyler. İngilizlerin Asya, Afrika ve Hindistan'da gittikleri yerlerde uyguladıkları hukuk dışı hareketleri meşrulaştırmak için entelektüel bir dokunuşla bunu yumuşatarak kolonileştirme teorisi olarak sunduklarını iddia eder.⁵³⁹ Sömürgecilik hareketinin nedeni İran'ın Dini Lideri'ne göre Avrupa'daki siyasetin maneviyattan uzaklaşmasıdır. Yani burada Ali Hamenei yine liberal demokrasi ve laikliği sorun olarak görür. Din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasının tek olumsuz sonucu olarak sömürgecilik verilmez; iki dünya savaşı, komünizm ve “*diktatöryel Marksist hükümet de*” bu maneviyattan kopuşun meydana getirdiği acı örnekler olarak dile getirilir.⁵⁴⁰

Ali Hamenei'ye göre Batı tarafından özellikle sanayi devrimi sonrası elde edilen “*bilgi*”, onları sömürüye, halkları küçük düşürmeye, ülkeleri işgal etmeye ve sapkınlıklara yönlendirmiştir.⁵⁴¹ Hatta bunu bir adım daha ileriye götüren İran'ın Rehberi, nükleer enerjiyi üretenlerin erdemli olmadıklarını ve Hiroşima'daki olaylara sebebiyet verdiklerini söyler.⁵⁴² Dini Lider'in aklındaki ABD daha geniş haliyle Batı kültürü yıkıcı bir kültürdür. Bu sebeple kolaylıkla Hiroşima gibi yıkıcı bir saldırıyı

⁵³⁸ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Mes'ulan u Kargozaran-é Nézam-é Cumhuri-yé Éslami”, 18 Mart 2002 (27 Ésfend 1380).

⁵³⁹ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Cem'-é Danéşcuyan u Osatid-é Danéşgah-é Sen'eti-yé Emirkebir”, 27 Şubat 2001 (9 Ésfend 1379).

⁵⁴⁰ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'ezzem-é Éngelab-é Éslami Der Merasém-é Panzdehomin Salgerd-é Értéhal-é Émam Xumeyni”, 3 Haziran 2004 (14 Xordad 1383).

⁵⁴¹ A.g.e.

⁵⁴² Ali Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'ezzem-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Hey'-et-é 'elmi u Karşénasan-é Céhad-é Danéşgahi”, 21 Haziran 2004 (1 Tir 1383), <https://www.leader.ir/fa/speech/2598> (25 Ocak 2019).

kültür ile bağdaştırabilir. Bu yıkıcı kültüre verdiği diğer bir örnek, sömürgecilerin kolonileştirdiği ülkelere ilk geldiklerinde onların kültürlerini, dillerini, değerlerini, geleneklerini ve inançlarını adım adım yok etmeye başlamalarıdır. Ali Hamenei, İngilizlerin Hint Yarımadası'na geldikleri zaman insanların mahkemelerdeki resmi dil olan Farsçayı kullanmalarına izin vermediklerini vurgular. Aslında Rehber bunun bir güç olduğunun, dün bu gücün İngilizlerin elinde olduğunun ve bugün de Amerikalıların elinde olduğunun farkındadır. Bu yüzden Avrupa'nın Orta Çağ dönemine atıfta bulunarak, bu gücün bir zamanlar Doğu'nun elinde olduğunu dile getirir. Ancak Ali Hamenei'ye göre Batı'nın elindeki bu bilgi, sadece gücün ve zenginliğin arttırılması için çabalara, siyasi baskılara ve başka ulusların zenginliklerinin yağmalanmasına neden olmuştur.⁵⁴³

II.B.1.e. Kültürel Karşı Konumlandırma

Bu tahrip edici kültür tarifinin karşısında özellikle üç nokta vurgulanır. Bunlardan ilki “*İslam dünyası ve Arap dünyasından yükselen nefrettir*”. Ancak Ali Hamenei, bu nefretin Batı'nın biliminden, medeniyetinden ya da daha belirgin bir şekilde Amerikan halkından kaynaklanmadığını söyler. Buradaki nefret ülke yöneticilerine karşı duyulan nefrettir. Özellikle Ali Hamenei, bunu “*ABD Başkanı ve yanında ABD siyasetini belirleyenler*” olarak net bir şekilde belirtir.⁵⁴⁴ Bu ilk kültürel karşı konumlandırmaya göre bir tarafta İslam ülkeleri ve Arap ülkeler, diğer tarafta da ABD vardır. Her ne kadar Ali Hamenei konuşmalarında Arap ülkelerini İslam dünyasının dışındaymışçasına ek bir ifade ile belirtmeye ihtiyaç duysa da ABD'ye duyulan nefreti adeta İslam ülkelerini ve Arap ülkelerini birleştiren bir unsur olarak vurgulamaktadır. Bu nefretin Amerikan halkına değil de siyasetçilere yönelik olduğunu vurgulaması ise akıllara İran'da dillere pelesenk olmuş olan “Amerika'ya ölüm” sloganını getirmektedir. İranlı siyasetçilerin devrimden itibaren bu sloganın aslında Amerikan halkını değil, ABD'li siyasetçileri ve siyasi sistemini hedef aldığını

⁵⁴³ A.g.e.

⁵⁴⁴ Ali Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'ezzem-é Éngélab-é Éslami Der Xutbeha-yé Nemaz-é Com'e-yé Tehran”, 5 Nisan 2002 (16 Ferverdin 1381), <https://www.leader.ir/fa/speech/2251> (26 Ocak 2019).

açıklamaya çalışmaları, Hamenei'nin bu kültürel karşı konumlandırmada ABD'yi nasıl konumlandığı ile benzerlik göstermektedir.⁵⁴⁵

İkinci kültürel karşı konumlandırmada şehitliğe ve cihada bir övgü vardır. Bu konumlandırmanın bir tarafında yine İslam dünyası yer alır. Diğer tarafta ise ABD ve İsrail başta olmak üzere İslam dünyasına karşı olarak konumlandırılan devlet ve devlet olmayan yapılar vardır. Tüm bu yapılara karşı verilen mücadele içinde Hamenei'nin şehitliğe yapmış olduğu övgü özellikle Filistin üzerinden dile getirilir. Şii kimliği ile ön plana çıkan İran gibi bir ülkenin ağırlıklı olarak Sünni nüfusa sahip Filistin'i burada ön plana çıkarması kültürel karşı konumlandırmadaki cepheyi geniş tutmak istemesinden kaynaklanmaktadır. Yukarıdaki örneğe benzer olarak Arap ülkelerinin İslam dünyası içinde yer alıp almaması önemli değildir; önemli olan Arap ülkelerinde ABD'ye dair büyüyen nefrettir. Aynı şekilde Filistin konusunda da Filistinlilerin Sünni olup olmaması Filistin'de İsrail'e karşı bir mücadele olduğu sürece büyük bir önem taşımamaktadır. Bu sebeple şehitlik açısından Filistin bu dönemde sıklıkla örnek olarak verilir ve El-Fetih, Hamas, Filistin Halk Kurtuluş Cephesi, Filistin İslami Cihat Örgütü ve Hizbullah'ın Filistin'deki faaliyetleri desteklenir. Ali Hamenei'ye göre bu yapılar Filistin konusunda “*fedakârlık yolunu*” seçmişlerdir ve bu fedakârlık şu şekilde anlatılır:

*Düşman, şehadet, şehadet isteği ve ölümden korkmama karşısında aciz kalmaktadır... Allah'ın yolunda şehit olan kişi hayatta kalır... Ama kendi isteği ile idealleri için kendisini feda etmeyen kişinin bedeni birkaç gün belki yaşayabilir ancak kişiliği ve kimliği yok olur.*⁵⁴⁶

Fakat burada önemle vurgulamak gerekir ki, İran'ın Rehberi özellikle üniversiteli gençlerle konuştuğunda modern bir cihat yorumu yapar ve sürekli gençlere

⁵⁴⁵ “Amerika’ya ölüm” sloganının içindeki halk ve yönetim ayrımını en çarpıcı şekilde Minneapolis’te göz altına alınırken polisler tarafından 25 Mayıs 2020 tarihinde öldürülen Afro-Amerikalı George Floyd’un temsilinde görmekteyiz. 25 Mayıs’tan sonra ABD genelinde gerçekleşen protestolara İran milletvekilleri de destek vermek ister. Meclis’te söz alan bir milletvekili ABD’deki protestolarda tepkisini gösteren “ezilenlere” destek vermek amacıyla diğer milletvekillerini ayağa kalkmaya ve hep beraber “Amerika’ya ölüm” sloganını atmaya davet eder. Meclis’te “Amerika’ya ölüm” sloganı ABD’deki protestolara destek vermek amacıyla defalarca atılır. Bk. Ruptly, “Iran: MPs Chant “Death to America” in Parliament to Show Support for US Protests” 8 Haziran 2020, video, 0:31, <https://www.youtube.com/watch?v=irai2Bfskhk> (16 Kasım 2020). Ali Hamenei de bu sloganın aslında Amerikan halkını hedef almadığını, Amerika’nın yöneticilerini hedef aldığını sürekli hatırlatır. Bk. Ali Hamenei, “Beyanat Der Didar-é Fermandehan u Karkonan-é Niru-yé Hevayi-yé Erteş”, 8 Şubat 2019 (19 Behmen 1397), <https://www.leader.ir/fa/speech/22717> (15 Nisan 2020).

⁵⁴⁶ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’ezzem-é Éngelab-é Éslami Der Xutbeha-yé Nemaz-é Com’e-yé Tehran”, 5 Nisan 2002 (16 Ferverdin 1381).

bilimin ve bilginin peşinde olmaları gerektiğini belirtir.⁵⁴⁷ Dolayısıyla Filistin konusundaki şehitliğe övgü, özellikle Yaser Arafat'ın ikinci intifada sırasındaki davranışını olumlamak için dile getirilmiştir.

Son olarak bu yıkıcı kültüre karşı adeta bir savunma mekanizması olarak adlandırılan “*dini merdomsalari*” gelir. Farsçada *merdom* kelimesi halk, *salari* kelimesi de önderlik anlamına gelmektedir. *Merdomsalari* ise bir kalıp olarak İran'da demokrasi anlamında kullanılmaktadır, yani halkın yönetimi. Ali Hamenei'ye göre İran İslam Cumhuriyeti, *merdomsalarinin* parlamenter sistemini kabul etmiştir. Bu sistem içerisinde dini liderin konumunun mutlak liderlik pozisyonu olmadığı ve bu sistemin aslında gerçek bir demokrasi olduğu iddia edilir.⁵⁴⁸ Bu sistemi özellikle konuşmalarda “*Batı liberalizmi ve demokrasisinin*” karşısında konumlandırıldığını görürüz.⁵⁴⁹ Bu konumlandırmanın bir tarafında İran halkından doğan ve başka uluslara ilham olduğu iddia edilen *merdomsalari* yönetimi vardır. Diğer tarafında ise “*batı liberalizmi ve demokrasisi*” yer alır.

II.C. İran Siyasetinde ABD'nin Niyetine Dair Söylemler

İran siyasetindeki tartışmalarda ABD'nin çok büyük bir yeri vardır. ABD'deki seçimler öncesinde seçilecek Başkan'ın İran'a dair nasıl bir politika izleyeceği farklı kesimler arasında yoğun bir şekilde tartışılır. George W. Bush'un göreve başladığı 20 Ocak 2001 tarihi öncesinde de bu tartışmalar gerçekleşmiştir. İranlı siyasetçiler arasında özellikle ABD'deki Cumhuriyetçi iktidarlara dair olumlu bir beklentinin olduğu söylenebilir. Bu beklentinin arkasındaki neden Cumhuriyetçi yönetimlerle realpolitik temelde kurulabileceği düşünülen iş birliğidir.⁵⁵⁰ Bu olası iş birliğinin İranlılar için en büyük anlamı ABD tarafından resmi bir şekilde tanınmaktır. ABD ile resmi ilişkilerin yoksunluğu İranlıların ve İran İslam Cumhuriyeti'nin uluslararası meşruiyetine zarar

⁵⁴⁷ Ali Hamenei, “Der Céhad Biniyaz Kerden-é Kamel-é Keşver ez Biganegan Pişgam Başid”, 12 Ocak 2019 (22 Dey 1397), <https://www.leader.ir/fa/content/22639> (25 Ocak 2019). Ali Hamenei bu konuşmada İran'ı yabancı ülkelerden bağımsız hale getirmek için samimiyetle Allah yolunda mücadele eden üniversite gençlerinin yaptığının cihat olduğunu açıklamaktadır.

⁵⁴⁸ Hamenei, “Beyanat Der Didar-é Osatid u Danéşcuyan-é Gezvin”, 17 Aralık 2003 (26 Azer 1382).

⁵⁴⁹ A.g.e.; Hamenei, “Beyanat-é Mu'azzamün Léh Der Çehardehomin Salgerd-é Rehlet-é Bunyangozar-é Cumhuri-yé Éslami-yé İran Hezret-é Émam Xumeyni”, 4 Haziran 2003 (14 Xordad 1382).

⁵⁵⁰ Ansari, *Confronting Iran: The Failure of American Foreign Policy and the Next Great Crisis in the Middle East*, s. 178.

vermektedir. Devrimden itibaren yönetim sistemi, demokrasisi ve niyetleri sebebi ile sürekli eleştirilen İran'daki her iktidarın ve özellikle de müesses nizamın en büyük arzusu uluslararası arenada kabul görmektir. İran için ABD "büyük şeytan" olsa da uluslararası sistemin en başat gücü tarafından tanınmak bu meşruiyetin en önemli kaynağı olacaktır. Dolayısıyla İranlılar farklı dönemlerde ABD ile olası iş birliklerine olumlu yaklaşmışlardır. Bunun en önemli örneği İran – Irak Savaşı sırasında ABD ve İran yönetimlerinin arka kanallar üzerinden silah anlaşması yapmaya çalışmalarıdır. ABD'deki Cumhuriyetçilerin Irak'ı silahlandırırken İran ile silah pazarlığına oturması İranlılar için bir sorun oluşturmamış olacak ki, Rafsancani ve Reagan yönetimleri arasında bağlar kurulmuştur. Bu örnekte İran'daki pragmatik muhafazakâr kanattan deneyimli siyasetçi Rafsancani'nin Cumhuriyetçilere olan yaklaşımı belirleyici olmuştur.⁵⁵¹ Her ne kadar realpolitik çizgideki bir iş birliği umudu George W. Bush yönetimine dair taşınsa da geleneksel muhafazakâr kesim, reformcuları köşeye sıkıştırabilmek için ABD'nin niyetinin Clinton yönetiminden sonra değişmediğini ve İsrail lobilerinin etkisi ile ABD'nin İran'daki insan hakları ihlallerine dair iddiaları kullanıp İran'ın iç işlerine karıştığını ve ABD'nin emperyalist karakterini sürdürdüğünü iddia etmiştir.⁵⁵²

ABD'nin niyetine dair en kapsamlı çıkarımı İran'daki 2001 yılı Cumhurbaşkanlığı seçimleri öncesinde yapılan tartışmalardan çıkarmamız mümkündür. Örneğin muhafazakâr kesimden aday olarak çıkan ve Rafsancani yönetiminde sekiz yıl boyunca İstihbarat Bakanlığı görevini yapmış olan Ali Fallahiyan'a göre ABD ile

⁵⁵¹ İran – Kontra Skandalı Lübnan'da yayımlanan El-Şıra gazetesinde 6 Kasım 1986 tarihinde haber yapılmıştır. Bu habere göre İran ve ABD yönetimleri gizli bir şekilde silah anlaşması yapmaktadır. Bu anlaşmanın bir tarafında ABD'li ve İsraili yetkililer, diğer tarafta da İran'ı temsilen eski bir SAVAK ajanı olan silah tüccarı Menuçehr Gorbaniyer vardır. Gorbaniyer dönemin Meclis Başkanı Rafsancani'ye yakın bir isimdir. Bu anlaşmaya göre ABD, Irak ile savaş içinde olan İran'a silah verecektir. Karşılığında İran da Hizbullah'ın elinde rehin olan Amerikalı askerlerin serbest bırakılması için yardımcı olacaktır. Bundan dolayı bu skandalın bir diğer ismi de "rehinlere karşı silah" olarak bilinmektedir. ABD bu anlaşmanın sonunda İran'dan alacağı silah parasını Nikaragua'daki Sandinista rejimine karşı mücadele eden Kontra gerillalarını fonlamak için kullanacaktı. Bu anlaşmanın sızmasından ve olumsuz bir şekilde sonuçlanmasından sonra ABD İran'a karşı daha sert bir tavır takınmıştır. Hali hazırda ABD, İran ve Irak arasındaki savaşa Irak'a silah göndererek kendi ilan etmiş olduğu tarafsızlığı ihlal etmişti. İran ile yaşanan bu skandalın sonu ise ABD'nin Irak'a olan desteği ciddi bir şekilde artmıştır. İran tarafında ise bu anlaşmayı sızdıran ismin Humeyni'den sonra Dini Lider olması beklenen ve devrimden sonra kurulan yeni iktidarın ikinci ismi olan ancak Humeyni ile anlaşmazlığa düştükten sonra iktidar tarafından "öteki" haline getirilen Ayetullah Hüseyin Ali Muntezeri'ye yakın bir ismin olduğu söylenmekteydi. Muntezeri, Rafsancani'nin ABD ile pragmatik ilişkiler geliştirme çabasına karşıydı. Tüm bu olaylardan sonra Rafsancani Cumhurbaşkanlığına doğru yürüyüşünü gerçekleştirecekken, skandalı açığa çıkaran isim ise idam edilecekti. Bk. Şen, ss. 148 – 151.

⁵⁵² "Tehran Rejects U.S. Human Rights Report", Radio Free Europe/Radio Liberty, **Iran Report: March 5, 2001** içinde, Vol. 4, No. 9, 2001, s. 1.

görüşebilmenin ön şartları Filistin’de “işgalci” pozisyonunda olduğu iddia edilen Yahudilere verilen desteğin kesilmesi, İran’a uygulanan uluslararası baskıların kaldırılması ve ABD’nin kendisini dünyanın lideri olarak görmekten vazgeçmesidir. Bu şartlar altında Fallahiyan’a göre iki ülke siyasi ilişkilerini geliştirebilir. Yine muhafazakâr kesimden aday olarak çıkan, 1981 ve 1983 yılları arasında bugünkü Dini Lider Ali Hamenei’nin Cumhurbaşkanlığı döneminde Çalışma Bakanı olarak görev alan Ahmed Tevekkoli’ye göre ABD ile görüşmek İran’ın ulusal çıkarları ile uyusmamaktadır. Hatemi hükümetinde 1997 ve 2005 yılları arasında Savunma Bakanı olarak görev yapan ve siyaset içindeki en aktif askerlerden biri olan Ali Şemhani ise ABD ile ilişkiler konusunda Dini Lider’in görüşlerine göre karar verilmesi gerektiğini dile getirmiştir. 2001 seçimleri öncesindeki bu tartışmalara, müesses nizam içinde kendilerine has bir pozisyonu olan ve Dini Lider’in eyaletlerdeki temsilciğini üstlenmiş Cuma İmamları da katılmaktadır. Cuma İmamlarının görüşleri ağırlıklı olarak ABD karşıtlığı içermekte ve içeriği itibarıyla popülizmden beslendiği için doğrudan halkın tüketimine sunulmaktadır. Örneğin Kum Eyaleti’nin Cuma İmamı Ayetullah Ali Meşkini, seçimlerde Amerikan tarzı reformları isteyen adaylara oy verilmemesini vaazında dile getirmiştir. Paralel olarak Şiraz Cuma İmamı Ayetullah Hairi Şirazi’ye göre Amerikan yapımı bir pardösünün giyilmesi bile ABD’ye hizmet etmek demektir.⁵⁵³ Dolayısıyla siyasetçiler, din insanları, medya ve ordu mensupları arasında ABD ile müzakerelerin olup olmayacağı, olursa hangi temeller üzerine olması gerektiği İran’da çok popüler bir konudur. Bu görüşleri daha iyi değerlendirebilmek için konunun reformcular, pragmatik muhafazakârlar, geleneksel muhafazakârlar, ordu mensupları ve halk arasında nasıl ele alındığına bakabiliriz.

II.C.1. Reformcu Kanat İçindeki Tartışmalar

George W. Bush yönetimi göreve başladıktan sonra İran’daki reformcu hükümet tarafından Dışişleri Bakanlığı ve Cumhurbaşkanlığı yetkililerince ABD ile ilişkilerin düzeleceğine dair beklentiler sıklıkla dile getirilmiştir. Hatta reformcu kanadın görüşlerini yansıtan Entexab Gazetesi’nin editörü Taha Haşemi’ye göre

⁵⁵³ “Candidates Barely Differ on Relations with U.S.”, Radio Free Europe/Radio Liberty, **Iran Report: June 4, 2001** içinde, Vol. 4, No. 21, 2001, ss. 2 – 4.

İran'daki hâkim “büyük şeytan” söylemi sebebiyle bu dönüşüm için çok çaba gösterilmesi gerekmektedir.⁵⁵⁴ ABD'deki yönetimin İran'a dair nasıl bir niyete sahip olduğunu öğrenmek için reformcu kanat özellikle İran – Libya Yaptırımları Yasası'nın yenilenme sürecini yakından takip etmiştir. Hatta Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi ve Dışişleri Bakanı Kemal Harazi bu yasanın yenilenmemesi ile ABD'nin ilişkileri düzeltebilmek adına ilk adımı atabileceğini söylemiştir.⁵⁵⁵ Cumhurbaşkanı Hatemi'nin ikinci döneminde ABD ile geliştirilebilecek ilişkiler iç siyasette muhafazakarlara karşı reformcuların elini güçlendirmek için o kadar önemlidir ki söz konusu yasa yenilendikten sonra bile Hatemi yönetimi suçlamalarını ABD yönetiminden ziyade “Siyonist lobilere” yönlendirmiştir.⁵⁵⁶ Filistin konusunda da Hatemi hükümetinin benzer bir yaklaşımı vardır. Bu yaklaşıma göre ABD, İsrail'i koşulsuz bir şekilde desteklerken onun etkisi altında kalmaktadır. ABD'yi İsrail'in bu etkisinden çıkarmak İran ile olası yakınlaşmanın çıkış noktası olarak görülüyordu. Bunun gerçekleşebilmesi için de ABD'nin İsrail'in Filistin'de yaptıklarının aslında “gerçek terör” olduğu konusunda ikna edilmesi gerekmektedir. Bundan dolayı İranlı yetkililer tarafından ABD'nin terörizm tanımı sorunlu bulunmaktadır.⁵⁵⁷ 11 Eylül saldırıları terörün tekrar tanımlanması ve İran ile ABD'nin bu tanım üzerinden iş birliği yapabilmesi açısından reformcular için büyük bir fırsat sunmuştu.

Muhafazakâr kesimden gelen sert yorumlara rağmen, Cumhurbaşkanı Hatemi 11 Eylül günü içerisinde yaptığı açıklamalarda saldırıları kınamış ve dünya kamuoyunun terörizmin kökenlerini ortadan kaldırmak için birlikte çalışmaya davet etmiştir. Bu açıklamaları olumlu karşılayan ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell, konuşmasında İran ile ABD'nin ciddi farklılıklara sahip olduğunu vurgulamıştır.⁵⁵⁸ Hatemi yönetiminde 11 Eylül sonrasında terörizme ve özellikle Afganistan'daki Taliban'a karşı ABD ile çalışabilme arzusu net bir şekilde görülebilmektedir. Ulus

⁵⁵⁴ A.g.e., ss. 4 – 5.

⁵⁵⁵ “White House Backs ILSA Renewal”, Radio Free Europe/Radio Liberty, **Iran Report: June 11, 2001** içinde, Vol. 4, No. 22, 2001, s. 1.

⁵⁵⁶ “Sanctions Renewal Advances”, Radio Free Europe/Radio Liberty, **Iran Report: June 25, 2001** içinde, Vol. 4, No. 24, 2001, s. 2.

⁵⁵⁷ “Tehran Rejects Terrorism Label”, Radio Free Europe/Radio Liberty, **Iran Report: May 7, 2001** içinde, Vol. 4, No. 18, 2001, ss. 6 – 8.

⁵⁵⁸ “...As Does Tehran.”, Radio Free Europe/Radio Liberty, **Iran Report: September 17, 2001** içinde, Vol. 4, No. 35, 2001, s. 4.

devlet etkileşimini arttıran böylesine olağanüstü olaylar karşısında İran'ın kabul görme arzusundan kaynaklı olarak uluslararası sistemin örnek bir üyesi gibi davranma konusunda çok titiz olduğunu söylememiz mümkündür. Bu arzuyu Cumhurbaşkanı Hatemi'nin saldırılardan altı gün sonra BM Genel Sekreteri Kofi Annan'a yazdığı mektuptan ve terörizmle mücadelede en uygun zeminin BM olduğunu söylemesinden çıkarabiliriz.⁵⁵⁹ 11 Eylül saldırılarından sonra ortaya çıkan bu iş birliği olasılığında reformcu iktidarın hassas olduğu görülmektedir. Örneğin 1979 rehine krizinde başroldeki öğrencilerden birisi olan ve 2000 – 20004 yılları arasında reformcu kanattan milletvekili olarak seçilen Muhsin Mirdamadi, ABD Büyükelçiliği'nin işgal edilmesinin o günün şartları altında doğru olduğunu ve bugün ise ABD'ye karşı izlenecek yumuşama siyasetinin İran'ın ulusal çıkarlarına uyduğunu söylemektedir.⁵⁶⁰ Mirdamadi'ye göre Clinton yönetiminde Dışişleri Bakanı olarak görev yapan Madeleine Albright'ın atmış olduğu olumlu adımlar İran tarafından kaçırılmış fırsatlardır.⁵⁶¹ Bu sebeple de reformcu kanat 11 Eylül'ü gerçek bir fırsat olarak değerlendirmiştir. Ancak bunu tamamen bir fırsat olarak değerlendirmek yanlış olacaktır. Özellikle Afganistan'ın işgali ve sonrasında Irak'ın işgal edileceğine dair ortaya çıkan somut veriler İran için ciddi bir tehdit oluşturmuştur. Dolayısıyla benzer bir sonuç ile karşılaşmamak adına da reformcuların bu fırsatı değerlendirmek istediğini söyleyebiliriz.

Ancak reformcu kanat ABD'den 12 Temmuz 2002 tarihinde gelen açıklamalarla büyük bir hayal kırıklığına uğramıştır. Reformcu kanatta yer alan Selam Gazetesi'nin kapatılmasını 7 Temmuz 1999 tarihinde protesto etmeye başlayan bir öğrenci grubu devrimden sonraki en geniş çaplı ve etkin protestolardan birisine imza atmıştır. Bu protestoların 2002'deki yıl dönümünde yine öğrenci gruplarından gelen protesto girişimlerini ABD yönetimi desteklerken, reformcu iktidara olan yaklaşımını da değiştirmiş ve Hatemi hükümetini İran'ın “seçilmemiş liderleriyle” bir tutarak halkın

⁵⁵⁹ “Defining Terrorism Hindes International Approach”, Radio Free Europe/Radio Liberty, **Iran Report: October 1, 2001** içinde, Vol. 4, No. 37, 2001, ss. 3 – 4.

⁵⁶⁰ “Claims and Counter – Claims on Iran – U.S. Contacts”, Radio Free Europe/Radio Liberty, **Iran Report: May 13, 2002** içinde, Vol. 5, No. 17, 2002, s. 7.

⁵⁶¹ “...And Hostility to U.S. Dialog Verbalized”, Radio Free Europe/Radio Liberty, **Iran Report: May 20, 2002** içinde, Vol. 5, No. 18, 2002, s. 4.

yanında yer aldığını belirtmiştir. ABD'nin bu açıklaması hükümet yetkilileri tarafından iç işlere müdahale ve ABD'nin İran'a olan düşmanlığı olarak yorumlanmıştır.⁵⁶²

ABD'nin 12 Temmuz 2002 tarihindeki açıklamasından sonra Cumhurbaşkanı Hatemi açık bir şekilde hayal kırıklığını dile getirmiştir. George W. Bush yönetimini Clinton yönetimiyle karşılaştıran Hatemi'ye göre özellikle terörizmle savaş konusunda Clinton yönetimi daha mantıklı ve uluslararası toplumun çıkarları açısından daha uyumlu adımlar atmıştır.⁵⁶³ Bu sebeple George W. Bush yönetiminin Irak'ı işgal etmesine Hatemi hükümeti yetkilileri oldukça mesafeli yaklaşmıştır. Her ne kadar reformcu kanatın önde gelen isimlerinden Muhammed Rıza Hatemi, ABD'nin Irak'ı işgal edip Saddam Hüseyin'i devirmesini İran halkının en mutlu günü olarak tanımlasa da farklı siyasi kanatlardan gelen tepkiler şüpheci yaklaşımı göstermektedir.⁵⁶⁴ Tüm bu şüphelere rağmen 2004 yılındaki ABD Başkanlık seçimlerinden önce Dışişleri Bakanı Harrazi'nin Bush yönetiminin ikinci döneminde pozitif değişiklikler beklemesi reformcu kanadın ABD'ye dair bakışını göstermektedir. Reformculara göre ABD tecrübeleriyle öğrenen bir ülkedir. Dolayısıyla George W. Bush'un kaybedip John Kerry'nin başkanlığı kazandığı bir senaryoda Kerry yönetiminin İran'ı da ilgilendiren bazı konularda tekrar aynı hataları yaparak tecrübeleri edinmesi zaman kaybı olarak görülmektedir.⁵⁶⁵

Devrim sonrasında kurulan İslami düzenin çıkmazlarından biri ABD ile ilişkilerin düzeltilip düzeltilmeyeceği ve düzeltilirse bunun kim tarafından gerçekleştirileceğidir. Her ne kadar reformcu kanat ABD ile diyaloga açık görünse de günün sonunda kararları verenin aslında Dini Lider olduğu bu kanadın ünlü isimlerinden Mehdi Kerrubi tarafından bile kabul edilmektedir. Reformcu kanatın temsilcilerine göre İran'daki muhafazakârlar, ABD ile ilişkileri düzelterek

⁵⁶² "White House Reacts to Student Unrest", Radio Free Europe/Radio Liberty, **Iran Report: July 15, 2002** içinde, Vol. 5, No. 26, 2002, ss. 5 – 6.

⁵⁶³ "Rejects Charges of Destabilizing Afghanistan", Radio Free Europe/Radio Liberty, **Iran Report: August 19, 2002** içinde, Vol. 5, No. 31, 2002, s. 4.

⁵⁶⁴ "Leading Iranian Officials Express Skepticism About U.S. Motives", Radio Free Europe/Radio Liberty, **Iran Report: March 20, 2003** içinde, Vol. 6, No. 12, 2003, s. 1.

⁵⁶⁵ "The Yellow Dog is the Brother of the Jackal", Radio Free Europe/Radio Liberty, **Iran Report: November 8, 2004** içinde, Vol. 7, No. 39, 2004, s. 1.

reformcuların halkın takdirini kazanmasını istememektedir.⁵⁶⁶ Dolayısıyla muhafazakârlar iç siyasetteki bu hassas dengeyi ayarlayabilmek için bir taraftan reformcuların girişimlerine karşı çıkarlar, diğer taraftan da olası ikili ilişkiler konusunda tetiktedirler.

II.C.2. Geleneksel Muhafazakâr Kanat İçindeki Tartışmalar

Muhammed Hatemi'nin 1997 yılında seçimleri kazanmasından sonra İran'da reformcular ve geleneksel muhafazakârlar arasında ciddi bir şekilde kutuplaşma süreci başlamıştır. ABD ile ilişkilere bakış açısı da bu kutuplaşmadan doğrudan etkilenmiştir. Geleneksel muhafazakarların ABD ile kurulabilecek olası ilişkilere karşı çıkmasının temel motivasyonu bunu reformcuların gerçekleştirmelerini istememeleridir. Hatta bazı muhafazakâr milletvekilleri, ABD ile diyalog kanallarını kurmak isteyen Ataullah Muhacerani'nin Kültür ve İslami Rehberlik Bakanı olarak görevlendirilmesine meclise hakaret gerekçesiyle karşı çıkmışlardır.⁵⁶⁷ Geleneksel muhafazakâr kesimden reformculara karşı yükselen tüm bu itirazlara rağmen, tabloyu asıl karmaşıklaştıran faktör muhafazakâr kesimin ABD ile olası ilişkilere dair kapıyı her daim açık tutmasıdır. Örneğin George W. Bush'un İran'ı "şer eksenine" dahil ettiği konuşmasından sonra bile muhafazakâr kanadın etkin ailelerinden biri olan Laricani ailesinin üyesi Muhammed Cevad Laricani ABD ile farklılıkların barışçıl yollarla ve diyalog kanalı ile çözülmesi gerektiğini ve bu çözümün halk, hükümet ve siyasi sistem tarafından arzu edildiğini söylemiştir.⁵⁶⁸

Ancak burada mesele bunu kimin hangi şartlarda çözeceğidir. Dolayısıyla İran'daki reformcular ve ABD yönetimi arasındaki olumlu adımlar devrim sonrasında kurulan sistem içindeki en büyük iktidar sahibi olan geleneksel muhafazakarları köşeye sıkıştırmaktadır. Buna en açık itiraz Dini Liderlik makamının temsilcilerinden gelir. Örneğin Dini Lider'in Devrim Muhafızları Ordusu'ndaki temsilcisi olarak görev yapan

⁵⁶⁶ "But the Possibility Brings Out Old Faces", Radio Free Europe/Radio Liberty, **Iran Report: May 6, 2002** içinde, Vol. 5, No. 16, 2002, s. 4.

⁵⁶⁷ "High Expectations", Radio Free Europe/Radio Liberty, **Iran Report: April 19, 2001** içinde, Vol. 4, No. 15, 2001, s. 2.

⁵⁶⁸ "Iran – U.S. Dialogue Controversial for Both Sides", **Iran Report: March 18, 2002** içinde, Vol. 5, No. 10, 2002, s. 6.

Ayetullah Muhammed Ali Kermani'ye göre ABD'nin amacı, İran yönetimini Cumhurbaşkanı Hatemi üzerinden seçilmişler ve Dini Liderlik makamı üzerinden seçilmemişler olarak ikiye ayırmaktır. Reformcuların iktidara gelmesindeki ana güç olan kadın ve genç seçmenlerin seçime katılım oranları üzerinden yapılan demokrasi odaklı söylemlere ve ABD'nin iddia edilen bu amacına karşılık geleneksel muhafazakârlar velayet-i fakih sistemindeki fakihin de bir açıdan halkın oyuyla geldiğini iddia ederler.⁵⁶⁹ Her ne kadar Dini Lider'in seçiminde halkın doğrudan bir etkisi bulunmasa da reformculara karşı muhafazakâr kesimin tüm somut verilere rağmen demokrasi alanında dahi söylem üzerinden mücadele ettiği görülmektedir.

Geleneksel muhafazakâr kesim reformcuların söylemlerini sınırlandırabilmek için özellikle yayın organlarını hedef almıştır. Bunu yaparken de ABD'nin bir başka niyetinden bahsederler. Örneğin Tahran Cuma İmamı Ayetullah Muhammed İmami Kaşani'ye göre ABD ya da geleneksel muhafazakârların deyimi ile “küresel kibir” Beyaz Saray önderliğinde İslami toplumların, İran ulusunun ve gençliğinin kültürünü değiştirmeyi hedeflemektedir. Bu niyet doğrultusunda özellikle reformcu gazeteler ABD propagandasının bir parçası olmakla suçlanmış ve hatta ABD'nin İran içindeki iş birlikçileri olarak görülmüştür.⁵⁷⁰ Burada ilginç bir şekilde geleneksel muhafazakârlar ABD üzerinden bir söylem üretmek istediklerinde, karşısında çok parçalı yapılardan oluşmasına rağmen İslami toplumları, İran ulusunu ve gençliği yekpare bir yapıymışçasına konumlandırırlar. Buna en güzel örnek de İran'ın nükleer programı ile ilgili olarak muhafazakâr kesimden gelen açıklamalardır. Örneğin Laricani ailesinin bir diğer önemli üyesi olan ve Hatemi iktidarı sırasında İran İslam Cumhuriyeti Radyo ve Televizyon Kurumu'nun başında olan Ali Laricani, Filistin ile ilgili düzenlenen bir konferansta yaptığı konuşmada İran'ın nükleer programını “biz” ve “onlar” dikotomisi üzerinden değerlendirirken İran dış politikasının devrim sonrasında klasikleşmiş bir yönünü gösterir. Filistinliler her ne kadar ağırlıklı olarak Sünni ve Arap bir topluluk olsa da İran dış politikasının “ezilenler” söylemi çerçevesinde “biz” grubuna dahil edilir ve İran'ın Sünniler tarafından suçlanmasına neden olan Şii hilali iddialarına karşı bir anti-tez oluşturulmasına imkân tanır. Nükleer program da buna benzer şekilde ele

⁵⁶⁹ “Revolutionary Guards are Iran's Praetorians”, ss. 6 – 7.

⁵⁷⁰ “Officials' Fear Means No Respite for the Press”, s. 5.

alınarak İran'ın aslında “onlar” tarafından bu teknolojiden mahrum bırakılmaya çalışıldığı iddia edilir. Laricani'ye göre bu bağlamda “onlar” nükleer müzakerelerin yürütüldüğü masanın karşısındaki Batı ve “biz” ise İslami ülkeler ve Orta Doğu'nun geri bırakılmak istenen ülkeleridir.⁵⁷¹

II.C.3. Pragmatik Muhafazakâr Kanat İçindeki Tartışmalar

Muhafazakâr kesimin içinde pragmatik muhafazakâr olarak konumlandığımız eski Cumhurbaşkanı Rafsancani'nin ABD'nin niyetleri ile ilgili yapmış olduğu yorumlar İran İslam Cumhuriyeti'nin ABD'ye dair devrimden sonraki çıkmazını gösterir. Rafsancani'nin ABD ile ilgili söylemlerinde ciddi iniş ve çıkışlar görmemiz mümkündür. Bir yanda konuşmalarından ABD ile ilgili sorunların kolaylıkla çözülebileceği çıkarılabilirken, diğer yandan halka ABD'ye ne kadar uzak durduğunu gösterme arzusunda olduğu çıkarılabilir. Hatta Mayıs 2002'de ABD ile gizlice görüşüldüğü iddiaları o kadar yoğun bir şekilde tartışılır ki Rafsancani bu konunun sanki İran siyasetinde bir yarış varmışçasına ele alındığını dile getirir ve İran yargısı ABD ile görüşmelerin yapılıp yapılmadığı konusundaki tartışmalara yasak koyar.⁵⁷²

Rafsancani, İran İslam Cumhuriyeti'nin kurucu lideri Humeyni'nin vefatından sonra Hamenei'nin seçilmesinde oynadığı “taç giydirici” rolüne benzer şekilde kendisini siyaset üstü konumlandırarak ABD ile ilgili yorumlarına devam eder.⁵⁷³ Hatta ilginç bir şekilde pragmatik tarafını göstererek ABD ile İran'ın Basra Körfezi'ndeki petrol üzerinden ortak çıkara sahip olduğunu iddia eder. Rafsancani'ye göre ABD'nin petrol satın almak istediği ve İran'ın da petrol satmak istediği bir ortamda olması

⁵⁷¹ “Tehran Contemplates IAEA Resolution”, Radio Free Europe/Radio Liberty, **Iran Report: September 22, 2003** içinde, Vol. 6, No. 38, 2003, ss. 4 – 5.

⁵⁷² “Any Questions about U.S. – Iran Relations?”, Radio Free Europe/Radio Liberty, **Iran Report: May 27, 2002** içinde, Vol. 5, No. 19, 2002, s. 6.

⁵⁷³ Humeyni 3 Haziran 1989 tarihinde vefat ettikten sonra ertesi gün yeni dini lideri seçmek için Uzmanlar Meclisi toplanır. Bu toplantıda ilk olarak dini liderlik makamında bir kişinin mi yoksa bir konseyin mi oturması gerektiği tartışılmıştır. Bir kişi olması gerektiğine dair yapılan oylamadan sonra ilk aday olarak beliren Ayetullah Seyid Muhammed Reza Golpayegani yeterli sayıda oyu alamamıştır. Sonrasında Ali Hamenei'nin adaylığı tartışılmıştır. Oturuma başkanlık eden Rafsancani çok önemli bir bilgi paylaşmak ister ve ölüm döşeğinde olan Humeyni'nin yeni dini lider konusunda Hamenei'yi işaret ettiğini söyler. Bunun üstüne söz alan Hamenei, İran kültürünün vazgeçilmez bir parçası olan *te'aruf*'un bir örneğini verir. Adaylık konusunda yeterli olmadığını, bu makamı hak etmediğini ve böyle de bir talebi olmadığını söyler. Rafsancani ise Hamenei'nin bu görüşlerini reddeder ve adaylığını oya sunar. Hamenei yeni dini lider olarak seçilir. Bk. *BBC Persian*, “Tesaviri ez Celse-yé Entéxab-é Ayettullah Xamenei be Rehberi ke be Tazegi Munteşer Şode” 9 Ocak 2018, video, 12:16, https://www.youtube.com/watch?v=u_UvvEwAqZo (7 Şubat 2019).

gereken ABD'nin "zorbalığı" bırakarak İran ile iş birliği yapmasıdır.⁵⁷⁴ Ancak bunları söylerken başka bir taraftan Rafsancani, ABD'nin İran içinde laik bir sistemi teşvik etme, İran'ı İslami bir devlet olduğu için nükleer enerjiden mahrum bırakma ve Irak'ın işgali ile Halkın Mücahitleri Örgütü ile yakınlaşma gibi niyetlere sahip olduğunu iddia eder.⁵⁷⁵

II.C.4. Devrim Muhafızları Ordusu İçindeki Tartışmalar

Devrim muhafızları açısından ABD'nin niyetlerinin nasıl tartışıldığına baktığımızda karşımıza siyasetçilerinkine kıyasla daha somut atıflar çıkmaktadır. Örneğin Devrim Muhafızları Genel Komutanı Yahya Rahim Safevi'ye göre ABD, 11 Eylül saldırılarını İran'ın çevresindeki çıkarları için bir bahane olarak kullanmaktadır.⁵⁷⁶ Bu çıkarlar DMO Genel Komutanı Yardımcısı Muhammed Bakır Zülkadir tarafından daha somut bir çerçevede Orta Doğu'nun enerji kaynakları üzerinde tahakküm kurmak, Irak ve bölge üzerinde hakimiyet kurduktan sonra ABD'nin ve İsrail'in politikalarına karşı hareket edebilecek bölge ülkeleri üzerinde baskı kurmak ve Orta Asya'da egemen bir güç haline gelip İran, Rusya ve Çin üzerindeki baskıyı arttırmak şeklinde sıralanmaktadır.⁵⁷⁷ ABD'nin niyetleri DMO açısından sadece dış politika merkezli olarak okunmamaktadır. DMO yetkililerine göre ABD'nin İran içinde de bazı hedefleri vardır. Bunlardan en önemlisi İran devlet aygıtının içinde ve halk ile devlet arasında yaratılmak istenen ayrılıklardır. Böylelikle İran ulusunun morali zayıflatılarak müdahaleye açık bir hale getirilecektir.⁵⁷⁸ Ancak muhafazakarlarda olduğu gibi DMO yetkilileri arasında da asıl mücadelenin iç politikada olduğu söylenir. Burada yine reformculara karşı mücadelenin ön plana çıktığını görürüz.

⁵⁷⁴ "As Other Officials Discuss Iran – U.S. Common Interests", Radio Free Europe/Radio Liberty, **Iran Report: December 9, 2002** içinde, Vol. 5, No. 45, 2002, s. 5.

⁵⁷⁵ "Officials' Fear Means No Respite for the Press", s. 5; "Tehran Contemplates IAEA Resolution", s. 4; "Mujahedin Khalq Terrorists May Survive War", Radio Free Europe/Radio Liberty, **Iran Report: April 28, 2003** içinde, Vol. 6, No. 18, 2003, s. 10.

⁵⁷⁶ "IRGC Portrays U.S. as Threat", Radio Free Europe/Radio Liberty, **Iran Report: May 20, 2002** içinde, Vol. 5, No. 18, 2002, s. 3.

⁵⁷⁷ "IRGC Commander Describes U.S. Regional Ambitions", Radio Free Europe/Radio Liberty, **Iran Report: January 27, 2003** içinde, Vol. 6, No. 4, 2003, s. 8.

⁵⁷⁸ "Dueling Defense Chiefs", Radio Free Europe/Radio Liberty, **Iran Report: November 4, 2002** içinde, Vol. 5, No. 40, 2002, s. 10.

ABD'nin niyetini açık bir şekilde tehdit edici bulan DMO yetkilileri, iç politikadaki bu mücadeleyi ABD ile diyalog kurmak isteyen reformcu Hatemi iktidarına karşı yürütmüştür. Bu mücadeleyi onlar açısından kutsallaştıran faktör ise ABD'nin devrimden beri süregelen mücadeleyi yok etme niyetidir. Dolayısıyla ABD ile ilişkilerin kurulmaması gerektiğini söylemek yeterli olmamakta aynı zamanda bu ilişkileri savunan yapıların da karşısında durulması gerekmektedir.⁵⁷⁹ Bu duruşun en radikal halini 1999 öğrenci protestolarına karşılık İran – Irak Savaşı'nın önde gelen komutanları tarafından Hatemi hükümetine hitaben yazılan ve komutanların artık sabrının kalmadığı belirten mektupta görmemiz mümkündür.⁵⁸⁰ Bu mücadelede DMO yetkilileri kendilerini devrimden sonra ABD Büyükelçiliği'ni işgal eden İmam'ın Yolunu Takip Eden Müslüman Öğrenciler grubuna benzetmektedir. Bu benzetmenin sonucu olarak da uzlaşmacılıktan uzak bir davranış şekli gelişmektedir. Özellikle bu davranış şeklini İran – Irak Savaşı'nda görev almış ve emekli olduktan sonra Ahmedinecad hükümeti ile siyasete geçmiş kişilerde tekrar ve tekrar görmemiz mümkün olacaktır.

Geleneksel muhafazakâr kesime benzer olarak DMO'nun da iç siyasette ABD'yi kendi konumunu güçlendirmek için bir araç olarak kullandığını görüyoruz. Bu araç aslında bir korku üretme aracıdır ve bunu kullanarak ülke içindeki meşruiyetini arttıran yapılar kurumsal gücünü de arttırmış olur. Örneğin dönemin DMO Kara Kuvvetleri Komutanı Muhammed Ali Caferi'ye göre ABD, Irak'ı silahsızlandırdıktan, ülkenin rejimini değiştirdikten ve petrol üzerindeki hakimiyetini kurduktan sonra sıra İran'a gelecektir.⁵⁸¹ Bu yaratılan kurumsal korkuyu giderebilecek olan yapının da DMO

⁵⁷⁹ “Deputies Question Revolutionary Guards’ Political Comments”, Radio Free Europe/Radio Liberty, **Iran Report: July 29, 2002** içinde, Vol. 5, No. 28, 2002, s. 3.

⁵⁸⁰ Hatemi hükümetine verilmiş bir gözdağı olan bu mektup “*Şerefli İran halkının Kutsal Savunmasındaki (İran – Irak Savaşı) komutanları ve kamu görevlileri*” imzasına sahiptir. İmzalayanlar arasında bugün de İran siyaseti için çok önemli isimler vardır. Devrim Muhafızları Ordusu'nun Kudüs Gücü Komutanı Kasım Süleymani, Süleymani'nin ABD tarafından öldürülmesinden sonra Kudüs Gücü'nün başına geçecek olan İsmail Qaani, bugün İran'daki en yüksek askeri makam olan Silahlı Kuvvetler Genelkurmay Başkanlığı görevinde bulunan Muhammed Baqeri, 2005 – 2017 yılları arasında Tahran Belediye Başkanlığı görevini yürüten ve 2020 yılında İran Meclisi Sözcülüğü görevine gelen Muhammed Qalibaf, 2007 – 2019 yılları arasında Devrim Muhafızları Ordusu'nun başında yer alan Muhammed Ali Ce'feri...Mektubun tam metni için bk. *Metn-é Kamel-é Name-yé Fermandehan-é Sepah be Xatemi*, 9 Temmuz 1999, https://irandataportal.syr.edu/wp-content/uploads/icrg_letter_persian.pdf (7 Şubat 2019).

⁵⁸¹ “IRGC Commander Says Iran is Next After Iraq”, Radio Free Europe/Radio Liberty, **Iran Report: March 3, 2003** içinde, Vol. 6, No. 9, 2003, ss. 17 – 18.

olduğu belirtilir; geleneksel muhafazakârlar kesimin önde gelen din insanlarının belirttiğine benzer olarak.

II.C.5. Halk İçindeki Tartışmalar

Diğer taraftan halk arasında bambaşka bir ABD algısının olduğunu görürüz. Halkın bakış açısına göre Hatemi hükümetinin de etkisiyle ABD ile ilişkilerin geliştirilmesi için son derece olumlu bir hava vardır.⁵⁸² Özellikle bu olumlu hava 11 Eylül saldırılarından sonra güçlenmiştir. Tahran sokaklarında yaklaşık iki bin insanın ellerinde mumlarla saldırının kurbanlarını anmak için yürüyüş düzenlemesi bu olumlu havanın göstergesidir.⁵⁸³ Her ne kadar halk nezdinde ABD'nin olası Afganistan müdahalesine ciddi bir karşı çıkış olsa da ABD ile ilgili yapılan anketlerde İran ile olan ikili ilişkilere dair çarpıcı sonuçlar çıkmıştır. Kültür ve İslami Rehberlik Bakanlığı'na bağlı İslam Cumhuriyeti Haber Ajansı tarafından 22 Eylül 2002 tarihinde yayımlanan anket sonuçlarına göre 15 yaşından büyük Tahran'daki vatandaşlar arasında %74,7 gibi yüksek bir oranla ABD ile ilişkilerin düzeltilmesine yönelik bir destek vardır. İlişkilere karşı çıkanların oranı ise sadece %17,5'tir. Halkın bu görüşleri müesses nizamı rahatsız etmiş olacak ki yargı erki bu anket sonuçları üzerine harekete geçmiş ve anketi düzenleyenler hakkında soruşturma açmıştır. Anketi düzenleyen Ayende Araştırma Enstitüsü'nün yöneticileri Abbas Abdi ve Hüseyin Kazviyan tutuklanmış ve yargı önüne çıkmışlardır. Temelinde bu enstitü, Washington merkezli bir kurumdan söz konusu anketi düzenlemesi için para almakla suçlanmış ve yetkilileri 4 yıl 6 ay hapse mahkûm edilmiştir.⁵⁸⁴

Düzenlenen anketlerde bu davanın bir etkisi olmuş olacak ki Irak'ın işgal edilmesinden sonra yapılan anketlerde müesses nizamın görüşleriyle uyumlu sonuçlar çıkmıştır. Hatemi hükümetine yakınlığıyla bilinen İranlı Öğrenciler Haber Ajansı'nın düzenlemiş olduğu bir ankete göre katılımcıların %86'sı ABD'nin Irak'a düzenlediği saldırıyı kınamakta ve %84'ü Irak'ın işgali konusunda İran'ın tarafsız siyasetinin devam

⁵⁸² "Petroleum Ministry Admits that ILSA Hurts", s. 5.

⁵⁸³ "A People and Its Government", Radio Free Europe/Radio Liberty, **Iran Report: September 24, 2001** içinde, Vol. 4, No. 36, 2001, s. 7.

⁵⁸⁴ "Poll on U.S. Relations Causes Controversy", Radio Free Europe/Radio Liberty, **Iran Report: October 7, 2002** içinde, Vol. 5, No. 36, 2002, ss. 5 – 6.

etmesi ve ABD ile iş birliği yapılmaması gerektiğini düşünmektedir.⁵⁸⁵ İranlı Öğrencilerin Anket Ajansı tarafından yapılan bir başka ankete göre Tahran'daki katılımcıların %83'ü ABD yönetimine güvenmemekte ve %85'i ABD'yi "işgalci ve sömürgeci" olarak görmektedir.⁵⁸⁶ Nükleer programla ilgili olarak yapılan bir başka anket de müesses nizamın çizgisine uygun sonuçlar ortaya koymaktadır. Bu ankete göre katılımcıların neredeyse %79'u Batı'nın ve UAEA'nın taleplerinin yerine getirilmemesi gerektiğini düşünmektedir. Katılımcıların %67'si İran'ın nükleer çalışmalarının devam etmesi gerektiğini düşünürken, %65'i Avrupa ülkeleri tarafından verilen sözlerin güvenilirmez olduğunu ve %80'i ABD ve diğer Batı ülkelerinin UAEA'yı baskı altına aldıklarını söylemiştir. Her ne kadar İran'da anketlerin objektifliği ile ilgili bir sıkıntı olsa da yaşanan gelişmelerden kaynaklı olarak halkın nükleer enerji konusunda yönetime verdiği destek ciddi oranda hissedilmektedir. Hatta bunun toplumsal bir reaksiyon şeklinde kendini gösterdiğini söyleyebiliriz. Bunun en güzel örneği 1375 akademisyen tarafından Cumhurbaşkanı'na ve Meclis Sözcüsü'ne hitaben yazılan ve nükleer enerji konusunda bazı Avrupa ülkelerinin ve ABD'nin İran'a yaptıkları baskıya karşı mücadele edilmesi gerektiği belirtilen mektuptur.⁵⁸⁷

II.C.6. Ali Hamenei'nin ABD'nin Niyetine Dair Söylemleri

İran'ın Dini Lideri'nin söylemlerinde, ABD'nin niyetlerinin nasıl ifade edildiğine baktığımızda karşımıza ilk önce atıftaki çeşitlilik çıkacaktır. ABD bazen İran'daki yönetim sistemine karşı olan monarşi yanlısı diasporanın destekçisi olarak anlatılır; bazen ABD'nin İngilizlerle iş birliği yapıp küresel hedeflerinin peşinden koştuğu söylenir; bazen de ABD sadece basit bir düşmandır. Ancak ABD'nin niyetlerine dair yapılan atıflar, kapsamı itibarıyla o kadar geniştir ki, Ali Hamenei'nin yaptığı aynı konuşma içerisinde ABD hem dünya barışı ve güvenliğini tehdit etmekle, hem de matem kültürünün simgesi olan Muharrem ayını ve Aşura gününü halkın

⁵⁸⁵ "Tehran Poll Finds Suspicion of U.S. Motives", Radio Free Europe/Radio Liberty, **Iran Report: March 31, 2003** içinde, Vol. 6, No. 14, 2003, s. 10.

⁵⁸⁶ "Survey: Most Tehran Residents Distrust U.S. Government", Radio Free Europe/Radio Liberty, **Iran Report: April 21, 2003** içinde, Vol. 6, No. 17, 2003, s. 7.

⁵⁸⁷ "Majority of Iranians Back Nuclear Development", Radio Free Europe/Radio Liberty, **Iran Report: October 18, 2004** içinde, Vol. 7, No. 36, 2004, ss. 9 – 10.

gözünde zayıflatmak ile suçlanır.⁵⁸⁸ Özne tercihlerindeki ilginç sonuç, “*düşman*” kelimesi kullanıldığı zaman, Ali Hamenei’nin neredeyse her zaman ülke içinde kötü niyetlere sahip bir “*iç düşmanı*” kastetmesidir. Dolayısıyla Ali Hamenei’nin perspektifinden düşman, iç düşman ve dış düşman tanımlarını yaparak ilerlememizde fayda vardır.

II.C.6.a. “Düşman” Söylemi

İran’ın Rehberi’ne göre düşman, halkı “*dinden, milletten ve ülkeden uzaklaştıranlar*”, “*iç çekişmelere sürükleyenler*”, “*kalpleri birbirine kırdırmaya çalışanlar*” ve “*İslam Devrimi’nin ideallerini ulaşılamaz hale getirmeye ve İslami düzeni bu ideallere ulaşmada yetersiz kılmaya çalışanlardır*”.⁵⁸⁹ Ali Hamenei’nin düşmanı tanımlarken onun kim olduğundan ziyade neleri amaçladığı ile ilgilenmesi, ona mekân ve zamanı aşan bir düşman tanımı yapabilmesine imkân tanımaktadır. Dolayısıyla aynı tanım üzerinden düşman, Mısır’da Hz. Musa’nın karşısındaki Firavun, Kerbela’da Hz. Hüseyin’in karşısındaki Yezid, İran’da İmam Humeyni’nin karşısındaki Şah Rıza Pehlevi veya Filistin’de Filistin halkının karşısındaki İsrail Devleti olabilmektedir. Bu yüzden Ali Hamenei’ye göre “*düşmanı tanımaktan daha önemli olan onun düşmanlığını ve düşmanlık yapış şeklini tanımaktır*”. Bugün ise sözü edilen bu “düşman”, “*İran milletinin özgürlüğünün ve bağımsızlığının düşmanı olan kibirli Amerikan hükümeti*” olarak tanımlanır.⁵⁹⁰ Ancak önemli bir ayrıma giderek Ali Hamenei, düşman kavramını ikiye ayırır: dış düşman ve iç düşman.

II.C.6.a.i. “Dış Düşman” Söylemi

İran’ın Dini Lideri’ne göre dış düşman, kendi çıkarları için savaşlar çıkaran ve binlerce masum insanı öldüren kibirli, yayılmacı politikalar izleyen, baskıcı güçlerdir. Bu dönemde yapılan konuşmalarda, bu gücün özellikle Irak’a karşı yönelttiği tehditler ile kendisini gösterdiği vurgulanır. Diğer taraftan iç düşmanın dış düşmandan daha

⁵⁸⁸ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’ezzem-é Éngelab-é Éslami Der Xutbeha-yé Nemaz-é Com’e-yé Tehran”, 5 Nisan 2002 (16 Ferverdin 1381).

⁵⁸⁹ Hamenei, “Beyanat Der Didar-é Cevanan-é Sistan u Beluçéstan”, 25 Şubat 2003 (6 Ésfend 1381).

⁵⁹⁰ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Xutbeha-yé Nemaz-é Com’e-yé Tehran”, 22 Kasım 2002 (1 Azer 1381).

tehlikeli olduğu söylenir. İç düşman, dünya zevklerine kapılan, kendi çıkarları peşinde koşan, dış düşmandan korkan ve ilahi yoldan sapmış kimselerdir.⁵⁹¹ Her ne kadar Ali Hamenei iki farklı düşman yapısından bahsetse de bu iki düşmana yapılan atıfların hepsindeki ortak nokta ABD ile olan bağlantılardır. Dolayısıyla bu dönem içinde İran'ın Dini Lideri'nin ABD'nin niyetlerine dair nasıl bir algıya sahip olduğunu belirleyebilmemiz için bu ayrım temelinde, ABD'nin İran'ın dışındaki ve içindeki niyetlerinin ne olduğunu iki grup halinde inceleyebiliriz.

ABD'nin İran haricindeki niyetlerini Ali Hamenei bölgesel ve küresel hedefler üzerinden halkına anlatır. Küresel açıdan George W. Bush'un babasının dile getirmiş olduğu “*yenidünya düzeni*” talebi veya bunu ilan edişi “*küresel kıbrın*” hedeflerinin belirlenmesinde çok önemli bir rol oynamıştır. Ali Hamenei, bu yenisünya düzeni içinde ABD'nin artık karşısına Sovyetler Birliği'nin çıkmadığını ve tek kutuplu sistem içinde öncelikle askeri egemenliğin, daha sonrasında da siyasi ve ekonomik egemenliğin peşinde koştuklarını söyler. Dolayısıyla küresel açıdan ABD'nin en büyük amacının küresel hâkimiyetini arttırmak olduğu iddia edilir.⁵⁹² Buna örnek olarak Ali Hamenei, ABD'nin Kyoto Protokolü'nü imzalayıp yürürlüğe koymamasını, anti-balistik füze antlaşmasından çıkıp nükleer çalışmaları arttırmasını, ülkeleri nükleer saldırı ile tehdit etmesini, 11 Eylül'den sonra tüm dünyayı karşısına almasını, Amerikan ulusunu ve Batı uluslarını Müslümanlardan ve Doğu halklarından nefret etmeye davet etmesini verir.⁵⁹³

Ali Hamenei'ye göre ABD'nin bölgesel olarak en büyük hedefi Suudi Arabistan gibi otoriter rejimlerle iş birliği yaparak “*Fars Körfezi'ne*” konuşlanmak ve buradaki çıkarlarını korumaktır.⁵⁹⁴ Dolayısıyla “dış düşman” söylemi çerçevesinde ABD'nin ötesinde başta Suudi Arabistan olmak üzere Arap ülkelere karşı bir tavır benimsenmektedir. Hatta bu tavır Hamenei'nin konuşmalarında o kadar nettir ki

⁵⁹¹ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Merdom-é Gom”, 9 Ocak 2003 (19 Dey 1381).

⁵⁹² Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Mes'ulan u Kargozaran-é Nézam-é Cumhuri-yé Éslami”, 18 Mart 2002 (27 Ésfend 1380).

⁵⁹³ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'ezzam-é Éngelab-é Éslami Der Xutbeha-yé Nemaz-é Com'e-yé Tehran”, 5 Nisan 2002 (16 Ferverdin 1381).

⁵⁹⁴ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Eshab-é Ferheng u Honer”, 23 Temmuz 2001 (1 Mordad 1380).

bölgedeki Müslüman ülkelerden bahsedilirken “İslami ülkeler” ifadesinin yerine “İslam ve Arap ülkeleri” ifadesi kullanılır. Yani Arap ülkelerinin İslami ülkelerden farklı olduğu vurgusu yapılır. İdeolojik açıdan İran’ın Suudi Arabistan’daki vehhabiliğe olan bakış açısını ve bunu bir tür “Amerikan tarzı İslam” olarak tanımlamasını düşündüğümüzde ortada aslında “gerçek İslam” yarışı vardır.⁵⁹⁵ Bu yarış kökenlerini 7. yüzyıldan beri süren İslam Peygamberi Hz. Muhammed’in halefinin kim olduğu tartışmalarından almaktadır. Peygamberin vefatından sonra güvenilir sahabelerden olan Hz. Ebubekir’in bir grup Müslüman tarafından seçilmesi halifelik kurumunun kurulmasını sağlamıştır. Küçük bir grup Müslüman ise Hz. Ali’nin Peygamberin yerine geçmesi gerektiğini savunur. Bu grup özellikle Hz. Ali’nin halifelik döneminde büyüyerek *Şiat Ali* yani Ali’nin taraftarları olarak adlandırılacaktır.⁵⁹⁶ Sünni ve Şii mezhepler arasındaki bu yüzyıllardır süren tartışma günümüzde de kendisini özellikle İran ve Suudi Arabistan ilişkilerinde göstermektedir.

Bu ilişki denkleminde Sünnilik Arap milliyetçiliğini beslerken, Şiilik ise İran milliyetçiliğini beslemektedir. Bunun sonucu olarak iki ülke arasında ciddi ideolojik ve kültürel farklar oluşmuş, petrol üzerinden OPEC içerisinde liderlik savaşı yaşanmış ve Basra Körfezi’nde bölgesel liderlik konusunda bir rekabet söz konusu olmuştur.⁵⁹⁷ Hatta Basra Körfezi’nin isminin Arap Körfezi mi yoksa Fars Körfezi mi olduğu konusunda ciddi tartışmalar yaşanmaktadır.⁵⁹⁸ Bu tartışmaları tetikleyen sadece Suudi Arabistan ile olan çekişmeler değildir. İngilizlerin 1971 yılında Basra Körfezi’nden çekilmesinden sonra İran Şahı’nın bu boşluğu doldurmak amacıyla işgal ettiği üç ada olan Ebu Musa Adası, Büyük Tunb Adası ve Küçük Tunb Adası’ndan kaynaklanan ve Birleşik Arap Emirlikleri ile halihazırda süren ada sorunu, Şah döneminde Bahreyn ve Umman’a yapılan müdahaleler, Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak’ın İran’ı işgali ve

⁵⁹⁵ Hooshang Amirahmadi ve Nader Entessar, “Iranian – Arab Relations in Transition”, Hooshang Amirahmadi ve Nader Entessar (Ed.), **Iran and the Arab World** içinde (1 – 18), London: MacMillan Press, 1993, ss. 7 – 8.

⁵⁹⁶ Daftary, ss. 25 – 29.

⁵⁹⁷ Amirmahdi ve Entessar, s. 2.

⁵⁹⁸ Hooshang Amirahmadi, “Iran and the Persian Gulf”, Hooshang Amirahmadi ve Nader Entessar (Ed.), **Iran and the Arab World** içinde (94 – 125), London: MacMillan Press, 1993, s. 102.

Şattûlarap sorunu bu gerginliğin daha büyük çerçevede İranlılar ve Araplar arasında yaşanmasına neden olmuştur.⁵⁹⁹

Mahmood Sariolghalam İran'ın Arap dünyasına dair devrimden sonraki davranışını üç kavram ile açıklar: Şii eşitlikçiliği, ideolojik merkezîyetçilik ve güvenilirlik. Şiilerin İslam dininin içinde insan aklının kavrayamayacağı hakikatleri barındırdığını düşünmesi ve bu yüzden bir imamı ya da o imamın *gaybetinde* (yokluğunda) onu taklit eden bir merciyi takip etmesi bu mezhebi daha tinsel bir forma sokmaktadır. Dolayısıyla halkların, ulus devletlerin ve medeniyetlerin materyalist bakış açısıyla değil, manevi açıdan değerlendirildiğini görürüz. Bu görüş ülkeler arasındaki maddi hiyerarşileri ortadan kaldırır ve bunun yerine etik üzerine kurulu bir hiyerarşi getirir. İran'ın dış politikasının temeli olan süper güçlerin etkisinden uzak durma davranışı da bu eşitlikçiliğin bir örneğidir. İdeolojik merkezîyetçilik kavramı ise özellikle Pan Arapçılık fikrinin karşısına Pan İslamcılık fikrini koyar. Bunu da İslam'ın sancaktarı olduğu vurgusu ile yapar ve kendisini bir direniş sembolü olarak sunar. Devrim özellikle İranlı din insanları tarafından Arap milliyetçiliğinin düşüşe geçtiği bir dönemde tüm Müslümanlara bir umut olarak sunulmuştur. Bu umudun temeli de devrim sonrası süper güçlerin çıkarlarından ziyade Müslüman ulus devletler arasında olması gereken ideolojik, siyasi ve iktisadi entegrasyon üzerine kurulmalıdır. Bu da ancak İran'ın kendi içinden İslami ideolojiden ilham alarak çıkardığı güvenilirlik kavramının Müslüman dünyasına yayılması ile gerçekleşebilir.⁶⁰⁰

İran'ın Dini Lideri'ne göre ABD'nin çıkarlarını koruması ve genişletmesi adına attığı diğer bir adım Afganistan'ın işgalidir. ABD'nin Afganistan'daki niyetini, İran'ın Dini Lideri, İngilizler ve Batılılar ile güç peşinde koşup, saldırgan bir şekilde yayılcı politikalar izlemek olarak söyler.⁶⁰¹ Ali Hamenei'ye göre, ABD'nin İran'ı da

⁵⁹⁹ Amirmahdi ve Entessar, s. 1; Bahman Baktiari, "Revolutionary Iran's Persian Gulf Policy: The Quest for Regional Supremacy", Hooshang Amirahmadi ve Nader Entessar (Ed.), **Iran and the Arab World** içinde (69 – 93), London: MacMillan Press, 1993, ss. 69 – 70; Hooshang Amirahmadi, "Iranian – Saudi Arabian Relations Since the Revolution", Hooshang Amirahmadi ve Nader Entessar (Ed.), **Iran and the Arab World** içinde (139 – 160), London: MacMillan Press, 1993, ss. 139 – 160.

⁶⁰⁰ Mahmood Sariolghalam, "Conceptual Sources of Post-Revolutionary Iranian Behavior toward the Arab World", Hooshang Amirahmadi ve Nader Entessar (Ed.), **Iran and the Arab World** içinde (19 – 27), London: MacMillan Press, 1993, ss. 19 – 27.

⁶⁰¹ Hamenei, "Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Xutbeha-yé Nemaz-é Com'e-yé Bist u Yek Remezan", 7 Aralık 2001 (16 Azer 1380).

dâhil ederek Afganistan’a dair taşıdığı niyetlerden biri İran’ı bu çatışmanın içerisine çekmektir. Böylece ABD’nin İran’ı Afganistan işgaline dâhil ederek hava sahasından ve kara yolundan faydalanacağı iddia edilir. Ancak bunun arkasında, İran’ın Rehberi’ne göre bambaşka bir niyet daha vardır. İran’ı dâhil ederek ABD’nin, İslam dünyasına İran’ın aslında İslami usullere pratikte uymadığını göstermek istediği iddia edilir. Ancak Ali Hamenei, İran Devleti’nin bu sürecin başından itibaren net bir duruş sergilemeseydi, ABD’den kaynaklı beklentilerin günden güne artabileceğini söyler.⁶⁰² Burada ilginç olan, ABD ile İran’ın Afganistan’da yaptığı iş birliğinin İran’ın Dini Lideri tarafından hiçbir şekilde halkına karşı dile getirilmemesidir.

Bölgesel olarak ABD’nin başka bir niyetinin Irak ile ilgili olduğu sıklıkla vurgulanır. İran’ın Rehberi, ABD’nin Irak’a kitlesel imha silahlarına karşı girmesinin aslında “*bir yalan*” olduğunu söyler.⁶⁰³ Ona göre ABD’nin Irak’taki niyeti, Bağdat’ı işgal ederek “*İslam dünyasının kalbini ele geçirmek*”, Irak’ın petrol sahalarının sahibi olmak, Orta Doğu bölgesini domine etmek ve “*Siyonist rejim*” olarak adlandırdığı İsrail’e destek vermek ve onu korumaktır.⁶⁰⁴ Ancak halkı ile kurduğu ilişkide, Ali Hamenei’nin sıklıkla korku unsurunu kullanıp, tarihi işgallerle dolu olan bir ülkenin vatandaşlarının travmalarını canlı tuttuğunu görürüz. Yine öznesi belli olmayan bir atıf ile Irak Savaşı üzerinden bu ihtimali Hamenei şöyle dile getirir:

*Gaspçı İsrail Devleti’nin önde gelen Siyonist yetkililerinden bir tanesi geçen sene Amerikalılara şu tavsiyeyi verdi... Zamanınızı Irak ve Kuzey Kore gibi ülkelerle boşa harcamayın. Sizin asıl sorunuz İran’dır. Eğer Orta Doğu’yu istiyorsanız, zamanınızı Irak’a değil, İran’a harcamayın.*⁶⁰⁵

Aslında Hamenei’nin yaratmak istediği korku temelsiz değildir. Afganistan’ın işgali ve Irak Savaşı, İran üzerinde ciddi bir baskı ve korku yaratmıştır. Ancak bu korkunun gerçekliğinden ziyade burada vurgulanması gereken bu korkudan beslenmektir. Bu korkunun yarattığı yöneten ve yönetilen ilişkisi ile devrimden sonra

⁶⁰² Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Éctima’-yé Bozorg-é Merdom-é Ésfahan”, 30 Ekim 2001 (8 Aban 1380).

⁶⁰³ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Eqşar-é Muxtelef-é Merdom”, 14 Nisan 2004 (26 Ferverdin 1383).

⁶⁰⁴ A.g.e.; Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Merdom-é Gom”, 9 Ocak 2003 (19 Dey 1381).

⁶⁰⁵ Hamenei, “Beyanat Der Didar-é Cevanan-é Sistan u Beluçéstan”, 25 Şubat 2003 (6 Ésfend 1381).

kendisini özellikle bu korku üzerinden tanımlayan dini liderlik makamı bu tarz atıfları önemli kılmaktadır.

İran'ın Dini Lideri'ne göre ABD'nin bir diğer bölgesel niyeti İsrail Devleti ile 2000 yılında başlayan ikinci intifadayı bastırmaktır.⁶⁰⁶ Ali Hamenei, ABD'nin bu amacını yerine getirebilmek için, “*Filistin'in direniş kuvvetleri*” olarak adlandırdığı Hamas ve İslami Cihad ile “*Lübnan'ın direniş grubu*” ismi ile nitelendirdiği Hizbullah'ı terörist olarak tanımlamaya çalıştığını söyler. İran'ın Dini Lideri'ne göre bu yapılar uluslarının bağımsızlığı için savaşmanın ötesinde İran Devrimi'nden aldıkları ilhamla güçlenmişlerdir.⁶⁰⁷ Dolayısıyla ABD'nin bu yapılara dair politikası doğrudan Dini Lider'in söylem alanına girer.

II.C.6.a.ii. “İç Düşman” Söylemi

İran'ın içinde ABD'nin ne gibi niyetleri olduğuna baktığımızda, karşımıza Ali Hamenei'nin adeta tüm karşı söylemleri yutan “*yabancı bir ele*” benzettiği iç düşman kavramlaştırması çıkar.⁶⁰⁸ Burada düşman içerde olduğu için “*sızıcı bir güçtür*” ve niyeti, İslam Cumhuriyeti'ni ona karşı komplolar düzenleyerek ortadan kaldırmak ve Ali Hamenei'nin ifadesiyle “*dünyada hak ve adalet arayışının pınarını*” kurutmaktır.⁶⁰⁹ Bunun yapmanın yolu da halkın ve siyasetçilerin “*inancını ve bilincini*” ele geçirmektir.⁶¹⁰ Daha sonrasında Ali Hamenei, yolsuzluklarla eş değer gördüğü “*ABD reformlarının*” uygulanacağını söyler.⁶¹¹ ABD'nin İran'ın içindeki niyetlerini, yine Ali Hamenei'nin ifadelerinden yardım alarak gruplandırabiliriz. İran'ın Dini Lideri'ne göre İran ulusunu içerden istila etmenin iki yolu vardır; siyasi ve kültürel yol.

⁶⁰⁶ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Xutbeha-yé Nemaz-é Com'e-yé Bist u Yek Remezan”, 7 Aralık 2001 (16 Azer 1380).

⁶⁰⁷ Hamenei, “Beyanat-é Mu'ezzemün Léh Der Didar-é Şérket-é Konendegan-é Hemayeş-é Beynolmeleli-yé Resaneha-yé Cehan-é Éslam Der Hémayet ez Éntefaze”, 31 Ocak 2002 (11 Behmen 1380).

⁶⁰⁸ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Mermom-é Gom”, 9 Ocak 2003 (19 Dey 1381).

⁶⁰⁹ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Éctima'-yé Bozorg-é Mermom-é Ésfahan”, 30 Ekim 2001 (8 Aban 1380); Ali Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Éctima'-yé Bozorg-é Herem-é Emam Xumeyni”, 4 Haziran 2002 (14 Xordad 1381), <https://www.leader.ir/fa/speech/2273> (17 Şubat 2019).

⁶¹⁰ Ali Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Goruh-é Kesiri ez Kargeran u Mu'alléman be Munasebet-é Ruz-é Karger u Hefte-yé Mu'allem”, 1 Mayıs 2002 (11 Ordibeheşt 1381), <https://www.leader.ir/fa/speech/2258> (18 Şubat 2019).

⁶¹¹ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é E'za-yé Sétadha-yé Nemaz-é Com'e-yé Seraser-é Kéşver”, 27 Temmuz 2002 (5 Mordad 1381).

Siyasi yolda düşmanın en önde gelen niyetinin, devrime bağlı olan ve onunla yükselişe geçen neslin oluşturduğu gruplar arasında ihtilaflar çıkarmak olduğu iddia edilir. Ali Hamenei, bu politikanın sadece İran’a özel olmadığını, ABD’nin İran’ın da içerisine dahil olduğu bölgeye dair bir politikası olduğunu söyler. İran’ın Dini Lideri’ne göre ABD, bu politikasını, özellikle anayasa, din ve İslam Cumhuriyeti düzeni gibi temel konuları tartışmalı hale getirerek uygulamaya çalışmaktadır.⁶¹² Burada hedefte olanın ülkenin yetkilileri olduğu söylenir. Özellikle ABD’nin, ülkede “sol”, “sağ” ve “buna benzer etiketler” kullanarak yetkililer arasında anlaşmazlıklar çıkardığı iddia edilir.⁶¹³ Ali Hamenei bu söylemi kullanarak, ülke içinde Muhammed Hatemi liderliğindeki reformistlerin üzerine gider ve ABD’nin aslında ülke içindeki reformistleri desteklediğini söyleyerek sorumlular arasında anlaşmazlıklar çıkarmak istediğini söyler. Çünkü İran’ın Rehberi’ne göre ABD, devrime inanan hiçbir grubu desteklemez; ülkede reformu samimi bir şekilde isteyenler ABD’ye karşı durmalı ve ABD’nin bu desteğinin aslında “ABD reformu” olduğunu anlayıp bunu “çöpe atmalıdır”.⁶¹⁴ Ali Hamenei, ABD açısından reformistlerin “işyerlerinin camlarını aşağı indiren maskeli kabadayılar ve ulusal çıkarların, devrimin ve İmam Humeyni’nin aksine konuşanlar” olduğunu söyler. Bu sebeple özellikle İran içinde kendisini reformcu olarak tanımlayan siyasetçiler, ABD’nin yapmak istedikleri ile kendi çabaları arasındaki farkı net bir şekilde halka açıklamalıdır.⁶¹⁵ Çünkü İran’ın Dini Lideri’ne göre gerçek reform, “devrimin temellerini güçlendirmek ve ilerici modern anayasayı uygulamak için yapılacak her harekettir” ve halk İmam Humeyni’nin gerçekleştirdiği bu reformu desteklemelidir.⁶¹⁶ Diğer yandan Ali Hamenei, ABD reformlarının tek amacının İslami düzen içinde kaos çıkararak, Pehlevi iktidarını ülkeye geri getirmek ve ABD’nin devrim

⁶¹² Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Xutbeha-yé Nemaz-é Com’e-yé Tehran”, 14 Kasım 2003 (23 Aban 1382).

⁶¹³ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Éctima’-yé Bozorg-é Mordom-é Ésfahan”, 30 Ekim 2001 (8 Aban 1380).

⁶¹⁴ Ali Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Cem’i ez Mudiran u Mes’ulan-é Vezaret-é Amuzéş u Perveréş”, 17 Temmuz 2002 (26 Tir 1381), <https://www.leader.ir/fa/speech/2285> (2 Mart 2019).

⁶¹⁵ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é E’za-yé Sétadha-yé Nemaz-é Com’e-yé Seraser-é Kéşver”, 27 Temmuz 2002 (5 Mordad 1381).

⁶¹⁶ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Cem’i ez Mudiran u Mes’ulan-é Vezaret-é Amuzéş u Perveréş”, 17 Temmuz 2002 (26 Tir 1381).

öncesi günlerde sahip olduğu siyasi, ekonomik ve kültürel imtiyazların tekrardan tesisi olduğunu söyler.⁶¹⁷

Kültürel açıdan ise Ali Hamenei özellikle ülkenin gençlerinin ABD'nin hedefinde olduğunu dile getirir ve ABD'nin bu alanda özellikle dini ve ahlaki yozlaştırmaya çalıştığını ve bunu da laikliği aşılamaaya çalışarak yaptığını iddia eder.⁶¹⁸ Dolayısıyla ABD ile mücadele öyle bir alana taşınır ki, ortalama bir İran vatandaşı gündelik hayatını sürdürürken bu mücadeleden kaçamaz; hatta “iç düşman” ile yan yana olmaması için kaçmaması gerekir. Bu sebeple İran'ın Rehberi ABD'nin, İran halkının bilim ve iktisat alanında gösterdiği mücadeleden dolayı rahatsız olduğunu dile getirir. Ona göre hükümetin gerekli işlerini yapmasını engelleyenler, ister yasama organından olsun isterse yürütme veya yargıdan, Amerika'nın hizmetinde çalışmaktadır; aynen Amerikalıların görüşlerine gazetelerinde yer veren gazeteciler gibi.⁶¹⁹ Dolayısıyla bu kültürel alan, muhalif kesimi yutan büyük bir kara deliğe dönüşmektedir. Örneğin ABD, “işçi toplumunu işinden alıkoymaya çalışmakta ve öğretmenlerin hak taleplerini siyasallaştırmak ve öğretmen topluluğunu düzene karşı direnmeye ikna etmeye çabalamaktadır”. Ancak Ali Hamenei'nin olumladığı biçimde, onların mücadeleleri, inançları ve bilinçleri düşmanın çabalarını boşa çıkarmıştır.⁶²⁰ Ali Hamenei tarafından kutsallaştırılan bu kültürel mücadele sebebi ile de “düşman üssü haline geldiği”⁶²¹ iddia edilen gazetelerin kapatılması da aslında “gerçekleri ve tarihi çarpıtarak... İslam'ın, devrim tarihinin ve devrim figürlerinin” aleyhine yazılar yazan “paralı kalemlere” ve onların destek verdikleri “küresel kibrin propagandasına” karşı bir direniştir.⁶²² Bu direniş söylemini özellikle nükleer enerji konusunda görürüz. Ali Hamenei, ABD'nin İran'ın birkaç ay ya da yıl içerisinde nükleer silah üreteceğine dair söylentiler yaydığını

⁶¹⁷ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é E'za-yé Sétadha-yé Nemaz-é Com'e-yé Seraser-é Kéşver”, 27 Temmuz 2002 (5 Mordad 1381).

⁶¹⁸ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Cevanan-é Ehvaz”, 30 Temmuz 2003 (8 Mordad 1382).

⁶¹⁹ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Xutbeha-yé Nemaz-é Com'e-yé Tehran”, 14 Kasım 2003 (23 Aban 1382); Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é E'za-yé Sétadha-yé Nemaz-é Com'e-yé Seraser-é Kéşver”, 27 Temmuz 2002 (5 Mordad 1381).

⁶²⁰ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Goruh-é Kesiri ez Kargeran u Mu'alléman be Munasebet-é Ruz-é Karger u Hefte-yé Mu'allem”, 1 Mayıs 2002 (11 Ordibeheşt 1381).

⁶²¹ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Xutbeha-yé Nemaz-é Com'e-yé Tehran”, 14 Kasım 2003 (23 Aban 1382).

⁶²² Ali Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Éctéma'-yé Za'iran-é Merqed-é Mutehher-é Émam Xumeyni”, 4 Haziran 2001 (14 Xordad 1380), <https://www.leader.ir/fa/speech/2114> (15 Mart 2019).

ve diğerk taraftan buna aykırı bir biçimde İran'ın nükleer bilimin peşinden gitmesinin hiçbir fayda getirmeyeceğini söylediğini iddia eder. İran'ın Dini Lideri'ne göre bu söylemleri ülke içinde savunmak yine “*düşmanın kalemlerine*” düşmüştür. Ali Hamenei bu “*dış düşman*” destekli “*iç düşmanın*” ne demek istediğini halkına yaptığı konuşmada onları adeta kukla gibi konuşturarak söylemektedir: “*Eğer nükleer bilimi istiyorsanız, Amerika'nın önüne kapanıp eşiğini öpmeniz gerekir*”.⁶²³ Ancak burası da bir mücadele alanı olduğu için, nükleer bilim ile uğraşanlar da kolaylıkla İran'ın özgürlüğü için savaşan direnişçilere dönüşmektedir.

⁶²³ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’ezzem-é Éngélab-é Éslami Der Didar-é Hey’et-é ‘elmi u Karşénasan-é Céhad-é Danéşgahi”, 21 Haziran 2004 (1 Tir 1383).

BÖLÜM 4: ABD – İRAN İLİŞKİLERİNDEKİ OLAY SENARYOLARI VE TEPKİ ALTERNATİFLERİ

I. ABD – İran İlişkilerindeki Olay Senaryoları

ABD – İran ilişkilerindeki kategorik özellikleri inceledikten sonra imaj ile ilişkilendirilen ve hatta onun ayrılmaz bir parçası olan olay senaryolarına bakabiliriz. Olay senaryolarında özellikle geçmişte yaşanan tecrübelerle dayalı olarak hem algılayan hem de algılanan için olası davranış çıktıları bulunmaktadır. Bunu sağlayan temel faktör tarihten çıkarılan derslerdir. Tarih ve güncel arasında analogiler üzerinden kurulan ilişki sayesinde günümüzdeki anlaşmazlıklar için bir açıklama modeli geliştirilmiş olur. Algılayan bu model sayesinde bir taraftan algılananın davranışını ya da anlaşmazlığın sonucunu tahmin etmeye çalışır ve diğer taraftan anlaşmazlığın çözümünde kendi kullandığı sorun çözücü tekniğin analogiler üzerinden bir değerlendirmesini yapar. Bu kısımda öncelikli olarak ABD Başkanı George W. Bush’un hangi olay senaryolarını ön plana çıkardığı incelenecek ve daha sonra İran’ın Dini Lideri’nin yarattığı ABD imajı ile ilişkilendirebileceğimiz olay senaryolarının ne olduğu analiz edilecektir.

I.A. George W. Bush’un Öne Çıkardığı Olay Senaryoları

Başkanlık yeminini ettiği 20 Ocak 2001 tarihi itibarıyla George W. Bush, içinde bulunduğu dönemi, yani onun tabiriyle “*Soğuk Savaş sonrası dönemi*”, bir şeylerin değişmesi gereken ve farklı düşünölmeye ihtiyaç olan bir dönem olarak tanımlamıştır.⁶²⁴ Aslında ABD dış politikasındaki, özellikle dünya düzenine dair, bir şeylerin artık değişmiş olduğu vurgusu, George H. W. Bush’un 28 Ocak 1992 tarihinde yapmış olduğu ulusa sesleniş konuşmasındaki şu sözlerden sonra daha yüksek sesle dile getirilmeye başlanmıştır: “*Dünyada gerçekleşmiş olan, hayatımdaki, yaşamlarımızdaki en büyük şey, Tanrı’nın lütfu ile Amerika’nın Soğuk Savaş’ı kazanmasıdır... Soğuk Savaş bitmedi; kazanıldı*”⁶²⁵. Dolayısıyla George W. Bush için de Soğuk Savaş sonrası

⁶²⁴ George W. Bush, “Remarks by the President and Prime Minister Blair in Joint Press Conference”, 23 Şubat 2001.

⁶²⁵ George H. W. Bush, “Address Before a Joint Session of the Congress on the State of the Union”, 28 Ocak 1992, <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/address-before-joint-session-the-congress-the-state-the-union-0> (1 Mart 2019).

dönemde artık Sovyetler Birliği ya da parçalandıktan sonraki mirasçısının ismi ile Rusya'nın bir tehdit olmaması gerektiği ve “*özgürlüğünü seven insanların yüzleşmesi gereken yeni tehditlerin*” olduğu bir dünya resmi vardır.⁶²⁶ Bu tehditler ya da başka bir isimlendirme ile “*21. Yüzyılın tehditleri*” ABD Başkanı'na göre iki süper gücün birbirine karşı oluşturduğu tehditler gibi olmaması gerekir.⁶²⁷ Bunlar daha çok “*yanlılıkla fırlatılan bir füzenin*” oluşturabileceği tehditleri, “*kitle imha silahları yapma niyetinde olan haydut devletlerdeki zalimleri*”, bu silahların ABD'nin müttefiklerine karşı kullanılması ihtimallerini ve “*bombalarla tehdit eden teröristleri*” içermektedir.⁶²⁸ Soğuk Savaş dönemindeki tehdit tanımı ile kıyaslandığında ABD Başkanı'nın ifadesiyle bu yeni dönem “*daha fazla yaygın ve daha az belirgin*” tehditlerin olduğu bir dönemdir. ABD Başkanı'na göre bu tarz tehditlere karşı en etkin çözüm de füze savunma sistemlerinin geliştirilmesidir.⁶²⁹ Ancak Soğuk Savaş'ın “*kazanılması*” – bitiş değil – üzerinden okunan 21. Yüzyıl tehditleri karşısında, Soğuk Savaş döneminde Avrupa'daki dengeyi koruyup, transatlantik işbirliğini kolektif savunma ile sağlayacağı ilan edilen ve eski ABD Başkanlarından Harry Truman'ın ifadesiyle “*ortak bir demokrasi, bireysel özgürlük ve hukuk devleti mirası*” paylaşan ülkelerin kurmuş olduğu NATO⁶³⁰ ile yeni dönem içinde düşman olarak tanımlanmayan fakat ne olduğu da dile getirilemeyen Rusya'nın, ne gibi rol oynayacakları ABD'nin İran ile olan ilişkilerini doğrudan etkileyecektir.

I.A.1. 11 Eylül ve Teröre Karşı Savaş

ABD Başkanı'nın İran'ı hangi olay senaryoları içerisinde konumlandığını anlayabilmemiz için öncelikli olarak 11 Eylül'ün ne olduğunu – ve hatta ne olmadığını – ve bu saldırıya hangi tarihsel olaylar üzerinden ne gibi anlamlar yüklendiğini incelememiz gerekir. George W. Bush'un 11 Eylül üzerinden halkı ile kurduğu ilişkide öncelikli olarak savaşın tanımı üzerinde durduğunu görüyoruz:

⁶²⁶ George W. Bush, “Remarks by the President and Prime Minister Blair in Joint Press Conference”, 23 Şubat 2001.

⁶²⁷ George W. Bush, “Address of the President to the Joint Session of Congress”, 27 Şubat 2001.

⁶²⁸ A.g.e.; George W. Bush, “Remarks by the President and Prime Minister Blair in Joint Press Conference”, 23 Şubat 2001.

⁶²⁹ George W. Bush, “Address of the President to the Joint Session of Congress”, 27 Şubat 2001.

⁶³⁰ George W. Bush, “Remarks by the President to the Troops and Personnel”, 13 Şubat 2001, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/20010213-1.html> (2 Mart 2019).

*11 Eylül’de özgürlük düşmanları, ülkemize karşı bir savaş eylemi gerçekleştirmişlerdir. Amerikalılar savaşın ne demek olduğunu biliyorlardı – ancak son 136 yıldır, 1941 yılındaki bir Pazar günü hariç, bunlar, yabancı topraklarda yapılan savaşlardı. Amerikalılar savaş kayıplarının ne demek olduğunu biliyorlardı – ancak huzur dolu bir sabah, büyük bir şehrin merkezindeki kayıpları değil. Amerikalılar ani saldırıların ne demek olduğunu biliyorlardı – ancak öncesinde hiç görülmemiş, binlerce sivil düzenlenen saldırıları değil. Bunların hepsi tek bir günde önümüze getirildi – ve günün sonunda bambaşka bir dünya vardı; özgürlüğün kendisinin saldırı altında olduğu bir dünya.*⁶³¹

George W. Bush tarafından “özgürlük düşmanları” olarak atıfta bulunulan ötekiler, yine ABD Başkanı’nın ifadesiyle ülkenin tarihinde önceden yüzleşilen “20. yüzyılın katil ideolojilerinin”, yani “faşizm, nazizm ve totalitaryanizm’in adımlarını takip eden mirasçılarıdır”. Bu düşmanların gerçekleştirdiği saldırı ABD Başkanı’na göre bir savaş olamazdı. Çünkü savaşın tanımı, onagöre, 136 yıl önce bitmiş olan Amerikan İç Savaşı’ydı. Bunun tek istisnası da ABD’nin 2. Dünya Savaşı’na girmesine sebebiyet verecek olan, Japonlar tarafından 1941 yılında düzenlenen Pearl Harbor saldırılarıdır.⁶³² Ancak yine ABD Başkanı’na göre, Japonların düzenlemiş olduğu ani saldırı, savaşa giriş şekli açısından benzer bir durum yaratsa da 11 Eylül’ü anlatamamaktadır. Dolayısıyla 11 Eylül daha önceden görülmemiş bir dönüm noktası olarak sunulmaktadır. Nasıl eski ABD Başkanlarından Ronald Reagan Berlin Duvarı’nın yıkılışına tanıklık edip bunu bir dönüm noktası olarak adlandırdıysa, George W. Bush da bunun böyle bir dönüm noktası olduğunu söylemektedir.⁶³³ 11 Eylül’ün neye benzemediğini ve hatta benzersiz olduğunu gördükten sonra şu soruyu sormamız gerekir: 11 Eylül’den sonra ilan edilen teröre karşı savaş hangi tarihsel analogilerle anlatılabilir, ya da hangi yönlerden geleneksel örneklerden farklıdır?

Öncelikle ABD Başkanı’nın hangi yönlerden teröre karşı savaş geçmiştiki örneklerden farklı gördüğüne bakabiliriz. George W. Bush’a göre teröre karşı savaş Körfez Savaşı gibi olmayacaktır. Yani belirli bir bölgenin kurtarılması gibi net bir sonuca sahip değildir. NATO’nun Kosova’ya olan müdahalesindeki gibi, sadece hava

⁶³¹ George W. Bush, “Address to a Joint Session of Congress and the American People”, 20 Eylül 2001.

⁶³² A.g.e.

⁶³³ George W. Bush, “Captive Nations Week, 2002”, 17 Temmuz 2002, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/07/20020717-10.html> (2 Mart 2019).

saldırıları düzenleyerek, tek bir Amerikalının hayatını kaybetmeden yürütülen bir savaş gibi de değildir.⁶³⁴ Bu savaşı Vietnam Savaşı ile bağdaştıran bir muhabirin sorusuna karşılık George W. Bush, teröre karşı savaşı daha çok İkinci Dünya Savaşı'na benzettiğini söyler. Ona göre ABD, hakları ve ülkenin özgürlüğü için savaşılmaktadır. Açık bir şekilde ABD Başkanı bu savaşta kayıpların olacağını söyler halkına. Vietnam Savaşı gibi olmasa da Vietnam'dan çıkarılacak dersler vardır. Bu derslerin en başında ABD Başkanı, teröre karşı savaşta Vietnam'dakinin aksine siyasetin savaşın dışında yer alması gerektiğini söyler. Ona göre Vietnam Savaşı sırasında Beyaz Saray'ın üzerindeki siyasi duruşa dair baskı olumsuz bir etki yaratmıştır.⁶³⁵ 11 Eylül sonrası ilan edilen teröre karşı savaş, ABD Başkanı tarafından, siyaset dışılaştırmaya ve hatta siyaset üstüleştirilmeye tabi tutulmak istenmektedir.

11 Eylül saldırıları, Judith Butler'ın ifadesiyle ABD'deki “*kırılğan hayatları*” ortaya çıkarmıştır. Artık ABD topraklarında yaşayan sivil veya asker herkes bu yaralanabilirliğe tabidir.⁶³⁶ Çünkü düşman artık sınırları, liderleri ve halkı belli olan bir ülke değildir. Düşman artık “*hareketleri görünmez olan*”, “*bilmesek de orada duran*”, “*bir süredir ülkemizde bulunan*”, “*normal davranan*” ve “*gözümüze normal görünen*” gevşek ağlarla birbirine bağlı herkes ya da hiç kimsedir.⁶³⁷ Düşman artık bir paranoyadır. Bu paranoyayı da ABD Başkanı, yaptığı konuşmalarda halkına aşladığı korkularla yönetmek ister. Artık savaşları gerçekleştiren ve yöneten belirli siyasi kişiler ya da askeri figürler değildir. ABD Başkanı bunu gündelik hayata çekerek, yıllarca ülke toprakları dışında yürütülen savaşlardan habersiz olan toplumun kucağına bırakır. Artık savaş, “*gözü ve kulakları açık olması gereken*” vatandaşların toplu taşıma araçlarındaki, havaalanlarındaki ve uçaklardaki savaşıdır.⁶³⁸ Peki bu kırılğanlık ve yaralanabilirlik durumu nasıl bir davranış üretmektedir? Burada karşımıza saldırganlık çıkar. Saldırganlığın dönem içindeki en önemli örnekleri Afganistan ve Irak savaşlarıdır. İran'ın sürekli terör örgütleri ile hareket ettiği ve kitlesel imha silahları peşinde koştuğu

⁶³⁴ George W. Bush, “Address to a Joint Session of Congress and the American People”, 20 Eylül 2001.

⁶³⁵ George W. Bush, “President Bush Holds Press Conference”, 13 Mart 2002, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/03/20020313-8.html> (2 Mart 2019).

⁶³⁶ Judith Butler, **Kırılğan Hayat: Yasın ve Şiddetin Gücü**, İstanbul: Metis Yayınları, 2013, Önsöz s. 1.

⁶³⁷ George W. Bush, “Roundtable Interview of the President by Polish Journalists”, 15 Temmuz 2002, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/07/20020715-4.html> (5 Mart 2019).

⁶³⁸ George W. Bush, “President Delivers State of the Union Address”, 29 Ocak 2002.

iddiaları düşünüldüğünde bu iki örnek de İran için bir olay senaryosuna dönüşmektedir. Bu olay senaryosu içinde ABD, tüm kırılabilirliği ile daracık bir akvaryuma konmuş köpekbalığı gibidir.⁶³⁹ Tüm kırılabilirliğine rağmen ortaya koyduğu ve onu tanımlayan şey saldırganlıktır. Özellikle George W. Bush'un bu ilk döneminde ABD'nin bu ikililiğe saplandığını görmekteyiz. Bunları da Afganistan ve Irak örnekleri üzerinden inceleyebiliriz.

I.A.2. Paylaşılabilir Korkular ve Yönetilebilir Kırılabilirlik

12 Eylül 2002 tarihinde Birleşmiş Milletler'de yaptığı konuşmada, 11 Eylül 2001 saldırılarının göstermiş olduğu kırılabilirliğin bir sonucu olan Afganistan'ın işgali davranışının olumlanması ile, ABD Başkanı, giderek arttığını iddia ettiği Irak rejiminin teşkil ettiği tehditlerden bahsetmektedir. George W. Bush, kitle imha silahlarının Saddam Hüseyin tarafından ele geçirilmesi ile, 11 Eylül saldırılarının aslında çok daha büyük korkuların başlangıcı olacağını söyler.⁶⁴⁰ Bunu, ABD Başkanı'nın Birleşmiş Milletler kürsüsünden söylemesinin temel nedeni, 11 Eylül sonrası korkuların uluslararası ve normatif düzeyde paylaşılabilir olduğunu düşünmesinden kaynaklanmaktadır. Ancak bu korkuları paylaşabilecek ülkelerin de bir sınırı vardır. “Medeni dünya” altında tehdit edilen ve “bu tehditlerin farkında olan Tony Blair, Jose Maria Aznar ve Silvia Berlusconi” gibi isimler⁶⁴¹, “Soğuk Savaş kazanan uluslar” ve “demir perdenin ardındaki” ülkelerdir. George W. Bush için “teröre karşı savaş, medeniyetin savaşıdır”. Ona göre Soğuk Savaş'ın sonucunu belirleyen nasıl Avrupa'daki mücadele olmuşsa, teröre karşı savaşın da sonucunu belirleyecek olan Orta Doğu'daki mücadeledir.⁶⁴² Halka olan hitabında ise ABD Başkanı, kırılabilirliğin yönetilebilir olmasını sağlayacak olan korkuyu şu şekilde ifade etmektedir:

Tehdit Irak'tan gelmektedir. Doğrudan Irak rejiminin kendi eylemlerinden, saldırganlık geçmişinden ve terör deposuna dönüşmesinden kaynaklanmaktadır... Kimyasal ve biyolojik silahlara sahiptir ve bu

⁶³⁹ Daracık bir akvaryuma kapatılmış köpekbalığı görseli Judith Butler'ın *Kırılabilir Hayat* kitabının kapağında kullanılmıştır. Kapak resminin sahibi Damien Hirst'tür. Eserin tam ismi “yaşayan birinin zihninde ölümün fiziksel imkansızlığı” olarak geçmektedir.

⁶⁴⁰ George W. Bush, “President's Remarks at the United Nations General Assembly”, 12 Eylül 2002.

⁶⁴¹ George W. Bush, “Interview of the President by Trevor Kavanagh of “The Sun””, 17 Kasım 2003, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/11/20031117-3.html> (5 Mart 2019).

⁶⁴² George W. Bush, “President Bush Speaks at Air Force Academy Graduation”, 2 Haziran 2004.

*silahları üretmektedir. Nükleer silahların peşinden gitmektedir. Teröre ev sahipliği yapıp, terörizmi desteklemekte ve kendi halkına karşı terörü uygulamaktadır... Saddam Hüseyin, İran'a ve kendi ülkesindeki kırktan fazla köye kimyasal saldırı emrini vermiştir. Bu saldırılarda en az 20.000 insan, yani 11 Eylül saldırılarında ölenlerin sayısından 6 kat daha fazla insan hayatını kaybetmiş veya yaralanmıştır... Irak ve El-Kaide terör ağının ortak düşman olarak Amerika Birleşik Devletleri'ni gördüğünü biliyoruz... Birçok kişi Saddam Hüseyin'in nükleer silah yapımına ne kadar yakın olduğunu soruyor. Tam olarak bilmiyoruz ve sorun da bu zaten... Saddam Hüseyin, 'nükleer mücahitler' ismini verdiği kutsal nükleer savaşçıları olan Iraklı nükleer bilimcilerle çeşitli toplantılar yapmaktadır... Irak rejimi, beysbol topundan çok az daha büyüklükteki miktarda yüksek oranda zenginleştirilmiş uranyum üretebilirse, satın alabilirse ya da çalabilirse, bir yıldan daha az bir süre içinde nükleer silaha sahip olabilir... Bazı vatandaşlar, 11 yıl bu problemle yaşadktan sonra neden şimdi karşı koymamız gerektiğini merak edebilir. İşte nedeni; 11 Eylül dehşetini yaşadık. Amerika'dan nefret edenlerin, masum insanlarla dolu olan binalara uçaklarla çarpmayı istediklerini gördük... Kongre üyeleri tarihi bir oylamaya gidiyor... 11 Eylül saldırıları, ülkemize, geniş okyanusların artık bizi tehlikelerden korumadığını göstermiştir. Bu trajik günden önce El-Kaide'nin planları ve tasarılarına dair sadece ipuçlarımız vardı. Bugün Irak'ta, ana hatları daha belirgin ve sonuçları daha ölümcül olabilecek bir tehdit görüyoruz.*⁶⁴³

Konuşmaların birçoğunda İran'ın Irak ile aynı kategorilerde konumlandırılmasından dolayı, Irak üzerinden halka anlatılmak istenen korkuların aslında İran'a dair anlatılan hikâyede de önemli rol oynadığını görüyoruz. George W. Bush, özellikle Irak Savaşı'ndan önce, sürekli bir şekilde halka, Irak'ın kitlesel imha silahlarına erişme konusunda elinde geriye saymakta olan hayali bir saat ile konuşmaktadır. Aynı etkiyi ABD'nin tüm siyasi mekanizmaları üzerinde de göstermiştir. Konuşmada söylediği gibi, 2 Ekim 2002 tarihinde Kongre'de oylanan, Irak'a karşı askeri güç kullanımına onay verecek yetkilendirme için de bir baskı yaratmaktadır.⁶⁴⁴ Çünkü demokratik ülkelerde “rıza üretimi” farklı tabakalardan oluşmaktadır. Halkın, siyasi yapıların, medyanın ve askeri kanadın iç içe geçtiği çok yapılı Amerikan siyasetinde, 11 Eylül ve teröre karşı savaş, bu rızanın üretimi

⁶⁴³ George W. Bush, “President Bush Outlines Iraqi Threat”, 7 Ekim 2002, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/10/20021007-8.html> (6 Mart 2019).

⁶⁴⁴ A.g.e.

konusunda liderlere büyük bir fırsat tanıyacak ve Soğuk Savaş öncesi dönemdeki rıza mekanizmasının merkezinde olan anti-komünizm etkeninin yerini alacaktır.⁶⁴⁵

Kırılğanlığın ve yaralanabilirliğin karşısında konumlandığımız saldırganlık davranışını teröre karşı savaşın ilanından sonra ilk olarak Afganistan’da görürüz. Her ne kadar bu çalışmada saldırganlık olarak söylene de ABD Başkanı için bu davranış baskı altındaki bir halkın özgürleştirilmesi girişimidir. İşgal gerçekleştirildikten sonra da özellikle George W. Bush tarafından bu özgürleştirme girişimi her fırsatta kutsallaştırılmıştır.⁶⁴⁶ Buna değinilen konuşmalarda vurgu, ABD’nin ne kadar hızlı hareket ettiği, terör kamplarını ne kadar kısa sürede yok ettiği, insanları açlıktan kurtardığı ve zalimlerden kaynaklanan baskıları ortadan kaldırdığı üzerinedir. George W. Bush’ a göre “*düşman*”, yedi bin kilometre uzakta da olsa, arada kıtalar da okyanuslar da olsa “*Amerikan ulusunun adaletinden*” hiçbir şekilde kaçamayacaktır.⁶⁴⁷ Çünkü ABD Başkanı için Amerika Birleşik Devletleri, “*bu dünyayı iyileştirmek için kutsanmış olan bir ülkedir*”.⁶⁴⁸

George W. Bush Irak’ın da “*Amerikan adaletinden*” kaçamayacağını sürekli vurgular. Bu noktada ise Irak işgalinden önce Irak’ın dahil olabileceği olası senaryoları düşünürken, ABD Başkanı Körfez Savaşı’nı hatırlar. Ona göre ABD, Irak’a müdahale etmeseydi, 1993 yılından önce Saddam Hüseyin nükleer silahları ellerine geçirmiş olurdu.⁶⁴⁹ Özellikle konuşmalarında George W. Bush’un olası bir müdahalede bulunacağı ülkenin lideri ile rejimi özdeşleştirdiğini ve ikisini de ortak bir potada erittiğini görüyoruz. Dolayısıyla George W. Bush rejimi kötülerken, bir anda liderin ne kadar “yalancı” olduğunu da söylemeye başlar. Bunun örneğini Saddam Hüseyin’de net bir şekilde görürüz. ABD Başkanı’na göre Saddam Hüseyin Körfez Savaşı’ndan sonra kitle imha silahlarını yok etme, silah depolarını uluslararası denetimcilere açma ve biyolojik silahlar konularında yalanlar söylemiştir. ABD Başkanı’na göre, aslında

⁶⁴⁵ Edward S. Herman ve Noam Chomsky, **Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media**, New York: Pantheon Books, 1988, ss. 1 – 35; Andrew Mullen, “The Propaganda Model After 20 Years: Interview with Edward S. Herman and Noam Chomsky”, *Westminster Papers in Communication and Culture*, Kasım 2009, https://chomsky.info/200911__/ (8 Mart 2019).

⁶⁴⁶ George W. Bush, “President Delivers ‘State of the Union’”, 28 Ocak 2003.

⁶⁴⁷ George W. Bush, “President Delivers State of the Union Address”, 29 Ocak 2002.

⁶⁴⁸ George W. Bush, “President Delivers ‘State of the Union’”, 28 Ocak 2003.

⁶⁴⁹ George W. Bush, “President’s Remarks at the United Nations General Assembly”, 12 Eylül 2002.

Saddam Hüseyin kendisini “*medeni dünyadan*” uzaklaştırmaktadır.⁶⁵⁰ Böylesine bir liderin, kurmuş olduğu rejim ile devrilmesi, George W. Bush’a göre özgürleşme adına Orta Doğu bölgesinde bir domino etkisi yaratacaktır. Hatta o kadar ki, bu etkinin kapsamında İsrail – Filistin sorununun çözümü olduğunu da düşünmektedir.⁶⁵¹

I.A.3. Tarihsel Analogiler

Afganistan ve Irak örneklerinde gördüğümüz bu özgürleştirme vurgusu 11 Eylül saldırıları sonrasında ortaya çıkmamıştır. George W. Bush bu konuda özellikle tarihsel analogilerden faydalanır. Ona göre İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Almanya’nın ve Japonya’nın dönüşümü, Sovyetler Birliği’nin yıkılmasından sonra Doğu Avrupa ülkelerinin ve Rusya’nın dönüşümü bu olayların tarihsel analogiler olarak kullanılmasına ve özgürleştirme davranışının tekrar tekrar olumlanmasına neden olmaktadır.⁶⁵² Almanya, Japonya ve Sovyetler Birliği’nin dönüşüm örneklerine baktığımızda bu üç ülke 2. Dünya Savaşı’nın ya da Soğuk Savaş’ın bitiminden önce iktisadi açıdan yıkılma noktasına gelmişlerdir. ABD dış politikasının bu üç örnekte de önce teslim alıp sonra dönüştürme hedefini güttüğünü görürüz. Almanya ve Japonya 2. Dünya Savaşı’nın yıkıcı etkilerinden Marshall Planı ve özellikle Asya bölgesinde verilen ABD kaynaklı krediler ile yükselmiştir. Aynı şekilde Soğuk Savaş döneminde izlenen çevreleme politikası Sovyetler Birliği’ni öncelikli olarak iktisadi açıdan bitirmiş ve sonrasında Rusya ile Doğu Avrupa ülkelerini dönüştürme amacı devreye sokulmuştur. İran ile ilgili olarak ABD dış politikasının bu üç örnekten sıklıkla beslendiği söylenebilir. Bu örnekler ışığında ABD’nin İran’a dair yaptırım siyasetini izlemesinin amacı öncelikli olarak bu ülkenin iktisadi açıdan teslim olmasını sağlamaktır. Bu sağlandıktan sonra da dönüşüm süreci yine bu örneklerdeki gibi aktifleşecektir. ABD Başkanı tarafından özgürleştirme olarak adlandırılan bu dönüşümü farklı örnekler üzerinden inceleyebiliriz.

⁶⁵⁰ George W. Bush, “President Delivers ‘State of the Union’”, 28 Ocak 2003.

⁶⁵¹ George W. Bush, “President Bush Presses for Peace in the Middle East”, 9 Mayıs 2003; George W. Bush, “President Bush Discusses Top Priorities for the U.S.”, 30 Temmuz 2003.

⁶⁵² George W. Bush, “President Bush Presses for Peace in the Middle East”, 9 Mayıs 2003; George W. Bush, “President Bush Discusses Freedom in Iraq and Middle East”, 6 Kasım 2003.

George W. Bush’a göre özgürleştirme davranışının temelinde iş birliği olması gerekmektedir. Bu iş birliği ABD Başkanı için sadece ulusların yaptığı iş birlikleri değildir. Aynı zamanda bu iş birliğine uluslararası örgütlerin de dahil olması gerekir. Dolayısıyla Birleşmiş Milletler’e, Irak Savaşı’na giden yolda ABD tarafından sürekli atıfta bulunulmuştur. Hatta bunu George W. Bush, yine bir tarihsel analogi kullanarak, Milletler Cemiyeti’nin yıkılma nedeni üzerinden anlatır:

*Hem güvenilirlik hem de iradeden yoksun olan Milletler Cemiyeti, diktatörlere karşı olan ilk sınavında çökmüştür. Özgür uluslar, karşı koymak bir yana, bu meydandaki saldırgan kötülüğü fark etmede dahi başarısız olmuşlardır. Böylece diktatörler işlerine devam etmişler, öfkeyi ve anti-semitizmi besleyip, bu şehirdeki (Londra’ya) ve dünyadaki masum insanlara ölümü getirmişler ve geçtiğimiz yüzyılı şiddet ve soykırımla doldurmuşlardır.*⁶⁵³

Birleşmiş Milletleri Irak Savaşı’na dahil etme girişimleri başarısız olacak ve ABD, Birleşmiş Milletler onayı olmaksızın Irak’a girecektir. Dolayısıyla Irak örneği diplomasinin işe yaramadığı ve sonucunda savaşa gidilen bir örnektir. “Şer eksenine” dahil edilen ülkeleri düşündüğümüzde savaşa girmenin tek seçenek olmadığını görmekteyiz. Bu sebeple diplomasinin başarılı olduğu örnekleri incelememizde fayda vardır. Bunlar özellikle Libya, Kuzey Kore ve İran örnekleridir.

George W. Bush’a göre “farklı tehditler farklı stratejileri gerektirir”.⁶⁵⁴ Irak’ta diplomasi işe yaramamıştır. Özellikle Körfez Savaşı sonrası uygulanan yaptırımlar sonuçsuz kalmıştır. ABD Başkanı’na göre yaptırımlar uygulanmasına rağmen, Saddam Hüseyin halkını açlığa terk ederek petrol gelirleriyle “sefa ve silah peşinde koşmuştur”.⁶⁵⁵ Ancak bu örneğin aksine Libya, Aralık 2003 tarihi itibarıyla, Birleşik Krallık ile ABD’nin baskılarının ve BM yaptırımlarının sonucu olarak kitlesel imha silahı üretimi programını iptal ettiğini açıklamıştır. George W. Bush, Kaddafi’nin, bu kararı gönüllü bir şekilde verdiğinin altını çizer. ABD Başkanı’na göre bu kararın ardındaki neden “Amerikan liderliği ve azmidir”.⁶⁵⁶ Diplomasi süreci Kuzey Kore ile

⁶⁵³ George W. Bush, “President Bush Discusses Iraq Policy at Whitehall Palace in London”, 19 Kasım 2003.

⁶⁵⁴ George W. Bush, “State of the Union Address”, 20 Ocak 2004, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2004/01/20040120-7.html> (6 Mart 2019).

⁶⁵⁵ George W. Bush, “President’s Remarks at the United Nations General Assembly”, 12 Eylül 2002.

⁶⁵⁶ George W. Bush, “State of the Union Address”, 20 Ocak 2004.

ilgili olarak da işlemektedir. Kuzey Kore senaryosu içerisinde yine bir baskıcı rejim ve karşısında korku ve açlık içinde yaşayan bir halk olduğu dile getirilir. ABD Başkanı'na göre 1990'lı yıllarda yapılan anlaşmalara ABD sadık kaldıysa da Kuzey Kore "rejimi" tüm dünyayı aldatmıştır.⁶⁵⁷ "Şer ekseninin" prototip bir üyesi olarak da George W. Bush'un başkanlığının birinci döneminde Kuzey Kore'nin nükleer silahlar ile ABD'yi ve tüm dünyayı tehdit ettiği iddia edilmektedir. Ancak burada ABD'nin Kuzey Kore'ye yaklaşımı konusunda öne çıkan senaryo Güney Kore, Japonya, Çin ve Rusya gibi ülkelerle yapılan iş birlikleri olmuştur.⁶⁵⁸ Uygulanan yaptırımlar ile de Kuzey Kore'nin izolasyonu amaçlanmıştır. George W. Bush, özellikle burada Çin'i ikna etmenin ne kadar önemli olduğu üzerinde durmaktadır.⁶⁵⁹

Kuzey Kore örneğine benzer şekilde İran konusunda da Rusya'yı ikna etmeye çalışan ABD, bu çabalarında zorluklar çekecektir. Bu sebeple İran konusunda daha çok Birleşik Krallık, Fransa ve Almanya ile yapılan iş birlikleri öne çıkacaktır. Elimizdeki örnekler üzerinden, basın toplantısında ABD Başkanı'na da sorulan şu soru aklımıza gelebilir. Bir tarafta Libya modeli ve diğer tarafta da Irak modeli vardır. Bunlardan hangisi İran için geçerlidir? Bu soruya cevap olarak ABD Başkanı, İran sorununun diplomatik bir şekilde çözülmesini umduğunu söyler. George W. Bush özellikle Avrupa Birliği ülkelerinin (özellikle AB-3 olarak bilinen ve İran ile sürdürülen diplomatik görüşmelerde ön planda olan Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık) ve Uluslararası Atom Enerji Ajansı'nın çabalarını takdir eder.⁶⁶⁰

2004 yılına geldiğimizde, 11 Eylül saldırıları, Afganistan'ın işgali ve Irak Savaşı o kadar travmatik etkilere neden olmuştur ki kısa bir süre içerisinde geleceğe dönük olay senaryoları olarak ABD Başkanı tarafından ders çıkarılması gereken tarihi noktalara dönüşmüştür. ABD'deki başkanlık yarışının zirveye çıktığı bu dönemde Bush'a göre seçmenler 11 Eylül'den en doğru dersleri çıkaran lideri seçmelidir.⁶⁶¹ Peki bu dersler nelerdir? George W. Bush'a göre ilk ders düşmanın acımasız olması ve

⁶⁵⁷ George W. Bush, "President Delivers 'State of the Union'", 28 Ocak 2003; George W. Bush, "President Announces New Measures to Counter the Threat of WMD", 11 Şubat 2004.

⁶⁵⁸ George W. Bush, "President Delivers 'State of the Union'", 28 Ocak 2003.

⁶⁵⁹ George W. Bush, "Interview of the President by Trevor Kavanagh of 'The Sun'", 14 Kasım 2003.

⁶⁶⁰ George W. Bush, "Interview of the President by Mouafac Harb of Middle East Television Network", 18 Şubat 2004, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2004/02/20040218-10.html> (9 Mart 2019).

⁶⁶¹ George W. Bush, "President's Remarks in Ask President Bush Event", 9 Ağustos 2004.

Amerikalıların aksine bir bilince sahip olmamasıdır.⁶⁶² Dolayısıyla insandışlaştıran terörle mücadele ederken ABD Başkanı'na göre, çözüm kanun yaptırımlarında veya mahkeme yollarında aranmamalıdır. Bu sebeple George W. Bush, 1993 yılında Dünya Ticaret Merkezi'ne düzenlenen saldırıların faillerinin yakalanıp hapse gönderilmesinin bir çözüm getirmediğini söyler.⁶⁶³ 11 Eylül ile bunun ötesine geçme ihtiyacı doğmuştur. Çünkü eskiden ABD toprakları dışında hedef alınan Amerikalılar, artık kendi sınırları içerisinde hedef alınmaktadır. Bunu, ABD Başkanı, en çarpıcı şekilde, Amerikalıların artık kendi coğrafi şartları ile ve geniş okyanuslar ile korunamadığını söyleyerek dile getirmektedir.⁶⁶⁴ Bu korku, Amerikalıların kendi evlerinde, kendi sokaklarında ve kendi işyerlerinde hissetmesi gereken bir korkudur. Seçim döneminde bu korku muhabirler tarafından da dile getirilir. Örneğin ankete katılan insanların üçte ikisinin seçimlerden önce saldırı ihtimalini olası görmesi ve benzer şekilde katılımcıların yarısının teröristlerin kazandığını düşünmesi gibi korkunun ürünü düşüncelerden kaynaklanan sorular George W. Bush'a yöneltilmiştir. Buna cevap olarak George W. Bush, halkına güven aşlamak yerine güvensizliği aşılamıştır:

*Bu, savunulması güç bir ülkedir. İstihbaratımız iyidir. Ancak asla mükemmel değildir; zaten sorun da budur. Burada, Amerika'da bazı hücreleri çökertiyoruz. Ancak burası geniş bir ülkedir. Yapmamız gereken şey, sadece hücumda kalmamızdır.*⁶⁶⁵

11 Eylül sonrası ortalama bir ABD vatandaşının hissetmiş olduğu güvensizlik, ABD dış politikasındaki rıza üretiminin en büyük kaynağı olacaktır.

İkinci olarak ABD Başkanı'nın 11 Eylül'den çıkardığı ders, ABD'nin dünyanın daha huzurlu bir yer olması için sesini yükselttiğidir. Dolayısıyla üretilen bu normatif duruşa karşılık, tüm uluslar ve hatta uluslararası örgütler şartsız bir şekilde destek vermelidir. Aynı şekilde ABD, bazı ülkeleri teröre destekle suçluyorsa, bu ülkeler de teröristler kadar suçlu olmalıdır.⁶⁶⁶ Kuzey Kore konusunda Çin'in ABD'nin yanında yer alması, İran konusunda Rusya'nın ABD'nin yanında yer alması ve hatta

⁶⁶² A.g.e.

⁶⁶³ George W. Bush, "State of the Union Address", 20 Ocak 2004.

⁶⁶⁴ George W. Bush, "President Outlines Path for Lasting Prosperity in Wednesday Speech", 21 Nisan 2004.

⁶⁶⁵ A.g.e.

⁶⁶⁶ George W. Bush, "President's Remarks in Ask President Bush Event", 9 Ağustos 2004.

Irak konusunda Birleşmiş Milletlerin ABD'nin yanında yer alması beklenen davranış çıktılarıdır.

Üçüncü olarak ABD Başkanı'na göre, tehditlerle henüz olgunlaşmadan ilgilenilmelidir. Diplomasiyi her zaman birinci şart olarak düşündüğünü iddia eden George W. Bush, bunun başarısız olması durumunda ülkenin savunulabilmesi için önleyici savaşların yapılabileceğini söyler. Bunun da en önemli örneği Irak ve Saddam Hüseyin'dir.⁶⁶⁷ Teröre karşı mücadelenin, Afganistan'ın işgalinin ve Irak Savaşı'nın temelinde olan da budur aslında; “*savaşı düşmanın ayağına götürmek*”.⁶⁶⁸ Her ne kadar Irak Savaşı'ndan sonra bir istihbarat skandalı ile karşılaşmış olsa da George W. Bush'a göre ABD, Irak'ta kitlesel imha silahları bulunmamasına rağmen haklıdır. Çünkü 11 Eylül sonrası dünyada, bu silahlara sahip olmak bir yana, sahip olabilmek ihtimalinin söz konusu olması tehdidin tanımı için yeterlidir.⁶⁶⁹

I.B. Ali Hamenei'nin Öne Çıkardığı Olay Senaryoları

Ali Hamenei'nin öne çıkardığı olay senaryoları kısmında öncelikli olarak “zalim ve mazlum” dikotomisinin söylemde nasıl verildiği incelenecektir. Sonrasında hangi tarihsel analogilerin bugünkü imajı etkilediği sorusunun cevabı aranacaktır. Bu kısımda özellikle Irak ile yapılan sekiz yıllık savaşa dair “dayatılan savaş” söyleminin ve İran'ın yaşamış olduğu yalnızlığın ABD ile olan günümüzdeki ilişkiye ne gibi etkilerinin olduğu işlenmiştir.

I.B.1. Zalim ve Mazlum Dikotomisi

11 Eylül saldırılarından hemen sonra ABD Başkanı George W. Bush'un “*ya bizimlesinizdir ya da teröristlerle*”⁶⁷⁰ çıkışı İran'da da büyük bir ses getirmiştir. Ali Hamenei, bu cümlelerin sürekli tekrar edilmesini “*bir gücün kibirli ruhunun en kötü tezahürü*” olarak açıklamıştır. İran'ın Lideri'ne göre ABD'nin terörizmle mücadelede yol gösterici olmaya ve hatta terörizmi tanımlamaya hakkı yoktur. Çünkü Ali

⁶⁶⁷ A.g.e.

⁶⁶⁸ George W. Bush, “President Bush Speaks at Air Force Academy Graduation”, 2 Haziran 2004; George W. Bush, “President's Remarks at York, Pennsylvania Rally”, 9 Temmuz 2004.

⁶⁶⁹ George W. Bush, “President Outlines Path for Lasting Prosperity in Wednesday Speech”, 21 Nisan 2004.

⁶⁷⁰ George W. Bush, “Address to a Joint Session of Congress and the American People”, 20 Eylül 2001.

Hamenei'nin verdiği örneklere göre ABD'nin bizzat kendisi Vietnam'da ya da Hiroşima ile Nagazaki'de “bir terör hamlesinde” bulunmuştur.⁶⁷¹ İran'ın Rehberi'nin bakış açısına göre 11 Eylül saldırıları sonrasında başlayan Afganistan'ın işgali ve Irak Savaşı bundan farksızdır. ABD'nin Afganistan'da askerlere karşı değil halka karşı savaştığı iddia edilir. Bu halk “fakir ve mazlum Afgan halkıdır”.⁶⁷² Irak'ta ise ABD, “geyiği kurdun elinden kurtaran bir kasap” tasviri ile anlatılır ve İran'ın Irak halkının yanında olduğu söylenir.⁶⁷³ Aynı şekilde “Siyonist rejimin de” 11 Eylül'den faydalanarak, Filistin meselesini dünya gündeminden düşürdüğünü iddia eden Ali Hamenei, “savunmasız Filistin halkının” ABD'nin İsrail'e verdiği açık destek ile saldırı altında olduğunu söylemektedir.⁶⁷⁴ Dönem içinde yaşanan tüm bu gelişmelerde ortak olan şey, mazlum ve zalim dikotomisidir. Bu dikotomi resmi olarak İran İslam Cumhuriyeti'nin anayasasında da yer almaktadır. Anayasa'nın Dış Politika başlıklı onuncu bölümünde yer alan 154. Maddesinde şunlar yazılıdır:

*İran İslam Cumhuriyeti, beşerî toplumların tümünde insan saadetini kendi gayesi olarak bilir ve bağımsızlık, özgürlük, dürüst ve adil yönetimi dünya insanların tümünün hakkı olarak tanır. Buna göre, diğer milletlerin içişlerine her türlü müdahaleden tamamen kaçınmakla beraber, mazlumların zalimlere karşı haklı mücadelelerini dünyanın neresinde olursa olsun destekler.*⁶⁷⁵

Anayasa'da yer alan bu mazlum/zalim dikotomisi İran İslam Cumhuriyeti'nin kurucuları için bir tarih okumasına dönüşmüştür. Ali Hamenei de kendi konuşmalarında tarihi mazlum ve zalim arasındaki bir mücadele alanı olarak anlatır. Dolayısıyla ABD'ye karşı olmak anayasal bir görevin ötesinde, Firavun zamanlarından başlayıp modern Orta Doğu'da tüm canlılığıyla devam eden tarihsel bir bloğun parçası olmak gibidir. Bu sebeple Ali Hamenei, konuşmalarında ABD'yi bu mazlum/zalim dikotomisi içindeki olay senaryolarında konumlandırır ve bugünkü ABD davranışını bu tarihsel

⁶⁷¹ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Mes'ulan u Kargozaran-é Nézam-é Cumhuri-yé Éslami”, 18 Mart 2002 (27 Ésfend 1380).

⁶⁷² Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Éctima'-yé Bozorg-é Mermom-é Ésfahan”, 30 Ekim 2001 (8 Aban 1380); Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Éctima'-yé Bozorg-é Herem-é Emam Xumeyni”, 4 Haziran 2002 (14 Xordad 1381).

⁶⁷³ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Cevanan-é Ehvaz”, 30 Temmuz 2003 (8 Mordad 1382).

⁶⁷⁴ Hamenei, “Beyanat-é Mu'ezzemün Léh Der Didar-é Şérket-é Konendegan-é Hemayeş-é Beynolmeleli-yé Resaneha-yé Cehan-é Éslam Der Hémayet ez Éntefaze”, 31 Ocak 2002 (11 Behmen 1380).

⁶⁷⁵ Firoozeh Papan-Matin (çev.), “The Constitution of the Islamic Republic of Iran (1989 Edition)”, *Iranian Studies*, Vol. 47, No. 1 (2014), s. 195; *Qanun-é Esasi*, <https://mfa.gov.ir/portal/viewpage/3991> (12 Mart 2019).

noktalar üzerinden tahmin etmeye çalışır. Bu bölümde ilk olarak Amerikan müdahaleciliğinin tarihsel olarak halka hangi analogiler ile anlatıldığı incelenecektir. Daha sonra Ali Hamenei tarafından sıklıkla dile getirilen bu tarihsel olaylardaki anlaşmazlıklar için kullanılan sorun çözücü tekniklerin nasıl ele alındığına bakılacaktır. Sonuç kısmında da İran Lideri'nin hâlihazırdaki anlaşmazlıkların sonucuna dair bu olay senaryolarından esinlenerek ne gibi tahminlerde bulunduğu incelenecektir.

Ali Hamenei'nin Amerikan müdahaleciliğini halkına nasıl anlattığına bakmadan önce genel olarak “Amerikan tahakkümünün” İran'ın Dini Lideri için ne anlama geldiğine bakmamız gerekir. Ali Hamenei'ye göre bu tahakküm “dünyayı zorla yönetme mantığıdır” ve bunun örnekleri Hitler'de ve Sovyetler Birliği'nin ilk liderlerinde de görülmüştür. Ancak İran'ın Rehberi'ne göre bu hiçbir zaman başarılı olamamıştır.⁶⁷⁶ Bu tahakkümün mantığı mazlum ve zalim arasındaki ilişkinin korunmasıdır. Bu ilişki de zalimin mazlum üzerinde sahip olduğu kültürel, ekonomik ve bilimsel dominasyon ile kurulur. Ali Hamenei, zalimlerin bugün, bir zamanlar Doğu'nun elinde olan “bilgiye” mazlumların ulaşmaması için çaba gösterdiklerini söyler.⁶⁷⁷ İran'ın Rehberi'ne göre tarih bu mazlum/zalim hikâyesinin bir tekrarıdır aslında ve Endülüsler zamanındaki Doğu ve Batı arasındaki ilişki, Irak Savaşı'nın eşliğinde 2003 yılında da tüm canlılığını korumaktadır:

Günümüzdeki siyaset İran'ı Endülüsleştirme siyasetidir... Bir zamanlar Müslümanlar Güney Avrupa'da, İspanya'dan Güney Fransa'ya kadar olan yerde bir İslam ülkesi kurdular. Bu ülke medeniyetin beşiği oldu ve Avrupa'da bilim, İslam'ın ilk yüzyıllarındaki işte bu Endülüs Medeniyetinden yayıldı. Bilimin bu topraklarda yayılması böyle olmuştur ve bunu Batılılar da böyle kabul eder. Elbette şimdi onlar bu sayfayı bilim tarihinden kaldırmaya ve Müslümanların ismini silmeye çalışıyorlar... Avrupalılar Endülüs'ü Müslümanlardan geri almak istedikleri zaman, uzun soluklu bir plan yaptılar. O zamanlar Siyonistler yoktu ancak İslam'ın düşmanları ve İslam karşıtı siyasi merkezler aktiflerdi. Gençleri yozlaştırmaya başladılar... Yaptıkları şeylerden biri, şarabın gençlere serbest bir şekilde ulaştırılabilmesi için üzüm bağlarını vakfetmekti. Gençleri şehvet ile kirletmek için kendi eşlerinin ve kızlarının yanlarına

⁶⁷⁶ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'ezzem-é Éngélab-é Éslami Der Xutbeha-yé Nemaz-é Com'e-yé Tehran”, 5 Nisan 2002 (16 Ferverdin 1381).

⁶⁷⁷ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'ezzem-é Éngélab-é Éslami Der Didar-é Hey'et-é 'elmi u Karşénasan-é Céhad-é Danéşgahi”, 21 Haziran 2004 (1 Tir 1383).

*çektiler. Zamanın geçmesi bir milleti yozlaştırmanın veya inşa etmenin yollarını değiştirmez. Bugün de aynı şeyi yapıyorlar. Tabii ki düşmanın ekonomik, kültürel ve siyasi hedefleri vardır. Ekonomik hedefleri açıktır; onlar için Orta Doğu bölgesi üzerindeki ekonomik hâkimiyet çok önemlidir. Bugün komşumuz Irak'ta büyük bir savaş çıkarmanın eşiğindedir. Tüm dünya, hedeflerinin öncelikli olarak ekonomik olduğunu biliyor. Bu hedeflerinin arasında OPEC (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü) ve Irak petrolü üzerinde hâkimiyet ve Orta Doğu petrolü üzerinde kesin bir egemenlik vardır. Ekonomi, maddi dünyanın bugünkü Tanrı'sıdır... Bu eylemler... Firavun'un ve Karun'un tezahürleri olan petrol ve silah şirketleri ile benzerlerinin ceplerini doldurmak için yapılmaktadır.*⁶⁷⁸

Kur'an'da sıklıkla dile getirildiği gibi Ali Hamenei'nin konuşmalarında da Hz. Musa aslında bir semboldür. Hak ve adalet arayışının bir sembolü olan bu Peygamber'in karşısında Firavun ve Hz. Musa'ya ihanet eden Karun simgesi vardır. Ali Hamenei bu tarihsel geçişleri o kadar sık yapar ki, yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi ABD'nin Irak Savaşı, birdenbire Firavun ve Karun'un modern izdüşümleri olan yapılara hizmet eder hale gelir. Bu zalim/mazlum dikotomisi kullanımını ise en çok İran'ın Dini Lideri'nin Şah dönemine bakışında görürüz. Ali Hamenei'nin “*Dovran-é sétemşahi*” yani “*Şah'ın zulmettiği dönem*” ismi ile adlandırdığı bu dönemde din alanında yaşanan “durgunluğa” eşlik eden “*Baticılık*” ve “*Gerbzedegi*” yani “*batı zehirlenmesi*” fikirleridir.⁶⁷⁹ Ali Hamenei genel olarak İran'ı Şah dönemi içinde ABD'nin bir parçası olarak konumlandırır. Ancak özellikle siyasetin ve yargının Amerikalıların iradesinde olduğunu belirtir. Ali Hamenei, ABD'nin Sovyetler Birliği ile yaşadığı rekabetten dolayı İran'a “*hegemonya pençelerini... daha pervasız bir şekilde geçirdiğini*” belirtir. İran'ın Rehberi'ne göre “*İslam Devrimi*” bilimsel, ekonomik ve endüstriyel ilerleme ve ABD'ye olan bağımlılığın ortadan kalkması açısından bir milat gibidir.⁶⁸⁰ Peki, bu milada kadar hangi tarihsel noktalar üzerinden Amerikan müdahaleciliği anlatılır?

⁶⁷⁸ Hamenei, “Beyanat Der Didar-é Cevanan-é Sistan u Beluçéstan”, 25 Şubat 2003 (6 Ésfend 1381).

⁶⁷⁹ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Éctima'-yé Bozorg-é Mermom-é Ésfahan”, 30 Ekim 2001 (8 Aban 1380).

⁶⁸⁰ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Danéşcuyan u Danéşamuzan be Munasebet-é Géramidaşt-é Salruz-é Sizdeh Aban”, 4 Kasım 2002 (13 Aban 1381).

I.B.2. Tarihsel Analogiler

“İslam Devrimi” olarak adlandırılan milada kadar Ali Hamenei, özellikle üç tarihi olayı ABD müdahaleciliğinin analogileri olarak kullanıp halkına anlatır. Bunlardan ilki her ne kadar içerisinde ABD olmamasına rağmen, aynı zihniyeti paylaştığı iddia edilen ve “büyük şeytan” metaforunun asıl sahibi olan İngilizlerin başrolde oldukları İran Meşrutiyetidir. İkinci analogi, petrolün millileştirilmesi girişimi ve İran siyasetinde Muhammed Musaddık ile Ayetullah Kaşani’nin nasıl okunması gerektiği ile ilgilidir. Son olarak bu girişimin ertesinde 1953 yılında yaşanan 28 Mordad Darbesi üçüncü analogi olarak anlatılır.

Ali Hamenei’ye göre İran Meşrutiyeti modern hak arayışlarının ilkidir ve halkçı olmasının yanı sıra dini bir harekettir. Bu anayasa hareketini İran’ın Dini Lideri, Kaçarların neden olduğunu iddia ettiği otoriterliğe karşı bir hareket olarak tanımlar. Ancak İran’ın Rehberi’ne göre bu hareket, dönemin “baskıcı siyasi akımı” yani İngilizler tarafından siyasi ve kültürel olarak sindirilmiş ve yine onlar tarafından İngiliz tarzı bir anayasal harekete dönüştürülmüştür. Bu dönüşümün asıl sonucu da Ali Hamenei tarafından “Kaçar diktatörlüğünden daha kötü” olarak tanımlanan ve “daha acımasız ve daha zalim” olması ile suçlanan “Rıza Han diktatörlüğüdür”. Her ne kadar İran Meşrutiyetinde özne Amerikalılar olmasa da dönemin zalimi olarak zikredilen İngilizler üzerinden anlatılmak istenen bu iki devletin tarih içerisinde benzer davranışlar sergilediğidir. Bundan dolayı da Ali Hamenei, anayasa hareketine benzer şekilde petrolün millileştirilmesinde, bu sefer Amerikalıların aynen İngilizler gibi davrandığını ve hatta yine Ali Hamenei’nin ifadesiyle Amerikalıların İran’daki anayasa hareketine karşı çıkmış İngilizlerle beraber çalıştığını söyler. Bunun sonucu olarak da meşrutiyet hareketinin sonrasında yaşananlara benzer olarak yine Pehlevi ailesinden bir üyenin yani Muhammed Rıza Pehlevi’nin iktidarının tekrar kurulduğunu dile getirir.⁶⁸¹

Buradaki dikkat çekici detay, Ali Hamenei’nin İran siyasetinin iki önemli ismi olan Muhammed Musaddık ve Ayetullah Kaşani’yi halkına nasıl anlattığıdır. Bu iki

⁶⁸¹ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Éctima’-yé Bozorg-é Herem-é Emam Xumeyni”, 4 Haziran 2002 (14 Xordad 1381).

siyasetçinin yolu 1949 yılında oluşturulan ve dönemin meclisi içinde özellikle petrolün millileştirilmesi konusunda çok etkin bir rol oynayan Milli Cephe grubunda kesişmiştir. Bünyesinde liberalleri, milliyetçileri, sosyalistleri, laikleri ve dini figürleri barındıran bu grup içinde Ayetullah Kaşani gibi düşünen din insanları Milli Cephe ile taktiksel olarak bir iş birliği içerisine girmiştir. Muhammed Musaddık liderliğindeki bu grubun girişimleri ile petrol 1951 yılında millileştirilmiş ve Musaddık'ın Başbakanlık dönemi başlamıştır. Ancak Ali Hamenei'ye göre petrolün millileştirilmesi hareketi Musaddık sayesinde değil, Ayetullah Kaşani sayesinde başarıya ulaşmıştır ve hatta bir adım daha ileriye giderek Ali Hamenei o dönem Musaddık'ı halkın tanımadığını ve halkın ona destek vermediğini iddia eder. İşte tam olarak bu noktada Ayetullah Kaşani halkın desteğini bu harekete yönlendiren kişi olarak sunulur. Hatta 1952 yılında başbakanlıktan istifa ederek görevini dört günlüğüne bırakan Musaddık'ın tekrardan güçlenip başbakanlık koltuğuna oturmasını sağlayanın da Ayetullah Kaşani olduğu iddia edilir.⁶⁸² Ancak tüm bunlar 1953 yılında, İran takvimine göre Mordad ayının 28. gününde yani 19 Ağustos 1953 tarihinde nihayete erdirilmiş olan 28 Mordad Darbesi'ne engel olamayacaktır. Ali Hamenei sıklıkla halkına bu darbenin Amerikalılar ve İngilizler tarafından yapıldığını hatırlatır. Hatta bu darbenin arka planını anlatan ABD kaynaklı haberleri de yakından takip ettiğini hissettiren Ali Hamenei, özellikle sanatçılara yaptığı konuşmada darbenin mimarlarından birisi olan CIA Yakın Doğu ve Afrika Bölümü Şefi ve eski ABD Başkanlarından Theodore Roosevelt'in torunu Kermit Roosevelt'in Tahran'daki gazetelerde yayınlanmak üzere içi makale ve karikatürlerle dolu olan bir bavulla nasıl İran'a geldiğini anlatır. Bunu anlatırken Ali Hamenei net ifadeler kullanır: *“Bu CIA'in oyunudur. Onlarla uyumsuz olan ve onların çıkarını sağlamayan bir hükümeti, halkın oylarına dayanan bir hükümeti sanat araçlarını da dahil ederek devirdiler”*.⁶⁸³

Ali Hamenei'ye göre 28 Mordad Darbesi'nden İran Devrimi'ne kadar geçen süre içinde Amerikan müdahaleciliği tüm hızı ile devam etmiştir. Konuşmalarda Şah'ın

⁶⁸² Ali Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Éctima’-yé Bozorg-é Merdom-é Şehr-éstan-é Kaşan u Aran u Bidgol”, 11 Kasım 2001 (20 Aban 1380), <https://www.leader.ir/fa/speech/2189> (13 Mart 2019).

⁶⁸³ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Eshab-é Ferheng u Honer”, 23 Temmuz 2001 (1 Mordad 1380).

iktidarı ile ABD yönetimi o kadar iç içe geçmiştir ki, İran halkının ve yönetimin karşı karşıya geldiği her olayın arkasında ABD'nin olduğu dile getirilir. Bu sebeple İran'ın Dini Lideri tarafından halkının hatırlaması için sürekli atıfta bulunduğu tarihsel noktalara bakmakta fayda vardır. Ali Hamenei, 1962 yılında Humeyni'nin Şah'ın Beyaz Devrimi'ne karşı başlatmış olduğu mücadelenin ilk olarak Amerikan haber alma örgütlerinin dikkatini çektiğini söyler. Bu sebeple 4 Kasım 1964'te Humeyni'nin sürgün emrinin ABD tarafından verildiği iddia edilir.⁶⁸⁴ Özellikle 3 Haziran 1963'te yapmış olduğu Aşura konuşmasının ardından 5 Haziran'da (15 Xordad) tutuklanan Humeyni'nin destekçileri ile Şah yönetiminin silahlı güçleri arasında gerçekleşen olayları, Ali Hamenei halkın zihninde diri tutmaya çalışır.⁶⁸⁵ İran'ın Dini Lideri başkent Tahran'da ve din insanlarının merkezi olarak kabul edilen Kum şehrindeki çatışmaların özellikle dönemin ABD Başkanı John F. Kennedy zamanında gerçekleştiğinin altını çizer. Aynı şekilde benzer bir suçlamayı Ali Hamenei başka bir ABD Başkanı olan Jimmy Carter'a da yöneltir. İran'ın Rehberi'ne göre Carter'ın 31 Aralık 1977 yılında protestoların en zirvede olduğu dönemde İran'ı “*istikrar adası*” olarak tanımlaması insanlık suçlarına göz yummaktır. Dolayısıyla 8 Eylül 1978'deki (17 Şehriver) ve 4 Kasım 1978'deki (13 Aban) protestolarda gerçekleşen sivil kayıplar da bunun bir sonucudur ve Ali Hamenei'ye göre bunların arkasında Amerikan istihbarat servisleri vardır.⁶⁸⁶

I.B.3. “Dayatılan Savaş” Söylemi ve İran'ın Yalnızlığı

Bu analogilere ek olarak İran Devrimi'nden sonra gerçekleşen ve Ali Hamenei tarafından özellikle “*kutsal savunma*” ve “*dayatılan savaş*” isimleri ile halka anlatılan Irak ile yapılan savaş vardır. Bu savaş da Ali Hamenei'nin ABD'ye dair taşıdığı imajda bir senaryo olarak yerini alır. Bu senaryoda başrol ise İran'ın yalnızlığıdır.

⁶⁸⁴ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Danéşcuyan u Danéşamuzan be Munasebet-é Géramidaşt-é Salruz-é Sizdeh Aban”, 4 Kasım 2002 (13 Aban 1381).

⁶⁸⁵ Hamenei, “Beyanat-é Mu'azzamün Léh Der Çehardehomin Salgerd-é Rehlet-é Bunyangozar-é Cumhuri-yé Éslami-yé İran Hezret-é Émam Xumeyni”, 4 Haziran 2003 (14 Xordad 1382); Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Mermom-é Gom”, 9 Ocak 2003 (19 Dey 1381).

⁶⁸⁶ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Xutbeha-yé Nemaz-é Com'e-yé Tehran”, 14 Kasım 2003 (23 Aban 1382); Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Danéşcuyan u Danéşamuzan be Munasebet-é Géramidaşt-é Salruz-é Sizdeh Aban”, 4 Kasım 2002 (13 Aban 1381).

Ali Hamenei'ye göre Irak üç nedenden ötürü İran'a saldırmıştır: Irak'ın devrim sonrası İran'da sınır güvenliğini sağlayacak bir askeri güce sahip olmadığını, düzgün toplumsal ve idari bir düzenin olmadığını ve dünyada İran Devrimi'nin taraftarının olmadığını düşünmesidir. Bu sebeple Irak ile yapılan savaş İran açısından bir savunma savaşıdır. Hatta İranlılar bunu “kutsal savunma” olarak adlandırırlar ve daha da önemlisi “dayatılmış” olan bir savaş olarak görürler.⁶⁸⁷ Bunu empoze eden de sadece Irak değil, her konuda anlaşmazlıkları olmasına rağmen bu savaş özelinde hemfikir oldukları iddia edilen ABD ve Sovyetler Birliği'dir. Ali Hamenei bu iki süper gücün yanı sıra, NATO'nun, Avrupalı güçlerin, Sovyetler Birliği'nin etkisi altındaki Doğu Avrupa'nın ve Varşova Paktı ülkelerinin de Irak'a yardım ettiğini söyler. Bu sebeple Ali Hamenei'ye göre, Irak'ın planı aslında ABD ve Sovyetler Birliği'nin planından ibarettir.⁶⁸⁸ İşte tam olarak bu noktada devrim sırasında sokaklarda İran İslam Cumhuriyeti'nin kurucusu olan Ayetullah Humeyni'nin destekçileri tarafından atılan ve devrim sonrasında sokakları aşip Tahran'daki Dışişleri Bakanlığı girişindeki kapı üzerine nakşedilen şu slogan kendi anlamını bulur: “*Ne şerqi, ne gerbi, cumhuri-yé éslami*” yani “*ne Doğu, ne Batı, sadece İslam Cumhuriyeti*”.

I.B.3.a. Ulusal Birliğin Sağlanması ve “Ne Doğu Ne de Batı”

Ali Hamenei'nin İngilizlerin veya Amerikalıların müdahaleciliği üzerinden halkına anlattığı bu senaryolarda hangi sorun çözücü teknikleri ön plana çıkardığına baktığımızda ilk olarak karşımıza ulusal birliğin sağlanması çıkmaktadır. Ulusal birlik ile İran'ın Dini Lideri'nin kastettiği ABD kaynaklı tehditlere karşı tüm İran'ın söz birliği içerisinde hareket etmesidir. Hamenei, söz birliğinin olduğu yerde ABD'nin İran'a yaklaşamayacağını söyler.⁶⁸⁹ Bu söz birliğinin beslendiği en büyük kaynak da siyasetçiler ve din insanları arasındaki iş birliğidir. Ali Hamenei'ye göre “*düşman*” meşrutiyet hareketinde bunu hedef almıştır. İran'ın Dini Lideri için meşrutiyet

⁶⁸⁷ İran İslam Cumhuriyeti Yüksek Askeri Şurası tarafından 1983 yılında devrimin dördüncü yılı için bastırılan ve İran – Irak Savaşı sırasında çekilmiş fotoğraflardan oluşan kitap için bk. Supreme Defence Council of the Islamic Republic of Iran, **The Imposed War: Defence vs. Aggression**, Tahran: War Information HQ, 1983.

⁶⁸⁸ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Éctima'-yé Bozorg-é Mermom-é Ésfahan”, 30 Ekim 2001 (8 Aban 1380); Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Goruh-é Kesiri ez Kargeran u Mu'alléman be Munasebet-é Ruz-é Karger u Hefte-yé Mu'ellem”, 1 Mayıs 2002 (11 Ordibeheşt 1381).

⁶⁸⁹ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Éctima'-yé Bozorg-é Herem-é Emam Xumeyni”, 4 Haziran 2002 (14 Xordad 1381).

hareketinin “zorba yöneticilere” dayatılmasını sağlayan halkın varlığıdır ve bu hareketi Kaçar Hanedanlığının başındaki Muzafereddin Şah istememiştir. Bu hareketin kabul edilmesini sağlayanın halkın baskısı olduğu söylenir. Ancak Ali Hamenei, bu halk hareketinin arkasındaki itici gücün din insanları olduğunu söyler ve sonrasında halkı öne çıkaran din insanlarının “*özünü kaybetmiş entelektüellerden bir grup*” tarafından İngilizler’in de desteğiyle hayal kırıklığına uğratıldığını dile getirir. Ayetullah Kaşani’nin petrolün millileştirilmesi sürecindeki rolü de bundan farklı düşünülmez. “*Düşmanın*” politikacılar ile din insanlarını birbirinden ayırmayı amaçladığı iddia edilir. Ali Hamenei’ye göre Ayetullah Kaşani’nin tecrit edilmesi 28 Mordad Darbesi’nde halkın tekrar etkinliğini göstermesine engel olmuştur. Böylece “*söz birliğinin*” olmadığı bir ortamda ABD’nin, İngilizler ile iş birliği içinde darbeyi gerçekleştirdiği söylenir. Bu senaryonun üç adımda gerçekleştiğini söyler Ali Hamenei; ilk olarak siyaset, din ve din insanlarından koparılır, ikinci olarak bu değişimin yansıması olarak halkın hayal kırıklığına uğratılması sağlanır ve son olarak da halkın yokluğunda “*kibirli düşmanın avucunda acımasız ve zalim bir diktatörlük*” kurulur.⁶⁹⁰

Amerikan müdahaleciliği üzerinden zihni olarak oluşturulan bu olay senaryosunun modern izdüşümü Afganistan’da da Ali Hamenei tarafından görülür. Ali Hamenei’ye göre Afganistan’ın işgali ile Taliban hükümetinin devrilmesinin perde arkasında Afgan halkının verdiği destek vardır. Bu sebeple Ali Hamenei, yeni kurulacak olan yapıda özellikle dikkat edilmesi gereken iki noktanın İslam ve özgürlük olduğunu söyler.⁶⁹¹ Aslında İran’ın Dini Lideri’nin işaret ettiği yeni kurulacak siyasi yapının içindeki siyasetçi ve din insanlarının birlikteliğidir. Bundan ötürü de İran, 1979 Devrimi’nden itibaren farklı ülkeler tarafından kendi sistemini ihraç etmekle suçlanmıştır. Buna Ali Hamenei şöyle cevap verir:

Düşmanlar... devrimi ihraç etmeyin dediler; biz ise devrim bir mal mıdır ki ihraç edilebilsin dedik. Devrim çiçeklerin kokusu gibidir; kendisi yayılır. Devrim bir bahar rüzgârı gibidir; kendisi havaya karışır, kokuyu

⁶⁹⁰ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Éctima’-yé Bozorg-é Merdom-é Şehrétan-é Kaşan u Aran u Bidgol”, 11 Kasım 2001 (20 Aban 1380).

⁶⁹¹ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Xutbeha-yé Nemaz-é Com’e-yé Bist u Yek Remezan”, 7 Aralık 2001 (16 Azer 1380).

*değiştirir ve yayılır. Kimse devrimi ihraç etmemelidir; devrim kendisini ihraç eder.*⁶⁹²

Ali Hamenei'nin Irak ile yapılan “*dayatılan savaş*” üzerinden olumladığı yaklaşım ise İran'ın iki süper güce yanaşmamasıdır.⁶⁹³ Çünkü 1980 yılında başlayan savaşın ardındaki amacın İran'ı zayıf bir şekilde müzakere masasına oturtmak olduğunu söyleyen İran'ın Dini Lideri, özellikle İran içinde Humeyni'ye müzakerelere katılması gerektiğini söyleyen gruplara karşı direnilmesinin çok önemli olduğunu dile getirir. Ali Hamenei bunu net bir şekilde ifade eder: “*Müzakere düşman, İran topraklarından tamamen çıktığında gerçekleşir*”. Buna paralel olarak İran'ın Rehberi için ABD ile müzakerenin gerçekleşebilmesi, İran milletinin ideallerine, hedeflerine ve düzenine saygı göstermekten geçmektedir. Bu sebeple ABD'nin sorununun İran İslam Cumhuriyeti'nin ulusal ve İslami kimliğini kabul etmemesi olduğu söylenir.⁶⁹⁴ Afganistan'ın işgali de bu mantığı İran'ın Dini Lideri açısından doğrular. Çünkü Ali Hamenei'ye göre, “*Amerika'nın bir hükümetle müzakeresi o hükümetin görüşlerini kabul etmek istediği anlamına gelmez*”.⁶⁹⁵

I.B.3.b. Halkın Direnişi ve Nükleer Mücadele

İran'ın Rehberi'nin halkı ile kurduğu ilişkide halkın üstüne düşen görev mücadele etmek ve direnmektir. İran Devrimi sonrası İmam'ın Yolunu Takip Eden Müslüman Öğrencilerin büyükelçilik baskınındaki davranışları, artık “*sabotaj ve casusluk merkezine*” dönüşmüş bir yere karşı yapılan direnişin sonucudur. Ali Hamenei'nin ifadesiyle bu grubun içerisinde devrim sonrası ötekileştirilmeye başlanan farklı siyasi gruplardan öğrenciler yoktur ya da dini inançları olmayanlar bu direnişte yoktur.⁶⁹⁶ Aynı şekilde devrim sonrası İran'a uygulanan yaptırımlara karşı mücadele etmek de olumlanan bir diğer davranıştır. Ali Hamenei'ye göre yaptırımlar uygulandığı

⁶⁹² Ali Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Mu'allem u Kargeran”, 30 Nisan 2003 (10 Ordibeheşt 1382), <https://www.leader.ir/fa/speech/2431> (16 Mart 2019).

⁶⁹³ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Goruh-é Kesiri ez Kargeran u Mu'alléman be Munasebet-é Ruz-é Karger u Hefte-yé Mu'allem”, 1 Mayıs 2002 (11 Ordibeheşt 1381).

⁶⁹⁴ Ali Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Eqşar-é Muxtelef-é Merdom be Munasebet-é Salruz-é Azadi-yé Xurremşehr”, 22 Mayıs 2002 (1 Xordad 1381), <https://www.leader.ir/fa/speech/2268> (17 Mart 2019).

⁶⁹⁵ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Éctima'-yé Bozorg-é Merdom-é Ésfahan”, 30 Ekim 2001 (8 Aban 1380).

⁶⁹⁶ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Danéşcuyan u Danéşamuzan be Munasebet-é Géramidaşt-é Salruz-é Sizdeh Aban”, 4 Kasım 2002 (13 Aban 1381).

vakit söz konusu ülke kendi potansiyelini gerçekleştirebilmek için daha çok çabalar. İran'ın Dini Lideri, bunun en büyük örneğinin Irak ile yapılan sekiz yıllık savaşta savunma sanayisinin mücadelesi olduğunu söyler.⁶⁹⁷

Ali Hamenei'ye göre ABD müdahaleciliğinin sonu, kısa dönemde belirli kazanımlar olmasına rağmen, uzun dönemde müdahaleye maruz kalan bu ulusların ABD'ye karşı gösterdiği sert tepkidir. Bu sebeple Ali Hamenei, ABD tarafından desteklenen Güney Vietnam'daki eski hükümet ile Şili'deki Pinochet yönetimini halkına örnek olarak sunar ve Irak'ı işgal eden ABD'yi yine aynı kaderin beklediğini söyler.⁶⁹⁸ Ali Hamenei'ye göre ABD Irak'ta çıkmaz bir sokağa girmiş “*kuyruğu kapana kısılmış bir kurt*” gibidir ve bu kapandan kurtulmak için ya kuyruğunu koparacaktır ya da durumu kabullenecektir. Irak üzerinden benzeşlik kuran Ali Hamenei, ABD'nin Irak'taki pozisyonunu “*mazlum Filistin ülkesindeki Siyonistlerin durumuna*” benzetir.⁶⁹⁹

ABD ile yaşanan nükleer kriz de Ali Hamenei'nin bakış açısıyla tüm bu senaryolardan farklı değildir. İran'ın nükleer enerji programı ve hatta bunun ötesinde nükleer yakıt döngüsünün her aşamasında yetkin olmaya çalışması aslında bir bağımsızlık mücadelesi olarak sunulur. Çünkü Ali Hamenei'ye göre yapılmak istenen, nükleer santrali çalıştıracak nükleer yakıtın ve teknolojisinin İran'a verilmemesidir. Böylece nükleer reaktörleri çalıştırmak için gerekli olan yakıt konusunda İran bağımlı hale gelecektir. Ali Hamenei'ye göre “*Batılıları*” rahatsız eden de İran'ın bu bağımsızlık mücadelesidir. Buna ek olarak İran'ın Rehberi için bu teknolojinin yerel kaynaklarla yükseliyor olması da “*İslam Cumhuriyeti'nin düşmanlarını*” rahatsız etmektedir.⁷⁰⁰ Çünkü Ali Hamenei'ye göre bu “*düşmanlar*” nükleer enerjiyi “*bağımlı Pehlevi rejimleri*” gibi ülkelerle paylaşmaya hazırlarken, söz konusu İran İslam Cumhuriyeti olduğunda bu kadar gönüllü değillerdir.⁷⁰¹ Bu sebeple de herhangi bir

⁶⁹⁷ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é E'za-yé Sétadha-yé Nemaz-é Com'e-yé Seraser-é Kéşver”, 27 Temmuz 2002 (5 Mordad 1381).

⁶⁹⁸ Hamenei, “Peyam-é Noruzi be Munasebet-é Hulul-é Sal-é Hezar u Sised u Heştad u Do”, 21 Mart 2003 (1 Ferverdin 1382).

⁶⁹⁹ Ali Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Mu'ellemen u Kargeran”, 1 Mayıs 2004 (12 Ordibeheşt 1383), <https://www.leader.ir/fa/speech/2572> (16 Mart 2019).

⁷⁰⁰ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'ezzem-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Hey'et-é 'elmi u Karşénasan-é Céhad-é Danéşgahi”, 21 Haziran 2004 (1 Tir 1383).

⁷⁰¹ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Xutbeha-yé Nemaz-é Com'e-yé Tehran”, 5 Kasım 2004 (15 Aban 1383).

toplumsal, siyasi ve ekonomik konuda görebileceğimiz gibi nükleer konu da “*düşmanların*” İran üzerinde baskı kurmaya çalıştıkları bir mücadele alanına dönüşür. Ali Hamenei’ye göre bu mücadele, Hz. Muhammed zamanında kazanılmış Bedir, Hayber ve Huneyn Savaşlarının intikamını almak isteyen “*düşmanlara*” karşı yapılmaktadır. Bu “*düşmanların*” en kötüsü olarak isimlendirilen ABD de, Ali Hamenei’nin söyleminde “*İslami Devrim*” sebebiyle imtiyazlarından olan ve bunların tekrardan tesisi için nükleer konuyu İran üzerinde baskı aracı olarak kullanan bir ülkedir. ABD ile mücadelenin mottosu da Ali Hamenei’nin konuşmalarına arkadan eşlik eden “*merg ber Amrika*” yani “*Amerika’ya ölüm*” sloganıdır. Çünkü Ali Hamenei’ye göre 1979 yılından beri İran ABD’yi yenilgiye uğratmaktadır; hem de nükleer silahlarla değil, İslam dünyasına bir model olarak sunduklarını iddia ettikleri dini demokrasi, özgürlük ve ulusal onur temelli İslam Cumhuriyeti sistemi ile.⁷⁰²

II. ABD – İran İlişkilerindeki Tepki Alternatifleri

Bu bölümde algılayanın algılanan ile hangi davranışları ilişkilendirildiği incelenecektir. Bunlar algılayan tarafından kullanımı uygun görülen davranış çıktılarıdır. Askeri güç kullanımı, iktisadi yaptırımlar, diplomatik girişimler ve karşılıklı ya da çok taraflı görüşmeler en sık karşılaşılan tepki alternatifleridir. ABD – İran ilişkileri açısından özellikle bu iki ülkenin müzakerelere nasıl baktığı tepki alternatiflerinin neler olduğunu doğrudan etkilemektedir. Dolayısıyla öncelikli olarak bu kısımda ABD Başkanı’nın hangi tepki alternatiflerini tercih ettiği ve sonrasında İran’ın Dini Lideri tarafından hangi tepki alternatiflerinin seçildiği incelenecektir.

II.A. George W. Bush’un Tepki Alternatifleri

Belirli senaryolar içerisinde beklenen ya da olması gereken davranışları gördükten sonra, İran’a karşı gerçekte hangi tepki alternatiflerinin söz konusu olduğunu ve bunlar arasından hangilerinin ABD yönetimi tarafından seçildiğine bakabiliriz. Bu tepki alternatiflerini görebilmek adına, George W. Bush’un yeni yüzyılın getirdiği tehditlere karşı nasıl çözümler düşündüğüne bakmamız gerekir. Çünkü yeni tehditlerin

⁷⁰² Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’ezzem-é Éngélab-é Éslami Der Didar-é Hey’et-é ‘elmi u Karşénasan-é Céhad-é Danéşgahi”, 21 Haziran 2004 (1 Tir 1383).

içerisinde sadece terörizm yoktur, aynı zamanda terörizme destek verdiği iddia edilen “haydut rejimler” de vardır.⁷⁰³ İran söz konusu olduğunda masaya konan seçenekler de doğrudan bu yeni tehditlerle ilgili olan davranış çıktılarıdır. Bu alternatifleri ikiye ayırarak inceleyebiliriz. Bunlar, ABD yönetiminin kendi ulusal kapasitesini kullanarak aktifleştirdiği alternatifler ile uluslararası kanallar üzerinden somutlaştırılmaya çalışılan davranış şekilleridir.

II.A.1. Ulusal Kapasiteye Göre Tepki Alternatifleri

George W. Bush’a göre “*teröristleri ve örgütlerini çökertip yok etmek için mümkün olan her araç kullanılmalıdır*”.⁷⁰⁴ 11 Eylül sonrasında teröre karşı savaşın ilan edilmesiyle birlikte 26 Ekim 2001 tarihinde yasalaşan USA PATRIOT⁷⁰⁵ yasası ve yine saldırılardan hemen sonra ofis olarak kurulan ve 25 Kasım 2002 yılında bakanlığa dönüştürülen Amerika Birleşik Devletleri İç Güvenlik Bakanlığı, ulusal anlamda teröre karşı mücadelede gerekli kaynakların sağlanması konusunda temel yapıtaşları olmuştur.⁷⁰⁶ Bu iki adımın atılmasının arkasında, George W. Bush’un sürekli tekrarladığı yeni tehditlerle mücadele söylemi vardır.⁷⁰⁷ Bush doktrininin temel noktası olan ve “*en kötü senaryo düşünülerek*”, tehditlerin daha olgunlaşmadan engellenmesini amaçlayan “*önleyici savaş doktrini*” bu kurumsallaşmanın sonucu olarak gördüğümüz davranış şeklidir.⁷⁰⁸ Bu doktrinin nasıl uygulandığını Afganistan ve Irak örneklerinde gördük. Önleyici savaş doktrini ile bu iki örnekte, ABD dış politikasının hiç de yabancı olmadığı rejim değişikliği girişimini de tespit etmek mümkündür.

ABD’nin İran siyasetinde, rejim değişikliğini George W. Bush döneminde her daim masada görürüz. Ancak bunun nasıl gerçekleşebileceğine baktığımızda, örnek eylem olarak inceleyebileceğimiz Irak Savaşı’nın İran örneğinden farklı olduğunu fark ederiz. ABD Başkanı’na göre Körfez Savaşı’ndan itibaren Irak için tüm seçenekler

⁷⁰³ George W. Bush, “President Discusses Strong Relationship with Canada”, 1 Aralık 2004.

⁷⁰⁴ George W. Bush, “President Bush Speaks at Air Force Academy Graduation”, 2 Haziran 2004.

⁷⁰⁵ Yasanın kısaltılmış ismi ABD Vatanseverlik Yasası’dır. PATRIOT kelimesinin açılımı olan *Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism* isminin Türkçe karşılığı, Terörizmi Önlemek ve Engellemek İçin Gerekli Uygun Araçların Sağlanmasıyla Amerika’yı Birleştirme ve Güçlendirmedir.

⁷⁰⁶ George W. Bush, “State of the Union Address”, 20 Ocak 2004.

⁷⁰⁷ George W. Bush, “President Delivers ‘State of the Union’”, 28 Ocak 2003.

⁷⁰⁸ George W. Bush, “President Bush Outlines Iraqi Threat”, 7 Ekim 2002.

tüketilmiştir. George W. Bush, ABD'nin, çevreleme politikası, yaptırımlar, Birleşmiş Milletler liderliğinde uluslararası denetim girişimleri ve sınırlı askerî harekâtlar gibi birçok çabayı gösterdiğini ancak günün sonunda “*Saddam Hüseyin'in hala kimyasal ve biyolojik silahlara sahip olduğunu*” söylemiştir.⁷⁰⁹ Burada rejim değişikliğini gerektiren temel nokta, arzu edilen davranışı gösterme kapasitesine sahip olmayan veya olsa dahi bunu tercih etmeyen rejimin değiştirilmesi isteğidir. Bu yüzden George W. Bush, Clinton yönetiminin de onun gibi Irak'a dair bir rejim değişikliği talebi olduğunu söyler. Önleyici savaş doktrini ile birleştiği zaman, bu şekilde görülen bir rejimin karşısında beklemek, tercihlerin en kötüsü olarak değerlendirilir. Bu sebeple Irak işgal edilmiştir. ABD Başkanı için bu stratejinin doğruluğu Afganistan'da test edilmiş ve başarılı olmuştur.⁷¹⁰ İran açısından da George W. Bush, bu girişimin özgürlüğe atılacak bir adım konusunda teşvik edici olacağını söyler.⁷¹¹ Yani buna bir domino etkisi beklentisini ekleyebiliriz. Ancak ABD Başkanı, İran için savaş seçeneğini masadan kaldırdığını hiçbir zaman ifade etmese de bunun en son seçenek olduğunu sürekli dile getirir. Irak Savaşı'nın yarattığı etki ile İran ve Kuzey Kore için de aynı yöntemin uygulanıp uygulanmayacağını soran muhabirlere ABD Başkanı, her konunun savaşarak çözülmeyeceğini söyler.⁷¹² Dolayısıyla İran için ekonomik yaptırımlar ve diplomasi en önde gelen tepki alternatiflerindendir.

Ulusal açıdan İran'a karşı ilan edilen en önemli iki yaptırım, Jimmy Carter döneminde 1979 yılında ilan edilen 12170 numaralı başkanlık kararnamesi⁷¹³ ile Bill Clinton döneminde 1995 yılında ilan edilen 12957 numaralı başkanlık kararnamesidir⁷¹⁴. Bu iki kararname ile hem İran'ın ABD'deki malvarlıkları dondurulmuş hem de İran ile özellikle petrol sektörü üzerinden ticaret yapmak isteyen birey ve şirketlerin önü kesilmiştir. Bu iki başkanlık kararnamesi, George W. Bush tarafından, ilk dönemi boyunca her sene yenilenmiştir. Ayrıca 5 Ağustos 1996 tarihinde Bill Clinton tarafından yasalaştırılan ve sadece Amerikan firmalarını değil, aynı

⁷⁰⁹ A.g.e.

⁷¹⁰ A.g.e.

⁷¹¹ George W. Bush, “President Bush Discusses Top Priorities for the U.S.”, 30 Temmuz 2003.

⁷¹² George W. Bush, “Roundtable Interview of the President by British Print Journalists”, 12 Kasım 2003, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/11/20031114-2.html> (17 Mart 2019).

⁷¹³ Carter, “Executive Order 12170, Blocking Iranian Government Property,” 14 Kasım 1979.

⁷¹⁴ Clinton, “Executive Order 12957, Prohibiting Certain Transactions with Respect to the Development of Iranian Petroleum Resources,” 15 Mart 1995.

zamanda ABD dışındaki firmaları da hedef alan İran ve Libya Yaptırımları Yasası, yine George W. Bush tarafından 2001 yılında beş yıllığına uzatılmıştır. ABD Başkanı George W. Bush'un kabul ettiği gibi yaptırımların etkisi sınırlıdır. Hatta George W. Bush, uygulanan yaptırımları “İsviçre peynirine” benzetir; delik deşiktir ve çok boşlukları vardır.⁷¹⁵ Dolayısıyla bu yaptırımların etkin hale getirilmesi gerekmektedir. Bunun yolu etkin bir diplomasiden geçer. Ancak ABD ve İran arasında, 1979 devrimi ve sonrasındaki rehine krizi sebebiyle tam olarak 42 yıldır temsilcilik anlamında hiçbir resmi ilişki yoktur. İran'daki ABD çıkarlarını vekaleten koruyan İsviçre iken, ABD'deki İran çıkarları *de facto* şekilde Pakistan Büyükelçiliği tarafından korunmaktadır. Peki, hiçbir diplomatik teması yokken, ABD, tepki alternatifi olarak diplomasiyi İran'a karşı nasıl kullanmaktadır? İşte bu noktada ABD'nin ulusaldan öte uluslararası çabalarına değinmemiz gerekir.

II.A.2. Uluslararası Kanallar Üzerinden Belirlenen Tepki Alternatifleri

İran'ın nükleer programı ile ilgili olarak, ABD yönetimi, bu dönemde Avrupa Birliği üyesi üç ülke tarafından (Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık), AB-3 adı altında gösterilen diplomatik çabalara destek vermekte ve hatta bunu takdir etmektedir. Bu diplomatik girişim, bir açıdan ABD'nin İran'daki diplomatik misyonunun eksikliğini kapatmaktadır.⁷¹⁶ Bu girişimi destekleyerek, George W. Bush, İran'a nükleer silahlar konusunda kolektif bir mesaj vermek ister. ABD Başkanı'na göre İran'a dair izlenebilecek en iyi politika, bu konu ile ilgili olarak başkalarını ikna etmektir. Bunların başında Avrupa Birliği ve Rusya gelmektedir.⁷¹⁷ ABD, İran'a karşı kolektif mesaj verecek cepheyi genişleterek, ikili, üçlü ve hatta çok taraflı baskı araçları kurmayı amaçlar. Buradaki iş birlikleri sadece ulus devletleri kapsamamaktadır, aynı zamanda Birleşmiş Milletler ve ona bağlı özerk bir yapı olan Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nı da içermektedir.⁷¹⁸ Birleşmiş Milletler, özellikle İran ile ilgili konunun

⁷¹⁵ George W. Bush, “Remarks by the President and Prime Minister Blair in Joint Press Conference”, 23 Şubat 2001.

⁷¹⁶ George W. Bush, “President's Remarks in Ask President Bush Event”, 9 Ağustos 2004.

⁷¹⁷ George W. Bush, “President Bush Discusses Top Priorities for the U.S.”, 30 Temmuz 2003.

⁷¹⁸ George W. Bush, “President's Remarks in Ask President Bush Event”, 9 Ağustos 2004; George W. Bush, “Roundtable Interview of the President by British Print Journalists”, 12 Kasım 2003.

uluslararası foruma taşınması açısından önemlidir.⁷¹⁹ Körfez Savaşı'ndan sonra da ABD birçok kez, Irak konusunu BM gündemine getirmiştir. Irak'ın işgaline kadar geçen sürede toplamda Birleşmiş Milletler tarafından 13 Güvenlik Konseyi kararı yayınlanmıştır. Her ne kadar ABD Başkanı, BM nezdinde İran'ın nükleer programına dair endişelerini dile getirmiş olsa da bu ilk dönemde İran'a dair yayınlanmış herhangi bir Güvenlik Konseyi kararı yoktur. Ancak 2003 yılında İran'daki denetimleri sonucu, rapor edilmemiş bir uranyum zenginleştirme merkezini tespit eden UAEA, özellikle ABD Başkanı tarafından desteklenecektir. George W. Bush UAEA'nın etkinliğini şu sözlerle dile getirir: *"UAEA İran'ın nükleer programından esas olarak sorumlu kurumdur. Onlarla yakından çalışıyoruz. UAEA'yı sorduğumuz sorularla iyice sıkıştırıyoruz ki, onlar da aynı şekilde İranlıları sıkıştırınsınlar"*.⁷²⁰ Bu dönemde 2003 yılında iki adet, 2004 yılında üç adet olmak üzere UAEA tarafından İran'a dair toplamda beş adet karar yayınlanır. UAEA ve AB-3'ün diplomatik baskıları sonucu 2004 yılında İran ile Paris Anlaşması imzalanır. İran gönüllü olarak tüm zenginleştirme faaliyetlerini durdurmuştur. Ancak bu uzun soluklu olmayacaktır.

UAEA'nın denetimi altında güvenlik tedbirleri anlaşmasını ve ek protokolü tüm devletler ve özellikle de İran için standart haline getirmeye çalışan ABD Başkanı, Nükleer Silahsızlanma Anlaşması temelinde de kitlesel imha silahlarına karşı tüm uluslararası rejimleri desteklemiştir.⁷²¹ George W. Bush'un bu noktada İran ve Kuzey Kore'yi anlaşmanın boşluklarından faydalanmakla suçladığını görürüz. Bu boşlukları kapatabilmek adına ABD Başkanı, nükleer enerjiyi barışçıl amaçlarla kullanmak isteyen ülkelerin, zenginleştirme ve yeniden işleme gibi nükleer yakıt döngüsünde silah teknolojisi açısından son derece önemli adımları öğrenmek istemesini gereksiz bulur. Bu sebeple özellikle Nükleer Tedarikçiler Grubu'nun nükleer yakıt döngüsünün bu aşamaları için gerekli materyalleri satmaması gerektiğini söyler. Bu hassas materyallerin uluslararası transferini denetleyebilmek adına kurulmuş olan Nükleer Yayılmaya Karşı Güvenlik Girişimi, George W. Bush'un en önemli adımlarından

⁷¹⁹ George W. Bush, "President Delivers 'State of the Union'", 28 Ocak 2003; George W. Bush, "Roundtable Interview of the President by British Print Journalists", 12 Kasım 2003.

⁷²⁰ George W. Bush, "President's Remarks in Ask President Bush Event", 9 Ağustos 2004.

⁷²¹ George W. Bush, Konstandinos Simitis ve Romano Prodi, "Joint Statement on Proliferation of Weapons of Mass Destruction", 25 Haziran 2003; George W. Bush, "President Announces New Measures to Counter the Threat of WMD", 11 Şubat 2004.

birisidir. Bununla amaçlanan, deniz, kara ve hava ihracatı üzerindeki kontrolleri arttırmaktır. Hatta ABD Başkanı, bu girişimin yetkilerinin kargo taraması ve istihbaratın ötesine geçmesini ister. Interpol'ün de dahil olacağı şekilde bu gruba dahil olan ülkelerin yasaların uygulanması konusunda da iş birliği yapmaları gerektiğini bildirir. Bu iş birliği özellikle Pakistan'ın nükleer bombasını yapan ve bilim insanı olarak başladığı yolculuğuna uluslararası bir nükleer karaborsa kurarak devam eden Abdul Kadir Han'a karşı yapılmaktadır.⁷²² Bu dönem içinde “*haydut rejimler*” grubuna ABD Başkanı tarafından dahil edilen ülkelerin Pakistanlı nükleer bilimci ile sıklıkla ilişkilendirildiği görülür.

Son olarak ABD yönetimi, uluslararası araçlar açısından İran'a karşı NATO'yu etkin bir şekilde kullanmaya çalışır. Bu konuda yeni yüzyılın tehditlerine karşı NATO'nun da kendisini yenilemesi gerektiğini söyleyen George W. Bush, NATO'nun öncülüğünde özellikle İran'a karşı füze savunma sistemlerini devreye sokmaya çalışır.⁷²³ George W. Bush bu sistemin önemini şöyle anlatmaktadır:

*İmparatorlukları çevrelemek, saldırgan devletleri caydırmak ve geniş orduları yenmek için tasarlanan doktrinler bizi yeni tehditlerden tamamen koruyamaz. Amerika, kitlesel imha silahları ile donatılmış balistik füzelerden kaynaklanan felaket saldırı olasılıklarıyla karşı karşıyadır. Bu yüzden, halkımızı korumak için füze savunma sistemlerini geliştiriyor ve uyguluyoruz.*⁷²⁴

Sonuç olarak bu dönemde “*haydut rejimler*” için masada olan ulusal ve uluslararası tepki alternatifleri vardır. Her ne kadar Irak ve Afganistan için savaş tercihi kullanılmış olsa da İran konusunda ABD yönetiminin uluslararası kanallar üzerinden diplomasiyi işletmeye çalıştığını görürüz. Burada etkili olan gruplar AB-3 ve UAEA'dır. ABD yönetiminin, İran'ın hassas nükleer materyallere erişimini engellemek için uluslararası iş birliklerine önem verdiği görülmektedir.

⁷²² George W. Bush, “President Announces New Measures to Counter the Threat of WMD”, 11 Şubat 2004.

⁷²³ George W. Bush, “Remarks by the President to the Troops and Personnel”, 13 Şubat 2001.

⁷²⁴ George W. Bush, “President Announces New Measures to Counter the Threat of WMD”, 11 Şubat 2004.

II.B. Ali Hamenei'nin Tepki Alternatifleri

Ocak 2001 – Ocak 2005 dönemi arasında İran'ın Dini Lideri'nin konuşmalarında ABD'ye dair hangi davranış çıktılarının ön plana çıkarıldığına baktığımızda karşımıza öncelikli olarak savaş olgusu çıkar. Ancak konuşmalarda ABD ile olası bir savaşı teşvik edici herhangi bir söylem yoktur. Bunun yerine Ali Hamenei sıklıkla ABD ile savaş çıkarma gibi bir durumları olmadığını ve bunu da hiçbir zaman dile getirmediklerini söyler. Ancak savaşın olmaması demek teslim olmak anlamına gelmemektedir.⁷²⁵ Dolayısıyla Ali Hamenei'nin bu dönem içindeki tutumunun savaştan teslim olmama olduğunu söyleyebiliriz. Burada teslim olunmaması gereken, ABD'nin oluşturduğu tehditlerdir.

Bu tehdidi İran'ın Dini Lideri hem tüm sisteme karşı bir tehdit hem de umumi bir tehdit olarak tanımlar ve bunun çözümünün de düzen içindeki güç unsurlarını korumak ve güçlendirmek olduğunu söyler. Yani ABD'ye karşı davranışın temelinde savunma anlayışı vardır. Bunu Ali Hamenei “*kapsamlı savunma*” olarak tanımlar. Bu kapsamlı savunmanın içinden Ali Hamenei İran'ın insani ve coğrafi kapasitesini ön plana çıkarır.⁷²⁶ Yani bir taraftan İran milletinin ve hükümetinin ABD'nin “*kibirli açgözlülüğüne*” karşı kendi coğrafyasında direnmesi gerekmektedir.⁷²⁷ Diğer bir açıdan da tehdidin sadece askerî açıdan oluşmayacağını İran milletinin görüp, kültür, ahlak, ekonomi ve güvenlik alanlarında uyanık olması gerekmektedir.⁷²⁸ Çünkü Ali Hamenei'ye göre:

Bir millet uyanık olduğunda, kendi haklarının farkına varır, düşmanını tanır, onun hedeflerini bilir ve ona karşı mücadele etmesi gerektiğinin farkına varır. İşte bu kibir yönetiminin ve Amerika'nın tüm silahlarının artık işe yaramaz olduğu bir noktadır. Artık hiçbir şey yapamadığı bir noktadır. Bu, İslam Devrimi'nin ilk gününden beri üzerinde durduğu temel noktadır ve İslam Düzeni de bu güçlü temel üzerine kendisini

⁷²⁵ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Eshab-é Ferheng u Honer”, 23 Temmuz 2001 (1 Mordad 1380).

⁷²⁶ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Mes'ulan u Kargozaran-é Nézam-é Cumhuri-yé Éslami”, 18 Mart 2002 (27 Ésfend 1380).

⁷²⁷ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Goruh-é Kesiri ez Kargeran u Mu'alléman be Munasebet-é Ruz-é Karger u Hefte-yé Mu'allem”, 1 Mayıs 2002 (11 Ordibeheşt 1381).

⁷²⁸ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Merdóm-é Gom”, 9 Ocak 2003 (19 Dey 1381).

*temellendirmiştir. Bu, siz gençlerin değerinizi anlamanız gereken bir noktadır. Bu, ülkenin yöneticilerinin, bilinçli, inançlı ve azimli gençlerin değerini anlaması gereken bir noktadır. Bu, eğitimden ve yüksek eğitimden sorumlu yetkililerin inançlı ve azimli gençlerin değerini anlaması gereken bir noktadır. Kendi milli şerefine, bağımsızlığına ve İslami değerlerine önem veren kişiler, düşmanın saldırganlığından ve varlığından hoşlanmayacak ve onun müdahalesini reddedecektir; bunlar bir ulus için değerli olan şeylerdir.*⁷²⁹

Yukarıdaki alıntıdan çıkarılabilen genel tutuma göre Ali Hamenei'nin davranışları bu dönemde özellikle iki türlü mücadeleyi ve direnişi gerektirmektedir. Bunlardan ilki özellikle yakın coğrafi bölgelerde, ABD'nin girişimleri veya destekleri üzerinden ortaya çıkan dış mücadele alanlarıdır. Bu mücadele alanlarını Filistin'de ve özellikle 11 Eylül sonrası Afganistan ile Irak'ta görmemiz mümkündür. İran dışında yürütülen bu mücadeleler sırasında uluslararası ilişkilerde normal olarak görülebilecek iş birliği imkanları, gerginlikler ve müzakere olasılıkları da ortaya çıkmaktadır. Özellikle bu dönem içinde Ali Hamenei'nin ABD ile müzakerelere nasıl baktığını da incelememiz gerekecektir. İçerdeki mücadelede ise topluma ve ülkenin yöneticilerine ortak bir hedef doğrultusunda farklı sorumluluklar düşmektedir. İran'ın nükleer enerji programı ise hem dış mücadele alanının hem de iç mücadele alanının kesişim noktasındadır.

II.B.1. Dış Mücadele Alanındaki Tepki Alternatifleri

Filistin – İsrail sorunu içinde her ne kadar isminden de anlaşılabileceği gibi ABD ve İran ülkelerinin isimleri geçmese de İran'ın mazlum/zalim dikotomisi eksenindeki bakışı ve ABD'nin Orta Doğu bölgesinde İsrail'e olan kesin desteği bu iki ülkeyi karşı karşıya getirmektedir. Dolayısıyla Ali Hamenei'ye göre İran, “*mazlum Filistin'e*” destek vererek sadece İsrail Devleti'ne karşı değil ABD'ye karşı da mücadele etmektedir. Filistin'e verilen bu destek, bir açıdan İran'ın bölgedeki Sünni ülkeler tarafından dile getirilen Şii eksenli siyaset iddialarına da karşı çıkabilmek için bir fırsat sunar. Dolayısıyla mazlum/zalim dikotomisinin Filistin, Afganistan ve Irak örneklerinde farklı tonlarını görürüz. Filistin bunun en yoğun olarak yaşananı olarak halka sunulur.

⁷²⁹ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Cevanan-é Ehvaz”, 30 Temmuz 2003 (8 Mordad 1382).

Filistin konusunda Ali Hamenei, 2000 yılında başlayan intifadayı olumlar ve devam etmesi gerektiğini söyler. Burada İran'a düşen görev ise Filistin halkının gösterdiği direnişe destek vermektir.⁷³⁰ İran'ın Rehberi bu desteğin özellikle İslam ülkeleri tarafından verilmesi gerektiğini söyler. Bu desteğin ne anlama geldiğine baktığımızda karşımıza ilk olarak konunun uluslararası örgütlerin gündemine getirme çabaları çıkmaktadır. İntifadanın yoğunlaşmaya başladığı ve özellikle Hamas ile İslami Cihat örgütlerinin intihar saldırılarının artmaya başladığı dönemde, İsrail'in Gazze Şeridi ve Batı Şeria'ya düzenlediği saldırılara karşı Ali Hamenei Arap Birliği ve İslam Örgütü'nün çabalarını destekler. Ancak bunun itirazın ve bildiri yayınlamanın ötesine geçmesi gerektiğini söyler. Bu sebeple İran'ın Rehberi İslam dünyasının maddi imkânlarını ve uluslararası toplantılardaki oy gücünü kullanmaları gerektiğini dile getirir. Dini Lider'e göre bu imkânlardan en öne çıkanı petroldür ve bu doğal kaynak İsrail'e ve ABD'ye karşı baskı aracı olarak kullanılmalıdır. Bu baskı da tüm İslam ülkelerinin katılımı ile gerçekleştirilmelidir. Diğer yandan hükümetlerin dışında İslam alimlerinin, entelektüellerin, şairlerin, yazarların, akademisyenlerin ve öğrencilerin de sorumlulukları olduğu düşünülür.⁷³¹ Özellikle medya kanalı ile Filistin'deki "gerçeklerin" duyurulması çok önemlidir. Ali Hamenei'ye göre bu konuda Güney Lübnan'daki Hizbullah direnişi ve "İslami direnişçilerin fedakarlıkları" örnek bir şekilde tüm İslam dünyasına ve diğer uluslara ulaştırılabilmektedir. Medya haricinde kültürel olarak da toplumun yukarıda bahsi geçen farklı kesimleri Filistin'i desteklemeli ve dünya kamuoyunu etkilemelilerdir.⁷³² Çünkü Ali Hamenei'ye göre:

*Bazen bir şiir ya da bir mersiye bir hedefin gerçekleştirilmesinde diğer tüm araçlardan daha etkili olabilir. Bu yüzden koordine edilmiş bir propaganda kampanyası ya da uygun bir bilgi yayımı petrol musluklarını kapamaktan daha etkilidir.*⁷³³

Her ne kadar Afganistan ve Irak işgallerinde, İran ve ABD belli bir düzeyde iş birliği yapmış olmasına rağmen Ali Hamenei bu iş birliğinden yaptığı konuşmalarda hiç

⁷³⁰ Hamenei, "Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Goruh-é Kesiri ez Kargeran u Mu'alléman be Munasebet-é Ruz-é Karger u Hefte-yé Mu'allem", 1 Mayıs 2002 (11 Ordibeheşt 1381).

⁷³¹ Hamenei, "Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Xutbeha-yé Nemaz-é Com'e-yé Bist u Yek Remezan", 7 Aralık 2001 (16 Azer 1380).

⁷³² Hamenei, "Beyanat-é Mu'ezzemün Léh Der Didar-é Şérket-é Konendegan-é Hemayeş-é Beynolmeleli-yé Resaneha-yé Cehan-é Éslam Der Hémayet ez Éntefaze", 31 Ocak 2002 (11 Behmen 1380).

⁷³³ A.g.e.

bahsetmez. Bunun yerine Afganistan’da ABD’nin ısrarlarına karşı direnilmesi gerektiğini ve ABD’nin İran’ın hava sahasını ve kara yolunu kullanmaması gerektiğini söyler. Özellikle Afganistan konusunda ABD ile iş birliği yapmaya daha gönüllü gözükten Hatemi hükümetini eleştirir ve Afganistan konusunda ülke yetkililerinin duruşlarında iki taraf olmaması gerektiğini belirtir. Ali Hamenei’ye göre hükümet açık bir şekilde terörizme ve ABD’nin Afganistan’ı işgaline karşı olduğunu söylemeli ve liderinin ABD olacağı herhangi bir koalisyona katılmamalıdır.⁷³⁴ Her ne kadar bu işgale karşı çıktığını söylese de Ali Hamenei de Afganistan’daki Taliban yönetiminin devrilmesindeki fırsatı görmektedir. Bu noktada Taliban’a bakış açısı, Irak işgalinde Saddam Hüseyin’e bakış açısına benzemektedir. Bu iki işgalde de Ali Hamenei halkın yanında olduğunu sürekli dile getirir ancak Taliban’a veya Saddam Hüseyin’e de sempati duymadığını ekler. Özellikle İran’ın Dini Lideri’nin, bu yönetimler devrildikten sonra ABD işgaline karşı yükselen direnişte halkların yanında durduğunu görürüz.⁷³⁵

II.B.2. ABD ile Müzakerelere Bakış

ABD’nin Afganistan ve Irak işgallerinden sonra İran ile bölgesel sorunlar üzerinden daha fazla karşılaşması, İran’ın nükleer programı ve uluslararası terörizm konuları her ne kadar ABD ve İran arasındaki olası savaş senaryolarını gündemde tutsa da farklı bir bakış açısıyla bakıldığında 1979 yılından beri ABD ile müzakere ihtimalleri 1990’lı yılların sonunda ivme kazanmış ve 2000’li yılların başında da daha ciddi bir şekilde tartışılmıştır. Ancak İran’ın Dini Lideri’nin ABD ile müzakere konusundaki duruşu halka yaptığı konuşmalarda nettir: “*Bir zalim ve bir zorba ile müzakere hiçbir sorunu ortadan kaldırmaz... Müzakere çözüm değildir*”. Ali Hamenei için ABD ile müzakereler iki tarafı keskin bir bıçak gibidir ve ABD ile müzakere kapılarını açık bırakan ülkeler her şeye hazırlıklı olmalıdır: “*Müzakere de olabilir, savaş da. Müzakere de olmayabilir, savaş da. Savaş olabilir ama yoldaşı onur ve zafer olabilir. Savaş olmayabilir ama savaşın olmamasının yoldaşı aşağılama ve esaret olabilir*”. Fakat ilkesel olarak İran’ın Dini Lideri müzakerenin mantığına inanmaktadır. Kendi

⁷³⁴ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Éctima’-yé Bozorg-é Mermom-é Ésfehan”, 30 Ekim 2001 (8 Aban 1380).

⁷³⁵ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Xutbeha-yé Nemaz-é Com’e-yé Bist u Yek Remezan”, 7 Aralık 2001 (16 Azer 1380); Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Mes’ulan u Kargozaran-é Nézam-é Cumhuri-yé Éslami”, 18 Mart 2002 (27 Ésfend 1380).

Cumhurbaşkanlığı döneminde bu mantığı takip ettiğini ve bugün de Dışişleri Bakanlığı temsilcilerine sıklıkla müzakerelere aktif bir şekilde katılmaları gerektiğini tembihler.⁷³⁶ Ancak burada sorulması gereken soru müzakerenin kiminle ve ne için yapıldığıdır?

ABD ile müzakere konusunda en ilgi çekici gelişmelerden birisi 2003 yılının Nisan ayında yaşanmıştır. Irak'ın ABD tarafından işgal edilmesinin üzerinden birkaç hafta geçmiştir ki arka kapı diplomasisi üzerinden İran ve ABD arasında “büyük bir pazarlık” için görüşmeler başlatılmıştır. İran'ın Fransa Büyükelçisi olan ve aynı zamanda dönemin Dışişleri Bakanı Kemal Harrazi'nin yeğeni olan Sadık Harrazi ve 1980 yılından beri ABD'nin İran'daki çıkarlarını koruyan İsviçre Büyükelçiliği'nin başındaki Büyükelçi Tim Guldemann taslak bir metin kaleme almışlardır. Daha sonra bu metin İran'ın Dışişleri Bakanı Harrazi'ye iletilmiştir. Harrazi'nin Cevad Zarif gibi diplomatlardan yardım alarak yapmış olduğu düzeltmeler sonrasında metin ABD'nin Dışişleri Bakanlığı'na gönderilmiştir.⁷³⁷ Metin kısa olmasına rağmen ABD ve İran arasındaki devrimden beri süregelen tüm sorunlara değiniliyordu. İran kitlesel imha silahları iddialarına karşılık tam bir şeffaflık içerisinde olacağını, UAEA ile iş birliği yapacağını, El-Kaide başta olmak üzere tüm teröristlere karşı birlikte hareket edeceğini, Irak'ta siyasi istikrarın sağlanmasına ve dine dayalı olmayan demokratik bir sistemin inşasına yardımcı olacağını, Hamas ve İslami Cihat gibi örgütlere verdiği desteği keseceğini, Lübnan'da Hizbullah'ın tam bir siyasi partiye dönüşmesi konusunda destekçi olacağını ve Arap Birliği'nin Beyrut Deklarasyonu'nu kabul ederek iki devletli çözümü kabul edeceğini bildiriyordu. Buna karşılık ABD'den “şer eksenini” konuşması ve terörizm listesi gibi örneklerde görebileceğimiz düşmanlığını bitirmesi, tüm yaptırımları kaldırması, İran'ın Irak'taki özellikle mezhepsel kökenlere sahip çıkarlarına saygı duyması, İran'ın barışçıl amaçlarla nükleer enerjiye, biyoteknolojiye ve kimyasal teknolojiye erişimine imkân vermesi, İran'ın bölgedeki meşru güvenlik çıkarlarının tanınması ve Halkın Mücahitleri başta olmak üzere İran karşıtı terör örgütlerine destek vermemesi talep edilmektedir.⁷³⁸

⁷³⁶ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Mes'ulan u Kargozaran-é Nézam-é Cumhuri-yé Éslami”, 18 Mart 2002 (27 Ésfend 1380).

⁷³⁷ Mousavian, *Iran and the United States: An Insider's View on the Failed Past and the Road to Peace*, s. 197.

⁷³⁸ Parsi, *Treacherous Alliance: The Secret Dealings of Israel, Iran and the US*, ss. 341 – 342.

Ancak bu metinle alakalı olarak tartışılması gereken asıl nokta içeriğinden ziyade bu metnin İran'ın Dini Lideri tarafından onaylanıp onaylanmadığıdır.⁷³⁹ Bazı kaynaklarda bu metnin Ali Hamenei tarafından onaylandığı ve ABD'ye bu şekilde sunulduğu yazılmaktadır.⁷⁴⁰ Metni ilk kaleme alan taraflardan birisi olan Guldumann'ın belirttiğine göre ise Sadık Harrazi ona, metni Cumhurbaşkanı Hatemi, Dışişleri Bakanı Harrazi ve Dini Lider Hamenei'nin olduğu bir ortamda tartıştıklarını söylemiştir. Hatta Sadık Harrazi'nin Guldumann'a söylediği bir başka detaya göre Dini Lider metin ile ilgili olarak bazı sakıncalar sunmuş ancak genel olarak metnin %85'i – %90'ı üzerinde hemfikir olmuştur. 2003 ve 2005 yılları arasında nükleer konu ile ilgili olarak İran'ın müzakere ekibinde yer alan Seyid Hüseyin Musaviyan'a göre ise metni Dini Lider'in görme olasılığı düşüktü. Musaviyan'a göre metin Dışişleri Bakanlığı'nda tartışıldı ve bu tartışmalar özelinde dönemin Ulusal Güvenlik Konseyi Sekreteri Hasan Ruhani ve Cumhurbaşkanı Hatemi bilgilendirildi. Hatta yine Musaviyan'a göre Muhammed Hatemi, Hasan Ruhani ve Kemal Harrazi arasında yapılan tartışmalar sonucunda ABD'nin gönülsüzlüğünden dolayı bu yol haritası resmi olarak halk ile paylaşılmadı ve Dini Lider'e de önerilmemesi konusunda anlaşıldı. Dini Lider'in müzakereler konusunda hükümeti sürekli saflıkla suçladığı bir ortamda Hatemi de Musaviyan'ın aktardığına göre geri adım atacaktı. Cumhurbaşkanı Hatemi'nin avantajı bu görüşmelerin kamuoyu ile paylaşılmamasıydı. Bu sayede ABD'den gelebilecek negatif bir yanıt karşılık bu görüşmelerin varlığını reddedebilecekti.⁷⁴¹ Eğer halkın gözü önünde bu ret cevabı gelmiş olsaydı, Dini Lider yine reformcuları saflıkla suçlayarak söylem düzeyinde baskı kurmaya çalışacaktı.

Sadık Harrazi'nin Musaviyan'a bildirdiğine göre taslak metin birkaç kez Tahran ve Washington arasında gidip geldi ancak ABD'li yetkililer taslağın son haline dönüş yapmadılar. Musaviyan bu sürecin özellikle ABD Dışişleri Bakanı Yardımcısı ve aynı zamanda İran-Kontra Skandalı'nda da adı geçen Richard Armitage tarafından engellendiğini söylemektedir. Ayrıca Dışişleri Bakanı Colin Powell ve Ulusal Güvenlik

⁷³⁹ Ray Takeyh, *Guardians of the Revolution: Iran and the World in the Age of the Ayatollahs*, New York: Oxford University Press, 2009, ss. 217 – 218.

⁷⁴⁰ Solomon, s. 21.

⁷⁴¹ Mousavian, *Iran and the United States: An Insider's View on the Failed Past and the Road to Peace*, ss. 197 – 198.

Danışmanı Condoleeza Rice'ın bu teklifi görüşmek istediği ancak buna Başkan Yardımcısı Dick Cheney'nin ve Savunma Bakanı Donald Rumsfeld'in engel olduğu söylenmektedir.⁷⁴² Belki de bu engellemenin arkasındaki neden Afganistan ve Irak işgallerinden sonra İran üzerindeki baskının arttırılabileceği inancıydı. Hatta bu işgallerin İran için de ciddi bir tehdit yarattığını söylemek doğru olacaktır.⁷⁴³ Ancak İran'ın böylesine bir "büyük pazarlık" girişimini başlatmasını tamamen bu işgallerden kaynaklı korkuya bağlamak yeterli olmayacaktır.⁷⁴⁴ Bu süreç içinde Dini Lider'in söz sahibi olup olmadığı ile ilgili bilgi yetersizliği yorum yapma imkanımızı da kısıtlamaktadır. Ancak şu bir gerçek ki bu anlaşma metni üzerinde anlaşma sağlanmış olsaydı belki de 2015'te imzalanmış olan İran Nükleer Anlaşması'nın bir benzeri ortaya çıkacaktı. ABD'deki yeni muhafazakâr şahinlerin rejim değişikliği politikalarına olan inancı, reformcular tarafından devrim sonrası bazı İranlı siyasetçilerin kalıplaşmış ideolojik tutumlarına benzetilecekti.⁷⁴⁵ Böylece ABD'nin kim tarafından kazanılacağı sorusu da İran siyasetinde başka bir zamana ertelenmiş oldu.

Her ne kadar Dini Lider halkına ABD ile müzakereler konusunda sakıncalar dile getiriyor olsa da ABD'yi "kibirli bir güç" ve "perde arkasından yönetilen bir güç" olarak nitelendirmesi, ABD'nin aynı zamanda "kandırılmakta olan bir güç" olarak konumlandırılmasına neden olmaktadır. Bu kandırılma eyleminin özellikle İsrail'in etkisi ile gerçekleştiğinin vurgulanması ve hatta ABD halkının da kandırıldığının iddia edilmesi ABD ve İran arasındaki ilişkilerde denkleme farklı bir şekilde kurmamıza da imkân tanımaktadır. Buradan çıkarabileceğimiz sonuç, bu kandırılma eyleminin halk ve yönetim için ortadan kaldırılması durumunda ABD'nin kibrini törpülemiş, perde arkasından yönetilmeyen ve kandırılmayan bir güce dönüşebileceği ihtimalidir. Bu ihtimal de Dini Lider'in bakış açısına göre yeni iş birliklerine imkân tanıyabilir. Belki de bu sebeple İran'ın Rehberi'nin ABD ile ilgili herhangi bir söylemine sürekli bir şekilde İsrail ve Siyonizm eşlik etmektedir.

⁷⁴² A.g.e., ss. 198 – 201.

⁷⁴³ David Crist, **The Twilight War: The Secret History of America's Thirty-Year Conflict with Iran**, New York: Penguin Books, 2013, s. 508.

⁷⁴⁴ Mousavian, **Iran and the United States: An Insider's View on the Failed Past and the Road to Peace**, s. 200.

⁷⁴⁵ Parsi, **Treacherous Alliance: The Secret Dealings of Israel, Iran and the US**, ss. 255 – 256.

Ali Hamenei'ye göre müzakerelerin amacı ülkelerin ortak bir noktada buluşmasıdır. Ancak İslam Cumhuriyeti'nin varlığına karşı olduğu düşünülen ABD ile neyin müzakeresinin yapılabileceği sorusu sıklıkla dile getirilir. Bu sebeple İran'ın Rehberi, tehdit altında müzakereyi düşünenlerin aslında zayıf yönlerini ilan ettiklerini söyler.⁷⁴⁶ Dolayısıyla bu dönem içinde Ali Hamenei tarafından yapılan konuşmalarda halka ABD ile müzakere konusunda herhangi bir olumlu mesaj verilmemektedir. Ancak İran içinde bu müzakereleri destekleyenler vardır. Bu noktada odağımızı dışardaki mücadeleden içerdeki mücadeleye çevirebiliriz.

II.B.3. İç Mücadele Alanındaki Tepki Alternatifleri

1997 yılında sürpriz bir şekilde iktidara gelen Hatemi hükümeti, ilk dönemde sürekli dile getirilen reform vaatleri konusunda seçmenleri açısından bir hayal kırıklığı yaratmış ancak yine reform söylemi ile ikinci dönem için halktan onay almıştır. Özellikle ikinci dönemde Ali Hamenei'nin reform hareketinin üzerine gittiğini ve halka yaptığı konuşmalarda sürekli reformun ne anlama geldiğini tartıştığını görürüz. Ali Hamenei'ye göre ABD'nin reformcu olarak İran'da destekledikleri aslında İslami düzeni istemeyenlerdir.⁷⁴⁷ İran'ın Dini Lideri ülke içindeki bir grubun sürekli ABD İran'a zarar vermesin, baskı yapmasın ve tehdit etmesin diye müzakereyi öne sürdüğünü dile getirir. Ancak Ali Hamenei için müzakere ve ilişki kurma tüm bunlara ve hatta ABD'nin daha fazla talepkar olmasına engel değildir. Çünkü ABD ile müzakerenin sadece ABD hükümetine fayda getireceği düşünülür.⁷⁴⁸ İran'ın Rehberi'ne göre ABD ile müzakere isteyen grup kendi ellerini bağlayan, yüreklerinde zayıflık hisseden ve ABD'nin vaatlerine kanan kimselerdir. Daha da ileriye giderek Ali Hamenei şu sözleri dile getirir: *“Amerika ile müzakereden dem vuranlar ya siyasetin s'sini bilmeyenler ya da coşkunun c'sini öğrenemeyenlerdendir”*. Bu grubun talebi aslında İran'ın Lideri'ne göre halkın onuruna, çabasına ve devrimin coşkusuna ihanettir.⁷⁴⁹ Bu kimseler tarafından fırsat olarak tanımlananın aslında ABD'ye teslim olmak olduğunu söyleyen

⁷⁴⁶ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Mes'ulan u Kargozaran-é Nézam-é Cumhuri-yé Éslami”, 18 Mart 2002 (27 Ésfend 1380).

⁷⁴⁷ A.g.e.

⁷⁴⁸ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Goruh-é Kesiri ez Kargeran u Mu'alléman be Munasebet-é Ruz-é Karger u Hefte-yé Mu'allem”, 1 Mayıs 2002 (11 Ordibeheşt 1381).

⁷⁴⁹ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Eqşar-é Muxtelef-é Merdóm be Munasebet-é Salruz-é Azadi-yé Xurremşehr”, 22 Mayıs 2002 (1 Xordad 1381).

Ali Hamenei, gerçek fırsatı halk için çalışmak olarak tanımlar: “*Fırsat ülkenin içindeki düşmanın ve ABD’nin ajanları ve araçlarına karşı mücadele etme fırsatıdır*”.⁷⁵⁰

Gerçek reformu “*İmam’ın yolu*” ve “*devrimin ilkeleri*” olarak tanımlayan⁷⁵¹ İran’ın Dini Lideri, Hatemi hükümetinin özellikle iç siyasetteki anaya değişikliği gibi reform girişimlerinin de önünü keser ve bu girişimleri düşman ile ilişkilendirir:

*Anayasa bir binanın sütunları ve ayakları gibidir... Son 24 – 25 yılda bu ulu ve görkemli binanın içini dekore edebilmek için çok çaba sarf edildi... Düşmanın tek yapmak istediği şey bu örnek olacak binaya engel olmaktır. Bu sebeple sütunlara ve ayaklara saldırır. Amacı bunları devirmektir... Bir dekoru değiştirmek için asla sütunları kırmayın.*⁷⁵²

Kendisini siyasi alanın dünyeviliğinin merkezinde maneviyattan aldığı güçle siyaset üstü konumda gören Ali Hamenei’ye göre düşman İran siyasetindeki üç güç olan yasama, yürütme ve yargı arasında anlaşmazlık çıkarmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla ABD’ye karşı gösterilmesi gereken tepkilerden en önemlisi, Ali Hamenei’nin denetiminde bu farklı yapıların Humeyni’nin çizdiği yolda ve devrimin ideallerine göre hareket etmeleridir. Çünkü İran’ın Rehberi’ne göre:

*Amerika’ya karşı en büyük mücadele bu insanlara – İmam Humeyni ve ideallerinin takipçileri – hizmet etmektir. Amerika ile mücadele etmek isteyen herkes bu insanlara hizmet etmelidir. Bu ülkenin düşmanlarıyla etkili bir şekilde mücadele etmek isteyen herkes yolsuzlukla mücadele etmelidir. Ülke içindeki ve sistemimizdeki düşmanın araçları yolsuzluk, ayrımcılık ve sınıf ayrımından ibarettir. Bunlarla mücadele etmemiz lazım. Bu görev, hükümetin, meclisin, yargının ve düzenin bütün unsurlarının görevidir.*⁷⁵³

Siyasetin içindeki yapılara ek olarak, halkı için de Ali Hamenei kültürel bir cihat vizyonu sunar. Bu cihat anlayışı savaş alanında kendisini gösteren klasik tanımdan farklıdır. İran’ın Dini Lideri insani kapasiteyi güçlendirmek ve ABD ile mücadelede

⁷⁵⁰ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é E’za-yé Sétadha-yé Nemaz-é Com’e-yé Seraser-é Kêşver”, 27 Temmuz 2002 (5 Mordad 1381).

⁷⁵¹ Hamenei, “Beyanat-é Mu’azzamün Léh Der Çehardehomin Salgerd-é Rehlet-é Bunyangozar-é Cumhuri-yé Éslami-yé İran Hezret-é Émam Xumeyni”, 4 Haziran 2003 (14 Xordad 1382).

⁷⁵² Ali Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Mes’ulan u Kargozeran-é Nezam-é Cumhuri-yé Éslami-yé İran”, 6 Ağustos 2003 (15 Mordad 1382), <https://www.leader.ir/fa/speech/2457> (10 Nisan 2019).

⁷⁵³ Hamenei, “Beyanat-é Mu’azzamün Léh Der Çehardehomin Salgerd-é Rehlet-é Bunyangozar-é Cumhuri-yé Éslami-yé İran Hezret-é Émam Xumeyni”, 4 Haziran 2003 (14 Xordad 1382).

farklı alanlarda avantajlar yakalayabilmek için halkın kendisini bilim ve araştırma alanlarında gösterip toplumda ahlaki ve kültürel değerlerin yükselmesini sağlamaları gerektiğini düşünmektedir.⁷⁵⁴ Çünkü Ali Hamenei'ye göre ülkenin inançlı gençleri bombalardan, füzelerden ve silahlardan daha etkilidir ve onların bilime doğru attıkları her adım düşmana giden bir kurşun gibidir. Cihadın anlamının da burada gizli olduğu söylenir.⁷⁵⁵

İran İslam Cumhuriyeti'nin kurucusu Humeyni'nin devrim zamanlarında söylediği basit bir ifade olan “*yapabiliriz*” cümlesi, Ali Hamenei tarafından biraz değiştirilerek şöyle dile getirilir: “*Hiç olumlu bir şey yapmamış ve yapamamış olsanız bile ayakta kalmanız da bir başarıdır*”.⁷⁵⁶ Dolayısıyla ABD ile mücadele etmek isteyen ortalama bir İran vatandaşının, tehditler, yaptırımlar ve işgal korkusu karşısında yaşamaya devam etmesi bu mücadelenin kendisidir. Bu mücadele toplumsal açıdan Ali Hamenei tarafından o kadar geniş tanımlanır ki, 2004 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde basit bir oy verme eylemini gerçekleştirmek⁷⁵⁷, yas törenlerinde kulağa çalınan mersiye ile birlikte “*sinezeni*” yani göğse vurma ile ağıt tutmak⁷⁵⁸ ve her Cuma günü ibadete katılıp “*Amerika'ya ölüm*” sloganını atmak⁷⁵⁹ içindeki mücadelenin devrimden beri olumlanan davranış çıktılarıdır.

Son olarak İran'ın nükleer programı ile ilgili Ali Hamenei'nin hangi davranış çıktılarını ortaya koyduğuna baktığımızda karşımıza öncelikli olarak İran'ın Dini Lideri tarafından nükleer enerji ve nükleer silahlar arasında çizilen çizgi çıkar. Ali Hamenei'ye göre İran nükleer silah peşinde değildir ve hatta bunun ötesinde nükleer silahlar İran'ın inançlarına terstir. Nükleer enerji konusunda İran'ın Rehberi'nin hükümet yetkilileri ile

⁷⁵⁴ Hamenei, “Beyanat Der Didar-é Cevanan-é Sistan u Beluçéstan”, 25 Şubat 2003 (6 Ésfend 1381).

⁷⁵⁵ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Cevanan-é Ehvaz”, 30 Temmuz 2003 (8 Mordad 1382).

⁷⁵⁶ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Mes'ulan u Kargozeran-é Nezam-é Cumhuri-yé Éslami-yé İran”, 6 Ağustos 2003 (15 Mordad 1382).

⁷⁵⁷ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Mu'ellemen u Kargeran”, 1 Mayıs 2004 (12 Ordibeheşt 1383).

⁷⁵⁸ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'ezzem-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Meddahan be Munasebet-é Milad-é Hezret-é Fateme”, 7 Ağustos 2004 (17 Mordad 1383).

⁷⁵⁹ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Cem'i ez Mudiran u Mes'ulan-é Vezaret-é Amuzéş u Perveréş”, 17 Temmuz 2002 (26 Tir 1381).

uyum içinde olduğu gör÷lür.⁷⁶⁰ Bunun nedeni aslında Ali Hamenei'nin İran'ın nükleer programı üzerinde en çok etkiye sahip yetkili olmasıdır. İran'ın Dini Lideri'ne göre nükleer enerji programı ile ilgili yükseltlen eleştirilerin nedeni İran'ın böylesine beklenmedik bir bilimsel gelişmeye imza atmasıdır. Ali Hamenei özellikle nükleer enerjinin teknik kısmı ile ilgili olarak geri adım atmak istemez:

*Nükleer teknoloji meselesi ile ne dereceye kadar ardından gittiğimiz farklı konulardır. İkisi arasındaki ortak nokta uranyum elementidir. İlki %90 oranında zenginleştirilmiş uranyumu ve gelişmiş silah endüstrisini gerektirirken, diğeri ise bugün Buşehr'de olduğu gibi bir nükleer enerji santraline yakıt sağlayabilmek için %3 ve %4 arasında zenginleştirilmiş uranyumu gerektirir... Bu, uluslararası düzenlemelere göre herkes için serbest olan bir şeydir ve bunda hiçbir yanlışlık yoktur. Tüm ülkeler, uranyuma ihtiyaç duymaları halinde ya da ihtiyaçları olmasa bile, %3 ila %4 oranında zenginleştirme yapabilirler. Ayrıca herkesin kabul ettiğı ve bizim de kabul ettiğimiz NPT uluslararası anlaşması var ve evrensel kurallar açısından da bir yanlışlık yoktur.*⁷⁶¹

Ali Hamenei halka yaptığı konuşmalarda nükleer enerji konusunu özellikle ülkenin bağımsızlığı ve uluslararası haklar üzerinden ele alır. Nükleer silahlar konusunda ise dini ve etik açıdan net çizgiler çizilmektedir.

⁷⁶⁰ Hamenei, "Beyanat-é Rehber-é Mu'ezzém-é Éngélab-é Éslami Der Didar-é Hey'et-é 'elmi u Karşénasan-é Céhad-é Danéşgahi", 21 Haziran 2004 (1 Tir 1383).

⁷⁶¹ A.g.e.

BÖLÜM 5: ÖZ İMAJ VE ALGILANAN İMAJ AÇISINDAN BİR ANALİZ

I. Öz İmajlar

Teorik bölümde bahsedildiği gibi öz imajların temelinde öze dair bir farkındalık vardır. “*Sadece bilme değil, bildiğini de bilme*”⁷⁶² olarak anlatabileceğimiz bu farkındalık sayesinde bireyler özünü ötekinden daha fazla bilirler. Bu biliş ulus devlet açısından incelendiğinde, karşımıza duygu yüklü kolektif ve paylaşılabılır bir öz çıkar. Öze dair bu biliş ya da öz imajlar sayesinde çevremizden her saniye bize gelen malumatlar karşısında kendimize dair karmaşık bulduğumuz her şeyi basitleştirmeye çalışırız. Bir İranlının bir İngiliz karşısında kendisini nasıl gördüğü ya da bir Filistinli karşısında kendisini nasıl gördüğü öze dair bilişlerle alakalıdır. Dolayısıyla bireyin birden çok öz imajı vardır ve bu farklı öz imajlar aynı anda bir arada olabilir.

Bireyler öz imaja dair negatif atıflardan ziyade pozitifleri tutma eğilimine sahiptir. Bu sebeple dışardan gelen malumatın pozitif bir öz imaja katkıda bulunabilmesi için iç grup bağlarını pekiştirici önyargılar kullanılır. Ortalama bir Amerikalı 2003 yılında ABD’nin Irak’a girmesini “işgalcilik” üzerinden negatif bir atıfla değil, “özgürlük getirme” üzerinden pozitif bir atıfla hatırlamaya çalışır. Hatta daha fazla kalıp yargılar açısından düşünürsek, “ABD iyunin kötüye karşı mücadelesinde terörle savaşmak için Irak’a girmiştir” gibi bir örnek de verebiliriz. Ancak bu demek değildir ki tüm bireyler her daim pozitif bir imaj taşır. Bazen negatif öz imajlar da bireyin bir parçası olabilir.

Tablo 7
Öz İmajlar

<u>POZİTİF ÖZ İMAJ</u>	<u>NEGATİF ÖZ İMAJ</u>
Sorun çözmede daha başarılı	Sorun çözmede daha başarısız
Sorunun çözümüne dair daha fazla	Sorunun çözümüne dair daha az alternatif

⁷⁶² Boulding, *The Image: Knowledge in Life and Society*, s. 25.

alternatif görme	görme
Fırsatlardan daha fazla yararlanma eğilimi	Fırsatlardan daha az yararlanma eğilimi
Yetilerini arttırması gereken hedeflere yönelim	Yetilerini kanıtlama kaygısına düşülen hedeflere yönelim
Kendisini sürekli güçlendirme arayışı	Riske girmeyi engelleyici davranış
Özgüven ve pozitif duygular	Çaresizlik ve negatif duygular

Kaynak: Martha L. Cottam, “Recent Developments in Political Psychology”, Martha L. Cottam ve Chih-yu Shih (Ed.), **Contending Dramas: A Cognitive Approach to International Organizations** içinde (320 – 411), Massachusetts: Addison-Wesley, 1968, ss. 7 – 13.

Yukarıdaki tabloda görülebileceği gibi negatif imajlar söz konusu olduğunda özellikle bilişsel anlamda sorunlarla karşılaşırız. Sorun çözme performansının düşüş gösterdiği ve fırsatlardan yararlanma yerine yetileri kanıtlama kaygısına düşüldüğü bir ortamdır bu. Bunlara eşlik eden de çaresizlik ve özgüven sorunları gibi negatif duygulardır (Bk. Tablo 7).

Diğer bir açıdan, bireyler çevreden gelen malumatı pozitif bir öz imajı desteklemek için kullanma eğiliminde olsalar da bu, pozitif öz imajın bilişsel olarak kişiyi asla hataya sürüklemeyeceği anlamına gelmez. Bazen bireyler teorik bölümde açıklandığı gibi temel yükleme hatasına kapılarak başkasının davranışlarını anlamlandırırken kişilik özelliklerini o kadar abartırlar ki, o kişinin nasıl bir durum içerisinde bu davranışları gösterdiğini göz ardı ederler. Yani bireyin nasıl davrandığı doğrudan onun kim olduğu ile ilişkilendirilir. Öz imaj açısından ise birey pozitif bir atıf ile kendi davranışını tamamen durumsal şartların bir sonucu olarak görür ve diğerlerine yükleyemediği anlamı kendisine yükler. Böylece temel yükleme hatasının öz imaj tarafını görmüş oluruz.⁷⁶³

⁷⁶³ Eliot R. Smith, “Attributions and Other Inferences: Processing Information about the Self versus Others”, **Journal of Experimental Social Psychology**, Vol. 20, Issue 2 (1984), s. 100; Edward E. Jones ve Richard E. Nisbett, “The

Pozitif öz imajın hataya sebebiyet verdiği diğer bir örnek bireyin kontrol algıları ile ilgilidir. Bireylerin bir olayı engelleyebilme, gerçekleştirebilme ya da değiştirebilme olasılığı öz güven güçlendirici pozitif bir illüzyon yaratabilir. Bu bir noktaya kadar faydalıdır ancak kontrol illüzyonu olarak adlandırılan durumun içinde bireyin olayları önemli ölçüde değiştirebilme algısı gerçekte yaratabileceği etkiden uzaktır. Dolayısıyla bireyin gerçekte olandan daha fazla elinde tuttuğunu düşündüğü kontrol hissi onda ciddi bir endişe yaratır ve öze dönük ciddi bilişsel sıkıntılar yaratmaya başlar.

İran ve ABD arasındaki ilişkiyi öz imajlar açısından inceleyeceğimiz bu bölümde karşı taraf söz konusu olduğunda George W. Bush'un ve Ali Hamenei'nin kendi ülkelerini nasıl gördükleri sorusunun cevabını arayacağız. Bu cevabı ararken, ABD Başkanı'nın İran söz konusu olduğunda pozitif bir öz imaja sahip olduğunu ve İran'ın Dini Lideri'nin ABD söz konusu olduğunda negatif bir öz imaja sahip olduğunu göreceğiz. Bunun yanı sıra her iki ülkenin birbirlerini algılarken temel yükleme hatasına düştüklerini ve birbirlerini çevresel faktörler ya da dış etmenlerden bağımsız bir şekilde tamamen içsel özellikler üzerinden değerlendirdiklerini tespit edeceğiz. Özellikle ABD'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde İran ile diplomatik ilişkilerin olmadığı bir ortamda başka ülkelerin İran'a olan yaklaşımlarında doğal hal olarak kendi pozisyonuna gelmeleri gerektiğine dair duyduğu inanç bize ABD'nin kontrol algısına kapıldığını ve bu kontrol algılarının 11 Eylül saldırılarından sonra başlayan teröre karşı savaşta yükselişe geçtiğini gösterecektir.

II. ABD – İran İlişkilerinin Öz İmaj Açısından Bir Analizi

Bu kısımda öncelikli olarak George W. Bush'un İran söz konusu olduğunda nasıl bir ABD öz imajına sahip olduğu incelenecektir. Daha sonra bu öz imajın hangi bileşenlerden oluştuğu detaylı bir şekilde verilecektir. Benzer şekilde İran'ın Dini Lideri Ali Hamenei'nin ABD söz konusu olduğunda nasıl bir İran öz imajına sahip olduğu bu

kısımda incelenecektir. Bunu takiben Hamenei'nin öz imajının pozitif ya da negatif bileşenlerinin ne olduğu da bu kısımda verilecektir.

II.A. George W. Bush'un ABD Öz İmajı

George W. Bush'un İran söz konusu olduğunda nasıl bir ABD öz imajına sahip olduğunu incelemeyi önce genel olarak ABD'nin onun için ne anlamlar ifade ettiğine bakmamız gerekir. Bunu ABD Başkanı "Amerikan hikayesi" başlığı ile bize anlatmaya çalışır. Hikâyenin kahramanı "büyük ve kalıcı ideallerin etrafında nesiller boyunca birleşmiş insanlardır". Başkan Bush bu insanların "kusurlu ve yanılabilir" olduklarını yani bazı zamanlar hata yapabildiklerini vurgulayarak belki de en çok kullandığı anlatım tarzı olan dikotomilere başvurur⁷⁶⁴ ve şunları söyler:

*Eskinin dostu ve kurtarıcısı olan yeni bir dünyanın hikayesi, özgürlüğün hizmetkarı haline gelen köleci bir toplumun hikayesi, dünyaya sahiplenmek için değil korumak için, fethetmek için değil, savunmak için müdahil olan bir gücün hikayesi.*⁷⁶⁵

Her ne kadar ABD'nin kuruluşunda Büyük Britanya Krallığı bir "öteki" olsa da ve özellikle Avrupa'daki büyük güç siyaseti Amerikalıların uzak durmak istedikleri bozuk bir düzen olarak görülse de yapılmış olan tarihi ittifaklardan dolayı eski dünya yenisi için hep önemini korumuştur.⁷⁶⁶ Geçmişinde kölelik ile ilgili karanlık sayfalar olmasına ve günümüzde etkileri hala net bir şekilde görülmesine rağmen, kurucu babalar için ABD, İncil'e yapılan bir referans ile "dağ üstündeki kente" benzetilir ve tüm insanların gözlerinin bu kentin üzerinde olduğu söylenir.⁷⁶⁷ Bu kentin istisna hali de demokrasisidir. Bu demokrasi sayesinde ABD'nin gücünü Avrupa'daki büyük güç siyasetindeki gibi sahiplenme odaklı değil koruma odaklı kullandığı Başkan Bush'un yukarıda dile getirdiğine benzer şekilde ifade edilir. Fakat bu görüş tarih içinde ABD

⁷⁶⁴ George W. Bush, "President George W. Bush's Inaugural Address", 20 Ocak 2001.

⁷⁶⁵ A.g.e.

⁷⁶⁶ Steven W. Hook ve John Spanier, **American Foreign Policy Since World War II**, Washington: CQ Press, 2007, ss. 11 – 19.

⁷⁶⁷ A.g.e., s. 16.

dış politikasında soyutlanma politikası ile müdahalecilik arasında sıkışıp kalan “bölünmüş bir kişiliğin”⁷⁶⁸ oluşmasına da neden olacaktır.

George W. Bush’un ABD anlatısında özellikle üç başlığın altı çizilir. Başkan Bush’a göre Amerikalılar zamanının tüm testleri ile kararlı bir şekilde yüzleşmektedir. Bu kararlılık zamanında dünya savaşlarında, Kore ve Vietnam gibi yerlerde gösterilmiştir. Bush yönetiminde bu kararlılığın gösterileceği alan olarak işaret edilen ise teröre karşı savaştır. İkinci olarak, ABD Başkanı güç kullanımında fetih mantığından uzak bir anlayışa sahip olduklarını vurgulayarak, ABD’nin “*tanımadığı insanların özgürlüğü için fedakarlıkta bulunduğu*” dile getirmektedir. Dolayısıyla Bush yönetiminin Afganistan ve Irak’ta yapmış olduğu savaşlar karşısında uluslararası kamuoyundan beklenen tenkit değil minnettir. Bu minnet beklentisi de üçüncü başlıkta belirteceğimiz üzere ilahi bir kaynaktan beslenmektedir. George W. Bush’a göre Afganistan ve Irak gibi yerlere götürülen özgürlük “*Amerika’nın dünyaya hediyesi*” değildir; götürülmesinde aracı olunan bu özgürlük “*Tanrı’nın insanlığa bir armağanı*” olarak görülür.⁷⁶⁹

İngiliz gazetecileri Oval Ofis’te ağırlayan Başkan Bush’un kendisinin nasıl birisi olduğunu anlatırken verdiği referanslar da öz imajına dair önemli bilgiler sunmaktadır. George W. Bush Batı Texas’tan Beyaz Saray’a gelmemiştir; Beyaz Saray’a içindeki Batı Texas’ı getirmiştir. Bu Batı Texas da alkolizm ile ilgili sorun yaşadığı⁷⁷⁰, birlikteliğini “*mükemmel bir uyum*” olarak adlandırdığı Laura Lane Welch ile tanıştığı⁷⁷¹, kendisini daha iyi bir insan yaptığına inandığı İncil’ini okuduğu⁷⁷² ve her şeye rağmen burada yetişmeyi kendisinin en büyük mirası olarak gördüğü⁷⁷³ Batı Texas’tır. Bu sebeple George W. Bush Oval Ofis’e Texaslı ressamı Julian Onderdonk’un ve Thomas C. Lea III’ün tablolarını asmıştır. Bu tablolar görevi süresince adeta Başkan Bush’a kim olduğunu hatırlatmaktadır. Oval Ofis’teki diğer tablolar da

⁷⁶⁸ Mahmut Bali Aykan, -Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi- “Soğuk Savaş Sonrası Türk – Amerikan İlişkileri” isimli doktora dersi, İstanbul: 2011 – 2012 Bahar yarıyıl dönemi.

⁷⁶⁹ George W. Bush, “President Delivers ‘State of the Union’”, 28 Ocak 2003.

⁷⁷⁰ George W. Bush, **Decision Points**, New York: Crown Publishers, 2010, s. 1.

⁷⁷¹ A.g.e., s. 26.

⁷⁷² A.g.e., s. 31.

⁷⁷³ A.g.e., s. 5.

ABD Başkanı'na farklı şeyleri hatırlatmaktadır. Örneğin 16. ABD Başkanı Abraham Lincoln'ın tablosu ona bir başkanın görevinin büyük hedeflerin başarılması olduğunu ve bunun için de başkanın ülkeyi birleştirmesi gerektiğini hatırlatır. Lincoln'ın tablosuna eşlik eden Birleşik Krallığın eski başbakanı Winston Churchill'e ait olan büst George W. Bush'a zekayı, hazır cevaplı olmayı, dik durmayı ve iki ülkenin özgürlük, demokrasi ve insan onuru gibi değerlerini hatırlatmaktadır. ABD Başkanı'nın öz imajındaki Birleşik Krallık etkisi bununla sınırlı değildir. Bu iki ülke aslında aynı ağaca ait dallar gibidir. Benzetmenin ötesine geçtiğimiz bu noktada Başkan Bush bunu Oval Ofis'teki *Resolute* isimindeki başkanlık masası ile örnekler.⁷⁷⁴ Bu masa ABD tarafından kurtarılıp İngilizlere iade edilen *HMS Resolute* isimli geminin ahşap parçalarından yapılmış ve Kraliçe Victoria tarafından ABD'ye hediye edilmiştir.⁷⁷⁵ Bu tarz iki ülkeyi bir araya getiren atıflar da Başkan Bush tarafından sıklıkla yapılır ve bunların en büyük amacı 11 Eylül sonrası başlayan teröre karşı savaş için kurulmuş olan cepheyi güçlendirmektir.

Oval Ofis içindeki nesnelerden George W. Bush'u en çok etkileyen ise 1916 yılında Wilhelm Heinrich Detlev Körner tarafından resmedilmiş olan *A Charge to Keep* isimli tablodur. Bir eski batı betimlemesi olan bu tablo Başkan Bush'u o kadar etkilemiştir ki 1999 yılında yayımlanan kitabının aynı isim ile çıkmasına neden olmuştur.⁷⁷⁶ *A Charge to Keep* aslında 18. yüzyılda İngiltere Kilisesi'nin içinden doğmuş, Protestanlık mezhebine bağlı Metodizm hareketi tarafından söylenen bir

⁷⁷⁴ George W. Bush, "Interview of the President by Trevor Kavanagh of 'The Sun'", 14 Kasım 2003; George W. Bush, "Roundtable Interview of the President by British Print Journalists", 12 Kasım 2003; Major Kong, "George W. Bush Stumbles Through Tour of the Oval Office," 1 Eylül 2008, video, 7:51, <https://www.youtube.com/watch?v=DqyBzS89kXs> (10 Aralık 2020).

⁷⁷⁵ 1845 yılında Kraliyet Donanması üyesi John Franklin arktik bölgesini keşfe çıkar. Bu ilk seferi değildir. Ancak son seferi olacaktır. Buza saplanan gemisi bu bölgede mahsur kalır. Yanındaki 128 kişilik mürettebatıyla Franklin yaşamını yitirir. İngilizler bu sefer 1850 yılında HMS Resolute isminde bir gemi inşa ederler. Gemi arktik bölgesinin keşfinde kullanılmak ve Franklin ile mürettebatını bulmak üzere özel olarak yapılır. Keşif seferinde gemi 1854 yılında buza saplanır ve mürettebat gemiyi terk eder. Gemi 1855 yılında o günün petrolü olan balina yağı için balina avlayan Amerikalı denizciler tarafından bulunur. Bir yıl sonra 1856'da gemi Amerikalılar tarafından yenilenir. İyi niyet göstergesi olarak Kraliçe Victoria'ya iade edilir. 1879'a kadar görevde kalan gemi sonrasında parçalanır. Geminin kalaslarından özel olarak 3 adet masa yapılır. Kraliçe Victoria bir masayı John Franklin'in bulunabilmesi için çaba gösteren ve 1874 yılında hayatını kaybetmiş kaşif Henry Grinnell'in eşine hediye eder. Diğer bir masayı Kraliçe Victoria kraliyet ailesi adına kendisine alır. Son masa da Amerikalıların iyi niyet göstergesine bir yanıt olarak o dönemin ABD Başkanı R. B. Hayes'e hediye olarak verilir. Masa artık ABD Başkanlarına hizmet etmeye başlar. Masaya bir eklenti olarak ABD Başkanı Roosevelt bacağındaki ortezi saklayabilmek için masanın ön tarafına üzerinde başkanlık forsunun olduğu bir kapak yaptırmıştır. Kısa aralıklarla Oval Ofis'i terk etmiş olsa da 1880 yılından beri aynı masa ABD Başkanlarına hizmet eder. Resolute olarak isimlendirilen masanın adı da kendisine can veren kalaslardan yapılmış olan HMS Resolute gemisinden gelir.

⁷⁷⁶ George W. Bush, *A Charge to Keep*, New York: William Morrow and Company, Inc., 1999.

ilahiye verilen isimdir. Texas Valisi olarak seçildikten sonra ilk kilise ziyaretinde George W. Bush bu ilahiyi söylemiştir. İlahinin sözleri şöyledir:

*Sırtlanmakta olduğum bir yüküm var,
Yüceltecek bir Tanrım,
Kurtarılması için asla ölmeyen bir ruhum,
Ve gökyüzüne yaraşan.
Bu çağa hizmet etmek,
Yerine getirme çağrım:
Ah, tüm güçlerim devreye girsin
Efendimin iradesini gerçekleştirmek için!
Beni kıskançlıkla kolla,
Gözünde yaşar gibi;
Ve ah, ey kulun, Rab, hazırlan
Verilecek sıkı bir hesap!
Görmeme ve dua etmeme yardım et,
Ve kendine güven,
Emin ol güvendiğime ihanet edersem,
Sonsuza dek öleceğim.*

Bu ilahiyi George W. Bush hayat içinde kendinden daha büyük bir şeylere hizmet etmeyi hatırlattığı için sever. Başkanlık koltuğu da bu ilahi hizmet duygusunun en büyük kaynağına dönüşür. Her ne kadar ABD Başkanı bir başkan olarak işinin bir dinin tanıtımını yapmak olmadığını söylese de Amerika'nın ruhuna dair hissettikleri bu ilahide can bulmuştur.⁷⁷⁷ 2001 yılı ile başlayan Bush yönetimi bir taraftan kuruluşundan beri süregelen demokrasisi özelinde kendini istisna olarak gören ABD'nin istisnacılığının ve diğer taraftan 11 Eylül ile “kendinden daha büyük bir şeye hizmet” etme fırsatını yakalamış olan bir başkanın kendisini ilahi olarak güdümlemesinin kesişim noktası olacaktır.

⁷⁷⁷ George W. Bush, “Interview of the President by Trevor Kavanagh of ‘The Sun’”, 14 Kasım 2003.

II.A.1. George W. Bush'un Liderliğinde ABD

Texas Valiliği görevindeyken başkanlığa aday olup olmama konusunda kararsız olan George W. Bush, bu kararı verirken özellikle kilisedeki bir ayin sırasında dinlediği hikâyeden etkilenir. İlginç bir şekilde bu hikâyeye İran'ın Dini Lideri Ali Hamenei'nin sıklıkla atıfta bulunduğu Musa Peygamber'in hikayesidir. ABD Başkanı Tanrı'nın ilk çağrısına Musa Peygamber'in tepkisinin inançsızlık olduğunu söyler ve kendisini Musa Peygamber ile benzeştirir. George W. Bush'a göre Musa Peygamber ve kendisi mükemmel hayatlara sahip değillerdir ve insanların onları takip edip etmeyeceklerini bilmemektedirler. Ancak görev çağırıştır ve ikisi de bu göreve yanıt vermiştir.⁷⁷⁸ Bu modern görev çağrısını ABD Başkanı şu şekilde duyurur:

Özgürlüğün ilerlemesi zamanımızın çağrısıdır; ülkemizin çağrısıdır. On dört maddeden⁷⁷⁹, dört özgürlüğe⁷⁸⁰ ve Westminster'daki konuşmaya⁷⁸¹ kadar Amerika gücümüzü prensiplerin hizmetine sunmuştur. Özgürlüğün doğanın tasarımı olduğuna inanıyoruz; özgürlüğün tarihin yönü olduğuna inanıyoruz. İnsanların memnuniyetinin ve mükemmelliğin özgürlüğün sorumlu bir şekilde uygulanmasıyla geldiğine inanıyoruz. Ve inanıyoruz ki özgürlük – değer verdiğimiz özgürlük – sadece bizim değil, tüm insanlığın hakkı ve görevidir.⁷⁸²

Özgürlüğe dair bu “özel çağrı”⁷⁸³ tarihin farklı noktalarında kendisini tekrar etmiş ve yukarıdaki alıntıda görebileceğimiz gibi farklı ABD Başkanları bu çağrıya yanıt vermişlerdir. George W. Bush da “özgürlük davasında” ABD'nin liderlik edeceğini söyler, aksi takdirde tarihin yönünde bir sapma olacağı ima edilir.⁷⁸⁴ Başkan Bush'a göre özgürlüğün ideallerine hizmet etmek demek insanlara umut getirmek ve

⁷⁷⁸ George W. Bush, **Decision Points**, ss. 60 – 61.

⁷⁷⁹ On dört madde 28. ABD Başkanı Woodrow Wilson tarafından 8 Ocak 1918 tarihinde duyurulmuştur. Bu prensiplerin duyurulmasındaki amaç I. Dünya Savaşı sonrasındaki barış inşasının temelini oluşturmak ve barışın kalıcılığını sağlamaktır. Başkan Wilson'ın bu görüşleri sonrasında Wilsoncu idealizm olarak adlandırılacaktır.

⁷⁸⁰ Dört özgürlük 32. ABD Başkanı Franklin D. Roosevelt tarafından 6 Ocak 1941 tarihinde duyurulmuştur. Başkan Roosevelt yaptığı bu konuşmada dünyanın her yerindeki insanların dört temel özgürlüğe sahip olması gerektiğini vurgulamıştır. Bunlar konuşma özgürlüğü, ibadet özgürlüğü, yoksunluk içinde olmama özgürlüğü ve korku içinde olmama özgürlüğüdür.

⁷⁸¹ 40. ABD Başkanı Ronald Reagan 8 Haziran 1982 tarihinde Westminster'da İngiliz Parlamentosu'na yaptığı konuşmada demokrasinin altyapısını güçlendirmek amacıyla basın, sendikaların, siyasi partilerin ve üniversitelerin özgür olduğu bir sistemin kurulması gerektiğinden bahseder. Bu konuşmada çizilen hedefler doğrultusunda 1983 yılında Ulusal Demokrasi Vakfı (National Endowment for Democracy) kurulmuştur.

⁷⁸² George W. Bush, “President Bush Discusses Freedom in Iraq and Middle East”, 6 Kasım 2003.

⁷⁸³ George W. Bush, “State of the Union Address”, 20 Ocak 2004.

⁷⁸⁴ George W. Bush, “President George W. Bush's Inaugural Address”, 20 Ocak 2001.

ABD’yi daha güvenli bir yer haline getirmek demektir.⁷⁸⁵ Bu sebeple ABD Başkanı’nın özgürlük ve demokrasiye olan inancı, bu inancın “*başka uluslarda kök salmasını*” bir misyon haline getirmektedir. George W. Bush için bu misyonda rehberlik yapan ise “*insanları eşit bir şekilde kendi suretinde yaratan, kendimizden daha büyük bir güçtür*”. Böylelikle inanışlar kolaylıkla bireylerin ötesine geçer.⁷⁸⁶ Bu misyona dahil edilen bireyler kendilerinden öte ilahi bir amaç için mücadele ettiklerini düşünürler. ABD Başkanı halkını ikna edebilmek için sürekli bir şekilde dikotomilere başvurur ve aslında bu savaşın hep devam eden özgürlük ve korku ya da adalet ve acımasızlık arasındaki bir savaş olduğunu söyler. Başkan Bush konuşma yapmaktan öte vaaz verir gibidir ve basit ama etkili bir şekilde şu cümleyi kurar: “*Biliyoruz ki Tanrı bunların arasında tarafsız değildir*”.⁷⁸⁷

11 Eylül sonrası ABD Başkanı’nın izlediği Ortadoğu politikasında bu ilahi misyonun izlerini görmemiz mümkündür. Filistin’deki liderliğin eleştirildiği ve yeni bir liderliğin olması gerektiğinin söylendiği konuşmada 11 Eylül saldırıları sonrası uluslararası kamuoyunun önüne konulan “*ya bizimlesinizdir ya da teröristlerle*” ayırımına benzer bir ayırım sunulur:

*Bu an, Ortadoğu’daki tüm taraflar için hem bir fırsat hem de bir sınavdır: gelecekteki barışın temellerini atmak için bir fırsat; kimin barış konusunda ciddi olduğunu ve kimin olmadığını göstermek için bir sınav. Buradaki seçim net ve basittir. İncil der ki: “Önünüze yaşamı ve ölümü koydum, dolayısıyla yaşamı seçin”. Bu anlaşmazlıktaki herkes için barışı, umudu ve yaşamı seçmenin zamanı geldi.*⁷⁸⁸

ABD Başkanı’nın bireysel doğrulardan ziyade tabulaşmış ilahi mesajlar üzerinden siyasetini belirlemesi argümanlarını tartışmaya kapalı hale getirmiştir. Fırsat / sınav ve yaşam / ölüm tercihlerindeki doğrular nettir. 11 Eylül sonrasında ABD bahsedilen bu fırsatı tüm ulusların önüne koyar ancak yaşama giden yol Afganistan ve Irak’ta görebileceğimiz gibi büyük acılardan geçmektedir.

⁷⁸⁵ George W. Bush, “President’s Remarks at York, Pennsylvania Rally”, 9 Temmuz 2004.

⁷⁸⁶ George W. Bush, “President George W. Bush’s Inaugural Address”, 20 Ocak 2001.

⁷⁸⁷ George W. Bush, “Address to a Joint Session of Congress and the American People”, 20 Eylül 2001.

⁷⁸⁸ George W. Bush, “President Bush Calls for New Palestinian Leadership”, 24 Haziran 2002.

II.A.2. 11 Eylül'ün Öz İmaj Üzerindeki Travmatik Etkisi

11 Eylül saldırıları içerde korunması gereken “*masum yaşamlarla*” dışarda mücadele edilmesi gereken düşman arasındaki ilişkiyi doğurmuştur.⁷⁸⁹ Bu ilişki özellikle ABD Başkanı tarafından iç ve dış politikanın icrasında bir araç olarak kullanılmıştır. İçerisi için önemli olan bu savaşın devam ettiğinin ve kazanılmakta olduğunun bilinmesidir.⁷⁹⁰ Tehdidin ne olduğunun içerde bilinmesinin bir önemi yoktur. Önemli olan bu tehdit ne olursa olsun bununla olan mücadelede içerde rızanın özellikle korku üzerinden üretilmesidir.

11 Eylül saldırılarının Başkan Bush'un öz imajındaki en büyük travmatik etkisi ABD'nin geniş okyanuslarla korunan bir ülke olma özelliğini kaybetmesi olmuştur. Terör saldırılarının doğası gereği artık ABD'nin dışardaki gücüne içerdeki teyakkuz hali eklenmelidir.⁷⁹¹ Dolayısıyla yeni dönemin kahramanları sadece Afganistan ve Irak'ta görev yapan ya da geçmişte 2. Dünya Savaşı'nda, Kore'de, Vietnam'da savaşmış askerler değildir; aynı zamanda Todd Beamer gibi 11 Eylül günü kaçırılan 93 uçuş numaralı uçağın içindeki teröristlere karşı mücadele edip kendi ve uçaktakilerin hayatları pahasına uçağın hedefe ulaşmasını engelleyen sivil insanlardır.⁷⁹²

George W. Bush'un 11 Eylül'den sonraki “biz” tanımlamaları hep “onlar” üzerinden yapılmaktadır. “Onlar” demokratik yollarla seçilmiş bir hükümeti istemeyenler olarak tanımlanır. Çünkü ABD Başkanı'na göre “onların liderleri” kendi kendilerini lider olarak tayin etmişlerdir. Bu bağlamda “onlar” El-Kaide başta olmak üzere uluslararası terör örgütleri ile sınırlı değildir, aynı zamanda terörizme destek verdiği iddia edilen ülkeler de bu gruba dahil edilir. En önemlisi ise George W. Bush'un söyleminde “onlar” “bizden” nefret ederler. Nefret ettiklerinin arasında inanç özgürlüğünün, konuşma özgürlüğünün, oy verme özgürlüğünün, toplanma ve aynı fikirde olmama özgürlüğünün olduğu söylenir. Dolayısıyla “onların” nefreti “biz” olarak adlandırılan insanların yaşam tarzıdır. Her ne kadar George W. Bush bu nefreti

⁷⁸⁹ George W. Bush, “Remarks by the President at Scott McCallum for Governor Reception”, 11 Şubat 2002.

⁷⁹⁰ George W. Bush, “President Delivers ‘State of the Union’”, 28 Ocak 2003.

⁷⁹¹ George W. Bush, “President Delivers State of the Union Address”, 29 Ocak 2002.

⁷⁹² George W. Bush, “Address to a Joint Session of Congress and the American People”, 20 Eylül 2001; George W. Bush, “President Delivers Remarks to 85th American Legion Convention”, 26 Ağustos 2003.

kodlarken demokratik ülkelerdeki özgürlükleri temel alsa da “onlar” olarak adlandırdıkları grubun Mısır, Suudi Arabistan ve Ürdün gibi ülkelerdeki hükümetleri devirmek istediklerini ve İsrail’i Ortadoğu’dan uzaklaştırmak istediklerini söyler. Yani ABD’nin müttefikleri de hedef alınmaktadır. Başka bir açıdan “onlar” aslında İran’daki yönetimi devirmek istememektedirler. Bu da İran’ın “onların işbirlikçisi” olarak kodlanmasına neden olmaktadır. “*Ya bizimlesinizdir ya da teröristlerle*” seçeneğinin en başta gelen hedeflerinden birisi olan İran terörizme verdiği iddia edilen desteğinden ötürü düşman bir rejim olarak adlandırılacaktır.⁷⁹³

11 Eylül’ün neden olduğu bu travmaya karşılık George W. Bush bir fırsat algılar. Bu fırsat ABD’nin kültürel bir parçasına dönüşmüş olan “*eğer iyi hissettiriyorsa, o halde yap*” olarak adlandırılan bireyci düşüncenin değiştirilebilme fırsatıdır. 11 Eylül ile ABD Başkanı, alınan kararlardan dolayı her bir vatandaşın sorumlu olduğu toplumcu bir kültürün oluşması gerektiğini vurgular. Bunun da en büyük örneği 93 uçuş numaralı uçaktaki insanların yapmış olduğu fedakarlıktır.⁷⁹⁴

II.B. George W. Bush’un Pozitif Öz İmajının Bileşenleri

Her ne kadar 11 Eylül saldırıları ABD Başkanı’nın öz imajında travmatik bir etki yaratsa da İran söz konusu olduğunda bu öz imajın pozitif olduğunu söyleyebiliriz. Bunun sebebi söz konusu travmanın sorun çözücü davranışın ortaya konmasında bir kaynak görevi yapmasıdır. George W. Bush sorunlardan kaçmak yerine onlara karşı yüzleşici bir tavır takınmaktadır. Bu yüzleşici tavrın beslendiği kaynak Başkan Bush’un dile getirdiği ulusal cesarettir ve bu cesaretin özellikle bunalım ve savaş dönemlerinde ortaya çıktığı söylenir.⁷⁹⁵ Sorunlarla yüzleşmeyi ve bu sorunları asla gelecek nesillere bırakmamayı bir başkanın görevi olarak tanımlayan⁷⁹⁶ George W. Bush, “şer eksenini” olarak adlandırılan ülkelere karşı sadece askeri müdahaleyi masada tutmaz. Diplomasi, ekonomik yaptırımlar ve rejim değişikliği de tercih edilebilecek opsiyonlar arasında

⁷⁹³ George W. Bush, “Address to a Joint Session of Congress and the American People”, 20 Eylül 2001.

⁷⁹⁴ George W. Bush, “Remarks by the President at Scott McCallum for Governor Reception”, 11 Şubat 2002; George W. Bush, “President’s Remarks at York, Pennsylvania Rally”, 9 Temmuz 2004.

⁷⁹⁵ George W. Bush, “President George W. Bush’s Inaugural Address”, 20 Ocak 2001.

⁷⁹⁶ George W. Bush, “President’s Remarks at York, Pennsylvania Rally”, 9 Temmuz 2004.

sayılır.⁷⁹⁷ Dolayısıyla sorunun çözümüne dair farklı alternatiflerin varlığı pozitif bir öz imaja katkı sağlamaktadır.

ABD Başkanı'nın fırsatlardan daha fazla yararlanma eğilimine sahip olması İran söz konusu olduğundaki öz imajın pozitif olmasına neden olmaktadır. Bu fırsatların en büyüğü 11 Eylül sonrası Başkan Bush'un karşısına çıkar. Bu fırsat ABD Başkanı tarafından "*kendisinden daha büyük hedeflere hizmet eden bir ulus*" olma isteği olarak tanımlanmaktadır.⁷⁹⁸ Trajediden doğduğu düşünülen bu fırsat halka adeta bir ilahi davet olarak sunulur. Çünkü George W. Bush'a göre özellikle trajedinin içerisinde "*Tanrı daha yakındır*".⁷⁹⁹ Başkan Bush bu fırsat algısının intikam arzusundan değil adalet isteğinden doğduğunu söyler. 11 Eylül saldırılarına kadar George W. Bush tarafından ABD'nin kendi halinde barışçıl bir ulus olarak konumlandırılması ve sonrasında adaleti getirme arzusu ile "*kalıcı barış*" sağlama girişimi ABD'nin bahsetmiş olduğumuz "*bölünmüş kişiliğinin*" bir sonucudur.⁸⁰⁰ Dolayısıyla Afganistan ve Irak'a yapılan müdahaleler ABD Başkanı tarafından bir müjdeleyici olarak sunulur. Başkan Bush'un kurgusunda Afganistan ve Irak gibi ülkelerin "*özgürleşmesi*" İran gibi ülkelere de sirayet edecek ve bu "*özgürleşme*" hareketleri bir domino etkisi yaratacaktır.⁸⁰¹

Teröre karşı savaşın kendisi ABD'nin yetilerini arttırması gereken bir hedefe yönelmeyi zorunlu kılmaktadır. Çünkü ABD'nin karşısındaki belli sınırları, belli yönetim sistemi ve belli nüfusu olan bir ulus devlet değildir. Savaşılan yapı gevşek ağlarla birbirine bağlı olan, belli sınırlardan ve yönetim sisteminden yoksun, içinde kim olduğu bilinmeyen terör örgütleri ve bunları desteklediği iddia edilen "rejimlerdir". Teröre karşı savaşta ABD'nin El-Kaide'yi ya da Afganistan, Irak, Kuzey Kore ve İran gibi "rejimleri" bekleme şansı yoktur. ABD Başkanı'na göre bu savaşta terörizmi ortadan kaldırmanın yolu kaynağına gitmektir.⁸⁰² Bu sebeple ABD'nin savunmada değil hücumda olması bir zaruret haline dönüşür.⁸⁰³ Bu çok cepheli savaşın sürdürülebilirliği için de söylemde bu savaşın "*tüm dünyanın savaşı*" olarak tanımlandığını görürüz. Daha

⁷⁹⁷ George W. Bush, "President Bush Holds Press Conference", 13 Mart 2002.

⁷⁹⁸ George W. Bush, "President Delivers State of the Union Address", 29 Ocak 2002.

⁷⁹⁹ A.g.e.

⁸⁰⁰ George W. Bush, "President Bush Holds Press Conference", 13 Mart 2002.

⁸⁰¹ George W. Bush, "Interview of the President by Trevor Kavanagh of 'The Sun'", 14 Kasım 2003.

⁸⁰² George W. Bush, "Address to a Joint Session of Congress and the American People", 20 Eylül 2001.

⁸⁰³ George W. Bush, "President Speaks to the American Israel Public Affairs Committee", 18 Mayıs 2004.

detaylı bir şekilde ifade edilirse, Başkan Bush bu savaşı, “*medeniyetin savaşı, gelişime ve çoğulculuğa, hoşgörüyü, özgürlüğe inananların savaşı*” olarak tanımlar. Dolayısıyla “*tüm dünyanın savaşı*” olarak adlandırılan bir savaşta ABD’nin kendi yetisi ile sınırlı kalması gerekmemektedir. Hatta kendi yetisinin ötesine geçip BM ve NATO gibi uluslararası örgütleri de bu mücadeleye dahil etme girişimleri ABD’nin kendisini sürekli güçlendirme arayışının bir sonucudur.⁸⁰⁴ ABD’nin liderliğinde böylesine “*geniş bir ittifak*” aslında zorunluluktur.⁸⁰⁵ Çünkü Afganistan’ın işgali ve orada bulunanlar ABD Başkanı tarafından bu savaşın bitişi yönünde değil de başlangıcı yönünde yorumlanmasına neden olmaktadır.⁸⁰⁶ Irak Savaşı da bunun en önemli kanıtıdır. Artık hedefte Bin Ladin gibi tek bir isim yoktur. Hatta teröre karşı savaşta Bin Ladin’in nerede olduğu çok da önemli değildir. Başkan Bush’un bakış açısına göre önemli olan terörün bir insandan büyük olduğunun anlaşılmasıdır.⁸⁰⁷

Tüm bunlar ABD’nin kendisini sadece askeri olarak güçlendirmesini gerektirmez. “*Kendinden daha büyük hedeflere hizmet etmek*” için ABD’nin yoksullukla ve hatta bulaşıcı hastalıklarla bile mücadele etmesi gerekmektedir. Bunun için hem Kuzey Kore gibi bir “rejime” yapılan gıda yardımlarında en büyük bağışçı olmanın hem de Afrika başta olmak üzere tüm dünyada AIDS hastalığı ile mücadele etmenin önemi çok büyüktür. Bu mücadeleyi George W. Bush “*açlığa, hastalıklara ve umutsuzluğa karşı savaş*” olarak tanımlar.⁸⁰⁸

ABD’nin dünya çapında liderliğini yaptığını iddia ettiği farklı boyutları olan bu mücadelenin yürütülebilmesi için ciddi bir özgüven gerekmektedir. George W. Bush da konuşmalarında bunu fazlasıyla aşlamaya çalışır. Tehditler ne kadar büyük olursa olsun kaynakların da bu paralelde geniş olduğu iddia edilir.⁸⁰⁹ Bu, ABD tarihinde sıklıkla karşılaşılabileceğimiz bir söylemdir. Avrupa’da yükselen Nazi Almanya’sı tehdidine karşılık Franklin Roosevelt’in “*büyük demokrasi cephaneliği*” söylemi⁸¹⁰, Kore

⁸⁰⁴ George W. Bush, “Address to a Joint Session of Congress and the American People”, 20 Eylül 2001.

⁸⁰⁵ George W. Bush, “Remarks by the President at Scott McCallum for Governor Reception”, 11 Şubat 2002.

⁸⁰⁶ George W. Bush, “President Delivers State of the Union Address”, 29 Ocak 2002.

⁸⁰⁷ George W. Bush, “President Bush Holds Press Conference”, 13 Mart 2002.

⁸⁰⁸ George W. Bush, “President Outlines Path for Lasting Prosperity in Wednesday Speech”, 21 Nisan 2004.

⁸⁰⁹ George W. Bush, “Address of the President to the Joint Session of Congress”, 27 Şubat 2001.

⁸¹⁰ Franklin D. Roosevelt, “Radio Address Delivered by President Roosevelt from Washington”, 29 Aralık 1940, <https://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/WorldWar2/arsenal.htm> (25 Kasım 2020).

Savaşı'nda Harry Truman'ın komünizmi ve Sovyetler Birliği'ni çevreleme arzusu⁸¹¹ ve Bosna Savaşı'na müdahalesiyle Bill Clinton tarafından NATO'ya yüklenmek istenen Soğuk Savaş sonrası yeni anlamlar⁸¹², var olan tehditlerle ölçülebilecek kaynakların altını çizmektedir. 11 Eylül saldırıları ile ortaya çıkan tehditler ise George W. Bush tarafından “eşi benzeri görülmemiş” sıfatı ile tanımlanmaktadır. Ancak buna paralel olarak birliğin durumunun da hiç olmadığı kadar güçlü olduğu da eklenir.⁸¹³ ABD Başkanı'nın bu özgüveni sayesinde amaçlar da net bir şekilde tanımlanmaktadır. 11 Eylül saldırılarından sonra ABD'nin iki temel amacı vardır: teröristlerin planlarını bozarak onları adalete teslim etmek ve kitle imha silahları peşinde olan teröristlerin ve rejimlerin ABD'yi tehdit etmelerini engellemektir.⁸¹⁴

11 Eylül sonrası dönem Başkan Bush tarafından liderlerden beklentilerin yüksek olduğu bir dönem olarak tanımlanıyor. Bu sebeple ABD'nin özgürlük ve demokrasi konularındaki dünya liderliği iddiası ABD Başkanı'nın kendisinde somutluk kazanıyor. Böylelikle 11 Eylül'den sonra yara alan ama yıkılmayan El-Kaide'nin ve barışı tehdit ettiği iddia edilen Kuzey Kore ve İran gibi “rejimlerin” karşısında Başkan Bush doğrudan kendisini konumlandırıyor ve kendi gözetiminde asla bunların hedeflerine ulaşamayacağını söylüyor.⁸¹⁵ George W. Bush liderliğini sadece ABD ile sınırlı tutmadığı için Afganistan ve Irak işgalleri söylemde basit bir şekilde bu iki ülkenin halklarına verilen sözlerin tutulmasına dönüşebiliyor.⁸¹⁶ Bu aslında Başkan Bush'ta kişisel olarak bir vicdan rahatlığı yaratıyor ve bu vicdan rahatlığını ABD Başkanı halkıyla paylaşmak istiyor. Çünkü hizmet edilen amacın doğru olduğunu, bunun aslında tüm insanlığın amacı olduğunu ve bu yolda da bireyin ötesindeki bir gücün rehberlik ettiğini söylemek adeta vaaz veren birisinin iyileştirici gücünü göstermesine benziyor.⁸¹⁷

⁸¹¹ Gaddis, **Strategies of Containment: A Critical Appraisal of American National Security Policy During the Cold War**, ss. 87 – 124.

⁸¹² Bill Clinton, “Transcript of President Clinton's Speech on Bosnia”, 27 Kasım 1995, http://edition.cnn.com/US/9511/bosnia_speech/speech.html (27 Kasım 2020).

⁸¹³ George W. Bush, “President Delivers State of the Union Address”, 29 Ocak 2002.

⁸¹⁴ A.g.e.

⁸¹⁵ George W. Bush, “President's Remarks at York, Pennsylvania Rally”, 9 Temmuz 2004.

⁸¹⁶ George W. Bush, “President Bush Discusses Top Priorities for the U.S.”, 30 Temmuz 2003.

⁸¹⁷ George W. Bush, “State of the Union Address”, 20 Ocak 2004.

II.C. George W. Bush'un Kontrol İllüzyonu ve Temel Yükleme Hatası

5 Şubat 2003 tarihinde ABD Dışışleri Bakanı Colin Powell BM'de tarihi bir konuşma yapar. Bu konuşmanın amacı ABD'nin Irak'a karşı planladığı savaşta BM'nin ve özellikle BM Güvenlik Konseyi'nin desteğini almaktır. Powell konuşmasını Saddam Hüseyin'in gizli kitle imha silahı programının ifşası üzerine kurgulamıştır. Her ne kadar Powell'ın BM ile paylaştığı istihbarat doğru olmasa da ve yıllar sonra Powell bu konuşmadan dolayı yaşadığı pişmanlığı dile getirirse de⁸¹⁸ bu konuşma o kadar etkili olmuştur ki Irak'a dair savaşı gerektirecek bilgi üretiminin son adımını oluşturmuştur. Powell konuşmasında beklenebileceği gibi en çok “Irak” kelimesini kullanır. “Irak” kelimesini takiben en çok “silahlar”, “Saddam” ve “müfettişler” kelimelerinin kullanıldığı bu konuşmanın içinde tam olarak elli kez “bilmek” fiili kullanılır. Neredeyse “Saddam” kelimesi ile aynı miktarda kullanılan “bilmek” fiili dünyada ABD'den saklanan bir şeyler olduğunu ancak bunların aslında ABD tarafından “bilinen gerçekler” olduğunu vurgulamak için kullanılmaktadır:

*Bildiğimiz her şeyi size söyleyemem. Ama sizinle paylaşabileceklerim, hepimizin yıllar boyunca öğrendikleriyle birleştğinde çok rahatsız edicidir... 1990'lı yıllar boyunca olduğu gibi, Irak'ın bugün yasadışı faaliyetlerini gizlemek için önemli istihbarat yetilerini aktif olarak kullandığını biliyoruz. Kaynaklarımızdan, müfettişlerin Irak istihbarat ajanlarından oluşan bir ordu tarafından sürekli gözetim altında olduğunu biliyoruz... Açıklamalara dayalı olarak çizimlerin gösterdiği gibi, fermentörlerin neye benzediğini biliyoruz, tankların, pompaların, kompresörlerin ve diğer parçaların neye benzediğini biliyoruz. Nasıl bir araya geldiklerini biliyoruz. Nasıl çalıştıklarını biliyoruz. Ve monte edildikleri platformlar hakkında çok şey biliyoruz... Bildiklerimiz büyük ölçüde ele geçirilen mesajlardan ve gerçekleri bilebilecek konumda olan insan kaynaklarından geliyor.*⁸¹⁹

⁸¹⁸ Al Jazeera English, “Colin Powell Talks to Al Jazeera,” 10 Eylül 2011, video, 4:55, <https://www.youtube.com/watch?v=hHlJLxw7qw> (25 Kasım 2020).

⁸¹⁹ Colin Powell, “U.S. Secretary of State Colin Powell Addresses the U.N. Security Council”, 5 Şubat 2003, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/02/20030205-1.html> (1 Aralık 2020).

Bilmemenin adeta zayıflık olarak görüldüğü bir yönetimde ABD Başkanı Bush da bildikleriyle Powell'a katkıda bulunur ve Saddam Hüseyin ile kitlesel imha silahlarını ilişkilendirerek şu cümleleri kurar:

*Saddam Hüseyin'in kimyasal ve biyolojik silahları üretip bunlara sahip olduğunu ve kimyasal silahları kullanmış olduğunu biliyoruz. Bunu biliyoruz. Ayrıca yıllarca kitle imha silahı programlarını dünyadan sakladı. Artık gerçeği ortaya çıkarmak için çok çalışan araştırmacı ekiplerimiz var.*⁸²⁰

“Bilmek”, “gerçekler” ve “saklananlar” çok iddialı kelimeler olmasına rağmen siyasilerin halk ile kurduğu iletişimde belki de karşı tarafı en çok etkileyen kelimelerdir. Ancak her şeyi bilebilmemiz mümkün değildir. Irak'taki istihbarat sıkıntısında olduğu gibi ABD yönetimi bazı şeyleri bilememektedir. Powell'a benzer şekilde Bush yönetiminde Savunma Bakanı olarak çalışan Donald Rumsfeld de “bilmek” fiiline yaptığı gönderme ile *Bilinen ve Bilinmeyen* ismi ile yazdığı anı kitabında Irak ile ilgili bu istihbarat sorunu hakkında şu yorumu yapar:

*Kitlesel imha silahı (KİS) stokları için yapılan başarısız arayışlar sürdükçe, yönetimin iletişim stratejisi, Amerika'nın Irak'taki varlığının nedeni olarak demokrasiye doğru kayıyor gibiydi. Bu, 2004 başkanlık kampanyası sırasında yoğunlaştı. KİS başarısızlığını kusurlu istihbarat bağlamında açıklamak ve BM'nin eski silah müfettişi Charles Duelfer liderliğindeki Irak Araştırma Grubu'nun kesin olarak sonuçlandırdığı gibi şans bulduğu takdirde Saddam'ın KİS programlarını yeniden başlatma niyeti ve yetisi olduğunu vurgulamak yerine, demokrasiye geçiş bazılarını konuyu değiştirmenin bir yolu gibi göründü.*⁸²¹

Powell'ın uydu fotoğrafları ve somut verilere dayalı olan sunumuna rağmen istihbarat konusunda yaşanan bu vahim hata demokrasiyi Irak'a götürme söylemi ile telafi edilmeye çalışılmıştır. Ancak bunun arkasında daha köklü bir hata vardır. Bunun kaynağı da George W. Bush'un ABD'ye dair taşıdığı pozitif öz imajdır.

Pozitif bir öz imaja sahip olmak kişinin bilişsel açıdan daha dengeli olmasını sağlar ve olaylar üzerindeki kontrol hissini artırır. Ancak bazen bir olay üzerinde

⁸²⁰ George W. Bush, “President Bush Discusses Top Priorities for the U.S.”, 30 Temmuz 2003.

⁸²¹ Rumsfeld, *Known and Unknown: A Memoir*, s. 500.

yaratabileceğimizi düşündüğümüz etki gerçekte yarattığımız etkiden çok farklıdır. Bu durum olaylar üzerinde sanki kontrolümüz varmışçasına bir hisse kapılmamıza neden olur. İşte bu kontrol illüzyonudur ve ABD soğuk savaşın sona ermesinden itibaren bu illüzyona kapılmaktadır.

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması ile 41. ABD Başkanı George H. W. Bush “yeni bir dünya düzeninin” ortaya çıktığını iddia etmiştir. Bu yeni düzende soğuk savaşın çift kutuplu dünya düzeni yerine ABD'nin hegemonyasındaki tek kutuplu dünya düzeni vardır. Bu aslında biten bir soğuk savaşın sonucu değildir; bu kazanıldığı düşünülen bir soğuk savaşın talep edilen mükafatıdır. Bu yeni hal de yine 1991 yılındaki Körfez Savaşı ile teste sokulmuştur. George H. W. Bush bu “yeni dünya düzenini” şu şekilde anlatır:

Artık yeni bir dünyanın ortaya çıktığını görebiliriz. Yeni dünya düzenine dair gerçek bir beklentinin olduğu bir dünya. Winston Churchill'in sözleriyle, “adalet ve adil oyun ilkelerinin zayıfları güçlülere karşı koruduğu...” bir dünya düzeni. Soğuk savaş çıkmazından kurtulan Birleşmiş Milletlerin, kurucularının tarihi vizyonunu gerçekleştirmeye hazır olduğu bir dünya. Özgürlük ve insan haklarına saygının tüm uluslar arasında yer bulduğu bir dünya. Körfez Savaşı bu yeni dünyayı ilk testine soktu. Ve Amerikalı yurttaşlarım, bu testi geçtik. Prensiplerimiz uğruna, Kuveyt halkı adına dik durduk. Çünkü dünya başka tarafa bakmaz. Büyükelçi El Sabah, bu akşam Kuveyt özgür. Ve biz bundan çok mutluyuz. Bu gece birliklerimiz eve dönmeye başlarken, özgürlük için sıkı çalışmanın bizi hala ileriye doğru götürdüğünü kabul edelim. Tarihin acı derslerini öğrendik. Irak'a karşı kazanılan zafer “tüm savaşları sona erdirecek bir savaş” olarak verilmedi. Yeni dünya düzeni bile kalıcı bir barış çağını garanti edemez. Ama devamlı barış bizim görevimiz olmalıdır. Körfez'deki başarımız sadece aradığımız yeni dünya düzenini değil, evimizdeki misyonumuzu da şekillendirecektir.”⁸²²

George H. W. Bush bu konuşmasında “yeni dünya düzenine” dair önemli detaylar vermektedir. Bu düzende artık ABD ve Sovyetler Birliği gibi başat güçlerin çekişmesi yoktur ve hatta olmamalıdır da. Bu kazanıldığı düşünülen soğuk savaşın bir bitişinden kaynaklı bir gereksinimdir. Yeni düzende artık zayıfların güçlülere karşı

⁸²² George H. W. Bush, “March 6, 1991: Address Before a Joint Session of Congress on the End of the Gulf War”, 6 Mart 1991, <https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches/march-6-1991-address-joint-session-congress-end-gulf-war> (3 Aralık 2020).

korunduğu bir ortam vardır. Körfez Savaşı'nda Kuveyt'in Irak'a karşı korunması bunun en önemli örneğidir. Bu örneğe benzer şekilde ABD önderliğinde NATO, Bosna Savaşı'na ve Kosova'ya müdahil olmuştur. Artık belirleyici olan soğuk savaşın sınırlayıcı yapısından çok ABD'nin müdahil olmayı gerektirecek değerlerinin ne zaman ortaya çıkacağıdır. Bu müdahaleler artık dünya savaşları gibi “tüm savaşları bitirecek bir savaş” olma gayesi de taşımaz. Bu savaşlar sayı olarak daha çok, coğrafi olarak daha dağınık, psikolojik olarak içerideki insanlara fazla yük olmayan ve kısa vadede sonuç veren savaşlardır. Barışın kalıcılığından ziyade devamlılığının ön plana çıkarılması bunun aralıklarla kesintiye uğrayabileceğinin de bir kabulüdür aslında.

11 Eylül saldırıları ise bu “*yeni dünya düzeninin*” en büyük ve en zorlu sınavıdır. George H. W. Bush'a benzer olarak George W. Bush da 11 Eylül ile yeni bir dönemin başladığını sürekli vurgular. Bu dönem içinde artık ABD'nin geniş okyanuslar tarafından korunan bir ülke olmadığı vurgusu vardır.⁸²³ Aslında George W. Bush'un söylemi yeni bir dönemin ilanından ziyade soğuk savaşın “kazanılmasından” kaynaklı mükafatın 1991 yılından beri bir şekilde alınamamasının bir yansımasıdır. Bu mükafatın en önemli parçası ABD'yi anlaması gereken, onunla iş birliği yapması gereken ve hiçbir şekilde tehdit oluşturmaması gereken bir Rusya'dır. Her ne kadar 11 Eylül saldırıları sonrası Rus yönetimi Putin liderliğinde ABD'ye desteğini sunmuş olsa da 2002 yılında ABD'nin uzun dönemli füze kalkanı projesi için Anti-Balistik Füze Anlaşması'ndan çıkması, 2003 yılında başlayan Irak Savaşı ve NATO'nun 1999 – 2004 yılları arasında Doğu Avrupa'da uyguladığı genişleme Rusya ve ABD arasındaki ilişkilerin gerilmesine neden olacaktır. Bush yönetimi de tam olarak Rusya ile olan bu sorunlara bir anlam verememektedir çünkü “*yeni dünya düzeninde*” ABD'nin soğuk savaşı kazandığını anlaması gereken ilk ülke Rusya olmalıdır. Bu sebeple nükleer silahların sayısının azaltılması, füze anlaşmasından çıkmak ve teröre karşı savaşın bir uzantısı olarak konumlandırılan Irak Savaşı gibi olaylar bu iki ülke arasında soruna neden olmamalıdır.⁸²⁴

⁸²³ George W. Bush, “President Delivers State of the Union Address”, 29 Ocak 2002.

⁸²⁴ George W. Bush, “President Bush Holds Press Conference”, 13 Mart 2002.

George W. Bush ve yönetimindeki isimler 1991 sonrası dünya içerisinde ABD'nin tüm olaylar üzerinde kontrol sahibi olduğunu düşünmektedirler. Belki bir yere kadar kısa vadeli çözüme kavuşturulmuş Kuveyt'te, Bosna'da ve Kosova'da bunun doğruluğu kanıtlanmıştır ancak ucu tamamen açık ve ne zaman biteceği belli olmayan teröre karşı savaşta bu durum geçerli değildir. ABD Afganistan'a girip Taliban'ı devirmiştir fakat Afganistan Savaşı'nı kazanıp kazanmadığı hala net değildir. ABD Irak'a girip Saddam Hüseyin'i devirmiştir fakat Irak Savaşı'nı kazanıp kazanmadığı hala net değildir. Dolayısıyla George W. Bush'un Afganistan ve Irak işgallerinden hemen sonra yapmış olduğu zafer konuşmaları kontrol illüzyonunun bir kanıtıdır. Bu kontrol illüzyonunun asıl temeli ise ABD'nin sürekli bir şekilde soğuk savaş kazandığını iddia etmesidir. Biten bir soğuk savaş ABD'yi bu derece bir beklentiye sokmayacakken, kazanılan bir soğuk savaş ABD'nin “*yeni dünya düzeni*” talebiyle gelmesine neden olmuştur. Bu yeni dünya düzeni içinde ABD anlaşılması gereken ve hak verilmesi gereken bir ülke olmadığı zaman yönetimdeki isimler de buna paralel olarak hayal kırıklıkları yaşamıştır. Özellikle bu hayal kırıklığını ABD'nin İran siyasetinde görmemiz mümkündür.

ABD kendi istisna halini oluşturduğunu iddia ettiği demokrasisine o kadar fazla anlam yüklemektedir ki bu belli bir süre sonra temel yükleme hatasına düşmesine neden olmaktadır. Soğuk savaş döneminde 1953 yılında Kongre tarafından ilan edilen ve 1959 yılında Başkan Eisenhower tarafından yasalaştırılan “*Tutsak Uluslar Haftası*” bunun bir örneğidir. Böylesine bir haftanın ilanının arkasında Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa'daki işgallerine dair bir farkındalık yaratmak vardır. Soğuk savaştan sonra bu vurgu tamamen ABD ile iyi ilişkilere sahip olmayan otoriter hükümetler için yapılır. 11 Eylül'den sonra George W. Bush da bu haftayı özellikle otoriter hükümetlere karşı kullanır.⁸²⁵ Böylesine bir haftanın varlığı “tutsaklığın” yanı sıra “kurtarıcılığı da” beraberinde getirmektedir. Afganistan ve Irak'ın “kurtarılması” İran'ın da “kurtarılmasını” zorunlu kılmaktadır. “Kurtarılması gereken bir halkın” ve “devrilmesi gereken bir rejimin” olduğu İran'da izlenen siyasetin tüm sorumlusu bu otoriter yönetim olarak görülmektedir. Nükleer silah üretmek, terörizme destek vermek ve Ortadoğu

⁸²⁵ George W. Bush, “Captive Nations Week, 2002”, 17 Temmuz 2002; George W. Bush, “Captive Nations Week, 2003”, 18 Temmuz 2003.

barışını bozmak istediği iddia edilen İran'ın tüm bu siyasetinin arkasında bazen dini liderin, bazen cumhurbaşkanının, bazen küçük bir zümrenin, bazen de fanatik bir grubun olduğu söylenir. İran'ın davranışları bu az sayıdaki kişinin kişilik özellikleriyle açıklanır ve çevresel etmenler ya da dış faktörler tamamen devre dışı bırakılır. ABD'li yetkililer ise İran ile olan ilişkilerinde kendi davranışlarını tamamen durumsal şartların bir gereği olarak görür. ABD'nin 11 Eylül sonrasında daha yüksek bir şekilde dile getirdiği İran'daki "otoriter rejimin" devrilmesi arzusu soğuk savaşın kazanılmasının sonucu olarak görülür.

II.D. Ali Hamenei'nin İran Öz İmajı

İran'ın Dini Lideri Hamenei'nin ABD söz konusu olduğunda nasıl bir öz imaja sahip olduğunu incelemeyi önce İran'a dair genel olarak nasıl bir öz imaja sahip olduğuna bakmamız gerekir. Ali Hamenei'nin İran imajı özellikle halkı, devrimi ve devrimle gelen sistemi öven pozitif atıflardan oluşmaktadır. Bu pozitif atıfları da Hamenei tarihi figürlerden destek alarak artırır. Ancak ABD örneğinden farklı olarak Ali Hamenei'nin ABD söz konusu olduğundaki İran öz imajı son derece negatiftir. Bu negatif öz imaj Hamenei'nin sorunlar karşısındaki çözüm üretme kapasitesini sınırlandırmakta, fırsatlardan yararlanamamasına neden olmakta ve yetilerini kanıtlama kaygısına düşmesine neden olmaktadır. Bu bölümde öncelikli olarak Hamenei'nin genel olarak nasıl bir İran öz imajına sahip olduğunu inceleyeceğiz.

Hamenei'nin pozitif öz imajının en önemli kaynağı İran halkıdır. Halktan aldıkları desteğe göre ülkeleri gruplandırarak İran'ın Dini Lideri kendi ülkesini halkının tam desteğini alan ülkeler grubuna ekler.⁸²⁶ Bu desteğin devrimden itibaren ivmeli olduğu vurgulandığı için Hamenei'nin söyleminde geçen her bir saniye bu desteği arttırmaktadır. Dolayısıyla farklı düşünce yapılarına sahip olmasına rağmen Hatemi hükümeti dönemindeki devletin tarihte hiç olmadığı kadar halkın arzularına, sevgisine ve oyuna dayalı olduğu söylenir. Bunun kaynağı olarak da halkın yaptığı devrim ve

⁸²⁶ Ali Hamenei, "Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é E'za-yé Şura-yé Te'min-é Ostanha", 13 Şubat 2001 (25 Behmen 1379), <https://www.leader.ir/fa/speech/2079> (7 Aralık 2020).

halkın devletine olan güveni gösterilir.⁸²⁷ Bir açıdan doğrudan halk oyları ile seçilmeyen Dini Lider, halk oyu ile iktidara gelen Cumhurbaşkanı'nın oylarından ve seçilme şeklinden sürekli bir şekilde beslenmektedir. Halk İran'da kurucu bir öge olduğu için Ali Hamenei sistemin kendisinin halka dayatılan değil, halka dayanan bir yapıda olduğunu söyler.⁸²⁸ Halka dayalı bu yapının ürünü olarak üniversitelerde, ilim havzalarında, askeri kuvvetlerde ve ülkenin yönetiminde yer alan teknik bilgiye sahip yetenekli insan gücüne işaret edilir.⁸²⁹ Dini Lider bu gücün bir fikre dayalı olduğu zaman Vietnam örneğine benzer şekilde nükleer bir güçten bile daha kuvvetli olabileceğini belirtmektedir.⁸³⁰ Bu sebeple de İran'ı nükleer silah üretmekle suçlayanlara karşı asıl ön plana çıkarılan ve nükleer güçten daha önemli olduğu iddia edilen halkın adanmışlığıdır.⁸³¹

Halkın desteğine paralel olarak aynı halkın yapmış olduğu devrim de Dini Lider'in İran'a dair pozitif öz imajının önemli bir parçasıdır. Devrim belli bir gruba değil, milletin tamamına atfedilir.⁸³² “*Sonsuz bir gerçeklik*”⁸³³ olarak tanımlanan İran devriminin Fransız ve Rus devrimlerinden farklı olduğu iddia edilir.⁸³⁴ Ali Hamenei'ye göre bu devrimlerde halkların hakları zarar görmüş ve demokrasiler askıya alınmıştır. Bunların tersine İran'daki devrimde insanlara özgürlüklerinin geri verildiği ve hemen halkın önüne oy sandıklarının getirildiği iddia edilir.⁸³⁵ İlerlemeci bir olay olarak

⁸²⁷ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Eshab-é Ferheng u Honer”, 23 Temmuz 2001 (1 Mordad 1380).

⁸²⁸ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Cevanan-é Ostan-é Ésfehan”, 3 Kasım 2001 (12 Aban 1380).

⁸²⁹ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Éctima’-yé Bozorg-é Merdom-é Ésfehan”, 30 Ekim 2001 (8 Aban 1380).

⁸³⁰ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Xutbeha-yé Nemaz-é Com’e-yé Tehran”, 5 Nisan 2002 (16 Ferverdin 1381).

⁸³¹ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Cem’i ez Mudiran u Mes’ulan-é Vezaret-é Amuzéş u Perveréş”, 17 Temmuz 2002 (26 Tir 1381).

⁸³² Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Cevanan-é Ostan-é Ésfehan”, 3 Kasım 2001 (12 Aban 1380).

⁸³³ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Merdom-é Gom”, 9 Ocak 2003 (19 Dey 1381).

⁸³⁴ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Éctima’-yé Bozorg-é Herem-é Emam Xumeyni”, 4 Haziran 2002 (14 Xordad 1381).

⁸³⁵ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Merdom-é Gom”, 9 Ocak 2003 (19 Dey 1381).

görülen devrim, adalet ve özgürlük arayışının, *merdomsalarinin* (demokrasinin), maneviyatın ve ahlakın birleşimi olarak görülmektedir.⁸³⁶

Ali Hamenei'nin İran'a dair pozitif öz imajının bir diğer bileşeni devrimle gelen sistemdir. Bu sistemin sınırları özellikle Ayetullah Humeyni tarafından belirlenen ve anayasada somutlaştırılmış idealler ile çizilmiştir. Bu idealler arasında en önemlileri din ile siyasetin birlikteliği ve din ile şeriata olan bağlılıktır.⁸³⁷ Dolayısıyla bu sistemin içinde bir dindarlık tanımı vardır. Hamenei bu dindarlığı Şii mezhebindeki dinginci geleneğin tersine Humeyni'nin reaksiyoner tavrı ile değerlendirir ve farklı dindarlık tanımları yapar. Bireysel dindarlık Allah ve kişi arasındaki doğruluk yolunun takip edilmesidir. Siyasi dindarlık siyasetle uğraşan herkesin halka dürüst olması ve toplumun doğru bir şekilde yönetilmesidir. İktisadi dindarlık kişinin hayatını kazanmada doğru bir yolu seçmesidir. Sosyal dindarlık ise adalete, güvenilirliğe, dürüstlüğe ve Allah korkusuna sahip olmaktır.⁸³⁸ İslami düzen olarak adlandırılan sistem de bu dindarlıkların kesişim noktasındadır ve ulus ötesi bir kavram olarak anlatılır. Bu sistemin hem İran ölçeğinde hem İslami ölçekte hem de uluslararası ölçekte bir etkisinin olduğu söylenir. Burada asıl vurgulanmak istenen İran'ın içindeki farklı etnik yapılar rağmen devrim ve onunla gelen sistem altında bu farklıların bir arada durabilmesidir. Bundan dolayı Hamenei Araplarla bir kıyas yapar ve onların kendilerini Araplık dairesi ile sınırlandırıp, ulusun ötesinde kapsayıcı bir kimlik yaratamadığını söyler. Dini Lider'e göre İslami düzenin ise hem ulusal düzeyde hem İslami düzeyde hem de evrensel düzeyde bir karşılığı vardır.⁸³⁹ Ulusal düzeydeki karşılığı farklı yapıların bir araya gelerek Pehlevi Hanedanlığına karşı yapılan devrimde, İslami düzeydeki karşılığı Filistin ile ilgili konularda ve evrensel düzeydeki karşılığı da emperyalizme karşı mücadele söyleminde görmemiz mümkündür.

⁸³⁶ Hamenei, "Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Éctima'-yé Bozorg-é Herem-é Emam Xumeyni", 4 Haziran 2002 (14 Xordad 1381).

⁸³⁷ Hamenei, "Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Éctima'-yé Bozorg-é Mordom-é Ésfahan", 30 Ekim 2001 (8 Aban 1380).

⁸³⁸ Hamenei, "Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é E'za-yé Sétadha-yé Nemaz-é Com'e-yé Seraser-é Kéşver", 27 Temmuz 2002 (5 Mordad 1381).

⁸³⁹ Hamenei, "Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Cevanan-é Ostan-é Ésfahan", 3 Kasım 2001 (12 Aban 1380).

Devrimle gelen bu sistemin belkemiği *merdomsalaridir*. Bunu Ali Hamenei Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye hicret ettikten sonra Medine'de temellerini attığı İslam olarak tanımlar. Bu sebeple *merdomsalar*i konusunda İran'ın beslendiği kaynağın özellikle Emeviler dönemi olmadığı, Hz. Muhammed'in peygamberliği dönemi olduğu sürekli bir şekilde dile getirilir.⁸⁴⁰ Hz. Muhammed'den ilham alınan sistem *merdomsalarinin* din ile birleştiği yerdir. Dini *merdomsalaride* ilahi rehberlik ile halk iradesinin bir arada yer aldığı söylenir. Bu sebeple Ali Hamenei sürekli bir şekilde batı demokrasilerinde hem ilahi rehberliğin hem de halkın iradesinin olmadığını belirtir.⁸⁴¹

Ali Hamenei'nin İran'a dair pozitif imajında üç önemli tarihsel figüre atıf vardır. Bu figürler yaşadıkları dönemlerde çeşitli sorunlarla karşılaşmış ve bu sorunlara farklı çözümler bulmuşlardır. Hamenei söyleminde özellikle bu kişilerin sorun çözücü yapısından beslenir. İslam Peygamberi Muhammed Mekke'den Medine'ye hicret etmiş ancak karşılaştığı sorunlar karşısında vazgeçmeyip bir sistem yaratmıştır. Ali Hamenei bu sistemin inanç ve maneviyat, adalet, bilim ve bilgi, saflık ve kardeşlik, ahlaki ve davranışsal yeterlilik ve otorite ve saygınlık açısından önemli olduğunu belirtir.⁸⁴² Bir başka tarihi kişilik Sünni İslam'a göre dört halife döneminin sonuncu halifesi, Şii İslam'a göre ise on iki imamların birincisi Hz. Ali'dir. Hz. Ali İran siyasetinde bir hedeftir. Kimse kendisini Hz. Ali ile kıyaslayamaz ancak herkes ona erişmek için çabalamalıdır.⁸⁴³ Her ne kadar halifeliği döneminde İslam dünyası bir iç savaşın içine sürüklenmiş olsa da Hz. Ali'nin yönetim biçimi ve halifeliği İran'da değeri bilinmemiş ve tarihin akışını değiştirecek bir dönem olarak ele alınır. Bugün İran'ın dış politikasında sıklıkla karşılaştığımız mazlumların yanında durma, zalimle uzlaşmama ve “gerçeğin” saflarını sıklaştırma gibi atıflar Hz. Ali'den ilham alınarak dile

⁸⁴⁰ A.g.e.

⁸⁴¹ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Éctima’-yé Bozorg-é Mermom-é Şehrétan-é Kaşan u Aran u Bidgol”, 11 Kasım 2001 (20 Aban 1380).

⁸⁴² Hamenei, “Beyanat Der Xutbeha-yé Nemaz-é Com’e-yé Tehran”, 18 Mayıs 2001 (28 Ordibeheşt 1380).

⁸⁴³ Ali Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Éctéma’-yé Bozorg-é Mermom-é Meşhed u Zayiran-é Harem-é Mutehher-é Émam Reza”, 21 Mart 2001 (1 Ferverdin 1380), <https://www.leader.ir/fa/speech/pdf/2098> (10 Aralık 2020).

getirilmektedir.⁸⁴⁴ Özellikle Hz. Ali'nin halifeliği döneminde sorunlar karşısında göstermiş olduğu adalet arayışı Hamenei'nin pozitif imajına katkıda bulunmaktadır.⁸⁴⁵

Üçüncü tarihsel figür ise İran'ın yakın tarihinden gelmektedir. İran'da "İmam" kelimesi kullanıldığı zaman genelde üç kişi akla gelir. Bunlar İmam Ali, İmam Hüseyin ve İmam Humeyni'dir. "Rehber" kelimesi kullanıldığında ise Humeyni'nin ismi hali hazırdaki Rehber Hamenei'den bile önce gelir. İran'ın Dini Lideri Hamenei sürekli bir şekilde konuşmalarında Humeyni'den bahseder ve onun belli özelliklerini ön plana çıkarır. Bunlar arasında en önemlisi Humeyni'nin maneviyatı ve siyaseti birbirinden ayırt etmemesidir. Bu da aynı zamanda İran'daki bugünkü sistemin vazgeçilmez bir unsurudur. Humeyni'nin düşüncesindeki ikinci özellik halka olan inancıdır. Bu inanç devrimde ciddi bir etkileşim yaratmıştır. Sonrasında bu inanç özellikle dini demokrasi kavramını güçlendirmek amacıyla halk oyuna yapılan atıflarda kendisini gösterir. Demokrasi Humeyni'nin düşüncesinde dinden doğar. Aynı kaynaktan doğduğu iddia edilen Velayet-i Fakih gibi. Her ne kadar Velayet-i Fakih sisteminin otoriter bir sistem olduğunu belirten eleştirilere rağmen Ali Hamenei bunun tam tersinin söz konusu olduğu iddia eder. Hamenei'nin söyleminde Velayet-i Fakih "*sistemin mühendisi*" olarak konumlandırılır. Sistemin genel gidişatından sorumlu olduğu ve hedeflere giderken olası sapmaları engellediği iddia edilir. Yasama, yürütme ve yargı organlarının arasındaki uyumu sağlamakla görevli olan Velayet-i Fakih sistemin sigortası gibidir.⁸⁴⁶ Konumlandırılması siyaset ve maneviyat açısından çok zor olan bu pozisyonun en önemli sorun çözücü özelliği reaksiyonier olmasıdır. Humeyni İran'ın yakın tarihindeki en büyük sorunlarla yüzleşmiş bir isimdir. Hamenei devrime giden yolda İmam Humeyni'nin sahneye çıkmaktan kaçınmadığını, meydanlarda boy gösterdiğini, insanların arasında yer aldığını, halk ile konuştuğunu, ilkelerini halka açıkladığını ve en önemlisi bu çabalarını başarıyla neticelendirdiğini söyler.⁸⁴⁷ Humeyni de Hz. Muhammed ve Hz. Ali gibi İran tarihinin en önemli sorun çözücülerinden bir tanesidir.

⁸⁴⁴ Hamenei, "Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Xutbeha-yé Nemaz-é Com'e-yé Bist u Yek Remezan", 7 Aralık 2001 (16 Azer 1380).

⁸⁴⁵ Hamenei, "Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Xutbeha-yé Nemaz-é Com'e-yé Tehran", 14 Kasım 2003 (23 Aban 1382).

⁸⁴⁶ Hamenei, "Beyanat-é Rehber-é Mu'ezzem-é Éngelab-é Éslami Der Merasém-é Panzdehomin Salgerd-é Értéhal-é Émam Xumeyni", 3 Haziran 2004 (14 Xordad 1383).

⁸⁴⁷ Hamenei, "Beyanat-é Mu'azzamün Léh Der Çehardehomin Salgerd-é Rehlet-é Bunyangozar-é Cumhuri-yé Éslami-yé İran Hezret-é Émam Xumeyni", 4 Haziran 2003 (14 Xordad 1382).

Ancak bazen sorunlar çözülemez. Hatta sorunlar çözülmek istenmez. İşte böyle durumlarda öz imajda değişiklikler gerçekleşir.

II.E. Ali Hamenei'nin Negatif Öz İmajının Bileşenleri

Dini Lider Hamenei'nin İran'a dair öz imajını çıkarabileceğimiz pozitif atıfları ABD söz konusu olduğunda radikal bir şekilde değişir. Hz. Muhammed, Hz. Ali ve İmam Humeyni gibi sorun çözücü kişilere yapılan atıflar birden yerini sorun çözücü özelliği yerine potansiyeli ve yaşadığı acılarla İran siyasetinde kendisine sürekli yer bulan Hz. Hüseyin'e bırakır. ABD söz konusu olduğu zaman İran bir kaybedendir. Bu kayıptan da sürekli bir şekilde beslenir. Bu sebeple İran ABD'ye karşı yapabildikleri ile değil yapmadıkları ve engel olduğu şeyler ile kendisini göstermeye çalışır. Örneğin Ali Hamenei, İran'ın en büyük günahının *“tüm ülkelerin aksine bölgedeki büyük güçlerin çıkarlarına teslim olmamak”*⁸⁴⁸ olduğunu söyler. Dolayısıyla İran ABD söz konusu olduğunda *“direnen bir güçtür”*⁸⁴⁹. İran'ın varlığı ve bu direnişi *“Amerika olmadan yaşamayı mümkün”*⁸⁵⁰ kılmıştır. Söylemde İran'ın büyük bir gücün etkisi altına girmeden yönetilebiliyor olması hem Doğu'ya hem de Batı'ya karşı olmakla açıklanır. Bu sebeple *“Amerika'nın ölmesi”* yeterli değildir, *“Sovyetler Birliği'nin de ölmesi”* gerekir.⁸⁵¹ ABD'nin liderlerinin İran hakkındaki negatif söylemleri bir gurur vesilesi olarak görülür.⁸⁵² Çünkü İran'ın varlığının ABD'nin süper gücünü sorgulattığına inanılır. İran ABD'nin *“tehdidinden korkmaz”*, *“onun oyunlarına gelmez”*, *“dikte edilmiş politikalarının peşinden gitmez”* ve *“koruyuculuğunu kabul etmez”* ancak başka bir açıdan bunun anlamı Hamenei'nin düşüncesinde ABD'nin İran'ı tehdit eden, onu oyunlarına getirmeye çalışan, politikalarını dikte eden ve koruyuculuğunu kabul ettirmek isteyen bir ülke olmasıdır.⁸⁵³ Tüm bunlara karşı İran'ın yapabildiği belki de en somut adım ABD'nin sembollerini ateşe vererek başka ülkeleri bu konuda

⁸⁴⁸ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Eshab-é Ferheng u Honer”, 23 Temmuz 2001 (1 Mordad 1380).

⁸⁴⁹ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Éctima’-yé Bozorg-é Mordom-é Ésfahan”, 30 Ekim 2001 (8 Aban 1380).

⁸⁵⁰ A.g.e.

⁸⁵¹ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Cevanan-é Ostan-é Ésfahan”, 3 Kasım 2001 (12 Aban 1380).

⁸⁵² Hamenei, “Beyanat-é Mu’ezzemün Léh Der Didar-é Şérket-é Konendegan-é Hemayeş-é Beynolmeleli-yé Resaneha-yé Cehan-é Éslam Der Hémayet ez Éntefaze”, 31 Ocak 2002 (11 Behmen 1380).

⁸⁵³ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Mes’ulan u Kargozaran-é Nézam-é Cumhuri-yé Éslami”, 18 Mart 2002 (27 Ésfend 1380).

cesaretlendirmesi ve “*Amerika’ya ölüm*” sloganını asli sloganı olarak benimsemesidir.⁸⁵⁴ Bu bir çaresizlik gibi görülse de İran bu çaresizliği tüm benliği ile kucaklar.

II.E.1. “Kaybeden Bir Ülkenin” Geçmiş Travmaları

Ali Hamenei tarafından ABD ile olan ilişkileri açıklamada kullanılan tarihsel örnekler İran’ın geçmiş travmalarına işaret etmektedir. Bu travmaların ortak özelliği İran’ın bir kaybeden olmasıdır. İran bu travmaların hepsinde ABD’ye karşı kaybetmez ancak ABD’nin kendisi için simgelediği anlam bu travmaların her yerindedir.

İran İslam Cumhuriyeti kurulmadan önceki Kaçarlar ve Pehlevi dönemlerinde İran’ın süper güçlerle olan ilişkisi Hamenei tarafından sürekli hatırlatılır. Her ne kadar bu iki dönem İran için bir “öteki” olsa da tarihten ders çıkarmak amacıyla hatırlatılan tecrübelerde süper güçlere güvenerek hata yaptığı iddia edilen İran’ın kendisidir.⁸⁵⁵ “*İngilizler tarafından tehdit edilen*” Rıza Han’dan çok İran’ın kendisi ve 28 Mordad darbesi ile devrilen Musaddık yerine yine İran’ın kendisidir.⁸⁵⁶ Monarşi yönetimlerinin altında İran’ın maddi ve manevi zenginliklerinin kaybedildiği ve sömürüldüğü, İran’ın ulusal kaynaklarının şahsi malmışçasına kullanıldığı, İran’ın gelişmesinin ve ilerlemesinin önemslenmediği söylenir.⁸⁵⁷ Bu anlatıya göre İran devrime kadar kaybede kaybede gelmiştir.

Her ne kadar devrim Ali Hamenei’nin pozitif öz imajını beslese de devrimden sonra İran’ın deneyimlediği tecrübelerin hepsi yine bir kaybeden hikayesi barındırmaktadır. Ali Hamenei devrimden sonra İran’ın elde ettiği tecrübeleri şu şekilde sıralar: İran – Irak Savaşı, ABD’nin ekonomik ablukası, Sovyetler Birliği’nin Afganistan’ı işgali ve Afganistan’dan çekilmesi, Irak’ın Kuveyt’i işgali ve Irak

⁸⁵⁴ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Cem’i ez Mudiran u Mes’ulan-é Vezaret-é Amuzéş u Perveréş”, 17 Temmuz 2002 (26 Tir 1381).

⁸⁵⁵ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Éctima’-yé Bozorg-é Herem-é Emam Xumeyni”, 4 Haziran 2002 (14 Xordad 1381)

⁸⁵⁶ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é E’za-yé Sétadha-yé Nemaz-é Com’e-yé Seraser-é Kéşver”, 27 Temmuz 2002 (5 Mordad 1381).

⁸⁵⁷ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Mes’ulan u Kargozeran-é Nezam-é Cumhuri-yé Éslami-yé İran”, 6 Ağustos 2003 (15 Mordad 1382).

Savaşı.⁸⁵⁸ Tüm bu tecrübelerde İran hep kaybeden taraftadır. İran – Irak Savaşı temelinde kazanmak için yapılmamıştır bile. İran’a dayatılmış bir savaştır ve İranlılar bu savaşı “kutsal savunma” olarak adlandırırlar. Savaşın içindeki yalnızlığı ve Irak’ın arkasındaki uluslararası desteğin büyüklüğü İran tarafından unutulmayan bir travmadır. Bu travmalar arasında en büyüğü ise işgal edilme korkusudur. Zamanında İngilizler ve Ruslar tarafından işgal edilmiş olan İran için Afganistan’ın, Kuveyt’in ve Irak’ın işgali ciddi bir travma yaratmaktadır. Bu işgalleri kimin yaptığı çok da önemli değildir. Afganistan’ın Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmesi ile ABD tarafından işgal edilmesi arasında İran açısından bir fark yoktur. Burada önemli olan dış politikasında “mazlumların” yanında durmayı kendisine şiar edinen bir ülkenin “zalimlerin” karşısındaki kayıplardan sürekli bir şekilde beslenmesidir.

II.E.2. Başkalarının Acılarından Beslenme

Ali Hamenei’nin söyleminde İran devriminin Filistin ve Lübnan gibi ülkelere ilham olduğunu iddia etmesi devrimden kaynaklı özgüven artırıcı bir etki yaratmaktadır. Ancak ABD söz konusu olduğu zaman ilhamdan ziyade ülkelerin çektikleri acılar ön plana çıkar. ABD dış politikasındaki İsrail’in korunması ve desteklenmesine dair söylem gerçek hayatta somut bir şekilde karşılığını buldukça ABD öz imajı da bundan paralel bir şekilde beslenmektedir. Ancak bu durum İran için geçerli değildir. İran “mazlum halklar” olarak tanımladığı Filistin, Afganistan ve Irak gibi yerlerde ABD’nin hedeflerine ulaşmasına paralel olarak kaybetmiştir. Bu örnekler arasında özellikle Filistin ön plana çıkmaktadır.

Filistin, 1948 yılında kurulan İsrail devleti karşısında yıl ve yıl kayıplar yaşayan bir devlettir. Bu kayıplar sadece toprak kayıpları ile sınırlı değildir. Özellikle 2000 – 2005 yılları arasındaki ikinci intifadada ciddi can kayıpları yaşanmıştır. Ancak her daim bir direnişin söz konusu olması İran için kendisi ile bir benzerlik bağı kurması adına yeterlidir. Ali Hamenei ikinci intifada özelinde iki özellik üzerinden bu benzerlik

⁸⁵⁸ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Éctima’-yé Bozorg-é Merdom-é Ésfehan”, 30 Ekim 2001 (8 Aban 1380).

bağını kurar. Bunlar “*başkaldırının İslami doğası*” ve “*geniş halk desteğidir*”.⁸⁵⁹ Bu iki özellik üzerinden Hamenei İran devrimi ve ikinci intifadayı birbirine benzetir.

İntifadanın İslami doğasına göre İran’ın Dini Lideri Filistin’i tamamen Müslümanlar ve düşmanları arasındaki anlaşmazlığın bir sahnesi olarak görür. Filistin konusunda İslam dünyasının üstüne düşen görevi yapmadığı iddia edilir.⁸⁶⁰ İslam dünyasının en önemli sorunu olarak görülen Filistin meselesinde özellikle Kudüs’ün “*gasp edilmesi*” İslam dünyasındaki birçok zayıflığın ve sorunun kaynağı olarak değerlendirilir.⁸⁶¹

Ali Hamenei’ye göre yapılması gereken “*geniş halk desteğinin*” yanında durmaktır. Bu halk desteği ikinci intifada sırasında çocuğu Muhammed El Dura’yı İsrailli askeri güçlerin silahlarından korumaya çalışan baba figürüyle somutlaştırılmaya çalışılır. Ancak burada trajik bir son vardır ve Muhammed El Dura babasının tüm çabalarına rağmen hayatını kaybeder. Hamenei’nin konuşmalarında adeta İranlı bir şehit gibi sunulan 12 yaşındaki bu küçük çocuk hikayedeki bir başka kaybedendir.⁸⁶² Ölümün tüm somutluğuna rağmen Ali Hamenei, her Müslümanın görevi olarak dile getirdiği “ezilen” Filistin halkına verilmesi gereken destek için her Ramazan ayının son cuma gününe denk gelen ve 1979 yılından beri İran tarafından düzenlenen Kudüs Günü’nü adres olarak gösterir ve şunu ekler: “*İnşallah milletimizin huzurunda gelecek cuma Kudüs Günü’nde düşman yenilecektir*”.⁸⁶³ 1979 yılından beri her cuma ve her Kudüs Günü’nde düşman İran’da yenilmekte ve İran zafer kazanmaktadır. Bu zafer İran’ın liderliğindeki İslam dünyasının bir zaferi olarak konumlandırılır. Ancak gerçekte Filistin’in “*savaşçı ve mazlum halkını savunma*” ve “*Amerika, İsrail ve Siyonistleri kınama ve protesto etme*” konularında Tahran sokaklarında yükselen sesler yine Tahran

⁸⁵⁹ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é E’za-yé Sétadha-yé Nemaz-é Com’e-yé Seraser-é Kêşver”, 27 Temmuz 2002 (5 Mordad 1381).

⁸⁶⁰ A.g.e.

⁸⁶¹ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Éctima’-yé Bozorg-é Herem-é Emam Xumeyni”, 4 Haziran 2002 (14 Xordad 1381).

⁸⁶² Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é E’za-yé Sétadha-yé Nemaz-é Com’e-yé Seraser-é Kêşver”, 27 Temmuz 2002 (5 Mordad 1381).

⁸⁶³ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Xutbeha-yé Nemaz-é Com’e-yé Tehran”, 22 Kasım 2002 (1 Azer 1381).

sokaklarında bitecektir.⁸⁶⁴ Yani Filistin aslında İran için Tahran sokaklarında yaşanan ve biten bir meseledir. Bu meselenin içinde İran'ın öz imajına etkide bulunan tek olay ise Muhammed El Dura'nın kaybıdır.

II.E.3. Fedakarlığın Sıradanlaşması

11 Eylül saldırılarından sonra ABD Başkanı Bush'un halkından beklediği fedakârlık teyakkuzda olma halidir. İçerde mi yoksa dışarda mı olduğu tespit edilemeyen bir düşmanın bulunabilmesi için halkın yapması gereken fedakârlık Bush yönetiminin gerek duyduğu rızanın verilmesidir. Bu rızanın üretilmesinin sonucunda ileriki yıllarda Ulusal Güvenlik Ajansı kişisel hakların ihlali konusunda büyük bir skandala neden olacaktır.⁸⁶⁵ İran'da ise fedakarlığın karşılığı şehitliktir. Fedakarlığın anlamındaki bu değişiklik batının fiziksel varoluştan anladığı şeyden çok farklıdır. Fedakârlık söyleminin İran'daki amacı maddi dünyadan kopuştan duyulabilecek korkudan uzak olunduğunu göstermektir yani bir korkusuzluk kültürüne dair bir övgü vardır.⁸⁶⁶ Bu korkusuzluk kültürü hatta korkusuzluğun ötesinde ölümü, acıyı ve şehitliği kucaklama kültürü çeşitli sanat dalları üzerinden de kutsallaştırılır.⁸⁶⁷

Ali Hamenei'nin söyleminde İran tarihsel olarak hep bir mücadele içerisinde. Bu mücadelede halkın üzerine düşen görev “*gözünü kırpmadan fedakârlık yapmak*” olarak tanımlanır. Çünkü halka rol model olarak gösterilen tarihi isimler böyle yapmışlardır. İran Meşrutiyet Devrimi'nde anayasal düzen için mücadele eden, İngilizlere karşı çıkışıyla ve siyaset içinde bir din insanı olarak oynadığı aktif rol ile Ayetullah Humeyni'ye de rol model olan Ayetullah Hasan Müderris hayatını hapisanede feda etmiştir. 1979'daki İran devrimin en önemli isimlerinden ve devrim sonrasındaki anayasanın yaratıcılarından olan yargı erkinin başındaki Ayetullah Muhammed Beheştî 28 Haziran 1981 tarihinde (Heft-é Tîr) Halkın Mücahitleri Örgütü

⁸⁶⁴ Ali Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Xutbeha-yé Nemaz-é ‘iyd-é Se’id-é Fétr”, 26 Kasım 2003 (5 Azer 1382), <https://www.leader.ir/fa/speech/2495> (11 Aralık 2020).

⁸⁶⁵ Ian Black, “NSA Spying Scandal: What We Have Learned”, *The Guardian*, 10 Haziran 2013, <https://www.theguardian.com/world/2013/jun/10/nsa-spying-scandal-what-we-have-learned> (20 Aralık 2020).

⁸⁶⁶ Mahdi Mohammad Nia, “Understanding Iran’s Foreign Policy: An Application of Holistic Constructivism”, *Turkish Journal of International Relations*, Vol. 9, No. 1 (Bahar 2010), ss. 166 – 167.

⁸⁶⁷ Alice Bombardier, “Iranian Revolutionary Painting on Canvas: Iconographic Study on the Martyred Body”, *Iranian Studies*, Vol. 46, No. 4 (2013), ss. 583 – 600.

tarafından düzenlenen bombalı saldırıda yaşamını feda etmiştir. İran – Irak Savaşı’nda görev yaptığı İmam Hüseyin Bölüğü’nde 30 yaşında yaşamını feda eden Komutan Xerrazi, yine aynı savaşta bir öğretmen olmasına rağmen üst düzey askeri başarıları ile anılan ve 28 yaşında hayatını feda eden Şehit Hémmet...⁸⁶⁸ Bu fedakârlık kültüründe şehitlik o kadar hakimdir ki halkın tüm kesimleri için bir rol model olacak şehit bulmak mümkündür. Ancak Dini Lider kendi fedakârlık söylemini özellikle toplumun mikro alanlarında kurmak ister çünkü fedakârlık sıradanlaştıkça yaşamların “*gözünü kırpmadan*” feda edilmesi gerektiğini söyleyen iktidara gelen eleştiriler daha cılız olacaktır.

Ali Hamenei, fedakârlık söz konusu olunca Jack London’ın “*uçurum insanları*”⁸⁶⁹ olarak tanımladığı toplumun en kırılgan ve hatta defalarca kırılmış insanlarını hedefine alır. Bunlar İran toplumunun “*uçurum insanları*” olan üniversite öğrencileri, gençler, öğretmenler ve işçilerdir. Emir Kebir Teknik Üniversitesi’ne anlamını veren devrimde şehit olmuş üç bin gençten doksanına ev sahipliği yapmasıdır. Dini Lider bunu üniversitenin bir hizmeti olarak anar. Ancak devrimin de üniversiteye iki şekilde anlam kattığını söyler. Bir açıdan üniversitelere bağımsız bir ulusal kimlik vermiştir, diğer açıdan da üniversiteleri yabancılaşmaktan korumuştur.⁸⁷⁰ Bu sebeple cihat kültürü ile üniversite konuşmalarda hep iç içedir.⁸⁷¹ Bilginin cihatla bulunduğu yerde yaşamlarını feda eden nükleer bilimciler üniversite gençliğinin rol modeli olacaktır.⁸⁷² Öğretmenlere rol model olan Ayetullah Murteza Mutahhari gibi.⁸⁷³ Devrimin önde gelen düşünürlerinden olan Mutahhari mayıs ayının ilk gününde suikasta uğramıştır ve bu tarihten itibaren İran’da şehit öğretmen olarak anılmaktadır.

⁸⁶⁸ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Éctima’-yé Bozorg-é Mermom-é Ésfahan”, 30 Ekim 2001 (8 Aban 1380).

⁸⁶⁹ Jack London bu kitabında 1902 yılında Londra’nın doğu yakasındaki yoksulluğu görmek için halkın arasına karıştı ve bir süre doğu yakasında yaşar. Buradaki insanların içinde bulunduğu durum yazarı dehşete düşürmüştür. Bk. Jack London, *Uçurum İnsanları*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.

⁸⁷⁰ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Cem’-é Danéşcuyan u Osatid-é Danéşgah-é Sen’eti-yé Emirkebir”, 27 Şubat 2001 (9 Ésfend 1379).

⁸⁷¹ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’ezzem-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Hey’et-é ‘elmi u Karşénasan-é Céhad-é Danéşgahi”, 21 Haziran 2004 (1 Tir 1383).

⁸⁷² Ali Hamenei, “Beyanat Der Didar-é Danéşmendan-é Hestei”, 22 Şubat 2012 (3 Esfend 1390), <https://www.leader.ir/fa/speech/9182> (21 Aralık 2020); Ali Hamenei, “When Leader Visited Armita, Daughter of Martyred Nuclear Scientist”, 23 Temmuz 2016, <http://english.khamenei.ir/news/4027/When-Leader-visited-Armita-daughter-of-martyred-nuclear-scientist> (21 Aralık 2020).

⁸⁷³ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Mu’ellemen u Kargeran”, 1 Mayıs 2004 (12 Ordibeheşt 1383).

Bu sebeple 1 Mayıs'taki İşçi ve Emekçiler Bayramı'nı takiben İran'da Mayıs'ın ikinci gününde öğretmenler günü kutlanır. İşçiler ve öğretmenler özellikle Irak'a karşı yapılan "kutsal savunma" savaşında oynadıkları rolle anılır. Fedakarlıkları ile övülen işçiler ve öğretmenlerin sistemdeki yeri Hamenei'nin söyleminde düşman tarafından sürekli bir şekilde hedef alınmaktadır.⁸⁷⁴ Ancak düşman hüsrana uğrar çünkü düşmanın hesaba katmadığı her şartta fedakârlık yapmak zorunda olan İran'daki "uçurum insanlarıdır".

İran toplumunun bir diğer kırılmanı olan kadınların bu fedakârlık kültürünün dışında tutulması mümkün değildir. Her ne kadar İran'daki aile yapısında erkeklere kıyasla kadınlar (*zensalari*) ve hatta çocuklar (*ferzendsalari*) daha ön plandayken Hamenei'nin söyleminde kadınlara biçilen rol özellikle aile ile sınırlı tutulmaktadır. Toplumdaki anaerkilliğe ve çocukerkilliğe rağmen Ali Hamenei kadınlar için rol model olarak sunduğu Hz. Muhammed'in kızı Hz. Fatıma Zehra'nın sade hayatını, yoksullarinkine benzer giysilerini, evde çocuklarıyla ilgilenişini ve evi nasıl idare ettiğini ön plana çıkarır. Farklı bir rol model olarak Hamenei, Firavun'un eşini örnek verir. Sarayda rahatlık ve refah içinde olmasına rağmen Firavun'un eşinin kalbini Hz. Musa'ya kapamadığını söyleyen Hamenei, kadınlara hiçbir maddi şeyin inancın yerini dolduramayacağı mesajını verir. Firavun'un eşi Hamenei'nin deyimiyle maddi yaşamı bir kenara bırakmış ve cennetteki evini tercih etmiştir.⁸⁷⁵

Bu fedakârlık kültürü İran'da o kadar ağırdır ki bir jenerasyon bu ağırlığın altında ezilmiştir. Gençlik ve çocukluk dönemi 1979 devrimine denk gelen, bazılarının İran – Irak Savaşı'nda görev yaptığı ve tüm bu gelişmelerin siyasi ve toplumsal sonuçlarıyla yüzleşerek geleceğe dair büyük bir umutsuzluğun içine düşen bu jenerasyon *nesl-é suخته* yani yanmış nesil olarak tanımlanmaktadır. "*Devrimin kurbanları*"⁸⁷⁶ olan bu jenerasyon hızlı nüfus artışının olduğu bir ortamda iyi bir eğitim almak ve iyi bir iş bulmak için çok çabalamıştır. Ancak geleceğe dair güvensizlikleri ve belirsizlikleri Şah rejimine karşı gelip devrimi başarıyla gerçekleştiren anne ve babalarının ait olduğu jenerasyonun altında ezilmelerine neden olmuştur.

⁸⁷⁴ A.g.e.

⁸⁷⁵ Hamenei, "Beyanat-é Rehber-é Mu'ezzem-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Meddahan be Munasebet-é Milad-é Hezret-é Fateme", 7 Ağustos 2004 (17 Mordad 1383).

⁸⁷⁶ Shahram Khosravi, **Young and Defiant in Iran**, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2008, s. 8.

Yanmış nesle benzer olarak İran’da son dönemde *jen-é xub* yani iyi gen tartışması yapılmıştır. Reformcu kanadın önde gelen isimlerinden olan ve 2001 – 2005 yılları arasında Hatemi’nin yardımcısı olarak görev yapan Muhammed Rıza Arif’in oğlu İranlı elitlerin çocukları ya da İran’daki tartışmalarda *agazade* yani doğuştan soylu olarak eleştirilen bu kesim hakkında şunları söylemiştir:

“Agazade” olma ile ilgili tartışmalar gerçeklikten kaçmanın bir yoludur çünkü sorunlarımız için birilerini suçlamaya alışkınız. Şimdi onlar (insanlar) suçu “agazadelere” atmak istiyorlar. Doğal olarak annem ve babam başarılı bireyler olduklarında, bu (aynı) gen ve kan bana da aktarılacaktır ve böylece insanların gelişigüzel bir konuma gelmesi söz konusu olmayacaktır. Soy, birinin ortaya çıkıp soyunun olduğunu iddia edebileceği küçük bir şey değildir.⁸⁷⁷

Yanmış nesil işte tam olarak bu söylemin altında ezilmiştir. Hayatını sürdürebilmek için iyi bir eğitim almak zorunda olan ancak hayatını kazanabilmek için sistemin “ayrıcalıklı” parçalarına karşı hep bir adım geride olan yanmış nesil İran’daki devrimin yarattığı hayal kırıklığının bir dışavurumudur. Bu hayal kırıklığını 2002 yılında *Merdomsalari* gazetesinde Muhammed Hacıade şu şekilde aktarmıştır:

Sözümüz “Sa’id”⁸⁷⁸ idi ama “İslami” değildi... Yoksullukla, enflasyonla, işsizlikle baş edemiyoruz, iyi niyetin ve yoldaşlığın hiçbir zaman bedeli olmadı!... Bu saraylar... bu kurşun geçirmez arabalar, bu milyoner maaşları, nereden geldi bunlar? Prensler gitti, peki bütün bu ağalar ve oğulları nereden geldiler? Bize geriye kalan sadece Allah’ın adaleti... Amacımız bir başka Ali’ydi değil mi?⁸⁷⁹

Devrimin kendi çocuklarını yediği doğrudur ve İran’daki devrimde de bunu görmemiz mümkündür. Ancak devrim doyma noktasına gelememiştir. Kendilerine sürekli Ali’nin hedef olarak konulduğu jenerasyonlar İmam Hüseyin’in makus talihine

⁸⁷⁷ Saeid Jafari, “Talk of “Good Genes” Provokes Nepotism Outcry in Iran”, *Al-Monitor*, 31 Ağustos 2017, <https://www.al-monitor.com/originals/2017/08/iran-good-genes-aref-mousavi-lari-bahmani-aghazadeh.html> (22 Aralık 2020); Shabnam von Hein, “Iranian Elite Cite “Good Genes” in Nepotism Controversy”, *Deutsche Welle*, 30 Ağustos 2017, <https://www.dw.com/en/iranian-elite-cite-good-genes-in-nepotism-controversy/a-40303398> (22 Aralık 2020); Golnaz Esfandiari, “Firestorm in Iran As Politician’s Son Credits “Good Genes” For His Success”, *Radio Free Europe/Radio Liberty*, 5 Eylül 2017, <https://www.rferl.org/a/iran-aref-son-good-genes-firestorm/28718364.html> (22 Aralık 2020).

⁸⁷⁸ Sa’id İslami İran’daki İstihbarat Bakanlığı’nda üst düzey yetkili olarak çalışmış bir isimdir. Adı 1998 yılında işlenen seri cinayetlerin düzenleyicisi olarak geçmiştir. Bunun üzerine hapse atılmış ve hapiste intihar etmiştir. “Sa’id” kelimesinin kökeni Arapçadaki karşılığı “mutluluk” olan kelimeden gelmektedir.

⁸⁷⁹ Aktaran Ali M. Ansari, *Iran, Islam and Democracy: The Politics of Managing Change*, Washington: Chatham House, 2006, ss. 276 – 277.

mahkûm edilmektedir. Bunu daha iyi anlayabilmek için İmam Hüseyin'in İranlılar için ne anlama geldiğine bakmamız gerekir.

II.E.4. İmam Hüseyin ve Sorun Çözücü Davranış Önündeki Sınırlar

Hiz. Muhammed vefat ettikten hemen sonra Medine'de bir grup Müslüman, İslam Peygamberinin yerine Hiz. Ali'nin geçmesi taraftarıydı. Hiz. Ali, Peygamber'in hem damadı hem de amcası Ebu Talib'in oğluydu. Dört halife döneminin başlangıcında olan bu tartışma Hiz. Ebubekir'in ilk halife olarak seçilmesi ile kapanmış gibi görünse de *Şia* olarak adlandırılan Hiz. Ali'nin taraftarlarının yavaş yavaş artmasına neden olacaktır. Şia'nın yani Hiz. Ali'yi destekleyenlerin temel argümanı Peygamber'in, ailesinin bir parçası olan Ali'yi kendisinin halefi olarak tayin ettiğine inanmalarıdır. Bu inanca rağmen halife olamayan Hiz. Ali, Hiz. Ebubekir ve Hiz. Ömer dönemlerinde kenarda durup sessizliği tercih etmiştir. Hiz. Muhammed hayattayken tüm savaşlarında yanında yer alan Hiz. Ali bu dönemde hiçbir savaşa katılmamıştır. Hiz. Osman'ın halifeliği döneminde ise Ali'nin taraftarlarının umutları tekrardan yeşermiştir. İzlediği sosyal ve iktisadi politikalar yüzünden özellikle Irak'ın Basra ve Küfe yerleşimlerindeki taşra muhalefетinin tepkisini çeken Hiz. Osman'ın, Ali'nin taraftarları aracılığıyla azlinin istenmesi gerginliği arttıracak ve bu gerginlik Osman'ın bir grup asi tarafından öldürölmesi ile yerini kaosa bırakacaktır. Bu kaosun içerisinde halifelige gelen Hiz. Ali, Osman'ın destekçisi olan yerlerde otoriteyi sağlamakta zorlanınca, Emevilerden Muaviye, Ali'ye karşı mücadeleye girişmiştir. İki tarafı karşı karşıya getiren Sıffin Savaşı'nın sonuçsuz kalması ile Ali'nin ordusundan ayrılan ve daha sonra Harici olarak adlandırılan grubun içerisinde birinin Küfe'ye çekilen Ali'yi öldürmesi ile dört halife dönemi bitecektir.⁸⁸⁰

Küfe'deki Ali'nin taraftarları, temel argümanları olan Peygamber ailesinden birisinin halifelige devam etmesi gerektiği düşüncelerinden dolayı Ali'nin oğlu Hasan'ı halife olarak kabul etmişlerdir. Hiz. Hasan kısa bir süre sonra halifeliği kendi kararı ile Muaviye lehine bırakacaktır. Küfe'deki Ali'nin taraftarları Hasan'ın ölümünden sonra bu sefer Ali'nin bir diğer oğlu Hüseyin'i göreve çağırmış ve Emevilere karşı ayaklanma

⁸⁸⁰ Daftary, ss. 27 – 31.

çağrısı yapmıştır. Diğer taraftan Muaviye de Küfe valisine verdiği emir ile Cuma namazlarında Ali'ye lanet okutarak karşılıklı düşmanlığı arttırmıştır. Muaviye hayatını kaybettikten sonra yönetimi oğlu Yezid'in devralmasıyla Küfe halkı bir kez daha Hüseyin'i göreve çağırmıştır. Hz. Hüseyin sonunda bu çağrılara kulak verir ve yanında 72 kişilik bir grup ile Küfe'ye doğru yola çıkar. Muharrem ayının onuncu gününde Hüseyin ve yanındaki akrabaları ile arkadaşları Yezid emrindeki Emevi ordusu tarafından Kerbela'da katledilir. İşte tam olarak Şia'nın yani Ali'nin taraftarlarının doğuş hikayesi burada başlar. Bu katliam onlara bugünkü kimliklerini vermiştir. Günümüzde Muharrem ayı bu acının tekrar tekrar yad edildiği bir yas ayı gibidir. Taziyeler düzenlenir, merasimler yapılır ve ağıtlar yakılır. Bu yas Muharrem ayının onuncu günü olan Aşura'da zirveye çıkar.⁸⁸¹

İmam Hüseyin İran siyasetinde bir potansiyele karşılık gelmektedir. Hz. Ali'nin kısa halifelik dönemi Ali'yi İran siyasetinde hedeflenen ama ulaşılamayacak bir hedef yaparken⁸⁸², İmam Hüseyin'in aslında hiçbir şekilde iktidara gelememiş olması onu yarım kalmış bir rüyaya çevirmektedir. Ali'nin adaletinin konuşulduğu yerde Hüseyin'in çektiği acılar konuşulur. Ali'nin kurduğu sistemin övüldüğü yerde Hüseyin'in acısını biraz olsun tadabilmek için *sinezeni* (göğse vurma) yapılır. Ali ve Hüseyin aslında İran'ın Dini Lideri Ali Hamenei'nin pozitif ve negatif öz imajlarının temsilidir. Ali üzerinden konan hedefler ve yapılan sistem analizleri pozitif bir öz imajı beslerken, Hüseyin üzerinden yaşanan yas, yenilmişlik ve haksızlık duygusu negatif bir öz imajı besler. Özellikle ABD söz konusuysa İran'ın İmam Hüseyin tarafı ön plana çıkmaktadır.

28 Haziran 1981 tarihinde Halkın Mücahitleri Örgütü tarafından düzenlenen Heft-é Tir bombalama olayında başta İran Yargı Erki Başkanı Ayetullah Muhammed Beheşti olmak üzere seksenden fazla kişi hayatını kaybetmiştir. Ancak ilginç bir şekilde bu saldırı Ayetullah Beheşti ve yanındaki yetmiş iki kişinin şehitliğe yürüyüşü olarak duyurulmuştur. Bunun anlamı İmam Hüseyin ve Kerbela'da ona eşlik eden yetmiş iki

⁸⁸¹ A.g.e., ss. 31 – 33.

⁸⁸² Hamenei, "Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Éctéma'-yé Bozorg-é Mermom-é Meşhed u Zayiran-é Harem-é Mutehher-é Émam Reza", 21 Mart 2001 (1 Ferverdin 1380).

yoldaşı üzerinden bugüne yapılan bir şehitlik övgüsüdür.⁸⁸³ Ali Hamenei de bunu “*şehitlik yolu*” olarak tanımlar ve bu yola çıkanların ömürlerini mücadele, zorluk ve sıkıntılar içerisinde geçireceğini bildiğini söyler. 1963 yılında bu yola çıkan Ayetullah Humeyni örneği gibi. Hamenei’ye göre Humeyni bu yola yönetime gelme sevdası ile çıkmamıştır. Ancak İmam Hüseyin gibi Humeyni de yönetimi düşünmemezlik yapmamıştır.⁸⁸⁴

Humeyni’nin kurucu dini lideri olduğu İran ABD söz konusu olduğunda söylemde direnen, başkaldıran ve teslim olmayan bir ülkeye dönüşür.⁸⁸⁵ İran ABD’nin karşısında hak talep eden ama o hakkına ulaşamayan bir ülke olur. ABD tarafından kabul görmek ister ancak kabul göremez. Nükleer Silahsızlanma Anlaşması’nın nükleer enerjinin barışçıl kullanımı maddesine göre hakkını kullanmak ister ancak nükleer silah üretmediğini ispatlamak zorundadır. Uzun yıllardır kendisine uygulanan yaptırımların insan haklarına aykırı olduğunu dile getirir ama bununla yaşaması gerekir. Tüm bunların içerisinde İmam Hüseyin’in “*zulüm karşısında övülen sessizliğine*” benzer bir sessizlik vardır.⁸⁸⁶ ABD’nin “*zulmü*” karşısında İran, İmam Hüseyin’e dönüşür, sessizleşir ve yaşadığı acıyı kucaklayıp bir *simurg* (anka) kuşu gibi küllerinden doğmak ister. Bu tekrar doğuş ile “*zulme*” maruz kalan başka “*mazlumlara*” “*zalime*” karşı çıkma tavsiyesi verilir. Karşı çıkılmazsa “*zulüm*” “*mazlumun*” onayından geçmiş olur ve “*zalim*” ile “*mazlum*” arasındaki fark ortadan kalkar.⁸⁸⁷ Bu sebeple Dini Lider’in söyleminde, her ne kadar ABD ile 11 Eylül saldırıları sonrasında Afganistan’a düzenlenen operasyonda kısa bir iş birliği yapılmış olsa da Afganistan’da kaybeden İran’dır. İran Irak’ta da kaybetmiştir, Suriye’de de kaybedecektir. Ancak her daim bu kayıplar kucaklanır çünkü yol İmam Hüseyin’in yoludur ve İmam Hüseyin en kaybettiği an kazanmıştır.

Hamenei’nin ABD söz konusu olduğu zamanki negatif imajı rehberlik makamının kendisinden beslenmektedir. ABD’nin simgelediği ne varsa buna karşı

⁸⁸³ Moin, s. 329, dipnot 39.

⁸⁸⁴ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Mes’ulan u Kargozaran-é Nézam-é Cumhuri-yé Éslami”, 18 Mart 2002 (27 Ésfend 1380).

⁸⁸⁵ A.g.e.

⁸⁸⁶ A.g.e.

⁸⁸⁷ A.g.e.

direnişin kurucu öge olduğu İran’da ABD’ye karşı sürekli bir söylem üretme ihtiyacı vardır. Bu ihtiyacı en çok hisseden dini liderliktir ve dini liderlik Ayetullah Humeyni’nin tavsiyesi doğrultusunda halkı sürekli bir şekilde bilgilendirmek ister.⁸⁸⁸ Çünkü veli-i fakih gaybette bulunan on ikinci imamın dönüşüne kadar onun yerine yol göstermelidir. Bu sebeple “*düşmanın elindeki küresel propagandaya karşı*”⁸⁸⁹ en etkili bilgilendirme aracı Cuma namazıdır. Hamenei’ye göre Cuma namazı ibadetten öte, özünde bilinç aşılayan bir eylemdir. Cuma namazları aracılığıyla insanlar sadece dini konular ile ilgili bilgilendirilmez aynı zamanda siyasi gelişmeler, “*düşmanların komploları*” ve “*dostların ihtiyaçları*” konusunda haberdar olurlar.⁸⁹⁰ Cuma namazı halkın tüketimi için malumatın hazır bilgiye dönüştürüldüğü alandır.

Şiilikte müçtehidin (ayet ve hadislere dayalı yorum yapma hakkına sahip olan) yapmış olduğu içtihadı (müçtehidin ayet ve hadislere dayalı yaptığı yorum) ihtiyaç vardır çünkü müçtehit Allah ile kul arasında aracılık yapmaktadır. Bu sebeple Şiilikte müçtehidin ciddi bir bilgi üretimi gücü vardır.⁸⁹¹ Bunun kaynağı 18. yüzyılın sonlarında ve 19. yüzyılın başlarında usuli ekolün ahbari ekolüne sağlamış olduğu üstünlüktür. Ahbari ekolünde inanan bireylerin Kur’an’ı ve Peygamber’i dışardan bir yol gösterenin müdahalesi olmadan anlayabileceği söylenir. Usuli ekolünde ise Kur’an’ın ve Peygamber’in geleneklerinin, inanan birey adına bir müçtehit tarafından yorumlanması gerektiği belirtilir.⁸⁹² Yani dinin içinde normal bir bireyin anlayamayacağı ya da keşfedemeyeceği iç hakikatler vardır.⁸⁹³ Buna göre her bir kişi yaşayan bir müçtehidi takip etmek zorundadır.

Ancak İran devleti açısından burada bir paradoks vardır. Ahbari ve usuli ekollerinden çok önce İmami yazarlar arasında hükümdarlara dair bir tartışma vardır. Buna göre gaybette olan on ikinci İmam Mehdi’nin dönüşünden önceki tüm hükümdarlar teorik olarak adaletsiz kabul edilmektedir. Adaletsiz kabul edilen sadece

⁸⁸⁸ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Éctéma’-yé Za’iran-é Merqed-é Mutehher-é Émam Xumeyni”, 4 Haziran 2001 (14 Xordad 1380).

⁸⁸⁹ A.g.e.

⁸⁹⁰ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é E’za-yé Sétadha-yé Nemaz-é Com’e-yé Seraser-é Kéşver”, 27 Temmuz 2002 (5 Mordad 1381).

⁸⁹¹ Nikki R. Keddie, **Iran and the Muslim World: Resistance and Revolution**, New York: New York University Press, 1995, s. 91.

⁸⁹² A.g.e., ss. 97 – 98, ss. 165 – 166.

⁸⁹³ Daftary, s. 28.

hükümdarlar değil aynı zamanda devletlerin kendisidir. Gerçek iktidar Mehdi'ye ait olduğu için onun dönüşüne kadar hiçbir devlet ya da hükümdar onun iktidarını taşıyamaz. Hatta taşıyacak ahlaki yetkinliğe sahip değildir. Hükümdarlar ve devletler günahkâr olarak görülür.⁸⁹⁴ İşte bu düşünce Şii'deki dinginci geleneği yaratmıştır. Mehdi'yi bekleyen Şii ulema siyasetten uzak durmuştur.⁸⁹⁵ Ayetullah Humeyni buna karşı çıkar ve Mehdi'nin yokluğunda bir veli-i fakihin vesayeti elinde tutması gerektiğini söyler. Anayasada geçtiği haliyle saklı İmam'ın yokluğunda İran'ın gerçek otoritesi adil ve dine vakıf olan ve toplum tarafından kabul gören bir merci olması gereken fakihe aittir.⁸⁹⁶ Dolayısıyla İran örneğinde geçmişte çevrede olan ulema adım adım merkeze gelmiş ve devrimden sonra özünde teorik olarak hiçbir devleti adil görmeme tartışmaları olmasına rağmen hızlı bir şekilde devletleşmiştir. Bugün rehberliğin ABD karşısındaki sorunu da bu dini otoritenin devletleşmesinin ve hatta siyasallaşmasının gün geçtikçe artmasıdır. Her ne kadar rehberlik kendisini yasama, yürütme ve yargı organları arasındaki çalışmanın ahenginden sorumlu tutsa da⁸⁹⁷ aslında o kadar büyük bir gücü elinde tutmaktadır ki Hatemi hükümeti gibi bir yönetimi hem iç politikada hem de dış politikada sıkıştırabilmektedir. Hatemi hükümetinin reform girişimini “*Amerikan reformculuğu*”⁸⁹⁸ olarak adlandıran Dini Lider'in iç politikadaki ağırlığı, yetkililer arasındaki en ufak görüş ayrılıklarının bile düşmanı sevindireceği söylemine neden olmaktadır.⁸⁹⁹ İran'ın günümüzde karşılaştığı en büyük sorun da rehberliğin siyasetin bir parçası mı yoksa siyasetin üstünde bir konum mu olduğu sorusuna ait cevabın bulunamamasıdır.

Bundan dolayı ABD ile ilgili çevreden gelen her malumatı halkın tüketimi için bilgiye dönüştürme zorunluluğu hisseden rehberlik makamı kaçınılmaz bir şekilde temel yüklenme hatasına düşmektedir. Hamenei'ye göre İran, ABD ile İmam Hüseyin'in

⁸⁹⁴ A.g.e., s. 72.

⁸⁹⁵ Abbas Milani, “The New Democrats”, *The New Republic*, 15 Temmuz 2009, <https://newrepublic.com/article/62272/the-new-democrats> (30 Aralık 2020).

⁸⁹⁶ Mohsen Milani, “The Transformation of the Velayet-e Faqih Institution: From Khomeini to Khamenei”, *The Muslim World*, Vol. 82 (1992), s. 177.

⁸⁹⁷ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é E’za-yé Sétadha-yé Nemaz-é Com’e-yé Seraser-é Kéşver”, 27 Temmuz 2002 (5 Mordad 1381).

⁸⁹⁸ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Cem’-é Danéşcuyan u Osatid-é Danéşgah-é Sen’eti-yé Emirkebir”, 27 Şubat 2001 (9 Ésfend 1379).

⁸⁹⁹ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Éctima’-yé Bozorg-é Merdóm-é Ésfahan”, 30 Ekim 2001 (8 Aban 1380).

katlinden beri durumsal şartların getirmiş olduğu iyi ve kötü arasındaki bitmek bilmeyen bir mücadelenin içinde gibidir.⁹⁰⁰ Bu mücadelenin içerisinde ABD tamamen İran nefreti üzerinden okunur.⁹⁰¹ Çevresel şartlar ya da dış etmenler ABD'ye dair söylemde esnek olamayan rehberliğin tamamen düşünce alanının dışındadır. Bu şartlar ve etmenlerin hesaba katıldığı ilk anda İran ve ABD, Afganistan özelinde iş birliği yapabilmıştır. Burada ABD'nin İran söz konusu olduğundaki kendi pozitif öz imajı ciddi bir fark yaratmakta ve İran'a kıyasla daha esnek davranmasına olanak sağlamaktadır.

III. Algılanan İmajlar

Teorik bölümde bahsedildiği gibi algılanan imajların oluşumunda dört önemli süreç vardır. Çevreden gelen malumat alındıktan sonra malumata dair bir yorum getirilir, bu yorum zihinde saklanır ve zamanı geldiğinde bu yorum hatırlanır veya önemsiz görülüyorsa süreç içerisinde unutulur. Bu süreç sonunda yapmak istediğimiz şey basit bir şekilde çevremizdeki karışıklıklarla başa çıkmaktır. Bunu da Herbert Simon'ın "sınırlandırılmış rasyonalite" görüşü ile yapmaya çalışırız.

Malumatın bilgiye dönüşmesinden sonra zihnimizdeki bilgi artık gerçekliğin temsili haline gelir. Zihnen yorucu olacağı için bilgimizde radikal değişikliklerin olmasını istemeyiz. Bilginin sürekli değiştiği bir ortamda tutarlılık ve denge zor sağlanacağı için psikolojik olarak bu değişime direniriz. Zihnimiz bu tarz zorluklarla başa çıkabilmek için kısa yollar kullanır. Mesela bulunabilirlik kısa yolunda bir olayın olabilme ihtimali zihinde hatırlanabilme kolaylığına göre belirleniyorsa, örneklerini zihnimizde tuttuğunuz olaylar bizin için sıradan hale gelir. Söz gelimi İran'ın nükleer silaha sahip olma olasılığı ABD Başkanı'na göre kolay bir şekilde hatırlanabilecek bir veri olduğu için İran'ın kitlesel imha silahları peşinde olmasına dair bilgi basit bir şekilde üretebilecek bir bilgidir. Bir diğer örnek olan temsil kısa yolunda ise parça ve

⁹⁰⁰ Keddie, **Iran and the Muslim World: Resistance and Revolution**, s. 63.

⁹⁰¹ Hamenei, "Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Cevanan-é Ehvaz", 30 Temmuz 2003 (8 Mordad 1382); Hamenei, "Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Mes'ulan u Kargozeran-é Nezam-é Cumhuri-yé Éslami-yé İran", 6 Ağustos 2003 (15 Mordad 1382); Hamenei, "Beyanat-é Rehber-é Mu'ezzam-é Éngelab-é Éslami Der Merasém-é Panzdehomin Salgerd-é Értéhal-é Émam Xumeyni", 3 Haziran 2004 (14 Xordad 1383); Hamenei, "Beyanat-é Rehber-é Mu'ezzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Hey'et-é 'elmi u Karşenasan-é Céhad-é Danéşgahi", 21 Haziran 2004 (1 Tir 1383).

grup arasındaki benzerlikler üzerinden bilgiye giden kestirme yollar belirir. Burada önemli olan parça ve grup arasındaki aittik ilişkisidir. Örneğin yine ABD Başkanı'nın söyleminde İran bir parça iken, İran'ın dahil edildiği “*haydut devletler*” bir gruptur ve İran bu grubun ortak özelliklerini yansıtmaktadır.

Yukarıda da bahsedildiği gibi önemli olan tutarlılıktır. Doğru ya da yanlışların olduğu bir dünya değildir bu, gerçeklerin zihnimizde olduğumuz gibi temsil edildiği bir dünyadır. Tutarlılık bir denge sağlar ve bunu Fritz Heider bilişsel denge kavramı ile açıklar. Bazen bu dengenin kaybolması ile tutarsızlıklar başlar. Leon Festinger buna bilişsel uyumsuzluk demiştir. Bir şeye dair genel yorumumuz olan tutumlarımız ile davranışlarımız arasındaki bu uyumsuzluk, psikolojik bir gerginlik yaratır ve bunu ortadan kaldırmak için insanlar malumata zihnindeki uyumsuzluğu giderecek şekilde seçici bir şekilde yaklaşır. Mesela İran'ın Dini Lideri'nin ABD ile yapılan herhangi ufak ya da büyük iş birliğini halkı ile paylaşmamasının temel sebebi bu uyumsuzluktan kaçınmasından kaynaklanmaktadır. Dini Lider'in destekçilerinin “*Amerika'ya ölüm*” sloganı atarken ülkelerinin Amerika ile iş birliği yapmalarını yine Dini Lider'den duymaları Amerika'ya dair üretilen bilgide uyumsuzluğa neden olacaktır. Bu sebeple ABD'ye kıyasla İran'ın esnekliği çok daha azdır. Her ne kadar ABD rehine krizi gibi bir travma yaşasa da günümüz Amerikan siyasetinde bu travmanın etkisi gün geçtikçe azalmaktadır. Hatta ABD Başkanları neredeyse bu travmayı konuşmalarında hiç anmamaktadır. Ancak İran'da ABD'nin 1953 yılındaki darbede oynadığı rol de 1980 – 1988 yılları arasındaki Irak ile yapılan savaşta oynadığı rol de taptaze durmaktadır ve neredeyse Dini Lider'in her konuşmasına yer alır. Şunu da eklemek gerekir ki Dini Lider'in koyu destekçilerinin haricinde ABD ile yapılacak olası iş birliklerine açık ve bu iş birliğine karşılık bilişsel uyumsuzluğa kapılmayacak çok sayıda İranlı vardır. Bu insanların ABD'ye karşı tutumları “*Amerika'ya ölüm*” sloganından beslenmediği için iş birliği davranışı da bu tutumla uyumlu olacaktır. “*Amerika'ya ölüm*” sloganına paralel olarak bir tutum takınanlar ise bu iş birliğine açık olduklarından Amerika'ya dair bilgilerini değiştirmek ve zihnen rahatlamak için bu tutumu önemsiz hale getireceklerdir. En zoru ise ABD'ye dair genel tutumu değiştirip dengeyi bulmaktır ancak bu da bir ihtimaldir.

Takip eden bölümde Richard Herrmann'ın kendi çalışmasında yaptığı gibi geştalt psikolojisinden faydalanarak bu çalışma içerisindeki tüm parçaları bir araya getireceğiz. Geştalt'ın anlamı ile uyumlu bir şekilde bu parçaların bir araya gelmesi ile bütün kendisini oluşturan parçalardan başka bir şeye dönüşecektir. Bu geştalt da çalışma içerisinde sürekli bir şekilde izini sürdüğümüz imajlardır.

IV. ABD – İran İlişkilerinin Algılanan İmaj Açısından Bir Analizi

Bu çalışma içerisinde üç temel imaj göstergesi kullanılmıştır. Bunlar kapasite, kültür ve niyettir. Teorik bölümde kullandığımız tabloya göre kapasite, kültür ve niyet bileşenleri üzerinden toplanan verilere göre toplam 36 farklı imaj ortaya çıkmaktadır. Bu 36 farklı imajın hepsi ayrı ayrı çalışılmamıştır. Tehdidin olduğu durumlarda emperyalist, barbar, düşman ve haydut, karşılıklı kazanımın olduğu durumlarda patron, müttefik ve bağımlı müttefik, sömürü fırsatının olduğu durumlarda yozlaşmış ve sömürülen, hem tehdit hem de fırsatın olduğu durumlarda ise hegemon, tarafsız (karışık) ve düşmanın bağımlı müttefiki imajları tablodaki yerini almaktadır (Bk. Tablo 6).

Tablo 6
İmaj Tablosu

TEHDİT				
KÜLTÜR				
Daha Üstün Benzer Daha Düşük				
KAPASİTE	Daha Üstün	(1) Emperyalist	(2)	(3) Barbar
	Benzer	(4)	(5) Düşman	(6)
	Daha Düşük	(7)	(8)	(9) Haydut
KARŞILIKLI KAZANIM				

KÜLTÜR				
Daha Üstün Benzer Daha Düşük				
KAPASİTE	Daha Üstün	(10) Patron	(11)	(12)
	Benzer	(13)	(14) Müttefik	(15)
	Daha Düşük	(16)	(17)	(18) Bağımlı Müttefik
SÖMÜRÜ FIRSATI				
KÜLTÜR				
Daha Üstün Benzer Daha Düşük				
KAPASİTE	Daha Üstün	(19)	(20)	(21)
	Benzer	(22)	(23) Yozlaşmış	(24)
	Daha Düşük	(25)	(26)	(27) Sömürülen
HEM TEHDİT HEM DE FIRSAT				
KÜLTÜR				
Daha Üstün Benzer Daha Düşük				
KAPASİTE	Daha Üstün	(28) Hegemon	(29)	(30)
	Benzer	(31)	(32) Tarafsız (Karmaşık)	(33)
	Daha Düşük	(34)	(35)	(36) Düşmanın Bağımlı Müttefiki

Kaynak: Richard K. Herrmann ve Diğerleri, “Images in International Relations: An Experimental Test of Cognitive Schemata”, **International Studies Quarterly**, Vol. 41, No. 3 (Eylül 1997), s. 409; Martha L. Cottam, **Foreign Policy Decision Making: The Influence of Cognition**, London: Westview Press, 1986, ss. 61 – 109; Biwu Zhang, **Chinese Perceptions of the U.S.: An Exploration of China’s Foreign Policy Motivations**, New York: Lexington Books, 2012, s. 14.

ABD – İran ilişkilerinde hangi imajların ön planda olduğunu ve hangi imajlar ön planda iken ilişkilerin daha istikrarlı olduğunu görebilmek için bu çalışmada bulunan tüm verileri yeni bir tabloda özetleyebiliriz. Bu tabloda yukarıda bahsedilen imaj göstergeleri olarak kapasite, kültür ve niyete yer verilmiştir. Niyet bu kısımda tehdit ya da fırsat olarak değil, Bölüm 3'te incelendiği haliyle daha detaylı amaçlar şeklinde verilmiştir. Tehdit ve fırsat ile ilgili inceleme ayrı bir kısımda yapılmıştır. Bunlara ek olarak imajlarla ilişkilendirilen olay senaryoları ve tepki alternatifleri de tablodaki yerini almıştır. Ayrıca öz imaj ile ilgili bulunan verileri ve imajlarla ilişkilendiren duyularını tabloda görebilirsiniz. Söz konusu tablo bu çalışmanın da özeti mahiyetindedir. Bu tablodaki bulgulara göre ABD açısından haydut ve düşmanın bağımlı müttefiki, İran açısından da emperyalist ve hegemon imajları ön plana çıkmaktadır.

Tablo 8
Öz İmajlar ve Algılanan İmajın Bileşenleri

İmaj Göstergeleri	George W. Bush	Ali Hamenei
Öz İmaj	Pozitif 11 Eylül sonrası sorunlarla yüzleşici tavır İran'a karşı alternatif çözümlere sahip olma İran ile olan ilişkide "<i>kendinden daha büyük hedeflere hizmet etme</i>" inancı 11 Eylül'ü fırsat olarak değerlendirme	Negatif Sorun çözücü kişiler yerine acının ve matem sembolü İmam Hüseyin'in ön plana çıkması Sorunların çözümü yerine direnişin ve teslim olmamanın başarı olarak görülmesi Devrimin ürettiği slogan kültürü ve "<i>Amerika'ya ölüm</i>" sloganı Geçmiş travmalar ve işgal edilme korkusu Fedakârlık kültürünün toplumun üzerinde yarattığı baskı

Kapasite	Elle Tutulan	Konvansiyonelden ziyade füze programı ve kitlesel imha silahlarının potansiyeli üzerinden yapılan asimetrik tehdit vurgusu Zamanın iktisadi gelişimini kaçırmış	"<i>Süper Güç</i>" Yıkıcı, hegemonik ve uzaklık tanımaksızın nüfuz edici askeri bir güç İktisadi abluka ve küresel çapta ekonomik baskı üretme Diğer milletlerin zenginliğini sömürme ve kaynaklarını yağmalama
	Elle Tutulamayan	Sosyal bütünleşme açısından zayıf - halk ve yönetimin arasındaki uçurum "<i>İyi halk: İran'daki özgürlüklere hasret olanlar</i>" / "<i>Kötü yönetici: Yorgun ve saygınlığını yitirmiş otokratlar</i>" Hükümet yapısına dair istikrarsız söylem "<i>Reformcular</i>" / "<i>İnsanları baskılayan, kitle imha silahları peşinde koşan ve terörü destekleyen hükümet</i>" "<i>Haydut devletler</i>" grubuna dahil edilen İran ile teröristlerin ilişkisi	Sosyal bütünleşme açısından zayıf - Amerikan demokrasisine eleştiri Yönetimdeki farklı yapılar: "<i>Uluslararası büyük şirketler</i>", "<i>kapitalistler</i>", "<i>siyonistler</i>" "<i>Kibir merkezleri</i>" olarak adlandırılan grupların ortak amaçları Medya ve propaganda gücü
Kültür		Kültürel karşı konumlandırma "<i>Biz</i>"in karşısında konumlandırılan "<i>Öteki</i>" "<i>Biz</i>": Medeniyet, sosyal bütünleşmesi güçlü halk ve yönetim, özgürlüğün tarafı, demokrasi ve insan hakları destekçisi "<i>Öteki</i>": Özgürlüğün düşmanları, baskıcı yönetim, kitle imha silahı arzusu, demokrasi karşıtlığı, teröre destek Karşı kültürün üretmiş olduğu aşağı bir kültüre ait pratikler	"<i>Batı liberalizmi</i>", "<i>Batı demokrasisi</i>", "<i>Batı tarafından evrensel olduğu iddia edilen değerler</i>", "<i>küreselleşme</i>" "<i>Küresel hegemonya ve kibir</i>", "<i>İslam düşmanlığı</i>", "<i>kültürel yozlaşma</i>", "<i>sömürgecilik</i>" Kültürel karşı konumlandırma "<i>Biz</i>"in karşısında konumlandırılan "<i>Öteki</i>" "<i>Biz</i>": "<i>Küresel kibre</i>" karşı Müslüman ve "<i>ezilen</i>" ülkelerden "<i>yükselen nefret</i>", şehitliğe ve cihada övgü, merdomsalari "<i>Öteki</i>": "<i>İslam'ın düşmanları</i>", "<i>küresel kibir</i>", "<i>büyük şeytan</i>", "<i>kültürel yozlaşma</i>", "<i>sömürgecilik</i>"
Niyet		Uluslararası terörizm - "<i>Küresel terör ağına verilen destek</i>" Filistin (İslami Cihat), Lübnan (Hizbullah), El-Kaide Ortadoğu barışına zarar verme Kitle imha silahlarının peşinde	"<i>Dış düşman</i>": Masumları öldürerek yayılcı politikalar izlemek, "<i>yeni dünya düzeni</i>" talebi, Basra Körfezi'ne konuşlanmak ve buradaki çıkarlarını korumak "<i>İç düşman</i>": "<i>Sızıcı bir güç</i>", halkın ve siyasetçilerin "<i>inancını ve bilincini</i>" ele

	olma	geçirmek, " <i>ABD reformlarının</i> " savunucusu
Tehdit / Fırsat	Teröre karşı savaşta Afganistan'da iş birliği fırsatı Irak Savaşı'nda istihbarat temelli iş birliği fırsatı Nükleer silah programı, füze teknolojisi ve asimetrik güç tehdidi İsrail'e ve ABD'nin bölgedeki çıkarlarına karşı tehdit	Teröre karşı savaşta Afganistan'da iş birliği fırsatı (Taliban'ın devrilmesi fırsatı) Irak Savaşı'nda istihbarat temelli iş birliği fırsatı (Saddam Hüseyin'in devrilme fırsatı) Afganistan ve Irak işgallerinden sonra ABD ile komşu olma ve ABD'den gelen işgal tehdidi İran'ın bölgedeki çıkarlarına karşı tehdit
Duygular	Tehdit söz konusu ise: Üstünlük duygusu, "<i>kötü çocuk</i>" ile iletişime geçmeme ve onu cezalandırma Hem tehdit hem de fırsat söz konusu ise: Çekinme, endişe ve kaygı	Tehdit söz konusu ise: Daha düşük bir öz kapasite ve kültürden dolayı korku, adaletsizlikten dolayı öfke ve isyan Hem tehdit hem de fırsat söz konusu ise: Arada kalmışlık, ikilem ve şüphecilik
Olay Senaryoları	İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya ve Japonya'nın dönüşümü Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra Doğu Avrupa ülkelerinin ve Rusya'nın dönüşümü Önce iktisadi açıdan teslim alma sonra dönüştürme Milletler Cemiyeti'nin yıkılışı Libya'nın kitlesel imha silahı programını iptal etmesi Kuzey Kore konusunda Çin ile iş birliği	"<i>Mazlum</i>" ve "<i>zalim</i>" dikotomisinin olduğu tüm tarihsel olaylar: Firavun - Musa, Muaviye - Ali, Yezid - Hüseyin, Şah Muhammed Rıza Pehlevi - Humeyni, İran - ABD İran Meşrutiyeti Petrolün millileştirilmesi 28 Mordad Darbesi "<i>Dayatılan Savaş</i>" ve İran'ın yalnızlığı
Tepki Alternatifleri	Önleyici savaş doktrini Rejim değişikliği Yaptırım siyaseti Uluslararası kanallar üzerinden diplomasi	Savaştan kaçınma ancak teslim olmama Kapsamlı savunma ve direniş Filistin'e verilen destek Müzakereye karşı şüphecilik "<i>Amerika'ya ölüm</i>"

Takip eden bölümde yukarıdaki tabloda yer alan bulgulara göre sırasıyla George W. Bush'un ve Ali Hamenei'nin İran ve ABD söz konusu olduğunda nasıl bir öz imaja sahip olduğu, elle tutulan ve elle tutulamayan kapasite açısından nasıl bir yorum getirdiği, kültür açısından nasıl bir kıyasa gittiği, niyet açısından amaçları nasıl gördüğü, bu amaçlar doğrultusunda tehdit mi yoksa fırsat mı algıladığı, imajları ile hangi duyguları ilişkilendirdiği, hangi olay senaryolarını davranışın tahmininde kullandığı ve hangi tepki alternatiflerini davranış olarak ortaya koyduğu incelenecektir.

IV.A. George W. Bush'un Algıladığı İmaj

Öz imaj bölümünde bahsedildiği gibi George W. Bush, İran söz konusu olduğunda pozitif bir öz imaj taşımaktadır. Bundaki en önemli faktör ABD Başkanı'nın 11 Eylül saldırılarını bir fırsat olarak görmesidir. Bu fırsatın içerisinde sadece terörizme karşı mücadele yoktur. Aynı zamanda terörizm ile ilişkilendirilen ülkelere karşı bir mücadele de vardır. Dolayısıyla Başkan Bush'un söyleminde İran, 11 Eylül saldırıları ekseninde konumlandırılmaktadır. 11 Eylül'ün ortaya çıkardığı sorunlara karşı yüzleşici bir tavır takınan George W. Bush, aynı tavrı İran'a karşı da korumaktadır. 2001 – 2005 yılları arasında İran'a karşı izlenen politikada görebildiğimiz yaptırımlar, rejim değişikliği talebi ve uluslararası kanallar üzerinden yürütülen diplomasi gibi alternatifler her ne kadar sorunları çözme de soruna dair alternatif oluşturduğu için pozitif bir öz imajı beslemektedir. Bunun yansımasını da George W. Bush'un kendine olan öz güveninde ve *“kendinden daha büyük hedeflere hizmet etme”*⁹⁰² inancında görmemiz mümkündür.

ABD Başkanı kapasite açısından İran'ı net bir şekilde kendisine kıyasla daha alt bir seviyede görmektedir. Bu kapasitenin hem elle tutulan hem de elle tutulamayan boyutları için geçerlidir. Elle tutulan kapasite açısından İran, ABD'ye bir tehdit oluşturmamaktadır. Buradaki tehdit İran'ın potansiyelidir. Bu sebeple George W. Bush İran'ın konvansiyonel açıdan oluşturabileceği tehditten hiçbir zaman bahsetmez. Tehdit

⁹⁰² George W. Bush, “Interview of the President by Trevor Kavanagh of ‘The Sun’”, 14 Kasım 2003.

oluşturabilecek konular İran'ın füze programı, kitlesel imha silahlarına erişim ve İran'ın özellikle Şii milisler üzerinden yaratabileceği asimetrik tehdittir. Elle tutulamayan kapasitesi açısından ise ABD Başkanı net bir şekilde İran'ın sosyal bütünleşmesinde zayıflık tespit etmiştir. Bu zayıflığın üzerine gidebilmek için sürekli bir şekilde konuşmalarında halk ve yönetimi ayırır. Başkan Bush'a göre İran'da özgürlüklere hasret olduğu iddia edilen iyi bir halk ve karşısında halkın gözünde saygınlığını yitirdiği iddia edilen kötü otokratlar vardır. ABD Başkanı'nın bu yorumu İran'ın hem içinde hem de ABD ile olan ilişkisinde olumlu yönde adım atma potansiyeline sahip Hatemi yönetiminin temsil ettiği fırsattan yararlanamamasına neden olmuştur. Aslında Hatemi hükümetinin ABD için yarattığı fırsat Clinton yönetiminin sonlarına doğru karşılıklı olarak kullanılmaya başlanmıştı. Hatemi'nin 1998 yılında CNN'e verdiği röportajda Amerikan halkına ve medeniyetine duyduğu derin saygıyı dile getirmesi⁹⁰³ ve Clinton yönetiminde dışişleri bakanı olarak görev yapan Madeleine Albright'ın 1953 yılındaki darbeye ABD'nin oynadığı rolden ve bunun negatif etkilerinden bahsetmesi⁹⁰⁴ ikili ilişkilerde diyalog kanalını açmaya başlamıştı. Ancak Bush yönetiminin ABD'de göreve başlaması ile özellikle İran'a dair siyasette etkili olan Douglas Feith, Dick Cheney, Donald Rumsfeld, John Bolton ve Condoleezza Rice gibi isimler bu olumlu adımları tersine çevirmişlerdir. Her ne kadar 11 Eylül saldırılarından sonra İran'dan gelen destek mesajları ve Afganistan'da yapılan iş birliği bu diyalog kanallarının açık olmasını sağlasa da özellikle Filistin'e İran'dan gönderildiği iddia edilen silahların taşındığı Karine A isimli geminin İsrail tarafından şüpheli bir şekilde ele geçirilmesi ve hemen ardından George W. Bush'un yaptığı “şer eksen”⁹⁰⁵ konuşması Hatemi hükümetinin yarattığı fırsatı tamamen ortadan kaldıracaktır.

George W. Bush kültür açısından İran'ın kültürünü net bir şekilde kendisine kıyasla daha aşağı ve daha güçsüz bir kültür olarak tanımlamaktadır. Bu kültürel tanımlama “biz” ve “öteki” dikotomisi üzerinden kurulur. “Biz”, medeniyetin, halk ve yönetimin birlikteliğinin, özgürlüğün, demokrasinin ve insan haklarının tarafıdır.

⁹⁰³ CNN, “Transcript of Interview with Iraian President Mohammad Khatami”, 7 Ocak 1998, <http://edition.cnn.com/WORLD/9801/07/iran/interview.html> (1 Mart 2020).

⁹⁰⁴ Madeleine K. Albright, “Remarks Before the American – Iranian Council”, 17 Mart 2000, <https://1997-2001.state.gov/statements/2000/000317.html> (1 Mart 2020).

⁹⁰⁵ George W. Bush, “President Delivers State of the Union Address”, 29 Ocak 2002.

“Öteki” ise özgürlüğe düşman, baskıcı bir yönetim, demokrasi karşıtı, terör destek veren ve kitlesel imha silahlarının peşinden giden olarak tanımlanır. Bu kültürel karşı konumlandırmanın sonucu olarak ABD Başkanı’na göre İran’ın temsil ettiği kültürün ürünleri kendi kültürünün değerlerine kıyasla daha aşağı pratiklerdir. Bu kültür çıktıları demokrasiye karşı olmak, teröre destek vermek, nükleer silah üretmek istemek ve özgürlük isteyen halkı baskılamak gibi pratiklerdir.

George W. Bush net bir şekilde İran’ın niyetinin zararlı olduğunu dile getirir. İran, Bush yönetiminden önce de uluslararası terörizme destek verdiği iddiasıyla suçlanmıştır. Bu suçlamalarda özellikle Filistin’deki İslami Cihat ve Hamas örgütlerine ve Lübnan’daki Hizbullah örgütüne verilen destekler ön plana çıkmaktadır. 11 Eylül saldırılarından sonra bu suçlamalar ciddi bir şekilde artış göstermiş ve İran artık El-Kaide başta olmak üzere “küresel terör ağına destek veren”⁹⁰⁶ bir ülke olarak tanımlanmıştır. Uluslararası terörizm vurgusu dışında İran, geçmiş yönetimlerdeki suçlamalara benzer olarak İsrail’in güvenliği ve ABD’nin çıkarlarının sağlanması üzerinden tanımlanan Ortadoğu’daki barışa zarar verme ve kitle imha silahlarının peşinden gitme konuları üzerinden de suçlanmaktadır.

Tehdit ve fırsatlar açısından George W. Bush’un İran’dan net bir şekilde tehdit algıladığını ve bunun yanında hiçbir fırsat algılamadığını söylemek yanlış olacaktır. Yukarıda da bahsedildiği gibi İran tabii ki ABD için nükleer silah programı, füze programı ve asimetrik etkisi ile potansiyel bir tehdittir. Hatta bu potansiyel bölgede İsrail’in ve ABD’nin çıkarlarını etkilediği zaman gerçeğe dönüşmektedir. Ancak ABD ve İran birçok araştırmacının önemsemediği ancak ilişkilerin istikrarlı olabilmesi adına örnek teşkil edebilecek iki iş birliği yapmıştır. Afganistan ve Irak’ta yapılan iş birlikleri ABD tarafından bir fırsat olarak görülmüş olacak ki önce Afganistan’da teröre karşı savaş kapsamında Taliban’a karşı ve sonrasında daha az kapsamlı olmak üzere Irak’ta Saddam Hüseyin’e karşı birlikte hareket edilmiştir.⁹⁰⁷ Bu iki olay ABD ve İran’ın resmi

⁹⁰⁶ George W. Bush, “President Bush Discusses Top Priorities for the U.S.”, 30 Temmuz 2003.

⁹⁰⁷ Mohsen M. Milani, “Iran’s Policy Towards Afghanistan”, **Middle East Journal**, Vol. 60, No. 2 (Bahar 2006), ss. 235 – 256; Gülden S. Ayman, “Afghanistan as a Bridge”, Rouzbeh Parsi ve John Rydqvist (Ed.), **Iran and the West: Regional Interests and Global Controversies** içinde (39 – 53), FOI Special Report, March 2011, ss. 39 – 53; Pollack, s. 354; International Crisis Group, **Iran in Iraq: How Much Influence?**, Middle East Report No 38, 21 Mart 2005, ss. 8 – 9.

temaslardan yoksun bir şekilde yıllardır sürdürdükleri ilişkilerinin en sancılı döneminde bile iş birliklerini doğurabileceğini göstermiştir. İş birliği potansiyeli imajları değerlendirirken göz ardı etmememiz gereken önemli bir detaydır.

Bu tehdit ve fırsat algılarına eşlik eden duygular da karmaşıktır. Örneğin George W. Bush'un İran'ı saf bir tehdit olarak kurguladığı konuşmalarda net bir şekilde üstünlük duygusu hissedilmektedir. ABD adeta cezalandırılması gereken "kötü bir çocuk" ile konuşuyor gibidir ve iletişime geçmeye tenezzül etmez. Yapılması gereken şey bu "çocuğun" cezalandırılmasıdır. Ancak denkleme fırsat algıları da eklendiği zaman üstünlük duygusu yerini çekinmeye, endişeye ve kaygıya bırakır. Bu negatif duyguların temelinde aslında İran'ın Rusya ile olan yakın ilişkileri vardır. ABD'nin İran'ı ilgilendiren konularda öncelikli olarak Rusya'yı ikna etmeye çalışması bunun bir göstergesidir. Çekinilen aslında İran'dan öte Rusya'nın kendisidir. Endişe ve kaygıya sebep olan da Rusya'nın ABD'nin "anlaşılma" arzusuna net cevap vermeyip, pozisyonunu İran'ın yanında konumlandırabilme ihtimalidir. Bunu net bir şekilde ABD'nin Anti-Balistik Füze Anlaşması'ndan çıkarken Rusya'ya bahane olarak İran'ı göstermesinde ve İran'ın nükleer enerji program ile ilgili olarak özellikle Rusya'dan destek beklemesinde görmemiz mümkündür.

Olay senaryoları açısından Başkan Bush hep dönüşüm hikayelerini İran ile ilişkilendirir. Bu dönüşümlerde ABD öncelikli olarak karşı tarafı iktisadi açıdan teslim almış daha sonra demokrasi temelinde bir dönüşüm planlamıştır. Bunun en önemli iki örneği İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya ve Japonya'nın geçirdiği dönüşüm ve Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra Doğu Avrupa ülkelerinin ve Rusya'nın geçirdiği dönüşümdür. Tüm bu örneklerde ABD ekonomik açıdan bitme noktasına gelmiş olan ülkeleri demokrasi temelinde dönüştürmeye çalışmıştır. Özellikle Almanya, Japonya ve Avrupa Birliği'nin genişlemesine dahil edilen Doğu Avrupa ülkeleri açısından bu strateji ciddi bir başarı ile sonuçlanmıştır. İran da bu olay senaryosu içerisindeki bir başka Almanya ya da bir başka Japonya gibidir. Ancak ABD'nin en büyük beklentisi Rusya'dandır. Bu sebeple Başkan Bush'un milletler cemiyetinin diktatörlere karşı birlik olunamadığı için çöktüğü düşüncesi doğal olarak Rusya'ya dair bir beklenti yaratmaktadır. ABD Başkanı aynı beklentiyi Kuzey Kore konusunda Çin'e

dair taşımaktadır. Çünkü ABD'ye göre Libya'ya özellikle İngilizler ile uygulanan baskı sonuç vermiş ve Kaddafi kitlesel imha silah programını terk etmiştir. Bunun İran'da da başarılı olabilmesi için Rusya'dan beklenen ABD'ye destek sunmasıdır.

Tüm bunların sonucunda ABD İran'a karşı tepki olarak sorun çözücü farklı alternatifleri bir arada kullanmıştır. Her ne kadar George W. Bush örnekleri Afganistan ve Irak'ta görülebilecek önleyici savaş doktrinini İran için dile getirse de 2001 – 2005 yılları arasında veya daha sonra böylesine bir müdahale gerçekleşmemiştir. Ancak rejim değişikliği politikası özellikle 2001 – 2005 yılları arasında sürekli dile getirilmiştir. Diplomasiyi ise ABD doğrudan İran ile ilişki kuramadığı için uluslararası kanallar üzerinden işletmiştir. Bu noktada özellikle AB – 3 olarak adlandırılan Fransa, Birleşik Krallık ve Almanya'nın çabaları çok önemlidir. Tüm bunlar arasında ABD'nin İran'a karşı gösterdiği en somut tepki alternatifi yaptırımlardır. Ancak bunların etkisiz kaldığını ABD Başkanı'nın kendisi dahi kabul etmiştir.

İmaj tablomuza göre düşük kapasite ve kültür algıları tehdit ve fırsat değerlerini bir kenara bırakırsak 9, 18, 27 ve 36 numaralı imajlara işaret eder. Tehdit algıları söz konusu ise imajımız 9 numaralı haydut imajıdır. Karşılıklı kazanım algıları söz konusu ise imajımız 18 numaralı bağımlı müttefik imajıdır. Sömürü fırsatı algısı söz konusu ise imajımız 27 numaralı sömürülen imajıdır. Hem tehdit hem de fırsat algıları söz konusu ise imajımız 36 numaralı düşmanın bağımlı müttefiki imajıdır. ABD – İran ilişkilerinde ve bu kadar uzun süre resmi ilişkilerin olmadığı diğer benzer ilişkilerde karşılıklı kazanım algılarının olmasını bekleyemeyiz. Aynı şekilde ABD'ye karşı kendisini dış politika açısından sürekli teyakkuzda tutan İran gibi bir ülkenin ABD'de sömürü fırsatı algısını yaratacak tarzda davranmasını beklemek de çok gerçekçi olmayacaktır. Belki Şah dönemi İran'ının ABD için böyle bir sömürü fırsatı algısı yarattığını söyleyebiliriz. 2001 ve 2005 yılları arasındaki ilişkilerde 9 numaralı haydut imajı ile 36 numaralı düşmanın bağımlı müttefiki imajı ön plana çıkmaktadır.

ABD Başkanı'nın 29 Ocak 2002 tarihinde yapmış olduğu konuşmada “*şer eksenini*”⁹⁰⁸ kurduğunu iddia ettiği İran, Irak ve Kuzey Kore gibi ülkeler tam olarak

⁹⁰⁸ George W. Bush, “President Delivers State of the Union Address”, 29 Ocak 2002.

haydut imajının prototiplerini göstermektedir. Başkan Bush'a göre bu devletler dünya barışını tehdit etmekte, kimyasal silahların peşinden gitmekte ve terörizme destek vermektedirler. Ancak haydut imajında belirtildiği gibi bu imaj grubuna dahil edilen devletler ile iletişim kurmaktan kaçınılır çünkü bu tarz devletlerin cezalandırılması gerektiğine dair bir inanış vardır. Peki bu durumda İran'ı haydut imajı altında konumlandıran ABD Başkanı, Afganistan ve Irak özelinde İran ile nasıl iş birliği yapabilmiştir?

Haydut imajı ABD açısından İran'ın nasıl bir ülke olduğu sorusunun yeterli bir cevabı değildir. Örneğin ABD yine aynı gruptaki Irak'ı işgal etmeyi ve Saddam Hüseyin'i devirmeyi tercih etmiştir. Ancak gruptaki bir diğer ülke olan Kuzey Kore konusunda diplomasiyi ve özellikle Çin'in desteğini alarak uygulanacak bir uluslararası baskıyı ön plana çıkarmıştır. Dolayısıyla ABD'nin İran konusunda Irak'taki gibi davranamayacağına dair bazı engeller vardır. Bu engeller de 36 numaralı düşmanın bağımlı müttefiki imajında gizlidir. Özellikle soğuk savaş içinde karşılaştığımız düşmanın bağımlı müttefiki ABD'nin, Sovyetler Birliği ve komünizmin etkisi altındaki devletlere karşı taşıdığı bir imajdır. Aslında bu imajın İran ile olan 2001 ve 2005 yılları arasındaki ilişkiyi açıklaması bile soğuk savaşın bitmediği, kazanıldığı argümanına karşı bir tez üretmektedir. Düşmanın bağımlı müttefiki imajında algılayan, algılananın düşman olarak görülen ülke ile olan ilişkisini hedef almaktadır. Ancak soğuk savaşın kazanıldığı düşüncesini takiben Rusya'nın yeni çağın tehditlerine karşı ABD'nin yanında yer alacağı beklentisi ve bu beklentinin gerçekleşmeyişi ABD Başkanı'nın söylemindeki parçalar arasındaki ciddi bir bilişsel uyumsuzluğu bize göstermektedir. Bu sebeple İran ile ilişkilerin istikrara kavuşabilmesi için ABD'nin ilk yapması gereken soğuk savaş sonrası Rusya'nın ne olduğunu netleştirmektir. Haydut imajında iş birliği fırsatı yokken düşmanın bağımlı müttefiki imajında bu bağımlı müttefikin düşmandan uzaklaştırılması adına çıkabilecek fırsatlar vardır. Bu fırsatı teröre karşı savaşın ilk ayağı olan Afganistan'da göremeyebiliriz çünkü Afganistan'da ABD'ye hem İran hem de Rusya desteğini sunmuştur. Ancak Irak Savaşı'nda Rusya'nın bir karşı çıkışı olmasına rağmen, ABD sınırlı bir şekilde İran ile iş birliği yapabilmiştir. Dolayısıyla Rusya'ya dair bilişsel uyumsuzluğunu giderecek ve soğuk savaş sonrası dönemde kontrol illüzyonuna kapılmamış bir ABD İran ile daha istikrarlı bir ilişki kurabilecektir.

IV.B. Ali Hamenei'nin Algıladığı İmaj

Öz imajlar bölümünde değinildiği gibi Ali Hamenei'nin ABD söz konusu olduğundaki öz imajı negatiftir. Bundan dolayı İran'ın dini lideri ve toplumun önemli bir kesimi ABD ve temsil ettiği her ne var ise onların karşısında zorluklar yaşamaktadır. Bu zorlukların en başında psikolojik olarak kaybetme duygusu ve bu duygudan beslenme zorunluluğu vardır. Hamenei'nin konuşmalarında ABD söz konusu olduğu zaman, genel pozitif öz imaja katkıda bulunan Hz. Muhammed, Hz. Ali ve Ayetullah Humeyni gibi sorunlarla yüzleşip bu sorunları çözen kişiler yerlerini yüzleştiği sorun tarafından katledilen ve arkasında asırları aşan bir acı bırakan İmam Hüseyin'e bırakmaktadırlar. Dolayısıyla ABD'ye karşı sorunu çözmek değil, soruna karşı direnmek ve o soruna teslim olmamak başarıya dönüşmektedir. Sorun karşısında çekilecek acılar ise kaçınılmazdır. Ancak bu acı ve matem kucaklanmalıdır çünkü bunlar biraz olsun İmam Hüseyin ile empati yapma fırsatı sunar. Hatta ABD'nin yaşattığı acılar bir noktadan sonra müjdeye dönüşür çünkü “zalimlerin zulmü” gaybette olan İmam'ın gelişini müjdeler.⁹⁰⁹ İmam Mehdi'nin dönüşüne kadar “Amerika'ya ölüm” sloganı İran'ın kim olduğunun bir cevabıdır aslında.

Kapasite açısından Ali Hamenei ABD'yi net bir şekilde süper güç olarak tanımlamaktadır. Bu hem kapasitenin elle tutulan boyutu hem de elle tutulamayan boyutu için geçerlidir. Elle tutulan kapasite açısından ABD yıkıcı, hegemonik ve uzaklık tanımaksızın nüfuz edici bir askeri güce sahiptir. Aynı yıkıcılık ABD'nin iktisadi gücünde de görülmektedir. ABD iktisadi ablukaları kolaylıkla uygulayabilen ve küresel çapta ekonomik bir baskı yapabilen bir ülkedir. Kapasitenin elle tutulamayan boyutunda ise Hamenei sosyal bütünleşme açısından bir zayıflık tespit eder. Bu da Amerikan demokrasisinin aslında gerçek bir demokrasi olmadığı ve halk ile yönetim arasında demokrasiyle kurulan bağların güçlü olmadığı iddiasıdır. Fakat Hamenei'nin elindeki sınırlı kapasiteden dolayı bu zayıflık tespiti hiçbir şekilde karşı tarafa tehdit oluşturabilecek bir eyleme dönüşmez. Bu düşünceye neden olan da ABD'nin

⁹⁰⁹ Ali Hamenei, “Didar-é Eqşar-é Muxtelef-é Merdum Der Ruz-é Nime-yé Şe'ban”, 17 Ağustos 2008 (27 Mordad 1387), <https://www.leader.ir/fa/speech/4000> (1 Haziran 2021); Ali Hamenei, “Reappearance of Imam Mahdi (aj) is Near, Because Minds are Ready”, 23 Kasım 2008, <https://english.khamenei.ir/news/5299/Reappearance-of-Imam-Mahdi-aj-is-near-because-minds-are-ready> (1 Haziran 2008).

yönetimindeki “kibir merkezleri” olarak tanımlanan “uluslararası büyük şirketlerin”, “kapitalistlerin” ve “Siyonistlerin” elinde tuttukları büyük güçtür. Hamenei bu gücü özellikle medya üzerinden hissedilen ağır propagandada tespit eder.

Kültür açısından “ezen” ve “ezilen” dikotomilerinin hâkim olduğu bir yerde “ezilenin” kültürel savunmaya geçmesi ve kendi kültürünün karşısındakinin kültürünün altında ezilmesini engellemeye çalışması kaçınılmazdır. Bu da net bir şekilde karşı tarafın kültürel olarak üst bir pozisyona sahip olduğunun kabulü anlamına gelmektedir. Ali Hamenei’ye göre ABD’nin evrensel olduğu iddiasında bulunduğu batı liberalizmi, batı demokrasisi ve küreselleşme gibi değerler “küresel hegemonya ve kibri”, “İslam düşmanlığını”, “kültürel yozlaşmayı” ve “sömürgeciliği” üretmektedir. Bu ezici kültür öğelerinin karşısında Hamenei’nin söyleminde karşı mücadeleyi teşvik edecek kültür öğeleri konamaz. Bunun yerine yine direnişin ve teslim olmamanın sembolleri olan şehitliğe ve cihada yapılan övgüyü buluruz.

Niyet açısından ABD’nin amaçlarının net bir şekilde zararlı olduğu söylenir. Burada mücadele edilen sadece ABD değildir. ABD bir “dış düşmandır”⁹¹⁰ ve masumları öldürerek yayılcı politikalar izlediği iddia edilir. Hamenei bu politikaları özellikle ABD’nin “yeni dünya düzeni” talebinde ve Basra Körfezi’ndeki çıkarlarında tespit eder. “Dış düşman” olarak konumlandırılan ABD’nin bir de İran’ın içine uzanan bir yapısı vardır. Burada ABD “sızıcı bir güç” olan “iç düşmana” dönüşür.⁹¹¹ “İç düşman” olarak ABD, İran’ın içindeki “işbirlikçilerini” kullanılarak devrim ile kutsallaştırılan halkın ve siyasetçilerin birlikteliğini hedef alır. Bunu da “Amerikan reformlarını”⁹¹² İran’ın iç siyasetinde talep eden siyasiler aracılığıyla yaptığı iddia edilir. Yani Hamenei, Hatemi yönetimi gibi iç siyasette reform talebi ile gelen siyasilerin üzerindeki baskıyı ABD söylemi üzerinden kurar. Popülist bir söylem olduğu için de devrimden bugüne bu taktiğin her zaman bir karşılığı olmuştur.

⁹¹⁰ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Mermom-é Gom”, 9 Ocak 2003 (19 Dey 1381).

⁹¹¹ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Éctima’-yé Bozorg-é Mermom-é Ésfahan”, 30 Ekim 2001 (8 Aban 1380); Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Éctima’-yé Bozorg-é Herem-é Emam Xumeyni”, 4 Haziran 2002 (14 Xordad 1381).

⁹¹² Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Cem’-é Danéşcuyan u Osatid-é Danéşgah-é Sen’eti-yé Emirkebir”, 27 Şubat 2001 (9 Ésfend 1379).

Tehdit ve fırsat algıları konusunda Hamenei'nin görüşleri ABD Başkanı'nın görüşlerine benzer. ABD daimî olarak bir tehdittir. Hatta İran İslam Cumhuriyeti ABD karşıtlığı üzerine kurulmuş bir ülkedir. Özellikle Afganistan'ın ve Irak'ın işgalleri ile İran ABD ile hem doğudan hem de batıdan komşu olmuştur. Bu doğrultuda ciddi bir şekilde işgal tehdidi ile karşı karşıya kalmıştır. Ancak ABD'deki tehdit ve fırsat algılarına benzer olarak Afganistan ve Irak işgalleri İran için önemli bir fırsat sunmuştur. Bu fırsat özellikle İslami açıdan “öteki” olarak konumlandırılan ve hatta İran'da “*Talibanlaşma*”⁹¹³ korkusuna neden olan Afganistan'daki Taliban yönetimi ile çıkan değil “*dayatılan*” bir savaşın içinde karşısında “*kutsal bir savunma*” yapılan Irak'ın lideri Saddam Hüseyin'e karşı belirmiştir. İran bu fırsatlardan da ABD ile iş birliği yaparak faydalanmaya çalışmıştır.

ABD tehdidi karşısında Hamenei özellikle negatif bir öz imaj taşıdığı için bu duygusal olarak özgüven kaybına neden olmaktadır. Bu özgüvenin somut kaynağı da aslında kapasite ve kültür açısından ABD'nin İran'a kıyasla daha üstün olmasıdır. Bu üstünlük İran'da korku yaratmaktadır. Bu korkuyu yukarıda Afganistan ve Irak işgallerinde görmüştük. Bu korkunun yanı sıra ABD'nin “*ezen*” olduğu bu sistemin içindeki adaletsizliğe dair bir öfke ve isyan hali de vardır. Ancak bu tehditlerin yanı sıra fırsatların da devrede olduğu an duygular yerini arada kalmışlığa, ikileme ve şüpheciliğe bırakır. İş birliği yapmanın ve ortaya çıkan fırsatlardan yararlanmanın getireceği ve götüreceği şeyler iyi hesaplanmalıdır. Hatta böylesine iş birliklerinin devrimin temelindeki anti-Amerikancılığı sarsmaması için halka duyurulmaması da tercih edilebilir.

Olay senaryoları açısından ABD ile olan ilişkileri en iyi açıklayan ve bu ilişkilerdeki davranışların tahmin edilmesini sağlayan tarihsel analogiler, “*mazlum*” ve “*zalim*” dikotomileri arasında geçen tüm olaylardır. Hamenei'ye göre tarih bir sürekliliğin yansımasıdır. Bu süreklilik içinde Firavun'un karşısında Musa, Muaviye'nin karşısında Ali, Yezid'in karşısında Hüseyin, Şah Muhammed Rıza Pehlevi'nin karşısında Humeyni ve ABD'nin karşısında İran vardır. Dolayısıyla İran meşrutiyeti, petrolün millileştirilmesi, 28 Mordad Darbesi ve İran – Irak Savaşı gibi

⁹¹³ Ansari, *Iran, Islam and Democracy: The Politics of Managing Change*, s. 107.

modern İran tarihinin tüm olayları bugünkü ABD ile ilişkileri açıklamak için kullanılır. Bu olaylarda ABD Başkanı'nın 11 Eylül saldırıları sonrasında dile getirdiği “iyi ve kötü” arasındaki mücadeleden çok “zalim ve mazlum” arasındaki ilişki hakimdir.

Model olarak kullanılan bu olaylardaki “zalim ve mazlum” dikotomisinden dolayı tepki alternatifi olarak karşımıza ABD ile savaşmak çıkmaz. İran, ABD'ye karşı özellikle savaştan kaçınır. Önemli olan teslim olmamasıdır.⁹¹⁴ Dolayısıyla hem içerde hem de dışarda bir savunma ve direniş öngörülür. Bu direniş “ezilenlerin” olduğu her yerde sürdürülür. Filistin, Afganistan ve Irak bu direniş alanlarıdır. Her ne kadar ABD ile Afganistan ve Irak özelinde iş birliği yapılmış olsa da buranın halkları hala “mazlumdur”. ABD'nin işgalleri sonucu bu iki ülke sadece “zalim” yöneticilerinden kurtulmuştur. Ancak İran'ın kapasite ve kültür açısından ABD'ye karşı çok yetersiz kalması İran'da sloganların kutsallaşmasına ve bu sloganlara aşırı anlam yüklenmesine neden olmuştur. “Amerika'ya ölüm” sloganında olduğu gibi.

İmaj tablomuza göre üstün kapasite ve kültür algıları tehdit ve fırsat değerlerini bir kenara bırakırsak 1, 10, 19 ve 28 numaralı imajlara işaret eder. Tehdit algıları söz konusu ise imajımız 1 numaralı emperyalist imajıdır. Karşılıklı kazanım algıları söz konusu ise imajımız 10 numaralı patron imajıdır. Sömürü fırsatı algısı söz konusu ise imajımız 19 numaralı literatürde ismi belli olmayan bir imajdır. Hem tehdit hem de fırsat algıları söz konusu ise imajımız 28 numaralı hegemon imajıdır. George W. Bush'un algıladığı imaja benzer şekilde burada da Hamenei'nin ABD ve İran arasındaki resmi ilişkilerin uzun bir süredir devam eden yokluğunda karşılıklı kazanım algılarının olmasını bekleyemeyiz. Ayrıca İran gibi kapasite ve kültür açısından ABD'ye kıyasla daha düşük bir seviyede olan bir ülkenin ABD'ye dair sömürü algısına sahip olması gerçekçi olmayacaktır. Bu sebeple 2001 ve 2005 yılları arasındaki ilişkilerde İran için 1 numaralı emperyalist imajı ve 28 numaralı hegemon imajı ön plana çıkmaktadır.

Sözlükte emperyalizmin tanımı şu şekilde yapılmaktadır: “Bir devletin kendi sınırları dışında yaşayan başka halklar üzerinde, onların rızası olmaksızın denetim

⁹¹⁴ Hamenei, “Beyanat-é Rehber-é Mu'azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Eshab-é Ferheng u Honer”, 23 Temmuz 2001 (1 Mordad 1380).

*kurmayı amaçlayan politikası”.*⁹¹⁵ Hamenei ABD’yi emperyalist imaj üzerinden algıladığı zaman ABD İran gibi başka halkların görüşünü umursamadan yayılmacı politikalar izleyen bir ülke olmaktadır. Emperyalist imajına göre algılayanın algılanana karşı askeri güç kullanması felaketle sonuçlanacağı için karşı siyasetin belirlenmesinde sınırlandırıcı etmenler vardır. İran da bu sınırlamalara tabidir. Bu sebeple ABD ve İran arasında özellikle haydut ve emperyalist imajlarının hâkim olduğu ilişkiler en dengesiz ve iş birliklerine en kapalı ilişkilerdir. Bu sebeple İran açısından Afganistan ve Irak’ta iş birliğini mümkün kılan imaja bakmamız gerekir.

Haydut ve düşmanın bağımlı müttefikine benzer şekilde burada da Hamenei’nin söyleminde ağır basan emperyalist imajının sürekliliğini kıran ve emperyalist imajına eşlik eden hegemon imajı vardır. Hegemonya sözlükte şöyle tanımlanmaktadır: *“Bir ülkenin, bir başka ülke ya da bölge üzerinde oluşturduğu belirleyici etki ya da denetim... En önemli özelliği, taraflar arasındaki etkileşim ve güç dağılımının büyük ölçüde simetrik olmayan bir nitelik göstermesidir”.*⁹¹⁶ Hegemon imajında güç dağılımı açısından bir asimetri olmasına rağmen, güçlü olanın bölge üzerindeki etkisinden ve denetiminden bahsederiz. Emperyalizmdeki rızasız bir müdahaleden ziyade burada hegemonyayı kuran ile iş birliği kurma fırsatı vardır. İran da bu minvalde Afganistan’da ve Irak’ta bölgesel hegemonyasını kurmak isteyen ABD ile bir iş birliği yapmıştır. Dolayısıyla haydut ve emperyalist imajlarının bir arada olduğu senaryolardan ziyade düşmanın bağımlı müttefiki ve hegemon imajlarının bir arada olduğu senaryolar ABD ve İran arasındaki ilişkinin daha istikrarlı olabilmesini sağlamaktadır.

⁹¹⁵ Faruk Sönmezoglu (Der.), Ülke Arıboğan, Güliden Ayman, Beril Dedeoğlu (Haz.), **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, İstanbul: Der Yayınları, 2010, s. 253.

⁹¹⁶ A.g.e., s. 320.

SONUÇ

İran'ın milli şairi olarak kabul edilen Firdevsi, tamamlamak için hayatını adanmış olduğu Şahname isimli eserinde şu cümleleri okuyucu ile paylaşır:

Söylenecek bütün sözler söylenmiş, yeniden söylenmeye değer söz kalmamıştır. Ben de sana bunlardan birisini söyleyeyim. Ama ne söyleyeyim? Benim her söylediğim benden önce söylenmiş, bilgi bahçesinin her yeri gezilmiştir. Bununla beraber bir meyve ağacının üstünde yer bulamayınca onun meyvesinden de mahrum kalmak doğru olur mu? Bir kimse büyük ağacın gölgesine sığınınca, gölge onu güneşin kızgınlığından korur. Belki ben de her tarafa gölge salan o servi ağacının bir dalının gölgesinde kendime yer bulurum... Artık söz söyleme zamanının geldiğini anladım. Şimdi eski zamanlar yeniden canlanacak.⁹¹⁷

Bilgi bahçesinin her bir köşesinin keşfedildiğini düşünen Firdevsi, yine de o büyük servi ağacının gölgesine sığınarak söz söyleme zamanının geldiğini duyurmuştur. Bu, aslında söyleyecek yeni şeyleri olan bir yazarın heyecanıdır. ABD – İran ilişkileri de Firdevsi'nin her bir köşesi gezilmiş bahçelerine benzer. Üstüne söylenmiş o kadar söz vardır ki araştırmacı ister istemez söylediğinin özgünlüğünü sorgular. Ancak bu ikili ilişki araştırmacılara bazen öyle fırsatlar sunar ki araştırmacı birden Firdevsi'nin heyecanına benzer bir hisse kapılır ve artık söz söyleme zamanının geldiğini hisseder. İşte bu tez çalışması da böylesine bir heyecanın ürünüdür.

Resmi olarak 1856 yılında başlayan ABD – İran ilişkilerinin her bir dönemi araştırmacılar için keşfedilmeyi bekleyen hazineler gibidir. Bir paradoks olarak herhangi iki ülke, resmi ilişkilerin yoksunluğunda İran ve ABD'nin son kırk yılda girdiği etkileşim kadar etkileşime girmemiştir belki de. Ancak bir açıdan etkileşimden bu derece uzak ve diğer açıdan etkileşime bu kadar yakın bir ilişkinin incelenebilmesi için ciddi bir konu ve zaman odağı belirleme ihtiyacı tez çalışmasının en başında belirmiştir. Bu sebeple söz konusu tez çalışması analiz düzeyi açısından liderleri temel alarak, 20 Ocak 2001 ve 20 Ocak 2005 tarihleri arasında bu iki ülkenin birbirlerini ve kendilerini nasıl algıladıklarını incelemiştir.

⁹¹⁷ Firdevsi, ss. 53 – 54, s. 56.

Bu zaman aralığının seçilmesindeki temel etken ABD – İran ilişkilerinde hem krizlerin hem de iş birliklerinin bu dönem içinde bir arada yaşanmış olmasıdır. Bu krizlerin en başında 14 Ağustos 2002 tarihinde istihbaratının nereden geldiği şüpheli olan İran'ın gizli nükleer tesislerine ilişkin Halkın Mücahitleri Örgütü üyeleri tarafından ABD'de yapılan basın açıklaması gelmektedir. Ancak bu tez çalışmasının başlığında yer alan ve bağlamın kendisini oluşturan nükleer kriz ifadesi sadece bu olay ile sınırlı değildir. Şah Muhammed Rıza Pehlevi'nin 1970'li yıllarda nükleer enerji konusundaki hırslı planları İran'ın nükleer programının ABD'de ciddi bir şekilde tartışılmasına neden olmuştur. Her ne kadar devrim sonrası özellikle Irak ile yapılan savaşın gölgesinde bir durgunluk yaşansa da 1990'lı yıllar ile Rusya'nın yardımıyla İran'ın nükleer programı ikili ilişkilerde bir kriz yaratmaya devam etmiştir. Bu krizin zirveye çıktığı nokta 2002 yılında İran'ın gizli nükleer tesislerine dair ortaya atılan iddialardır. Üstelik bu gelişme 11 Eylül gibi ABD'yi derinden sarsan bir krizi takiben gerçekleşmiştir. Ancak ABD – İran ilişkilerinin kendine has özelliğine yakışır şekilde 11 Eylül krizden öte yeni iş birliği fırsatları sunmuştur.

Clinton döneminin sonlarına doğru özellikle Dışişleri Bakanı Madeleine Albright'ın ABD'nin 1953 darbesindeki rolünü kabul etmesi ve İran'da ABD ile diyaloga açık Hatemi hükümetinin iktidarda olması ilişkilerin geleceğine dair olumlu bir hava yaratmaktaydı. Ancak Bush yönetiminin göreve başlamasıyla bu olumlu hava özellikle uzatılması beklenmeyen İran – Libya yaptırımları yasasının süresinin uzatılmasıyla büyük bir darbe almıştır. Böylesine negatif bir gelişmeye rağmen 11 Eylül ilginç bir şekilde bu iki ülke için fırsatlar sunmuştur. ABD açısından bu fırsat Afganistan'da Taliban'a karşı girişilen mücadelede sınır komşusu İran'dan yardım alabilmektir. İran açısından ise bu fırsat hem Taliban'a karşı verilen mücadele hem de Hatemi hükümetinin ilk döneminde iç politikada reforma dair yaşattığı hayal kırıklığını dış politikadan ivmelenerek değiştirme arzusudur. Bu fırsatların sonucunda Afganistan'da ABD ve İran iş birliği yapabilmıştır. Ancak bu iş birliği ilişkinin doğasına uygun olarak beklenmedik gelişmelerle sarsılacaktır. 3 Ocak 2002 tarihinde İsraili yetkililer tarafından şüpheli bir şekilde ele geçirilen Karine A isimli gemi aracılığıyla İranlıların Filistinlilere silah gönderdiği iddiaları ABD ve İran arasındaki ilişkinin tekrar gerilmesine ve 29 Ocak 2002 tarihinde ABD Başkanı George W.

Bush'un yapmış olduğu “şer eksenini” konuşmasında İran ile ilgili dile getirdiğı ifadeler ilişkinin hala iyileşmeyen bazı yaralar almasına neden olmuştur. Ancak ilişkilerdeki tüm bu gerilmeye rağmen ABD ve İran'ın 2003'te başlayan Irak Savaşı'nda Afganistan'a kıyasla daha az kapsamlı olsa da bir şekilde iş birliğı yapması ve bu savaşın başlangıcını takiben iki tarafın üst düzey yetkililerinin ABD ve İran arasındaki tüm sorunları çözme adına müzakereye girişmeleri bu ilişkinin doğası içerisinde beklenmedik krizlerin ve beklenmedik iş birliklerinin bir arada olduğunu bize tekrar ve tekrar göstermektedir. Bu tez çalışması da temel olarak bu krizler ve iş birlikleri sırasında hangi imajların krizi ve hangi imajların iş birliğini güçlendirdiğini incelemeye çalışmış ve ABD – İran ilişkilerinin hangi imajlar söz konusu olduğunda daha istikrarlı olabileceğı sorusunun peşinden gitmiştir. Çalışmanın sorduğı bu temel sorunun arkasında yatan neden aslında literatürde tespit edebileceğimiz bazı eksikliklerdir.

ABD – İran ilişkileri ile ilgili literatürde ilişkilerin geneline hâkim olan dikotomilerin bir yansımasını görmemiz mümkündür. Ağırlıklı olarak iyi bir A tarafı ve kötü bir B tarafının ilişkileri üzerine inşa edilen çalışmalar benzer soruların defalarca sorulmasına ve ikili ilişkilerde belli başlı sorunların bir tahakküm oluşturmalarına neden olmuştur.⁹¹⁸ Bu tarz bir yaklaşım özellikle ABD – İran ilişkilerinin son yirmi yılı ile ilgili çalışmalarla yerleşmiştir. Bu çalışmalarda sorulan temel sorular ABD'nin İran'a bir saldırı düzenleyip düzenlemeyeceğı, İran'ın nükleer silah üretip üretmeyeceğı ve İran'ın nükleer silah üretmesinin nasıl engellenebileceğı ile ilgilidir. Böylesine tekrar tekrar sorulan soruları takiben bulunan akademik cevaplar ABD'nin İran'a hangi şartlar altında saldırı düzenlemesi gerektiğı ve İran'ın nükleer silah üretmesinin ne derece tehlikeli olduğu ile sınırlı kalmaktadır. Dolayısıyla böylesine bir yaklaşım ikili ilişkilere

⁹¹⁸ Patrick M. Cronin, **Double Trouble: Iran and North Korea as Challenges to International Security**, Westport: Praeger Security International, 2008; Therese Delpech, **Nuclear Deterrence in the 21st Century: Lessons from the Cold War for a New Era of Strategic Piracy**, Pittsburgh: RAND Corporation, 2012; Therese Delpech, **Iran and the Bomb: The Abdication of International Responsibility**, New York: Columbia University Press, 2006; Alan Dershowitz, **The Case Against the Iran Deal: How Can We Now Stop Iran from Getting Nukes?**, New York: Rosetta Books, 2015; Matthew Kroenig, “Time to Attack Iran: Why a Strike is the Least Bad Option”, **Foreign Affairs**, Vol. 91, No. 1, (Ocak/Şubat 2012), ss. 76 – 80, ss. 82 – 86; Colin H. Kahl, “Not Time to Attack Iran: Why War Should Be a Last Resort”, **Foreign Affairs**, Vol. 91, No. 2 (Mart/Nisan 2012), ss. 166 – 173; Kenneth N. Waltz, “Why Iran Should Get the Bomb: Nuclear Balancing Would Mean Stability”, **Foreign Affairs**, Vol. 91, No. 4 (Temmuz/Ağustos 2012), ss. 2 – 5; Robert A. Manning, “A Response to Waltz: Why Iran Shouldn't Get the Bomb”, *The Diplomat*, 20 Temmuz 2012, <https://thediplomat.com/2012/07/a-response-to-waltz-why-iran-shouldnt-get-the-bomb> (20 Kasım 2020); Stephen M. Walt, “Should We Give Iran the Bomb?”, *Foreign Policy*, 26 Haziran 2012, <https://foreignpolicy.com/2012/06/26/should-we-give-iran-the-bomb> (20 Kasım 2020).

hâkim olmuş olan “büyük şeytan” ve “çılgın mollalar” söylemlerini beslemeye devam etmiştir. Bu tez çalışması da bu tarz söylemlerin ötesine geçmek amacıyla ve literatürdeki bu eksikliği doldurmak adına yapılmıştır. Buna imkân tanıyan da çalışma içerisinde kullanılan imaj teorisidir.

Bu çalışmanın merkezinde yer alan imaj kavramı teorik olarak ilk kez Kenneth Boulding tarafından *The Image: Knowledge in Life and Society* isimli eserde kullanılmıştır.⁹¹⁹ Teorik açıdan kökenlerini bu eserden alan çalışmamız sonrasında Richard Cottam, Richard Herrmann ve Martha Cottam gibi araştırmacılar tarafından örnekleri verilen imaj teorisinin izinden gitmiştir.⁹²⁰ ABD – İran ilişkilerini incelerken imaj teorisi perspektifinden bu ilişkilerin “gerçekte” ne olduğundan ziyade liderlerin imajları açısından bu ilişkinin ne ifade ettiği belirleyici olmuştur. Dolayısıyla önemli olan gerçeklikten ziyade gerçekliğe dair taşınan imajdır. Her iki ülkenin liderleri ikili ilişkiler kapsamında çevreden kendilerine gelen malumatı işleyip onu halkı ile paylaşılabılır bilgi formatına dönüştürmüş ve bu dönüştürdükleri bilginin paylaşılabilirliği sayesinde de halkı ile iletişime geçip, sosyalleşmiş, tecrübe kazanmış ve bu süreçler sonucunda zihni inşalar olan imajları üretmiştir. Bu yaratılan imajlar hiçbir zaman sabit değildir. Daima değişime açıktırlar. Değişimde belirleyici olan imajın işlevselliğini koruyup korumamasıdır. Dolayısıyla bu tez çalışmasının teorik açıdan en büyük amacı lider ve halk arasında önemli bir iletişim aracına dönüşen imajların doğruluğunun tespit edilmesinden çok, doğruluğu veya yanlışlığı hiç önemli olmayan imajların ABD – İran ilişkileri açısından nasıl bir rol oynadığının tespit edilmesidir.

Bu amaç doğrultusunda ABD ve İran ilişkilerinde liderlerin nasıl bir gerçeklik kurgusuna sahip olduklarını anlamanın yolu onların dünyayı nasıl kavradıklarını analiz etmekten geçmektedir. Bunu yaparken liderler “kendi zihinlerinin esiri” olarak Herbert Simon’ın bahsetmiş olduğu “sınırlandırılmış rasyonalite” ile çevrilidir. Bu sebeple liderler de çevreden gelen tüm bu farklı malumatlarla başa çıkabilmek için kategorilerle

⁹¹⁹ Boulding, *The Image: Knowledge in Life and Society*.

⁹²⁰ Richard W. Cottam, *Foreign Policy Motivation: A General Theory and a Case Study*; Herrmann, *Perceptions and Behavior in Soviet Foreign Policy*; Martha L. Cottam, *Foreign Policy Decision Making: The Influence of Cognition*.

düşünürler. Bu kategoriler üzerinden de halkları ile iletişime geçerler. Söz konusu kategorilerin en büyük faydası olabilecek en az zihinsel gayretle “öteki” olarak tanımlanabilecek ABD ya da İran hakkında olabilecek en fazla bilginin sağlanmasıdır. Kategorileştirme sadece çevremizi basitleştirme görevini görmez. Aynı zamanda davranışlarımıza da yön verir ve belirli davranış kalıplarının bu kategoriler ile ilişkilendirilmesini sağlar. Bu sebeple “büyük şeytan” ya da “şer eksen” gibi metaforlar ABD – İran ilişkilerinin bütünü değil, birer parçasıdır. *Geştalt* psikolojisinden de faydalanarak aslında “büyük şeytan” ve “şer eksen” gibi önemli parçalara sahip olan ABD – İran ilişkilerinin bütünü bu parçalardan çok farklı bir şeydir. Bütünü tespit edebilmemiz için bu parçaların neler olduğunu görmemiz ve bir araya getirince nasıl farklı bir bütün olduğunu tespit etmemiz gerekir.

İmajlar bu çalışmada üç bileşenden oluşmaktadır. Bunlar kapasite, kültür ve niyettir. Kapasite çalışma içerisinde elle tutulabilir ve elle tutulamayan olmak üzere iki kısımda incelenmiştir. Elle tutulabilir kapasite içerisinde gücün klasik bileşenleri olan askeri ve ekonomik boyutlar vardır. Elle tutulamayan kapasitenin içerisinde ise iç toplumsal yapıdaki kutuplaşmaların olup olmadığını gösteren sosyal bütünleşme boyutu ve ülkelerin üçüncü taraflarla kurdukları ilişkiler üzerinden kendisini gösteren ilişkisel boyut vardır. Kültür bileşeni liderlerin kendi kültürü ve karşı kültür arasında kurmuş olduğu özdeşlikler ve farklılıklarla ilgilidir. Niyet bileşeni ise algılananın amaçlarını, nasıl bir motivasyona sahip olduğunu ve bu amaçlara yönelik olarak ne derece etkili olduğunu göstermektedir. İmajın bu üç bileşeni dışında imajlarla doğrudan ilişkilendirilen olay senaryoları ve tepki alternatifleri vardır. Olay senaryoları liderlerin karşılaştığı güncel olaylar karşısında hangi geçmiş olaylar ile bağlantı kurduklarını ve bu geçmiş olaylardan ne gibi dersler çıkardıklarını bize gösterir. Böylece belli bir olay senaryosu ile ilişkilendirilen imaja göre karşı tarafın davranışın tahmin edilebilirliği artmaktadır. Tepki alternatiflerinde ise karşılaşılan güncel olaylar karşısında liderlerin hangi araçları ön plana çıkardığını ve hangi davranış kalıplarının seçildiğini görürüz.

İmaja dair tüm bu parçalar bir araya geldiğinde parçaların birleşiminden farklı bir bütün ortaya çıkar. Bu bütünü söz konusu tez çalışmamızda öz imaj ve algılanan imaj olarak inceledik. Boulding’in ifadesiyle insanların bilmelerinden öte bilmelerinin

farkında olma hali onların öze dair bir biliş geliştirmesine imkân tanımaktadır. ABD – İran ilişkileri gibi kendisine has özellikler gösteren ilişkilerde de liderlerin öze dair bilişleri o kadar etkilidir ki bazen öz, öteki olmamak ve ötekisinden farklı olmak üzerinden tanımlanır. ABD – İran ilişkilerinde liderler için kim olunduğundan ziyade kim olunmadığı daha önemli bir hale gelir. Bu öze dair bilişi öz imajlar üzerinden incelerken “ötekisine” dair bilişi de algılanan imajlar üzerinden inceledik. Yukarıda kısa bir şekilde özetlediğimiz imaj bileşenlerinin analizi sonucu ABD – İran ilişkilerinde hangi imajların ön plana çıktığını literatür içindeki klasik çalışmaların ötesine geçmeye çalışarak vermeye çalıştık. Bu doğrultuda imaj bileşenlerinden niyet üzerine yapılan tehdit, karşılıklı kazanım ve sömürüye dayalı üç boyutlu düşünmeyi biraz daha geliştirerek ABD – İran gibi hem krizlerin hem de iş birliklerinin bir arada olabileceği ilişkileri anlayabilmek adına tehdit ve fırsat algılarının birlikteliği üzerine yeni bir boyut ekledik. Tüm bu teorik özetten sonra araştırmamızda cevaplarını aradığımız soruları tekrarlayabiliriz.

Bu tez çalışmasında cevabını aradığımız dört temel soru vardır. İlk sorumuz: ABD Başkanı George W. Bush söz konusu İran olduğu zaman ve İran’ın dini lideri Ali Hamenei de söz konusu ABD olduğu zaman nasıl bir öz imaj taşımaktadır? İkinci sorumuz: Çalışmanın zamansal sınırları içerisinde George W. Bush İran’ı ve Ali Hamenei de ABD’yi hangi imajlar üzerinden algılamaktadır? Üçüncü sorumuz: Resmi ilişkilerin yoksunluğunda birbirlerini “şer eksen” ve “büyük şeytan” metaforları üzerinden tanımlayan bu iki ülke Afganistan ve Irak örneklerinde nasıl iş birliği yapabilmiştir? Dördüncü sorumuz: Çalışmanın odak noktası olan imajların etkileşimi sonucunda ABD ve İran arasındaki ilişkiler uzun dönemli olarak nasıl daha istikrarlı olabilir?

Yukarıdaki dört temel sorunun cevabını bulabilmek için ABD Başkanı George W. Bush’un başkanlık görevine başladığı 20 Ocak 2001 tarihinden, birinci görev döneminin bitişi olan 20 Ocak 2005 tarihine kadar olan döneme odaklanılmıştır. Analiz birimi olarak liderler alındığı için George W. Bush tarafından bu dönemde yapılmış Beyaz Saray Başkanlık Arşivi’nde yer alan konuşmalar tespit edilmiştir. Aynı şekilde Ali Hamenei tarafından yine bu dönem içerisinde yapılmış ve dini liderlik makamının

resmi internet sayfasında yer alan konuşmalar belirlenmiştir. Bu geniş konuşma kümeleri öncelikli olarak içerik analizi yöntemi ile daraltılmıştır. George W. Bush'un yapmış olduğu konuşmaları incelerken "İran", "rejim", "Orta Doğu", "nükleer" ve "yaptırım" kelimelerinin kullanımına bakılmış, Ali Hamenei'nin yapmış olduğu konuşmaları incelerken "Amerika", "kibir", "Batı", "nükleer" ve "yaptırım" kelimelerinin kullanımına bakılmıştır. Bunun sonucunda her bir lider için senelik on konuşma belirlenmiştir. İki lider için toplamda seksen adet konuşma metodolojimizin ikinci ayağı olan söylem analizi yöntemi ile incelenmiştir. Bu tez çalışmasının özgün olabilmesi adına içerik ve söylem analizlerinde kullanılan tüm veriler ABD ve İran'ın kendi dilleri olan İngilizce ve Farsça dillerinde incelenmiştir.

ABD – İran ilişkileri birçok çalışmaya konu olmasına rağmen imaj teorisi açısından çok fazla çalışılmamıştır.⁹²¹ 11 Eylül 2021 tarihi itibarıyla Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi'nde imaj teorisi üzerinden ABD ve İran ilişkilerinin çalışıldığı herhangi bir tez mevcut değildir. Tez Merkezi'nde Uluslararası İlişkiler alanında imaj teorisinin kullanıldığı sadece iki tez çalışması mevcuttur.⁹²² Hem teorik literatüre hem de ABD – İran ilişkileri ile ilgili literatüre katkı sunmayı amaçlayan bu tez çalışmasının ulaştığı sonuçlar, düne dair çıkarımlar, bugüne dair çıkarımlar ve geleceğe dair çıkarımlar başlıkları altında verilecektir.

⁹²¹ Djamchid Darvich – Kodjouri, "Image and Perception in International Relations: A Case Study of Relationship Between Iran and the Great Powers, 1919 – 1953", (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Miami University Department of Political Science, 1976); Mohamad Tadayon, "The Image of Iran in the New York Times: A Content Analysis", (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Columbia University Teachers College, 1979); Fleurin Eshghi, "The New York Times' Image of Iran in Crisis: A Content Analysis", (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Columbia University Teachers College, 1983); Pirouz Shoar – Ghaffari, "Iran in the New York Times and the Times, 1968 – 78: A Comparative Study of the Relations of Press and National Interest", (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Syracuse University Mass Communication in the Graduate School, 1985); Pamela Johnston Conover, Karen A. Mingst ve Lee Sigelman, "Mirror Images in Americans' Perceptions of Nations and Leaders During the Iranian Hostage Crisis", **Journal of Peace Research**, Vol. 17, No. 4 (1980), ss. 325 – 337; Richard K. Herrmann ve Michael P. Fischerkeller, "Beyond the Enemy Image and Spiral Model: Cognitive – Strategic Research After the Cold War", **International Organization**, Vol. 49, No. 3 (Yaz, 1995), s. 416; Paul D. Hoyt, "The 'Rogue State' Image in American Foreign Policy", **Global Society**, Vol. 14, No. 2 (2000), ss. 297 – 310; Farhad Ataei ve Seyed Ali Monavari, "Continuity and Change in the Construction of Enemy Image in Pre-Revolutionary Iran", **Iranian Review of Foreign Affairs**, Vol. 4, No. 3 (Sonbahar 2013), ss. 119 – 140; Celil Beyat ve Diğerleri, "Tevvir-e Barak Obama ez İran ber Esas-e Nezeriye-yé Tesvir der Revabet-e Beynolmelel", **Feslname-yé Motale'at-e Revabet-e Beynolmelel**, Vol.13, No. 50 (Yaz, 1399/2020), ss. 43 – 70.

⁹²² Rezerta Bilali, "International Image Theory, Emotions, and Social Identifications: Turks' Images and Action Tendencies Toward the U.S.", (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Sabancı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004); Nkwah Akongnwi Ngwa, "Perceptions of the Foreign Policies of France and Turkey in Francophone Africa: An Elite Perspective of Cameroon and Cote D'Ivoire", (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019).

Düneye dair çıkarımlar çalışmamızın zamansal olarak uç sınırını belirleyen 20 Ocak 2005 tarihine kadar olan süre ile ilgili çıkarımlardır. Bu çıkarımlar 20 Ocak 2001 ve 20 Ocak 2005 tarihleri arası ile sınırlı tutulmamıştır. İlişkilerin doğasını anlayabilmek adına bu tarih aralığından çok daha geriye giderek bazı çıkarımlar yapmamız gerekmektedir. Öncelikli olarak ABD – İran ilişkilerindeki krizlerin ve iş birliklerinin bir arada olması hali yeni bir şey değildir. Bu pozitif ve negatif atıfların aynı anda bulunma durumu iki ülke arasındaki ilk temasların gerçekleştiği 1830 yılından beri geçerlidir. İran’a gelen Amerikalı misyonerlerin kaleme aldıkları anılarda da görülebileceği gibi geneli itibarıyla tespit edilebilecek misyonerlerin İranlılara dair üstten bakışlarına rağmen halk ile kurdukları iyi ilişkiler bu ikililiğin temelini oluşturmuştur. Bazı anılarda İranlıların kişilik ve fiziksel özelliklerine varıncaya kadar ağır eleştiriler olmasına rağmen, diğer taraftan Amerikalı bir öğretmen olan Baskerville’in İran meşrutiyeti sırasında göstermiş olduğu mücadele sonucu İranlı bir şehit gibi anılıyor olması bunun en çarpıcı örneğidir. Her ne kadar pozitif ve negatif atıflar bir arada yer alsın da ABD’nin özellikle İranlıların zihninde “büyük şeytan” sıfatının asıl sahibi olan İngilizlere karşı vermiş olduğu bağımsızlık mücadelesi onun ağırlıklı olarak pozitif görülmesini sağlamıştır. Bu sebeple Kaçarlar döneminin sonuna doğru ABD, İngilizler ve Ruslara karşı dengeleyici bir güç olarak görülmüştür. Ancak ABD’nin İranlıların bu arzularına karşılık vermemesi ciddi bir hayal kırıklığı yaratmıştır. İkinci Dünya Savaşı kapsamında ABD’nin İranlıların arzularından öte stratejik bir amaç doğrultusunda 30.000 asker ile hızlı bir şekilde İran’da konuşlanması ise bu etkileşimin radikal bir şekilde yaşanmasına neden olmuştur.

Bu çalışma ABD – İran ilişkileri ile ilgili literatürde sıklıkla geçen ikili ilişkilerin 1979 yılındaki devrimden sonra değiştiği argümanına karşı çıkmaktadır. Yukarıdaki örneklerde de görülebileceği gibi ABD – İran ilişkilerinin kökeninde kriz olasılıkları ve iş birliği arzuları birlikte bulunmaktadır. Eğer bir dönüm noktası belirlenecekse bu 1979 yılındaki devrimden ziyade 1953 yılındaki darbedir. İkili ilişkilerdeki asıl kırılmanın gerçekleştiği 28 Mordad Darbesi’nde yara alan, İran Şahı ve ABD Başkanı arasındaki ilişkiden öte İran halkı ve ABD yönetimi arasındaki güven duygusudur. Bu güvensizlik duygusundan da asıl beslenen İran’da Humeyni liderliğindeki din insanları olmuştur. Bunu özellikle 1979 yılındaki devrime giden yolda

ve daha sonrasında propaganda materyallerinde sistematik bir şekilde uygulanan saldırılardan tespit edebilmiştik. İran İslam Cumhuriyeti'nin kurulması ile birlikte ABD, İran için kim olduğunu göstermekten ziyade kim olmadığını gösteren bir simgeye dönüşmüş ve ABD karşıtlığı adeta İran'ın temel kurucu bir öğesi olmuştur. ABD açısından bu ilişki klasik bir iyi – kötü ilişkisine indirgenirken, İran açısından ise kötünün baskıları altında ezilmiş, travmalara sahip bir iyi ile saf bir kötünün mücadelesine indirgenmiştir. ABD'nin şaşmaz ahlaki pusulası ile kötüler ile mücadelesinin karşısında, çektiği acılardan yanıp kül olan ve o küllerden tekrar tekrar doğan bir simurg kuşu vardır. İşte bu karmaşık ilişkiyi basitleştirebilmek için ABD ve İran'ın öncelikle birbirlerini nasıl algıladıklarına bakmamız gerekir.

20 Ocak 2001 ve 20 Ocak 2005 tarihleri arasında George W. Bush tarafından yapılmış olan kırk adet konuşma öncelikle imajın üç bileşeni olan kapasite, kültür ve niyet açısından incelenmiştir. Elle tutulabilir kapasite açısından ABD Başkanı İran'ın konvansiyonel kapasitesinden çok asimetrik kapasitesinden, füze programından ve kitle imha silahları ile olan ilişkisinden bahseder. Tüm bunlar aslında var olan fiziki bir güçten ziyade ilerde tehdit oluşturabilecek potansiyel bir güce dair tanımlamalardır. İktisadi açıdan ise ABD Başkanı'na göre İran neoliberal değerlerden uzak ve “zamanın iktisadi gelişimini” kaçırmış bir güçtür.⁹²³ Dolayısıyla Başkan Bush konuşmalarında İran söz konusu olduğunda özellikle ekonomik açıdan neoliberal müdahaleciliğin olası pozitif etkilerinden bahseder. Elle tutulamayan kapasite açısından ise ABD Başkanı'na göre İran'da özellikle sosyal bütünleşme açısından kutuplu bir yapı vardır. Bunu bir zayıflık olarak gören ABD Başkanı söyleminde sürekli bir şekilde İran halkı ve yönetimi arasındaki ilişkiyi hedef alır. Özellikle 11 Eylül sonrasında sıklıkla dile getirilen iyi ve kötü mücadelesine benzer şekilde İran'da bir tarafta “özgürlüklere hasret olan”⁹²⁴ bir halk ve diğer tarafta “yorgun ve saygınlığını yitirmiş otokrat”⁹²⁵ bir yönetim olduğu dile getirilir. Ancak ABD Başkanı tarafından yönetime dair söylemde ciddi bir istikrarsızlık vardır. Bu istikrarsızlığın temelinde Bush yönetimi tarafından Hatemi hükümetinin konumlandırılması sıkıntısı vardır. Her ne kadar Hatemi hükümeti

⁹²³ George W. Bush, “President Bush Presses for Peace in the Middle East”, 9 Mayıs 2003.

⁹²⁴ George W. Bush, “President Bush Discusses Top Priorities for the U.S.”, 30 Temmuz 2003.

⁹²⁵ George W. Bush, “President Bush Discusses Democracy, Freedom from Turkey”, 29 Haziran 2004.

reformcu bir gündem ile özellikle dini liderliğe karşı iç politikada önemli değişiklikler planlansa da Bush yönetimi bunu İran içinde kurulabilecek bir iş birliği fırsatı olarak yorumlamamıştır. Dolayısıyla süreçte Hatemi hükümetinin konumlandırılması dini liderin konumlandırılması ile benzer olmuştur. İlişkisel güç anlamında da bu iki farklı siyasi odak, terörü destekleme ve kitlesel imha silahları konusunda özellikle “haydut devletler” ile olan ilişkilerinde benzer noktalarda görülmüştür. Sonuç olarak kapasitenin elle tutulabilir ve elle tutulamayan boyutları açısından ABD Başkanı söylemlerinde net bir şekilde İran’ı daha alt bir seviyede görmektedir.

İmajın ikinci bileşeni olarak ABD Başkanı’nın İran’ın kültürüne dair söylemlerini incelediğimizde “biz” kavramının karşısında konumlandırılmış bir “öteki” olduğunu görmekteyiz. “Biz” kavramının en somut örneği George W. Bush’un Birleşik Krallık için kullandığı halk ve yönetim öznelerinin iç içe geçmişliği söyleminde görülmektedir. “Biz” bir medeniyete, sosyal bütünleşme gücü yüksek halk ve yönetime, özgürlüğün tarafına, demokrasi ve insan haklarına karşılık gelirken kültürel karşı konumlandırma ile inşa edilen “öteki” ise özgürlüğün düşmanlarına, baskıcı yönetime, kitle imha silahlarına, demokrasi karşıtlığına ve teröre desteğe karşılık gelmektedir. “Ötekinin” sınırları özellikle 11 Eylül saldırıları çerçevesinde çizilir ve İran’da bu kültürün bir parçası olarak değerlendirilir. İran’ın kültürünün de “ötekisine” ait değerlerle uyumlu olarak aşağı bir kültüre ait pratikler ürettiği iddia edilir.

Üçüncü bileşen olarak incelediğimiz niyet kısmında İran, ABD Başkanı’nın söylemine göre uluslararası teröre destek vermektedir. Burada bahsedilen destek sadece 11 Eylül ekseninde El-Kaide’ye verilen destek olarak dile getirilmez. George W. Bush’un söyleminde terör, daha geniş şekli ile küresel terör ağı olarak düşünülür ve özellikle İsrail üzerinden tanımlanır. Bu sebeple İran’ın Filistin’de Filistin İslami Cihat ya da Hamas ile olan ilişkisi ya da Lübnan’da Hizbullah ile olan ilişkisi İsrail söz konusu olduğunda sürekli bir şekilde eleştirilir. Hatta İran, ABD Başkanı tarafından Orta Doğu barışına zarar vermekle suçlanır. Ancak bu dönem içinde George W. Bush’un İran’ın niyetine dair en çok dile getirdiği husus kitle imha silahlarına erişim arzusudur.

ABD Başkanı George W. Bush'un kapasite açısından İran'ın kendisine kıyasla daha aşağı bir kapasiteye sahip olduğunu, kültür açısından İran'ın daha alt bir kültüre ait pratikler ürettiğini ve niyetleri açısından İran'ın ABD'ye karşı zararlı amaçlara sahip olduğunu söylemlerinde dile getirmesi imaj tablosundaki verilere göre haydut imajının ABD açısından geçerli olduğunu göstermektedir. ABD Başkanı Bush bu haydut imajını güçlendirmek adına 11 Eylül saldırılarını ders çıkarılması gereken bir olay senaryosuna dönüştürür ve 11 Eylül üzerinden değişen savaş kavramını sürekli bir şekilde vurgular. Başkan Bush'a göre teröre karşı savaşta siyaset Vietnam Savaşı'ndakinin aksine dışarda bırakılmalıdır ve bu savaşın belirli bir bölgenin kurtarılması gibi net sonuçlarının olmadığı bilinmesi gerekir. Dolayısıyla bu değişen savaş tanımı ile birlikte karşımızda tüm gücüne rağmen kırılğan bir ABD vardır. Başkan Bush da bu kırılğanlık üzerinden yarattığı korku ile iç politikada halkın rızasını üretirken, dış politikada da "medeni dünya" söylemi üzerinden bu korkuların paylaşılabılır olduğunu söylemektedir. Korkunun paylaşılabılır olması halinin ilk sonucu da Afganistan'ın işgalinde kendisini gösterecektir. ABD Başkanı bu girişimi "özgürleştirme" olarak sunmaktadır. Bu "özgürleştirme" söylemi de özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya ve Japonya'nın geçirdiği dönüşüm ve soğuk savaş sonrasında Sovyetler Birliği'nin geçirdiği dönüşüm ile ilişkilendirilir. Almanya, Japonya ve Sovyetler Birliği örneklerinin tümünde bu dönüşüm söz konusu ülkelerin iktisadi açıdan teslim olmaları ile başlamıştır. Bu sağlandıktan sonra da ideolojik dönüşüm bu ülkeler için gerçekleşmiştir. George W. Bush İran için de böylesine bir dönüşümü öngörmektedir. Dolayısıyla rejim değişikliği davranışı haydut imajı ile uyumlu olarak Başkan Bush tarafından sürekli dile getirilir. Ancak rejim değişikliğinden önce Irak'taki gibi tüm diplomatik girişimler İran için tüketilmemiştir. Bu sebeple ekonomik yaptırımlar ve BM, AB ülkeleri ve UAEA gibi uluslararası kanallar üzerinden yürütülen diplomasi de geçerliliğini korumuştur.

Ancak haydut imajı ABD – İran ilişkilerindeki kriz ve iş birliği boyutlarının tamamını açıklayamamaktadır. Dolayısıyla asıl sorulması gereken soru, söz konusu haydut imajına rağmen ABD, Afganistan ve Irak örneklerinde İran ile nasıl iş birliği yapabirmiştir? Afganistan ve Irak örneklerindeki iş birliklerinde ABD, İran ile birlikte çalışmadan kaynaklı bir fırsat algısına sahiptir. Bu sebeple İran'ın niyetleri açısından

ABD için sadece bir tehdit sunduğu görüşü tam olarak doğru değildir. İran için tehdit ve fırsat algılarının birlikte değerlendirilmesi ile imaj tablosunun da genişlemesiyle düşmanın bağımlı müttefiki imajı ABD ve İran arasındaki iş birliğini ABD açısından açıklar hale gelmektedir. Düşmanın bağımlı müttefiki imajı İran ile olası iş birliklerine imkân tanıdığı için ABD açısından ilişkileri daha istikrarlı bir hale getirebilir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta düşmanın bağımlı müttefiki imajında düşmanın kim olduğudur.

Soğuk savaşın bitimiyle Rusya'nın özellikle nükleer enerji programı açısından İran'ın yanında duran bir güç olarak belirmesi ABD'nin Rusya'ya olan bakışında ciddi dalgalanmalara neden olmuştur. 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD'nin İran'ın füze programını bahane göstererek 1972 yılında Sovyetler Birliği ile imzalanmış olan Anti-Balistik Füze Antlaşması'ndan tek taraflı olarak çıkması bu dalgalanmanın en önemli örneklerindendir. Aslında gerçek amaç Rusya'ya karşı NATO önderliğinde bir füze kalkanı inşa etmekken, İran bu bağlamda ABD tarafından “düşman” olarak tanımlanmasıyla pragmatik bir anlatıyı beslemiştir. ABD Başkanı Bush ve yönetimindeki önde gelen isimler özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında sürekli bir şekilde Rusya'nın düşman olmadığını ve ABD'nin karşısındaki yeni dönem tehditlerin Rusya'dan ziyade terör ve teröre destek veren ülkelerden kaynaklandığını dile getirmektedir. Aslında bu değerlendirme soğuk savaşın bitimine tanık olmuş Başkan George H. W. Bush'un dile getirdiği “yeni dünya düzeni” talebinin bir yansımasıdır. Bu düzen arzusu soğuk savaşın bittiği argümanından ziyade soğuk savaşın ABD tarafından kazanıldığı argümanı üzerine inşa edilmiştir. Bu sebeple ABD soğuk savaşın bitiminden itibaren karşılaşılan uluslararası çaptaki krizler karşısında kendi pozisyonunun anlaşılması gerektiğini düşünen ve kendisine hak verilmesi gerektiğini düşünen bir güce dönüşmüştür. Rusya'nın İran ile olan yakın ilişkilerinde de ABD bu anlayışı beklemektedir. Nasıl Kuzey Kore örneğinde Güney Kore, Japonya ve Çin gibi güçler tarafından anlaşılmayı bekliyorsa, aynı şekilde İran örneğinde de böylesine bir beklenti Rusya'ya dair taşınır. Ancak bazen bu ileri derecede kontrol duygusu gerçekte yaratılan etkiden çok farklıdır ve bu farklılık kontrole dair bir illüzyon yaratır. Soğuk savaşın bitişinden itibaren ABD böylesine bir illüzyona kapılmaktadır. Kontrol illüzyonu sebebiyle ABD'nin Rusya'nın düşman olmadığı konusundaki ısrarı İran ile olan

ilişkisinde de istikrarsızlığa neden olmaktadır. Dolayısıyla ABD'nin soğuk savaşın kazanıldığı argümanı yerine soğuk savaşın bittiği argümanı üzerinden Rusya ile düşman imajı üzerinden kuracağı bir ilişki İran'a dair taşınan düşmanın bağımlı müttefiki imajının aktif olmasına ve İran ile daha istikrarlı bir ilişkinin kurulmasına sebebiyet verecektir.

20 Ocak 2001 ve 20 Ocak 2005 tarihleri arasında Ali Hamenei tarafından yapılmış olan kırk adet konuşma benzer şekilde yine imajın üç bileşeni olan kapasite, kültür ve niyet açısından incelenmiştir. Elle tutulabilir kapasite açısından İran'ın Dini Lideri ABD'yi yıkıcı bir askeri güç olarak görmektedir. Bu yıkıcılık sadece askeri alanda geçerli değildir. Hamenei'ye göre ABD iktisadi açıdan ablukalar uygulayabilen ve küresel çapta ekonomik baskılar yapabilen bir ülkedir. Elle tutulabilir kapasite açısından ABD'nin sahip olduğu bu güç kapsamında özellikle sömürücülük ve kapitalizm ön plana çıkarılır. Dolayısıyla ABD hem askeri hem de ekonomik açıdan ahlaki değerlerden uzak bir güç olarak tanımlanır. Elle tutulamayan kapasite açısından Hamenei sürekli bir şekilde ABD demokrasisini hedef alır ve bunun gerçek bir demokrasi olmadığını dile getirir. Bu argüman için özellikle halkın seçime katılım oranları gündeme getirilir ancak bu söylem üzerinden Hamenei'nin ABD içinde sosyal bütünleşme yapısını hedef alacak derecede bir etki yarattığı söylenemez. Bunun nedeni özellikle yönetim kısmının Hamenei'nin söyleminde çok parçalı yapıdan oluşmasıdır. İran'ın Dini Lideri'ne göre ABD yönetiminin yanında, kapitalistler olarak ifade edilen uluslararası büyük şirketler ve iç politikada etkin olan ve medya ile propaganda gücünü elinde tuttuğu iddia edilen “Siyonistler” vardır. Hamenei tüm bu farklı yapıları ortak bir amaç ile hareket eden kibir merkezleri olarak tanımlar. Sonuç olarak kapasitenin elle tutulabilir ve elle tutulamayan boyutları açısından İran'ın Dini Lideri söylemlerinde net bir şekilde ABD'yi daha üst bir seviyede görmektedir.

İmajın ikinci bileşeni olarak Rehber Hamenei'nin ABD'nin kültürüne dair söylemlerini incelediğimizde karşımıza “batı tarafından evrensel olduğu iddia edilen değerler” çıkar. Bu değerlerin en önemlileri “batı liberalizmi”, “batı demokrasisi” ve “küreselleşmedir”. Hamenei'ye göre bu değerler din ve siyasetin birbirinden ayrı olmasına ve batı hükümetlerinin maneviyattan uzaklaşmasına neden olmaktadır. Ancak

İran'ın Dini Lideri bu değerlerin özellikle ABD liderliğinde bir kültürel hegemonya yarattığını söyler. Bu hegemonya söyleminin özellikle İran'ın diğer Müslüman ülkelere ilham olması sebebiyle İslam düşmanlığı ile beslendiği iddia edilir. Dolayısıyla Hamenei'nin söylemlerinde bu “ezici” kültüre karşı bir savunma ihtiyacı vardır. Burada savunulan yine kültürel bir konumlandırma ile “ötekinin” karşısındaki “bizdir”. “Biz” kültürel açıdan “küresel kibre” karşı Müslüman ve “ezilen” ülkelerden yükselen nefretken, “öteki” ise “kültürel yozlaşmanın”, “sömürgeciliğin”, “küresel kibrin” ve “İslam düşmanlığının” bir simgesi olarak resmedilir. Sonuç olarak Ali Hamenei'nin söyleminde ABD “ezici” bir kültür ile özdeşleştirildiği için imajın ikinci bileşeni açısından daha üst bir kültür seviyesinin tasvir edildiği tespit edilmiştir.

Üçüncü bileşen olarak incelediğimiz niyet kısmında Hamenei sürekli bir şekilde “düşman” tanımlaması yapmaktadır. Mekân ve zaman kavramlarını aşan bu tanımlamaya göre karşımıza örnek taraflar çıkar: Hz. Musa karşısındaki Firavun, Hz. Hüseyin karşısındaki Yezid, İmam Humeyni karşısındaki Şah Rıza Pehlevi veya Filistin karşısındaki İsrail... Tüm bu örneklerde aslında düşmanın kendisi hem dışardadır hem de içerde. Hamenei de ABD'yi hem dışarda hem de içerde düşmanlık yapış şekline göre kurgular. İran'ın Dini Lideri'nin iddialarına göre ABD “masumları” öldürerek yayılımcı politikalar izleyen, “yeni dünya düzeni” talebinde bulunan ve Basra Körfezi'ne konuşlanarak buradaki bölgesel çıkarlarını korumak isteyen bir ülkedir. Ancak Hamenei ABD'nin niyetlerini “dış” ile sınırlı tutmaz ve onun “sızıcı bir güç” olmasına bağlı olarak İran halkının ve siyasetçilerinin “inancını ve bilincini” ele geçirmeye çalıştığını iddia eder. Rehber Hamenei özellikle iç politikada Hatemi hükümetinin yapmaya çalıştığı reformlara karşı bunların ABD reformları olduğunu söyleyerek Cumhurbaşkanı Hatemi üzerinde ciddi bir baskı yaratır.

İran'ın Dini Lideri Ali Hamenei'nin kapasite açısından ABD'nin kendisine kıyasla daha üst bir kapasiteye sahip olduğunu, kültür açısından ABD'nin daha ezici bir kültüre ait pratikler ürettiğini ve niyetleri açısından ABD'nin İran'a karşı zararlı amaçlara sahip olduğunu söylemlerinde dile getirmesi imaj tablosundaki verilere göre emperyalist imajının İran açısından geçerli olduğunu göstermektedir. Hamenei bu imajı güçlendirmek adına içinde “zalim” ve “mazlum” mücadelesinin olduğu tarihi olayları

bir olay senaryosu gibi inceler ve bunlardan çıkardığı dersleri sürekli bir şekilde halkı ile paylaşır. Bunun nedeni ABD'nin söylemdeki “zalimlerin” bir devamı ve benzer şekilde İran'ın da söylemdeki “mazlumların” bir devamı olarak görülmesidir. Tarihi bir mücadele alanı olarak gören Hamenei'ye göre “zalim” ve “mazlum” dikotomisini besleyen tarihsel örnekler İran meşrutiyeti, petrolün millileştirilmesi ve 1953 yılında gerçekleştirilen darbedir. ABD'ye dair üretilen “zalim” söylemi zaman ve mekânı öyle bir aşar ki İran meşrutiyetinde başrolde İngilizler olmasına rağmen tarihin içinde İngilizler tarafından yapılan tüm benzer davranışlar ABD'ye de atfedilir. Petrolün millileştirilmesi girişiminde Musaddık yerine Ayetullah Kaşani'yi ön plana çıkaran Hamenei'ye göre 1953 yılındaki darbe de Kaşani'nin tüm çabalarına rağmen ABD tarafından gerçekleştirilmiştir. Hamenei'nin verdiği tüm bu tarihi örneklerin arasında en çarpıcısı Irak ile yapılan sekiz yıllık savaştır. Bu savaşın sürekli bir şekilde “dayatıldığını” iddia eden Hamenei özellikle İran'ın yalnızlığı üzerinden bir söylem üretir. Bu yalnızlığa karşı savaşı İran'a dayatanın da sadece Irak olmadığı, ABD ve Sovyetler Birliği'nin de bu dayatanlar arasında olduğu iddia edilir. Dolayısıyla meşhur bir devrim sloganı olan “ne Doğu ne Batı, İslam Cumhuriyeti” ifadesi Hamenei'nin söyleminde Irak'a karşı yapılan “kutsal savunmada” hem Doğu'ya hem de Batı'ya karşı verilen bir mücadele olarak yerini alır. Tüm bu olaylar karşısında Hamenei'nin İran için hangi davranışları öne sürdüğüne baktığımızda karşımıza savaştan ciddi bir şekilde çekinme davranışı çıkacaktır. Hamenei ABD söz konusu olduğunda savaşmaktan ziyade teslim olmamaya söyleminde yer verir. Bu teslim olmama hali de doğal olarak yanında direniş söylemini getirir. Ancak ABD sadece bir askeri güç olarak betimlenmediği için bu direnişin kültürel, ahlaki, iktisadi ve güvenlik boyutları vardır. Bu söylemle paralel olarak içerde ve dışarda direniş alanları meydana gelir. Dışarda bu mücadele alanları “zalim” ve “mazlum” dikotomilerinin başrolde olduğu söylenen Filistin – İsrail sorunu, Afganistan'ın işgali ve Irak Savaşı gibi olaylar iken, içerde ise basit bir seçimde verilen oy, yas törenlerinde yapılan *sinezeni*, Cuma ibadetinden sonra atılan “Amerika'ya ölüm” sloganı bu mücadelenin kendisine dönüşmektedir.

Ancak emperyalist imajı ABD – İran ilişkilerindeki kriz ve iş birliği boyutlarının tamamını açıklayamamaktadır. Dolayısıyla asıl sorulması gereken soru, söz konusu emperyalist imajına rağmen İran, Afganistan'da Taliban'a karşı ve Irak'ta

Saddam Hüseyin'e karşı ABD ile nasıl iş birliği yapabildiği? ABD'nin Afganistan'da Taliban'a karşı ve Irak'ta da Saddam Hüseyin'e karşı giriştiği mücadele İran için ciddi bir fırsat yaratmıştır. Aslında bu durum Ray Takeyh'in ifadesiyle “çifte paradoks” yaratmaktadır.⁹²⁶ Bir yandan sınır komşuları olan ve uzun yıllar boyunca sorun yaşanan Taliban ve Saddam Hüseyin yönetimlerinin devrilmesi İran'ın bölgesel güvenliğine pozitif bir katkı sağlamış, diğer taraftan ABD'nin hem Afganistan'a hem de Irak'a girmiş olması İran'ı ABD ile iki taraftan da komşu haline getirmiş ve güvenliği açısından ciddi bir tehdit yaratmıştır. Bu sebeple ABD – İran ilişkilerinde tehdit ve fırsatları beraber düşünmemiz gerekmektedir. Bu doğrultuda imaj tablosunda tehdit ve fırsat algılarının birlikteliğinden kaynaklı bir genişleme ile İran açısından emperyalist imajının yanı sıra hegemon imajının da geçerli olduğunu görmekteyiz. Hegemon imajı sayesinde İran, ABD'nin bölgesel çıkarları kapsamında Afganistan ve Irak örneklerinde kendi çıkarlarını da düşünerek iş birliği yapabildiği. Dolayısıyla İran açısından ABD – İran ilişkilerinde iş birliğine fırsat tanıyan ve ilişkilerin uzun vadede daha istikrarlı olmasına imkân tanıyacak olan hegemon imajıdır.

Bu tez çalışmasının sonucu olarak bugüne dair yapılan çıkarımlarda 20 Ocak 2001 ve 20 Ocak 2005 tarihleri arasındaki verilerin incelenmesi ile günümüzde de geçerliliğini koruyan ve ilişkilerin güncel boyutunu anlamamıza katkı sağlayan çıkarımlar verilecektir. Bugüne dair çıkarımların en başında her iki ülkenin sahip olduğu tehdit ve fırsat algılarının iç politikada rekabet alanı yaratması gelmektedir. Ancak bu rekabet alanı İran'da ABD'ye kıyasla daha yoğundur. Bunun nedeni ABD karşıtlığının İran için kurucu bir öğeye dönüşmesidir. ABD'nin de İran ile ilgili rehine krizine benzer travmaları olmasına rağmen bu etki İran'daki kadar yoğun yaşanmamaktadır. Bu sebeple 20 Ocak 2001 ve 20 Ocak 2005 tarihleri arasında ABD Başkanı ve İran'ın Rehberi tarafından yapılan konuşmalara göre incelenen öz imajların ne olduğu çok önemlidir ve bugün de bu öz imajlar geçerliliklerini korumaktadır.

George W. Bush İran söz konusu olduğunda pozitif bir ABD öz imajına sahiptir. Bu pozitif öz imaj ile uyumlu olarak George W. Bush özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında sorunlarla yüzleşici bir tavır takınır. Pozitif öz imajın katkısı ile

⁹²⁶ Takeyh, “Iran's Nuclear Calculations”, s. 23.

İran'a karşı üretilen çözümlerde çok boyutluluk dikkatimizi çeker. Askeri müdahale, diplomasi, ekonomik yaptırımlar ve rejim değişikliği gibi alternatif çözümlerin varlığı pozitif öz imajı güçlendirmektedir. Özellikle İran ile olan ilişkide ABD Başkanı Bush'un "özgürleştirme" misyonunu sürekli dile getirmesi ve bunu ilahi bir hizmet olarak görüp fırsat bilmesi "kendinden daha büyük hedeflere hizmet etme" inancını geliştirmiştir. Böylece Afganistan ve Irak örneklerinde olduğu gibi İran örneğinde de ABD kendi yetilerini arttırması gereken hedeflere yönelir ve bu da ABD'de özellikle teröre karşı savaş ile birlikte ciddi bir özgüven yaratır.

Ali Hamenei ise genel olarak pozitif bir İran öz imajına sahiptir. Buna kaynaklık eden en önemli faktör devrimi başarıyla gerçekleştiren İran halkıdır. Devrimle kurulan sistemin kendisi de bu pozitif öz imajı besler. Özellikle din ve siyasetin birlikteliğine yapılan vurgu ve İran'ın kendi demokrasisini ifade eden "merdomsalari" sistemine yapılan övgü bu pozitif görüşe katkıda bulunur. En önemlisi ise İran'a dair bu genel pozitif öz imaj sorun çözücü tarihi kişiliklerden beslenmektedir. Bunlar İslam Peygamberi Hz. Muhammed, on iki imamların birincisi Hz. Ali ve İran devriminin lideri İmam Humeyni'dir. Hz. Muhammed Mekke'de karşılaştığı sorunlar karşısında İslam'ın ilk zamanlarında Medine'ye hicret edip bir sistem kurmuştur. Hz. Ali ise dört halife döneminde karşılaştığı tüm sorunlara rağmen halifelik görevine gelmiş ve bugün İranlılar için ulaşılamaz olarak değerlendirilen hedefleri gerçekleştirmiştir. İmam Humeyni ise Şah Muhammed Rıza Pehlevi'ye karşı mücadelede başarıya ulaşmış ve devrimde halkına liderlik etmiştir. Hamenei'nin bu genel pozitif öz imajına rağmen, ABD söz konusu olduğunda bu pozitif öz imaj radikal bir şekilde negatife dönüşür. ABD karşısında İran bir kaybeden hikayesinin kahramanı olur ve ilginç olarak bu kayıp karşısında üzüntü duymak yerine sürekli bir şekilde bu kayıptan beslenir. Kaçarlar döneminde süper güçlerle olan ilişkiler, İran – Irak Savaşı, ABD'nin ekonomik ablukası, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali, Irak'ın Kuveyt'i işgali ve Irak Savaşı sürekli bir biçimde kaybeden bir İran hikayesine kaynaklık eder. Bu kaybetme hikayelerinin ortak noktası İran'ın bir gün ABD tarafından işgal edileceği korkularını beslemesidir. Bu kaybedişlerin doğal sonucu olarak Hamenei tarafından halka fedakârlık yapması gerektiği hatırlatılır. Bunun en net örneği şehitliğe yapılan övgüdür. Tüm bu kayıplar ve fedakarlıklar Hz. Hüseyin simgesi üzerinden halka

anlatılır. ABD karşısında sorun çözücü tarihi kişiler yerine Hz. Hüseyin'in çektiği acılar ön plana çıkarılır. Hz. Hüseyin'inki gibi potansiyelini gerçekleştiremeden acılar çekerek bir kaybedene dönüşenin hikayesindeki yas, yenilmişlik ve haksızlık duygusu negatif bir öz imajı besler.

Hamenei'nin ABD söz konusu olunca sahip olduğu bu negatif öz imaj özellikle rehberlik makamının kendisinden beslenmektedir. Rehberin on ikinci imamın yokluğunda onun yerine yol göstermesi gerekliliği sürekli bir şekilde söylemi yönlendirme ihtiyacını çıkarmıştır. Her ne kadar Şiiliğin kökeninde dinginci bir gelenek olsa da Humeyni'nin reaksiyoner din insanlığını ön plana çıkarması devrim ile birlikte geçmişte çevrede yer alan ulemanın hızlı bir şekilde merkeze gelerek devletleşmesine yol açmıştır. Bugün rehberliğin kendi söylemi ile sürekli bir şekilde beslenen bu negatif öz imaj ABD karşısında diplomatik anlamda İran'ın rahat hareket edememesine neden olmaktadır. Bu etken de bizi geleceğe dair bazı çıkarımlar yapmaya itmektedir.

Öncelikli olarak içerideki mücadele alanının İran'a kıyasla ABD'de daha az yoğun olması ikili ilişkilere dair çözümün ABD'den gelebilme olasılığını ciddi bir şekilde arttırmaktadır. Bunun en net örneği Başkan Obama döneminde Ruhani hükümeti ile imzalanan İran Nükleer Antlaşması olarak da bilinen Ortak Kapsamlı Eylem Planı'dır. Yönetimler arası ilişki düşünüldüğünde her ne kadar İran'daki muhafazakârlar, ABD'deki Cumhuriyetçiler ile çıkar temelli daha iyi anlaşabileceklerini düşünürken belki de ilişkilerin devrimden sonraki en pozitif adımı demokratik Obama yönetimi ile pragmatist Ruhani yönetiminden gelmiştir. Her ne kadar Trump yönetimi bu anlaşmadan tek taraflı olarak çekilse de Biden yönetiminin iktidara gelmesi ile İran ile tekrardan masaya oturmak için girişimlerde bulunulmuştur. Ancak bu, ABD'nin önünde herhangi bir engel olmadığı anlamına gelmemektedir. ABD'nin İran ile olan ilişkisindeki en büyük engel Rusya'nın soğuk savaş sonrasındaki konumlandırılmasıdır. Buna benzer şekilde gelecekte, bölgesel etkisini hızlı bir şekilde arttıran Çin ile ABD'nin İran konusunda sorunlar yaşaması olasıdır. ABD'nin yapması gereken İran'la olan ilişkisine istikrar getirecek düşmanın bağımlı müttefiki imajı ile uyumlu olarak Rusya ve Çin ile ilişkilerini yürütebilmesidir. Buna göre ABD, Rusya – İran ve Çin – İran ilişkilerini hedef almalıdır.

Peki ABD – İran ilişkileri kriz ve iş birliklerinin bir arada yer aldığı haydut – emperyalist ve düşmanın bağımlı müttefiki – hegemon imajlarının birlikte yer alma durumundan ziyade karşılıklı kazanım temelinde yeni imajlarla istikrar kazanabilir mi? Bu sorunun cevabı imajların değişime olan direnişlerinde saklıdır. İmajlar her zaman değişime karşı bir direniş gösterirler. Ancak imajların radikal bir şekilde değişmesi de her zaman mümkündür. Böylesine bir değişim İran açısından rehberlik makamında yaşanabilecek radikal bir dönüşüm ile mümkün olabilir. ABD açısından ise bu değişim İran’a kıyasla daha kolay gerçekleşebilir. Bunun sebebi ABD’de liderlerin halkı ile kurdukları ilişkide İran’a dair üretilen söylemin, rehberlik makamının İran’da ABD’ye dair ürettiği söylem ile karşılaştırıldığında yoğunluğunun çok daha düşük olmasıdır. Bu da İran’ın ikili ilişkilerdeki radikal imaj değişikliklerine karşı daha fazla direnç göstermesine neden olacaktır.

KAYNAKÇA

Konuşmalar

George W. Bush (20 Ocak 2001 – 20 Ocak 2002)

Bush, George W. “President George W. Bush’s Inaugural Address”, 20 Ocak 2001, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/inaugural-address.html> (22 Eylöl 2018).

Bush, George W. “Remarks by the President to the Troops and Personnel”, 13 şubat 2001, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/20010213-1.html> (2 Mart 2019).

Bush, George W. “Remarks by the President and Prime Minister Blair in Joint Press Conference”, 23 şubat 2001, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/02/20010226-1.html> (15 Eylöl 2018).

Bush, George W. “Address of the President to the Joint Session of Congress”, 27 şubat 2001, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/02/20010228.html> (15 Eylöl 2018).

Bush, George W. “Notice: Continuation of Iran Emergency”, 13 Mart 2001, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/03/20010313-61> (18 Eylöl 2020).

Bush, George W. “Letter to the Congress of the United States”, 13 Mart 2001, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/03/20010313.html> (17 Nisan 2019).

Bush, George W. “Remarks by the President to the American Jewish Committee”, 3 Mayıs 2001, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/05/20010504.html> (20 Eylöl 2018).

Bush, George W. “Press Conference by President Bush and Russian Federation President Putin”, 16 Haziran 2001, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/06/20010618.html> (13 Ekim 2019).

Bush, George W. “Statement by the President”, 3 Ağustos 2001, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/08/20010803-11.html> (23 Kasım 2017).

Bush, George W. “Address to a Joint Session of Congress and the American People”, 20 Eylül 2001, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/09/20010920-8.html> (25 Ekim 2018).

Ali Hamenei (20 Ocak 2001 – 20 Ocak 2002)

Hamenei, Ali. “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é E’za-yé Şura-yé Te’mín-é Ostanha”, 13 Şubat 2001 (25 Behmen 1379), <https://www.leader.ir/fa/speech/2079> (7 Aralık 2020).

Hamenei, Ali. “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Cem’-é Danéşcuyan u Osatid-é Danéşgah-é Sen’eti-yé Emirkebir”, 27 Şubat 2001 (9 Ésfend 1379), <https://www.leader.ir/fa/speech/2088> (3 Ocak 2019).

Hamenei, Ali. “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Éctéma’-yé Bozorg-é Merdom-é Meşhed u Zayiran-é Harem-é Mutehher-é Émam Reza”, 21 Mart 2001 (1 Ferverdin 1380), <https://www.leader.ir/fa/speech/pdf/2098> (10 Aralık 2020).

Hamenei, Ali. “Beyanat Der Xutbeha-yé Nemaz-é Com’e-yé Tehran”, 18 Mayıs 2001 (28 Ordibehest 1380), <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3066> (4 Ocak 2019).

Hamenei, Ali. “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Éctéma’-yé Za’iran-é Merqed-é Mutehher-é Émam Xumeyni”, 4 Haziran 2001 (14 Xordad 1380), <https://www.leader.ir/fa/speech/2114> (15 Mart 2019).

Hamenei, Ali. “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Eshab-é Ferheng u Honer”, 23 Temmuz 2001 (1 Mordad 1380), <https://www.leader.ir/fa/speech/2129> (22 Ocak 2019).

Hamenei, Ali. “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Éctima’-yé Bozorg-é Merdom-é Ésfehan”, 30 Ekim 2001 (8 Aban 1380), <https://www.leader.ir/fa/speech/2169> (3 Ocak 2019).

Hamenei, Ali. “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Cevanan-é Ostan-é Ésfehan”, 3 Kasım 2001 (12 Aban 1380), <https://www.leader.ir/fa/speech/2179> (11 Ocak 2019).

Hamenei, Ali. “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Éctima’-yé Bozorg-é Merdom-é Şehrستان-é Kaşan u Aran u Bidgol”, 11 Kasım 2001 (20 Aban 1380), <https://www.leader.ir/fa/speech/2189> (13 Mart 2019).

Hamenei, Ali. “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Xutbeha-yé Nemaz-é Com’e-yé Bist u Yek Remezan”, 7 Aralık 2001 (16 Azer 1380), <https://www.leader.ir/fa/speech/2207> (10 Ocak 2019).

George W. Bush (20 Ocak 2002 – 20 Ocak 2003)

- Bush, George W. "President Delivers State of the Union Address", 29 Ocak 2002, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/01/20020129-11.html> (23 Temmuz 2019).
- Bush, George W. "Remarks by the President at Scott McCallum for Governor Reception", 11 Şubat 2002, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/02/20020211-9.html> (22 Eylül 2018).
- Bush, George W. "President Bush Holds Press Conference", 13 Mart 2002, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/03/20020313-8.html> (2 Mart 2019).
- Bush, George W. "President Bush Meets with German Chancellor Schroeder", 23 Mayıs 2002, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/05/20020523-1.html> (5 Aralık 2018).
- Bush, George W. "President Bush Calls for New Palestinian Leadership", 24 Haziran 2002, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/06/20020624-3.html> (10 Ekim 2018).
- Bush, George W. "Statement by the President", 12 Temmuz 2002, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/07/20020712-9.html> (28 Kasım 2017).
- Bush, George W. "Roundtable Interview of the President by Polish Journalists", 15 Temmuz 2002, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/07/20020715-4.html> (5 Mart 2019).
- Bush, George W. "Captive Nations Week, 2002", 17 Temmuz 2002, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/07/20020717-10.html> (2 Mart 2019).
- Bush, George W. "President's Remarks at the United Nations General Assembly", 12 Eylül 2002, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/09/20020912-1.html> (5 Ekim 2018).
- Bush, George W. "President Bush Outlines Iraqi Threat", 7 Ekim 2002, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/10/20021007-8.html> (6 Mart 2019).

Ali Hamenei (20 Ocak 2002 – 20 Ocak 2003)

Hamenei, Ali. “Beyanat-é Mu’ezzemün Léh Der Didar-é Şérket-é Konendegan-é Hemayeş-é Beynolmeleli-yé Resaneha-yé Cehan-é Éslam Der Hémayet ez Éntefaze”, 31 Ocak 2002 (11 Behmen 1380), <https://www.leader.ir/fa/speech/2228> (4 Ocak 2019).

Hamenei, Ali. “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Mes’ulan u Kargozaran-é Nézam-é Cumhuri-yé Éslami”, 18 Mart 2002 (27 Ésfend 1380), <https://www.leader.ir/fa/speech/2244> (3 Ocak 2019).

Hamenei, Ali. “Beyanat-é Rehber-é Mu’ezzem-é Éngelab-é Éslami Der Xutbeha-yé Nemaz-é Com’e-yé Tehran”, 5 Nisan 2002 (16 Ferverdin 1381), <https://www.leader.ir/fa/speech/2251> (26 Ocak 2019).

Hamenei, Ali. “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Goruh-é Kesiri ez Kargeran u Mu’alléman be Munasebet-é Ruz-é Karger u Hefte-yé Mu’allem”, 1 Mayıs 2002 (11 Ordibeheşt 1381), <https://www.leader.ir/fa/speech/2258> (18 Şubat 2019).

Hamenei, Ali. “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Eqşar-é Muxtelef-é Merdom be Munasebet-é Salruz-é Azadi-yé Xurremşehr”, 22 Mayıs 2002 (1 Xordad 1381), <https://www.leader.ir/fa/speech/2268> (17 Mart 2019).

Hamenei, Ali. “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Éctima’-yé Bozorg-é Herem-é Emam Xumeyni”, 4 Haziran 2002 (14 Xordad 1381), <https://www.leader.ir/fa/speech/2273> (17 Şubat 2019).

Hamenei, Ali. “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Cem’i ez Mudiran u Mes’ulan-é Vezaret-é Amuzéş u Perveréş”, 17 Temmuz 2002 (26 Tir 1381), <https://www.leader.ir/fa/speech/2285> (2 Mart 2019).

Hamenei, Ali. “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é E’za-yé Sétadha-yé Nemaz-é Com’e-yé Seraser-é Kéşver”, 27 Temmuz 2002 (5 Mordad 1381), <https://www.leader.ir/fa/speech/2288> (4 Ocak 2019).

Hamenei, Ali. “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Danéşcuyan u Danéşamuzan be Munasebet-é Gêramidaşt-é Salruz-é Sizdeh Aban”, 4 Kasım 2002 (13 Aban 1381), <https://www.leader.ir/fa/speech/2336> (3 Ocak 2019).

Hamenei, Ali. “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Xutbeha-yé Nemaz-é Com’e-yé Tehran”, 22 Kasım 2002 (1 Azer 1381), <https://www.leader.ir/fa/speech/2343> (3 Ocak 2019).

George W. Bush (20 Ocak 2003 – 20 Ocak 2004)

- Bush, George W. “President Delivers ‘State of the Union’”, 28 Ocak 2003, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/01/20030128-19.html> (25 Aralık 2017).
- Bush, George W. “President Bush Presses for Peace in the Middle East”, 9 Mayıs 2003, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/05/20030509-11.html> (30 Kasım 2018).
- Bush, George W., Konstandinos Simitis ve Romano Prodi, “Joint Statement on Proliferation of Weapons of Mass Destruction”, 25 Haziran 2003, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/06/20030625-17.html> (30 Eylül 2018).
- Bush, George W. “Captive Nations Week, 2003”, 18 Temmuz 2003, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/07/20030718-11.html> (20 Ekim 2018).
- Bush, George W. “President Bush Discusses Top Priorities for the U.S.”, 30 Temmuz 2003, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/07/20030730-1.html> (30 Aralık 2017).
- Bush, George W. “President Delivers Remarks to 85th American Legion Convention”, 26 Ağustos 2003, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/08/20030826-5.html> (28 Eylül 2018).
- Bush, George W. “President Bush Discusses Freedom in Iraq and Middle East”, 6 Kasım 2003, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/11/20031106-2.html> (21 Eylül 2018).
- Bush, George W. “Roundtable Interview of the President by British Print Journalists”, 12 Kasım 2003, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/11/20031114-2.html> (17 Mart 2019).
- Bush, George W. “Interview of the President by Trevor Kavanagh of ‘The Sun’”, 14 Kasım 2003, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/11/20031117-3.html> (24 Eylül 2018).
- Bush, George W. “President Bush Discusses Iraq Policy at Whitehall Palace in London”, 19 Kasım 2003, <https://georgewbush->

whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/11/20031119-1.html (16 Eylül 2018).

Ali Hamenei (20 Ocak 2003 – 20 Ocak 2004)

Hamenei, Ali. “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Merdom-é Gom”, 9 Ocak 2003 (19 Dey 1381), <https://www.leader.ir/fa/speech/2364> (3 Ocak 2019).

Hamenei, Ali. “Beyanat Der Didar-é Cevanan-é Sistan u Beluçéstan”, 25 Şubat 2003 (6 Ésfend 1381), <https://www.leader.ir/fa/speech/2391> (4 Ocak 2019).

Hamenei, Ali. “Peyam-é Noruzi be Munasebet-é Hulul-é Sal-é Hezar u Sised u Heştad u Do”, 21 Mart 2003 (1 Ferverdin 1382), <https://www.leader.ir/fa/content/2417> (17 Ocak 2019).

Hamenei, Ali. “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Mu’alleman u Kargeran”, 30 Nisan 2003 (10 Ordibeheşt 1382), <https://www.leader.ir/fa/speech/2431> (16 Mart 2019).

Hamenei, Ali. “Beyanat-é Mu’azzamün Léh Der Çehardehomin Salgerd-é Rehlet-é Bunyangozar-é Cumhuri-yé Éslami-yé İran Hezret-é Émam Xumeyni”, 4 Haziran 2003 (14 Xordad 1382), <https://www.leader.ir/fa/speech/2445> (3 Ocak 2019).

Hamenei, Ali. “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Cevanan-é Ehvaz”, 30 Temmuz 2003 (8 Mordad 1382), <https://www.leader.ir/fa/speech/2454> (10 Mayıs 2021).

Hamenei, Ali. “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Mes’ulan u Kargozeran-é Nezam-é Cumhuri-yé Éslami-yé İran”, 6 Ağustos 2003 (15 Mordad 1382), <https://www.leader.ir/fa/speech/2457> (10 Nisan 2019).

Hamenei, Ali. “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Xutbeha-yé Nemaz-é Com’e-yé Tehran”, 14 Kasım 2003 (23 Aban 1382), <https://www.leader.ir/fa/speech/2490> (4 Ocak 2019).

Hamenei, Ali. “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Xutbeha-yé Nemaz-é ‘iyd-é Se’id-é Fétr”, 26 Kasım 2003 (5 Azer 1382), <https://www.leader.ir/fa/speech/2495> (11 Aralık 2020).

Hamenei, Ali. “Beyanat Der Didar-é Osatid u Danéşcuyan-é Gezvin”, 17 Aralık 2003 (26 Azer 1382), <https://www.leader.ir/fa/speech/2508> (11 Ocak 2019).

George W. Bush (20 Ocak 2004 – 20 Ocak 2005)

- Bush, George W. "State of the Union Address", 20 Ocak 2004, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2004/01/20040120-7.html> (6 Mart 2019).
- Bush, George W. "President Announces New Measures to Counter the Threat of WMD", 11 Şubat 2004, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2004/02/20040211-4.html> (29 Eylül 2018).
- Bush, George W. "Interview of the President by Mouafac Harb of Middle East Television Network", 18 Şubat 2004, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2004/02/20040218-10.html> (9 Mart 2019).
- Bush, George W. "President Outlines Path for Lasting Prosperity in Wednesday Speech", 21 Nisan 2004, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2004/04/20040421-5.html> (3 Ocak 2018).
- Bush, George W. "President Speaks to the American Israel Public Affairs Committee", 18 Mayıs 2004, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2004/05/20040518-1.html> (20 Eylül 2018).
- Bush, George W. "President Bush Speaks at Air Force Academy Graduation", 2 Haziran 2004, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2004/06/20040602.html> (23 Eylül 2018).
- Bush, George W. "President Bush Discusses Democracy, Freedom from Turkey", *Remarks by the President*, 29 Haziran 2004, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2004/06/20040629-4.html> (1 Ocak 2018).
- Bush, George W. "President's Remarks at York, Pennsylvania Rally", 9 Temmuz 2004, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2004/07/20040709-14.html> (23 Eylül 2018).
- Bush, George W. "President's Remarks in Ask President Bush Event", 9 Ağustos 2004, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2004/08/20040809-3.html> (5 Ocak 2018).
- Bush, George W. "President Discusses Strong Relationship with Canada", 1 Aralık 2004, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2004/12/20041201-4.html> (15 Eylül 2018).

Ali Hamenei (20 Ocak 2004 – 20 Ocak 2005)

- Hamenei, Ali. “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Eqşar-é Muxtelef-é Merdom”, 14 Nisan 2004 (26 Ferverdin 1383), <https://www.leader.ir/fa/speech/2569> (15 Ocak 2019).
- Hamenei, Ali. “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Mu’elleman u Kargeran”, 1 Mayıs 2004 (12 Ordibeheşt 1383), <https://www.leader.ir/fa/speech/2572> (16 Mart 2019).
- Hamenei, Ali. “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Pes ez Ders-é Xaréc-é Fıqh”, 16 Mayıs 2004 (27 Ordibeheşt 1383), <https://www.leader.ir/fa/speech/2578> (11 Mart 2019).
- Hamenei, Ali. “Beyanat-é Rehber-é Mu’ezzem-é Éngelab-é Éslami Der Merasém-é Panzdehomin Salgerd-é Értéhal-é Émam Xumeyni”, 3 Haziran 2004 (14 Xordad 1383), <https://www.leader.ir/fa/speech/2591> (10 Ocak 2019).
- Hamenei, Ali. “Beyanat-é Rehber-é Mu’ezzem-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Hey’et-é ‘elmi u Karşénasan-é Céhad-é Danéşgahi”, 21 Haziran 2004 (1 Tir 1383), <https://www.leader.ir/fa/speech/2598> (25 Ocak 2019).
- Hamenei, Ali. “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é E’za-yé Besic u Personel-é Édare-yé Koll-é Éttéla’at-é Ostan-é Hemendan”, 6 Temmuz 2004 (16 Tir 1383), <https://www.leader.ir/fa/speech/2605> (4 Ocak 2019).
- Hamenei, Ali. “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Mes’ulan u Nuxbegan-é Ostan-é Hemedan”, 9 Temmuz 2004 (19 Tir 1383), <https://www.leader.ir/fa/speech/2612> (15 Mayıs 2020).
- Hamenei, Ali. “Beyanat-é Rehber-é Mu’ezzem-é Éngelab-é Éslami Der Didar-é Meddahan be Munasebet-é Milad-é Hezret-é Fateme”, 7 Ağustos 2004 (17 Mordad 1383), <https://www.leader.ir/fa/speech/2617> (4 Ocak 2019).
- Hamenei, Ali. “Beyanat-é Mu’azzamün Léh Der Didar-é Mes’ulan u Kargozeran-é Nézam be Munasebet-é Meb’es-é Ferxunde-yé Peyamber-é Mukerrem-é Éslam”, 13 Eylül 2004 (23 Şehriver 1383), <https://www.leader.ir/fa/speech/2628> (17 Haziran 2019).
- Hamenei, Ali. “Beyanat-é Rehber-é Mu’azzam-é Éngelab-é Éslami Der Xutbeha-yé Nemaz-é Com’e-yé Tehran”, 5 Kasım 2004 (15 Aban 1383), <https://www.leader.ir/fa/speech/2648> (4 Ocak 2019).

Kitaplar

- Abrahamian, Ervand. **A History of Modern Iran**. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.

- Adorno, Theodor W. ve Diğerleri. **The Authoritarian Personality**. 1. Basım, New York: Harper & Brothers, 1950.
- Afary, Janet ve Kevin B. Anderson. **Foucault and the Iranian Revolution: Gender and the Seductions of Islamism**. Chicago: The University of Chicago Press, 2005.
- Allison, Graham T. **The Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis**. Boston: Little, Brown and Company, 1971.
- Allport, Gordon W. **The Nature of Prejudice**. Massachusetts: Addison-Wesley Publishing Company, 1966.
- Ansari, Ali M. **Confronting Iran: The Failure of American Foreign Policy and the Next Great Crisis in the Middle East**. New York: Basic Books, 2006.
- Ansari, Ali M. **Iran, Islam and Democracy: The Politics of Managing Change**. Washington: Chatham House, 2006.
- Atılğan, Yusuf. **Aylak Adam**. İstanbul: YKY, 2003.
- Axworthy, Michael. **Revolutionary Iran: A History of the Islamic Republic**. New York: Penguin Books, 2014.
- Beeman, William O. **The “Great Satan” vs. the “Mad Mullahs”: How the United States and Iran Demonize Each Other**. Westport: Greenwood Publishing Group, 2005.
- Bill, James A. **The Eagle and the Lion: The Tragedy of American – Iranian Relations**. New Haven: Yale University Press, 1988.
- Bolton, John. **Surrender is not an Option: Defending America at the United Nations and Abroad**. New York: Threshold Editions, 2007.
- Bolton, John. **The Room Where It Happened: A White House Memoir**, New York: Simon & Schuster, 2020.
- Boulding, Kenneth E. **The Image: Knowledge in Life and Society**. Michigan: The University of Michigan Press, 1997.
- Breuning, Marijke. **Foreign Policy Analysis: A Comparative Introduction**. New York: Palgrave Macmillan, 2007.
- Brodie, Bernard. **Escalation and the Nuclear Option**. New Jersey: Princeton University Press, 1966.
- Brodie, Bernard. **Strategy in the Missile Age**. New Jersey: Princeton University Press, 1959.

- Brodie, Bernard. **The Absolute Weapon: Atomic Power and World Order**. New York: Harcourt, Brace, 1946.
- Browne, Edward G. **The Persian Revolution of 1905 – 1909**. Cambridge: Cambridge University Press, 1910.
- Burns, William J. **The Back Channel: A Memoir of American Diplomacy and the Case for Its Renewal**. New York: Random House, 2019.
- Bush, George W. **A Charge to Keep**. New York: William Morrow and Company, Inc., 1999.
- Bush, George W. **Decision Points**. New York: Crown Publishers, 2010.
- Butler, David ve Donald Stoke. **Political Change in Britain: The Evolution of Electoral Choice**. 2. Basım, London: The Macmillan Press, 1974.
- Butler, Judith. **Kırılğan Hayat: Yasın ve Şiddetin Gücü**. İstanbul: Metis Yayınları, 2013.
- Campbell, Angus ve Diğerleri. **The American Voter**. Chicago: The University of Chicago Press, 1980.
- Carr, E. H. **The Twenty Years' Crisis: 1919 – 1939: An Introduction to the Study of International Relations**. New York: Harper & Row, 1946.
- Chelkowski, Peter ve Hamid Dabashi. **Bir Devrimi Sahnelemek: İran İslam Cumhuriyeti'nde Propaganda Sanatı**. İstanbul: The Kitap Yayınları, 2018.
- Cheney, Dick. **In My Time: A Personal and Political Memoir**. New York: Threshold Editions, 2011.
- Cottam Martha L. ve Diğerleri. **Introduction to Political Psychology**. 2. Basım, New York: Psychology Press, 2010.
- Cottam, Martha L. **Foreign Policy Decision Making: The Influence of Cognition**. Boulder: Westview Press, 1986.
- Cottam, Martha L. **Images and Intervention: U.S. Policies in Latin America**. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1994.
- Cottam, Martha L. ve Richard W. Cottam. **Nationalism and Politics: The Political Behavior of Nation States**. London: Lynne Rienner Publishers, 2001.
- Cottam, Richard W. **Foreign Policy Motivation: A General Theory and a Case Study**. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1977.
- Cottam, Richard W. **Iran and the United States: A Cold War Case Study**. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1988.

- Crist, David. **The Twilight War: The Secret History of America's Thirty-Year Conflict with Iran**. New York: Penguin Books, 2013.
- Cronin, Patrick M. **Double Trouble: Iran and North Korea as Challenges to International Security**. Westport: Praeger Security International, 2008.
- Daftary, Farhad. **A History of Shi'i Islam**. London: I. B. Tauris, 2013.
- Davudi, Mehdi. **Kavam el-Saltana**. Cilt 1, Tahran, 1326/1948.
- Delpech, Therese. **Iran and the Bomb: The Abdication of International Responsibility**. New York: Columbia University Press, 2006.
- Delpech, Therese. **Nuclear Deterrence in the 21st Century: Lessons from the Cold War for a New Era of Strategic Piracy**. Pittsburgh: RAND Corporation, 2012.
- Dershowitz, Alan. **The Case Against the Iran Deal: How Can We Now Stop Iran from Getting Nukes?**. New York: Rosetta Books, 2015.
- Edelman, Murray. **Politics as Symbolic Action: Mass Arousal and Quiescence**. New York: Academic Press Inc., 1971.
- Edelman, Murray. **The Symbolic Uses of Politics**. Chicago: University of Illinois Press, 1964.
- ElBaradei, Mohamed. **The Age of Deception: Nuclear Diplomacy in Treacherous Times**. New York: Metropolitan Books, 2011.
- Eldridge, Albert. **Images of Conflict**. New York: St. Martin's Press, 1979.
- Feith, Douglas J. **War and Decision: Inside the Pentagon at the Dawn of the War on Terrorism**. New York: Harper Collins, 2008.
- Festinger, Leon. **A Theory of Cognitive Dissonance**. Stanford: Stanford University Press, 1957.
- Finlay, David J., Ole R. Holsti ve Richard R. Fagen. **Enemies in Politics**. Chicago: Rand McNally & Company, 1967.
- Finnie, David H. **Pioneers East: The Early American Experience in the Middle East**. Massachusetts: Harvard University Press, 1967.
- Firdevsi. **Şahname**. Cilt 1. Necati Lugal (çev.). İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2014.
- Freud, Sigmund. **The Future of an Illusion**. 1. Basım, New York: W. W. Norton Company, 1961.

- Fromm, Erich. **Escape From Freedom**. 1. Basım, Pennsylvania: Farrar & Rinehart, 1941.
- Gaddis, John Lewis. **Strategies of Containment: A Critical Appraisal of American National Security Policy During the Cold War**. New York: Oxford University Press, 2005.
- George, Alexander L. **Propaganda Analysis: A Study of Inferences Made From Nazi Propaganda in World War II**. Evanston: Row, Peterson and Company, 1959.
- George, Alexander L. ve Richard Smoke. **Deterrence in American Foreign Policy: Theory and Practice**. New York: Columbia University Press, 1974.
- Golkar, Saeid. **Captive Society: The Basij Militia and Social Control in Iran**. New York: Columbia University Press, 2015.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. **Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik**. İstanbul: Der Yayınları, 1987.
- Graham, Robert. **Iran: The Illusion of Power**. New York: St. Martin's Press, 1979.
- Hart, Basil Henry Liddell. **Deterrent or Defense: A Fresh Look at the West's Military Position**. New York: Frederick A. Praeger, 1960.
- Heider, Fritz. **The Psychology of Interpersonal Relations**. New York: John Wiley & Sons, Inc., 1964.
- Henriksen, Thomas H. **America and the Rogue States**. New York: Palgrave Macmillan, 2012.
- Herman, Edward S. ve Noam Chomsky. **Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media**. New York: Pantheon Books, 1988.
- Hermann, Margaret G. **Assessing Leadership Style: A Trait Analysis**. Ohio: Social Science Automation, 1999.
- Herrmann, Richard K. **Perceptions and Behavior in Soviet Foreign Policy**. Pittsbutgh: University of Pittsburgh Press, 1985.
- Hook, Steven W. ve John Spanier. **American Foreign Policy Since World War II**. Washington: CQ Press, 2007.
- Humeyni, Ruhullah. **Keşf-é Esrar**. Tahran: 1943.
- Humeyni, Ruhullah. **Sehife-yé Émam**. Tehran: Mu'essese-yé Tenzim u Neşr-é Asar-é Émam Humeyni, 2010.

- Hymans, Jacques E. C. **The Psychology of Nuclear Proliferation: Identity, Emotions, and Foreign Policy**. 1. Basım, Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- Jervis, Robert. **Perception and Misperception in International Politics**. New Jersey: Princeton University Press, 1976.
- Jervis, Robert. **The Logic of Images in International Relations**. New York: Columbia University Press, 1989.
- Kaufmann, William W. **Military Policy and National Security**. New Jersey: Princeton University Press, 1956.
- Keddie, Nikki R. **Iran and the Muslim World: Resistance and Revolution**. New York: New York University Press, 1995.
- Kelman, Herbert C. (Ed.). **International Behavior: A Social-Psychological Analysis**. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1965.
- Khosravi, Shahram. **Young and Defiant in Iran**. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2008.
- Kinzer, Stephen. **All the Shah's Men: An American Coup and the Roots of Middle East Terror**. 2. Basım, New Jersey: John Wiley and Sons, Inc., 2008.
- Kinzer, Stephen. **Reset: Iran, Turkey and America's Future**. New York: Times Books, 2010.
- Kissinger, Henry A. **A World Restored: Castlereagh, Metternich, and the Problem of Peace, 1812 – 22**. Boston: Houghton Mifflin, 1957.
- Koffka, Kurt. **Principles of Gestalt Psychology**. London: Kegan Paul, Trench, Trubner, 1936.
- Koffka, Kurt. **Principles of Gestalt Psychology**. New York: Harcourt, Brace and Company, 1936.
- Komroff, Manuel (Ed.). **The Travels of Marco Polo**. New York: W. W. Norton & Company, 1953.
- Köhler, Wolfgang. **Gestalt Psychology: An Introduction to New Concepts in Modern Psychology**. New York: Liveright, 1992.
- Lasswell, Harold D. **Psychopathology and Politics**. 1. Basım, Chicago: The University of Chicago Press, 1930.
- Laswell, Harold. **Power and Personality**. 1. Basım, New York: W. W. Norton & Company, 1948.

- Lazarsfeld, Paul F. ve Elihu Katz. **Personal Influence: The Part Played by People in the Flow of Mass Communication**. 1. Basım, New York: Free Press, 1955.
- Lazarsfeld, Paul F., Bernard Berelson ve Hazel Gaudet. **The People's Choice: How the Voter Makes Up His Mind in a Presidential Campaign**. 2. Basım, New York: Columbia University Press, 1960.
- Lebow, Richard. **Between Peace and War: The Nature of International Crisis**. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1981.
- Leites, Nathan. **A Study of Bolshevism**. Michigan: Free Press, 1953.
- Leites, Nathan. **The Operational Code of the Politburo**. New York: McGraw-Hill Book Company, 1951.
- Lennon, Alexander T. J. ve Camille Eiss (Ed.). **Reshaping Rogue States: Preemption, Regime Change, and U.S. Policy Toward Iran, Iraq, and North Korea**. Cambridge: The MIT Press, 2004.
- Lippmann, Walter. **Public Opinion**. New York: The Macmillan Company, 1929.
- London, Jack. **Uçurum İnsanları**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- Maloney, Suzanne. **Iran's Political Economy Since the Revolution**. New York: Cambridge University Press, 2015.
- McDermott, Rose. **Political Psychology in International Relations**. Michigan: The University of Michigan Press, 2004.
- Merriam, Charles Edward. **New Aspects of Politics**. 2. Basım, Chicago: The University of Chicago Press, 1931.
- Milas, Herkül. **Türk ve Yunan Romanlarında "Öteki" ve Kimlik**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.
- Millspaugh, Arthur C. **Americans in Persia**. Washington: The Brookings Institution, 1946.
- Millspaugh, Arthur C. **The American Task in Persia**. London: T. Werner Laurie, 1924.
- Moin, Baqer. **Khomeini: Life of the Ayatollah**. New York: Thomas Dunne Books, 2000.
- Morgenthau, Hans J. **Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace**. New York: Alfred A. Knopf, 1985.
- Mousavian, Seyed Hossein. **Iran and the United States: An Insider's View on the Failed Past and the Road to Peace**. New York: Bloomsbury Academic, 2014.

- Mousavian, Seyed Hossein. **Iran and the United States: An Insider's View on the Failed Past and the Road to Peace**. New York: Bloomsbury Academic, 2014.
- Neisser, Ulric. **Cognitive Psychology**. 1. Basım, New York: Psychology Press, 2014.
- Nin, Anais. **Seduction of the Minotaur**. Chicago: The Swallow Press, 1973.
- Özer, Hayrettin. **Siyaset Psikolojisi**. Bursa: Ekin Yayınevi, 2014.
- Parsi, Trita. **Losing an Enemy: Obama, Iran, and the Triumph of Diplomacy**. New Haven: Yale University Press, 2017.
- Parsi, Trita. **Treacherous Alliance: The Secret Dealings of Israel, Iran and the US**. New Haven: Yale University Press, 2007.
- Perkins, Justin. **A Residence of Eight Years in Persia**. New York: Alleni Morrill & Wardwell, 1843.
- Pollack, Kenneth M. **The Persian Puzzle: The Conflict Between Iran and America**. New York: Random House, 2004.
- Reich, Wilhelm. **The Mass Psychology of Fascism**. 1. Basım, New York: Oregon Institute Press, 1946.
- Rice, Condoleezza. **No Higher Honour: A Memoir of My Years in Washington**. London: Simon & Schuster, 2011.
- Rumsfeld, Donald. **Known and Unknown: A Memoir**, New York: Penguin Group, 2011.
- Schake, Kori N. ve Judith S. Yaphe. **The Strategic Implications of a Nuclear – Armed Iran**. Washington: Institute for National Strategic Studies, 2001.
- Schelling, Thomas. **The Strategy of Conflict**. London: Harvard University Press, 1980.
- Schuman, Frederick L. **International Politics: The Destiny of the Western State System**. New York: McGraw-Hill, 1948.
- Shimko, Keith L. **Images and Arms Control: Perceptions of the Soviet Union in the Reagan Administration**. Michigan: The University of Michigan Press, 1991.
- Shuster, W. Morgan. **The Strangling of Persia: A Personal Narrative**. New York: The Century Co., 1912.
- Simon, Herbert A. **Administrative Behavior: A Study of Decision-Making Processes in Administrative Organizations**. New York: The Free Press, 1997.
- Simon, Herbert A. **Models of My Life**. London: The MIT Press, 1996.

- Smith, Edward E. ve Stephen M. Kosslyn. **Bilişsel Psikoloji: Zihin ve Beyin**. 1. Basım, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2017.
- Snyder, Richard C., H. W. Bruck ve Burton Sapin. **Foreign Policy Decision-Making (Revisited)**. New York: Palgrave Macmillan, 2002.
- Solomon, Jay. **The Iran Wars: Spy Games, Bank Battles, and the Secret Deals that Reshaped the Middle East**. New York: Random House, 2016.
- Solso, Robert L., M. Kimberly MacLin ve Otto H. MacLin. **Cognitive Psychology**. 8. Basım, Essex: Pearson Education Limited, 2014.
- Sprout, Harold ve Margaret Sprout. **The Ecological Perspective on Human Affairs**. New Jersey: Princeton University Press, 1965.
- Steinbruner, John D. **The Cybernetic Theory of Decision: New Dimensions of Political Analysis**. New Jersey: Princeton University Press, 1974.
- Stocker, Charles William. **The History of the Persian Wars from Herodotus Vol. I**. London: A. J. Valpy, 1831.
- Stocker, Charles William. **The History of the Persian Wars from Herodotus Vol. II**. London: A. J. Valpy, 1831.
- Supreme Defence Council of the Islamic Republic of Iran. **The Imposed War: Defence vs. Aggression**. Tahran: War Information HQ, 1983.
- Şen, Gülriz. **Devrimden Günümüze İran'ın ABD Politikası: Tarihsel Sosyolojik Bir Analiz**. Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2016.
- Tajfel, Henri. **Human Groups and Social Categories**. Cambridge: Cambridge University Press, 1982.
- Takeyh, Ray. **Guardians of the Revolution: Iran and the World in the Age of the Ayatollahs**. New York: Oxford University Press, 2009.
- United States Army. **Pocket Guide to Iran**. Washington, 1943.
- Vertzberger, Yaacov Y. I. **The World in Their Minds: Information Processing, Cognition, and Perception in Foreign Policy Decisionmaking**. California: Stanford University Press, 1990.
- Wagner, Wolfgang, Wouter Werner ve Michal Onderco. **Deviance in International Relations: 'Rogue States' and International Security**. New York: Palgrave Macmillan, 2014.
- Wallas, Graham. **Human Nature in Politics**. 2. Basım, New York: Houghton Mifflin Company, 1916.

- Waltz, Kenneth N. **Theory of International Politics**. Reading: Addison – Wesley Publishing Company, 1979.
- White, Ralph K. **Nobody Wanted War: Misperception in Vietnam and Other Wars**. New York: Doubleday & Company, Inc., 1968.
- Wolfers, Arnold. **Discord and Collaboration: Essays on International Politics**. Baltimore: The Johns Hopkins Press, 1962.
- Wolfers, Arnold. **Discord and Collaboration: Essays on International Politics**. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1962.
- Wurmser, David. **Tyranny's Ally: America's Failure to Defeat Saddam Hussein**, Washington: The AEI Press, 1999.
- Yeselson, Abraham. **United States – Persian Diplomatic Relations**. New Jersey: Rutgers University Press, 1956.
- Zhang, Biwu. **Chinese Perceptions of the U.S.: An Exploration of China's Foreign Policy Motivations**. New York: Lexington Books, 2012.

Kitap Bölümleri

- Allison, Graham. "The Cuban Missile Crisis", Steve Smith, Amelia Hadfield ve Tim Dunne (Ed.). **Foreign Policy: Theories, Actors, Cases** içinde. New York: Oxford University Press, 2008, s. 207 – 228.
- Amirahmadi, Hooshang ve Nader Entessar. "Iranian – Arab Relations in Transition", Hooshang Amirahmadi ve Nader Entessar (Ed.). **Iran and the Arab World** içinde. London: MacMillan Press, 1993, ss. 1 – 18.
- Amirahmadi, Hooshang. "Iran and the Persian Gulf", Hooshang Amirahmadi ve Nader Entessar (Ed.). **Iran and the Arab World** içinde. London: MacMillan Press, 1993, ss. 94 – 125.
- Amirahmadi, Hosshang. "Iranian – Saudi Arabian Relations Since the Revolution", Hooshang Amirahmadi ve Nader Entessar (Ed.). **Iran and the Arab World** içinde. London: MacMillan Press, 1993, ss. 139 – 160.
- Axelrod, Robert. "The Analysis of Cognitive Maps", Robert Axelrod (Ed.). **Structer of Decision: The Cognitive Maps of Political Elites** içinde. New Jersey: Princeton University Press, 1976, ss. 55 – 74.
- Ayman, Güliden S. "Afghanistan as a Bridge", Rouzbeh Parsi ve John Rydqvist (Ed.). **Iran and the West: Regional Interests and Global Controversies** içinde. FOI Special Report, March 2011, ss. 39 – 53.
- Ayman, Güliden S. "Negotiations and Deterrence in Asymmetrical Power Situations: The Turkish – Greek Case", Mustafa Aydın ve Kostos Ifantis (Ed.). **Turkish –**

- Greek Relations: The Security Dilemma in the Aegean** içinde. London: Routledge, 2004, ss. 213 – 243.
- Baktiari, Bahman. “Revolutionary Iran’s Persian Gulf Policy: The Quest for Regional Supremacy”, Hooshang Amirahmadi ve Nader Entessar (Ed.). **Iran and the Arab World** içinde. London: MacMillan Press, 1993, ss. 69 – 93.
- Banuazizi, Ali. “Iranian ‘National Character’: A Critique of Some Western Perspectives”, L. Carl Brown ve Norman Itzkowitz (Ed.). **Psychological Dimensions of Near Eastern Studies** içinde. New Jersey: The Darwin Press, 1977, ss. 210 – 240.
- Bateson, M. C. ve Diğerleri. “Safa-yi Batin. A Study of the Interrelations of a Set of Iranian Ideal Character Types”, L. Carl Brown ve Norman Itzkowitz (Ed.). **Psychological Dimensions of Near Eastern Studies** içinde. New Jersey: The Darwin Press, 1977, ss. 257 – 273.
- Beeman, William O. “Images of the Great Satan: Representations of the United States in the Iranian Revolution”, Nikki R. Keddie (Ed.). **Religion and Politics in Iran: Shi’ism from Quietism to Revolution** içinde. New Haven: Yale University Press, 1983, ss. 191 – 217.
- Blumer, Herbert. “Society as Symbolic Interaction”, Arnold Rose (Ed.). **Human Behavior and Social Processes** içinde. Boston: Houghton Mifflin, 1962, ss. 179 – 192.
- Bozorgmehr, Mehdi ve Eric Ketcham. “Adult Children of Professional and Entrepreneurial Immigrants: Second – Generation Iranians in the United States”, Mohsen Mostafavi Mobasher (Ed.). **The Iranian Diaspora: Challenges, Negotiations, and Transformations** içinde. Austin: University of Texas Press, 2018, ss. 25 – 49.
- Cohen, Avner. “Continuity and Change in Israeli Strategic Thinking: Reflections in the Wake of Operation Iraqi Freedom”, James A. Russell (Ed.). **Proliferation of Weapons of Mass Destruction in the Middle East: Directions and Policy Options in the New Century** içinde. New York: Palgrave Macmillan, 2006, ss. 33 – 50.
- Cottam, Martha L. “Contending Dramas in American Foreign Policy”, Martha L. Cottam ve Chih-yu Shih (Ed.). **Contending Dramas: A Cognitive Approach to International Organizations** içinde. New York: Praeger, 1992, ss. 75 – 100.
- Cottam, Martha L. “Recent Developments in Political Psychology”, Martha L. Cottam ve Chih-yu Shih (Ed.). **Contending Dramas: A Cognitive Approach to International Organizations** içinde. New York: Praeger, 1992, ss. 1 – 18.

- Erişen, Cengiz. “Liderlerin Dış Politika Üretimindeki Rolü: Bireysel Unsurlar”, Cengiz Erişen, Barış Kesgin ve Ertan Efegil (Ed.). **Dış Politika Analizi** içinde. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını, 2019, ss. 24 – 45.
- Hansen, Lene. “Discourse Analysis, Post-Structuralism, and Foreign Policy”, Steve Smith, Amelia Hadfield ve Tim Dunne (Ed.). **Foreign Policy: Theories, Actors, Cases** içinde. Oxford: Oxford University Press, 2012, ss. 94 – 109.
- Hermann, Margaret G. “Content Analysis”, Audie Klotz ve Deepa Prakash (Ed.). **Qualitative Methods in International Relations: A Pluralist Guide** içinde. New York: Palgrave Macmillan, 2008, ss. 151 – 167.
- Hermann, Margaret G. “Personality and Foreign Policy Decision Making: A Study of 53 Heads of Government”, Donald A. Sylvan and Steve Chan (Ed.). **Foreign Policy Decision Making: Perception, Cognition, and Artificial Intelligence** içinde. New York: Praeger Publishers, 1984, ss. 53 – 80.
- Hermann, Margaret G. “Political Psychology as a Perspective in the Study of Politics”, Kristen Renwick Monroe (Ed.). **Political Psychology: An Overview** içinde. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 2002, s. 43 – 60.
- Herrmann, Richard K. “Image Theory and Strategic Interaction in International Relations”, David O. Sears, Leonie Huddy ve Robert Jervis (Ed.). **Oxford Handbook of Political Psychology** içinde. Oxford: Oxford University Press, 2003, ss. 285 – 314.
- Herrmann, Richard K. “Perceptions and Foreign Policy Analysis”, Donald A. Sylvan ve Steve Chan (Ed.). **Foreign Policy Decision Making: Perception, Cognition, and Artificial Intelligence** içinde. New York: Praeger, 1984, ss. 25 – 52.
- Holsti, Ole R. “Foreign Policy Formation Viewed Cognitively”, Robert Axelrod (Ed.). **Structure of Decision: The Cognitive Maps of Political Elites** içinde. New Jersey: Princeton University Press, 1976, ss. 18 – 54.
- Hopple, Gerald. “Elite Values and Foreign Policy Analysis”, L. S. Falkowski (Ed.). **Psychological Models in International Politics** içinde. Colorado: Westview Press, 1979, ss. 211 – 249.
- Jones, Edward E. ve Richard E. Nisbett, “The Actor and the Observer: Divergent Perceptions of the Causes of Behavior”, Edward E. Jones ve Diğerleri (Ed.). **Attribution: Perceiving the Causes of Behavior** içinde. New Jersey: General Learning Press, 1971, ss. 79 – 94.
- Lau, Richard R. “Models of Decision – Making”, David O. Sears, Leonie Huddy ve Robert Jervis (Ed.). **Oxford Handbook of Political Psychology** içinde. Oxford: Oxford University Press, 2003, ss. 19 – 59.
- Lockhart, Laurence. “Persia as seen by the West”, A. J. Arberry (Ed.). **The Legacy of Persia** içinde. Bombay: Oxford University Press, 1953, ss. 318 – 358.

- Lodge, Milton ve Patrick Stroh. "Inside the Mental Voting Booth: An Impression – Driven Process Model of Candidate Evaluation", Shanto Iyengar ve William J. McGuire (Ed.). **Explorations in Political Psychology** içinde. Durham: Duke University Press, 1993, ss. 225 – 263.
- Neumann, Iver B. "Discourse Analysis", Audie Klotz ve Deepa Prakash (Ed.). **Qualitative Methods in International Relations: A Pluralist Guide** içinde. New York: Palgrave Macmillan, 2008, ss. 61 – 77.
- Rosch, Eleanor. "Principles of Categorization", E. Rosch ve B. Lloyd (Ed.). **Cognition and Categorization** içinde. New Jersey: Lawrence Erlbaum, 1978, ss. 27 – 48.
- Rosenau, James N. "Pre-theories and Theories of Foreign Policy", R. Barry Farrell (Ed.). **Approaches to Comparative and International Politics** içinde. Illinois: Northwestern University Press, 1966, ss. 27 – 92.
- Sariolghalam, Mahmood. "Conceptual Sources of Post-Revolutionary Iranian Behavior toward the Arab World", Hooshang Amirahmadi ve Nader Entessar (Ed.). **Iran and the Arab World** içinde. London: MacMillan Press, 1993, ss. 19 – 27.
- Schafer, Mark ve Stephen G. Walker. "Operational Code Analysis at a Distance: The Verbs in Context System of Content Analysis," Mark Schafer ve Stephen G. Walker (Ed.). **Beliefs and World Leadership in World Politics: Methods and Applications of Operational Code Analysis** içinde. New York: Palgrave Macmillan, 2006), ss. 25 – 51.
- Scherer, Klaus R. "Criteria for Emotion – Antecedent Appraisal: A Review", Vernon Hamilton, Gordon H. Bower ve Nico H. Frijda (Ed.). **Cognitive Perspectives on Emotion and Motivation** içinde. Boston: Kluwer Academic Publishers, 1988, ss. 89 – 126.
- Sears, David O. "Long-Term Psychological Consequences of Political Events", Kristen Renwick Monroe (Ed.). **Political Psychology: An Overview** içinde. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 2002, ss. 249 – 270.
- Sears, David O. "Political Psychology", Neil J. Kressel (Ed.). **Political Psychology: Classic and Contemporary Readings** içinde. New York: Paragon House, 1993, ss. 12 – 38.
- Sears, David O. "Symbolic Politics: A Socio-Psychological Theory", Shanto Iyengar ve William J. McGuire (Ed.). **Explorations in Political Psychology** içinde. Durham: Duke University Press, 1993, ss. 113 – 149.
- Taber, Charles S. "Information Processing and Public Opinion", David O. Sears, Leonie Huddy ve Robert Jervis (Ed.). **Oxford Handbook of Political Psychology** içinde. Oxford: Oxford University Press, 2003, ss. 433 – 476.

Taifel, Henri ve John C. Turner. "The Social Identity Theory of Intergroup Behavior", John T. Tost ve Jim Sidanius (Ed.). **Political Psychology: Key Readings** içinde. New York: Psychology Press, 2004, ss. 367 – 390.

Tversky, Amos ve Daniel Kahneman. "Judgement Under Uncertainty: Heuristics and Biases", Daniel Kahneman, Paul Slovic ve Amos Tversky (Ed.), **Judgement Under Uncertainty: Heuristics and Biases** içinde. Cambridge: Cambridge University Press, 1982, ss. 3 – 20.

White, Ralph K. "Images in the Context of International Conflict: Soviet Perceptions of the U.S. and the U.S.S.R.", Herbert C. Kelman (Ed.). **International Behavior: A Social – Psychological Analysis** içinde. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1965, ss. 236 – 276.

Zajonc, R. B. "Cognitive Theories in Social Psychology", Gardner Lindzey ve Elliot Aronson (Ed.). **The Handbook of Social Psychology** içinde. Massachusetts: Addison-Wesley, 1968, ss. 320 – 411.

Makaleler (Süreli Yayınlar)

Alexander, Michele G., Shana Levin ve P. J. Henry. "Image Theory, Social Identity, and Social Dominance: Structural Characteristics and Individual Motives Underlying International Images". **Political Psychology**. No. 26, (2005), ss. 27 – 45.

Asch, Solomon E. "Forming Impressions of Personality". **Journal of Abnormal and Social Psychology**. No. 4, (1946), ss. 258 – 290.

Ataei, Farhad ve Seyed Ali Monavari. "Continuity and Change in the Construction of Enemy Image in Pre-Revolutionary Iran". **Iranian Review of Foreign Affairs**. Vol. 4, No. 3, (Sonbahar 2013), ss. 119 – 140.

Ayman, Gülden S. "Türk Dış Politika Seçkinlerinin Ortadoğu Algılamaları ve Irak Savaşı". **Akademik Ortadoğu**. Vol. 1, No. 1, (2006), ss. 1 – 20.

Batmanghelidj, Esfandiyar. "From Tobacco Revolt to Youth Rebellion: A Social History of the Cigarette in Iran". **Iranian Studies**. Vol. 49, No. 1, (2016), ss. 99 – 116.

Beeman, William O. "Living with Iran". **Ethics & International Affairs**. Vol. 1, No. 1, (Mart 1987), ss. 85 – 96.

Beyat, Celil ve Diğerleri. "Tevvir-é Barak Obama ez İran ber Esas-é Nezeriye-yé Tevvir der Revabet-é Beynolmelel". **Feslname-yé Motale'at-é Revabet-é Beynolmelel**. Vol.13, No. 50, (Yaz, 1399/2020), ss. 43 – 70.

Bombardier, Alice. "Iranian Revolutionary Painting on Canvas: Iconographic Study on the Martyred Body". **Iranian Studies**. Vol. 46, No. 4, (2013), ss. 583 – 600.

- Boulding, Kenneth E. "National Images and International Systems". **The Journal of Conflict Resolution**. Vol. 3, No. 2, (Haziran 1959), ss. 120 – 131.
- Bozorgmehr, Mehdi. "From Iranian Studies to Studies of Iranians in the United States". **Iranian Studies**. Vol. 31, No. 1, (Kış 1998), ss. 5 – 30.
- Brewer, Marilyn B. "In-Group Bias in the Minimal Inter-Group Situation: A Cognitive Motivational Analysis". **Psychological Bulletin**. No. 86, (1979), ss. 307 – 324.
- Bronfenbrenner, Urie. "The Mirror – Image in Soviet – American Relations: A Social Psychologist's Report". **Journal of Social Issues**. No. 16, (1961), ss. 45 – 56.
- Bruner, Jerome S. "On Perceptual Readiness". **Psychological Review**. No. 64, (1957), ss. 123 – 152.
- Burger, Jerry M. "Negative Reactions to Increases in Perceived Personal Control". **Journal of Personality and Social Psychology**. Vol. 56, No. 2, (1989), ss. 246 – 256.
- Burns, Arthur Lee. "From Balance to Deterrence: A Theoretical Analysis". **World Politics**. No. 9, (1957), ss. 494 – 529.
- Byers, R. B. ve David Leyton-Brown. "Canadian Elite Images of the International System". **International Journal: Canada's Journal of Global Policy Analysis**. No. 32, (1977), ss. 608 – 639.
- Conover, Pamela Johnston, Karen A. Mingst ve Lee Sigelman. "Mirror Images in Americans' Perceptions of Nations and Leaders During the Iranian Hostage Crisis". **Journal of Peace Research**. Vol. 17, No. 4, (1980), ss. 325 – 337.
- Cottam, Martha L. "The Carter Administration's Policy Toward Nicaragua: Images, Goals, and Tactics". **Political Science Quarterly**. No. 107, (1992), ss. 123 – 146.
- Cottam, Richard W. "American Policy and the Iranian Crisis". **Iranian Studies**. Cilt 13, Sayı 1/4, (1980), ss. 279 – 305.
- Cottam, Richard W. "The United States, Iran and the Cold War". **Iranian Studies**. Cilt 3, Sayı 1, (Kış 1970), ss. 2 – 22.
- Çakır, Armağan Emre. "Gestalt Ontology in International Relations: The Case of European Integration". **International Studies Perspectives**. No. 10, (2009), ss. 321 – 340.
- Dweck, Carol S. ve Ellen L. Leggett. "A Social – Cognitive Approach to Motivation and Personality". **Psychological Review**. Vol. 95, No. 2, (1988), ss. 256 – 273.
- Gaddis, John Lewis. "The Long Peace: Elements of Stability in the Postwar International System". **International Security**. No. 10, (1986), ss. 99 – 142.

- Geis, Anna ve Carmen Wunderlich. "The Good, the Bad, and the Ugly: Comparing the Notions of 'Rogue' and 'Evil' in International Politics". **International Politics**. Vol. 51, No. 4, (2014), ss. 458 – 474.
- George, Alexander L. "Prediction of Political Action by Means of Propaganda Analysis". **Public Opinion Quarterly**. No. 20, (1956), ss. 334 – 346.
- George, Alexander L. "The 'Operational Code': A Neglected Approach to the Study of Political Leaders and Decision-Making". **International Studies Quarterly**. No. 13, (1969), ss. 201 – 216.
- Ghaneabassiri, Kamyar. "U.S. Foreign Policy and Persia, 1856 – 1921". **Iranian Studies**. Cilt 35, Sayı 1 – 3, (2002), ss. 145 – 175.
- Heider, Fritz. "Attitudes and Cognitive Organization". **The Journal of Psychology: Interdisciplinary and Applied**. Vol. 21, No. 1, (1946), ss. 107 – 112.
- Heradstveit, Daniel ve G. Matthew Bonham. "What the Axis of Evil Metaphor did to Iran". **Middle East Journal**. Vol. 61, No. 3, (Yaz, 2007), ss. 421 – 440.
- Heradstveit, Daniel ve Ove Narvesen. "Psychological Constraints on Decision-Making. A Discussion of Cognitive Approaches: Operational Code and Cognitive Map". **Cooperation and Conflict**. No. 13, (1978), ss. 77 – 92.
- Hermann, Margaret G. "Explaining Foreign Policy Behavior Using the Personal Characteristics of Political Leaders". **International Studies Quarterly**. No. 24, (1980), ss. 7 – 46.
- Herrmann, Richard K. "Analyzing Soviet Images of the United States: A Psychological Theory and Empirica Study". **The Journal of Conflict Resolution**. Vol. 29, No. 4, (Aralık 1985), ss. 665 – 697.
- Herrmann, Richard K. "The Empirical Challenge of the Cognitive Revolution: A Strategy for Drawing Inferences about Perceptions". **International Studies Quarterly**. Vol. 32, No. 2, (1988), ss. 175 – 203.
- Herrmann, Richard K. ve Diğerleri. "Images in International Relations: An Experimental Test of Cognitive Schemata". **International Studies Quarterly**. Vol. 41, No. 3, (1997), ss. 403 – 433.
- Herrmann, Richard K. ve Michael P. Fischerkeller. "Beyond the Enemy Image and Spiral Model: Cognitive – Strategic Research After the Cold War". **International Organization**. Vol. 49, No. 3, (Yaz, 1995), ss. 415 – 450.
- Holsti, Kale J. "National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy". **International Studies Quarterly**. Vol. 14, No. 3, (Eylül 1970), ss. 233 – 309.
- Holsti, Ole R. "Cognitive Dynamics and Images of the Enemy". **Journal of International Affairs**. No. 21, (1967), ss. 16 – 39.

- Holsti, Ole R. "Measuring Affect and Action in International Reaction Models: Empirical Materials from the 1962 Cuban Crisis". **Journal of Peace Research**. No. 1, (1964), ss. 170 – 190.
- Holsti, Ole R. "The Belief System and National Images: A Case Study". **The Journal of Conflict Resolution**. No. 6 (1962), ss. 244 – 252.
- Hoyt, Paul D. "The 'Rogue State' Image in American Foreign Policy". **Global Society**. Vol. 14, No. 2, (2000), ss. 297 – 310.
- Kahl, Colin H. "Not Time to Attack Iran: Why War Should Be a Last Resort". **Foreign Affairs**. Vol. 91, No. 2, (Mart/Nisan 2012), ss. 166 – 173.
- Keddie, Nikki R. "Symbol and Sincerity in Islam". **Studia Islamica**. No. 19, (1963), ss. 27 – 63.
- Kelman, Herbert C. "Ethical Imperatives and Social Responsibility in the Practice of Political Psychology". **Political Psychology**. No. 1, (1979), ss. 99 – 103.
- Kibaroğlu, Mustafa. "Iran's Nuclear Ambitions from a Historical Perspective and the Attitude of the West". **Middle Eastern Studies**. Cilt 43, Sayı 2, (Mart 2007), ss. 223 – 245.
- Kroenig, Matthew. "Time to Attack Iran: Why a Strike is the Least Bad Option". **Foreign Affairs**. Vol. 91, No. 1, (Ocak/Şubat 2012), ss. 76 – 80, ss. 82 – 86.
- Lake, Anthony. "Confronting Backlash States". **Foreign Affairs**. Vol. 73, No. 2, (Mart – Nisan 1994), ss. 45 – 55.
- Luostarinen, Heikki. "Finnish Russophobia: The Story of an Enemy". **Journal of Peace Research**. Vol. 26, No. 2, (1989), ss. 123 – 137.
- Malici, Akan ve Allison L. Buckner. "Empathizing with Rogue Leaders: Mahmoud Ahmadinejad and Bashar al-Asad". **Journal of Peace Research**. Vol. 45, No. 6, (2008), ss. 783 – 800.
- Malici, Akan. "Rogue States: Enemies of Our Making". **Psicologia Politica**. No. 39 (2009), ss. 39 – 54.
- Mearsheimer, John J. "Back to the Future: Instability in Europe After the Cold War". **International Security**. No. 15 (1990), ss. 5 – 56.
- Milani, Mohsen M. "Iran's Policy Towards Afghanistan". **Middle East Journal**. Vol. 60, No. 2, (Bahar 2006), ss. 235 – 256.
- Milani, Mohsen. "The Transformation of the Velayet-e Faqih Institution: From Khomeini to Khamenei". **The Muslim World**. Vol. 82, (1992), ss. 175 – 190.

- Nia, Mahdi Mohammad. "Understanding Iran's Foreign Policy: An Application of Holistic Constructivism". **Turkish Journal of International Relations**. Vol. 9, No. 1, (Bahar 2010), ss. 148 – 180.
- O'Reilly, K. P. "Perceiving Rogue States: The Use of the "Rogue State" Concept by U.S. Foreign Policy Elites". **Foreign Policy Analysis**. No. 3, (2007), ss. 295 – 315.
- Ottosen, Rune. "Enemy Images and the Journalistic Process". **Journal of Peace Research**. Vol. 32, No. 1, (Şubat 1995), ss. 97 – 112.
- Papan-Matin, Firoozeh (çev.). "The Constitution of the Islamic Republic of Iran (1989 Edition)". **Iranian Studies**. Vol. 47, No. 1, (2014), s. 159 – 200.
- Schafer, Mark. "Images and Policy Preferences". **Political Psychology**. No. 18, (1997), ss. 813 – 829.
- Schweller, Randall L. "Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In". **International Security**. No. 19, (1994), ss. 72 – 107.
- Silverstein, Brett. "Enemy Images: The Psychology of U.S. Attitudes and Cognitions Regarding the Soviet Union". **American Psychologist**. No. 44, (1989), ss. 903 – 913.
- Smith, Eliot R. "Attributions and Other Inferences: Processing Information about the Self versus Others". **Journal of Experimental Social Psychology**. Vol. 20, Issue 2 (1984), s. 97 – 115.
- Snyder, Jack L. "Rationality at the Brink: The Role of Cognitive Processes in Failures of Deterrence". **World Politics**. No. 30, (1978), ss. 345 – 365.
- Spector, Bertram I. "Negotiation as a Psychological Process". **Journal of Conflict Resolution**. No. 4, (1977), ss. 607 – 618.
- Srull, Thomas K. ve Robert S. Wyer Jr. "The Role of Category Accessibility in the Interpretation of Information About Persons: Some Determinants and Implications". **Journal of Personality and Social Psychology**. No. 37, (1979), ss. 1660 – 1672.
- Tajfel, Henri. "Social Psychology of Intergroup Relations". **Annual Review of Psychology**. No. 33, (1982), ss. 1 – 39.
- Takeyh, Ray "Iran's Nuclear Calculations". **World Policy Journal**. Vol. 20, No. 2, (Yaz 2003), ss. 21 – 28.
- Taylor, Shelley E. ve Jonathan D. Brown. "Illusion and Well-Being: A Social Psychological Perspective on Mental Health". **Psychological Bulletin**. Vol. 103, No. 2, (1988), ss. 193 – 210.

- Taylor, Shelley E. ve Jonathan D. Brown. "Positive Illusions and Well-Being Revisited: Separating Fact from Fiction". **Psychological Bulletin**. Vol. 116, No. 1, (1994), ss. 21 – 27.
- Walker, Stephen G. "The Evolution of Operational Code Analysis". **Political Psychology**. No. 11, (1990), ss. 403 – 418.
- Walker, Stephen G. "The Motivational Foundations of Political Belief Systems: A Re-Analysis of the Operational Code Construct". **International Studies Quarterly**. No. 27, (1983), s. 179 – 202.
- Waltz, Kenneth N. "Why Iran Should Get the Bomb: Nuclear Balancing Would Mean Stability". **Foreign Affairs**. Vol. 91, No. 4, (Temmuz/Ağustos 2012), ss. 2 – 5.
- Yarshater, Ehsan. "Communication". **Iranian Studies**. Cilt 22, Sayı 1, (1989), ss. 62 – 65.
- Young, Michael D. ve Mark Schafer. "Is There Method in Our Madness? Ways of Assessing Cognition in International Relations". **Mershon International Studies Review**. No. 42, (1998), ss. 63 – 96.

Tezler

- Bilali, Rezerta. "International Image Theory, Emotions, and Social Identifications: Turks' Images and Action Tendencies Toward the U.S.", **Yayınlanmamış Doktora Tezi**. Sabancı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.
- Eshghi, Fleurin. "The New York Times' Image of Iran in Crisis: A Content Analysis", **Yayınlanmamış Doktora Tezi**. Columbia University Teachers College, 1983.
- Ghaffari, Pirouz Shoar. "Iran in the New York Times and the Times, 1968 – 78: A Comparative Study of the Relations of Press and National Interest", **Yayınlanmamış Doktora Tezi**. Syracuse University Mass Communication in the Graduate School, 1985.
- Kodjouri, Djamchid Darvich. "Image and Perception in International Relations: A Case Study of Relationship Between Iran and the Great Powers, 1919 – 1953", **Yayınlanmamış Doktora Tezi**. Miami University Department of Political Science, 1976.
- Mayer, Charles C. "National Security to Nationalist Myth: Why Iran Wants Nuclear Weapons", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Naval Postgraduate School Security Studies, 2004.
- McCoy, Dorcas Eva. "Collective Political Decision Making: Impacts of Images on Agenda Setting and Post-Cold War U.S. Foreign Policies Toward Third World Conflicts", **Yayınlanmamış Doktora Tezi**. Washington State University Department of Political Science, 1996.

Milas, Herkül. “Türk Edebiyatında Yunanlının İmajı, Karşılaştırmalı Bir Yöntemle Ulusçuluk ve Kimlik Sorunları”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.

Parkhurst, Jocelyn Mary. “The Continuity of Images from the Dependent of the Enemy to the Rogue State: Iraq and North Korea’s Acquisition of Deterrence Capabilities”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**. Washington State University Department of Political Science, 2004.

Shroyer, Guy F. “US Policy Toward Nicaragua Under the Reagan Administration: An Image Theoretical Analysis”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**. University of Pittsburgh Faculty of Arts and Sciences, 1998.

Tadayon, Mohamad. “The Image of Iran in the New York Times: A Content Analysis”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**. Columbia University Teachers College, 1979.

Konuşma Metinleri

Albright, Madeleine K. “Press Briefing En Route Moscow, Russia”, 25 Ocak 1999, <https://1997-2001.state.gov/www/statements/1999/990125.html> (23 Temmuz 2019).

Albright, Madeleine K. “Remarks at Tennessee State University”, 19 Şubat 1998, <https://1997-2001.state.gov/statements/1998/980219b.html> (23 Temmuz 2019).

Albright, Madeleine K. “Remarks Before the American – Iranian Council”, 17 Mart 2000, <https://1997-2001.state.gov/statements/2000/000317.html> (1 Mart 2020).

Bush, George H. W. “Address Before a Joint Session of the Congress on the Persian Gulf Crisis and the Federal Budget Deficit”, 11 Eylül 1990, <https://bush41library.tamu.edu/archives/public-papers/2217> (23 Temmuz 2019).

Bush, George H. W. “March 6, 1991: Address Before a Joint Session of Congress on the End of the Gulf War”, 6 Mart 1991, <https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches/march-6-1991-address-joint-session-congress-end-gulf-war> (3 Aralık 2020).

Carter, Jimmy. “Address at Commencement Exercises at the University of Notre Dame”, 22 Mayıs 1977, <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/address-commencement-exercises-the-university-notre-dame> (6 Kasım 2020).

Carter, Jimmy. “Tehran, Iran Toasts of the President and the Shah at a State Dinner”, 31 Aralık 1977, <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/tehran-iran-toasts-the-president-and-the-shah-state-dinner> (6 Kasım 2020).

Clinton, Bill. “Remarks to Multinational Audience of Future Leaders of Europe”, 9 Ocak 1994, <https://usa.usembassy.de/etexts/ga6-940109.htm> (23 Temmuz 2019).

- Clinton, Bill. "Transcript of President Clinton's Speech on Bosnia", 27 Kasım 1995, http://edition.cnn.com/US/9511/bosnia_speech/speech.html (27 Kasım 2020).
- Eisenhower, Dwight D. "Address by Dwight D. Eisenhower, President of the United States of America, to the 470th Plenary Meeting of the United Nations General Assembly", 8 Aralık 1953, <https://www.iaea.org/about/history/atoms-for-peace-speech> (10 Ağustos 2020).
- Hamenei, Ali. "Beyanat Der Didar-é Danéşmendan-é Hestei", 22 Şubat 2012 (3 Esfend 1390), <https://www.leader.ir/fa/speech/9182> (21 Aralık 2020).
- Hamenei, Ali. "Beyanat Der Didar-é Fermandehan u Karkonan-é Niru-yé Hevayi-yé Erteş", 8 Şubat 2019 (19 Behmen 1397), <https://www.leader.ir/fa/speech/22717> (15 Nisan 2020).
- Hamenei, Ali. "Beyanat Der Didar-é Merdom-é Ostan-é Fars", 23 Nisan 2011 (3 Ordibeheşt 1390), <https://www.leader.ir/fa/speech/7991> (25 Aralık 2020).
- Hamenei, Ali. "Der Céhad Biniyaz Kerden-é Kamel-é Keşver ez Biganegan Pişgam Başid", 12 Ocak 2019 (22 Dey 1397), <https://www.leader.ir/fa/content/22639> (25 Ocak 2019).
- Hamenei, Ali. "When Leader Visited Armita, Daughter of Martyred Nuclear Scientist", 23 Temmuz 2016, <http://english.khamenei.ir/news/4027/When-Leader-visited-Armita-daughter-of-martyred-nuclear-scientist> (21 Aralık 2020).
- Humeyni, Ruhullah. "Metn-é Kamel-é Vesiyetname-yé Elahi-yé Siyasi-yé Hezret-é Émam Humeyni Rahim Allah", *Khamenei.Ir.* 4 Haziran 1989, <https://farsi.khamenei.ir/imam-content?id=9447> (16 Kasım 2020).
- Powell, Colin. "U.S. Secretary of State Colin Powell Addresses the U.N. Security Council", 5 Şubat 2003, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/02/20030205-1.html> (1 Aralık 2020).
- Reagan, Ronald. "Remarks at the Annual Convention of the American Bar Association", 8 Temmuz 1985, <https://www.reaganlibrary.gov/research/speeches/70885a> (23 Temmuz 2019).
- Rice, Condoleezza. "Opening Remarks by Secretary of State-Designate Dr. Condoleezza Rice", 18 Ocak 2005, <https://2001-2009.state.gov/secretary/rm/2005/40991.htm> (23 Temmuz 2019).
- Roosevelt, Franklin D. "Radio Address Delivered by President Roosevelt from Washington", 29 Aralık 1940, <https://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/WorldWar2/arsenal.htm> (25 Kasım 2020).

İnternette Yayınlanan Makaleler

- Amirani, Shoku. "Tehrangeles: How Iranians Made Part of LA Their Own", *BBC News*. 29 Eylül 2012, <https://www.bbc.com/news/magazine-19751370> (1 Kasım 2019).
- Benihaşemi, Pegah. "Moharebe u Efsad-é Fil erz Der Nézam-é Hogugi-yé İran", *BBC News*. 3 Nisan 2019, <https://www.bbc.com/persian/blog-viewpoints-48109841> (15 Kasım 2020).
- Bernstein, Mark F. "An American Hero in Iran", *Princeton Alumni Weekly*. 9 Mayıs 2007, <https://paw.princeton.edu/article/american-hero-iran> (4 Kasım 2020).
- Black, Ian. "NSA Spying Scandal: What We Have Learned", *The Guardian*. 10 Haziran 2013, <https://www.theguardian.com/world/2013/jun/10/nsa-spying-scandal-what-we-have-learned> (20 Aralık 2020).
- Bruck, Connie. "Exiles", *The New Yorker*. 26 Şubat 2006, <https://www.newyorker.com/magazine/2006/03/06/exiles-6> (1 Kasım 2019).
- Burr, William. "U.S. – Iran Nuclear Negotiations in 1970s Featured Shah’s Nationalism and U.S. Weapons Worries", *National Security Archive Electronic Briefing Book No. 268*. <https://nsarchive2.gwu.edu/nukevault/ebb268/> (11 Ağustos 2020).
- Carroll, James. "The Bush Crusade: Sacred Violence, Again Unleashed in 2001, Could Prove as Destructive as in 1096", *The Nation*. 2 Eylül 2004 <https://www.thenation.com/article/archive/bush-crusade/> (23 Ocak 2019).
- Cordesman, Anthony H. "Iran’s Developing Military Capabilities", 8 Aralık 2004, <http://www.mafhoum.com/press7/219P6.pdf> (10 Eylül 2020).
- Cordesman, Anthony H. "Iranian Security Threats and US Policy: Finding the Proper Response", *Center for Strategic and International Studies*. 28 Ekim 2003, <https://www.iranwatch.org/sites/default/files/us-sfrc-cordesman-102803.pdf> (10 Eylül 2020).
- Cordesman, Anthony H. "Proliferation in the "Axis of Evil: North Korea, Iran, and Iraq", *Center for Strategic and International Studies*. 30 Ocak 2002, http://www.bits.de/public/documents/iraq/reports-docs/proliferation_axis02.pdf (10 Eylül 2020).
- Esfandiari, Golnaz. "Firestorm in Iran As Politician’s Son Credits "Good Genes" For His Success", *Radio Free Europe/Radio Liberty*. 5 Eylül 2017, <https://www.rferl.org/a/iran-aref-son-good-genes-firestorm/28718364.html> (22 Aralık 2020).
- Fallows, James. "Will Iran Be Next?", *The Atlantic*. Aralık 2004, <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2004/12/will-iran-be-next/303599/> (11 Eylül 2020).

- Gasemi, Sepehr. “Ez Tuxane u Émam Humeyni ta Niyayéş u Haşemi Refsencani; Teğyir-é Namha u Mogavemet-é Merdóm”, *BBC News*. 8 Tir 1398/29 Haziran 2019, <https://www.bbc.com/persian/blog-viewpoints-48811066> (16 Kasım 2020).
- Hepher, Tim, Parisa Hafezi ve Praveen Menon. “Insight: Iran Sanctions Deal Sparks Hunt for Vintage Plane Parts”, *Reuters*. 28 Kasım 2013, <https://www.reuters.com/article/us-iran-nuclear-aircraft-insight/insight-iran-sanctions-deal-sparks-hunt-for-vintage-plane-parts-idUKBRE9AR0HW20131128> (15 Kasım 2020).
- Jafari, Saeid. “Talk of “Good Genes” Provokes Nepotism Outcry in Iran”, *Al-Monitor*. 31 Ağustos 2017, <https://www.al-monitor.com/originals/2017/08/iran-good-genes-aref-mousavi-lari-bahmani-aghazadeh.html> (22 Aralık 2020).
- Kelemen, Michele. “Mock War Game Shows Limited U.S. Options on Iran”, *NPR*. 5 Kasım 2004, <https://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=4145036> (11 Eylül 2020).
- Kinzer, Stephen. “Iran’s First Great Satan was England”, *The New York Times*. 3 Aralık 2001, <https://www.nytimes.com/2011/12/04/opinion/sunday/irans-first-great-satan-was-england.html> (16 Kasım 2020).
- Linzer, Dafna. “Past Arguments Don’t Square with Current Iran Policy,” *Washington Post*. 27 Mart 2005, <https://www.washingtonpost.com/wp-dyn/articles/A3983-2005Mar26.html> (11 Ağustos 2020).
- Manning, Robert A. “A Response to Waltz: Why Iran Shouldn’t Get the Bomb”, *The Diplomat*. 20 Temmuz 2012, <https://thediplomat.com/2012/07/a-response-to-waltz-why-iran-shouldnt-get-the-bomb> (20 Kasım 2020).
- Me’aref. “Nehzet-é Hüseyini u Éngelab-é Humeyni”, No. 53, Behmen 1386/Ocak 2008, <https://hawzah.net/fa/Magazine/View/5211/6083/63823> (15 Kasım 2020).
- Milani, Abbas. “The New Democrats”, *The New Republic*, 15 Temmuz 2009, <https://newrepublic.com/article/62272/the-new-democrats> (30 Aralık 2020).
- Milani, Abbas. “The Shah’s Atomic Dreams”, *Foreign Policy*. 29 Aralık 2010, <https://foreignpolicy.com/2010/12/29/the-shahs-atomic-dreams/> (11 Ağustos 2020).
- Mullen, Andrew. “The Propaganda Model After 20 Years: Interview with Edward S. Herman and Noam Chomsky”, *Westminster Papers in Communication and Culture*. Kasım 2009, https://chomsky.info/200911___/ (8 Mart 2019).
- Rubin, Michael. “Iran’s Burgeoning WMD Programs”, *The Washington Institute for Near East Policy*. 1 Mart 2002, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/irans-burgeoning-wmd-programs> (10 Eylül 2020).

The American Presidency Project. *Voter Turnout in Presidential Elections*, 22 Ocak 2021, <https://www.presidency.ucsb.edu/statistics/data/voter-turnout-in-presidential-elections> (25 Şubat 2021).

von Hein, Shabnam. “Iranian Elite Cite “Good Genes” in Nepotism Controversy”, *Deutsche Welle*. 30 Ağustos 2017, <https://www.dw.com/en/iranian-elite-cite-good-genes-in-nepotism-controversy/a-40303398> (22 Aralık 2020).

Walt, Stephen M. “Should We Give Iran the Bomb?”, *Foreign Policy*. 26 Haziran 2012, <https://foreignpolicy.com/2012/06/26/should-we-give-iran-the-bomb> (20 Kasım 2020).

Haberler

“...And Hostility to U.S. Dialog Verbalized”, Radio Free Europe/Radio Liberty. **Iran Report: May 20, 2002** içinde. Vol. 5, No. 18, 2002, s. 4.

“...And Top Iranian Officials Issue Warnings”, Radio Free Europe/Radio Liberty. **Iran Report: August 12, 2002** içinde. Vol. 5, No. 30, 2002, s. 6.

“...As Does Tehran.”, Radio Free Europe/Radio Liberty. **Iran Report: September 17, 2001** içinde. Vol. 4, No. 35, 2001, s. 4.

“A People and Its Government”, Radio Free Europe/Radio Liberty. **Iran Report: September 24, 2001** içinde. Vol. 4, No. 36, 2001, s. 7.

“A Tehran – Moscow – Beijing Axis Against the West”, Radio Free Europe/Radio Liberty. **Iran Report: September 3, 2001** içinde. Vol. 4, No. 33, 2001, s. 1.

“Any Questions about U.S. – Iran Relations?”, Radio Free Europe/Radio Liberty. **Iran Report: May 27, 2002** içinde. Vol. 5, No. 19, 2002, s. 6.

“As Other Officials Discuss Iran – U.S. Common Interests”, Radio Free Europe/Radio Liberty. **Iran Report: December 9, 2002** içinde. Vol. 5, No. 45, 2002, s. 5.

“But the Possibility Brings Out Old Faces”, Radio Free Europe/Radio Liberty. **Iran Report: May 6, 2002** içinde. Vol. 5, No. 16, 2002, s. 4.

“Candidates Barely Differ on Relations with U.S.”, Radio Free Europe/Radio Liberty. **Iran Report: June 4, 2001** içinde. Vol. 4, No. 21, 2001, ss. 2 – 4.

“Claims and Counter – Claims on Iran – U.S. Contacts”, Radio Free Europe/Radio Liberty. **Iran Report: May 13, 2002** içinde. Vol. 5, No. 17, 2002, s. 7.

“Cultural Concerns Dominate Basij Week”, Radio Free Europe/Radio Liberty. **Iran Report: December 3, 2001** içinde. Vol. 4, No. 46, 2001, s. 8.

“Defining Terrorism Hinders International Approach”, Radio Free Europe/Radio Liberty. **Iran Report: October 1, 2001** içinde. Vol. 4, No. 37, 2001, ss. 3 – 4.

- “Deputies Question Revolutionary Guards’ Political Comments”, Radio Free Europe/Radio Liberty. **Iran Report: July 29, 2002** içinde. Vol. 5, No. 28, 2002, s. 3.
- “Dueling Defense Chiefs”, Radio Free Europe/Radio Liberty. **Iran Report: November 4, 2002** içinde. Vol. 5, No. 40, 2002, s. 10.
- “Fighting America on the Cheap”, Radio Free Europe/Radio Liberty. **Iran Report: February 5, 2001** içinde. Vol. 4, No. 5, 2001, s. 11.
- “High Expectations”, Radio Free Europe/Radio Liberty. **Iran Report: April 19, 2001** içinde. Vol. 4, No. 15, 2001, s. 2.
- “Iran – U.S. Dialogue Controversial for Both Sides”, Radio Free Europe/Radio Liberty. **Iran Report: March 18, 2002** içinde. Vol. 5, No. 10, 2002, s. 6.
- “Iran’s Top Officials Decry U.S. Motives”, Radio Free Europe/Radio Liberty. **Iran Report: February 10, 2003** içinde. Vol. 6, No. 6, 2003, s. 5.
- “Iranian Uranium Extraction is Nothing New”, Radio Free Europe/Radio Liberty. **Iran Report: February 17, 2003** içinde. Vol. 6, No. 6, 2003.
- “Iranians’ Pilgrimage Assumes Angry Tone”, Radio Free Europe/Radio Liberty. **Iran Report: February 25, 2002** içinde. Vol. 5, No. 7, 2002, s. 12.
- “IRGC Commander Describes U.S. Regional Ambitions”, Radio Free Europe/Radio Liberty. **Iran Report: January 27, 2003** içinde. Vol. 6, No. 4, 2003, s. 8.
- “IRGC Commander Says Iran is Next After Iraq”, Radio Free Europe/Radio Liberty. **Iran Report: March 3, 2003** içinde. Vol. 6, No. 9, 2003, ss. 17 – 18.
- “IRGC Portrays U.S. as Threat”, Radio Free Europe/Radio Liberty. **Iran Report: May 20, 2002** içinde. Vol. 5, No. 18, 2002, s. 3.
- “IRGC, Intelligence Leaders Warn Against U.S.”, Radio Free Europe/Radio Liberty. **Iran Report: January 6, 2003** içinde. Vol. 6, No. 1, 2003, ss. 16 – 17.
- “Khatami Compares America with Taliban”, Radio Free Europe/Radio Liberty. **Iran Report: December 16, 2002** içinde. Vol. 5, No. 46, 2002, s. 7.
- “Leading Iranian Officials Express Skepticism About U.S. Motives”, Radio Free Europe/Radio Liberty. **Iran Report: March 20, 2003** içinde. Vol. 6, No. 12, 2003, s. 1.
- “Majority of Iranians Back Nuclear Development”, Radio Free Europe/Radio Liberty. **Iran Report: October 18, 2004** içinde. Vol. 7, No. 36, 2004, ss. 9 – 10.

- “Military Officials Warn of Reprisals If Nuclear Center is Attacked”, Radio Free Europe/Radio Liberty. **Iran Report: August 23, 2004** içinde. Vol. 7, No. 28, 2004, ss. 9 – 10.
- “Mujahedin Khalq Says It Has Coalition Protection in Iraq”, Radio Free Europe/Radio Liberty. **Iran Report: August 9, 2004** içinde. Vol. 7, No. 26, 2004, ss. 11 – 12.
- “Mujahedin Khalq Terrorists May Survive War”, Radio Free Europe/Radio Liberty. **Iran Report: April 28, 2003** içinde. Vol. 6, No. 18, 2003, s. 10.
- “Officials’ Fear Means No Respite for the Press”, Radio Free Europe/Radio Liberty. **Iran Report: January 27, 2003** içinde. Vol. 6, No. 4, 2003, s. 6.
- “Petroleum Ministry Admits that ILSA Hurts”, Radio Free Europe/Radio Liberty. **Iran Report: August 13, 2001** içinde. Vol. 4, No. 30, 2001, s. 4.
- “Poll on U.S. Relations Causes Controversy”, Radio Free Europe/Radio Liberty. **Iran Report: October 7, 2002** içinde. Vol. 5, No. 36, 2002, ss. 5 – 6.
- “Rejects Charges of Destabilizing Afghanistan”, Radio Free Europe/Radio Liberty. **Iran Report: August 19, 2002** içinde. Vol. 5, No. 31, 2002, s. 4.
- “Revolutionary Guards are Iran’s Praetorians”, Radio Free Europe/Radio Liberty. **Iran Report: July 29, 2002** içinde. Vol. 5, No. 28, 2002, s. 6.
- “Sanctions Renewal Advances”, Radio Free Europe/Radio Liberty. **Iran Report: June 25, 2001** içinde. Vol. 4, No. 24, 2001, s. 2.
- “Tehran Commemorates Americans’ Deaths”, Radio Free Europe/Radio Liberty. **Iran Report: April 30, 2001** içinde. Vol. 4, No. 17, 2001, s. 1.
- “Tehran Contemplates IAEA Resolution”, Radio Free Europe/Radio Liberty. **Iran Report: September 22, 2003** içinde. Vol. 6, No. 38, 2003, ss. 4 – 5.
- “Tehran Poll Finds Suspicion of U.S. Motives”, Radio Free Europe/Radio Liberty. **Iran Report: March 31, 2003** içinde. Vol. 6, No. 14, 2003, s. 10.
- “Tehran Rejects Negotiations with Washington”, Radio Free Europe/Radio Liberty. **Iran Report: September 27, 2004** içinde. Vol. 7, No. 33, 2004, s. 11.
- “Tehran Rejects Terrorism Label”, Radio Free Europe/Radio Liberty. **Iran Report: May 7, 2001** içinde. Vol. 4, No. 18, 2001, ss. 6 – 8.
- “Tehran Rejects U.S. Human Rights Report”, Radio Free Europe/Radio Liberty. **Iran Report: March 11, 2002** içinde. Vol. 5, No. 9, 2002, ss. 6 – 7.
- “Tehran Rejects U.S. Human Rights Report”, Radio Free Europe/Radio Liberty. **Iran Report: March 5, 2001** içinde. Vol. 4, No. 9, 2001, s. 1.

- “Tehran Vows Response in Event of “U.S. or Non-U.S. Aggression”, Radio Free Europe/Radio Liberty. **Iran Report: August 17, 2004** içinde. Vol. 7, No. 27, 2004, s. 5.
- “Tehran Wants Its Money from U.S.”, Radio Free Europe/Radio Liberty. **Iran Report: March 4, 2002** içinde. Vol. 5, No. 8, 2002, ss. 6 – 7.
- “Tehran’s Take on NATO Expansion”, Radio Free Europe/Radio Liberty. **Iran Report: November 25, 2002** içinde. Vol. 5, No. 43, 2002, s. 8.
- “The Yellow Dog is the Brother of the Jackal”, Radio Free Europe/Radio Liberty. **Iran Report: November 8, 2004** içinde. Vol. 7, No. 39, 2004, s. 1.
- “Three Words that Shook Iran”, Radio Free Europe/Radio Liberty. **Iran Report: March 11, 2002** içinde. Vol. 5, No. 9, 2002, s. 3.
- “Training as Important as Equipment for Independence”, Radio Free Europe/Radio Liberty. **Iran Report: June 18, 2001** içinde. Vol. 4, No. 23, 2001, s. 10.
- “When will Relations with U.S. Be Expedient?”, Radio Free Europe/Radio Liberty. **Iran Report: July 23, 2002** içinde. Vol. 5, No. 27, 2002, s. 3.
- “White House Backs ILSA Renewal”, Radio Free Europe/Radio Liberty. **Iran Report: June 11, 2001** içinde. Vol. 4, No. 22, 2001, s. 1.
- “White House Reacts to Student Unrest”, Radio Free Europe/Radio Liberty. **Iran Report: July 15, 2002** içinde. Vol. 5, No. 26, 2002, ss. 5 – 6.
- Aftab-é Bafg. “Merg ber Amrika, be Zeban-é Kudekan”, 13 Aban 1396 (4 Kasım 2017), <http://aftabbafgh.ir/38297> (8 Kasım 2020).
- Bağ, Mustafa. “İran’da Yolcu Uçağı Alev Aldı; 100 Yolcunun Tamamı Tahliye Edildi”, *Euronews*. 19 Mart 2019, <https://tr.euronews.com/2019/03/19/iran-da-yolcu-ucagi-alev-aldi-100-yolcunun-tamami-tahliye-edildi> (15 Kasım 2020).
- BBC News, “Iran Students Refuse to Walk Over US and Israeli Flags”, 12 Ocak 2020, <https://www.bbc.com/news/av/world-middle-east-51084619> (8 Kasım 2020).
- BBC News. “Israel Admits Striking Suspected Syrian Nuclear Reactor in 2007”, 21 Mart 2018, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-43481803> (10 Nisan 2018).
- BBC Persian. “Meclés Budce-yé Mogabele ba Amrika ra Tesvib Kerd”, 10 Mart 2005, https://www.bbc.com/persian/iran/story/2005/03/050310_he-antiusbudget (1 Temmuz 2018).
- Cehan Nivz. “Posterhayi beraye Goften-é Merg ber Amrika be Zeban-é Kudekan”, 8 Aban 1392 (30 Ekim 2013), <http://www.jahannews.com/gallery/322606/1> (8 Kasım 2020).

- CNN. “Transcript of Interview with Iraian President Mohammad Khatami”, 7 Ocak 1998, <http://edition.cnn.com/WORLD/9801/07/iran/interview.html> (1 Mart 2020).
- Entexab. “Pošt-é Perde-yé Taxir-é Hevapeymaha Der İran Çist?”, 10 Ferverdin 1393/30 Mart 2014, <https://www.entekhab.ir/fa/news/153101> (15 Kasım 2020).
- Euronews. “Iranair Could But Boeing Planes But Any Deal Faces Hurdles”, 7 Haziran 2016, <https://www.euronews.com/2016/06/07/iranair-could-buy-boeing-planes-but-any-deal-faces-many-hurdles> (8 Kasım 2020).
- Fairbanks, Steve. “Iranian Leaders Angry About MKO Status in Iraq”, Radio Free Europe/Radio Liberty. **Iran Report: May 5, 2003** içinde. Vol. 6, No. 19, 2003, ss. 8 – 9.
- Fairbanks, Steve. “Survey: Most Tehran Residents Distrust U.S. Government”, Radio Free Europe/Radio Liberty. **Iran Report: April 21, 2003** içinde. Vol. 6, No. 17, 2003, s. 7.
- IRNA. “Street Named for Ex-PM Mosaddeq in Tehran”, 13 Mart 2018, <https://en.irna.ir/news/82861246/Street-named-for-ex-PM-Mosaddeq-in-Tehran> (16 Kasım 2020).
- ISNA, “Éngelab Nam-é Kodam Xiyabanha ra ‘evez Kerd?”, 16 Behmen 1392/5 Şubat 2014, <https://www.isna.ir/news/92111612148> (16 Kasım 2020).
- ISNA, “Tehrim-é Get’at-é Yedeki-yé Hevapeyma u Bala Buden-é Senn-é Navgan-é Hevayi Muesser Der Vogu’-é Sevaneh”, 13 Behmen 1398/2 Şubat 2020, <https://www.isna.ir/news/98111308689> (8 Kasım 2020).
- ISNA. “Xebergozari-yé Danéşcuyan-é İran, Dastan-é Yek Amrikayi ké Tebriziha Dusteş Darend”, 19 Şubat 2019 (30 Behmen 1397), <https://www.isna.ir/news/97113015672/> (4 Kasım 2020).
- Reuters. “Iranian Factory Makes U.S. and Israeli Flags to Burn”, 30 Ocak 2020, <https://www.reuters.com/article/us-iran-flags-idUSKBN1ZT065> (10 Kasım 2020).

Resmî Belgeler

Arms Export Control Act. Paragraf 40 (1976).

Carter, Jimmy. “Executive Order 12170, Blocking Iranian Government Property,” 14 Kasım 1979, <https://www.archives.gov/federal-register/codification/executive-order/12170.html> (24 Eylül 2018).

Clinton, William J. "Executive Order 12957, Prohibiting Certain Transactions with Respect to the Development of Iranian Petroleum Resources," 15 Mart 1995, <https://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Documents/12957.pdf> (24 Eylül 2018).

Clinton, William J. "Notice – Continuation of Iran Emergency," Online by Gerhard Peters and John T. Woolley, The American Presidency Project, <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/notice-continuation-iran-emergency-6> (24 Eylül 2018).

Export Administration Act. Paragraf 6J (1979).

Foreign Assistance Act. Paragraf 620A (1961).

H. Con. Res. 398: Expressing the Concern of Congress Over Iran's Development of the Means to Produce Nuclear Weapons. 6 Mayıs 2004, <https://www.iranwatch.org/library/government/united-states/congress/legislation-reports/h-con-res-398-expressing-concern-congress-over-irans-development-means-produce-nuclear> (15 Eylül 2020).

House International Relations Committee Hearing: U.S. Nonproliferation Policy After Iraq. 4 Haziran 2003, <https://www.iranwatch.org/library/government/united-states/congress/hearings-prepared-statements/house-international-relations-committee-hearing-us-nonproliferation-policy> (15 Eylül 2020).

International Atomic Energy Agency. **Implementation of the NPT Safeguards Agreement in the Islamic Republic of Iran.** Viyana, 2003.

Metn-é Kamel-é Name-yé Fermandehan-é Sepah be Xatemi. 9 Temmuz 1999, https://irandataportal.syr.edu/wp-content/uploads/icrg_letter_persian.pdf (7 Şubat 2019).

Prepared Testimony by Senator Charles Hagel Before the Senate Banking Committee Hearing: The Iran – Libya Sanctions Act. 28 Haziran 2001, <https://www.iranwatch.org/library/government/united-states/congress/hearings-prepared-statements/prepared-testimony-senator-charles-hagel-senate-banking-committee-hearing-iran> (15 Eylül 2020).

Prepared Testimony by Under Secretary of State John Bolton Before the House International Relations Committee Hearing: Iranian Proliferation: Implications for Terrorists, their State – Sponsors, and U.S. Countermeasures. 24 Haziran 2004, <https://www.iranwatch.org/library/government/united-states/congress/hearings-prepared-statements/prepared-testimony-under-secretary-state-john-bolton-house-international> (15 Eylül 2020).

Qanun-é Esasi. <https://mfa.gov.ir/portal/viewpage/3991> (12 Mart 2019).

Senate Banking Committee Hearing: The Iran – Libya Sanctions Act (Panel III – Excerpts): Statement of Patrick Wilson. 28 Haziran 2001,

<https://www.iranwatch.org/library/government/united-states/congress/hearings-prepared-statements/senate-banking-committee-hearing-iran-libya-sanctions-act-panel-iii-excerpts> (15 Eylül 2020).

Testimony Before the House International Relations Committee Subcommittee on the Middle East and Central Asia by John R. Bolton, Under Secretary for Arms Control and International Security. 24 Haziran 2004, <https://2001-2009.state.gov/t/us/rm/33909.htm> (15 Eylül 2020).

U.S. Congress. H.R. 4851 – Iran Nuclear Proliferation Prevention Act of 1998, 20 Ekim 1998, <https://www.congress.gov/bill/105th-congress/house-bill/4851/text?r=24&s=1> (11 Ağustos 2020).

U.S. Department of State Archive. State Sponsors of Terrorism, 2001 – 2009, <https://2001-2009.state.gov/s/ct/c14151.htm> (23 Temmuz 2019).

U.S. Department of State Archive. States Sponsors of Terrorism, 2009 – 2017, <https://2009-2017.state.gov/j/ct/list/c14151.htm> (23 Temmuz 2019).

U.S. Department of State. “Despatch No. 579, The Minister in Iran (Dreyfus) to the Secretary of State (10 Haziran 1943)”, **Papers Relating to the Foreign Relations of the United States** içinde. Washington: Government Printing Office, 1964, ss. 490 – 495.

U.S. Department of State. **Papers Relating to the Foreign Relations of the United States**. Washington, 1885, s. 399.

U.S. Department of State. **Papers Relating to the Foreign Relations of the United States**. 1920, Persia, Volume III, Washington: Government Printing Office, 2018, ss. 401 – 407.

U.S. Department of State. State Sponsors of Terrorism, (t.y.), <https://www.state.gov/state-sponsors-of-terrorism/> (23 Temmuz 2019).

U.S. Department of State. “Despatch No. 591, The Minister in Iran (Dreyfus) to the Secretary of State (24 Haziran 1943)”, **Papers Relating to the Foreign Relations of the United States** içinde. Washington: Government Printing Office, 1964, ss. 497 – 499.

Raporlar

International Crisis Group. **Iran in Iraq: How Much Influence?**. Middle East Report No 38, 21 Mart 2005, ss. 8 – 9.

Katzman, Kenneth. “Iran: Arms and Weapons of Mass Destruction Suppliers”, *Report for Congress*. 3 Ocak 2003, <https://www.iranwatch.org/sites/default/files/us-crs-wmdsuppliers-010303.pdf> (15 Eylül 2020).

U.S. Department of State, Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor. **2020 Country Reports on Human Rights Practices: Islamic Republic of Iran.** Washington, 2021, <https://www.state.gov/reports/2020-country-reports-on-human-rights-practices/iran/> (15 Nisan 2021).

Online Ansiklopedi

Encyclopaedia Britannica. “Persia”, <https://www.britannica.com/place/Persia> (4 Kasım 2020).

Encyclopaedia Iranica. “Anglo – Persia Oil Company”, <https://iranicaonline.org/articles/anglo-persian-oil-company> (10 Kasım 2020).

Encyclopaedia Iranica. “Bafqi, Mohammad-Taqi”, <https://www.iranicaonline.org/articles/bafqi-ayatollah-mohammad-taqi> (16 Kasım 2020).

Encyclopaedia Iranica. “Diaspora in the Postrevolutionary Period”, <https://iranicaonline.org/articles/diaspora#pt8> (1 Kasım 2019).

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. “Takıyye”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/takiyye> (4 Kasım 2019).

Kutsal Kitap

Kur’an. Alak Suresi. Ayet 1 – 8. Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Kur’an Tefsiri.

Kur’an. Enfal Suresi. Ayet 30. Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Kur’an Tefsiri.

Kur’an. Maide Suresi. Ayet 33. Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Kur’an Tefsiri.

Kur’an. Maide Suresi. Ayet 34. Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Kur’an Tefsiri.

Kur’an. Tevbe Suresi. Ayet 12. Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Kur’an Tefsiri.

Kur’an. Tevbe Suresi. Ayet 14. Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Kur’an Tefsiri.

Sözlük

Budak, Selçuk. “Benzerlik Yasası”, **Psikoloji Sözlüğü.** Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2017, s. 120.

Budak, Selçuk. “Bilgi İşlem”, **Psikoloji Sözlüğü.** Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2017, s. 125.

Budak, Selçuk. “Bilişsel Uyumsuzluk Teorisi”, **Psikoloji Sözlüğü.** Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2017, ss. 133 – 134.

Budak, Selçuk. “Bulunabilirlik Kısa Yolu”, **Psikoloji Sözlüğü.** Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2017, s. 153.

- Budak, Selçuk. “Denge Teorisi”, **Psikoloji Sözlüğü**. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2017, s. 196.
- Budak, Selçuk. “Dışsal Yükleme”, **Psikoloji Sözlüğü**. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2017, s. 202.
- Budak, Selçuk. “Gestalt Psikolojisi”, **Psikoloji Sözlüğü**. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2017, s. 321.
- Budak, Selçuk. “Gestalt”, **Psikoloji Sözlüğü**. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2017, s. 320.
- Budak, Selçuk. “İçsel Yükleme”, **Psikoloji Sözlüğü**. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2017, s. 369.
- Budak, Selçuk. “Kapatma Yasası”, **Psikoloji Sözlüğü**. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2017, s. 411.
- Budak, Selçuk. “Ortak Kader Yasası”, **Psikoloji Sözlüğü**. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2017, s. 537.
- Budak, Selçuk. “Prägnanz”, **Psikoloji Sözlüğü**. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2017, s. 591.
- Budak, Selçuk. “Referans Noktalı Ayarlamalı Kısa Yol”, **Psikoloji Sözlüğü**. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2017, s. 608.
- Budak, Selçuk. “Süreklilik Yasası”, **Psikoloji Sözlüğü**. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2017, s. 684.
- Budak, Selçuk. “Temel Yükleme Hatası”, **Psikoloji Sözlüğü**. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2017, s. 713.
- Budak, Selçuk. “Temsil Kısa Yolu”, **Psikoloji Sözlüğü**. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2017, s. 715.
- Budak, Selçuk. “Yakınlık Yasası”, **Psikoloji Sözlüğü**. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2017, s. 789.

Oxford Dictionary. “Barbarian”, <https://www.lexico.com/en/definition/barbarian>.

VandenBos, Gary R. (Ed.). “Anchoring Bias”, **American Psychological Association (APA) Dictionary of Psychology**. Washington: American Psychological Association, 2015, s. 54.

VandenBos, Gary R. (Ed.). “Availability Heuristic”, **American Psychological Association (APA) Dictionary of Psychology**. Washington: American Psychological Association, 2015, s. 100.

- VandenBos, Gary R. (Ed.). "Balance Theory", **American Psychological Association (APA) Dictionary of Psychology**. Washington: American Psychological Association, 2015, s. 105.
- VandenBos, Gary R. (Ed.). "Cognitive Dissonance Theory", **American Psychological Association (APA) Dictionary of Psychology**. Washington: American Psychological Association, 2015, ss. 203 – 204.
- VandenBos, Gary R. (Ed.). "Cognitive Psychology", **American Psychological Association (APA) Dictionary of Psychology**. Washington: American Psychological Association, 2015, s. 206.
- VandenBos, Gary R. (Ed.). "Dispositional Attribution", **American Psychological Association (APA) Dictionary of Psychology**. Washington: American Psychological Association, 2015, s. 324.
- VandenBos, Gary R. (Ed.). "Gestalt Psychology", **American Psychological Association (APA) Dictionary of Psychology**. Washington: American Psychological Association, 2015, s. 459.
- VandenBos, Gary R. (Ed.). "Gestalt", **American Psychological Association (APA) Dictionary of Psychology**. Washington: American Psychological Association, 2015, s. 459.
- VandenBos, Gary R. (Ed.). "Information Processing (IP)", **American Psychological Association (APA) Dictionary of Psychology**. Washington: American Psychological Association, 2015, s. 539.
- VandenBos, Gary R. (Ed.). "Closure", **American Psychological Association (APA) Dictionary of Psychology**. Washington: American Psychological Association, 2015, s. 196.
- VandenBos, Gary R. (Ed.). "Common Fate", **American Psychological Association (APA) Dictionary of Psychology**. Washington: American Psychological Association, 2015, s. 215.
- VandenBos, Gary R. (Ed.). "Fundamental Attribution Error", **American Psychological Association (APA) Dictionary of Psychology**. Washington: American Psychological Association, 2015, s. 443.
- VandenBos, Gary R. (Ed.). "Good Continuation", **American Psychological Association (APA) Dictionary of Psychology**. Washington: American Psychological Association, 2015, s. 465.
- VandenBos, Gary R. (Ed.). "Prägnanz", **American Psychological Association (APA) Dictionary of Psychology**. Washington: American Psychological Association, 2015, s. 818.

VandenBos, Gary R. (Ed.). "Proximity", **American Psychological Association (APA) Dictionary of Psychology**. Washington: American Psychological Association, 2015, s. 849.

VandenBos, Gary R. (Ed.). "Representativeness Heuristic", **American Psychological Association (APA) Dictionary of Psychology**. Washington: American Psychological Association, 2015, s. 907.

VandenBos, Gary R. (Ed.). "Similarity", **American Psychological Association (APA) Dictionary of Psychology**. Washington: American Psychological Association, 2015, s. 981.

VandenBos, Gary R. (Ed.). "Situational Attribution", **American Psychological Association (APA) Dictionary of Psychology**. Washington: American Psychological Association, 2015, s. 984.

VandenBos, Gary R. (Ed.). "Symmetry", **American Psychological Association (APA) Dictionary of Psychology**. Washington: American Psychological Association, 2015, s. 1057.

Twitter

Iran History Pics. Twitter Gönderisi. 31 Mart 2016. ÖÖ 11:35.
<https://twitter.com/IranHistoryPics/status/715457430595964928>.

Ansari, Ali. Twitter Gönderisi. 26 Haziran 2018. ÖS 16:18.
https://twitter.com/aa51_ansari/status/1011599467957628928/photo/1.

Youtube

Al Jazeera English. "Colin Powell Talks to Al Jazeera," 10 Eylül 2011, video, 4:55,
<https://www.youtube.com/watch?v=hHilJLxw7qw> (25 Kasım 2020).

BBC Persian. "Tesaviri ez Celse-yé Êntéxab-é Ayettullah Xamenei be Rehberi ke be Tazegi Munteşer Şode" 9 Ocak 2018, video, 12:16,
https://www.youtube.com/watch?v=u_UvvEwAqZo (7 Şubat 2019).

Iran Freedom. "Grand Gathering of Iranians for #FreeIran 1st July 2017/-/John Bolton U.S. AMB 2 D UN(2005 – 2006)," 1 Temmuz 2017, video, 7:39,
<https://www.youtube.com/watch?v=kf7VPklv8GY> (1 Kasım 2019).

Major Kong. "George W. Bush Stumbles Through Tour of the Oval Office," 1 Eylül 2008, video, 7:51, <https://www.youtube.com/watch?v=DqyBzS89kXs> (10 Aralık 2020).

Oscars. "Argo Winning Best Picture," 5 Mart 2013, video, 7:55,
<https://www.youtube.com/watch?v=FtLKn5Y1ulc> (16 Kasım 2020).

Ruptly. “Iran: MPs Chant “Death to America” in Parliament to Show Support for US Protests” 8 Haziran 2020, video, 0:31, <https://www.youtube.com/watch?v=irai2Bfskhk> (16 Kasım 2020).

Filmler

Affleck, Ben ve Diğerleri (Yapımcı). Ben Affleck (Yönetmen). *Argo* [Film], United States: Warner Bros., 2012.

Hasani, Éhsan Muhammed (Yapımcı). Ébrahim Hatemi Kiya (Yönetmen). *Badigard* [Film], Iran: Filmiran, 2016.

Hatemi, Ali (Yapımcı). Ali Hatemi (Yönetmen). *Haci Vaşington* [Film], Iran: IRIB, 1998.

Kiya, Ébrahim Hatemi (Yönetmen). *Movc-é Morde* [Film]. Iran: Revayet-é Feth, 2001.

Miller, Frank ve Diğerleri (Producer). Noam Murro (Director). *300: Rise of an Empire* [Motion Picture], United States: Warner Bros., 2014.

Miller, Frank ve Diğerleri (Yapımcı). Zack Snyder (Yönetmen). *300* [Film], United States: Warner Bros., 2006.

Scott, Ridley ve Diğerleri (Producer). Ridley Scott (Director). *Gladiator* [Motion Picture], United States: Universal Pictures, 2000.

Ufland, Harry J. ve Diğerleri (Yapımcı). Brian Gilbert (Yönetmen). *Not Without My Daughter* [Film], United States: Metro-Goldwyn-Mayer, 1991.

Belgeseller

Akir, Korkut ve Oliver Stone (Yapımcı). Oliver Stone (Yönetmen). *The Putin Interviews – Bölüm 2* [Belgesel], ABD: Ixtlan Productions, 2017.

Grubin, David (Yapımcı ve Yönetmen). *The Trials of J. Robert Oppenheimer* [Belgesel], ABD: WGBH, 2009.

Morris, Errol (Yapımcı ve Yönetmen). *The Fog of War: Eleven Lessons from the Life of Robert S. McNamara* [Belgesel], New York: Sony Pictures Classics, 2003.

Ders Notları

Aykan, Mahmut Bali -Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi- “Soğuk Savaş Sonrası Türk – Amerikan İlişkileri” isimli doktora dersi, İstanbul: 2011 – 2012 Bahar yarıyıl dönemi.